

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Михајло В. Копања

**ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРИСТУП УТВРЂИВАЊУ
ДЕЛОТВОРНОСТИ КОНЦЕПТА
ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ ОБУЗДАВАЊА
(СТУДИЈА СЛУЧАЈА: СЈЕДИЊЕНЕ
АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ, 1979-1989)**

– Докторска дисертација –

Београд, 2022

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES**

Mihajlo V. Kopanja

**GEOPOLITICAL APPROACH TO DETERMINING
THE EFFECTIVENESS OF
GRAND STRATEGY OF CONTAINMENT
(CASE STUDY: UNITED STATES OF AMERICA,
1979-1989)**

– Doctoral dissertation –

Belgrade, 2022

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

Проф. др Владимир Н. Цветковић, редовни професор,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Проф. др Зоран Јефтић, председник,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Доц. др Владимир Ајзенхамер, члан,
Факултет безбедности Универзитета у Београду

Др Миша Ђурковић, члан,
Институт за Европске студије, Београд

Датум одбране: _____

ИЗРАЗИ ЗАХВАЛНОСТИ

Ретко ко, ретко када може рећи да је нешто учинио апсолутно сам. Чак и уколико је подухват изведен самостално, оно што јесмо, оно како смо постали то што јесмо, као и оно што нас је довело до наших достигнућа, представља заслугу многих који су нас директно или индиректно обликовали, и којима дугујемо захвалност. Тако и ја дугујем много онима који су ме усмеравали у завршним радовима, од дипломског рада до докторске дисертације; онима који су ми помогли да пронађем сферу сопственог интересовања; онима који су били ту да ми пруже савет кад год ми је било потребно; онима који су ми дали безрезервну подршку и поверење и пре него што сам је (надам се) до краја заслужио; онима који су ме давно научили разлици између памети и образовања; онима који су ми показали да је захтевност одраз поштовања; онима који су кротили мој идеализам зарад мог добра; онима који су ми примером показали шта представља достојанство; онима који су у мене улили професионализам који ми је често мањакао; онима који су ми показали како хумор и професионалност могу ићи једно уз друго; онима који су ме третирали као себи равног, иако тај статус још нисам био достигао; онима који су сами учили да би мени помогли да научим; онима који су били ту и када је било лако и када је било тешко; онима које силом прилика дуго нисам видео, али који ми то нису узели за зло; онима који су одвојили своје време да ми помогну иако се никада нисмо упознали; као и, првенствено, онима који су се многог одрекли да би ми омогућили све, и без чије љубави, пажње и стрпљења до ове дисертације никада не би дошло.

Постоји много преклапања између особа којима захвалност дугујем и онога што сам стекао од њих. Али, не желећи да останем недоречен, првенствено и највећу захвалност дугујем Анити и мојој породици, нарочито јер су, желели то или не, били принуђени да ме слушају моја константна „трабуњања“ о овој дисертацији. Захвалност такође дугујем ментору Владимиру Н. Цветковићу, Владимиру Ајзенхамеру, Зорану Јефтићу, Мирославу Младеновићу, Жарку Обрадовићу, Вањи Роквић, Петру Станојевићу, Браниславу Ђорђевићу, Вељку Благојевићу, Нуну Моргаду и другим професорима геополитике на Карловом Универзитету, Урошу Беговићу и Стефану Радићу, Вилијаму Волфорту, Роналду Кребсу и Џону Луису Гедису, као и многим другима које сам нехотице изоставио али који ће се несумњиво пронаћи у претходним речима и опростити ми на томе.

У Београду,
Септембар, 2022

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРИСТУП УТВРЂИВАЊУ ДЕЛОТВОРНОСТИ КОНЦЕПТА ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ ОБУЗДАВАЊА

(СТУДИЈА СЛУЧАЈА: СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ, 1979-1989)

САЖЕТАК

Током последњих неколико година, изучавање велике стратегије доживљава ренесансу, у смислу пораста објављених истраживања, концептуалне и емпиријске надградње, као и свеукупног напретка у фонду знања о великој стратегији. Међутим, и поред пораста истраживања, питање делотворности велике стратегије представља готово *terra incognita* у постојећој литератури. Уочавајући празнину у постојећој литератури, овом дисертацијом се настоји продубити наше сазнање о проблематици делотворности велике стратегије и утврђивању шта чини велику стратегију делотворном. Прихватајући чињеницу да је теоријски напредак неодвојив од емпиријског рада, примаран истраживачки циљ овог истраживања јесте пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије на основу случаја велике стратегије обуздавања САД-а од 1979. до 1989. године. У сврху остваривања централног истраживачког циља у дисертацији су пружени одговори на два примарна истраживачка питања – шта чини велику стратегију делотворном?; и да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна; који су рашчлањени на више секундарних и терцијарних истраживачких питања.

У циљу одговора на постављена питања, и пратећи методологију праћења процеса, дисертација се може посматрати као сачињена из две целине. У првој целини је прво пружено прецизно одређење велике стратегије. Затим је пружена концепција делотворности велике стратегије кроз њена три лица ефективности, као и три теоријска оквира којима се може утврдити делотворност велике стратегије – теорија равнотеже интереса, приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, као и геополитички приступ великој стратегији. У другој целини најпре је пружен дубински опис процеса формулације и имплементације велике стратегије обуздавања, са акцентом на трећу фазу Хладног рата. Након тога су емпиријски налази посматрани из перспективе три сучељена теоријска оквира. Ослањајући се на метод тестирања теорија, утврђено је да само геополитички приступ пружа довољно објашњење којим се потврђује хипотеза овог приступа да је велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата била делотворна, јер је била у складу са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом Сједињених Држава. Коначно, у последњем поглављу су емпиријски налази генерализовани са закључком да оно што чини велику стратегију делотворном јесте њена усклађеност са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом дате државе.

Кључне речи: велика стратегија, делотворност, обуздавање, Сједињене Америчке Државе, Хладни рат, стратешка визија, стратешка доктрина, стратешки потенцијал, стратешке студије, геополитика

Научна област: Науке безбедности

Ужа научна област: Стратешке студије

**GEOPOLITICAL APPROACH TO DETERMINING THE EFFECTIVENESS OF
GRAND STRATEGY OF CONTAINMENT
(CASE STUDY: UNITED STATES OF AMERICA, 1979-1989)**

SUMMARY

Over the last few years, the study of grand strategy has been experiencing a renaissance, in terms of an increase in published research, conceptual and empirical development, and overall progress in the body of knowledge about grand strategy. However, despite the rising number of published research, the question of grand strategic effectiveness remains almost a *terra incognita* within existing literature. Recognizing the existing literature gap, this dissertation strives to deepen our understanding of the question of grand strategic effectiveness and to determine what makes grand strategy effective. Accepting the fact that theoretical progress is inseparable from empirical work, the primary research goal of this dissertation is to provide a generalized specific explanation of grand strategic effectiveness based on the case of the US grand strategy of containment from 1979 to 1989. In order to achieve the central research goal, the dissertation provides the answers to two primary research questions - what makes grand strategy effective?; and whether US grand strategy of containment, between 1979 and 1989, was effective; which are broken down into a number of secondary and tertiary research questions.

In order to answer set questions, and following process-tracing methodology, the dissertation can be seen as consisting of two segments. In the first part, a precise conceptualization of the grand strategy was first provided. Following that the conceptual distinction of grand strategic effectiveness was given, through the three faces of grand strategic effectiveness, as well as three theoretical frameworks that can be used to determine the effectiveness of grand strategy – balance-of-interest theory, Bradley Klein's approach to strategic culture, as well as the geopolitical approach to grand strategy. In the second part, an in-depth description of the process of formulation and implementation of the grand containment strategy was first provided, with an emphasis on the third phase of the Cold War. After that, the empirical findings were observed from the perspective of three opposing theoretical frameworks. Relying on the method of theory testing, it was determined that only the geopolitical approach provides a sufficient explanation, confirming the hypothesis of this approach that the grand strategy of containment, during the third phase of the Cold War, was effective because it was in line with the strategic vision, strategic doctrine and strategic potential of the United States. Finally, in the last chapter, the empirical findings were generalized with the conclusion that what makes a grand strategy effective is its alignment with the strategic vision, strategic doctrine and strategic potential of a given state.

Key Words: grand strategy, effectiveness, containment, United States of America, Cold War, strategic vision, strategic doctrine, strategic potential, strategic studies, geopolitics

Scientific field: Security Studies

Scientific subfield: Strategic Studies

САДРЖАЈ ДИСЕРТАЦИЈЕ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1.1. Предмет, циљеви и истраживачка питања	4
1.1.1. Предмет истраживања	4
1.1.2. Циљеви истраживања	5
1.1.3. Истраживачка питања	6
1.2. Временски и просторни оквир	7
1.3. Методолошки оквир	8
1.3.1. Праћење процеса	9
1.3.2. Преглед литературе	11
1.3.3. Формулација појмова	12
1.3.4. Експертски интервју	15
1.3.5. Анализа дискурса	17
1.3.6. Тестирање теорија	18
1.4. Извори података	20
1.5. Кораци истраживачког процеса	21
ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА: ПОЈМОВНИ ОКВИРИ, ИСТРАЖИВАЧКА ПРАКСА И ТЕОРИЈЕ	23
2.1. Појмовна одређења велике стратегије	24
2.1.1. Рана одређења	25
2.1.2. Хладноратовска „ренесанса“	28
2.1.3. Савремена одређења	30
2.1.4. Алтернативни правац: идеално-типске концепције велике стратегије	35
2.2. Велика стратегија у постојећој истраживачкој пракси	37
2.2.1. Тип истраживања	39
2.2.2. Популација	41
2.2.3. Временски и просторни обухват	42
2.2.4. Методологија	43
2.3. Могући теоријски оквири велике стратегије	45
2.3.1. Структурални приступи	47
2.3.2. Innenpolitik приступи	49
2.3.3. Неокласични приступи	50
2.4. Велика стратегија и њени критичари	52
2.5. Појмовно одређење велике стратегије	58
2.5.1. Око чега се аутори слажу	59
2.5.2. Око чега се аутори „споре“	61
2.5.2.1. <i>Степен детаљности велике стратегије</i>	61
2.5.2.2. <i>Велика стратегија и сродни појмови</i>	62
2.5.2.3. <i>Опсег средстава велике стратегије</i>	65
2.5.2.4. <i>Сврха велике стратегије</i>	66
2.5.3. Операционализација појма велике стратегије	67

КОНЦЕПЦИЈА ДЕЛОТВОРНОСТИ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ	72
3.1. Имплицитна разматрања делотворности велике стратегије у постојећој литератури	73
3.1.1. Разматрања војне ефективности и импликације по делотворност велике стратегије	75
3.1.2. Разматрања делотворности велике стратегије	77
3.2. Различите одреднице добре велике стратегије	82
3.2.1. Кохерентност као предуслов	84
3.2.2. Ефективност насупротив ефикасности	86
3.2.3. Успех као финални корак	88
3.3. Извори делотворности велике стратегије	90
3.3.1. Две димензије делотворности велике стратегије	91
3.3.2. Три лица делотворности велике стратегије	95
ТЕОРИЈСКИ ОКВИРИ УТВРЂИВАЊА ДЕЛОТВОРНОСТИ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ	101
4.1. Могуће теорије средњег домета	103
4.2. Теорија равнотеже интереса Рандала Швелера	108
4.2.1. Од равнотеже моћи и претње до равнотеже интереса	109
4.2.2. Појмовни оквир: независне и интервенишуће варијабле	110
4.2.2.1. <i>Дистрибуција моћи</i>	112
4.2.2.2. <i>Стратешки интерес</i>	113
4.3. Приступ стратешкој култури Бредлија Клајна	115
4.3.1. Поглед друге генерације на стратешку културу	116
4.3.2. Појмовни оквир: независне и интервенишуће варијабле	118
4.3.2.1. <i>Стратешка култура</i>	120
4.3.2.2. <i>Стратешки дискурс</i>	121
4.4. Геополитички приступ великој стратегији	122
4.4.1. „Територијална замка“ теорија међународних односа	123
4.4.2. Одређење геополитике	124
4.4.3. Појмовни оквир: Независне и интервенишуће варијабле	127
4.4.3.1. <i>Међународна структура</i>	129
4.4.3.2. <i>Геополитички код</i>	129
4.4.3.3. <i>Стратешка визија</i>	131
4.4.3.4. <i>Стратешка доктрина</i>	131
4.4.3.5. <i>Стратешки потенцијал</i>	132
ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА ОБУЗДАВАЊА У РЕАЛИЗАЦИЈИ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА	134
5.1. Обуздавање: од раних идеја до краја друге фазе Хладног рата	136
5.1.1. Обуздавање пре обуздавања	138
5.1.1.1. <i>Николас Спајкмен и „Америчка стратегија у светској политици“</i>	139
5.1.1.2. <i>„Дуги телеграм“ Џорџа Кенана</i>	141
5.1.2. Обуздавање током прве фазе Хладног рата, 1947-1962	144
5.1.2.1. <i>Обуздавање у свом пуном сјају: Хари Труман, Кенан и NSC-68</i>	146
5.1.2.2. <i>„Балансирање на ивици рата“ Двајта Ајзенхауера</i>	149
5.1.2.3. <i>„Флексибилни одговор“ Џона Кенедија</i>	155
5.1.3. Обуздавање током друге фазе Хладног рата, 1963-1978	160
5.1.3.1. <i>„Флексибилни“ континуитет Линдона Џонсона</i>	161

5.1.3.2.	<i>Никсонов „детант“</i>	164
5.1.3.3.	<i>„Такмичење са Совјетима“ под Цералдом Фордом</i>	170
5.2.	Обуздавање током треће фазе Хладног рата, 1979-1989	173
5.2.1.	„Најбољи председник ког је Совјетски Савез икада имао(?)“: Обуздавање под Картером	175
5.2.1.1.	<i>Иранска револуција 1978-1979.</i>	179
5.2.1.2.	<i>Совјетска инвазија на Авганистан и Операција Циклон</i>	180
5.2.1.3.	<i>Картерова доктрина и Персијски залив</i>	183
5.2.2.	„Крсташки рат за слободу“: Обуздавање под Роналдом Реганом	185
5.2.2.1.	<i>NSDD 32 и NSDD 75</i>	187
5.2.2.2.	<i>Предлог START-а и Реганови „Ратови звезда“</i>	190
5.2.2.3.	<i>Реганова доктрина</i>	192
5.2.2.4.	<i>Од „Почињемо с бомбардовањем за 5 минута“ до поновног приближавања</i>	194
5.2.2.5.	<i>„Господине Горбачов, срушите овај зид“</i>	199
5.2.3.	„Америка је добила Хладни рат“: Обуздавање под Џорџом Бушом старијим	201
5.3.	Хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата, 1979-1989	205
5.4.	Свет након Хладног рата: хегемонија Сједињених Држава	208
5.4.1.	<i>„Незамењива нација“ Буша старијег и Клинтона</i>	209
5.4.2.	11. септембар: нежељена последица велике стратегије обуздавања?	211
ДЕЛОТВОРНОСТ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ ОБУЗДАВАЊА, 1979-1989		213
6.1.	Равнотежа интереса и делотворност велике стратегије обуздавања	215
6.1.1.	<i>Дистрибуција моћи током треће фазе Хладног рата</i>	217
6.1.2.	<i>Стратешки интерес Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата</i>	219
6.1.3.	<i>Делотворност велике стратегије обуздавања према теорији равнотеже интереса</i>	222
6.1.4.	<i>Да ли теорија равнотеже интереса прескаче обруч?</i>	224
6.2.	Култура, дискурс и делотворност обуздавања	226
6.2.1.	<i>Стратешка култура Сједињених Држава</i>	229
6.2.2.	<i>Стратешки дискурс Сједињених Држава између 1979. и 1989.</i>	231
6.2.3.	<i>Да ли је велика стратегија обуздавања била у складу са дискурсом Сједињених Држава?</i>	235
6.2.4.	<i>Да ли приступ стратешкој култури Бредлија Клајна прескаче обруч?</i>	238
6.3.	Геополитички приступ утврђивању делотворности велике стратегије обуздавања	240
6.3.1.	<i>Међународна структура током треће фазе Хладног рата, 1979-1989</i>	242
6.3.2.	<i>Геополитички кодови америчких администрација</i>	245
6.3.3.	<i>Стратешке визије америчких администрација између 1979. и 1989.</i>	248
6.3.4.	<i>Стратешке доктрине америчких администрација између 1979. и 1989.</i>	252
6.3.5.	<i>Стратешки потенцијал САД између 1979. и 1989.</i>	256
6.3.6.	<i>Да ли је велика стратегија обуздавања САД-а, у периоду 1979-1989 била делотворна?</i>	259
ШТА ЧИНИ ВЕЛИКУ СТРАТЕГИЈУ ДЕЛОТВОРНОМ?		264
7.1.	Три детерминанте делотворности велике стратегије	265
7.1.1.	<i>Стратешка визија и ефективност велике стратегије</i>	267
7.1.1.	<i>Стратешка доктрина и ефективност велике стратегије</i>	270
7.1.2.	<i>Стратешки потенцијал и ефективност велике стратегије</i>	272
7.2.	Однос између детерминанти делотворности велике стратегије	274
7.3.	Снага перцепција: однос међународне структуре и геополитичког кода	277

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: КОРАК БЛИЖЕ ДЕЛОТВОРНОЈ ВЕЛИКОЈ СТРАТЕГИЈИ?	279
8.1. Кључни налази истраживања	281
8.2. Остварени допринос и ограничења дисертације	284
8.3. <i>Occidentali`s Karma</i> : Изучавање велике стратегије у годинама које долазе	287
ЛИТЕРАТУРА	291
ДОДАЦИ	327
БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА	333

Попис коришћених табела, графикана и илустрација

Табеле:

Табела 1: Импликације типова тестова по хипотезе произашле из посматраног теоријског оквира	19
Табела 2: Кључни чланови Картерове администрације из перспективе националне безбедности	176
Табела 3: Кључни чланови Реганове администрације из перспективе националне безбедности	186
Табела 4: Приказ раста војног издавања и броја нуклеарних бојевих глава, 1979-1989	195
Табела 5: Кључни чланови администрације Буша ст. из перспективе националне безбедности	202
Табела 6: Композитни индекс националних способности Сједињених Држава и Совјетског Савеза, 1979-1989	218

Графикони:

Графикон 1: Однос вредности ефективности и ефикасности и њихове импликације	87
Графикон 2: Однос одредница добре велике стратегије	89
Графикон 3: Каузна логика првог лица ефективности велике стратегије	97
Графикон 4: Каузна логика другог лица ефективности велике стратегије	99
Графикон 5: Каузна логика трећег лица ефективности велике стратегије	100
Графикон 6: Каузални механизам теорије равнотеже моћи	111
Графикон 7: Каузални механизам приступа стратешкој култури Бредлија Клајна	119
Графикон 8: Каузални механизам геополитичког приступа	128
Графикон 9: Три детерминанте делотворности велике стратегије	265
Графикон 10: Шест потенцијалних односа између три детерминанте велике стратегије	275

Илустрације:

Илустрација 1: Хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата, 1979-1989	206
Илустрација 2: Процес имплементације велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата	207

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

„Упркос богатој литератури о великој стратегији, истраживачи знају зачуђујуће мало о детерминантама [њене] ефективности“

Ребека Лиснер (Friedman Lissner, 2018, p. 67)

Начелно говорећи, велика стратегија представља концепцију државе „о најбољем начину на који може произвести сопствену безбедност“ (Posen, 1984, p. 13). Државе формулишу, развијају и имплементирају велике стратегије да би у сложеним и несигурним међународним околностима сврсисходно делале у правцу остваривања сопствене безбедности. Међутим, шта чини једну велику стратегију делотворном? И поред постојања релативно богате и растуће литературе која се фокусира на проблематику великих стратегија (Betts, 2020, p. 7), зачуђујуће мало истраживања разматра детерминанте њихове ефективности¹ (Friedman Lissner, 2018, p. 69). Под делотворношћу мисли се на предузимање „правих ствари“ зарад остварења жељених циљева (Drucker, 2009, p. 32). Реч је о критеријуму који нам указује да ли је предузети подухват сврсисходно решење којим би се остварила воља, односно у случају великих стратегија безбедност држава. Многи аутори истичу да би велике стратегије начелно требале бити успешне, кохерентне и ефикасне и/или ефективне (Brands, 2014, p. 6-7; Layton, 2018, p. 35; Layne, 2006, p. 13), односно речима Берија Поузена (Barry Posen) „најбољи начин“ (Posen, 1984, p. 13). Међутим, шта конкретно чини једну велику стратегију делотворном, и како разликовати делотворну од неделотворне стратегије остаје у значајној мери неистражено, за разлику од нижих нивоа војне стратегије, оператике или тактике (Millett et al., 1986; Rosen, 1995; Biddle and Long, 2004; Pollack, 2004; Brooks and Stanley, 2007; Millett and Murray, 2010; Копања, 2019а).

Зашто је питање делотворности велике стратегије значајно? Ако прихватимо претпоставку да велика стратегија представља значајну карику у остваривању безбедности држава, њена делотворност је важна да би се исто и остварило. Уколико је велика стратегија примарно усмерена ка произвођењу сопствене безбедности, делотворност, као изналажење „правих ствари“, такође је одређена *vis-à-vis* том процесу. Управо из тог разлога без делотворности велике стратегије не може се доћи ни до њеног утицаја на остваривање безбедности државе. Међутим, значајнија је чињеница да је питање делотворности готово интринзично нашем разумевању стратегије. Концепција стратегије већим делом почива на идеји да се пажљивим одабиром и утилизацијом расположивих средстава могу превазићи материјални недостаци и ограничења. У ситуацијама када постоје две супротстављене воље, чак и страна која поседује мање материјалне капацитете може изаћи као победник уколико се води добром стратегијом. Отуда, питање делотворности и утврђивања детерминанти

¹ У дисертацији, термини делотворност и ефективност ће бити наизменично употребљавани. Термин делотворност представља реч у српском језику која означава истоветан феномен као и енглеска реч *effectiveness*. Међутим транскрипција енглеске речи *effectiveness*, ефективност, се може пронаћи у употреби у домаћој литератури, те их отуда можемо посматрати као синониме.

ефективности представља једну од централних нити која нам омогућава да говоримо о стратегији као реалном и значајном феномену, а не као илузији (Betts, 2000). У супротном, стратегија би била излишна, док би релативна материјална преодминантност била једини релевантан критеријум остваривања безбедности.

С обзиром да је у савременој пракси приметан пораст истраживања која се фокусирају на велике стратегије, утврђивања детерминаната ефективности велике стратегије постаје централно за даља изучавања. Овим истраживањем аутор тежи да пружи увид у питања ефективности велике стратегије заснивајући своје истраживање на геополитичком приступу кроз случај велике стратегије обуздавања (*containment*) Сједињених Америчких Држава (у даљем тексту САД) са акцентом на трећу фазу Хладног рата (1979-1989) (Кегли и Витхоф, 2006, pp. 200-203). Одабир случаја произилази из претпоставке да је за теоријским напретком најсврсисходније трагати кроз сагледавање најистакнутијих примера из одређене области. У постојећој истраживачкој пракси изучавања великих стратегија, управо је случај стратегије обуздавања САД-а препознат као један најрепрезентативнијих примера. У својој основи, стратегија обуздавања почива на тези да „уколико је Совјетски Савез спречен да се шири, он ће коначно постати мирољубив“ (Jervis, 1979, p. 292). Првобитно формулисано од стране Џорџа Кенана (George Kennan) у свом „Дугом телеграму/Изворима совјетског понашања“ (Kennan, 1947), обуздавање је у својој основи представљало срж велике стратегије САД-а током Хладног рата, уз извесне модификације у форми.² Коначан пад Совјетског Савеза крајем осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог века указује на коначан успех САД-а, али без утврђивања делотворности обуздавања остаје нејасно да ли између велике стратегије САД-а и њихове победе постоји само корелација или и одређена каузалност.

На основу предходно наведеног, амбиција овог истраживања јесте да пружи модел којим би се приступало објашњавању ефективности великих стратегија, као и разумевање и пружање објашњења делотворности велике стратегије обуздавања САД-а у последњој фази Хладног рата. Отуда, истраживачки циљ је двострук: теоријски, истраживање има за циљ да продуби наше разумевање ефективности велике стратегије и њених детерминанти, односно да одговори на питање шта чини једну велику стратегију делотворном; и емпиријски, да утврди да ли је велика стратегија обуздавања САД-а била делотворна и због чега. Важно је нагласити да обзиром на квалитативну природу овог истраживања, самим процесом истраживања може доћи до дефинисања и редифинисања појединих аспеката проблематике истраживања.

Научни допринос овог истраживања огледа се у чињеници да у постојећој литератури постоји извесна празнина по питању детерминаната ефективности великих стратегија. Поред тога, иако је много учињено на продубљивању нашег разумевања велике стратегије обуздавања, мало је учињено на пољу утврђивања и разумевања њене делотворности. Отуда, додатан допринос овог истраживања лежи у употпуњавању разумевања политике националне безбедности САД-а током Хладног рата. Оба

² Џон Луис Гедис (John Lewis Gaddis) у свом истраживању стратегије обуздавања наводи да је током трајања Хладног рата долазило до извесних модификација у форми велике стратегије обуздавања, међутим истиче да је њена суштина остала непромењена (Gaddis, 2005)

наведена аспекта могу директно допринети постојећем фонду научног знања првенствено тиме што ће пружити увиде у релативно слабије истражене елементе изучавања великих стратегија. Налази овог истраживања могу послужити као основ за даља проучавања ефикасности великих стратегија, како великих сила, тако и сила средњег домета и малих држава, у различитим историјским тренуцима. Коначно, као специфичан научни допринос може се узети и чињеница да ће истраживање почивати на методологији праћења процеса која, иако учестало коришћена у истраживањима наука безбедности на међународном нивоу, је слабије употребљавана у домаћим истраживањима (Tannenwald, 2015).

Друштвени значај истраживања произилази првенствено од значаја који велика стратегија има у остваривању безбедности држава. Разумевање оних аспеката који чине одређену велику стратегију ефикасном тиме поседују важан друштвени значај. Наведено се нарочито односи на околности у којима је међународна структура изразито нејасна, са више центара моћи чији се интереси учестало сукобљавају. У таквим околностима, на које подсећа тренутна међународна ситуација, велике стратегије добијају на важности. Такође, налази овог истраживања могу послужити и доносиоцима одлука као значајна основа за формулацију, имплементацију и евалуацију великих стратегија, као и за разумевање понашања других држава у међународном систему у својим настојањима да остваре сопствене безбедности.

Дисертација је структурирана у осам поглавља. Након првог, уводног поглавља у којем су представљени предмет, циљеви и истраживачка питања, временски и просторни оквир истраживања, методологија и методолошке технике, извори података и кораци истраживачког поступка, у другом поглављу је пружена концептуална анализа појма велике стратегије. На основу сагледавања постојеће литературе по питању појмовних одређења велике стратегије, истраживачке праксе, теоријских оквира којим су се аутори служили, као и аргумената критичара велике стратегије, на крају другог поглавља дисертације биће пружена операционализација велике стратегије. Надовезујући се на закључке из другог поглавља, у трећем поглављу аутор разматра саму делотворност као својство велике стратегије. Отпочињући сагледавањем имплицитних разматрања делотворности велике стратегије у постојећој литератури, аутор пружа диференцијацију између бројних имена идеалне велике стратегије – њене кохерентности, ефикасности, делотворности и успешности. На трагу пружене диференцијације, аутор утврђује изворе делотворности велике стратегије разликујући две димензије и три лица делотворности велике стратегије. У четвртном поглављу представљена су три сучељена теоријска оквира која нам могу омогућити да објаснимо делотворност велике стратегије, како *en general* тако и у случају велике стратегије обуздавања између 1979. и 1989. године. Након сагледавања вишеструких могућих теоријских оквира аутор представља два постојећа теоријска оквира која могу послужити за објашњење делотворности велике стратегије – теорију равнотеже интереса (*balance of interest theory*) Рандала Швелера (Randal Schweller), и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна (Bradley Klein), као и геополитички приступ делотворности велике стратегије коју је аутор развио. Пето поглавље представља системтизован приказ прикупљене емпиријске грађе о студији случаја велике стратегије обуздавања између 1979. године и 1989. године. Уважавајући чињеницу да се

разумевање делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата не може у потпуности остварити без узимања у обзир догађаја током претходних фаза Хладног рата, као и догађаја непосредно након Хладног рата, у петом поглављу је представљена и прикушљена емпиријска грађа која се односи на прве две фазе Хладног рата и догађаје до 11. септембра 2001. године. У шестом поглављу аутор дисертације посматра прикушљену емпиријску грађу из перспективе три сучељена теоријска оквира у циљу пружања објашњења делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата.³ Седмо поглавље пружа теоријски закључак на питање делотворности велике стратегије тако што приказује утицај три детерминанте делотворности на ефективност велике стратегије, њихов међусобни однос као и значај перцепције по велику стратегију генерално. У осмом, и последњем поглављу дисертације аутор износи закључна разматрања.

1.1. Предмет, циљеви и истраживачка питања

1.1.1. Предмет истраживања

Као што је већ назначено у уводним разматрањима, упркос постојању богате литературе по питању великих стратегија, мало истраживања се фокусирао на утврђивање детерминаната који чине одређену стратегију ефективном. Аутори су махом сагласни да ефективна велика стратегија представља „свети грал“ којем све државе теже, међутим настојања да се пруже теоријска уопштавања директно фокусирана на саму ефективност велике стратегије су изостала. Постојећа литература јесте пружила теоријска уопштавања за изучавање велике стратегије која су у обзир узимала структуралне и унутардржавне, па чак и комбинацију наведених варијабли, међутим недостатак експлицитног фокуса на питање њене ефективности захтева да се наведена уопштавања користе ван оквира за које су изворно предвиђене. Слично стање је и у случају делотворности велике стратегије обуздавања САД-а. Иако је реч о најрепрезентативнијем случају у изучавању великих стратегија, аутори се нису примарно фокусирали на утврђивање и разумевање њене делотворности. Аутори попут Кристофера Лајна (Christopher Layne), Џона Луиса Гедиса или Хала Брандса (Hal Brands) јесу пружили дубинска истраживања велике стратегије обуздавања али не првенствено кроз призму њене ефективности (Gaddis, 2005; Layne, 2006; Brands, 2014). Изузетак од наведеног би можда представљала Брандсова монографија с обзиром на пружање одређених закључака, али и у том случају примаран фокус не лежи на делотворности велике стратегије већ пружању предлога доносиоцима одлука у Сједињеним Државама чиме би се требали водити по питању велике стратегије (Brands, 2014, pp. 194-206).

³ У изворном пројекту докторске дисертације, аутор је прелиминарно навео да ће дисертација садржати десет поглавља. Међутим, како су сучељени теоријски оквири представљени у четвртном поглављу, а процес имплементације обуздавања у петом, таква структура би довела сувишног и непотребног понављања већ речених ствари. Из тог разлога је, на сугестију ментора, проф. др Владимира Н. Цветковића, одлучено да се шесто, седмо и осмо поглавље из пројекта докторске дисертације споје у јединствено шесто поглавље.

Отуда, предмет овог истраживања претпоставља делотворност велике стратегије на случају велике стратегије обуздавања САД-а у периоду од 1979. до 1989. године. С обзиром да постоји значајна празнина у постојећем фонду знања о детерминатама ефикасности велике стратегије, као и непотпуности разумевања шта је чинило велику стратегију обуздавања тако значајним инструментом безбедносне политике САД-а током Хладног рата, предмет овог истраживања можемо посматрати кроз теоријску и емпиријску призму. Теоријски, предмет овог истраживања јесте продубљивање нашег разумевања шта чини велику стратегију ефикасном. Са емпиријске стране, предмет истраживања јесте утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања САД-а током финалне фазе Хладног рата, 1979-1989. Конкретније, ово истраживање настоји да се, ослањањем на геополитички приступ, пружи дубински увид у процес формулације и касније имплементације великих стратегија држава зарад утврђивања детерминаната делотворности велике стратегије, односно ефикасности велике стратегије обуздавања САД-а у посматраном периоду.

1.1.2. Циљеви истраживања

У складу са постављеним предметом истраживања, али и са истраживачким дизајном методологије праћења процеса⁴, циљеви овог истраживања су истовремено теоријско-концептуални, дескриптивни и теоријско-експланаторни. Међутим, примаран циљ овог истраживања јесте пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије на основу случаја велике стратегије обуздавања САД-а од 1979. до 1989. године. Генерализовано специфично објашњење представља „специфично објашњење које идентификује теорију која управља његовом операцијом“ (Van Evera, 1997, p. 16). Када кажемо специфично објашњење мислимо на објашњење одређеног случаја, тј. у овом истраживању делотворности велике стратегије обуздавања. Специфична објашњења можемо поделити на генерализована и не-генерализована, у зависности да ли идентификује теоријско уопштавање које лежи у каузалном механизму (Van Evera, 1997, p. 15-16). Уколико специфично објашњење није генерализовано њиме се може објаснити искључиво случај у фокусу истраживања, док у случају генерализованог објашњења теоријско уопштавање се може применити и у другим случајевима. Пример не-генерализованог специфичног објашњења јесте истраживање Кристофера Лајна о великој стратегији САД-а од 1940. које се заснива на варијаблама специфичним за САД у посматраном временском оквиру (Layne, 2006). У складу са наведеним, инсистирање да се овим истраживањем настоји пружити генерализовано специфично објашњење подразумева да ће утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања САД-а од 1979. до 1989. године (специфично објашњење) бити учињено сагледавањем генералних феномена и варијабла које превазилазе посматрани случај (генерализовано објашњење), односно да се могу применити и на друге случајеве великих стратегија.

Међутим, с обзиром да методологија праћења процеса⁵ отпочиње прегледом постојеће теоријске литературе и њеним критичким сагледавањем (у светлу предмета

⁴ Видети поглавље 1.3. Методолошки оквир и поглавље 1.5. Кораци истраживачког процеса

⁵ Праћење процеса не представља јединствену методу, већ се може односити на три специфичне варијанте. Видети шире у поглављу 1.3. Методолошки оквир.

истраживања и случаја који се тежи описати и/или објаснити), зарад утврђивања постојања потенцијалних теоријских оквира који нам могу пружити објашњење специфичног исхода, неопходно је поставити и теоријски циљ овог истраживања. Уколико није могуће утврдити адекватан постојећи теоријски оквир, неопходно је пружити алтернативни. У складу с тим *теоријско-концептуални циљ овог истраживања јесте да сагледавањем постојећих појмовних одређења и теоријских оквира коришћених у истраживањима великих стратегија пружи адекватну концептуализацију централног појма и значења његове делотворности, као и да сагледа могућности постојећих теорија да пружи увид у предмет овог истраживања, односно да буду основ за њихову модификацију*. Чак и ако се не покажу као адекватни, постојећи теоријски оквири могу пружити инспирацију за формулацију генерализованог специфичног објашњења (Beach and Pedersen, 2013, p. 17).

У складу са теоријско-концептуалним циљем, други циљ овог истраживања је *пружање дубинског описа (дескрипције) процеса формулације као и дескрипције имплементације велике стратегије обуздавања САД-а у периоду од 1979. до 1989. године*. Остваривање дескриптивног циља је истовремено у сврси и емпиријског и теоријског аспекта предмета истраживања с обзиром да нам с једне стране пружа основ за објашњење делотворности велике стратегије обуздавања у посматраном периоду, док са друге омогућава идентификацију кључних фактора на основу којих можемо утврдити да ли је одређена велика стратегија делотворна. Предуслов за успешну примену методологије праћења процеса подразумева успостављање временске линије догађаја (*timeline*), као и прикупљања, обраде и систематизације података о случају који се разматра. Остваривањем дескриптивног циља истраживања пружа се предуслов за остваривање трећег научног циља овог истраживања, који представља *пружање објашњења (експликације) делотворности велике стратегије обуздавања САД-а у финалној фази Хладног рата (1979-1989)*, као предуслова за пружање генералног специфичног објашњења.

1.1.3. Истраживачка питања

С обзиром да је примарни истраживачки циљ ове дисертације пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије обуздавања САД-а у периоду од 1979 до 1989 године, ми заправо говоримо о два примарна истраживачка питања на која се настоји пружити одговор истраживањем:

П1а: Шта чини велику стратегију делотворном?

П1б: Да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна?

Тежња за утврђивањем генералног објашњења делотворности велике стратегије подразумева да постоји нераскидива веза између одговора на питање П1а и П1б, с обзиром да одговор на једно питање произилази из другог. Без одговора на питање да ли је велика стратегија обуздавања САД-а била делотворна не можемо одговорити на питање шта чини велику стратегију делотворном. Истовремено без одговора на питање шта чини велику стратегију делотворном не можемо у потпуности објаснити да ли је и велика стратегија обуздавања била делотворна. Зарад пружања одговора на централна

истраживачка питања, неопходно је пружити одговоре на више секундарних истраживачких питања, као и одговоре на терцијарна питања. Пружањем одговора на наведена секундарна и терцијарна питања, омогућиће се пружање садржајнијег и потпунијег одговора на примарна истраживачка питања. На основу ових истраживачких питања произилазиће кораци који ће бити предузети у истраживању.⁶

Секундарна и терцијарна истраживачка питања су:

П2: Које је одређење појма велике стратегије?

П2.1: Којим атрибутима су аутори дефинисали појам велике стратегије у постојећим истраживањима?

П2.2: Који случајеви су били у фокусу постојећих истраживања велике стратегије?

П2.3: Којим теоријским оквирима су аутори објашњавали случајеве велике стратегије?

П3: Како можемо сагледавати делотворност велике стратегије?

П3.1: Који су извори делотворности велике стратегије?

П3.2: Којим теоријским оквирима можемо објаснити делотворност велике стратегије?

П4: Како је текао процес треће фазе Хладног рата између 1979. године и 1989. године?

П5: Да ли постојећим теоријским оквирима можемо пружити адекватно објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. и 1989. године?

П5.1: Да ли хипотеза, произашла из теоријског оквира 1, пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године?

П5.2: Да ли хипотеза, произашла из теоријског оквира 2, пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године?

На основу разумевања појма велике стратегије, начина на који сагледавамо њену делотворност, као и предности и недостатака објашњења проистеклих из постојећих теоријских оквира, произилази коначно секундарно истраживачко питање:

П6: Којим теоријским оквиром (генерализованим независним и интервенишућим варијаблама) можемо прецизније утврдити да ли је велика стратегија обуздавања САД-а, између 1979. године и 1989. године, била делотворна.

1.2. Временски и просторни оквир

У складу са предметом истраживања, као и циљевима и истраживачким питањима, временски оквир овог истраживања је ограничен на трећу фазу Хладног рата, од 1979. године до пада Берлинског зида 1989. године. Наравно, истраживање не може у потпуности искључити догађаје који су претходили 1979. години из више разлога. Прво, велика стратегија обуздавања је првобитно формулисана непосредно након Другог светског рата. Друго, варијације у великој стратегији обуздавања у посматраном

⁶ Видети поглавље 1.5. *Кораци истраживачког процеса*

временском оквиру производ је искустава САД-а из периода који је претходио декади у фокусу. Поред тога, истраживање не може у потпуности искључити ни период непосредно након окончања Хладног рата с обзиром на указану везу делотворности велике стратегије са исходима до ког је довела. Отуда, временски оквир истраживања можемо посматрати у ужем и ширем смислу. Ужи смисао је свакако значајнији и обухвата период од 1979. године када је отпочео Совјетско-Авганистански рат и када је усвојена тзв. Картерова доктрина (према председнику САД-а Џимију Картеру) до окончања Хладног рата 1989. године. У ширем смислу, временски оквир истраживања обухвата период од 1947. године и Кенановог „Извора Совјетског понашања“ до 2001. године и терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра.

Налик на дефинисање временског оквира истраживања, просторни оквир такође можемо посматрати у ужем и ширем смислу. С обзиром на обухват велике стратегије, чињенице да фокус истраживања лежи на САД-у, као и сам карактер хладноратовског сукобљавања САД-а и СССР-а, просторни обухват не можемо посматрати у обиму који је ограниченији од читаве земаљске кугле. Донекле, просторни обухват делимично покрива и простор ван земаљске кугле с обзиром на „Иницијативу ратови звезда“ (“*Star Wars Initiative*”) Реганове администрације. Међутим, космос није у толикој мери значајан из перспективе временског оквира овог истраживања у ужем смислу као што је био у ранијим фазама Хладног рата. Поред тога, конкретну велику стратегију у одређеним временским оквирима не можемо раздвојити од разматрања партикуларних региона од интереса. Утицај географије на (велику) стратегију подразумева наведену неопходност (Cohen, 1957; Gray, 1991; 1999). Отуда, просторни оквир истраживања можемо посматрати и у ужем смислу који се првенствено односи на регионе Персијског Залива, Јужне Азије, као и Централне Америке, с обзиром на фокус САД-а на ове регионе од 1979. до 1989. године. За разлику од временског оквира где је ужи смисао релеватнији, у случају просторног оквира је шири смисао централнији по само истраживање.

1.3. Методолошки оквир

Методолошки оквир овог истраживања почиваће на методологији праћење процеса (*process-tracing*). Разлог ослањања на праћење процеса као централног метода овог истраживања је вишеструк. Први разлог је дисциплинарне природе. С обзиром да истраживање сагледава постављени предмет из дисциплинарне перспективе наука безбедности, праћење процеса делује као логичан метод обзиром да, према Џејмсу Махонеју (James Mahoney), „праћење процеса је централни метод у студијама безбедности“ (Mahoney, 2015 р. 201).⁷ Други и трећи разлози су садржински. У постојећој литератури о великој стратегији препознато је да су истраживања велике стратегије „наизглед скројена за анализу студија случаја – нарочито праћење процеса“ (Balzacq et al., 2019a, р. 77). Поред тога, трећи разлог је то што су неке од првих примена ове технике повезане са делима Александра Џорџа, чија разматрања представљају основу геополитичког кода (потенцијалне независне варијабле у овом истраживању) (Bennet and Checkel, 2015, р. 5; George, 1979; George and McKeown, 1985). Коначно, и

⁷ За добар преглед истраживања у наукама безбедности која су почивала на методологији праћења процеса видети: Tannenwald, 2015.

најзначајније, четврти разлог лежи у природи самог истраживања. Утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања захтева дубинско сагледавање процеса формулације велике стратегије и праћења имплементације велике стратегије.

Такође је важно истаћи да природа овог истраживања и комплексност феномена велике стратегије поставља императив и поштовања принципа триангулације (Ђурић, 2013, стр. 57-58). Отуда, и поред централности праћења процеса, истраживање ће почивати и на триангулацији података, триангулацији теорија и методолошкој триангулацији. Иако ће методологија праћења процеса бити примарна, пратећи принцип методолошке триангулације, аутор ће се ослањати и на технике прегледа литературе, експертског интервјуа, формулације концепата, анализе дискурса и тестирања теорија. У наставку текста, биће представљене секундарне методолошке технике које ће бити употребљаване у истраживању, са посебним акцентом на праћење процеса, формулацију појмова и тестирање теорија.

1.3.1. Праћење процеса

Праћење процеса означава се као „метод унутар случаја“ обзиром да почива на испитивању студија случаја⁸ представљајући „анализу доказа о процесима, секвенци и конјуктура догађаја унутар случаја у сврси или развоја или тестирања хипотеза о каузалним механизмима који заправо могу каузално објаснити случај“ (Barnett and Chackel, 2015, р. 7), односно „испитивање међузорака у процесу зарад [доласка до] закључака о хипотезама како се тај процес одвио и да ли и како је генерисао исход од интереса“ (Barnett and Chackel, 2015, р. 6). Слично, Давид Колијер (David Collier) дефинише праћење процеса као „систематично испитивање дијагностичких доказа одабраних и анализираних у светлу истраживачких питања и хипотеза постављених од стране истраживача...[што] може одлучујће допринети како описивању политичких и друштвених феномена тако и евалуацији каузалних тврдњи“ (Collier, 2011, р. 823). Нина Таненвалт (Nina Tannenwalt) наглашава тежњу праћења процеса да „расветли каузални механизам иза специфичне државнополитичке одлуке“ (Tannenwalt, 2015, р. 220). Отуда, праћење процеса на неки начин представља прецизиран начин на који се спроводи студија случаја са акцентом на „идентификацији интервенишућег каузалног процеса – каузалног ланца и каузалног механизма⁹ – између независне варијабле (или варијабли) и исхода зависне варијабле“ (George and Bennett 2005, р. 206). Праћењем процеса тежи се не само довођење у везу независне варијабле или варијабли са

⁸ Више о методу студије случаја видети у: George and Bennett, 2005; Gerring, 2006. Такође, бројни аутори истичу да поред повезаности са студијом случаја, праћење процеса је такође повезано и са историцистичким методама. Видети: Beach and Pedersen, 2013, р. viii; Bennet and Checkel, 2015, р. 8; Mahoney, 2015.

⁹ С обзиром да може доћи до забуне око значења каузалног механизма (обзиром на имплицитну конотацију експерименталног истраживања), неопходно је разјаснити на шта се конкретно односи. Махонеј наводи да су аутори користили механизам у три специфична значења: „(1) нешто што интервенише између узрока и исхода; (2) специфичан дефинишући аспект каузалног фактора који утиче на исход; (3) потенцијално непромењиво генерално својство или процес.“ (Mahoney, 2015, р. 206). За потребе овог истраживања, под каузалним механизмом сматраће се „комплексан систем који производи исход кроз интеракцију више делова“ (Glennan, 1996, р. 52). Видети шире у: Beach and Pedersen, 2013.

зависном варијаблом, већ и пружање дубинског описа и објашњења самог процеса односно начина на који су независне варијабле утицале на зависну.

Праћење процеса не представља нужно јединствену методу већ може служити за три специфична циља: *тестирање теорије*¹⁰, *развој теорије* и *објашњавање исхода*; на основу којих произилазе три варијанте праћења процеса (Beach and Pedersen, 2013, pp. 11-21). Други аутори пружају искључиво диференцијацију на тестирање или развој теорије, односно дедуктивну или индуктивну варијанту (Bennet and Checkel, 2015, pp. 7-8; Pouliot, 2015). Разлог томе је што наведене варијанте деле одређене заједничке елементе, у већој или мањој мери. То је нарочито случај са развојем теорије и праћења процеса зарад објашњавања исхода, с обзиром да у значајној мери почивају на индуктивном приступу, односно да се оба примењују у околностима када постоји недостатак адекватних постојећих оквира (Beach and Pedersen, 2013, p. 19). Наведено свакако не подразумева, уколико постојећи теоријски оквири нису у потпуности одговарајући у светлу предмета, циљева и истраживачких питања, да постојећа теоријска уопштавања не могу послужити као инспирација и отуда донекле садрже и дедуктивну димензију (Beach and Pedersen, 2013, p. 17). Самим тиме, ригидна подела на индукцију и дедукцију се донекле и доводи у питање с обзиром да се „праћење процеса уобичајено спроводи кроз комбинацију индукције и дедукције...у зависности од претходног стања знања и теоријских уопштавања о феномену и одабраном случају“ (Bennet and Checkel, 2015, pp. 17-18), што је из перспективе овог истраживања врло значајно. С обзиром на предмет истраживања, циљеве и постављена истраживачка питања, као и на теоријску празнину по питању делотворности велике стратегије, *истраживање ће почивати на варијанти праћења процеса зарад развоја теорије, уз уважавање елемената друге две варијанте.*

Први разлог томе је што не можемо *a priori* одбацити постојећа теоријска разматрања искључиво на основу чињенице да нису примарно усмерени на утврђивање делотворности велике стратегије. Други разлог лежи у томе што, иако постоји ограничена литература у случају ефикасности велике стратегије, исто се не може рећи за генерална теоријска разматрања велике стратегије као и за разматрања велике стратегије обуздавања САД-а. Према Дереку Бичу (Derek Beach) и Расмусу Педерсену (Rasmus B. Pedersen) наведена варијација праћења процеса углавном представља „итеративан и креативан процес...инспириран постојећим теоријским и емпириским радом“ (Beach and Pedersen, 2013, p. 18). Слично наводи и Махонеј наводећи да је један од начина „да се идентификују потенцијално важни узроци праћењем процеса, ослањање на (*drawing on*) постојећу теорију и литературу...[тј.] каузалним факторима раније означеним као важним“ (Mahoney, 2012, p. 215). Отуда развој теорије може почивати како на употреби постојећих варијабли на нове начине, тако и на откривању и укључивању нових варијабли у логички алгоритам, а које раније нису биле присутне (Mahoney, 2012, p. 216). Самим тиме, за адекватну примену варијанте праћења процеса посвећену развоју теорије не само да је неопходно дубинско познавање теоријских разматрања и самог случаја повезаних са предметом истраживања, него је за адекватну

¹⁰ За користан рад који практично објашњава спровођење варијанте праћења процеса који се односи на тестирање теорија видети: Ricks and Liu, 2018. Такође, не треба ући у заблуду да је наведена варијанта праћења процеса намењена искључиво циљу испитивања експланаторног потенцијала различитих теорија *per se*, већ служи и пружању објашњења одређеног случаја.

примену ове методологије важно и ослањати се на елементе друге две варијанте праћења процеса.

1.3.2. Преглед литературе

Иако номинално постављен као други у својеврсној „хијерархији“ метода коришћених у овом истраживању, преглед литературе представља како активност која претходи методи праћења процеса, тако и активност која ће се паралелно спроводити са праћењем процеса током истраживања. Разлог томе је вишеструк. Прво, без претходног прегледа литературе не може се ни доћи до закључка да ли је покретање одређеног истраживања оправдано (Ђурић, 2013, стр. 42). Међутим то се не односи на само разумевање тематике изучавања, већ се прегледом литературе тематика изучавања детаљно сагледава да би се устварио увид у оно што је истраживано, начине на који је истраживано и кључне потешкоће и проблеме који постоје у постојећој истраживачкој пракси (Hart, 2001, р. 1). То нас доводи до преосталих разлога. Други разлог се надовезује на прву реченицу овог поглавља – прегледом постојеће литературе ми идентификујемо и саму методолошку технику која је препозната као најпогоднија за истраживања одређене тематике. Истоветно, тиме се пружа увид и у примере добре праксе и добија одговор на питање како спроводити истраживање на тему велике стратегије. Примера ради, студија Кристофера Лајна (Christopher Layne) истражује истоветан феномен – велику стратегију обуздавања, и почива на истоветном методолошком оквиру (само што је реч о другој варијанти). Самим тиме, све речено у самом поглављу Методолошки оквир, заправо представља производ имплементације прегледа литературе.

Треће, с обзиром да је питање делотворности велике стратегије релативно слабо истраживано на систематичан начин,¹¹ али је идентификовано као значајно, преглед литературе је неопходан зарад пружања адекватног одређења саме делотворности велике стратегије. Међутим, претпоставка тога јесте претходно разумевање и концептуализација самог појма велике стратегије при чему преглед литературе такође служи сврси. Четврто, како постоји недостатак настојања да се пруже генерализована теоријска објашњења делотворности велике стратегије потребно је увидети корпус постојећих теоријских оквира и њиховог експланаторног потенцијала по разумевање делотворности велике стратегије. Коначно, преглед литературе је користан и са емпиријске стране овог истраживања зато што нас упућује на постојеће изворе података и њихово прикупљање (Ђурић, 2013, стр. 111-155). С обзиром да ће се ово истраживање превасходно ослањати на постојеће изворе података,¹² прегледом литературе остварује се увид у такве аспекте.

Међутим, преглед литературе се пречесто употребљава са недовољним степеном експлицитности у поступку, што неретко доводи до тога да се преглед литературе практично сведе на својеврсно наративно „препричавање“ постојећих истраживања без јасне логике. То је навело ауторе, како друштвених наука тако и политичких наука и

¹¹ За преглед (имплицитних) разматрања делотворности велике стратегије у постојећој литератури, видети поглавље 3.1. истоветног назива.

¹² Видети поглавље 1.4. Извори података.

међународних односа, да преузму из медицинских наука приступ систематичном прегледу литературе (Hart, 2001; Petticrew and Roberts, 2006; Spray and Roselle, 2012; Dacombe, 2018). Систематичан преглед литературе је „метод давању смисла великим количинама информација и средство доприноса одговарању на питања о томе шта ради а шта не – и многим другим врстама питања такође“ (Petticrew and Roberts, 2006, р. 2). Важно је истаћи да се систематичан преглед литературе не разликује значајно од традиционалнијег прегледа литературе у смислу кључних елемената – сумирања постојећих истраживања и закључака о „знању“ који доприносе (Knopf, 2006, р. 127). Као и сваки истраживачки подухват и преглед литературе захтева постојање почетне тачке у виду прецизног одређења истраживачких циљева и питања (Dacombe, 2018, р. 149). Разлика између систематичног и традиционалнијег прегледа првенствено лежи у избегавању пристрасности истраживача томе што се унапред и експлицитно постави начин на који ће се приступити сагледавању постојеће литературе (Petticrew and Roberts, 2006, рп. 9-10).

На који начин ће се систематично прегледати литература у овом истраживању? С обзиром да, како смо већ указали, у квалитативним истраживањима може доћи до дефинисања и редефинисања појединих аспеката истраживања како се оно одвија, конкретни начини на који се систематично прегледа литература зависи од добијених налаза из претходног корака. Једини начин који је од почетка био јасан јесте почетни, односно начин на који ће се преглед литературе користити при одговору на секундарно истраживачко питање П2. и терцијарна питања П2.1, П2.2. и П2.3. Код питања П2.1., аутор се ослонио на трећи метод представљен у овом поглављу – формулације појмова.¹³ При одговору на питање П2.2. аутор је у постојећој литератури трагао за 4 аспекта истраживања – тип, популација, временски и просторни обухват и методологија, из перспективе различитих војкација аутора који су спроводили истраживања. У одговору на питање П2.3. аутор се водио нивоима анализе на којима су теоријски оквири постављени. На основу сазнања добијених одговорима на претходно поменута питања, аутор је приступио даљој употреби метода прегледа литературе у одговорима на питања П3., П3.1., П3.2., и П4. Зарад очувања начела експлицитности, у уводним деловима поглавља 3. *Шта представља делотворну велику стратегију?*, 4. *Како можемо објаснити велику стратегију?*, и 5. *Велика стратегија обуздавања Сједињених Америчких Држава*, је наведено чиме се аутор водио при прегледу литературе.

1.3.3. Формулација појмова

Разумевање места и улоге велике стратегије у савременом изучавању безбедности неодвојиво је од разумевања значења самог појма. Постоји више разлога зашто је то случај. Прво, ако не постоји релативно јасно разумевање појма, скуп проблема и феномена на које се велика стратегија односи бива нејасан. Друго, уколико не можемо адекватно одговорити на питање на шта тачно мислимо када говоримо о великој стратегији, не можемо ни адекватно сагледати њен потенцијални значај по разумевање начина на који државе остварују своју безбедност у међународном окружењу. Треће, без релативног консензуса око значења самог појма постаје тешко говорити о упоређивању постојећих истраживања. Четврто, у ситуацији неконзистентне употребе

¹³ Видети наредно поглавље 1.3.3. Формулација појмова.

појма велике стратегије постоји значајна опасност при позивању на постојећа истраживања. Једноставно, без прецизног појмовног одређења велике стратегије, њена сврсисходност као аналитичког алата се доводи у питање.

Међутим, ово не представља *sui generis* тврдњу, искључиву за случај велике стратегије. Спровођење истраживања у друштвеним наукама неодвојиво је од појмовног апарата који истраживач примењује у свом настојању да објасни постављене истраживачке циљеве. За Геринга, „појмови су кључни за функционисање и еволуцију друштвених наука“ (Gerring, 1999, p. 359); За Герија Гоерца (Garry Goertz), они „представљају кључне градивне елементе за конструисање теоријских пропозиција“ (Goertz, 2006, p. 1); За Давида Колијера (David Collier) и Џејмса Махона (James E. Mahon) они су „основа сваке истраживачке заједнице“ (Collier and Mahon, 1993, p. 845). У темељима сваког академског истраживања лежи одређени појам или појмови. Штавише, када говоримо о варијаблама на између којих се настоји утврдити постојање повезаности, ми пре свега мислимо на „појмове који могу имати различите вредности“ (Van Evera, 1997, p. 10).

Према Герију Гоерцу, постоје два приступа посматрању појмова: а) семантички или номиналистички приступ који је карактеристичан за Ђованија Сарторија (Giovanni Sartori) и Џона Геринга, и б) „каузални, онтолошки и реалистички“ приступ који сам Гоерц заговара (Goertz, 2006, pp. 3-5). Док се први више фокусира на семантичка питања начина на који су аутори дефинисали одређени појам, други ставља већи акценат на емпиријску анализу, односно на „основне конститутивне елементе феномена“ (Goertz, 2006, p. 5). Иако су разлике релативно јасне, не може се не приметити постојање значајних повезаности између ова два приступа. Уколико велика стратегија не представља феномен у стварности, дефинисање овог појма је несврсисходно и саме дефиниције постају арбитрарне. Са друге стране, без речима описаног феномена велике стратегије, он готово постаје неупотребљив у истраживачкој пракси друштвених наука. Свакако, циљ овог истраживања није залажење у домен филозофије науке, међутим ова разматрања су неопходна зарад разумевања појмовног одређења велике стратегије. Да бисмо одредили базичне елементе појаве која чини велику стратегију, неопходно је да сагледамо њене дефиниције од стране аутора. Отуда постоје користи од оба приступа, где се не можемо у потпуности фокусирати искључиво на семантичка питања али их не можемо ни заобићи.¹⁴

Претходна дискусија о приступима посматрања појмова, служила је сврси постављања оквира кроз који ће се постојећа одређења велике стратегије посматрати. Иако разматрање постојећих концептуализација велике стратегије представља честу почетну тачку многих радова, оно је ретко систематично представљено. Преглед појмовних одређења велике стратегије неретко се своди на пуко навођење виђења различитих аутора без јасних критеријума на основу којих се концептуализације сагледавају, односно прихватају и одбацују. Најближе систематичном прегледу одређења велике стратегије јесте пружање различитих категорија у које можемо сврстати постојеће дефиниције. Тако, Нина Сајлов (Nina Silove) сврстава одређења разликујући их на

¹⁴ На исти начин, додуше мање експлицитно приступају и Балзак и сарадници. Видети: Balzacq et al, 2019a, pp. 9-10; Balzacq et al, 2019b, pp. 75-76.

планове (*plans*), организацијске принципе (*organizing principles*) и шаблоне понашања (*patterns of behavior*) (Silove, 2018, pp. 34-45). Тјери Балзак (Thierry Balzacq), Петер Домбровски (Peter Dombrowski) и Сајмон Рајх (Simon Reich) врше поделу на класицистички приступ и приступ међународних односа (Balzacq et al., 2019б, pp. 6-8). Лукас Милевски, сагледавајући хладноратовске приступе, врши категоризацију на велику стратегију зарад безбедности, велику стратегију као војно управљање¹⁵, велику стратегију као доктрину за безбедност, и велику стратегију као дугорочну стратегију (Milevski, 2016, pp. 111-121). Вилијам Мартел приступа из помало друкчијег угла тиме што утврђује како су историчари, истраживачи друштвених наука, практичари и војни стратежи посматрали овај појам (Martel, 2015, pp. 8-19). У литератури о формулацији појмова (*concept formation*) може се пронаћи користан приступ који се фокусира на кључне услове који одређени појам мора да задовољи да би био „добар“. Џон Геринг, разматрајући управо питање шта чини појам добрим, развио је скуп критеријума којим би се аутори требали водити када теже да формулишу одређени концепт (Gerring, 1999; 2012). Иако се сам процес формулације појма, према Андреасу Шедлеру (Andreas Schedler), превасходно односи на „систематско развијање и експликацију централних тврдњи којима се посветимо (*commit*) када применимо појам“ (Schedler, 2011, p. 375), он може послужити истовремено и као основа управо за сагледавање централних тврдњи на којим одређено појмовно одређење почива. Према Герингу, сваки појам садржи четири кључна елемента: термин, феномен, атрибуте и индикаторе, које је неопходно адекватно „уоквирити“ зарад формулације адекватног појма (Gerring 1999, p. 358; Gerring 2012, p. 116). Као начин којим би се аутор требао водити при њиховом адекватном „уоквирењу“, Геринг је представио седам критеријума (Gerring 2012, pp. 116-131):¹⁶

- Резонанца (*resonance*) – односи се првенствено на одабир термина конкретног појма, односно једне или неколико речи, који би требао бити интуитивно јасан и у складу са постојећим употребама (Gerring, 2012а, pp. 117-119).
- Домен (*domain*) - односи се на примереност конкретног појма језичком подручју и подручју истраживања за које је намењено (Gerring, 2012а, pp. 117-121).
- Конзистентност (*consistency*) – односи се на неопходност појма да преноси мање више истоветно значање независно од контекста истраживања у којем се употребљава (Gerring, 2012а, pp. 121-124).
- Дубина¹⁷ (*fecundity*) – односи се на способност појма да на једноставан (*parsimonious*) и елегантан начин обухвати комплексност сегмента реалности (феномена или скупа феномена) на који се односи и тиме допринесе бољем разумевању саме стварности.

¹⁵ Милевски користи фразу *military statecraft* која би се најтачније превела као државно управљање војним пословима, што на српском језику звучи помало рогобатно.

¹⁶ Џон Геринг се позабавио проблематиком формулације појмова у макар два одвојена академска рада. У ранијем академском чланку који се бавио питањем формулације појмова, Геринг је првобитно искључио индикаторе, које је касније додао у монографији из 2012. године. Истовремено између критеријума који чине одређени појам добрим постоје разлике. Међутим, полазећи од претпоставке да је у размаку између два рада Геринг дорадио свој приступ формулацији појмова, у овом раду ће се аутор служити првенствено приступом из његове монографије. Упоредити: Gerring, 1999; Gerring, 2012а.

¹⁷ Алтернативан превод би могао бити *богатство*.

Односи се у значајној мери на скуп атрибута који дефинишу појам (Gerring, 2012a, pp. 124-126).

- Диференцијација (*differentiation*) – представља неопходност што јасније разлике између два појма, односно сегмената реалности на које се односе, да би се избегло постојање два различита појма за исте феномене. Нарочито је значајан у случајевима појмова где је могуће преклапање у одређеним аспектима (Gerring, 2012a, pp. 127-130)
- Каузална примењивост (*causal utility*) – представља неопходност појма да буде у сврси пружања каузалних објашњења, а не искључиве дескрипције. Овај критеријум упућује на везу између одређења појма и одабира теоријског оквира (Gerring, 2012a, pp. 130-131).
- Операционализација (*operationalization*) – односи се на питања како можемо препознати сам појам у стварности односно како га можемо непроблематично и непристрасно измерити (Gerring, 2012a, pp. 117).

Сагледавањем свих ових критеријума, може се наслутити да између њих може постојати колизија у смислу да, на пример, остваривање дубине појма, може угрозити његову диференцијацију. Отуда, Геринг упозорава на постојање делимичне фрикције између представљених критеријума, уз инсистирање да је потребно да сваки аутор направи пажљив компромис при стављању акцената на одређене критеријуме на штету других. Такође, на основу наведених критеријума, постаје релативно очигледно да због релативне сагласности око термина, критеријуми резонанце и домена, нису од примарног интереса за анализу постојећих одређења велике стратегије. Са друге стране, критеријуми конзистентности, дубине, диференцијације, каузалне примењивости и операционализације су централни за разумевање појма велике стратегије. Док се прва три односе директно на појмовно одређење, критеријуми каузалне примењивости и операционализације су нераскидиво повезани са одабраним теоријским оквиром и самим истраживањем где велика стратегија представља једну од централних варијабли.

1.3.4. Експертски интервју

Иако су интервјуи једно од основних средстава прикупљања података још од зачетака друштвених наука, разматрања корисности експертских интервјуа у истраживањима (и поред своје „популарности“ у употреби) су значајније присутна свега неколико деценија (Ђурић, 2013, стр. 183; Vogner et al., 2009, p. 1). Интервју представља „значајно и специфично средство разумевања савременог политичког делања и исхода...[и]...може да служи идентификацији каузалних механизма који нису евидентни у другим формама података“ (Mosley, 2013, p. 5). Такође, Александер Богнер (Alexander Bogner) и сарадници указују на ефикасност ослањања на експертске интервјуе у ранијим фазама истраживања јер омогућавају скраћивање процеса прикупљања података који зна бити врло временски захтеван (Vogner et al., 2009, p. 2). У конвенционалном смислу, експертски интервју је „специфичан метод који се примењује у истраживањима специфичне врсте, превасходно испитивањима која реконструишу друштвене

ситуације или процесе и користе испитанике као извор информација“ (Glaser and Laudel, 2009, p. 117). Испитаници су првенствено појединци који поседују релевантно лично искуство и који поседују специфично знање и вештине (Glaser and Laudel, 2009, p. 118; Ђурић, 2013, стр. 196).

Међутим, начин на који је употребљен метод експертског интервјуа у овом истраживању поседује једну значајну разлику у односу на њену конвенционалнију употребу – интервјуисани су истраживачи као експерти, а не практичари као експерти. На такав начин употреба експертског интервјуа у овом истраживању одудара од постојеће примене јер специфична знања и вештине (од интереса за ово истраживање) које испитаници поседују нису повезана са њиховим практичним учешћем у друштвеним ситуацијама и процесима, *i.e.* великој стратегији обуздавања, већ у њиховом научном изучавању велике стратегије (што је и један од испитаника у спроведеним интервјуима исправно приметио). Аргумент у корист употребе метода експертског интервјуа на овакав начин је суштински следећи – у стању релативне теоријске празнине, као у случају делотворности велике стратегије, систематичан спроведен разговор са експертима који су већ пружили значајан допринос у разумевању генералног феномена представља значајно средство за продубљивање фонда знања. Самим тиме, употреба експертског интервјуа на овакав начин представља логички континуитет методе прегледа литературе, којим се имплицитне тезе аутора који се баве одређеном тематиком доводе ближе њиховој експлицитности, односно уважавају њихова разматрања која (до сада) нису била публикована. Ово је нарочито случај у ситуацијама када су се аутори имплицитно дотакли одређеног проблема попут делотворности велике стратегије, односно када се њихова разматрања могу хипотетички применити и на друкчију проблематику од првобитно намењене. Уколико је смисао прегледа литературе да се „доживљава као дијалог са другим ауторима који су истраживали исти проблем“ (Ђурић, 2013, стр. 42), једина боља ствар од тога јесте успостављање истинског „дијалога“ кроз непосредан и систематично спроведен разговор.

У овом истраживању, аутор се ослонио на полуструктурисане, синхроне он-лајн интервјуе (Ђурић, 2013, стр. 187-190) – полуструктурисане, зато што се тежило добијању „слободне интерпретације испитаника“ (Ђурић, 2013, стр. 188), уз очување генералног усмерења ка питању делотворности велике стратегије; синхроне да би се што је више могуће одржала природа интервјуа, али и због уважавања времена и професионалних и личних обавеза испитаника; и он-лајн да би се омогућило интервјуисање ширег опсега учесника, пре свега мислећи на најрепрезентативније ауторе који су пружили допринос изучавању велике стратегије. Узорковање учесника интервјуа је вршено методом снежне пахуље (*snow flake*), при чему је аутор проследио упите за учешће у интервјуу на адресе укупно 13 аутора чији су радови оставили трага у изучавање велике стратегије. Посебна пажња посвећена је уважавању два аспекта: професионалној вокацији аутора (историја, међународни односи, студије безбедности, стратешке студије), и односу према великој стратегији (у смислу заговорника и скептика). У складу с тим, сама листа питања који им је послата одражавала је наведене аспекте тако што је садржала два сегмента. Први сегмент је садржао генерална питања која су била

намењена свим испитаницима, док је за сваког појединачног аутора формулисан и специфичан сегмент питања.

Од укупног броја упита, аутор је добио 6 повратних одговора од којих: три испитаника су прихватила учешће у интервјуу; један испитаник је одбио учешће у интервјуу али је указао на сегменте сопствених истраживања који се односе на тематику ове дисертације; један испитаник из личних разлога није био у могућности да учествује у интервјуу; од једног испитаника је приспео аутоматизован одговор о привременој одсутности; док од седам испитаника није приспела повратна информација. Испитаници који су учествовали у интервјуу су Вилијам Волфорт (William C. Wohlforth) – интервју одржан 14. јануара 2022. године посредством ZOOM платформе (за листу питања видети Додатак 1); Роналд Кребс (Ronald Krebs) – интервју одржан 7. фебруара 2022. године посредством ZOOM платформе (за листу питања видети Додатак 2); и Џон Луис Гедис - интервју одржан 28. фебруара 2022. године посредством ZOOM платформе (за листу питања видети Додатак 3).

1.3.5. Анализа дискурса

Међу коришћеним секундарним методама у овом истраживању налази се и анализа дискурса. Разлог за употребу анализе дискурса је трострук. Прво, због природе феномена велике стратегије, која превасходно искључује постојање јединственог текста у којем је она експлицитно наведена, важно је применити адекватну технику којом ће се разумети перцепције, намере, тежње и праксе државника и држава које они предводе. Као што ће бити представљено у другом поглављу ове дисертације, посматрање велике стратегије као својеврсног плана који је формализован кроз одређени документ поседује значајне мањкавости. Друго, праћење процеса захтева анализу историје архивске грађе, транскрипата и других извора да би се пружило објашњење, а то анализа дискурса омогућава с обзиром да почива на различитим текстуалним изворима (George and Bennett, 2005, p. 6; Neumann, 2008, p. 65). Коначно, чак се и сама велика стратегија може посматрати као својеврсни дискурс.

Термин дискурс се у речницима језика попут енглеског и француског поитовећује са говором, разговором и исказима кроз говор или писмо (Mills, 1997, pp. 1-3). Слична ситуација је и у српском језику с обзиром да је дискурс „већа смисаоно повезана, организована целина речи, текста...разговор, говор, излагање“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 271). Међутим, дискурс је више од речи, изговорених или написаних. Проблем поистовећивања језика и дискурса произилази из тога што исказ стоји у средишту оба феномена (Копања и Ајзенхамер, 2022, стр. 29-30). Под исказом, Сара Милс (Sara Mills) види „ауторизовану поставку или деловање путем говора“ (Mils, 2019, str. 62). Ипак, различити аутори наизглед друкчије одређују однос између дискурса и исказа. Док је за Стјуарта Хола (Stuart Hall) дискурс скуп исказа, за Мишела Фукоа (Michel Foucault) је спољна граница и оквир исказа, за Сару Милс регулисана група исказа, а за Ивера Нојмана (Iver Neumann) и Хенрикија Хеику (Henrikki Heikka) систем формулисања исказа (Neumann and Heikka, 2005, p. 11; Хол, 2018, стр. 32; Mils, 2019, str. 49; Копања и Ајзенхамер, 2022, стр. 30). Међутим, између свега наведеног разлика је пре у аналитичком фокусу него у суштини. У свим разматрањима се под дискурсом сматра

скуп исказа с аналитичком разликом да ли говоримо о исказима формулисаним под утицајем дискурса, границама „исправних“ и „неисправних“ исказа, односно регулисању шта се сматра „исправним“ или „неисправним“ исказима.

Не треба заборавити да, иако су искази значајни за разумевање дискурса, њих не треба изједначити. У својој суштини дискурс се тиче представа стварности и произвођења знања (Хол, 2018, стр. 32). Дискурс представља „систем који структурира начин на који перципирамо реалност“ (Mils, 2019, str. 51), или друкчије речно „специфичан начин о разговарању и разумевању света (или [одређеног] аспекта света)“ (Jorgensen and Phillips, 2002, p. 1). Кроз опредељени скуп исказа рефлектује се начин на који одређена група перципира, размишља и продукује представе о реалности, али се истовремено даље преноси знање и значење кроз постављање граница „прихватљивих“ и „неприхватљивих“ исказа који могу бити придодати и преношени. То се врши помоћу дискурзивних пракси – односно пракси којим се значење производи, кроз које дискурс постаје део ширих друштвених пракси и утиче на њих (Хол, 2018, стр. 32).

Ова краћа расправа о дискурсу првенствено је служила у сврху пружања додатне аргументације за одлуку да се као секундарна метода одабере анализа дискурса уместо анализе садржаја. Анализом дискурса може се пружити увид у начине на који је реалност перципирана, тежње скривене у имплицитним значењима које су државници међусобно комуницирали, односно комуницирали са другим државним службеницима. Кроз утврђивање скупа исказа који сачињавају преобладајући дискурс могу се утврдити перцепције реалности и начин разумевања света. Објективна стварност и субјективна перцепција те стварности можда јесу различите, али њихови утицаји се могу посматрати као подједнако значајни за разумевање делотворности велике стратегије, као феномена од интереса у овом истраживању. Иако су текстуални извори, говори и слични извори важни за спровођење анализе дискурса, они нису једини јер и неизговорена реч може да пренесе значење подједнако као изговорена. Поред тога, како исказ није исто што и језик, утврђивање скупа исказа није исто што и сагледавање изречене и написане речи. Како Сара Милс истиче, и графичке репрезентације као што су мапе могу подједнако представљати исказ (Mils, 2019, str. 62). Из тог разлога дискурс треба посматрати као „тачку сусрета језика и праксе, или као синтетишућу силу која обе категорије ставља у погон зарад поменутог циља – продуковања представа о свету који нас окружује“ (Ајзенхамер 2020а, стр. 159). Анализу дискурса треба посматрати као врло корисну методолошку технику која нам омогућава да то учинимо, односно да поред реченог обухватимо како неизговорено тако и оно што лежи иза речи и дела – перцепције, као предуслове спољнополитичког делања (Neumann, 2008, p. 62).

1.3.6. Тестирање теорија

Коначно, да би утврдили и упоредили експланаторну моћ различитих теоријских оквира зарад пружања генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије обуздавања САД-а, истраживање ће применити оквир *тестирања теорија (theory testing)* Стивена ван Евере. Иако постоји варијација праћења процеса у циљу тестирања теорија, као што је истакнуто раније, конкретан начин на који се тај

процес спроводи заправо у многоме почива на оквиру који је представио ван Евера. Према овом аутору тестирање теорије на одређеном случају може да резултује снажним или слабим тестом (*strong and weak cases*). Како ван Евера наводи:

„Снажан тест је онај у коме је исход готово невероватно резултат било ког другог фактора осим успешности или неуспешности теорије. Снажан тест евалуира предвиђања која су *сигурна и јединствена*. Сигурно предвиђање представља недвосмислену прогнозу. Што сигурније предвиђање, то је јачи тест...Јединствено предвиђање је прогноза коју не пружа ниједна друга знана теорија. Што јединственије предвиђање, то је јачи тест.“ (Van Evera, 1997, p. 31).

Ендру Бенет (Andrew Bennet) пружа нешто измењенију верзију два кључна критеријума означавајући критеријуме сигурности и јединствености, као неопходност (*necessary*) и довољност (*sufficient*). Сагледавањем потоње литературе о праћењу процеса, делује да су Бенетове одреднице узете као стандард у односу на ван Еверине (Collier, 2011; Beach and Pedersen, 2013; Ricks and Liu, 2016).

Табела 1: Импликације типова тестова по хипотезе произашле из посматраног теоријског оквира¹⁸

		Довољност за утврђивање узрочног закључка	
		Не	Да
Неопходност за утврђивање узрочног закључка	Не	1. Сламка на ветру	2. „Где има дима“
		а. Положен: Потврђује релевантност хипотезе али је не потврђује	а. Положен: Потврђује хипотезу
		б. Пао: Хипотеза није елиминисана али је незнатно ослабљена	б. Пао: Хипотеза није елиминисана, али је донекле ослабљена.
	Да	в. Импликације за сучељене хипотезе: Ако је положен: незнатно их слаби Ако није положен: незнатно их јача	в. Импликације за сучељене хипотезе Ако је положен: значајно их слаби Ако није положен: донекле их јача
		3. Обруч	4. Двоструко одлучујући
		а. Положен: Потврђује релевантност хипотезе али је не потврђује	а. Положен: Потврђује хипотезу и елиминира друге
	б. Пао: Елиминира хипотезу	б. Пао: Елиминира хипотезу	
	в. Импликације за сучељене хипотезе Ако је положен: донекле их слаби Ако није положен: донекле их јача	в. Импликације за сучељене хипотезе Ако је положен: елиминира их Ако није положен: значајно их јача	

Са друге стране Бенет задржава четири типа теста која је представио ван Евера: сламка на ветру (*straw in the wind*), обруч (*hoop*), „где има дима“¹⁹ (*smoking gun*) и двоструко одлучујући (*doubly decisive*) (Van Evera, 1997, p.31-32; Bennet, 2010, pp. 210-211). Важно је нагласити да је подела на наведене тестове више у хеуристичке сврхе и граница између њих није толико ригидна колико се чини (Collier, 2011, p. 825). Сваки тип теста се различито одражава на разумевање експланаторне моћи тестираних теорија, односно хипотеза које произилазе из њих, што је видљиво у Табели 1 изнад. С обзиром да се „обруч тестови често користе да искључе алтернативне хипотезе“ (Beach and Pedersen,

¹⁸ Преузето из: Collier, 2011, p. 825

¹⁹ Зарад одржавања духа формулације *smoking gun*, која дословно значи пиштољ који се дими, аутор се одлучио да пружи сличну фразу у духу српског језика. Фраза *smoking gun* се у енглеском језику користи да значи готово непобитан доказ по принципу уколико појединац стоји над телом са пиштољем који се дими, извесно је да је крив. Из тог разлога превод „где има дима...“ заснован је на сличној фрази у српском језику – *где има дима, има и ватре*.

2013, p. 103), при тестирању постојећих теоријских оквира ће акценат управо лежати на овом типу теста.

1.4. Извори података

У складу са предметом, циљевима и истраживачким питањима, као и са временским оквиром истраживања и утврђеним научним методама, аутор ће за потребе овог истраживања прикупити и користити првенствено секундарне податке из постојећих извора. Наведене изворе можемо поделити у пет специфичних категорија: јавни говори председника САД-а у посматраном периоду; државна документа Сједињених Америчких држава, међународни споразуми,; аутобиографије и мемоаре државника, тј. председника и чланова њихових кабинета; историјски извори о дешавањима у посматраном периоду; као и извори података аутора међународних односа и студија безбедности чији је фокус истраживања био на посматраном периоду или на испитиваном феномену.

Предност истраживања чији је временски обухват у релативно даљој прошлости јесте омогућавање веће доступности података. Штавише, ово је неретко и разлог зашто се праћење процеса превасходно употребљава на таквим случајевима. Међутим, у случају велике стратегије наведено је још више изражено обзиром да је разумно очекивати да су феномени попут велике стратегије у актуелним околностима превасходно поверљиви. У случају САД-а у посматраном временском оквиру⁷ значајан део докумената је декласификован, иако постоје одређена документа којима истраживачи још увек немају приступа. Пратећи постојећу истраживачку праксу, говори председника САД-а могу послужити као значајан извор података. Ово је нарочито случај са годишњим Обраћањима стања нације (*State of the Union Address*), која су неретко служила као платформа за обзнану председничких доктрина. Исто тако и други говори се свакако могу показати као значајни. Предност испитивања случаја велике стратегије обуздавања јесте чињеница да постоји развијен систем архива података у вези са мандатима председника САД-а која су јавно, и неретко доступна путем интернета.²⁰ Такође, декласификована документа доступна на сајту Централне обавештајне агенције (*Central Intelligence Agency*) садрже бројне изворе релеватне по истраживање.

Поред тога, значајан извор података представљају аутобиографије, дневници и мемоари америчких председника и њихових сарадника (између осталог видети: Carter, 1982; 2011; 2015; Reagan, 1990; 2007; Jordan, 1982; Vance, 1983; Weinberger, 1990; Haig, 1992; Shultz, 1993; Baker, 1995; Brown, 2012). Свакако, постоји опасност да наведени извори података пруже искривљену слику стварности с обзиром на могућност да су државници желели да прикажу себе у повољнијем светлу. Прихватајући ово ограничење, истраживање ће настојати да минимализује наведени утицај тиме што ће у обзир узети и дела савременика тог периода о међународним војно-политичким околностима тог времена. Годишњаци Стокхолмског међународног института за истраживања мира (*Stockholm International Peace Research Institute*) као и базе података

²⁰ Из перспективе овог истраживања нарочито су значајне библиотека Џимија Картера и Роналда Регана.

композитног индекса националних способности (*Composite index of national capability*) Корелата рата (*Correlates of War*) су изразито погодни, нарочито из перспективе стратешког потенцијала САД-а. Такође, у обзир ће се узети и историјски извори и радови о дешавањима у посматраном временском периоду. Поред тога, публикације Уједињених Нација из посматраног периода, као и међународни споразуми биће такође коришћени као извор података у истраживању.

Коначно, и произилазећи директно из методолошког оквира, кључни извори података биће дела аутора међународних односа и студија безбедности чији је фокус истраживања био на посматраном периоду или на испитиваном феномену. Они су значајни из више разлога. Прво, постојећа истраживања омогућавају нам адекватнију концептуализацију и операционализацију централних варијабли истраживања која су предуслов за прикупљање података. Друго, они су неопходни за први корак у спровођењу праћења процеса обзиром да је потребно сагледати експланаторни потенцијал постојећих теоријских оквира. Треће, наведени извори могу служити као коректив могућој пристрасности истраживача обзиром да могу указати на постојање значајних аспеката које аутор потенцијално превиди током истраживања, што може довести до додатних итерација у истраживачком процесу.

1.5. Кораци истраживачког процеса

На основу предходно наведеног, као и постављених истраживачких питања, истраживање ће се одвијати у неколико корака. Први корак подразумева *прецизно одређење централног појма истраживања – велике стратегије*. С обзиром да постоје вишеструке тачке како сагласности тако и „спорења“ када је реч о постојећим концептуализацијама овог појма, прецизно и систематично одређење појма велике стратегије представља предуслов за разматрање њене делотворности. Зарад остваривања овог корака аутор ће се ослонити на секундарне методе *прегледа литературе, формулације концепата*, и у мањој мери на *експертски интервју*. Други корак у истраживању односиће се на *разумевање делотворности као једног од аспеката велике стратегије као и идентификацију извора њене ефективности*. Иако делотворност произилази из прецизног појмовног одређења велике стратегије, разматрање детерминаната ефективности велике стратегије не мора нужно бити у фокусу аутора када концептуализују овај појам. Штавише, ово истраживање у значајној мери почива на ученој празнини у постојећој литератури када је реч о детерминатама ефективности велике стратегије. Налик првом кораку, и у овом случају ће се аутор ослонити на метод *прегледа литературе* али и на *експертске интервјуге*.

У вези са другим, трећи корак ће такође подразумевати *преглед теоријске литературе у циљу идентификације постојећих теоријских оквира који нам могу послужити за остваривање циљева истраживања*. Аутор ће настојати да утврди максимално два теоријска оквира, у складу са оствареним другим кораком истраживања, која могу послужити као основ за пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије обуздавања у утврђеном временском оквиру. Прва три корака представљају иницијалну фазу истраживања која према Бичу и Педерсену представљају „преглед

постојеће литературе за потенцијалним механизмима који могу објаснити специфичан исход“ (Beach and Pedersen, 2013, p. 63).

Четврти корак подразумева *прикупљање емпиријске грађе у вези са великом стратегијом обуздавања САД-а и успостављање временске линије догађаја у посматраном временском оквиру*. Независно од варијанте праћења процеса за коју се истраживач одлучи, прикупљање емпиријске грађе је централно како за тестирање теорије тако и за њен развој. Међутим разлика лежи у томе што при тестирању теорија емпиријска грађа се прикупља кроз призму идентификованих теоријских оквира, док развој теорије захтева прикупљање што шире могуће грађе зарад што потпунијег сагледавања предмета истраживања. Четврти корак ће се ослањати на секундарне методе *прегледа литературе и анализе дискурса*. Отуда, иако пети корак представља *тестирање идентификованих (постојећих) теоријских оквира зарад утврђивања да ли пружају адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања*, емпиријска грађа ће бити прикупљена у детаљнијој мери него што наведена варијанта захтева.

Сврха петог корака јесте да се почетна претпоставка сваке примене варијанте праћења процеса зарад развоја теорије – непостојање адекватних постојећих теоријских оквира за сагледавање предмета истраживања – заправо потврди или одбаци. У ту сврху аутор ће се ослонити на технику *тестирања теорија*, изворно представљене од стране Стивена ван Евере, која ће се применити на теорије идентификоване у трећем кораку (van Evera, 1997, pp. 30-34). У случају немогућности постојећих оквира да пруже задовољавајуће објашњење, литература о праћењу процеса наводи у правцу модификације постојећих теоријских оквира, у светлу теоријског еклектицизма²¹, које се затим поново тестирају према прикупљеним подацима (Beach and Pedersen, 2013, p. 64). У зависности од степена модификације, истраживач ће приступити или више дедуктивно (мања модификација) или више индуктивно (већа модификација). Отуда, уколико се утврди да идентификовани теоријски оквири не пружају довољно задовољавајућа објашњења (као што ово истраживање претпоставља) у шестом кораку ће се приступити пружању објашњења *делотворности велике стратегије применом геополитичког приступа* у складу са прикупљеном емпиријском грађом.

²¹ Видети Sil and Katzenstein, 2010.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА: ПОЈМОВНИ ОКВИРИ, ИСТРАЖИВАЧКА ПРАКСА И ТЕОРИЈЕ

„За разлику од стратегије, домен велике стратегије је превасходно *terra incognita* – још увек ишчекујући испитивање и разумевање“.

Лидел Харт (Hart, 1991: p. 322).

Да ли смо, од шездесетих година двадесетог века када је Лидел Харт (Liddell Hart) констатовао да је домен велике стратегије још увек неистражен, направили значајан пробој у расветљавању ове *terra incognita*? Пука бројност истраживања у последњих неколико деценија која се фокусирају било на сам појам велике стратегије, било на примену овог појма за разумевање догађаја би навела на потврдан одговор. Истраживања која у први план стављају појам велике стратегије данас су релативно учестала. Ричард Бетс (Richard Betts) наводи да су оваква истраживања „у моди“ (Betts, 2020, p. 7). Хал Брандс такође користи истоветну формулацију (Brands, 2014, p. vii). Вилијам Волфорт (William Wohlforth) је током експертског интервјуа чак истакао да истраживања велике стратегије доживљавају истинску ренесансу током последњих неколико година, која је крунисана издавањем Оксфордског приручника велике стратегије (*The Oxford Handbook of Grand Strategy*) крајем 2021. године (видети: Balzacq and Krebs, 2021a). Међутим, литература о великој стратегији указује на постојање дијаметралних супротности по базичним питањима попут значења, сврхе, могућности имплементације, па чак и реланог постојања феномена на којем почива појам велике стратегије. Док поједини аутори у појму велике стратегије виде решење за разумевање постојања релативно конзистентног и координисаног деловања држава у дужем временском интервалу, други аутори у њему виде грандиозан термин који постоји само да би задовољио тежњу истраживача да утврде постојање рационалности и правилности у понашању држава, којих у стварности нема. Поред тога, овај термин (али не увек нужно и појам) је увелико напустио академске кругове, постајући фраза којој новинари, политички аналитичари и њима сродни коментатори често пренебрегну када теже својој публици објаснити актуелна безбедносна и политичка дешавања.

С обзиром на наведено, постаје евидентније да је неопходно (поново) запитати се шта уопште представља велику стратегију? Савремено стање поларизоване дебате по питању овог појма нам не омогућава да успешно разматрамо напредак од раних одређења ка данашњим, у оној мери у којој нас подстиче да се укључимо у постојећу дебату по питању сврсисходности велике стратегије по наше разумевање начина на који државе теже да остваре своју безбедност. Међутим, просто сагледавање аргумената заговорника и противника употребе овог појма може се претворити у теоријску битку за превласт, која бива одсечена од конкретних истраживања и са мало додирних тачака са разумевањем проблематике за коју је појам изворно намењен. Уместо тога неопходно је дефинисати скуп питања која ће нам омогућити да на адекватан начин сагледамо постојећу литературу о великој стратегији зарад стицања потенцијално значајног

аналитичког алата за разумевање безбедности држава у међународном окружењу. Тиме, релевантна питања која се намећу су: Каква су постојећа одређења овог појма? Кроз призму којих теоријских оквира се појам велике стратегије сагледава? У каквим типовима истраживања је појам велике стратегије употребљаван? Који су аргументи критичара велике стратегије?

Присуство велике стратегије у академским разматрањима присутно је безмало читав век, али је оно карактерисано бројним разликама у истраживачким приступима, теоријским оквирима па чак и самим појмовним одређењем велике стратегије. С обзиром на дужину присуства овог појма у академским разматрањима, али и различите правце за које су се аутори одлучили при појмовном одређењу, теоријским оквирима и конкретним истраживањима великих стратегија, у овом поглављу биће пружен критички преглед академских разматрања ових елемената зарад потпунијег разумевања самог појма. Фокусирајући се на неке од најзначајнијих радова који су се бавили како теоријским разматрањима велике стратегије, тако и применом појма на разумевање државног понашања,²² и ослањајући се на методе прегледа литературе, формулације појмова и делимично експертског интервјуа, у овом поглављу ће бити пружен критички осврт на постојећу литературу о великој стратегији зарад прецизног утврђивања централног појма. Прихватајући да је разумевање појма неодвојиво од конкретних истраживања и теоријских оквира на којима су истраживања постављена, у складу са критеријумима формулације појмова које је представио Џон Геринг, у поглављу ће акценат бити не само на постојећим концептуализацијама велике стратегије већ ће се у разматрање узети и постојећи теоријски оквири и истраживачка пракса.

2.1. Појмовна одређења велике стратегије

О појму велике стратегије можемо говорити из три специфична дисциплинарна угла: стратегијских теорија, међународних односа, као и наука безбедности и стратешких

²² Појам велике стратегије до сада није представљао предмет учесталијих академских разматрања (било теоријских, било емпиријских) у домаћој литератури. Међутим, то не значи да не постоје изузеци као и да постоји приметан је тренд раста истраживања који се у мањој или већој мери ослањају на појам велике стратегије. Најдаљи корак у разматрањима велике стратегије пружили су Владимир Трапара, Драган Симић и Драган Живојиновић, Жан Качига (Jean Kachiga), Зоран Драгишић и Марко Тодоровић и Никола Лазић (Трапара, 2017а; Simić and Živojinović, 2019; Качига, 2019; Драгишић, 2021; Тодоровић и Лазић, 2021). У дисциплинарном и концептуалном контексту су о појму расправљали Слободан Радојевић, Владимир Ајзенхамер и Михајло Копанџа (Радојевић, 2018, Ајзенхамер, 2020б; Копанџа 2020а; Копанџа 2022). У истраживањима су се на појам ослањали Ненад Стекић и Жарко Обрадовић, Ивона Лађевац и Ненад Стекић, Младен Лишанин као и Павле Недић (Стекић и Обрадовић, 2019; Lađevac and Stekić, 2021; Лишанин, 2021; Nedić, 2021). Такође одређени аутори су у својим радовима спомињали појам али њих не можемо у потпуности сврстати међу академска разматрања велике стратегије (видети на пример: Forca, 2018; Babić, 2018; Vojvodić, 2018; Galtsova, 2018; Крга, 2018; Kato, 2019; Kопанџа, 2019b; Трапара, 2017b; Morgado, 2020; Jojić, 2020; Šekarić, 2020; Pejić, 2020; Vuković, 2020). Коначно, у домаћој литератури чак можемо пронаћи и случајеве приказа монографија о великој стратегији (видети на пример: Копанџа, 2019c; Копанџа, 2020b). Аутор дисертације би додатно желео да нагласи да наведена литература ни на који начин представља тоталност изучавања велике стратегије у домаћој литератури.

студија. Независно од дисциплинарног угла посматрања, појам велике стратегије је (у мањој или већој мери) присутан од најранијих истраживања у наведеним дисциплинама. Уколико за почетак изучавања међународних односа узмемо оснивање катедре за међународну политику на универзитету Аберисвит 1919. године, можемо рећи да покушаји одређења велике стратегије претходе успостављању систематичног изучавања међународних збивања. Разлог томе је што рана разматрања велике стратегија отпочињу пре Првог светског рата. Слично је и са студијама међународне безбедности и стратешким студијама које свој препознатљиви облик добијају тек након Другог светског рата (Ајзенхамер, 2020б; Копања, 2022). Када је реч о стратегијским теоријама ситуација је мало другачија. Хју Страхан (New Strachan) наводи да је идеја на којој појам велике стратегије почива приближнија античком виђењу стратегије него виђењима стратегије у модерном смислу, какву познајемо од краја 18. века (Strachan, 2019, p. 174; Копања, 2022, стр. 13). Међутим, почеци изучавања велике стратегије везују се првенствено за војне стратеге па затим војне историчаре.

Попут постепене еволуције концептуалног одређења стратегије *en general*, еволуција појма велике стратегије била је нераскидиво повезана са међународним околностима које су доминирале датим тренутком (Копања, 2022, стр. 14). Међутим, постоји значајна разлика између општег појма стратегије и концепта велике стратегије. Док је еволуција стратегије представљала одговор на немогућност примене (до тада) општеприхваћеног разумевања овог појма на практично-политичке изазове са којима су се државе суочавале, за еволуцију појма велике стратегије можемо рећи да је повезана са степеном јасности међународних околности у којима су се државе налазиле. Квалитативни искораци у појмовним одређењима нису повезани са периодима релативно доследне примене велике стратегије – попут Хладног рата и обуздавања, у оној мери у којој су повезани са структурално неодређеним околностима у којима постоји предоминантни *zeitgeist* потребе за усмеравањем лађе у бури структуралног „хаоса“. Као делимитични изузетак од овог правила можемо означити рана одређења велике стратегије јер се развој концепта велике стратегије може означити као одговор на изазове са којима се суочила примена класичне концепције стратегије на догађаје током Хладног рата.

2.1.1. Рана одређења

Иако се разматрања сродна великој стратегији могу пронаћи још у делима Алфреда Махана (Alfred Mahan) (Mahan, 1890; 1900; 1960), као први аутор који се повезује са експлицитним одређењем велике стратегије је британски адмирал Џулијан Корбет (Julian Corbett). Истичући јасну диференцијацију између ниже (*minor*) и више (*major*) стратегије (Corbett, 1911, p. 308), Корбет дефинише вишу (велику) стратегију на следећи начин:

„у њеном најширем смислу се такође бави са читавим ресурсима државе за ратовање. То је грана државништва... она такође мора константно водити рачуна о политичко-дипломатском положају државе (о чему зависи ефективно деловање инструмената [рата]), као и њеном комерцијалном и финансијском положају (на основу чега се енергија за рад инструмената [рата] одржава)...одлучивати о питањима велике стратегије без разматрања њених дипломатских аспеката је одлучивање о само половини фактора ...интеракција [између фактора] мора бити прихваћена од стране официра као део неизбежне `фрикције рата`“ (Corbett, 1911, p. 308).

Корбетова идеја више стратегије дели бројне атрибуте са савременим одређењима велике стратегије с обзиром да говори о читавим ресурсима државе, великој стратегији као грани државништва и употреби свих инструмената зарад остваривања циљева. Из тог разлога је интересантно што је Корбетово виђење велике стратегије релативно запостављено у односу на друге ауторе који су разматрали овај појам у периоду између два рата. Хју Страхан пружа увид у разлоге за то истичући да је током већег дела двадесетог века Корбетова интерпретација (велике) стратегије била у значајној мери у сенци преобладајућности мисли Лидела Харта у Великој Британији (Strachan, 2022, p. 147). Једини атрибут који није експлицитно наведен код Корбета, а који представља стандард у постојећим појмовним одређењима, јесте дугорочност имплементације велике стратегије. Иако се може закључити имплицитно виђење да се велика стратегија спроводи у дужем временском интервалу, на основу Корбетовог одређења остаје нејасно да ли је велика стратегија суштински непрекидна активност државе која је мање-више увек у истоветном облику, или тзв. „дугорочно-орочена“ делатност државника која може постојати у различитим формама.

Међутим, када говоримо о раним одређењима велике стратегије ту се пре свега мисли о разматрањима три аутора: Џона Фулера (John F. C. Fuller), Едварда Мида Ерла (Edward Mead Earle) и Лидела Харта. Може се истаћи да су њихова разматрања продукт стратегијске „катастрофе“ каква је била Први светски рат. Дотадашње идеје, пре свега Карла фон Клаузевица (Karl von Clausewitz) и Антоана Анрија де Жоминија (Antoine Henri de Jomini) које су почивале на директним ударима главница снага доживеле су свој „пораз“ у рововском сукобу какав је био Први светски рат. Са друге стране, Версајски мир⁷ и одредбе овог мира биле су увертира у Други светски рат свега две деценије касније (Копанџа, 2022, стр. 15-17). До међуратног периода, стратегија је била вештина ратних времена зато што се примарно посматрала тако да се „бави ратом, припремама за рат и вођењем рата.“ (Ерл, 1952, стр. 2). Али, уколико стратегија у свом класичном облику не може у рату да доведе до победе, односно ако победа у рату представља само увертиру у нови сукоб недуго затим, потребно је поразмислити о односу стратегије према рату и миру. Концепције велике стратегије Фулера, Ерла и Харта управо су проистекле на основу односа рата и мира, тј. улози коју појам стратегије *en general* може имати да би се у будућности избегла искуства Првог светског рата и *Interbellum*-а. Тјери Балзак (Thierry Balzacq) и Роналд Кребс (Ronald Krebs) слично примећују истичући функционистичку црту раних разматрања велике стратегије (Balzacq and Krebs, 2021b, p. 3). Сваки од претходно поменутих аутора приступио је односу велике стратегије *vis-à-vis* питањима рата и мира из различитих углова на основу чега су проистекла три карактеристична одређења велике стратегије.

Свега деценију након Корбета, Џон Фулер је представио сопствено одређење посвећујући читаво поглавље његовог дела „значању велике стратегије“ (Fuller, 1923, p. 211- 228). Примећујући да тотални сукоби 20. века захтевају мобилизацију целокупних ресурса које државама стоје на располагању, Фулер је своје разматрање велике стратегије поставио тако да је сврха велике стратегије да припреми државу за предстојећи рат. Он суштински одређује велику стратегију као спону мирнодопске стратегије развоја и будуће војне стратегије (Fuller, 1923, p. 218). Најближе експлицитној дефиницији коју он пружа јесте навод да је „трансмисија моћи, у свим њеним

облицима, у циљу одржавања политике (policy) циљ велике стратегије“ (Fuller, 1923, p. 219). Међутим, на основу целокупног поглавља евидентно да се она бави првенствено самом припремом капацитета државе да води рат, док се у мањој мери односи на саму трансмисију моћи. Кључни атрибут велике стратегије је развојна функција, односно унапређење моралних, физичких и материјалних капацитета да би се рат успешно одвијао. Ослањање на сва средства која стоје на располагању држави је, иако имплицитно, још и релативно јасно присутно за разлику од атрибута попут велике стратегије као гране државништва или њене дугорочности, за које је потребан већи степен интерпретације Фулерових речи.

Иако се за Корбета и Фулера може рећи да представљају зачетнике савременог разматрања о великој стратегији, њени истински пионири били су Лидел Харт и Едвард Мид Ерл (Edward Mead Earle). Остављајући по страни чињеницу да је Ерлов фокус на проблематику сродну великој стратегији приметан и у ранијим радовима (Earle, 1938; 1941), његово најексплицитније одређење може се пронаћи у семиналном зборнику радова стратешких студија *Творци модерне стратегије (Makers of Modern Strategy)* где стоји да:

„Стратегија није искључиво појам ратних времена, већ је саставни део државничке вештине за сва времена... стратегија је у данашњем свету вештина владања и искоришћавања свих средстава којима један народ или коалиција народа располаже у датом тренутку, подразумевајући ту и оружану с циљем да се његови битни интереси одрже и заштите од непријатеља, стварног, могућег и вероватног. Највиши тип стратегије – називан понекад високом (*великом*) стратегијом – назива се онај тип који удружује политику и оружану силу једног народа тако да прибегавање рату постаје излишна ствар или му се приступа са највећим изгледима на успех“ (Ерл, 1952, стр. 2-3)

Ерл се овим одређењем јасно опредељује да велика стратегија није питање рата или мира, већ континуирана делатност државника. Да ли је мирнодопско стање или ратно стање је из перспективе велике стратегије небитно јер адекватна велика стратегија може остварити интересе државе и без рата. У Ерловом одређењу је имплицитно присутна је и развојна функција на којој је Фулер толико инсистирао, као и атрибут дугорочности. Са друге стране, атрибут свеобухватности средстава је врло јасно исказан. Интересантно је да Ерлово одређење чак превазилази оквире једне државе наговештавајући да велику стратегију може имати и коалиција држава.²³

Релативно слично одређење Ерловом може се пронаћи и код Харта за кога велика стратегија:

²³ Ово питање је врло интересантно из перспективе ове дисертације. У светлу хладноратовског сучељавања Североатлантског савеза и Варшавског пакта, можемо се запитати да ли је велика стратегија обуздавања била стратегија не само Сједињених Америчких Држава већ НАТО савеза у целини, односно сваке државе овог савеза понаособ, или макар већег броја њих? Са друге стране, приговор се може дати да је НАТО представљао ништа друго до војно-дипломатско крило велике стратегије Сједињених Држава као својеврсна „институционална персонификација“, али и главна полука њихове хегемоније (видети: Klein, 1988a). Исто тако, можемо аргументовати да је реч о пуком „шлеповању“ (*bandwagoning*), међутим можемо пружити контрааргумент питањем да ли је могуће шлеповати се на саму (велико)стратешку концепцију? Иако су ова питања интересантна, аутор се у даљем тексту неће детаљније освртати на њих.

„координише и усмерава све ресурсе нације или групе нација у правцу остваривања политичког циља рата – циља одређеног базичном политиком (*policy*)... велика стратегија треба и да калкулише и да развија економске ресурсе и људске потенцијале нације зарад одржавања могућности ратовања... велика стратегија гледа даље од рата у правцу мира који долази. Она треба не само да комбинује разнолике инструменте, него и да регулише њихову употребу зарад избегавања штете миру који долази – зарад њене (државне) безбедности и просперитета“ (Hart, 1991, p. 322).

И у Хартовом случају приметна је могућност да група нација има јединствену велику стратегију. Међутим још значајније Хартово одређење садржи готово све савремене атрибуте који се приписују великој стратегији – свеобухватност инструмената, грани државништва, развоју и координацији ресурса. Иако не спомиње атрибут дугорочности у овом одређењу он јесте наглашен у широј расправи. Све наведено Харт посматра првенствено из перспективе, како он сам каже „мира који долази“ (Hart, 1991, p. 322). У односу према стањима рата и мира, за Харта је добра велика стратегија она која не доводи до пуне победе у рату и *status quo ante bellum*, што је и логично јер је управо то стање изнедрило рат, већ до међународних околности и стања које ће спречити поновно избијање рата уз задовољавање интереса државе. Интересантно је што је Харт један од првих аутора који указује на постојање спектра циљева које велика стратегија треба задовољити наглашавајући пре свега безбедност и просперитет.²⁴

2.1.2. Хладноратовска „ренесанса“

Међу раним одређењима велике стратегије могу се пронаћи доприноси и других аутора. Међутим временом су наведена одређења постала најреферентнија (Milevski, 2016, pp. 57-60, 73-80). Ипак, крај Другог светског рата и почетак Хладног рата довео је до делимичног отклона од употребе појма у истраживањима. Аутори попут Бернарда Бродија (Bernard Brodie) или Стивена Џоунса (Stephen Jones) били су против употребе овог термина, иако су користили његов амерички синоним – националну стратегију (Brodie, 1949; Jones, 1954; Milevski, 2016, p. 105). Додуше, Броди јесте пружио одређење велике стратегије наводећи да се „односи на основне али свеобухватне одлике плана рата, различитог од било детаља ратног плана било конкретне кампање“ (Brodie, 1949, p. 477). Са друге стране, у Великој Британији је постојала едиција монографија названа *Британска велика стратегија у Другом светском рату* (*British Grand Strategy in the Second World War*), међутим према Мајклу Хауарду (Michael Howard) ни сами уредници нису имали прецизно одређење велике стратегије (Howard, 2001, p. 1). Изузетак представља управо његово одређење према коме велика стратегија представља „мобилизацију и употребу националних ресурса [попут] богатства, људи и индустријских капацитета, заједно са савезничким и, где је могуће, неутралним силама, зарад остваривања циљева националне политике у рату“ (према: Howard, 2001, p. 1). Одређења Бродија и Хауарда представљала су заправо сужење дубине појма велике стратегије тиме што су велику стратегију посматрали искључиво кроз призму рата, готово одбацујући разматрања велике стратегије *vis-à-vis* рата и мира које су присутне код Фулера, Харта и Ерла.

²⁴ За ширу расправу о утицају Лидела Харта на изучавање велике стратегије видети: Milevski, 2021.

Уколико целокупан период Хладног рата означимо као „златним добом стратегије“, исто не можемо рећи и за изучавање велике стратегије (Копана, 2022, стр. 17-19). Почетак Хладног рата је помало парадоксално довео до одклона од изучавања велике стратегије. Тек је током ренесансе студија безбедности седамдесетих година двадесетог века дошло до поновног интересовања за њено изучавање (Walt, 1991, р. 226; Balzacq and Krebs, 2021b, р. 3).²⁵ Хауардово одређење велике стратегије датира управо из тог периода. Отуда, помало парадоксално, управо је епоха која је изнедрила најрепрезентативнији пример велике стратегије – обуздавање, била „најсиромашнија“ када је реч о академском изучавању овог појма. Док је хладноратовска ренесанса и „златно доба“ стратегије примењиво за генералнија разматрања стратешких студија и студија безбедности, исто се не може рећи за велику стратегију *per se*. Појава нуклеарног оружја и ракетне технологије преузела је примат и на први поглед учинила стратегију било које врсте мање релевантном, у светлу могућности атомског оружја (Brodie, 1959; Aron, 1969). Аутори попут Томаса Шелинга (Tomas Schelling) и Хадлија Була (Hadley Bull) јесу сматрали да је уска концепција стратегије као искључиво војног подухвата, превазиђена. Међутим њихова разматрања (нарочито Шелингова) нису толико експлицитно ишла у правцу велике стратегије (Schelling, 1960; 1966; Bull, 1968). Све до концептуализација велике стратегије од стране Берија Поузена (Barry Posen) и Пола Кенедија (Paul Kennedy), током 1980-их, није дошло до значајнијег напретка (Posen, 1984; Kennedy, 1991a). Заправо, одређења Поузена и Кенедија до данас представљају својеврсан стандард када је у питању појмовно одређење велике стратегије (Silove, 2018, р. 32).

Према Поузену велика стратегија представља „политичко-војни ланац средстава и циљева, државна теорија о томе како да најбоље `произведе` безбедност за себе [државу]“ (Posen, 1984, р. 13). Четири атрибута Поузеновог одређења су политичко-војни, ланац средстава и циљева, државна теорија и `производња` безбедности. С обзиром да се атрибут ланца средстава, (начина) и циљева може узети као најбазичније одређење стратегије генерално, Поузеново одређење је значајно јер пружа експлицитну „копчу“ између велике стратегије (као секундарног концепта) и стратегије (као примарног) (Lykke, 1989). Оно што разликује велику стратегију од стратегије јесте да је реч о државној теорији (имплицирајући атрибут државништва) зарад `произвођења` сопствене безбедности. . Остављајући по страни елегантност Поузеновог одређења, пар аспеката Поузеновог одређења је остављено већој интерпретацији од стране читаоца. Атрибут државна теорија је мало проблематичан јер није довољно јасно шта представља `теорију`. Тумачење може бити двојак – или се мисли о великој стратегији као теорији или да се теорија може тумачити као замисао државе о хипотетичком стању у којем ће њена безбедност бити најповољнија. На основу његових даљих разматрања евидентније је да је реч о другом тумачењу. Самим тиме, можда би адекватнији превод био државна концепција него теорија. Такође, атрибут политичко-војног ланца нам с једне стране указује да војна моћ није једина али истовремено да је централна. Из тог

²⁵ Иако се не позивају сва дела експлицитно на појам велике стратегије, међу значајније се могу сврстати: Luttwak, 1974; 1984; Collins, 1973; Layne, 1979; Gaddis, 2005; Kennedy 1987; Posen and Van Evera, 1983; Gray, 1988;

разлога, делује да велика стратегија ипак почива првенствено на војним средствима чиме се донекле сужава дубина појма велике стратегије.

Са друге стране, за Кенедија „срж велике стратегије лежи у политици (*policy*), то јест, у способностима националних лидера да окупе све елементе, и војне и невојне, зарад очувања и проширивања државних дугорочних (то јест и током рата и током мира) најбољих интереса“ (Kennedy, 1991a, p. 5). За разлику од Поузена, Кенеди је врло експлицитан о односу велике стратегије *vis-à-vis* рата и мира, средстава у оптицају, дугорочности велике стратегије и улоге државника. Али за разлику од Поузена који у први план ставља безбедност државе, Кенеди даје знатно шири атрибут очувања и проширивања интереса. Констатација да је срж у политици делује помало сувишно зато што је још од Клаузевица јасно указан однос између стратегије и политике. Међутим, исти атрибут се може посматрати и из другог угла односно у духу Поузенове `државне теорије`. Уколико се под политиком сматра конкретно међународно стање које највише погодује очувању и проширивању државних интереса, онда је разумљиво зашто је овај атрибут значајан за разумевање велике стратегије.

Уочи пада Берлинског зида, појмовно одређење велике стратегије пружио је и Стивен Волт (Stephen Walt) наводећи:

„Најједноставније речено, државна велика стратегија је њен план да учини себе безбедним. Велика стратегије идентификује циљеве који се морају остварити да би се произвела безбедност, и описати политичке и војне активности за које се верује да ће довести до тог циља“ (Walt, 1989, p. 6)

Ако смо Поузеново одређење описали придевом елегантно, Волтово се може описати придевом директно. Остављајући мало простора за интерпретацију, Волт види велику стратегију дефинисану атрибутима безбедности (пре свега), конкретних циљева ка безбедности и подухвата да би се исти остварили. Дугорочност, сва расположива средства и државништво нису експлицитно наведени али су несумњиво присутни у концепцији велике стратегије. Ако је то државни план несумњиво је да је велика стратегија у домену државништва.²⁶ Као и код Поузеновог одређења, Волтово дели ограничење дубине с обзиром да акценат јесте на војним активностима. По питању дугорочности, Волт је на самом крају свог рада релативно јасан да одређени аспекти обуздавања остају најбоља стратешка опција у деценијама које долазе (Walt, 1989, p. 49).

2.1.3. Савремена одређења

Изненадно окончање Хладног рата довело је до већег пораста истраживања о великој стратегији, али је произвело и поделу на два специфична правца које су аутори пратили у одређењу велике стратегије. Док први представља континуитет настојања да се одреди појам велике стратегије, други правац је почивао на формулацији теоријски заснованих идеално-типских концепција велике стратегије.²⁷ Чак се и Кенедијево

²⁶ Са друге стране у свом раду о ренесанси студија безбедности, Волт посебно истиче релевантност државништва (Walt, 1992).

²⁷ Детаљније објашњење другог правца биће пружено у поглављу 2.1.4. Алтернативни правац: идеално-типске концепције велике стратегије.

појмовно одређење хипотетички може сврстати као део првог правца обзиром да је написано 1991. године. У истом временском периоду Ричард Розкранц (Richard Rosecrance) и Артур Стајн (Arthur Stein) навели су да се изучавање велике стратегије бави „ониме што утиче и детерминише изборе националне политике [по питању] рата и мира“ (Rosecrance and Stein, 1993, p. 12). За ове ауторе велика стратегија није само фокусирана ка споља (у смислу припреме за рат, победе у рату, будућег мира или остваривања безбедности), већ поред тога мора да узме у обзир и унутардржавне препреке да би могла адекватно да одговори на изазове међународног окружења. Према овим ауторима:

„велика стратегија утврђује државни одговор на неизвесности анархичног света. Она узима у обзир изазове међународног система као и ограничења и притиске домицилног друштва.“ (Rosecrance and Stein, 1993, p. 20)

У одређењу Розкранца и Стајна најинтересантнији је моменат притисака домицилног друштва. Овај атрибут је врло интересантан јер се по први пут експлицитније указује да државе нису у потпуности лишене интерних ограничења у свом трагању за безбедности. Питање притисака домицилног друштва је врло значајно, нарочито уколико узмемо у обзир савремене критике велике стратегије налик онима што пружа Роналд Крејс.²⁸ Наравно, претходни коментар не треба изједначити са материјалним ограничењима попут ресурса, (војне) опреме и богатства с обзиром да су она увек била присутна. Али идеја да је плуралитет могућих великих стратегија које државама стоје на располагању ограничен унутрашњим притисцима је врло значајна – додуше више из угла ефикасности него ефективности. Са друге стране, идеја Розкранца и Стајна да велика стратегије представља одговор на неизвесности међународног система је такође врло интересантна јер нам може пружити одговор на питање зашто хладноратовска „ренесанса“ стратешких студија није произвела и ренесансу велике стратегије. Хладноратовска епоха, упркос могућности тоталног уништења је заправо представљала врло „известан“ период. Постојала је јасна структура, са јасним непријатељем. Почетна неизвесност у раним данима Хладног рата, током Труманове администрације, је отклоњена великом стратегијом обуздавања. Од тог тренутка можемо приметити да је академска пажња фокусирана на само обуздавање а не на генерална разматрања велике стратегије.

Концепција Розкранца и Стајна са наглашавањем спољне неизвесности и унутрашњих притисака није постала део стандарда. Џофрији Паркер (Geoffrey Parker) и његово појмовно одређење велике стратегије у великој мери остаје у духу Берија Поузена обзиром да „обухвата одлуке државе о њеној свеобухватној безбедности – претње које перципира, начине на који се супротставља њима и кораке које предузима да би избалансирала циљеве и средства“ (Parker, 1998, p. 1). Ипак, за разлику од Поузена, имплицитно је наговештен шири обухват од искључиво војног, док истовремено уноси врло важан атрибут перцепција претње. Субјективни доживљај претње по безбедност је заправо врло ретко био експлицитно наведен као атрибут велике стратегије. Ерл напомиње такву могућност, док се Поузендова идеја `државне теорије` може посматрати

²⁸ Видети поглавље 2.4. Велика стратегија и њени критичари

кроз призму перципираних претњи као и идеалних околности у којим таквих претњи нема.

Интересантно одређење велике стратегије пружио је Џон Икенбери (John Ikenberry) посматрајући је као „скуп безбедносних, економских и политичких стратегија заснованих на претпоставкама о томе како најбоље остварити националну безбедност и изградити међународни поредак“ (Ikenberry, 2001, p. 25). Посматрано из овог угла велика стратегија заправо представља кохерентан скуп стратегија другог нивоа. Код Икенберија се појављује Хартовска идеја изградње међународног поретка као важне функције велике стратегије. Роберт Арт (Robert Art), међутим поново редукује обухват велике стратегије искључиво на војну моћ, одређујући да „велика стратегија говори државним лидерима којим циљевима би требали да теже и како најбоље могу искористити војну моћ државе да остваре те циљеве“ (Art, 2004, p. 1). Ипак, ово представља више изузетак него правило, што је видљиво и у даљим концептуализацијама велике стратегије. На пример, за Стивена Бидла (Stephen Biddle) „велика стратегија интегрише војне, политичке и економске ресурсе зарад остваривања највиших државних циљева у међународном систему“ (Biddle, 2005, p. 1), и тиме задржава обухват на ширим инструментима моћи. Ејвери Голдстин (Avery Goldstein) је још детаљнији наводећи да се велика стратегија „односи на центарлну логику која информисе и повезује наведене [војне, политичке и економске] политике, визије [државног] режима о томе како може најразумније служити националним интересима (циљевима) у светлу државних капацитета (средстава) и међународних ограничења са којима се суочава (контекст међуповезаних избора)“ (Goldstein, 2005, p. 19).

Пролиферација истраживања великих стратегија у последњих деценију и по, резултовала је значајним порастом појмовних одређења. Колин Дукс сматра да „велика стратегија укључује приоритизацију спољнополитичких циљева, идентификацију постојећих и потенцијалних ресурса, и одабир плана или путање која употребљава те ресурсе да би остварила наведене циљеве“ (Dueck, 2006, p. 1). У каснијем раду, Дукс одређује да велика стратегија „намеће строгу кохерентност између циљева и средстава по питању међународног понашања државе кроз широк обухват специфичних регионалних случајева“ (Dueck, 2015, p. 2). Кевин Наризни (Kevin Narizny) одређује велику стратегију као „генералне принципе којима извршни доносиоци одлука или тело које доноси одлуке остварује своје међународне политичке циљеве“ (Narizny, 2007, p. 8). Кристофер Лејн (Christopher Layne) сматра да се велика стратегија односи на „утврђивање виталних интереса државе – оних довољно значајних да би се бориле око њих – и њене улоге у свету.“ (Layne, 2006, p. 13). Питер Фивер (Peter Feaver) под великом стратегијом подразумева „скуп планова и политика које образују државне намерне покушаје да каналише политичке, војне, дипломатске и економске алате заједно да би промовисала националне интересе те државе...она укључује сврсисходно делање – шта лидери мисле и желе“ (Feaver, 2009). За Колина Греја велика стратегија представља „усмеравање и употребу сачињену од свих средстава безбедносне заједнице у сврси [остваривања државне] политике како су одлучене од стране политичара“ (Gray, 2010, p. 262)

У чланку у којем, налик на Броудија и Џоунса, заговара против велике стратегије, Стивен Краснер (Stephen Krassner) пружа следеће одређење:

„Велика стратегија је концептуално уоквирење које описује какав свет јесте, замишља какав би требао бити и спецификује скуп политика које могу да остваре такав поредак. Велика стратегија је замишљена да обликује међународно окружење регулацијом међународних режима, утицањем на спољнополитичке одлуке других држава и обликовањем, па чак и утицањем на карактеристике унутардржавних режима других држава“ (Krassner, 2010)

Исцрпан списак појмовних одређења велике стратегије у двадесет и првом веку није окончан наведеним. За Питера Трубовица (Peter Trubowic) велика стратегија представља „сврсисходну и планирану употребу војних, економских и дипломатских средстава од стране држава зарад остваривања жељених спољнополитичких циљева, било у миру било у рату“ (Trubowitz, 2011, p. 2). Роџер Пејн (Roger Payne) види велику стратегију као „свеобухватан план који она [држава] усваја зарад искоришћавања разноликих ресурса које има на располагању да би остварила своје циљеве у међународној политици“ (Payne, 2012, p. 608). Ричард Бетс заузима мало другачији приступ одређењу наводећи да су то „генералне идеје за координацију ресурса, савезништава и операција према генералној визији“ (Betts, 2012, p. 25). Стивен Брукс (Stephen G. Brooks) заједно са Џоном Икенберијем и Вилијамом Волфортом пружа интересантно и елегантно одређење велике стратегије као „скупа идеја за примену (*deploying*) националних ресурса зарад остваривања њених [државних] интереса у дужем периоду“ (Brooks et al, 2012/13, 11). Као основ зборника радова, о великим стратегијама између два светска рата, уредника Џефрија Таљафера (Jeffrey Taliaferro) и сарадника, велика стратегија је концептуализована као „организацијски принцип или концептуални нацрт који анимира све државне односе са спољним светом у сврху сопствене безбедности и максимализације својих интереса“ (Lobell et al., 2012, p. 15). Ендру Монахан (Andrew Monaghan) види појам као „вештину окупљања и употребе свих ресурса државе за промоцију виталних интереса државе, укључујући обезбеђивање од непријатеља реалних или претпостављених. Она је отуда о односу између политичких циљева и војних, економских, политичких и културолошких средстава – вештина стварања моћи“ (Monaghan, 2013, pp. 1226-1227). Док за Хала Брандса „велика стратегија представља интегрисану шему интереса, претњи, ресурса и политика; то је концептуални оквир који помаже нацијама да утврде где желе да иду и како би требали да дођу до дога; то је теорија или логика која води лидере који трагају за безбедношћу у комплексном и небезбедном свету“ (Brands, 2014, p. 7). Питер Лејтон (Peter Layton) одређује велику стратегију као „умеће развијања и примене разноликих форми моћи на ефективан и ефикасан начин у покушају [произвођења] сврсисходне промене поретка између два или више интелегентних и адаптивних ентитета“ (Layton, 2018, p. 35). Коначно, Пол ван Хофт (Paul van Hooff) дефинише велику стратегију као „највиши ниво националног државништва који успоставља како државе, и друге политичке јединице, постављају приоритете и мобилишу војне, дипломатске, политичке, економске и друге изворе моћи да би осигурали оно што перципирају као њихов интерес“ (Hooff, 2017).

Иако представља релативно скорашњи додатак литератури о великој стратегији, научни чланак Нине Сајлов (Nina Silove) можда најадекватније третира проблем плуралитета постојећих појмовних одређења велике стратегије (Silove, 2018). У

истоветном духу овог поглавља, Сајлов приступа сагледавању начина на који су аутори у постојећој литератури концептуализовали велику стратегију. Као што се може приметити у бројним одређењима велике стратегије постоји константно варирање између концепције велике стратегије као плана, принципа или начина на које се државе понашају у међународној арени. Према Сајлов, наведене концепције представљају суштинске разлике у разумевању феномена на ком појам велике стратегије почива, и према ауторки сврсисходније је пружити три ужа одређења велике стратегије која ће у основи почивати на једној од три варијације. Отуда, ми можемо говорити о великим плановима (*grand plans*), великим принципима (*grand principles*) и великом понашању (*grand behavior*), који су одређени на следећи начин:

„1. Велики планови представљају детаљан производ намере индивидуа да преведу државне интересе у специфичне дугорочне циљеве, успоставе хијерархију приоритета између циљева и размотре све сфере државништва (војне, дипломатске и економске) у процесу идентификације средстава којима би их остварили. Обзиром на ниво детаља, велики планови су вероватно – али не и нужно – наведени у писаном документу.

2. Велики принципи представљају свеобухватне идеје које појединци свесно имају о дугорочним циљевима на које би држава требала да стави приоритет и војна, дипломатска и/или економска средства која би требало мобилизовати зарад остваривања тих циљева. Постоји тенденција да буду изражени у једној речи или краткој фрази.

3. Велико понашање представља дугорочни шаблон у државној дистрибуцији и употреби својих војних, дипломатских и економских ресурса у правцу циљева. У овом контексту, циљеви којима је одређено релативно највише ресурса могу бити означени као приоритети, међутим концепт имплицира непостојање закључка да су ти циљеви нужно приоритет на основу великог плана, великог принципа или било ког другог фактора“ (Silove, 2018, p. 49)

Рад Нине Сајлов донекле представља прекретну тачку у изучавању велике стратегије. Уз неколико изузетака, све до њеног чланка који је објављен током 2018. године, и који је остварио значајан утицај по изучавање велике стратегије, генерално виђење велике стратегије је било мање-више униформно – најпригодније речено у једном материјалистичком духу, што аутори попут Стејси Годард (Stacie E. Goddard) и Роналда Кребса критикују (видети: Wendt, 2016, p. 23-26; Goddard and Krebs, 2015, p. 6). Међу поменуте изузетке (пре 2018. године) можемо укључити, на пример, радове Берија Бузана (Barry Buzan), Ивер Нојмана (Iver Neumann) и Хенрики Хеика (Henrikki Heikka), Џенифер Мицен (Jennifer Mitzen) и Стејси Годард и Роналда Кребса. Према Бузану велика стратегија се односи на „артикулацију скупа централних циљева, или исхода, који дефинишу национални интерес у смислу унутардржавних циљева, те како да се држава и друштво односе према ширем свету, [као] и односа тих циљева са ресурсима које држава и друштво имају расположиве“ (Buzan, 2014a, p. 385). Бузаново одређење можда јесте најсродније постојећим, материјалистичким одређењима велике стратегије али Бузанова теоријска оријентација у правцу Енглеске школе међународних односа нам онемогућава да га тумачимо кроз такву призму. Са друге стране, Ивер Нојман и Хенрики Хеика, посматрајући велику стратегију кроз стратешки дискурс, знатно експлицитније указују на идеационо виђење велике стратегије. За поменуте ауторе

„велика стратегија, {онда,} је виђена као скуп предуслова за делање, у специфично време и на специфичном месту, које мора постојати у мање-више експлицитној и систематизованој форми, и која је примењена у пракси“ (Neumann and Heikka, 2005, p. 14). Слично, Џенифер Мицен (Jennifer Mitzen) посматра велику стратегију кроз колективне намере (*collective intentions*) према коме је велика стратегија одређена као „договори о томе како делати у безбедносном домену који [пружају] приоритет претњама и нуде смернице како ће држава или државе употребљавати силу да остваре своје интересе“ (Mitzen, 2015, p. 74). Годард и Кребс надграђују постојећа виђења велике стратегије тиме што истичу да она (макар делимично) почива на легитимности и начину на који се велика стратегија перципира из угла њене легитимности (Goddard and Krebs, 2015, p. 12).

Идеациони аспекти велике стратегије су у периоду након 2018 године даље надграђивани, нарочито у скоро објављеном Оксфордском приручнику велике стратегије. У уводном поглављу Балзак и Кребс дефинишу велику стратегију као „државну `теорију победе`, која објашњава како држава утилизује њена разнородна средства да остваре (*advance and achieve*) националне исходе. Јасно артикулисана, добро дефинисана и релативно стабилна велика стратегија би требало да омогући броду који је држава да управља стабилним курсом кроз турбулентна мора глобалне политике“ (Balzacq and Krebs, 2021b, p. 1). Међутим, њихови даљи радови указују да је ово одређење пре представља стандард који они (у одређеној мери) критикују, него што у потпуности представља њихово виђење. Балзак, заједно са Паблом Барније-Кавамом (Pablo Barnier-Khawam) истиче да су „идеје и идеологије лепак који скупа држи различите компоненте велике стратегије“ (Balzacq and Barnier-Khawam, 2021, p. 159). Стејси Годард је даље разрадила идеју легитимности и легитимизације велике стратегије (Goddard, 2021). Роналд Кребс не само истиче да је „велика стратегија конституисана наративом“ (Krebs, 2021, p. 674), већ је чак истакао у експертском интервјуу да велика стратегија суштински и јесте наратив.

2.1.4. Алтернативни правац: идеално-типске концепције велике стратегије

Алтернативни правац појмовном одређењу велике стратегије проистекао је из изненадног окончања Хладног рата и израњањем Сједињених Америчких Држава (у даљем тексту САД) као једине светске супер силе. Специфичност наведених околности у којој су се САД нашле, то јест у свету без супарника који могу обликовати по сопственом нахођењу, поједини аутори су у махом прескриптивним радовима²⁹ приступили представљању својеврсних идеално-типских великих стратегија које би по њиховом мишљењу САД требале следити. Акцент на Сједињеним Америчким Државама није безразложан, зато што се алтернативни правац махом фокусирао на њих. Са друге стране, САД су током читавог Хладног рата водиле мање-више кохерентну велику стратегију обуздавања (*containment*), што се на неки начин може сматрати најрепрезентативнијим примером велике стратегије (Gaddis, 2005).

²⁹ Видети поглавље 2.2. Велика стратегија у постојећој истраживачкој пракси.

Већ 1989. године, Стивен Волт је заговарао континуитет велике стратегије обуздавања (*containment*), међутим не у контексту постхладноратовске победе САД-а већ непосредно раније (Walt, 1989). Ипак, значај Волтовог рада лежи и у представљању потенцијалних алтернатива, односно како Волт наводи велике стратегије `идеалиста светског поретка` (*world order idealists*), `нео-изолационизма` (*neo-isolationism*), `престанка ангажовања` (*disengagement*), и *rollback* стратегије (Walt, 1989, pp. 6-9). Сваки од наведених појмова односе се на конкретну велику стратегију у смислу да, уместо теоријски уопштене дефиниције, они представљају конкретну и јасну логику понашања САД-а. На сличан начин је и Поузен приступио неколико година касније разматрајући три типа велике стратегије: изолационизам (*isolationism*), колективну безбедност (*collective security*) и селективно ангажовање (*selective engagement*) (Posen, 1993, p. 2). Поузен је у односу на Волта експлицитнији по питању начина на који упоређује наведене идеалне типове великих стратегија, то јест кроз: „кључни проблем међународне политике који идентификују; њихових основних поставки и претпоставки; политичких и војних инструмената које преферирају; њихових ставова по питању базичних питања које су сада на агенди САД-а... и врсте војне структуре коју захтевају“ (Posen, 1993, p. 2). Обзиром да је Поузен пружио и сопствено одређење велике стратегије, постаје евидентно да он разматра теоријски уопштене елементе појмовног одређења на три конкретна типа велике стратегије.

Недуго затим, Поузен је заједно са Ендрјуом Росом (Andrew Ross) у одређеној мери ревидирао раније идеалне типове истичући неоизолационизам (*neo-isolationism*) селективно ангажовање (*selective engagement*), кооперативну безбедност (*cooperative security*), примат (*primacy*) (Posen and Ross, 1996/1997, p. 6), али касније самостално уводи и уздржаност (*restraint*) као облик велике стратегије (Posen, 2014). Са друге стране Кристофер Лајн је увео појам прекоморског уравнотеживања (*offshore balancing*) као велике стратегије коју би САД требале следити (Layne, 1997; Mearsheimer and Walt, 2016). Слично, Џон Миршајмер (John Mearsheimer), додуше из критичког угла, представља велику стратегију либералне хегемоније (*liberal hegemony*) (Miršajmer, 2019; Posen, 2014). Стивен Брукс и Вилијам Волфорт, међутим, истичу да је према њиховим вишегодишњим истраживањима најоптималнија велика стратегија коју би САД требале да прате јесте дубоко ангажовање (*deep engagement*) (Brooks and Wohlforth, 2016, p. x). Поред наведених могуће је пронаћи и друга идеално-типска одређења велике стратегије, међутим наведени представљају најпознатије и најчешће анализирани у постојећој литератури о великој стратегији (Avey et al., 2018; Layton, 2018, p. 51; Payne, 2012, p. 609).³⁰

Из перспективе овог рада алтернативни приступ појмовном одређењу велике стратегије кроз формулације идеално-типских концепција велике стратегије је од секундарнијег значаја, с обзиром да представља превасходно прескриптивну концепцију, неретко примерену једној држави – САД-у. Иако се посматрањем различитих идеално-типских одређења отварају могућности да разумемо и уопштеније одређење велике стратегије, обзиром да су знатно конкретније, ослањањем на њих

³⁰ У духу овог приступа одређењу велике стратегије из перспективе овог истраживања нарочито је релевантан рад Роберта Џервиса у којем он упоређује алтернативне идеално-типске велике стратегије, конкретно уздржаност и дубоко ангажовање. Видети: Jervis, 2021.

можемо се пронаћи у незавидној ситуацији. Проблем лежи у томе што уколико узмемо овај правац као основу нашег разумевања појма велике стратегије, можемо се не жељено пронаћи у ситуацији где уместо разматрања сврсисходности велике стратегије (како у смислу самог појма, тако и у смислу његове примене) ми разматрамо да ли је једна или друга велика стратегија боља или лошија (и то готово искључиво по САД).³¹ Тиме, идеално-типске концепције могу послужити као додатна потпора али не и основ за наше разумевање концепта велике стратегије.

2.2. Велика стратегија у постојећој истраживачкој пракси

На први поглед, постојећа истраживачка пракса вероватно представља најуниформнији аспект студија велике стратегије. Кроз читав историјат изучавања овог феномена, аутори су се фокусирали на релативно уску популацију, са релативно истоветним типовима истраживања (готово сва истраживања су квалитативна) и методолошким техникама. На неки начин, управо је униформност истраживачке праксе, аспект који нам омогућава да повежемо вишеструка одређења и разнолике теоријске оквире у једну колико-толико кохерентну целину. Идеја Тјерија Балзака и Марка Коркорала (Mark Corcoral) да постоје студије велике стратегије своје најјаче упориште управо може пронаћи управо овде (Balzacq and Corcoral, 2022). Ипак, релативна униформност не подразумева истоветност присутну у свим истраживањима велике стратегије. Са стогодишњом традицијом у истраживачкој пракси, студије велике стратегије су напредовале паралелно с развојем друштвених наука у целини.

Вероватно најзначајнија разлика у постојећој истраживачкој пракси лежи у чињеници да је велика стратегија изучавана од стране аутора различитих вокација. Према Вилијаму Мартелу (William C. Martel), то зависи од тога да ли су аутори велике стратегије историчари, аутори друштвених наука, практичари велике стратегије или војни стратежи (Martel, 2015, p. 7, 8-19). Иако је наведена категоризација критикована у уводним разматрањима, то је учињено из перспективе појмовних одређења велике стратегије, што није случај када говоримо о самим истраживањима. У зависности од специфичне вокације аутора, проистекли су карактеристични односи према изучавању велике стратегије. Међутим, за разлику од Мартела који идентификује 4 категорије, практичаре велике стратегије и војне стратеге можемо сврстати у заједничку категорију – стратеге. Постоје вишеструке сличности у њиховом присутпу истраживањима велике стратегије с обзиром да оба корпуса аутора заснивају своја истраживања превасходно на самом појму стратегије, технологији и политичким процесима одлучивања. Иако често долази до поистовећивања приступа стратега и аутора међународне безбедности који потпадају под традицију реализма, између њих постоје разлике у базичним претпоставкама, с обзиром да стратешка перспектива узима Клаузевицева разматрања као основу (Doeser and Frantzen, 2020).

³¹ Као пример такве дебате видети расправу између Хала Брандса, Питера Фивера, Стивена Волта и Џона Миршајмера: Brands et al., 2016.

Са друге стране, постоји упечатљива разлика између начина на који историчари и аутори међународне безбедности истражују велику стратегију.³² Аутори међународне безбедности размишљају у теоријама и варијаблама којима настоје пружити једноставна (*parsimonious*) и неретко монокаузална објашњења велике стратегије, која су примењива у свакој епохи, на сваком месту и на сваком нивоу. Дobar пример за то јесте објашњење рационалне анализе (*rational analysis*) велике стратегије Чарлса Гласера (Charles Glaser) према којој се „морају идентификовати варијабле које утичу на велику стратегију које су доступне држави“ (Glaser, 2021, p. 108). Са друге стране, историчари размишљају и приступају истраживању велике стратегије уважавајући елементе времена (*time*), простора (*space*) и скале (*scale*), настојећи да помире безвременост (*timelessness*) и верност времену у којем су се догађаји одиграли (*timefulness*) (Gaddis, 2018, p. xi-xii; forthcoming, p. 1).³³ Историчари избегавају каузалне механизме у тежњи да представе дубину догађаја, и када је реч о великој стратегији чешће настоје да утврде пре генералне принципе, него ли конкретне варијабле и теоријске генерализације. Како истиче Франсис Гавин (Francis J. Gavin), историчари теже да открију комплексност и нијансе, одбацујући могућности поједностављења које постоји код аутора међународне безбедности (Gavin, 2012, pp. 13-14).

С обзиром да све до окончања Другог светског рата, када је дошло до зачетака академског али и институционализованог изучавања стратешких студија, није дошло до значајнијих покушаја истраживача да кроз своја истраживања развију теоријска уопштавања о стратегији генерално, самим тиме није дошло ни до развоја уопштавања о великој стратегији (Vofsi, 1968, стр. 19; Ајзенхамер, 2020б, стр. 82). Првобитна истраживања велике стратегије нису отпочела радовима аутора студија безбедности (што и не треба да чуди јер истраживања велике стратегије претходе дисциплинарном успостављању студија безбедности) већ радовима стратега, па затим војних историчара. Као што је приказано у поглављу о раним одређењима велике стратегије, војни официри и стратежи попут Корбета, Фулера и Харта су међу првима публиковали радове о великој стратегији.

Чак ни отпочињање Хладног рата није много допринело разматрању велике стратегије кроз истраживања. Кажемо „чак“ зато што се управо у раним фазама Хладног рата развио и применио у пракси најрепрезентативнији пример велике стратегије – обуздавање. Као што је указано у претходним поглављима, студије безбедности и нарочито стратешке студије су у почетним фазама Хладног рата доживеле нагли развој. Међутим, иако стратешка разматрања нису била одсутна из академске литературе, посматрано из перспективе велике стратегије све до седамдесетих година двадесетог века није дошло до значајнијих истраживања о великој стратегији (за изузетке видети: Milevski, 2016, pp. 108-111). Изузетак свакако јесте Едвард Мид Ерл којег аутори попут Давида Екблада (David Ekbladh) виде као утемељивача студија безбедности (Ekbladh, 2011/12). Међутим, посматрано из данашње перспективе и стања студија безбедности, за Ерлова истраживања се може рећи да су била ближа стратезима него данашњим

³² Аутор је захвалан Џону Гедису на указивању на кључну разлику у начинима на који историчари и аутори међународне безбедности приступају истраживању велике стратегије.

³³ Експертски интервју. За више о генералном приступу истраживањима од стране историчара видети Gaddis, 2002.

теоретичарима међународне безбедности. Штавише, ни ренесанса студија безбедности није одмах довела до значајнијих истраживања аутора студија безбедности. Заправо су историчари попут Џона Луиса Гедиса, Пола Кенедија, Мајкла Хауарда, донекле Вилијамсона Марија (Williamson Murray) и других били заступљенији, заједно са стратезима попут Колина Греја, Хенрија Кисинџера³⁴, Едварда Лутвака (Edward Luttwak) и касније Ричарда Бетса, од аутора који су по вокацији дисциплинарно припадали међународним односима и студијама безбедности. Тек од почетка 1980их отпочињу значајнија истраживања велике стратегије од стране аутора међународних односа и студија безбедности, пре свега од стране аутора попут Берија Поузена, Стивена Волта и других (Walt, 1991, pp. 218-219).

Иако нам наведена категоризација постојећих истраживања велике стратегије на радове историчара, стратега и теоретичара међународне безбедности пружа погодну основу за сагледавање постојеће истраживачке праксе постоје две проблематичне тачке. Прва се односи на чињеницу да ауторе не можемо увек сврстати у једну категорију. То је нарочито случај када говоримо о идеално-типским концепцијама велике стратегије. Уколико сагледамо ауторе који су пружили оваква одређења велике стратегије ми видимо да је реч о пре свега о ауторима међународних односа и међународне безбедности. Међутим, сама истраживања су знатно ближа радовима стратега с обзиром да садрже практично-политичку, односно прескриптивну димензију. Надовезујући се на прву, друга проблематична тачка јесте што нам сама вокација аутора не говори много о конкретној истраживачкој пракси. Из тог разлога могуће је идентификовати неколико централних тачака према којима можемо потпуније сагледати разлике у истраживањима велике стратегије: тип истраживања, популација случаја, временски и просторни обухват истраживања и одабир методологије.

2.2.1. Тип истраживања

Једну од централних разлика између историчара и аутора међународних односа Мартел види у томе што су истраживања историчара индуктивна док су код аутора међународних односа дедуктивна. Међутим, независно од индуктивне или дедуктивне путање, акценат пре свега лежи на апликативним истраживањима у којима је велика стратегија представљала независну или зависну варијаблу, коришћену да се одређени феномен опише или објасни. Свакако, базична истраживања велике стратегије постоје у постојећој литератури и бројна базична истраживања представљала су окосницу претходног поглавља. Са друге стране, могуће је идентификовати и бројна истраживања која имају карактеристике и теоријских и апликативних, у којима долази до преплитања дедуктивне и индуктивне „путање“. Примера ради, зборник радова Балзака и сарадника отпочиње базичним истраживањем којим се развија теоријски

³⁴ Сврстати Кисинџера међу стратега можда делује упитно с обзиром на његову академску каријеру и формално политиколошко образовање. Међутим, Кисинџер јесте остао упамћен највише као саветник за националну безбедност Ричарда Никсона и као својеврсни „архитекта“ детанта (*détente*) и политике Сједињених Држава према Кини. Из тог разлога он се због свог доприноса спољној политици и стратегији Сједињених Држава пре треба посматрати као практично-политички стратег него као политиколог. За слично виђење погледати Martel, 2015, p. 14.

оквир, па се затим он потврђује кроз једанаест студија случаја (Balzacq et al., 2019б). Слично је и по питању зборника Талијафера и сарадника. Међутим они ипак не отпочињу „од нуле“ при успостављању базичног теоријског оквира, већ постојећи делимично прилагођавају потреби изучавања велике стратегије (Taliaferro et al., 2012).

Поред тога, иако је нормално да истраживачка пракса у одређеном пољу варира између дескриптивних, експланаторних и прескриптивних истраживања, у случају истраживања велике стратегије се може рећи да постоји значајна дискрепанца у зависности од вокације аутора. Уколико искључимо рана истраживања велике стратегије која су очекивано била експлораторног типа, неретко везана искључиво за одређења велике стратегије, без теоријских оквира и са минималним емпиријским истраживањима, већина истраживања велике стратегије од стране историчара била су дескриптивна. Многобројна истраживања историчара допринела су постојању богате литературе која описује велике стратегије различитих држава у бројним историјским периодима. Пол Кенеди, Џон Луис Гедис, Мајкл Хауард и Џофри Паркер представљају примере историчара који су много допринели истраживачкој пракси велике стратегије. Штавише, ови аутори су чак допринели и академској институционализацији изучавања велике стратегије кроз успостављање студијског програма на Универзитету Јејл (Yale University) (Kulman, 2016). Њихова истраживања предоминантно представљају свеобухватне историцистичке студије – односно истраживања дескриптивног типа, које нису значајније тежила пружању теоријских генерализација, нити су се ослањала на конкретне теоријске оквире.

Када је реч о стратезима, њихова истраживања по много чему наликују истраживањима историчара. Она су пре дескриптивна него експланаторна. Међутим она неретко залазе и у домен прескрипције. Разлог је и више него евидентан јер под „капом“ стратега потпадају и бројни „практичари“ велике стратегије. Поред тога, стратешка перспектива сама по себи садржи прескриптивну природу. Како наводе Фредерик Досер (Frederik Doeser) и Филип Францен (Filip Frantzen) стратешка перспектива у суштини представља својеврсну „теорију акције са сврхом усмеравања доносилаца одлука да остваре своје циљеве“ (Doeser and Frantzen, 2020, p. 4). Са друге стране, дедуктиван и теоријски утемељен приступ аутора међународних односа и међународне безбедности подразумевао је да су њихова истраживања била експланаторна. У већини случајева поменути аутори заснивају своја истраживања на увидима различитих теорија међународних односа и безбедности да би пружила објашњења зашто се држава одлучила за одређену велику стратегију.

Међутим, не можемо рећи да је сваки аутор међународних односа и међународне безбедности увек постављао експланаторне истраживачке циљеве. Међу првим радовима који су се експлицитно фокусирали на дескрипцију велике стратегије, са експлицитно постављеним теоријским оквиром, на конкретном случају било је истраживање Кристофера Лајна (Christopher Layne) о великој стратегији Велике Британије између два светска рата применом тада још увек необјављене теорије структуралног реализма Кенета Волца (Kenneth Waltz) (Layne, 1979). Можда значајније, аутори међународне безбедности су у многим случајевима су заправо имали прескриптивна разматрања. Примера ради, радови Берија Поузена на које се аутор овог рада позивао током истраживања су превасходно прескриптивни. Изузев

хронолошки првог рада који разматра изворе војних доктрина Велике Британије, Француске и Немачке између два светска рата, потоњи су искључиво прескриптивни (Posen, 1984; 1993; 1996/1997; 2014). Развој идеално-типских концепција велике стратегије заправо је био првенствено у сврси остваривања прескриптивних истраживачких циљева. Иако су и они дедуктивни, то јест засновани на одређеним теоријским поставкама, они ипак теже да представе варијетете великих стратегија које би (Сједињене Америчке) државе требале следити (Avey et. al, 2018). Могуће је чак приметити и случај истраживања где аутор почиње од прескриптивног истраживања, па након тога пружа експланаторно истраживање (Layne, 1997; 2006).

2.2.2. Популација

Аспект популације истраживања велике стратегије представља најуниформнији аспект постојеће истраживачке праксе. У овом погледу постојећа истраживања су се фокусирали готово искључиво на велике силе. Штавише, према ауторима попут Вилијамсона Марија и Пола Кенедија велика стратегија представља готово искључиви домен великих сила (Murrey, 2011a, p. 1; Kennedy, 1991a, p. 6). У највећем броју случајева истраживања су се односила на Сједињене Америчке Државе (Gaddis, 2005; Walt, 1989; van Evera, 1990; Kennedy, 1991b; Posen and Ross, 1996/1997; Ikenberry, 2000; Art, 2004; Dueck, 2006; Layne, 2006; Trubowitz, 2011; Gray, 2011; Taliaferro, 2012; Brands, 2014; Posen, 2014; Shively, 2016; Dombrowski and Reich, 2019; Miršajmer, 2018; Kitchen, 2020), али и Кину (Johnston, 1995a; Goldstein, 2005; Erickson, 2019; Danner, 2018; Honghua, 2020), Русију или Совјетски Савез (Luttwak, 1984; Rice, 1991; Lobell, 2012; Ripsman and Levy, 2012; Haas, 2012; Monaghan, 2013; Marange, 2019), Велику Британију (Posen, 1984; Howard, 1991; Cohen, 1991; Murray, 2011b; Simon, 2013; Johnson, 2019), Француску, (Posen, 1984; Porch, 1991; Jackson, 2012; Simon, 2013; Balzacq, 2019) и Немачку, превасходно до Другог светског рата (Posen, 1984; Showalter, 1991; Jones, 2012; Simon, 2013). Постоје и изоловани случајеви који узимају у обзир и случајеве из даље историје попут античког Рима (Luttwak, 1974; Ferrill, 1991), Спарте (Rahe, 2015), Византије (Luttwak, 2009) Хабзбуршког царства (Mitchell, 2018), Шпанског царства (Elliott, 1991; Parker, 1998), царске Русије (LeDonne, 2004), Француске (Lynn, 2011), и Велике Британије (Hattendorf; 1991), односно Гедисовог истраживања које у обзир узима како бројне историјске примере тако чак и примере из књижевности (Gaddis, 2018). Постоје и изоловани случајеви истраживања која се фокусирају на државе средњег домета попут Индије (Vajpai et al., 2014; Fair, 2019), Бразила (Milani and Nery, 2019) и Ирана (Balzacq and Ramadan-Alban, 2019), као и малих држава попут Нордијских (Neumann and Heikka, 2005).

Предност постојећих истраживања велике стратегије свакако лежи у томе што су се аутори одлучивали на релативно сличан скуп држава чије су велике стратегије истраживали, што упућује на релативну јединственост по питању сегмента стварности који се истражује. С обзиром да се велика већина аутора фокусирали искључиво на велике силе, то нам говори да је имплицитно препознато да се велика стратегија односи на тај скуп држава. По овом питању готово да нема разлике између тога да ли је аутор истраживања по вокацији историчар, стратег, политиколог или слично. Међутим, проблем лежи у томе што не постоји ништа интринзично самом појму што би нас навело на закључак да је велика стратегија искључиви домен великих сила. Заправо, у

постојећим појмовним одређењима инсистира се само на највишем типу државништва али не и на великим силама. Ово представља значајно ограничење постојеће истраживачке праксе јер постаје евидентно да се она фокусира само на „слабе случајеве“ (*weak cases*) (van Evera, 1997, pp. 30-34).

Логично је очекивати да су због свог положаја у међународном систему велике силе приморане да разматрају ситуацију у којој су и активно делају у правцу њеног побољшања. Међутим то не значи да и државе средњег домета, па чак и мале државе не раде то исто. У прегледу постојећих истраживања указано је на појединачне случајеве када су аутори испитивали велике стратегије сила средњег домета и малих сила. У зборнику Балзака и сарадника се на томе експлицитно инсистира (Balzack et al. 2019б, р. 208). Али и у овом случају су одабране такозване стожерне државе (*pivotal states*), које опет представљају карактеристичне силе средњег домета а не све државе које потпадају под ову категорију (Chase et al., 1996). Много јачи случајеви који би помогли оповргавању или потврђивању релеватности велике стратегије по остваривање безбедности држава, били би случајеви слабијих држава а не велике силе. Начертаније или пољска идеја Међуморја би свакако представљале интересантне случајеве за истраживање. Са друге стране, постоји и предност фокусирања на велике силе. Ово се пре свега односи на чињеницу да због својих способности истраживање ових држава има најзначајнији научни и друштвени допринос. Поред тога, њихове способности такође омогућавају да се велика стратегија посматра и као независна варијабла у обликовању међународног система. Из перспективе спровођења конкретног истраживања додатна предност истраживачима лежи у богатству секундарне литературе која пружа веће могућности за упоређивање закључака и директнијег доприноса постојећој литератури

2.2.3. Временски и просторни обухват

По питању временског и просторног обухвата, варијације су значајније у зависности од случаја за које су се аутори одлучили а не њихове вокације. Иако се може закључити да су се историчари генерално фокусирали на шире временске обухвате, конкретна велика стратегија одређене државе која је била у фокусу истраживања је више утицала на одабир временског и просторног обухвата. Примера ради, аутори попут Веса Мичела или Џона Ледона (John LeDonne) пружају временски оквир од по неколико векова, док са друге стране аутори попут Џејмса Лејсија (James Lacey), Колина Греја или Норин Рипсман (Norrin Ripsman) и Џека Левија (Jack Levy) свега неколико година (Mitchell, 2018; LeDonne, 2004; Lacey, 2011; Gray, 2011; Ripsman and Levy, 2012). Слична је ситуација и са просторним обухватом, нарочито када је реч о случајевима из даље историје која су просторно знатно ужа. Међутим, ово не треба да чуди обзиром да до 19. века тешко да можемо да говоримо о постојању јединственог међународног система. Генерално се може закључити да што је истраживање ближе савременим дешавањима то је просторни обухват шири и обухвата читаву планету.

Наведено ограничење постојећих истраживања по питању популације – односно чињенице да се не морају искључиво испитивати велике стратегије великих држава, директно се преноси и на питање просторног обухвата истраживања. У савременим

околностима у којима је за очекивати да велике стратегије великих сила имају универзалан обим, исто не мора нужно значити и за случајеве у ранијој историји, као и за силе средњег домета и мале државе. Примера ради Џонстоново истраживање Кине и истраживање Едварда Лутвака (Edward Luttwak) о великој стратегији Византије имају одређених временских поклапања, али обзиром да у том периоду не можемо говорити о јединственом међународном систему, било би сулудо поставити универзалан просторни обухват. Са друге стране, ситуација је помало друкчија по питању временског обухвата. Уколико је велика стратегија по дефиницији дугорочан подухват, временски обухват од свега неколико година би био релативно несврсисходан. Слично примећују и Балзак и сарадници, наводећи да у постојећој литератури постоји проблем варијација у временском обухвату која директно може утицати на наше виђење велике стратегије (Balzacq et al., 2019a, p. 78).

Уколико упоредимо Поузенов рад чији је временски обухват међуратни период, са Гедисовим и Брандсовим истраживањима која посматрају сваку америчку администрацију као временски обухват за себе, може се закључити да аутори попут Поузена временски обухват стављају на структуралним елементима док аутори попут Гедиса и Брандса стављају на *Innenpolitik* елементима индивидуалних америчких администрација (Posen, 1984; Gaddis, 2005; Brands, 2014).³⁵ Наведено додатно упућује на међуповезаност појма, теорија и истраживања зато што постаје евидентно да је одабир временског обухвата истраживања у директној вези са теоријским основама и појмовним одређењем. Недостатак јасности по питању временског обухвата истраживања представља ограничење постојеће истраживачке праксе, али не и ограничење које се не може превазићи. Гедисово истраживање, уколико се детаљније сагледа, показује правац којим се може превазићи ово ограничење обзиром да он наглашава модификације генералне велике стратегије, формулисана за одређене структуралне услове. Остављајући по страни чињеницу да он структуралне околности узима као датост, Гедисов рад показује како различити временски обухвати у истраживањима велике стратегије не морају нужно производити ограничења и забуну за даља истраживања. Штавише, могу се претворити у предности уколико се пажљиво и експлицитно разложе разлози и аргументи за одређени временски обухват и њихова међуповезаност са ширим околностима и ужим покретачима.

2.2.4. Методологија

Коначно, по питању методологије и методолошких техника околности такође у великој мери рефлектују интересовање како историчара и стратега тако и аутора међународних односа и међународне безбедности. Историчари су разумљиво углавном постављали своја истраживања помоћу историцистичког приступа (Gaddis, 2005; 2018; Kennedy, 1987). Са друге стране аутори међународних односа и међународне безбедности су се превасходно ослањали на истраживања на студијама случаја (Posen, 1984; Neumann and Heikka, 2005; Layne, 2006; Narizny, 2007; Goldstein, 2005; Trubowitz, 2011; Shively, 2016), односно компаративним студијама случаја (Posen, 1984; Lobell, 2006). Може се чак истаћи да су тематски зборници који у уводном поглављу постављају

³⁵ Видети поглавље 1.3. Могући теоријски оквири велике стратегије

оквиру истраживања, па их затим примењују на многобројне случајеве као пример компаративних студија (Kennedy, 1991a; Taliaferro et al, 2012; Balzacq et al, 2019a). У истраживачкој пракси приметна је употреба и других метода попут анализе садржаја (Johnston, 1995a) и праћења процеса (Layne, 2006). Ипак, иако наведено представља централне методе, може се рећи да је ипак готово опште присутно постојање мултиметодског приступа. Дуеково истраживање је специфично зато што употребљава анализу садржаја архивске грађе, историјске контрафактуалне анализе али и компетитивно тестирање теорија (Duesck, 2006). Такође је сличан случај и са Симоном који имплементира експертске интервјуе и анализу текста (Simon, 2013).

Међутим, највећи изазов у постојећој истраживачкој пракси управо лежи у методологији. Инсистирање на изазову, а не на ограничењу лежи у томе што је заправо већина аутора недовољно експлицитна по питању метода које користе у свом истраживању. Уколико искључимо истраживања појединих историчара с обзиром на њихов евидентан историцистички приступ, већина аутора се евидентно фокусира на студије случаја, донекле је узимајући као подразумевану опцију. Међутим, често долази до преплитања многобројних методолошких техника без пружања конкретних корака које истраживач користи при спровођењу студије. У начелу мултиметодски приступ не представља недостатак у истраживању, штавише може пружити бројне предности, али проблем је у томе што се при прегледу литературе често мора „читати између редова“ да би се методологија јасно идентификовала. Поред тога, аутори често користе студију случаја и када декларишу истраживање како дескриптивним тако и експанаторним, што производи одређену дозу забуне. Свакако, свака експликација почива на претходној дескрипцији и између њих постоји нераскидива међуповезаност, па ипак ово може произвести значајну забуну (Gerring, 2012b, p. 722).

Са друге стране, анализа садржаја је упитна обзиром да је тешко веровати да ће државе, по тако значајним питањима, бити транспарентне. Она може бити врло погодна при историјским случајевима када се користи аутобиографска или архивска грађа, али теже у истраживањима савремених догађаја. Слична је ситуација по питању интервјуа. Врло је упитно очекивати да ће државници бити спремни да говоре о великој стратегији сопствене државе, штавише разумљиво је уколико ова питања носе са собом ознаку поверљивости која ограничава број саговорника готово на нулу. Са друге стране, интервју је немогуће спровести у случајевима који нису актуелни, то јест десили су се у релативно даљој прошлости. Ипак, као што смо навели при разматрању методологије праћења процеса, истраживања велике стратегије су нарочито погодна за анализу овом методологијом (Balzacq et al., 2019a, p. 77). Упркос томе што је Кристофер Лајн једини аутор који је експлицитно навео да примењује праћење процеса као методолошку технику у свом истраживању, елементи су јасно видљиви и у другим истраживањима. Изузетак представљају историчари који генерално не гледају са одобравањем на праћење процеса (Gavin, 2012, p. 14). Отуда, већина дедуктивних истраживања аутора међународне безбедности са индивидуалним или компаративним студијама случаја садржи у себи елементе праћења процеса обзиром на природу феномена велике стратегије. Примера ради начин на који је Поузененово истраживање постављено у многоструку подсећа на праћење процеса.

2.3. Могући теоријски оквири велике стратегије

Између појмовног одређења и одабира теоријског оквира свакако постоји несумњива међусобна интеракција. Уколико одређење појма не одговара пропозицијама теоријског оквира, или обратно, тешко да можемо очекивати да ће само истраживање бити плодотворно. Примера ради, Поузеново одређење велике стратегије би тешко било компатибилно са критичким теоријама, у истој мери у којој би формулација Нојмана и Хаике, била неспојива са рецимо структуралним реализмом. Ипак, генерално речено, одређени појмови су више примењиви из перспективе једног скупа теоријских оквира у односу на друге. Отуда, због природе појма велике стратегије, и не чуди што су истраживања чешће спровођена у оквирима традиције реализма, него кроз друге теоријске оквири. Како наводе Росекранц и Стајн:

„Изучавање велике стратегије, које се бави тиме шта утиче и одређује на одабире националних политика за рат и мир је идеална арена за испитивање `реалистичких` приступа. То је, заправо, домен у којем се од држава може највише очекивати да прате императиве реализма, запостављају унутардржавне притиске, превазиђу економска ограничења, обуздају идеолошке тенденције“ (Rosecrance and Stein, 1993, p. 12)

Слично истичу и Стејси Годард и Роналд Кребс који наводе да је велика стратегија „арена у којој реализам, рационализам и материјализам дуго држе превагу“ (Goddard and Krebs, 2015, p. 6). И поред учесталости реалистичких оквира изучавања велике стратегије, могуће је сагледавати је из перспективе разноликих теоријских оквира. Са друге стране, чак посматрано искључиво кроз традицију реализма, ми заправо не говоримо о једном теоријском темељу, већ вишеструким било да је реч о неореализму, дефанзивном или офанзивном реализму, неокласичном или чак теорији равнотеже моћи, теорији транзиције моћи и тако даље.³⁶ Слично се може истаћи и за друге предоминантне теоријске традиције попут либерализма, конструктивизма па чак и Енглеске школе.

Говорећи о стању теорија међународних односа генерално, Тим Дун (Tim Dunne) и сарадници наводе да „прост диверзитет и комплексност онога што се изучава осигурава да ће бити вишеструких перспектива о томе шта су најзначајнији фактори и како би испитивање требало да се одвија“ (Dunne et al., 2013, p. 406). Управо однос између вишеструких перспектива, најзначајнијих фактора и начин одвијања испитивања су од превасходног значаја за разумевање постојећег изучавања велике стратегије, као и њихових предности и недостатака. Међутим, виђење онога што представља теорију у међународним односима и међународној безбедности може варирати у зависности од тога да ли мислимо на ширу систематизацију одређеног поља и креирање кохерентне појмовне мреже, или на ужи, искључиви фокус на каузална објашњења између варијабли (Buzan, 2014b, p. 24). Аутори попут Балзака, Домбровског и Рајха говоре о великој стратегији као истраживачком програму који у себи садржи ниво теоријског уопштавања да бисмо га могли означити теоријом у ширем смислу

³⁶ За добар (критички) преглед ширине разматрања у традицији реализма видети: Legro and Moravcsik 1999; као и одговор на њихов рад: Feaver et al., 2000.

(Balzacq et al. 2019a, pp. 84-86; Balzacq et al., 2019b, pp. 14-16). Са друге стране, Хју Страхан чак говори о настојању развоја теорије велике стратегије од стране Махана и Корбета (Strachan, 2013, p. 32). Поред тога, дела аутора попут Страхана, или Пола Кенедија и Џона Луиса Гедиса, су специфична јер, као историчари, они ни не теже ослањању на имплицитан или експлицитан теоријски оквир (Strachan, 2013; Kennedy, 1991a; Gaddis 1982; 2018). И сам Страхан наглашава да између политиколога заинтересованог за историју и историчара заинтересованог за политику постоје разлике, и отуда не чуди што теоријски темељи изостају у њиховим радовима (Strachan, 2019, pp. 171-172).

Са друге стране, не само да је могуће посматрати велику стратегију на основу више теоријских темеља већ чак и из перспективе више нивоа анализе. Концепција нивоа анализе у изучавању међународних односа подразумева одабир једне од три јединице посматрања – међународног система, државе или појединца, на основу којег можемо произвести закључке о појави или процесу који посматрамо (Waltz, 2001; Singer, 1960; 1961; Коранја, 2020c). Уколико останемо у домену традиције реализма, поборници класичног, структуралног или неокласичног реализма ће истаћи различите нивое анализе, односно њихову комбинацију, као значајне за разумевање појава или процеса. Искључиво посматрање теоријске традиције, ширег или ужег разумевања теорије бива недовољно да би се разумели теоријски темељи велике стратегије. Примера ради, Мен Хонгхуа (Men Honghua) настоји чак да превазиђе својеврсну парадигматску пристрасност тиме што заснива своју анализу велике стратегије Кине на националну моћ, стратешке идеје и међународне институције, као (према аутору) кључних елемената и неореализма и либерализма и конструктивизма (Honghua, 2020, p. 26). Међутим, додатан проблем је што неретко аутори не наводе експлицитно теоријски оквир на којим њихова истраживања почивају. Због тога је неопходно наведени приступ посматрати заједно са нивоима на којима заснивају своје анализе. Овиме се омогућава боља идентификација како централних претпоставки истраживања, тако и кључних фактора који утичу на велику стратегију. Предности и ограничења постојећих теоријских оквира произилазе из самог феномена велике стратегије обзиром да се, у начелу, може рећи да појам има два извора али и два вектора: први су окренути ка међународном окружењу; док су други, унутар саме државе. Велика стратегија се истовремено развија на основу и зарад делања у међународном окружењу, док се с друге стране формулише на основу унутрашњих фактора али такође и зарад даљег развоја унутрашњих фактора. Отуда, сама природа велике стратегије јесте да се истовремено може лоцирати на сва три нивоа анализе. Из тог разлога, постојеће теоријске оквири које су аутори применили у својим истраживањима о великој стратегији могуће је посмати кроз категорије *структуралних теорија*, *Innenpolitik теорија*³⁷ и *неокласичних теорија*.

Међутим, неопходно је у старту истаћи да је разматрање предности и ограничења коришћених теоријских оквира у истраживањима велике стратегије незахвално, пошто имплицитно почива на идеји да су одређене теорије боље или лошије од других. Исказати да је одређена теорија боља или лошија, неодвојиво је од појава или процеса

³⁷ При виђењу *Innenpolitik* теорија, аутор је приступио заједничком посматрању првог и другог нивоа анализе, налик Сингеру. Видети: Singer, 1961.

које сагледава као и самог истраживања које аутор тежи да спроведе. Иако у начелу можемо говорити о томе која теорија боље осликава и/или предвиђа међународна збивања, знатно приземнији приступ јесте онај фокусиран на централне појаве као и потребе самог истраживања. Ово представља и основу каузалне примењивости као критеријума формулације појмова, што свакако може ићи и у супротном смеру – у правцу сагледавања релеватности могућих теоријских оквира за истраживања велике стратегије.

2.3.1. Структурални приступи

Структуралне теорије почивају анализи која у први план ставља међународни систем. Било да је реч о равнотежи моћи или улози међународних институција, истраживања која у први план узимају системске варијабле да би објаснили велике стратегије одређених држава. Структуралне теорије, нарочито неореализам, као и уже теорије које су проистекле из неореализма, су дуго представљале стандард при изучавању великих стратегија. Већ је назначено у ранијим поглављима да је Кристофер Лајн истраживао велику стратегију Велике Британије кроз Волцов теоријски оквир пре него што је монографија која представља ову теорију објављена (Layne, 1979). Бери Поузен такође заснива своје истраживање на теорији равнотеже моћи (Posen, 1984) док у каснијем раду наводи да његово истраживање почива на теорији међународне политике реализма имплицитно указујући да се ослања првенствено на Волца (Posen, 2014). Слично чини и Стивен ван Евера као и Стивен Волт, који се додуше уместо теорије равнотеже моћи ее више ослања на њену варијацију коју је сам Волт развио у виду теорије равнотеже претњи (Walt, 1989; van Evera, 1990). Ејви и сарадници постављају своје истраживање на два структурална теоријска оквира (теорији равнотеже моћи и теорији хегемонске стабилности) делимично у циљу утврђивања експланаторне моћи обе теорије при испитивањима велике стратегије. (Avey et al., 2018). Са друге стране, у литератури је могуће пронаћи и либералне приступе великој стратегији који почивају на нивоу анализе међународног система. Поред поменуте употребе теорије хегемонске стабилности, најрепрезентативнији пример је свакако Џон Икенбери обзиром да примењује теоријски оквир неолибералног институционализма (Ikenberry, 2000; 2011). Такође, постоје и елементи конструктивистичких теорија обзиром да Џон Муелер (John Mueller) пружа структуралну теорију засновану на идејама помоћу које објашњава хладноратовске велике стратегије САД-а и Совјетског Савеза (Mueller, 1993).

Међутим, најдетаљнији преглед структуралних теорија које могу послужити као темељ истраживања о великој стратегији пружио је Ејвери Голдстин. У свом истраживању о кинеској великој стратегији у светлу пораста њене моћи, Голдстин разматра могуће доприносе различитих структуралних теорија. Од теорије превласти моћи (power preponderance) Роберта Гилпина (Robert Gilpin), теорије транзиције моћи Абрама Органског (A.F.K. Organski), поменуте теорије равнотеже моћи, безбедносне дилеме, али и институционалних теорија и теорије економске међузависности (economic interdependence) из либералне традиције, Голдстин представља како сваки од наведених оквира пружа могуће објашњење кинеске велике стратегије (Goldstein, 2005,

р. 81-101; Gilpin, 1981; Organski, 1968). Поред наведених приступа који представљају мање-више стандардне у изучавању међународне безбедности можемо навести и пример истраживања Луиса Симона (Louis Simon) где велика стратегија представља интервенишућу варијаблу при истраживању утицаја одређених европских држава (Немачке, Француске и Велике Британије) по политике НАТО савеза. Иако у овом случају велика стратегија не представља једну од две централне варијабле, већ интервенишућу, оваква одлука индикативна је на значај геополитичког контекста као структуралне варијабле по велику стратегију (Simon, 2013). Такође интересантан пример је истраживање велике стратегије Хабзбуршког царства Веса Мичела (Wess Mitchell) засновано на теорији система, што би га начелно сврстало међу структуралне теорије. Међутим осим ове констатације тешко је закључити у којој мери је то заиста случај (Mitchell, 2018).

Структуралне теорије су изразито корисне при представљању императива које међународно окружење поставља пред државе, као и објашњење ефеката које велика стратегија производи. Оне пружају адекватне основе у настојањима да се разумеју разлози због којих државе развијају велике стратегије, као и околности које су довеле до такве неопходности. Бројне структуралне теорије чак прописују и адекватне одговоре на императиве међународног окружења. Било да је реч о теорији равнотеже моћи реализма или теорији хегемонске стабилности либерализма, обе структуралне теорије вуку са собом прескриптивне закључке, те и не чуди што скуп структуралних теорија представља стожер прескриптивних истраживања и идеално-типских концепција велике стратегије. Међутим, структуралне теорије са собом вуку у одређеној мери проблем оповргљивости њихових закључака. Ово је нарочито случај код теорија традиције реализма. Како Росекранц и Стајн наводе:

„Испада дакле да иако у принципу реализам остаје `оповргљив`, у пракси је тешко идентификовати еволуцију у стварности међународне политике која би могла да оповргне теорију: уколико државе не балансирају, требале би.“ (Rosecrance and Stein, 1993, p. 11)

Тиме, структуралне теорије нам не говоре много о томе како и зашто се држава одлучила за конкретну велику стратегију. За сагледавање перцепције доносилаца одлука по питањима међународне безбедности, тешко да ћемо се одлучити за структурални теоријски оквир попут структуралног реализма Кенета Волца. Једноставно, за структурални реализам су кључни анархична структура међународног система, односно дистрибуција способности (*capabilities*) међу државама међународног система (Waltz, 2010). На који начин доносиоци одлука перципирају међународни систем из перспективе безбедности је изван опсега експланаторне моћи овог теоријског оквира, па чак на неки начин и мање битан. Отуда, за структурални реализам се у овом случају не може рећи да је бољи или лошији *en general* већ да је мање примењив за конкретно изучавање феномена перцепције доносилаца одлука по питањима међународне безбедности.

Структуралне теорије се неретко свде на тезу или ће се држава понашати, односно развити велику стратегију како теорија налаже или ће претрпети штету по своју безбедност и интересе. Оваква линија мисли може бити корисна у одређеним

ситуацијама али нам генерално онемогућава да утврдимо да ли је конкретна теорија примењива и релевантна за истраживање. Уколико постоји бинарна опција при понашању, а оба понашања потврђују да је теорија у праву, онда ми не можемо ни у начелу оповргнути конкретну теорију односно доказати већу експланаторну моћ друге. Такође, структуралне теорије претпостављају да међународно окружење пружа релативно јасне информације државама, на основу којих оне формулишу своје велике стратегије, што не мора бити случај (Ripsman et al., 2016, pp. 21-22). Са друге стране, иста логика запоставља чињеницу да се принцип еквивалентности може применити у случајевима међународних императива, обзиром да се на истоветни спољни утицај може одговорити на вишеструке начине.

2.3.2. *Innenpolitik* приступи

Друга категорија теоријских темеља истраживања великих стратегија представљају *Innenpolitik* теорије које уместо у међународном систему, кључне факторе који утичу на велику стратегију виде у унутардржавним феноменима. Конкретни фактори зависе од аутора до аутора и истраживања до истраживања, међутим као централни се могу истаћи државне институције, економски или идејни фактори (Rosecrance and Stein, 1993, p. 13). За *Innenpolitik* теорије се може рећи да су у разматрањима велике стратегије дуго постојале као централна алтернатива. Поузен управо посматра организациону теорију, најприближнију начину на који ју је употребио Грахам Алисон (Graham Allison), као кључну алтернативу равнотежи моћи (Allison, 1971; Posen, 1984). Џон Луис Гедис такође примењује имплицитан *Innenpolitik* теоријски оквир, обзиром да посматра како су геополитички кодови америчких администрација утицали на њихову модификацију стратегије обуздавања (Gaddis, 2005). Међутим, у случају Гедисовог рада наведени закључак се пре може приписати политиколошком „читању“ историчаревог дела, с обзиром да је Гедис, како је сам истакао током експертског интервјуа, критичан према приступу изучавању велике стратегије од стране аутора међународне безбедности. Примери Поузена и Гедиса заправо представљају разлике у фокусу на државне институције, обзиром да се Гедис фокусира на највише инстанце, што није нужно случај при организацијској теорији. Стајново истицање унутардржавних политичких императива и ограничења је отуда ближе организацијској теорији, као што је и истраживање Јакуба Шивелија (Jakob Shively) сродније Гедису јер наглашава улогу доносилаца одлука по велику стратегију (Stein, 1993; Shively, 2016). Са друге стране економски фактори видљиви су код Кевина Наризног који приступа великој стратегији из угла међународне политичке економије, наглашавајући као централно по велику стратегију економске интересе унутардржавних група као и њихових виђења каква би велика стратегија конкретне државе требала бити (Narizny, 2007). Ипак, вероватно најзначајнији *Innenpolitik* теоријски оквир почива на стратешкој култури, односно улози идеја по формулацију великих стратегија. Улогу стратешке културе први је увео Џек Снајдер (Jack Snyder) при разматрању Совјетског савеза (Snyder, 1977). Међутим, најзначајнији представник културолошког приступа испитивању велике стратегије је свакако Аластер Иан Џонстон (Alastair Iain Johnston) који је довео у везу стратешку културу и велику стратегију у кинеској историји (Johnston, 1995a). Монахан такође заснива своју анализу на темељима стратешке културе, као и Нојман и Хеика, иако

дискурзивна природа њиховог одређења велике стратегије упућује на шире постструктуралне теоријске оквири у односу на Џонстона (Monaghan, 2013; Neumann and Heikka, 2005). Коначно, релативно скорашњи допринос Балзака и сарадника се такође може сврстати првенствено у *Innenpolitik* теорије, иако и они одбацују дедуктивни приступ истраживању великих стратегија, својствену настојањима друштвених наука (Balzacq et al. 2019б, р. 11; Martel, 2015, р. 7). Приступ ових аутора узима међународну структуру и њене промене као датост, фокусирајући се на националне патологије, везу између велике стратегије и приоритизације дугорочних циљева, прилагођавање ограничених ресурса са циљевима и „интелектуалног оквира“ (Balzacq et al. 2019б, рр. 9-10).

Донекле је слична ситуација, као и код структуралних приступа, и са *Innenpolitik* теоријама обзиром да оне умањују значај структуралних утицаја, тј. утицаја међународног окружења на велике стратегије, док наглашавају унутрашње. Штавише, делује да *Innenpolitik* теорије неретко узимају међународно окружење као датост, односно посматрају га као контекст у којем се догађаји одвијају. *Innenpolitik* теорије су корисне за разумевање разлога зашто су се државе одлучиле за конкретну формулацију велике стратегије, зашто су се одлучиле за конкретна средства и сл, међутим оне нам онемогућавају да утврдимо зашто су се уопште одлучиле за тај корак. Било да је реч о стратешкој култури, перцепцијама доносилаца одлука или унутрашњим економским ограничењима, овај корпус теорија нам пружа разумевање искључиво уколико структуралне факторе узмемо као датост, без разматрања како и зашто је до њих дошло. Отуда, евидентно је да ограничења структуралних теорија представљају предности *Innenpolitik* теорија и обратно. Самим тиме и не чуди што се аутори у све већој мери окрећу ка наредном скупу теорија – неокласичним приступима као темељима сопствених истраживања великих стратегија.

2.3.3. Неокласични приступи

Коначно, под неокласичним теоријама сматрају се сви приступи који превазилазе поделу на међународно и унутардржавно, односно заснивају се и на структуралним и на *Innenpolitik* варијаблама. Ословљавање ове категорије неокласичним теоријама заправо потиче од неокласичног реализма који представља најрепрезентативнији пример интеграције два нивоа анализе, односно међународног система и државе. Обзиром да је неокласична теорија релативно нов додатак теоријском опусу међународних односа и међународне безбедности (Rose, 1998)³⁸, истраживања преваходно датирају од почетка двадесет и првог века. Томас Кристијансен (Thomas J. Christiansen) је један од првих аутора за чије истраживање великих стратегија се може рећи да припада неокласичном теоријском приступу (Christiansen, 1996). Теорија неадекватног балансирања (*underbalancing*) Рандала Швелера (Randall Schweller), за коју аутор експлицитно наводи да је део корпуса неокласичног реализма, такође је примарно повезана са великим стратегијама обзиром да Велика Британија и Француска између два рата представљају студије случаја (Schweller, 2004). Стивен Лобел са друге

³⁸ Додуше, може се рећи да су елементи неокласичне теорије (не и неокласичног реализма) видљиви још код Роберта Путнама (Robert Putnam) и његових „игра на два нивоа“ (two level games): Putnam, 1988

стране примењује либералну верзију неокласичне теорије која је у испитивању велике стратегије фокусирана на утицаје унутрашњих економских императива (Lobell, 2003). У каснијим зборнику радова у којем је уредник, Лобел заснива своју анализу, као и други аутори који су пружили свој допринос истраживањима великих стратегија између два рата, на неокласичном реализму, што не би требало да чуди обзиром да је Лобел пружао значајан допринос систематизацији неокласичног реализма (Lobell et al., 2009; Taliaferro et al., 2012; Ripsman et al., 2016). Дуеков приступ је такође неокласичан обзиром да заједнички примењује структуралан оквир реализма и стратешку културу (Dueck, 2006), као и приступ Николаса Кичена (Nicholas Kitchen) који је експлицитно неокласично реалистички (Kitchen, 2020). Трубовиц који види у интеракцији међународне структуре, концептуализоване кроз идеју `геополитичког луфта` (*geopolitical slack*)³⁹, и сарадње, односно недостатка сарадње, две централне политичке партије у САД-у кључне варијабле за разумевање велике стратегије се такође може одредити као неокласични (Trubowitz, 2011). Међутим, Кристофер Лајн је вероватно најексплицитније од свих представљених аутора представио теоријски оквир свог истраживања. Иако су његова ранија истраживања почивала на структуралном реализму, Лајн представља теоријски оквир који назива теоријом екстрарегионалне хегемоније, експлицитно наводећи да потпада под неокласични реализам, као темељ испитивања велике стратегије САД-а од 1940. године до данас (Laune, 2006).

Неокласичне теорије, а нарочито неокласични реализам, управо су и засноване на покушају да се експланаторна моћ структуралних теорија надомести унутардржавним варијаблама. Међутим, иако на први поглед може деловати да неокласични приступ представља решење ограничења теоријских темеља истраживања велике стратегије, ни он није без својих проблема. Трубовиц наводи три кључна проблема: предоминантност међународног окружења, недостатак теорије унутрашње политике, и почивање на претпоставци да доносиоци одлука првенствено теже искључивом остварењу националног интереса (Trubowitz, 2011, p. 4-5). Надовезујући се на Трубовица, ограничења неокласичних теорија можемо поделити у две категорије: однос структуралних и унутрашњих фактора, као и опсег унутардржавних варијабли.

Уколико посматрамо неокласични реализам, као најсистематичније формулисану теорију, видимо да постоји разлика у придавању значаја структуралним у односу на унутрашње факторе (Ripsman et al., 2016). Генерално говорећи, неокласични реализам посматра међународну структуру као независну варијаблу, док унутардржавни фактори представљају интервенишуће варијабле. Тиме, међународна структура има примат у односу на унутрашње факторе. Преведено на истраживања великих стратегија, ово нас доводи до закључка да неокласични реализам пре пружа одговоре на то зашто се државе нису понашале како је очекивано, у односу на то зашто јесу. Каузална примењивост се тиме доводи у питање јер нам неокласични реализам не пружа одговор зашто је велика стратегија А формулисана на конкретан начин па затим примењена, него зашто држава није формулисала велику стратегију Б, као што теорија налаже, него велику стратегију А. Са друге стране, опсег интервенишућих варијабли је у неокласичном реализму постављен толико широко, укључујући перцепцијау елита,

³⁹ Иако је употребљен термин лаички, то је и представљало настојање аутора ове дисертације да би се што верније приближило изворним речима Трубовица.

стратешке културе, односа државе и друштва и државних институција, да готово гарантује да ће се у конкретном случају моћи утврдити да је један „одговоран“ за одступање велике стратегије од структуралних очекивања (Ripsman et al, 2016, p. 59). Широко постављен опсег интервенишућих варијабли представља генералну критику неокласичног реализма за коју се може рећи да је нарочито евидентна у случају велике стратегије (Legro and Moravcsik, 1999; Walt, 2002).

С обзиром да је и Трубовицево истраживање сврстано у неокласичне, запажања заснована на неокласичном реализму не могу се генерализовати на све неокласичне теорије. Међутим, иако Трубовиц пружа разлоге за одбацивање неокласичног реализма, и за његов приступ се може упутити готово истоветна критика обзиром да даје примат унутардржавним факторима у кројењу велике стратегије на исти начин на који неокласични реалисти пружају примат структуралним. За Трубовица велика стратегија првенствено почива на унутардржавним интересима док међународна структура је само ограничава или јој отвара могућности. Фактички, између Трубовица и неокласичних реалиста постоји донекле само замена независних и интервенишућих варијабли. Ипак, неокласични корпус теорија пружа најсврсисходније теоријске темеље за изучавање велике стратегије обзиром на њихову интеграцију структуралних и унутардржавних фактора. Међутим, да би се предности неокласичних теорија искористиле неопходно је пружити значај структуралним и унутрашњим факторима сврставајући их међу независне варијабле, док би се за потребе конкретног истраживања пружио одређени скуп интервенишућих варијабли примењен проблему који је истраживач поставио.

2.4. Велика стратегија и њени критичари

Паралелно са значајним порастом истраживања велике стратегије током последње деценије, дошло је до постепене појаве а затим и јачања критичара овог појма. Аутори попут Нине Сајлов (Nina Silove), Роналда Кребса (Ronald R. Krebs), Ричарда Бетса, Рандала Швелера (Randal Schweller), Данијела Дрезнера (Daniel Drezner), Дејвида Еделстина (David M. Edelstein), Јонуца Попескуа (Ionut Popescu) и бројних других исказују у својим радовима скепсу да феномен као што је велика стратегија уопште постоји, односно да ли је могуће, па чак и сврсисходно имплементирати тако грандиозну идеју као што је велика стратегија (Edelstein and Krebs, 2015; Popescu, 2017; 2018; Silove, 2018; Krebs, 2021; Betts, 2020; 2021; Schweller, 2021; Edelstein, 2021; Drezner et al., 2020; Drezner, 2011; Drezner, 2021). Свакако, критичара велике стратегије има значајно више од побројаних аутора. Међутим, оно што је карактеристично за њих јесте да истраживачки фокус наведених аутора, у мањој или већој мери, управо лежи на изучавању стратегије и велике стратегије. Вероватно најбољи пример представља Ричард Бетс који, као аутор који је пружио значајан допринос изучавању и разумевању стратегије и активно заговарао опстанак стратешких студија као истраживачког поља током „постхладноратовског трагања“ (Копана, 2022, стр. 19-20), је истовремено и особа која врло експлицитно и аргументовано исказује скепсу према истраживачкој корисности појма велике стратегије (упоредити: Betts, 1997; 2000; 2012; 2020; 2021).

Такође, и поред тога што у бројним истраживањима критикује сврсисходност велике стратегије, Роналд Кребс је један од уредника Оксфордског приручника за велику стратегију – до сада најсвеобухватнијег зборника радова о великој стратегији (Edelstein and Krebs, 2015; Krebs, 2021; Balzacq and Krebs, 2021a).

Систематичан преглед аргумената критичара велике стратегије за сада изостаје у постојећој литератури. Изузетак представља рад Хала Брандса и Питера Фивера у којем се критике упућене великој стратегији категоризују у две групе: конвенционалну критику – која посматра сам појам велике стратегије као илузију; и ревизионистичку критику – критике које не негирају велику стратегију *per se*, већ критикују конкретну велику стратегију Сједињених Држава (Brands and Feaver, 2021, pp. 564-565, 568-569). Међутим, категоризација Брандса и Фивера нам не говори много о самим критикама упућеним великој стратегији. Ово је нарочито случај код ревизионистичких критика које се у великој мери односе на прескриптивна истраживања, тј. расправи око бољих и лошијих идеално-типских концепција велике стратегије које би Сједињене Државе требале да усвоје. Са друге стране, одбацавање систематичног прегледа зарад дескриптивног подухвата у којем би се понаособ представљали аргументи индивидуалних аутора/чланака који критикују велику стратегију такође поседује значајне мањкавости јер нам не омогућава да јасно прецизирамо зашто велика стратегија није сврсисходна.

Најбазичнији начин на који можемо систематизовати становишта критичара велике стратегије јесте подела на две велике категорије: *концептуалне критике* – који исказују скепсу према самом појму велике стратегије; и *практично-политичке критике* – који не негирају сам појам али су скептични према могућностима да се велика стратегија адекватно имплементира у пракси. Већ представљени рад Нине Сајлов потпада под прву категорију концептуалне критике, док се са друге стране пример практично-политичких критика великој стратегији може пронаћи у тексту Данијела Дрезнера, Рандала Швелера и Роналда Кребса где истичу да „свет обележен неполарношћу, политичком поларизацијом, радикалним плурализмом и популизмом не представља плодно тле за одрживу (*viable and sustainable*) велику стратегију“ (Gavin et al., 2020, p. 191). За сваку од наведених категорија могуће је пронаћи (у духу рада Ричарда Бетса) неколико кључних аргумената који доводе у питање сврсисходност велике стратегије, како концептуално тако и практично-политички, који су представљени у даљем тексту. Аргументи 1-3 се односе на концептуалне критике док се аргументи 4-8 односе на практичне критике велике стратегије.

1. Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да је арбитарно одређен и нејасан појам.

Централна концептуална критика велике стратегије управо почива на овом аргументу. Приметна неконзистентност у употреби концепта велике стратегије дала је основу критичарима да доведу у питање сврсисходност овог појма. Бројни аутори, како поборници тако и критичари, већ су имплицитно или експлицитно, апострофирали овај проблем (Lobell et al., 2012; Hoffman, 2014; Brands, 2014; Milevski, 2016; Miller, 2016; Hooft, 2017; Friedman Lissner, 2018; Silove, 2018; Kirss, 2018; Balzacq et al., 2019a; Balzacq et al. 2019b; Betts, 2020; 2021). Сајлов с правом указује да аутори неретко прелазе преко наведеног аргумента тиме што арбитратно прихвате одређене поставке док друге

одбаце (Silove, 2018, p. 28). Слично истиче и Лукас Милевски (Lucas Milevski) према чијем мишљењу „разнолике претпоставке око тога шта чини велику стратегију одређују изборе тражених доказа за изучавање њене реалне примене, и те разнолике претпоставке подржавају сваку интерпретацију“ (Milevski, 2016, p. 151). Самим тиме, појам велике стратегије није сврсисходан, пре свега у истраживачком смислу, јер уколико смо у могућности да арбитрарно одредимо шта је велика стратегија можемо „доказати“ њено постојање и кључну улогу у готово свакој студији случаја. Бетс експлицитно указује да, када је реч о великим силама, прост обухват њихових циљева омогућава да сваку активност и деловање тумачимо као стратегију (Betts, 2021, p. 595).

2. *Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да бенефити стратешког планирања постоје само у теорији.*

Централна нит сваке стратегије јесте да се промишљеном стратегијом могу превазићи материјална ограничења и остварити сопствена воља. Самим тиме се кроз стратешко планирање, као процес који оличава формулацију велике стратегије, остварују значајни бенефити по државу, њену безбедност и националне интересе. Међтуим, аутори попут Еделстина и Кребса доводе у питање наведени процес истичући да он пре представља теоријску концепцију него феномен у реалности (Edelstein and Krebs, 2015, p. 110). Други аргумент критичара велике стратегије у многоне подсећа на другу критику саме стратегије коју је представио Бетс, а која се имплицитно односи на немогућност да се планови заиста и спроведу (Betts, 2000, pp. 16-20). Клаузевицева идеја фриксије је и у овом случају присутна и пресудна у аргументацији критичара да велика стратегија не представља сврсисходан појам. Иако Бетс јесте пружио контрааргументацију у корист стратегије, исто није учинио и по питању велике стратегије (Betts, 2020; 2021). Штавише, Бетс указује да у случају Сједињених Држава, стратешко планирање готово никада није произвело значајне резултате (Betts, 2021, p. 598). Слично наводи и Јонуц Попеску указујући да су се Сједињене Државе, чак и када јесу приступиле стратешком планирању, ретко придржавале тога услед краткорочних циљева и императива (Popescu, 2018). Попеску чак у потпуности одбацује велику стратегију, (како у контексту овог аргумента, тако и претходног) пружајући алтернативу у тзв. израњајућој стратегији (*emergent strategy*) – стратегији која постепено настаје и еволуира кроз процес учења на успесима и грешкама, и самим тиме није формализована и не претходи делању државе (Popescu, 2018). Како за Еделстина и Кребса тако и за Бетса, наведени аргумент представља концептуалну критику велике стратегије која је даље поткрепљена додатним аргументима који потпадају у категорију практично-политичких критика. Бенефити стратешког планирања, који су имплицитно уткани у сам појам велике стратегије, постоје само у теорији и изразито ретко се заиста и преведу у стварност.

3. *Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да не постоји јасно мерило на основу ког можемо упоредити предности и недостатке могућих великих стратегија.*

Трећи аргумент критичара велике стратегије произилази из преходних и почива на запажању да пошто не постоји мерило на основу којег можемо утврдити да ли је једна стратегија боља од друге, велика стратегија је истраживачки и практично-политички несврссходан појам. Штавише, Еделстин и Кребс истичу да чак ни у случају једне

велике стратегије (за сада) не можемо ретроспективно утврдити да ли је она била добра или лоша (Edelstein and Krebs, 2015, p. 111). Штавише Бетс наводи да није ни могуће доказати да је успех или неуспех државе директно повезан са њеном великом стратегијом (Betts, 2021, p. 600). Самим тиме, велика стратегија није сврсисходна јер нам, из академског угла, не омогућава да пружимо детаљно објашњење каузалног механизма утицаја велике стратегије по безбедност државе. Ако не можемо да упоредимо предности и недостатке одређене велике стратегије, ми не можемо у потпуности да објаснимо како и зашто је побољшала безбедност државе. Не можемо ни да утврдимо предности и недостатке, не можемо ни утврдити алтернативне велике стратегије које би биле боље, односно да упоредимо две сучељене велике стратегије. Из тог разлога, сам појам велике стратегије није ни истраживачки ни практично-политички користан. Наведена критика је нарочито видљива у случајевима прескриптивних дебата око најбоље идеално-типске велике стратегије коју би Сједињене Државе требале следити,⁴⁰ али много штошта дугује чињеници да су дескриптивна и експликативна истраживања велике стратегије углавном појединачне студије случаја на основу којих се не развијају генерализована објашњења.

4. Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да ограничења доносилаца одлука онемогућавају успешну формулацију и конзистентну имплементацију велике стратегије.

Четврти аргумент критичара велике стратегије фокусира се на доносиоце одлука у државама и начин на који њихова индивидуална ограничења утичу на практично-политичку несврсисходност велике стратегије. Овај аргумент заправо садржи две варијације: психолошка/когнитивна ограничења доносилаца одлука; и непостојање константних преференци држава. Према првој, психолошки лимити доносилаца одлука отежавају, ако не и онемогућавају сврсисходно стратешко планирање које је потребно да би се формулисала адекватна велика стратегија (Edelstein and Krebs, 2015, p. 110). С обзиром да нема појединца (па самим тиме ни доносиоца одлука) који је омнипотентан, њихове стратегије ће несумњиво садржати мањкавости. Када подигнемо разматрање на виши ниво велике стратегије то је још евидентније. Према другој варијацији, когнитивна ограничења знају да доведу до ревизије ставова у светлу импровизација, формулисана велика стратегија се не имплементира у свом правом облику (Edelstein and Krebs, 2015, p. 110). Штавише, с обзиром да може доћи и до свесних промена у преференцама, раскорак између преференци и велике стратегије доводи у питање даљу имплементацију стратегије. Додатан проблем постоји када говоримо о демократским друштвима с обзиром да се политичке елите релативно често мењају, па је тешко очувати конзистентност у светлу промена руководства. Промена политичких елита доводи у питање могућност постојања константних преференци државе које су кључне за доследно спровођење дугорочног подухвата као што је велика стратегија.

5. Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да унутрашња бирократска ограничења онемогућавају њену формулацију и модификацију

За разлику од претходног аргумента који је на нивоу појединаца, пети аргумент критичара велике стратегије налази се на нивоу државе, тј. државног апарата. Бројни

⁴⁰ Изузеци свакако постоје. Видети Brooks and Wohlforth, 2016.

аутори попут Бетса, Еделстина, Кребса и Дрезнера указали су на препреке које бирократски апарат државе поставља пред велику стратегију (Drezner, 2011; Edelstein and Krebs, 2015, p. 110; Betts, 2020, p. 13 Betts, 2021, p. 597). Колико год долазило до својеврсне персонификације државе при изучавању међународне безбедности, не сме се запоставити чињеница да је свака држава један комплексан бирократски систем који не само да може, већ често и онемогућава адекватну имплементацију велике стратегије. Бирократска ограничења утичу и на сам процес формулације велике стратегије. Такође, инертност у делању бирократских институција отежава сваки покушај реформулације велике стратегије. Дрезнер чак пореди промену курса спољне и безбедносне политике једне државе са носачем авиона који треба да уради полукружно скретање (Drezner, 2011). Иако постоје разлике у степену и начину на који државни бирократски апарат утиче на сврсисходност велике стратегије у зависности од тога да ли је реч о демократијама или аутократијама, аутори су сагласни да оне постоје у оба случаја. Једноставно, дисперзија политичке моћи у демократским друштвима онемогућава једну од централних логика војне стратегије – хијерархију и ланац командовања. Штавише, и сама природа цивилно-војних односа једне државе је значајна при изучавању велике стратегије (Brooks, 2021). Комплексност бирократских апарата савремених држава успорава формулацију велике стратегије, захтева чињење бројних уступака и отежава њену конзистентну и правремену имплементацију. „Бирократске битке“, како их називају Еделстин и Кребс, чине велику стратегију несврсисходном (Edelstein and Krebs, 2015, p. 110).

6. *Велика стратегија није сврсисходна с обзиром да карактеристике савремених друштава и (савремени) демократски процес инхибира њено постојање и могућност имплементације.*

За разлику од петог аргумента који се на нивоу државе фокусира на државни апарат, шести аргумент се налази на истом нивоу али са фокусом на ограничења друштва у целини и демократског процеса. Дрезнер јасно наводи да је у значајној мери овде реч о савременом проблему, с обзиром да се од Монроове доктрине, преко обуздавања до постхладноратовског примата (*primacy*), временско трајање велике стратегије сузило са готово једног века на четврт века (Drezner, 2021, p. 658). Шести аргумент је уједно и један од најчесталијих с обзиром да додатно служи као потпора осталим аргументима (видети аргумент 2 изнад). Њега такође можемо поделити у две варијације: прва се односи на сама друштва, док се друга односи на савремени демократски процес. Укратко речено, централни разлози због којих карактеристике савремених друштава чине велику стратегију практично-политички несврсисходном јесу пораст (десног) популизма, мултикултурализма и политичке поларизације. Прва два разлога нарочито истиче Роналд Кребс који наводи да иако су популизам и мултикултурализам дијаметрално супротстављени, њихов утицај на ограничавање сврсисходности велике стратегије треба посматрати заједно (Krebs, 2021, p. 673). Штавише, политичка поларизација, нарочито у Сједињеним Државама данас, у многоме произилази из варијације дијаде мултикултурализам-популизам. Додатан проблем лежи и у двопартијском систему, где се политике једне партије увек посматрају негативно из угла друге партије, чинећи дијалог између њих готово немогућим (Drezner, 2021, p. 657).

Према Кребсу, мултикултурализам се односи фундаменталне филозофије на којима државне политике почивају и који ограничава могућност мобилизације друштвених

ресурса, имплементацију и одрживост велике стратегије (Krebs, 2021, p. 676, 679). Са друге стране хировита природа популизма онемогућава остваривање неопходног степена рационалности, који је мање-више интринзичан свакој стратегији. С обзиром да велика стратегија представља дугорочан подухват, хировито делање у међународним односима представља сушту супротност великој стратегији (Krebs, 2021, p. 683-684). Такође, популизам захтева унутрашње непријатеље чиме се такође отежава друштвена мобилизација и подстиче политичка поларизација. Популизам и мултикултурализам су такође нераскидиво повезани са другом варијацијом овог аргумента, тј. са савременим демократским процесом, с обзиром на изборни процес и значај јавног мњења. Изборни процес подразумева да се легитимитет владајућих структура мора периодично и изнова стицати. Самим тиме, да би опстале на власти, политичке елите су суочене са унутрашњим притисцима и приоритетима који се могу негативно одразити на могућност доследне имплементације велике стратегије (Betts, 2020, p. 13). Са друге стране, евентуална одлука да се занемаре ставови јавног мњења зарад доследног придржавања велике стратегије може довести до честих промена руководства, што последично може негативно утицати на конзистентну имплементацију велике стратегије – чинећи је несврсисходном (Betts, 2020, p. 13).

7. Велика стратегија није сврсисходна јер ограничава способност државе да се прилагођава.

За разлику од аргумената 4-6, седми (као и осми) аргумент критичара велике стратегије је окренут ка међународном окружењу и почива на запажању да доследно придржавање велике стратегије ограничава опсег државних одговора на изазове са којима се суочава. По овом питању Еделстин пружа два аргумента. Прво, постоји практична опасност да државе развијају и имплементирају појединачне политике и стратегије не у складу са међународним императивима и сопственим интересима, већ зато што тако „прописује“ велика стратегија. Друго, Еделстин указује да могућност да сама имплементација велике стратегије заправо произведе оне претње због којих је првобитно и формулисана (Edelstein, 2021, pp. 610-611). Уколико се великом стратегијом идентификује одређена претња, независно од тога да ли је она стварна или не, сам процес имплементације велике стратегије ће је учинити стварном претњом. У циљу спречавања перципиране претње, иста ће постати стварна. Самим тиме, велика стратегија није сврсисходна јер на основу њене имплементације могу произићи погрешне политике и стратегије, као и нове претње. Бетс такође пружа и аргумент овог типа. Према његовом виђењу с обзиром да би велика стратегија требала истовремено бити довољно прецизно одређена да би представљала „звезду водилу“ али и довољно широка да обухвати разнолике непредвиђене ситуације, она је у пракси ретко када могућа (Betts, 2020, p. 18). Са друге стране, Попеску истиче да је адаптабилност веће мерило успешности спољне политике одређене администрације него доследна имплементација велике стратегије (Popescu, 2018, p. 456-457). Отуда, велика стратегија није сврсисходна управо зато што производи супротан ефекат од онога што би требала да ради – ствара небезбедније окружење.

8. Велика стратегија није сврсисходна у појединим структуралним околностима.

Надовезујући се на претходни, осми аргумент критичара велике стратегије је такође окренут ка међународном окружењу. Међутим, он почива на запажању да

сврсисходност велике стратегије варира у зависности од тога какав је карактер међународне структуре и тога колико је структура јасно одређена. Имплицитно присутно у овом аргументу јесте да је велика стратегија можда ипак сврсисходна (уколико одбацимо све претходне аргументе), пре свега у биполарним системима. Када је јасно да на дуже стазе постоји само један супарник формулација и имплементација адекватне велике стратегије начелно може бити сврсисходна. Међутим чак и тада критичари велике стратегије пружају контрааргумент. На пример, Еделстин и Кребс истичу да иако јесте чињеница да су Сједињене Државе водиле релативно кохерентну спољну и безбедносну политику након Другог светског рата (*i.e.* у биполарном систему Хладног рата), разлог томе није постојање формалне велике стратегије у оној мери у којој су такво понашање захтевали структурални императиви (Edelstein and Krebs, 2015). Са друге стране, Роберт Џервис истиче да у униполарним ситуацијама где не постоји претња по доминантну државу, велика стратегија није сврсисходна и покушај њеног развоја ће неминовно пропасти (Jervis, 1998, p. 23). Најзначајнији заговорник овог аргумента је Рандал Швелер према чијем мишљењу „у конфузном и неуредном спољном окружењу, велика стратегија – као било који ригидни скуп водиља делања – постаје будалаштина (*fool's errand*)“ (Schweller, 2021, p. 701). Додуше, треба имати у виду да Швелер не предвиђа будући међународни систем као мултиполаран већ неполаран (*nonpolarity*), али на базичном нивоу то не прави велику разлику. Ако међународна структура није јасна и не постоји „неизбежан“ супарник, велика стратегија није сврсисходна. Како је указано у раду Дрезнера и сарадника, највероватније од стране Швелера,⁴¹ „она [велика стратегија] најбоље функционише на предвидивом терену – у свету где доносиоци одлука уживају јасно разумевање дистрибуције моћи, чврст унутардржавни консензус о националним циљевима и идентитету и стабилне политичке и институције националне безбедности“ (Drezner et al., 2020). Међутим, помало парадоксално, Дрезнер у свом појединачном раду истиче да највећи бенефит велике стратегије управо долази у структурално неодређеним околностима када велика стратегија „наводи државе ка сигурности“ (Drezner, 2011).

2.5. Појмовно одређење велике стратегије

Стогодишња еволуција појмовног одређења велике стратегије разумљиво је произвела како плуралитет одређења, тако и различитости између њих. Иако је вероватно тешко за очекивати да ће постојати универзалан консензус око значења велике стратегије, постојећа употреба овог појма упућује на учестале неконзистентности при дефинисању. Конзистентност, као критеријум формулације појмова који апострофира

⁴¹ Коауторски чланак Данијела Дрезнера, Рандала Швелера и Роналда Кребса у часопису *Foreign Affairs* не указује експлицитно који аутор је пружио коју критику велике стратегије. Ово питање је значајно јер сами аутори указују да се међусобно не слажу око много ствари осим да у сагласни да велика стратегија представља упитан концепт (Drezner et al. 2020). Међутим, упоређивање њихових индивидуалних радова објављених у Оксфордском приручнику са текстом чланка из часописа *Foreign Affairs* бива очигледније да је први део написао Швелер, други део Дрезнер, а последњи Кребс. Самим тиме, цитирани део је врло вероватно написан од стране Рандала Швелера. Упоредити: Drezner et al, 2020; Schweller, 2021; Drezner, 2021; Krebs, 2021.

неопходност преношења мање-више истоветног значења при употреби појма, представља један од два централна проблема постојећих одређења велике стратегије. Други се односи на питање диференцијације, односно критеријума што јасније разлике између два појма, с обзиром да се поједина одређења приближавају сродним појмовима попут политике (*policy*), стратегије, доктрине (нарочито Председничких доктрина у Сједињеним Државама), стратегије националне безбедности и сл. Корен оба централна проблема лежи у разноврсним атрибутима које аутори приписују појму велике стратегије.

Иако разлике у појмовном одређењу постоје, како Сајлов истиче, „велика стратегија није термин без значења“ (Silove, 2018, p. 29). Ово питање је значајно из два разлога. Прво, термин представља један од четири кључна елемента сваког појма. Друго, он представља основу за имплементацију резонанце и домена као критеријума формулације појмова. Уколико изузмемо Корбетов назив виша стратегија, у целокупној стогодишњој еволуцији велика стратегија је била називана управо тако – као велика стратегија. Отуда, термин представља вероватно најетаблиранији аспект појмовног одређења велике стратегије који снажно резонује – односно интуитивно је јасно да је реч о највишој форми стратегије коју држава може развити; и чији домен је неупитан – употребљава се у језичком подручју историчара, стратега и аутора међународне безбедности за истраживања највише форме стратегије држава. Проблем настаје у оном тренутку када аутори у тежњи да постигну дубину појма, односно обухвате комплексност феномена велике стратегије као сегмента реалности, пружају разнолике атрибуте којим дефинишу велику стратегију. Тада долази до губитка конзистентности концепта велике стратегије што прети да поткопа веродостојност научних истраживања, као и потенцијал за пружање ширег друштвеног доприноса.

2.5.1. Око чега се аутори слажу

Упркос чињеници да критеријум кохерентности представља најпроблематичнији аспект појма велике стратегије, уколико изађемо изван конкретних дефиниција појма могуће је идентификовати неколико заједничких атрибута око којих већина одређења гравитира. Прво, попут стратегије, велика стратегија представља скуп циљева, средстава и начина. Амерички пуковник Артур Лике (Arthur F. Lykke Jr.) је истакао да наведени скуп представља генерално (минимално) одређење појма стратегије из ког проистичу други типови стратегије (војна, економска, политичка, итд.) (Lykke, 1989).⁴² Наравно, минимално одређење стратегије не може послужити као једина одредница велике стратегије пошто у том случају не би било потребе за секундарним појмом велике стратегије. Међутим, с обзиром да појам велике стратегије представља варијацију саме стратегије, атрибути циљева, начина и средстава остају у сржи самог појма (Balzacq et al., 2019a, pp. 9-10). Надовезујући се на прву, друга заједничка тачка подразумева да велика стратегија укључује како војне, тако и друге инструменте моћи (економске, дипломатске и сл.) које државама стоје на располагању. Иако постоји одређен степен не слагања међу ауторима по питању релативног значаја различитих

⁴² Иако је већина аутора сагласна са наведеним минималним одређењем стратегије *en general*, постоје и изузеци. Видети: Meiser, 2017.

инструмената⁴³, сагласност постоји да се велика стратегија односи на сва расположива средства. Уколико посматрамо велику стратегију обуздавања, поред конвенционалних и нуклеарних војних капацитета, САД су своју велику стратегију конципирале и кроз Маршалов план, Политику отворених врата, мрежу војних савеза од Европе до Азијско-Пацифичког руба, и сл.

Треће, велика стратегија представља вид проактивног делања држава. Проактивно делање је имплицитно у свакој концепцији стратегије с обзиром на то да се (велике) стратегије формулишу зарад остваривања сопствене воље, односно креирања одређених околности (Vofr, 1968, p. 21; Корања, 2020а, str. 101-102). Тежња САД-а да обуздавањем СССР-а спречи њихово ширење и предупреди могуће промене у идеолошком пејзажу међународног система се односи на проактивно делање. Четврто, велика стратегија се односи на највиши ниво државништва. Док војну стратегију формулишу генерали – председници, премијери, поједини министри и њихови најближи сарадници и саветници чине врх политичке елите која конципира, модификује и руководи имплементацијом велике стратегије (Agnew and Corbridge, 1995, p. 48). Од Харија Трумана (Harry S. Truman) до Џорџа Буша старијег (George H. W. Bush), амерички председници и њихови сарадници и саветници су представљали кључне личности које су обликовале велику стратегију обуздавања (Gaddis, 2005). Коначно, велика стратегија се утврђује за дужи временски период. С обзиром на ниво на којем се формулација велике стратегије одвија, обухвата средстава који се имплементирају и комплексности воље која се тежи остварити, велика стратегија неминовно представља дугорочан процес. Џорџ Кенан је пружио основне поставке обуздавања 1947. године, и може се рећи да се прекид у спровођењу велике стратегије обуздавања догодио тек након 1989. године.

Међутим, овако генерално постављена концепција отвара превише простора за интерпретацију. Уколико искључимо атрибут дугорочности, преостала три атрибута су примењива и на корпус стратегија којима државе остварују безбедност у краћим роковима, попут стратегије одвраћања (*deterrence*), уравнотеживања (*balancing*), шлеповања (*bandwagoning*), уцене (*blackmail*), попуштања (*appeasement*), хедџинга (*hedging*) и сл.⁴⁴ Посматрано кроз призму формулације појмова, уколико сведемо велику стратегију искључиво на наведени скуп атрибута нарушавамо вредност критеријума диференцијације. Са друге стране, дубина концепта је такође доведена у питање јер ускоограничен скуп атрибута нас спречава да боље разумемо сам феномен на ком почива велика стратегија. Колики је степен детаљности разматрања велике стратегије? Под употребом различитих инструмената, на које тачно инструменте мислимо и какав је однос између њих? Сама сврха велике стратегије остаје такође нејасна јер се под постављеним циљевима може разумети изразито широк дијапазон питања?

⁴³ Примера ради, Бари Поузен и Роберт Арт (Robert Art) у први план стављају војна средства као кључна, али не и једино значајна, за велику стратегију (Posen, 1984; Art, 2004). Слично наводи и Ричард Бетс у генералним разматрањима стратегије (Betts, 2012, p. 23).

⁴⁴ За добар преглед таквих стратегија видети: Mearsheimer, 2001, pp. 138-167.

2.5.2. Око чега се аутори „споре“

У постојећим одређењима велике стратегије различити аутори су пружали разнолике одговоре на питања наведена на крају претходног поглавља. На основу пружених одговора можемо идентификовати неколико централних тачака око којих се аутори „споре“. Међу најзначајнијим су *степен детаљности, конфлације велике стратегије и сродних појмова, опсег средстава и сврха велике стратегије*. Важно је указати да тачке „спорења“ око појмовног одређења велике стратегије не одговарају нужно и систематизацији критика велике стратегије. Као што је приказано, критике велике стратегије не упућују нужно на чињеницу да је велика стратегија *као концепт* увек непостојећа, несврсисходна и погрешна, већ да често постоје бројне препреке томе да велика стратегија произведе жељени исход (чија природа додуше јесте тачка „спорења“). Из тог разлога се само део критика велике стратегије може одредити као тачка „спорења“ при појмовном одређењу велике стратегије, док се други део критика односи више на тематику која ће бити представљена у трећем поглављу.

2.5.2.1. *Степен детаљности велике стратегије*

На проблем степена детаљности велике стратегије јасно је указала Нина Сајлов (Nina Silove). Наведена ауторка је исправно приметила да појмовна одређења појединих аутора у себи садрже одреднице плана (нпр. видети: Brodie, 1949; Walt, 1989; Feaver, 2009; Trubowic, 2011; Payne, 2012), принципа (односно варијацију овог термина; видети: Posen, 1984; Dueck, 2006; Narizny, 2007; Lobell et al., 2012; Brands, 2014) или понашања као атрибуте који дефинишу велику стратегију. Сајлов заговара да су сва три одређења прихватљива јер пружају „друкчији и користан оквир за академска испитивања...анализе државних политика и прескрипције“ (Silove, 2018, p. 57). Са друге стране Бетс истиче да је одредница плана „неопходан услов за имплементацију било које намере“ (Betts, 2021, p. 591). Међутим, у зависности да ли ћемо одредити велику стратегију као план или као принцип, можемо доћи у неслагање око тога да ли одређени емпиријски случај представља или не представља велику стратегију. Док делимично можемо признати да велика стратегија као шаблон понашања не мора нужно искључити концепцију принципа и плана, односно било коју могућу комбинацију, инсистирање на одређењу велике стратегије са степеном детаљности плана у значајној мери ограничава појам. Штавише, како истиче Кевин Наризни, у конкретном случају велике стратегије обуздавања (с акцентом на Труманову администрацију), са аналитичке тачке гледишта готово да не постоји разлика између плана у виду NSC-68 и шаблона понашања (Narizny 2007, p. 10).

Уколико бисмо пратили такву логику свака, макар делимична модификација плана би подразумевала престанак једне и почетак друге велике стратегије. Самим тиме, велика стратегија под Труманом која је „кодификована“ кроз NSC-68 и велика стратегија под Ајзенхауером кроз NSC 162/2 су заправо две скроз различите велике стратегије. Ребека Лиснер добро примећује једну правилност у постојећој литератури о великој стратегији Сједињених Држава: два различита аутора могу навести два различита броја великих стратегија у истом случају и временском оквиру. Конкретно, како Лиснер наводи, Кристофер Лајн наводи постојање једне велике стратегије Сједињених Држава од 1940-

их, док Трубовиц истиче шест (Lissner, 2021, p. 540). Иако атрибут плана донекле може омогућити бољу операционализацију велике стратегије, он негативно утиче не само на дубину самог појма, већ и на унутрашњу кохереност. Како постоји консензус да велика стратегија представља дугорочан подухват, одређење које имплицира да у кратком или средњем року долази до промена у великој стратегији заправо подрива сам појам. Поред тога, уколико изузмемо ову тачку спорења из разматрања, не постоји ништа интринзично великој стратегији што указује да се она не може модификовати временом. Заправо, аутори попут Џона Луиса Гедиса и саме Ребеке Лиснер заговарају могућност унутрашње модификације која не подразумева и промену велике стратегије.

Одређивање велике стратегије са степеном детаљности организацијског принципа не носи са собом наведене проблеме из неколико разлога. Прво, принцип и план не морају бити међусобно искључиви. У појединим ситуацијама државе могу формулисати планове којим би експлицитније формулисали свој вектор велике стратегије који би био у складу са принципом. Штавише, исти план може бити модификован неколико година касније, а да не наруши фундаменталну идеју на којој принцип велике стратегије почива. Међународне околности нису статична категорија, и упркос томе што се структура (у смислу поларности) не мења, ако ништа друго мењају се простори, секундарни актери и појављују нове кризе. Истовремено, мењају се и појединци, државници који усмеравају и руководе државом, и самим тиме имплементацијом велике стратегије (Lissner, 2021, p. 546). Међутим, ни један ни други аспект не подразумевају да се сам принцип мора променити. Друго, формулисана као принцип велика стратегија није у толикој мери супротстављена израњајућој стратегији као што то Попеску закључује. Попеску отпочиње од концептуализације велике стратегије са степеном детаљности плана (Popescu, 2018, p. 441). Самим тиме, његово запажање да је ослањање на израњајућу стратегију боље јер омогућава већи степен импровизација и модификација је заправо контрадикторно великој стратегији искључиво ако је посматрамо као план, али не и као принцип (Popescu, 2018, p. 446). Како је Ребека Лиснер приказала, постоји разлика између ремонта велике стратегије (*grand-strategic overhauls*) – када долази до промене између различитих великих стратегија, и прилагођавања велике стратегије (*grand-strategic adjustment*) – када се говори о модификацијама, тј. променама унутар исте велике стратегије (Lissner, 2021, pp. 543-548). Коначно, сам случај велике стратегије обуздавања указује на то да иако су постојале модификације у плановима, Сједињене Државе нису мењале фундаменталну логику, тј. да ће спречавањем ширења Совјетског Савеза доћи до пацификације наведене државе.

2.5.2.2. Велика стратегија и сродни појмови

Други проблем односи се на чињеницу да код многих аутора долази до нејасноће при диференцијацији велике стратегије од појмова државних политика, доктрина, краткорочнијих стратегија држава – које ћемо за потребе ове дисертације означити као *стратегije опстанка*,⁴⁵ као и стратегија националне безбедности (као документа)⁴⁶.

⁴⁵ Аутор дисертације признаје да термин стратегије опстанка не представља најсрећније решење јер се и велика стратегија може односити на опстанак државе (видети поглавље 2.5.2.4.). С обзиром да је

Свака конфлација политике и велике стратегије угрожава појмовно одређење велике стратегије, нарушавајући њену унутрашњу кохерентност, и из тог разлога је неопходно диференцирати велику стратегију како од државних политика, тако и од председничких доктрина, стратегија опстанка и стратегије националне безбедности.

У постојећим појмовним одређењима нарочито се истиче конфлација између политике и велике стратегије, као и велике стратегије и Председничке доктрине (*Presidential Doctrine*) у Сједињеним Америчким Државама. Почевши још од Клаузевица (Carl von Clausewitz), постојала је јасна диференцијација између државне политике и стратегије намењене да је оствари (Clausewitz, 2007, р. 28). Међутим одређене концепције велике стратегије се значајно приближавају државним политикама, толико да прете да угрозе диференцијацију између ова два појма. Примера ради, Кенедијево одређење експлицитно наводи да „срж велике стратегије лежи у политици“ (Kennedy, 1991a, р. 5); Краснер наводи да „велика стратегија замишља свет какав би требао бити“ (Kraussner, 2010); Арт говори како „велика стратегија говори државним лидерима којим циљевима би требали да теже“ (Art, 2004, р. 1). Проблем лежи у томе што је постепено проширивање дубине велике стратегије од раних одређења Корбета, Фулера и Харта, која су била повезана са дистинкцијом рата и мира, ка савременим која не почивају на наведеној дистинкцији, довела до преплитања државних политика и стратегије (Strachan, 2008, р. 428). Аутори попут Вилијамсона Марија (Williamson Murray) и Колина Греја (Colin Gray) чак истичу да треба прихватити наведено стање у ком постоји конфлација између стратегије и политике (Murray, 2011a, рр. 2-3; Gray, 2010; 2016, р. 15; 2018). Тиме би обуздавање истовремено представљало и политику и велику стратегију САД-а у свом сучељавању са СССР-ом. Да би стратегија била стратегија, она мора почивати на одређеној политици која јој претходи.

Слично је и у случају председничких доктрина у Сједињеним Америчким Државама. Доктрине председника САД-а представљају значајно средство којим се понашање САД-а, као и историја Хладног рата објашњавала и објашњава. Међутим „литература о историји Америчких спољних односа је поприлично нејасна по питању шта тачно чини председничку `доктрину`“ (Dumbrell, 2002, р 44). Упркос учесталом прибегавању Картеровој, Никсоновој или Регановој доктрини зарад објашњавања стратешког понашања САД-а током Хладног рата, успостављање појмовне јасноће као и њиховог односа са појмовима државних политика и велике стратегије је остало недоречено. Штавише, учестало се председничке доктрине користе као синоним за велику стратегију.⁴⁷ Уколико бисмо пратили идеје Марија и Греја, несумњиво је да би

Миршајмер пружио један од најсистематичнијих приказа наведених стратегија у поглављу названом Стратегије опстанка (*Strategies for Survival*), у даљем тексту ће се под стратегијама опстанка сматрати краткорочније стратегије држава са циљем остваривања безбедности држава.

⁴⁶ Надовезујући се на претходну фусноту, термин стратегија националне безбедности ће се у наставку текста односити примарно на документ који државе периодично јавно објављују. Један од разлога због којег се аутор одлучио да стратегије опстанка не означи термином стратегија националне безбедности (што заправо представља резонантније одређење у складу са истраживачким доменом безбедности) јесте што постоји опасност поистовећења са стратегијом националне безбедности као документом. При сваком наредном помињању стратегије националне безбедности се подразумева да је реч о самом документу.

⁴⁷ На пример Колин Дук у свом разматрању велике стратегије/доктрине Барака Обаме (Barack Obama) употребљава наведене термине наизменично. Видети: Dueck, 2015.

критеријум дубине појма био задовољенији на уштрб диференцијације. Ипак, овакав правац мисли доводи до проблема у другим критеријумима попут конзистентности и операционализације, па чак и резонанце обзиром да долази до употребе алтернативног термина за феномен државних политика и/или доктрина.

Мање видљив, али подједнако значајан проблем лежи и у диференцијацији између велике стратегије и других појмова који су произашли из примарног концепта стратегије *en general*. С обзиром да велика стратегија представља секундарни појам, који проистиче из примарног појма стратегије, разумљиво је што постоје одређене подударности како са примарним појмом тако и са другим секундарним појмовима попут војне стратегије, стратегије националне безбедности и стратегија опстанка. Иако је несумњиво да су сви наведени концепти међусобно повезани (Martel, 2015, p. 24), да бисмо могли да посматрамо велику стратегију као сврсисходан појам и корисну варијаблу, неопходно ју је диференцирати од њих. Као што смо већ указали у поглављу о тачкама сагласности по питању атрибута велике стратегије, уколико изузмемо атрибут дугорочности постаје тешко диференцирати стратегије попут одвраћања или уравнотеживања – као стратегије опстанка, од велике стратегије. Штавише, уколико детаљније сагледамо радове Ребеке Лиснер или Вилијама Волфорта, можемо да закључимо да према њиховом схватању велика стратегија неминовно укључује подстратегије⁴⁸ (Wohlforth, 2021; Lissner, 2021). Из тог разлога стратегије опстанка и подстратегије велике стратегије у одређеним ситуацијама можемо сматрати синонимима. Поред временског обухвата, постоје још две тачке диференцијације између велике стратегије и стратегија опстанка (које могу бити подстратегије конкретне велике стратегије): однос расположивих наспротив могућим средствима и однос према међународном поретку – о чему ће бити речено детаљније у поглављу о операционализацији велике стратегије.

Са друге стране, с обзиром на легат Бернарда Бродија који је користио термин национална стратегија уместо велика стратегија, неопходно је диференцирати и појам велике стратегије од стратегије националне безбедности. При сваком разматрању стратегије националне безбедности, као стратегије у свом истинском смислу, постоји један логички парадокс – уколико држава жели да наметне сопствену вољу, зашто другима говори како ће то учинити? Наведени парадокс заправо доводи у питање могућност да посматрамо стратегију националне безбедности као стратегију у свом истинском смислу. Стратегија националне безбедности заправо пре треба посматрати као стратешки наратив којим се другим државама комуницирају колективне намере зарад избегавања међусобне фрикције и легитимизације понашање државе, него стратегију у смислу ланца циљева, начина и средстава за остваривање одређене воље. Између велике стратегије и стратегије националне безбедности несумњиво постоји међусобна повезаност и уколико држава има велику стратегију, стратегија националне безбедности произилази из ње. Из тог разлога је могуће утврдити елементе велике стратегије одређене државе посматрањем докумената стратегије националне

⁴⁸ Наведена констатација је знатно видљивија и експлицитнија код Волфорта него код Лиснер.

безбедности, али њих не треба поистоветити (Драгишић, 2021). Међутим, треба имати у виду да наведена констатација ипак може варирати од државе до државе.⁴⁹

2.5.2.3. Опсег средстава велике стратегије

Трећи проблем односи се на опсег средстава велике стратегије, која, за разлику од већине претходних тачака „спорења“ око појмовног одређења велике стратегије, није толико експлицитна и видљива као остале. У постојећим одређењима велике стратегије постоји консензус да појам почива на употреби како војних тако и других средстава (политичких, економских, дипломатских, па некад и културолошких). Иако постоје изузеци попут Поузеновог или Артовог који у први план стављају војна средства, чак и у њиховом случају је евидентно да се остала средства не искључују (Posen, 1984; Art, 2004). Међутим, уколико се вратимо уназад, на диференцијацију велике стратегије и стратегија опстанка, приметно је да обе могу почивати на свим средствима које државе поседују. Фундаментална разлика између велике стратегије и стратегија опстанка, из угла опсега средстава, почива на две тачке: релативном односу у значају између средстава државе – војна средства су компаративно значајнија код стратегија опстанка него код велике стратегије, и разликовању између свих *расположивих* средстава и свих *могућих* средстава. Друга од две наведене тачке је компаративно значајнија при појмовном одређењу велике стратегије.

С обзиром да се велике стратегије имплементирају у дужем року, базирање велике стратегије на расположивим средствима делује проблематично. Распожива средства представљају варијабилну категорију, која се континуирано увећава или умањује. Ако се велика стратегија заснива искључиво на расположивим средствима коју одређена држава у тренутку њене формулације поседује, постоји опасност да она може упасти у проблем немогућности да на ефективан и ефикасан начин повеже ова средства са постављеним циљевима. Са друге стране, појам велике стратегије садржи имплицитну конотацију унутрашњег развоја да би постепено (дугорочно) дошла до неопходног степена моћи да оствари циљеве који су зацртани. Границу средстава које држава може развити можемо означити као могућим средствима. Још од Фулера и Харта па на даље, у разматрањима велике стратегије присутна је развојна компонента, односно идеја да је једна од улога велике стратегије и да усмерава унутрашњи развој којим би се расположива средства увећала у правцу остваривања сврхе велике стратегије (Fuller, 1923; Hart, 1991). Харт врло експлицитно наводи да велика стратегија треба да „развија економске ресурсе и људство нације да би одржала борбену могућност“ (Hart, 1991, p. 322). Слично указује и Кенеди, наглашавајући да је за велику стратегију од критичне важности адекватно управљање националним ресурсима (Kennedy, 1991b, p. 6).

Иако имплицитна, тачка „спорења“ по питању опсега средстава велике стратегије је једна од централних за одређивање дубине и диференцијације самог појма. Прво, идеја да велика стратегија неминовно укључује и унутрашњи вектор, усмерен ка припреми и

⁴⁹ Међутим, треба имати у виду да наведена констатација ипак може варирати од државе до државе. Примера ради, Руска Федерација се знатно стриктније придржава и у својим операцијама директно позива на Стратегију националне безбедности, и ако је посматрамо на тај начин ближа је стратегији у изворном смислу. Аутор је захвалан проф. др Вањи Роквић на указивању на случај Руске Федерације.

развоју средстава да би се циљеви велике стратегије остварили, је присутна од првих концептуализација овог појма. Потоња истраживања су у великој мери остала нема по овом питању што нам онемогућава да прецизније одредимо различите позиције аутора према овој тачки. Друго, уколико велика стратегија не почива на могућим средствима, већ искључиво расположивим, појављују се потешкоће при диференцијацији велике стратегије од стратегија опстанка. Треће, ослањањем на атрибут могућих или потенцијалних средстава повољно се утиче на дубину појма велике стратегије без негативног утицаја на друге критеријуме. Коначно, овако дефинисан атрибут нам омогућава да боље сагледамо поједине феномене који проистичу из имплементације велике стратегије, пре свега мислећи на замке империјалног растезања (*imperial overstretch*) и/или хегемонског пресегања (*hegemonic overreach*) (Kennedy, 1987; Florig, 2010).

2.5.2.4. Сврха велике стратегије

Као четврти проблем може се утврдити постојање неслагања међу ауторима по питању сврхе због које државе формулишу и имплементирају велике стратегије. У савременим појмовним одређењима доминирају два атрибута којим се прецизира сврха велике стратегије: остваривање безбедности (Posen, 1984; Walt, 1989; Parker 1998a; Mitzen, 2015) и остваривање интереса у најопштијем смислу (Kennedy, 1991a; Biddle, 2005; Goldstein, 2005; Layne, 2006; Dueck, 2006; Narizny 2007; Feaver, 2009; Payne, 2012). Несумњиво је да су оба атрибута међусобно повезана с обзиром да безбедност представља интерес сваке државе, односно да је један од интереса државе да буде безбедна. Штавише, Џон Икенбери (John Ikenberry) је донекле конципирао велику стратегију да су оба атрибута релевантна (Ikenberry, 2001). Роберт Џервис (Robert Jervis) још експлицитније указује на повезаност између безбедности и осталих националних интереса наводећи да: „Највиталнији интерес било које државе је безбедност од инвазије или напада. Други највиталнији интерес, често повезан са првим, је способност да се заштите државни најближи савезници, који су вредни јер доприносе државној безбедности или зато што су вредни сами по себи. Трећи интерес је економски просперитет који истовремено доприноси безбедности али је и циљ за себе“ (Jervis, 1998, p. 23).

Отуда, сврха велике стратегије је првенствено повезана са питањем безбедности државе. Међутим, из Џервисовог тумачења је такође евидентно да се не може свести искључиво на безбедност. Још од Волца па на даље постоји теза да тежње држава варирају од минималистичког циља опстанка до максималистичког циља доминације међународним системом, између чега се налази „читава лепеза различитих мотива међународног делања – акција и реакција, но оно што је заједничко сваком обрасцу понашања јесте тежња да се заштити сопствена безбедност“ (Копања и Ајзенхамер, 2022, стр. 16; Waltz, 2010, p. 118). У опсегу такве лепезе налазе се мотиви које је Џервис навео – заштита савезника, економски просперитет и други национални интереси, с

тим да безбедност државе представља фундамент на који се други интереси надграђују.⁵⁰

Међутим, да ли је то заиста довољно да бисмо могли да диференцирамо велику стратегију од свих других сродних појмова? Суштински свака државна стратегија би потпала под ову категорију. Штавише, пратећи Волца, готово свако понашање државе (нарочито из перспективе дефанзивног реализма) би се могло објаснити тежњом ка остваривању безбедности на првом месту, па затим и других интереса. Једноставно речено, када би сврху велике стратегије поставили на такав начин, свака држава би у сваком тренутку имала велику стратегију. Са друге стране, велика стратегија истовремено ипак мора остати повезана са овом хијерархијом мотива. Ако су то базични мотиви сваког државног понашања, они су истовремено utkани и у срж сврхе велике стратегије. *Differentia specifica* која би искључиво карактерисала велику стратегију мора бити повезана са њима, али опет што је јасније могуће диференцирана. Већина концептуализација велике стратегије заправо превиђа овај проблем, иако је потенцијално решење не само имплицитно присутно у већини радова већ је и јасно указано још код Лидела Харта.

2.5.3. Операционализација појма велике стратегије

Недостатак конзистентности појма велике стратегије је чињеница коју треба узети као (тренутну) датост. Само постојање тачака „спорења“ по питању концептуалног одређења велике стратегије подразумева да различите употребе овог појма не носе истоветно значење. Аргументи критичара велике стратегије – нарочито практично-политичке критике, са друге стране, не указују нужно на критеријум конзистентности у оној мери у којој указују на ограничења у домену каузалне примењивости. Али како Бетс наглашава „то не значи да се велика стратегија никад не дешава...већ значи да истинска пракса велике стратегије није норма“ (Betts, 2021, p. 590). Проблем настаје када се велика стратегија концептуално растеже на случајеве за које овај појам није намењен – односно када сваки председник Сједињених Држава има своју велику стратегију, и када се свако релативно доследно понашање држава у нешто дужем временском оквиру сматра великом стратегијом. Велика стратегија није нужно каузално непримењива, већ трагајући за великом стратегијом и идентификујући је у „свему и свачему“, проистичу многобројни случајеви у којима је велика стратегија каузално непримењив појам. С обзиром да критеријум конзистентности не зависи од једног истраживања већ почива на готово целокупној истраживачкој пракси, као и свакодневnoj употреби датог концепта, било би илузорно очекивати да се може унапредити кроз једно истраживање. Међутим кроз тежњу за побољшањем у домену других критеријума може пружити помак и на том нивоу.

⁵⁰ Током интервјуа, Вилијам Волфорт је указао на још једну потенцијалну сврху велике стратегије, а то је опстанак режима једне државе. Према Волфорту, безбедности, заштити савезника, економском просперитету и другим интересима треба придодати и тежњу политичких елита да опстану на власти. Укључивање и опстанка режима као сврхе велике стратегије је значајно нарочито када је реч о аутократским режимима. Иако је Волфортова теза интересантна и релевантна за будућа истраживања, она ипак неће бити у фокусу овог истраживања.

Шта би операционализација велике стратегије требала да пружи? С једне стране, у односу на постојећу истраживачку праксу, постоје три императива: прво, потребно је да инкорпорира све тачке сагласности у појмовном одређењу велике стратегије; друго, потребно је да аргументовано прихвати или одбаци различита виђења у тачкама „спорења“; треће, потребно је и да се осврне на аргументе критичара велике стратегије у смислу уважавања одређених теза, и операционализовања самог појма у складу с њима. Са друге стране, у односу на критеријуме формулације појмова, пред операционализацију велике стратегије постављена су још два императива: одредити дубину појма; и диференцијацирати велику стратегију. Једноставно речено, потребно је утврдити не само шта чини велику стратегију `великом` већ и шта је разликује од сродних појмова. Између наведених пет императива постављених пред операционализацију велике стратегије постоји значајно међусобно преклапање. Разлог томе је што се у сви, у мањој или већој мери, односе на конкретан скуп атрибута којим се одређује велика стратегија. Најмање захтеван свакако јесте први императив јер прописује скуп атрибута које појам велике стратегије неминовно мора инкорпорирати – ланац циљева, начина и средстава, проактивно делање, државништво, дугорочност.

Уважавајући свих пет императива при операционализацији велике стратегије, постојећа одређења појма, аргументе критичара велике стратегије, тачке сагласности и тачке „спорења“, велику стратегију можемо одредити као *концепцију проактивног делања државе где се у дужем временском интервалу повезују циљеви, начини и сва потенцијална средства државе зарад обликовања међународног поретка, односно положаја државе у међународном поретку*. Дубина појма велике стратегије одређена је следећим атрибутима: а) концепција, б) проактивно делање, в) држава, г) дужи временски интервал, д) циљеви, начини и сва потенцијална средства, ђ) обликовање међународног поретка. Зарад остваривања максималне експлицитности, у даљем тексту ће сваки атрибут бити детаљније представљен:

а) **Концепција** – централна концептуална критика велике стратегије, али уједно и најзначајнија тачка „спорења“ при одређењу велике стратегије лежи у првој речи која следи након „велика стратегија је...“. Заправо, читав рад Нине Сајлов и јесте представљање три потенцијалне речи које могу доћи на почетку одређења велике стратегије. Ако погледамо аргументе Попескуа или Бетса који критикују сврсисходност појма велике стратегије, они управо почивају на томе што велику стратегију посматрају као план. Како је већ указано у поглављу о првој тачки „спорења“, одређивање велике стратегије као принципа делује као сврсисходније решење. Међутим, и сам термин принцип је проблематичан јер подразумева да велика стратегија представља основу на којој почива систем уверења и веровања што је заправо много ближе појму доктрине. Зарад очувања диференцијације велике стратегије, атрибут концепције је адекватнији да би се одредио феномен замисли државе како би требала да дела да би остварила сопствену вољу. Ослањањем на атрибут концепције одређење велике стратегије се приближава одређењима Поузена и његовог атрибута „теорије“, односно атрибуту „идеје“ код Икенберија, Брукса и Волфорфа. Са друге стране, на овај начин се уважава и Бетсов аргумент према коме велика стратегија, да бисмо је заиста сматрали стратегијом, мора представљати план „у некој форми [јер] је то неопходан услов за имплементацију било које намере“ (Betts, 2021, p. 591). За разлику од Бетса који сматра да тиме

неминовно мора представљати план, атрибут концепције подразумева да велика стратегија неминовно садржи процес планирања али не нужно и план *per se* – то је „основна, главна мисао, идеја нечега“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 552). Речима Двајта Ајзенхауера – планови су бескорисни, али планирање је све.

б) **Проактивно делање** – овај атрибут представља једну од тачака сагласности при појмовним одређењима велике стратегије и као такав није потребна детаљнија елаборација. Свака стратегија претпоставља проактивно делање. Како се стратегија развија зарад остваривања сопствене воље тиме се подразумева да држава тежи проактивном делању а не препуштању да се ствари развијају „природним“ током. Проактивно делање је толико интринзично појму стратегије – па самим тиме и велике стратегије, да је управо то кључни аргумент Ричарда Бетса зашто велика стратегија мора бити план (Betts, 2021, р. 591). Надовезујући се на претходни атрибут, наш аргумент је нешто друкчији. Док уважавамо Бетсов став да свака стратегија неминовно представља проактивно делање, за велику стратегију није нужно да буде формално „испланирана“, у оној мери у којој је круцијално да почива на основној, тј. главној мисли. Из тог разлога је велика стратегија и одређена као *концепција проактивног делања*. Штавише, формулисано на такав начин делимично се уважавају и аргументи критичара велике стратегије (првенствено мислећи на аргумент 7, и делимично на аргументе 2 и 5).

в) **Држава** – атрибут државе такође представља једну од тачака сагласности. Међутим, не треба ући у заблуду да се овим атрибутом подразумева да само државе могу имати велику стратегију. На пример, Пол ван Хофт експлицитно указује да и друге политичке јединице могу имати велику стратегију (Hoof, 2017). Када кажемо атрибут државе, ту пре свега мислимо на две ствари: државнике и државништво. Као што смо већ навели, државници, односно доносиоци одлука формулишу, модификују и руководе имплементацијом велике стратегије. Они доносе кључне одлуке о правцу спољне и безбедносне политике своје државе и као такви су централни унутардржавни актери када је реч о великој стратегији. Са друге стране, када је реч о државништву, бројни аутори указују на однос између велике стратегије и државништва (на пример видети: Brands, 2014; Hoof, 2017). Међутим, тај однос је нешто амбивалентнији с обзиром да је понекад нејасно да ли је велика стратегија кључ доброг државништва или велика стратегија, сама по себи, представља чин државништва. Док Брандс истиче прво, Хофт указује на друго (Brands, 2014, р.7; Hoof, 2017). Заправо, ово представља редак случај када можемо рећи да су обе перспективе исправне. Како државништво представља „израду стратегија за осигуравање националних интереса у међународној арени, као и спровођење ових стратегија“ (Kaplan, 1952, р. 548), које поред војне моћи укључује и питања „контроле наоружања, дипломатије, кризног менаџмента на пример“ (Walt, 1991, р. 213), велика стратегија истовремено и јесте чин државништва (како Хофт указује) – с обзиром да државништво подразумева израду и спровођење стратегије; али уједно и кључ доброг државништва *en general* (како указује Брандс) – јер подразумева тежњу да се разнолики изазови са којима се држава суочава умешно превазиђу. Самим тиме, велика стратегија као *концепција проактивног делања држава* подразумева да је реч о државничкој активности доносилаца одлука. Међутим, не треба заборавити ни аргументе критичара велике стратегије. Атрибут државе – посматран кроз државнике и

државништво, указује на још три ствари: прво, велика стратегија јесте подложна когнитивним ограничењима доносилаца одлука; друго, велика стратегија јесте подложна бирократским ограничењима; и треће, велика стратегија јесте ограничена притисцима домицилног становништва. Из тог разлога Брандсову нормативну тврдњу да је велика стратегија кључ (*a priori*) доброг државништва треба узети са дозом резерве. Само постојање велике стратегије не значи нужно и добро државништво – неадекватна велика стратегија, између осталог као продукт сва три ограничења, је рецепт за лоше државништво.

г) **Дужи временски интервал** – дугорочност вероватно представља атрибут који је најуниформније приказан у готово свим одређењима велике стратегије. Он истовремено представља један од атрибута који чине велику стратегију „великом“ као и једну од разделних линија између тог појма и стратегија опстанка. Срж значења који овај атрибут доноси појму велике стратегије је очигледан с обзиром да имплицира да се бенефити концепције проактивног делања државе очекују у даљој будућности. Добрим делом је управо због тога велика стратегија суочена са потешкоћама на које указују критичари велике стратегије. Како ништа у стварности није статично и апсолутно способно да се одупре променама, околности (како међународне тако и унутардржавне) у којем се спроводи велика стратегија су динамичане и променљиве, чиме се велика стратегија доводи у питање. Међутим, исти аргумент можемо окренути и у корист велике стратегије. С обзиром да је све динамично и променљиво, адекватно *конципирано проактивно делање државе у дужем временском интервалу* може утицати да динамика и промене околности иду у корист тој држави. Са друге стране, аргумент да промене околности које су настале мимо воље државе у фокусу доводе у питање сврсисходност велике стратегије постоји само ако велику стратегију посматрамо као формализован план, али не и концепцију. Дугорочност не имплицира нужно и истоветност, с обзиром да су извесне модификације у великој стратегији могуће док год нису у супротности са фундаменталном концепцијом на којој велика стратегија почива. Разлика између ремонта велике стратегије и прилагођавања велике стратегије о којој говори Ребека Лиснер управо лежи у томе да ли је фундаментална концепција променљива или прилагођена.

д) **Циљеви, начини и сва потенцијална средства** – попут дугорочности, атрибут ланца циљева, начина и средстава представља тачку сагласности у мање-више униформну карактеристику одређења велике стратегије. Као свака стратегија, велика стратегија почива на логичком и кохерентном увезивању циљева који се требају остварити, начина како се остварују и средстава којим се остварују да би се произвела воља државе. Наведени ланац у значајнијој мери представља фундаментално својство да бисмо нешто сматрали стратегијом, него ли постојање плана како наводи Бетс. Ипак, наше одређење велике стратегије почива на модификованој верзији која укључује сва потенцијална средства, а не само расположива. Као што је наведено при разматрању опсега средстава као тачке „спорења“, аутори попут Фулера, Харта и Кенедија су истицали значај развојне функције велике стратегије у смислу развијања могућности државе да оствари сопствену вољу. Суштински се наведена идеја може посматрати као настојање за превазилажењем унутрашњих (пре свега материјалних) ограничења који стоје као препрека пред могућностима да се оствари воља државе. Међутим, треба

имати на уму да развојна функција велике стратегије не подразумева апсолутну трансмисију потенцијалних средстава у расположива, не само с обзиром да је таква могућност упитна већ и питања да ли је уопште сврсисходна. *Великом стратегијом, као концепцијом проактивног делања државе у дужем временском интервалу, се из целине потенцијалних средстава идентификују, развијају односно преводе у расположива само она средства која су у складу са утврђеним циљевима и начинима.* У супротном, постоји опасност имплицитног заговарања против релевантности стратегије јер се онда у први план поставља значај материјалне преодминантности, а не стратешко умеће. Поред тога, истицањем свих потенцијалних средстава и развојне функције као значајног (под)атрибута велике стратегије пружа се једна од две кључне тачке диференцијације између велике стратегије и стратегија опстанка. Док стратегије опстанка почивају на расположивим средствима, велика стратегија почива на потенцијалним средствима и садржи развојну функцију којом се потенцијална средства преводе у расположива.

ђ) **Обликовање међународног поретка** – попут истицања свих потенцијалних средстава као тачке диференцијације између велике стратегије и стратегија опстанка, обликовање међународног поретка представља други атрибут којим се то постиже. Као што смо нагласили у поглављу о сврси велике стратегије као тачки „спорења“, она је примарно у вези са безбедношћу државе па затим и са остваривањем других интереса. Међутим *differentia specifica* велике стратегије, у односу на стратегије опстанка, али и на понашање држава *en general*, лежи у томе што сврха велике стратегије лежи у обликовању међународног поретка у складу са наведеном хијерархијом мотива. Једна од централних карактеристика Хартовог одређења велике стратегије и јесте обликовање мира након рата с обзиром да она треба да обликује међународни поредак креирајући стање које ће не само спречити да поновно дође до рата, већ и да задовољи интересе конкретне државе. Помало парадоксално, иако многи аутори истичу однос велике стратегије и обликовања међународног поретка, овај атрибут не представља стандард у постојећим концептуализацијама велике стратегије (видети на пример: Brands, 2016; Lawless, 2020; Krebs, 2021; Beckley and Brands, 2022). Оно што чини велику стратегију „великом“ је (поред развојне функције) и усмереност ка обликовању међународног поретка, с обзиром да *концепција проактивног делања државе где се у дужем временском интервалу повезују циљеви, начини и сва потенцијална средства државе* служе сврси обликовања међународног поретка који ће минимално бити безбеднији, а максимално задовољити и преостале интересе државе. Међутим, не треба упасти у замку мишљења да обликовање међународног поретка неминовно подразумева и промену поретка. Често употребљавана подела држава према односу на постојећи међународни поредак – тј. на ревизионистичке и *status quo* државе, управо указује на постојање таквог односа (Schweller, 1994, p.85, n59). Обликовање међународног поретка великом стратегијом се подједнако може односити и на очување постојећег поретка као и на његову промену. Такође, у представљеном одређењу велике стратегије с намером је укључен још један аспект, а то је *положај државе у међународном поретку*. Док велике силе могу тежити промени или очувању међународног поретка, силе средњег домета (а хипотетички и мале државе) могу тежити да великом стратегију побољшању свој положај у међународном поретку.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

КОНЦЕПЦИЈА ДЕЛОТВОРНОСТИ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ

„Колико год стратегија била прелепа, требали би повремено погледати и резултате“

Винстон Черчил/ Иан Гилмор

Наведени цитат који се често приписује Винстону Черчилу, али који је по свој прилици изрекао британски политичар Иан Гилмор (Ian Gilmour), можда најбоље осликава једну фундаменталну погрешку до које може доћи при сваком стратешком планирању – стратегија не треба да постоји *per se*, већ би требало да претвори „жеље у чињенице“ (Betts, 2021, p. 591). Најелегантнија, најсвеобухватнија, и најдетаљније осмишљена стратегија је ништавна уколико не може да оствари оно за шта је намењена. За наведену констатацију можемо рећи да је опште место када говоримо о стратегији. Чак и начин на који је велика стратегија концептуализована у претходном поглављу (превасходно мислећи на атрибут проактивног делања) указује на то. Међутим, и поред тога, однос између стратегије и резултата је знатно амбивалентнији него што нам здраворазумска логика указује, нарочито када говоримо из перспективе „добре“ или „лоше“ стратегије. У начелу, ми можемо истаћи да је добра стратегија она која „произведе“ жељени резултат, али да бисмо били сигурни у наведени однос потребно је одговорити на бројна питања, попут: да ли је баш стратегија кључни „састојак“ резултата; да ли су сва средства стратегије адекватно укомбинована и искоришћена; да ли је резултат остварен по најбољој „цени“; да ли смо резултат могли боље остварити друкчијом стратегијом.

Управо се у потешкоћама пружања одговора на наведена питања крије узрок амбивалентности односа стратегије и резултата. Како не постоји сагласност међу истраживачима који су критеријуми који одређују да ли је одређена стратегија добра или лоша, што уједно представља и један од централних аргумената критичара стратегије *en general*, не постоји својеврсна „мапа пута“ коју можемо пратити да бисмо утврдили да ли је стратегија директно произвела резултат (Betts, 2000, p. 5). Остварени или неостварени резултат би свакако могао представљати један критеријум добре или лоше стратегије, међутим проблем лежи у чињеници да резултат не мора нужно бити „производ“ стратегије већ материјалне надмоћи, случајности и среће. Контрадикторност потребе да стратегија произведе резултате (и самим тиме буде сврсисходна) с једне стране, и потешкоће за утврђивањем узрочно-последичне везе између стратегије и резултата с друге, навело је ауторе да продубе наше разумевање овог поља.

Начин на који су они то учинили, било је кроз придавање различитих вредности које стратегија може имати да би произвела резултат. Једна од њих свакако може бити дихотомија добро/лоше, међутим можемо приметити да је она проблематична зато што у себи имплицитно садржи нормативну ноту. Уколико се вратимо постојећим појмовним одређењима велике стратегије из претходног поглавља (с обзиром да генерална разматрања стратегије превазилазе оквире ове дисертације), могуће је

идентификовати случајеве где се у самој концептуализацији истиче (као један од атрибута овог појма) да велика стратегија треба бити успешна, кохерентна, ефикасна и/или делотворна (на пример видети: Layne, 2006, р. 13; Brands, 2014, р. 6-7; Layton, 2018, р. 35). Штавише, прескриптивна истраживачка пракса велике стратегије у великој мери почива на томе која идеално-типска концепција велике стратегије би била повољнија по безбедност Сједињених Америчких Држава. Отуда, од кохерентности, успешности, ефикасности и/или ефективности зависи да ли ће велика стратегија произвести жељени резултат.

Нас интересује последња од наведених вредности – делотворност или ефективност, то јест како је и формулисано у примарном истраживачком питању – *шта чини велику стратегију делотворном?* Између бројних имена који се придају доброј великој стратегији, делотворност заузима посебно место јер најбоље осликава шта би велика стратегија требала да учини – „оствари резултат који [неко] жели“ (Cambridge Dictionary, 2022). Међутим, проблем постоји у томе што између свих наведених термина постоји и више од извесне дозе сличности. Делотворност, ефикасност и ефективност су у Речнику српскога језика на више места наведени као синоними (упоредити: Вујанић и сар., 2011, 250, 346, 347). Слична ситуација је и у енглеском језику. Са друге стране, у теорији менаџмента постоје и више него значајне разлике између њих, које захтевају постављање строже дистинкције између њих и начина на који одређују својства конкретне велике стратегије.

С обзиром на наведено, срж трећег поглавља ове дисертације лежи у разумевању делотворности као једног од аспеката и вредности које велика стратегија може имати, односно у утврђивању извора ефективности велике стратегије, кроз пружање одговора на истраживачка питања *Како можемо сагледавати делотворност велике стратегије* и *Који су извори делотворности велике стратегије*. Поглавље је структурирано тако да почиње прегледом имплицитних разматрања делотворности у постојећој литератури. Под имплицитним мисли се и на малобројна истраживања која се јесу у одређеној мери односила на ефективност, али истовремено и она разматрања која су се односила на питања кохерентности, успешности и ефикасности. Затим, у наредном потпоглављу пружена је дистинкција између бројних имена добре велике стратегије, као и успостављен њихов међусобни однос. Коначно, у трећем делу поглавља, представљени су извори делотворности велике стратегије кроз сагледавање две димензије и три лица делотворности велике стратегије.

3.1. Имплицитна разматрања делотворности велике стратегије у постојећој литератури

Идеја делотворности је толико фундаментална концепцији стратегије да их је на први поглед тешко раздвојити. У својој основи, сврсисходност стратегије почива на замисли да она представља мултипликатор материјалних способности и моћи (Betts, 2000, р. 6). Уколико се расположива материјална средства исправно употребе могуће је: а) превазићи материјална ограничења; и/или б) максимално искористити расположива средства; и/или в) остварити сопствену вољу уз минималне материјалне губитке. Да би

се то остварило потребно је да се учине праве ствари на прави начин – *ergo* стратегија мора бити ефективна и ефикасна. Истоветна логика се односи и на концепт велике стратегије. Како Гедис указује, велика стратегија треба да помири „потенцијално неограничене аспирације са неминовно ограниченим могућностима (*capabilities*)” (Gaddis, 2018, p. 21). Из тог разлога се делотворност, као и ефикасност, неретко подразумевају као готово интринзично својство које свака стратегија/велика стратегија поседује.

Као што је у уводном поглављу ове дисертације већ назначено, Ребека Лиснер је исправно приметила постојање празнине када је реч о детерминантама ефикасности велике стратегије (Friedman Lissner, 2018). У досадашњој истраживачкој пракси, фокус је више лежао на пружању описа и објашњења зашто су државе развиле одређену велику стратегију, због чега су се придржавале одређене велике стратегије и из ког разлога су мењале сопствене велике стратегије, али не у толикој мери и да ли су велике стратегије биле делотворне и зашто (Lissner, 2021, p. 541). Међутим, то не значи да се аутори у својим истраживањима нису дотицали питања делотворности велике стратегије, са већим или мањим степеном експлицитности. Истаћи да се ниједан аутор у досадашњој пракси изучавања велике стратегије није додакао идеје делотворности велике стратегије било би подједнако сулудо као и претпостављање да су имплицитни закључци довољни.

Досадашња разматрања делотворности велике стратегије начелно можемо систематизовати у четири категорије. Прва категорија се односи на она истраживања која су кроз пружање описа и објашњења појединачних великих стратегија дошла до закључка о њеној делотворности. Друга категорија се односи на шира разматрања одредница добре велике стратегије, пре свега мислећи на успешност али такође и на њену кохерентност и ефикасност. Штавише, можемо истаћи и постојање преклапања између прве и друге категорије у смислу оних истраживања у којима се сагледавањем појединачних великих стратегија дошло до закључака не о делотворности, већ о другим одредницама. Трећа категорија се односи не на разматрања ефикасности велике стратегије већ на разматрања војне ефикасности. Иако наизглед делује да се разматрања војне ефикасности односе на различит феномен, не смемо заборавити да је појам велике стратегије проистекао из војних разматрања стратегије – тиме их чинећи и више него поредивим. Коначно, четврта категорија је уједно и најближа тематици овог рада и односи се на оне покушаје да се утврде генералности које се, иако и даље пре имплицитно него експлицитно, односе на делотворност велике стратегије. Да бисмо правилно сагледали и разумели делотворност као аспект велике стратегије, као и утврдили изворе њене делотворности потребно је отпочети од: а) прегледа постојећих разматрања војне ефикасности и импликација тих разматрања по разумевање делотворности велике стратегије; и б) постојећих разматрања велике стратегије који се могу довести у везу са њеном делотворношћу.

3.1.1. Разматрања војне ефективности и импликације по делотворност велике стратегије

Наведени закључак Ребеке Лиснер о празнини у постојећој литератури по питању делотворности велике стратегије стоји у оштрој супротности са нижим нивоом војне ефективности. Алан Милет (Allan R. Millet) и сарадници виде војну ефективност као „процес којим оружане снаге конвертују ресурсе у борбену моћ. У потпуности ефективна војска је она која произведе максимум борбене моћи из ресурса физички и политички расположивих“ (Millett et al., 1986, p. 37). Слично одређење пружа и Риса Брукс (Risa A. Brooks) према којој војна ефективност представља „капацитет за креирање војне моћи из државних базичних ресурса у богатству, технонологији, величини популације и људским капиталом“ (Brooks, 2007, p. 9), као и Мајкл Деш (Michael Desch) који војну ефективност види кроз добијене ратове (Deach, 2008).

Потребно је истаћи да разматрања војне ефективности варирају од стратегијског, оперативног до тактичког нивоа.⁵¹ Одређења пружена од стране Милета и сарадника, Рисе Брукс и Мајкла Деша несумњиво почивају на стратешком нивоу. Са друге стране, Стивен Бидл (Stephen Biddle) и Стивен Лонг (Stephen Long) посматрају војну ефективност на нижем нивоу конкретних битака – што у зависности од случаја може варирати од оперативног до тактичког нивоа (Biddle and Long, 2004, p. 587; видети такође: Biddle, 2004). Међутим, Милет и сарадници врло експлицитно указују на потребу посматрања војне ефективности на свим нивоима што зарад потпунијег разумевања начина на који државе претварају ресурсе у борбену моћ, што због чињенице да постоје разлике у циљевима, процедурама и делању на сваком од наведених нивоа (Millett et al., 1986, p. 38). Управо због разлика између стратегијског, оперативног и тактичког нивоа, поједини аутори су приступили пружању алтернативних одредница попут борбене ефективности (*combat effectiveness*) и тактичке ефективности (Brathwaite, 2018; Копања, 2019a).

Шта је срж војне ефективности? Једноставно речено, одговор на ово питање лежи у дискрепанци између материјалних могућности и њихове имплементације у војним операцијама. Класична материјалистичка тумачења међународне безбедности полазе од тога да супериорни материјални капацитети доводе до победе. Међутим, студије попут истраживања Кенета Полака (Kenneth Pollack) о Арапским државама упућују на то да материјална предоминантност не мора нужно произвести победу у рату (Pollack, 2004). Као решење овог проблема, поменути аутори сматрају да разлике у степену војне ефективности представљају интервенишући фактор између материјалних капацитета, војне моћи и, коначно, војних исхода. У те сврхе, сви поменути аутори пружају разнолике скупове варијабли. За Милета и сарадника војна ефективност зависи од тога да ли постоји ефективност на политичком, стратегијском, оперативном и тактичком нивоу и њихове међусобне усклађености (Millett et al., 1986). За Рису Брукс то су интеграција војних активности, одзивност унутрашњим и спољним притисцима, степен вештина људства и квалитет наоружања и опреме (Brooks, 2007, pp. 9-13). За Бидла и Лонга, војна ефективност може зависити од неколико кључних варијабли:

⁵¹ За добар, сажети приказ разлике између поменутих нивоа, који укључује ниво велике стратегије, видети: Biddle, 2007.

борбених исхода, нумеричке надмоћи, предоминантности у тенковима, авијацији и артиљерији, демократији, људском капиталу, цивилно-војним односима и култури (Biddle and Long, 2004, pp. 535-536). За Кетрин Бретвајт (Caterine Brathwaite) борбена ефективност зависи од вештина и воље војника (Brathwaite, 2018, pp. 3-7).

Међутим, интересантан је степен преклапања између начина на који поједини аутори виде војну ефективност и начина на који је претходно представљена сврсисходност стратегије. У оба случаја је реч о мултипликатору материјалних способности. Још интересантније, и помало зачуђујуће јесте што, како исправно примећују Џефри Мејсер (Jeffrey Meiser) и сарадници, готово сва разматрања војне ефективности искључују стратегију из једначине (Meiser et al., 2021). Ипак, можемо закључити да је наведено стање проузроковано конфлацијом војне и борбене ефективности, а не појма војне ефективности *per se*. Ако војну ефективност посматрамо кроз призму остваривања војних циљева (било победе у бици или у рату), као што то на пример чине Бидл или Деш, онда заиста долази до парадоксалне ситуације у којој војна стратегија и војна ефективност готово да постају синоними (Desch, 2008; Biddle, 2010). Са друге стране, ако бисмо попут, пре свега Рисе Брукс, али и Милета и сарадника, посматрали војну ефективност као интервенишући фактор између материјалних капацитета и војне моћи онда до проблема не долази, јер питање да ли ће војна моћ коначно произвести резултат може зависити од војне стратегије.

Које су импликације војне ефективности по делотворност велике стратегије? Постоји неколико одговора на ово питање. Прво, и најбазичније, велика стратегија донекле инкорпорира идеју војне ефективности. Развојна функција велике стратегије, као једна од две њене најбазичније одлике, подразумева да се великом стратегијом усмерава превођење материјалних потенцијала у националну моћ – нешто што војна ефективност (макар у војном домену) представља. Међутим, то не подразумева да је велика стратегија неопходан услов да бисмо говорили о војној ефективности. Држава може бити војно ефективна и без велике стратегије. Са друге стране, војна ефективност је значајна за разматрање делотворности велике стратегије и различите вредности војне ефективности одређене државе могу представљати индикатор делотворности њихове (хипотетичке) велике стратегије. Други одговор се крије у различитим факторима који утичу на војну ефективност, и самим тиме могу утицати и на делотворност велике стратегије. Уколико изузмемо факторе материјалне предоминантности које помиње Бидл, можемо приметити да су извори војне ефективности пре свега разнолики нематеријални фактори попут унутардржавних и међународних притисака, људског капитала, културолошких критеријума, цивилно-војних односа, и сл. То нас наводи на закључак да за изворима делотворности велике стратегије треба трагати међу сродним факторима. У том смислу, истраживање Рисе Брукс је посебно значајно с обзиром на њен рад о односу цивилно-војних односа и велике стратегије (Brooks, 2021). Коначно, трећи одговор се тиче односа ефективности и резултата. У постојећим разматрањима војне ефективности постоји разлика у начину на који се посматра наведени однос. Док поједини аутори истичу да је резултат једино право мерило ефективности, код других аутора резултат на бојном пољу не представља централно мерило. Разлика проистиче из поменуте конфлације војне и борбене ефективности, тј. аналитичког фокуса аутора на борбене исходе или конверзију ресурса у моћ.

3.1.2. Разматрања делотворности велике стратегије

Тренутна „ренесанса“ истраживања велике стратегије разумљиво је довела до пораста у радовима који се с мањим или већим степеном имплицитности тичу делотворности велике стратегије. Од 2018. године када је Ребека Лиснер истакла парадокс недостатка изучавања делотворности великих стратегија до тренутка писања овог поглавља, одређени кораци су учињени у попуњавању празнине по овом питању. Штавише, можемо приметити да су чак нека од најзначајнијих разматрања објављена (или ће тек бити објављена) након што је пројекат овог истраживања финализиран. Наведено стање не треба да чуди. Пораст међудржавних напетости током последње декаде, пре свега у троуглу Сједињене Државе-Русија-Кина, доводе до поновног пораста интересовања за изучавање стратешких студија. Право питање више није да ли би стратешке студије требале преживети, као што се током 1990-их запитао Бетс, већ да ли нам је знање наслеђено из Златног доба стратешких студија довољно за описивање, објашњавање и разумевање савремених дешавања (Betts, 1997). Делује да је одговор пре негативан него позитиван, јер како истичу Кристофер Мекнајт Николс (Christopher McKnight Nichols) и Ендру Престон (Andrew Preston) „стратешке студије морају...[између осталог]...да укључе шире разматрање шта се сматра `ефективним` или успешним ван војне ефективности на бојном пољу и дипломатских успеха“ (McKnight Nicholas and Preston, 2021, p. 9).

Међутим, то не значи да имплицитна разматрања делотворности, и других сродних одредница велике стратегије нису приметна и у ранијим радовима. Али у већини случајева потребно је подробно и пажљиво интерпретирати сегменте тих радова у трагању за имплицитним разматрањима делотворности. Узмимо за пример истраживање Берија Поузена. Како овај аутор наводи „велика стратегија мора идентификовати вероватне претње државној безбедности и мора развити политичка, економска, војна и друга средства (*remedies*) за те претње“ (Posen, 1984, p. 13). С обзиром да Поузен употребљава реч *мора*, ми самим тиме можемо закључити да према њему делотворна велика стратегија јесте она која успешно идентификује претње и развије сва могућа средства за те претње. Слично томе, у закључном поглављу истог дела, Поузен наводи да „сопствено опкољавање сигурно није знак `добре` велике стратегије“ (Posen, 1948, p. 233), чиме релативно јасно указује да ако велика стратегија доведе до опкољавања и дипломатске изолације она није делотворна.

Истоветан приступ можемо применити на готово свако појмовно одређење, истраживање, па чак и теоријски оквир велике стратегије. Али, уколико бисмо кренули тим путем, завршили бисмо са поглављем обима које је компарабилно претходном али уз значајнији удео интерпретативности постојећих разматрања. Поред тога, како су се аутори углавном били фокусирали на опис и објашњења појединачних случајева великих стратегија, имплицитна разматрања делотворности су била специфична за конкретан случај а не настојања за пружањем генерализованих објашњења. Из тог разлога, у наставку поглавља представљена су она разматрања која су тежила генерализованим описима и објашњењима и за која можемо истаћи да се са већим или мањим степеном експлицитности односе на делотворност велике стратегије. Поред рада Ребеке Фридмен Лиснер (Rebecca Friedman Lissner) у којем ауторка примећује парадокс недостатка изучавања делотворности великих стратегија, као и њеног рада о

прилагођавању и ремонту велике стратегије, у овом поглављу ће бити представљена разматрања Рисе Брукс, Јонуца Попескуа, Вилијама Мартела, Чарлса Гласера и Вилијама Волфорта, као и два историчара – рад Хала Брандса и предстојећи рад Џона Луиса Гедиса (Friedman Lissner, 2018; Lissner, 2021; Brooks, 2008; Popescu, 2017; Martel, 2015; Glaser, 2021; Wohlforth, 2021; Brands, 2014; Gaddis, *forthcoming*).⁵²

Истраживање Рисе Брукс о утицају стратешких процена на обликовање стратегије означено је од стране Ребеке Лиснер као једно од постојећих разматрања детерминаната делотворности велике стратегије (Brooks, 2008; Friedman Lissner, 2018; Lissner, 2021). Према Риси Брукс, квалитет цивилно-војних односа, посматран кроз две независне варијабле – дивергенцију моћи и дивергенцију преференци између војних и цивилних елита, утиче на квалитет стратешких процена, и самим тиме обликује стратегију (Brooks, 2008, pp. 23-42). Заправо, њено разматрање уједно представља и теоријски оквир средњег домета. Посебан квалитет истраживања Рисе Брукс лежи у нивоу експлицитности њеног рада, што је применто и у другим истраживањима ове ауторке, јер она пружа читав скуп индикатора којим операционализује сваку варијаблу.⁵³ Међутим, проблем са разматрањима Рисе Брукс јесте што се она заправо не односе на велику стратегију *per se* већ на стратегију *en general*. Довољно је погледати само студије случаја које разматра у свом истраживању да би се поткрепила ова тврдња – Египат током Арапско-Израелског рата из 1967, Британија и Немачка пред први светски рат, Пакистан и Турска током 1990-их, постконфликтно планирање Сједињених Држава у Ираку. Ипак, оно што чини истраживање Рисе Брукс релевантним за разумевање делотворности велике стратегије јесте што се каузална логика може продужити тиме што би стратешка процена представљала интервенишућу варијаблу која утиче на делотворност велике стратегије.

Попеску, са друге стране, истиче да је централни критеријум за процењивање стратешког успеха не оно што пише у документима већ оно што је резултат делања (Popescu, 2017, p. 456). С обзиром да Попеску критикује концепт велике стратегије, сматрајући појам израњајуће стратегије сврсисходнијим, он упоређује две парадигме кроз четири скупа варијабли: предвидивост екстерног окружења, временски оквир (посматран кроз однос краткорочних и дугорочних циљева), унутардржавно политичко окружење, председничко лидерство и менаџмент бирократије (Popescu, 2017, pp. 450-455). Сваки скуп варијабли се може посматрати као сет индикатора на основу којих процењујемо делотворност велике стратегије. Међутим, проблем са

⁵² Искључујући разматрања Јонуца Попескуа, у овом поглављу неће бити представљена разматрања критичара велике стратегије по питању делотворности велике стратегије. Разлог за такав приступ је у томе да су аргументи критичара велике стратегије врло експлицитно везани за довођење у питање могућности успеха, ефикасности и делотворности велике стратегије, што је већ пружено у поглављу 2.4. *Велика стратегија и њени критичари*.

⁵³ Према Риси Брукс, дивергенцију преференци можемо посматрати кроз два нивоа: ниску дивергенцију преференци и високу дивергенцију преференци (Brooks, 2008, pp. 25-27); равнотежу моћи између војних и цивилних елита посматра кроз: место војног естаблишмента у друштву, унутрашњу слогу високих официра, степен подршке коју политички лидери имају у јавности (Brooks, 2008, pp. 29-33), и који се могу појавити у три варијације – политичка доминација, војна доминација и подељена моћ (Brooks, 2008, p. 34); коначно, четири кључна скупа процеса стратешке процене су: размена информација, структуралне компетенције, стратешка координација и процес ауторизације (Brooks, 2008, pp. 35-42).

Попескуовим запажањем јесте што он види резултате делања као основу за процењивање стратешког успеха док истовремено у први план истиче предност флексибилности израњајуће стратегије. Штавише, Попеску наглашава могућност постојања „срећних околности“ (Popescu, 2017, p 457), који су прави извор стратешког успеха, када критикује концепцију велике стратегије али не чини исто и код израњајуће стратегије. То је и више него могуће – значајан удео хипотетичке израњајуће стратегије државе може бити промашај, али једна срећна околност при крају може произвести привид успеха. Отуда, поставља се питање у којој мери је то заиста стратегија, а колико *ad hoc* потез који је случајно произвео резултат. Међутим, то не мења чињеницу да су Попескуова разматрања корисна за разумевање делотворности велике стратегије упркос његовој критици исте.

За разлику од Попескуа, Вилијам Мартел представља заговорника велике стратегије који у свом истраживању не представља варијабле или индикаторе, већ три принципа којим се државници требају водити при формулисању, како он каже, „кохерентне и модерне велике стратегије“ (Martel, 2015, p. 355).⁵⁴ Први принцип почива на изградњи унутардржавних темеља моћи. Интересантно је што Мартел не приступа темељима моћи на стандардан, материјалистички начин већ истиче и потребу решавања ширих друштвених проблема (Martel, 2015, p. 356). Донекле, Мартелова констатација подсећа на Волфортово запажање, пружено током интервјуа, о опстанку режима као сврси велике стратегије, с тим да је овде реч о позитивној конотацији за разлику од Волфортове идеје. Мартел прича о кључној улози које образовање, здравство и социјална заштита имају у успостављању снажних темеља моћи (Martel, 2015, p. 356). Ово је врло важна тачка када говоримо о развојној функцији велике стратегије – она не развија само материјалне капацитете државе за остваривање интереса, већ и шири људски и социјални капитал као значајан елемент војне ефикасности (као што смо нагласили у претходном поглављу) и тиме националне моћи.

Други принцип односи се на правовремено обуздавање (*restrain*) потенцијалних извора претњи. У овом смислу, обуздавање се односи на благовремено предупређивање претњи које хипотетички могу угрозити безбедност и интересе државе. Тиме, Мартелово и Џервисово запажање су донекле у контрадикторности – Џервис инсистира да је постојећа претња потребна да би се велика стратегија уопште успоставила, док Мартел истиче да и потенцијалне претње представљају важно питање велике стратегије (упоредити: Jervis, 1998; Martel, 2015). Међутим, овде је пре реч о националним вредностима и принципима и њиховом (међународном) очувању него о класичном разумевању претњи. Мартелов други принцип се донекле може протумачити као дискурзивни аспект велике стратегије где се и речима и делима треба успоставити/очувати глобални геополитички дискурс, како тај феномен називају Џон Егњу (John Agnew) и Ендру Корбриџ (Andrew Corbridge) (Agnew and Corbridge, 1995). Коначно, трећи принцип се односи склапање савезништава и партнерстава у смислу заједничког подношења трошкова велике стратегије. Уважавајући чињеницу да велике идеје захтевају велике трошкове, Мартел указује да би велика стратегија била

⁵⁴ Важно је нагласити да Мартел представља своје принципе у прескриптивном контексту, односно као принципе којима би се Сједињене Државе требале водити. У тексту дисертације је пружен генералан осврт на његове принципе.

ефективна она мора формирати коалицију држава који ће заједнички радити на успостављању међународног поретка (Martel, 2015, p. 361). Према Мартелу, централно мерило добре велике стратегије јесте успешно балансирање међу ова три принципа (Martel, 2015, pp. 361-362).

Мартелова разматрања донекле стоје у супротности са тезама Брукс и Попескуа вероватно због тога што су она више позиција стратега него аутора међународне безбедности. Слична је ситуација са истраживањем Хала Брандса који, као историчар, пружа 10 предлога (првенствено доносиоцима одлука у Сједињеним Државама) како да превазђу тешкоће успостављања добре велике стратегије (Brands, 2014, pp. 194-206). Брандсови предлози су следећи: не постоји алтернатива великој стратегији; повратак базичном принципу; улагање у планирање; посматрање велике стратегије као процеса а не шаблона; наглашавање и „шта“ и „како“; прихватање демократског хаоса велике стратегије; нетретирање бирократије као непријатеља остваривања политике; гледати уназад као и унапред; моћ је потребно и чувати и искористити; држати очекивања реалистичним (Brands, 2014, pp. 194-206). На први поглед Брандсова мапа пута доносиоцима одлука не делује као сврсисходно разматрање делотворности велике стратегије. Брандсов приступ дели са Мартеловим принципима степен прескрипције који прети да замагли границу између онога што јесте и онога што аутор види као потребно. Такође, сличности постоје и по питању балансирања између принципа и предлога. Међутим, у разради ових предлога крију се базична запажања која се имплицитно односе на делотворност велике стратегије. За Брандса важно је омогућити добро стратешко планирање али не у смислу израде шаблона (*blueprint*) за понашање (Brands, 2014, pp. 197, 199). Добра велика стратегија је она која зна куда усмерава, али исходишта тих усмерења држи у границама остваривог, уз задржавање степена флексибилности (Brands, 2014, pp. 196,200,206). Да би била добра она такође мора пажљиво да употребљава ресурсе на располагању, као и да прихвати и искористи бирократске и демократске кочнице (Brands, 2014, pp. 201,202,205).

Истраживање Ребеке Лиснер о прилагођавању и ремонту велике стратегије такође пружа имплицитан увид у питање делотворности велике стратегије. Лиснер отпочиње од диференцијације између елемената велике стратегије првог (*first-order elements*) и другог нивоа (*second-order elements*) – док се елементи првог нивоа односе на „међународне околности које државе теже да створе“ (Lissner, 2021, p. 542), елементи другог нивоа произилазе из првих и односе се на „специфичне претпоставке о пожељним исходима и расположивим средствима“ (Lissner, 2021, p. 542). Када долази до промене у елементима другог нивоа говоримо о прилагођавању велике стратегије, док када се мењају елементи првог нивоа, реч је о ремонту велике стратегије. Извори прилагођавања и ремонта произилазе из промена у структури међународног система (примарно у случају ремонта), али и промена у интересима, уверењима и преференцама државе и државника (примарно у случају прилагођавања) (Lissner, 2021, pp.).⁵⁵ Представљени оквир, из перспективе делотворности велике стратегије, можемо тумачити на три начина. Прво, делотворна велика стратегија је она за коју није потребно прилагођавање или ремонт. У вези с тим, други начин се односи на запажање

⁵⁵ Важно је напоменути да Ребека Лиснер истиче како су оба типа извора промена присутна и код ремонта и код прилагођавања само са различитим степеном примарности у утицају.

да делотворност велике стратегије можемо посматрати кроз потребу за прилагођавањем или ремонтом. Коначно, делотворност велике стратегије можемо тумачити и кроз степен усклађености између елемената првог и другог нивоа.

Такође релеватно разматрање по разумевање делотворности велике стратегије је и рад Чарлса Гласера о рационалној анализи велике стратегије. Гласерова анализа почива на сагледавању пет кључних компоненти: државних интереса, међународног окружења, теорија државних интеракција, (могућих) опција, као и компромиса (*tradeoffs*) и закључака (Glaser, 2021, pp. 109-119). Како Гласер истиче, прве три компоненте представљају оквир могућих великих стратегија које одређена држава може да формулише и имплементира (Glaser, 2021, p. 118). Са друге стране, последње две компоненте представљају *differentia specifica* на основу које се државе одлучују за једну од могућих стратегија. Док се опције односе на изводивост (*feasibility*) и пожељност (*desirability*), које Гласер посматра као трошкове и бенефите, под компромисима и закључцима он види сам чин одлуке за одређену стратегију тиме што ће се, на пример, прихватити већи трошкови зарад пожељнијег бенефита (Glaser, 2021, p. 118-119). Заправо, целокупан Гласеров рад представља један академски поглед на формулацију велике стратегије, с обзиром да се обилато ослања на теорије државних интеракција. Међутим, Гласер је врло експлицитан по том питању наводећи да је сврха рационалне анализе да утврди како би се државе требале понашати према релевантним теоријским запажањима, па да на основу дискрепанце између теоријских прескрипција и емпиријских доказа утврди зашто је до супротног дошло (Glaser, 2010, pp. 2-3) Интересантно је што питање могућих опција заправо представља једно од кључних ограничења истраживања делотворности великих стратегија. Током интервјуа, Роналд Кребс је исправно истакао проблем који представљају ситуације када држава пред собом има само једну могућу опцију делања. У таквим хипотетичким ситуацијама питања ефективности и ефикасности фактички постају безначајна јер уколико постоји само једна опција, утврђивати њену делотворност постаје несврхисходно.

У истом зборнику радова у којем су публикована истраживања Ребеке Лиснер и Чарлса Гласера, објављено је и истраживање Вилијама Волфорта о евалуацији велике стратегије које је врло значајно за разумевање њене делотворности. За Волфорта евалуација велике стратегије је значајна из три разлога: прво, евалуација је предуслов доношења закључка о (не)успешности велике стратегије; друго, објашњавање велике стратегије; и, треће, тестирање системских теорија међународне политике (Wohlforth, 2021, p. 576). Теза овог аутора јесте да се евалуација великих стратегија врши ослањањем на контрафактуалне анализе (*counterfactual analyses*) при чему се идентификују могуће алтернативне стратегије које би произвеле бољи исход, односно које су конзистентније конкретном стању у међународном окружењу и интересима држава (Wohlforth, 2021, pp. 576-577). Иако Волфорт ни у једном тренутку не наглашава да акценат његовог истраживања лежи на ефективности великих стратегија, евидентно је да је (између осталог и) о томе реч. У многоме подсећајући на Гласеров приступ, Волфорт пружа водиле при комплексном задатку евалуације велике стратегије. Као и у већини случајева, Волфорт отпочиње од сагледавања међународног окружења у којем се држава налази из перспективе одређеног теоријског оквира (Wohlforth, 2021, p. 585). Затим, потребно је сагледати интересе државе у конкретном међународном окружењу,

прикупљањем емпиријске грађе у дескриптивним/експликативним истраживањима, односно навођењем нормативних интереса у прескриптивним истраживањима (Wohlforth, 2021, p. 585). Трећи корак представља утврђивање велике стратегије, као и подстратегија које велика стратегија инкорпорира (Wohlforth, 2021, p. 586). Коначно, последњи корак представља сагледавање велике стратегије кроз *експлицитне* компарације могућим алтернативама, уважавајући међународно окружење и интересе државе (Wohlforth, 2021, pp. 586-587).

Имплицитно разматрање делотворности велике стратегије видљиво је у последњем кораку, с обзиром да је према Волфорту, централно питање тог корака да ли је предузета стратегија „најбољи начин да актер оствари свој интерес?“ (Wohlforth, 2021, p. 586). Међутим, поред наглашавања да се истраживач треба ослањати на теоријске и емпиријске увиде, Волфорт не пружа више информација о конкретним генерализацијама које чине да је једна стратегија „бољи начин“ у односу на другу. Волфортово, као и Гласерово разматрање је врло корисно пошто нам пружа *step-by-step* упутство како развијати/евалуирати велике стратегије, али поред општих запажања да добра велика стратегија треба бити прилагођена међународном окружењу, интересима конкретне државе и у складу са теоријама међудржавних интеракција, она нам мало говори о самој природи делотворности велике стратегије. Уважавајући све наведено, не треба заборавити на постојање празнине у постојећој литератури што чини њихова истраживања значајним искоракom и добром основом за наградњу.

Коначно, у свом предстојећем раду Џон Луис Гедис истражује, како сам истакао у преписци са аутором дисертације и током интервјуа, критеријуме који разликују стратешки успех од неуспеха. На основу богатог историјског искуства које се протеже од Антике до XXI века, као и преосталих истраживања у зборнику радова, Гедис представља шест стандарда као детерминанти успеха стратегије: еколошка сензитивност, одржавање веродостојности, самокорекција, очекивати неочекивано, примена контрадикторности, и као шести стандард, питање које је француски маршал Фердинанд Фош (Ferdinand Foch) често постављао – „о чему се ради?“ (Gaddis, *forthcoming*). За питање делотворности велике стратегије, вероватно најзначајнији је последњи стандард. Срж шестог стандарда произилази из чињенице да свакој стратегији претходи (релативно) јасна политичка одлука. Служећи се Клаузевицевим терминима, стратегија има сопствену граматiku али почива на политичкој логици. То нас доводи до закључка да се о делотворности велике стратегије не може ни расправљати ван контекста политичког усмерења, јер без јасне логике ниједна стратегија и није сврсисходна. Односно, како Гедис наводи, „ако не можеш да кажеш где идеш – онда је то добар разлог да не крећеш на пут“ (Gaddis, *forthcoming*, p. 13).

3.2. Различите одреднице добре велике стратегије

Систематизујући резултате прегледа литературе, како из овог поглавља тако и из претходног, приметне су две тенденције када је реч о делотворности: а) ефективност велике стратегије се готово подразумева при свакој расправи о великој стратегији; и б) успешност, кохерентност, ефикасност и ефективност велике стратегије се често

употребљавају наизглед као синоними. Обе тенденције, иако донекле разумљиве, су изразито проблематичне. Подразумевање ефективности велике стратегије можемо делимично оправдати чињеницом да уколико велика стратегија не садржи димензију произвођења „правих ствари“ по безбедност и друге интересе државе, можемо се попут Александра Кирса (Alexander Kirss) запитати „да ли је велика стратегија [уопште] значајна?“ (Kirss, 2018). Међутим, и поред тога што није упитно да свака држава начелно тежи да развије делотворну велику стратегију ми не можемо уврстити критеријум ефективности (или сродну одредницу) као интринзични елемент овог појма. Уколико је велика стратегија по дефиницији ефективна, онда сваки случај где велика стратегија није била делотворна заправо и не представља велику стратегију. Самим тиме, не само да истраживања велике стратегије донекле постају неоповргљива с обзиром да велика стратегија ни хипотетички не може бити „погрешна ствар“ (Popper, 2005) него, како Ребека Фридмен Лиснер (Rebecca Friedman Lissner) исправно примећује, да „би била корисна варијабла, велика стратегија не може бити нормативно оптерећен термин“ (Friedman Lissner, 2018, p. 69). Отуда, делотворност представља вредност коју одређена велика стратегија може или не мора имати, а не њено интринзично својство.

Када говоримо о другој тенденцији – наизменичног употребљавања одредница као што су успешност, кохерентност, ефикасност и ефективност, и у том случају се делимично може оправдати наведена пракса с обзиром на међусобну повезаност ових термина. Међутим, међусобна повезаност је једна ствар док је њихова истоветност (као основ наизменичне употребе) сасвим друга ствар. Иако за велику стратегију која је и ефикасна и ефективна и кохерентна и успешна можемо рећи да представља идеал – самим тим указујући на међусобну повезаност између ових категорија, постоје различите импликације уколико се запитамо да ли је велика стратегија ефективна (права ствар), ефикасна (спроведена на прави начин), кохерентна (логички повезана и доследна) и успешна (спровела оно за шта је намењена). Самим тиме, иако су наведене категорије несумњиво међусобно повезане, њих ипак треба посматрати као концептуално јасно раздвојене категорије.

Увођењем атрибута успешности, или једне од осталих наведених варијација, у појмовно одређење велике стратегије наноси јој се фундаментална штета, штавише престаје да буде релевантно и корисно аналитичко средство за разумевање начина на које државе теже да остваре своју безбедност. Из тог разлога је при разматрању постојећих одређења велике стратегије избегнуто истицање успешности, кохерентности, ефикасности и делотворности као (потенцијалног) атрибута велике стратегије. Међутим, то свакако не значи да питање успешности велике стратегије није значајно. Успешност, кохерентност, ефикасност и делотворност представљају вредности које одређена велика стратегија може или не мора имати. Ово питање јесте централно и за базична и за апликативна истраживања велике стратегије.

На основу наведених запажања, заснованих на налазима из овог и претходног поглавља, може се истаћи да се ограничења постојеће литературе о великој стратегији, посматране са аспекта њене делотворности, могу лоцирати не у њиховом апсолутном изостанку, већ у њиховом подразумевању, несистематичном сагледавању и недостатку појмовне прецизности. Уместо позивања на успешност, кохерентност, ефикасност и

делотворност као својстава велике стратегије, истраживачка пракса би остварила више уколико би се фокусирао на утврђивање оних фактора који чине велику стратегију успешном, кохерентном и ефикасном, и из перспективе овог истраживања најзначајније – делотворном. Ово би допринело не само дескриптивним и експланаторним истраживањима, већ и прескриптивним истраживањима јер би дало јаче упориште за међусобну компарацију потенцијалних великих стратегија. Из тог разлога, у наредним поглављима ће бити представљена, како диференцијација тако и међусобна повезаност бројних имена добре велике стратегије.

3.2.1. Кохерентност као предуслов

При објашњавању сопствених мотива за писање монографије о великој стратегији, Мартел почиње од запажања кохерентности велике стратегије обуздавања, нарочито када се упореди са пост-хладноратовском великом стратегијом Сједињених Држава, а касније исказује тврдњу да успех и ефикасност државне спољне политике произилази из кохерентне велике стратегије (Martel, 2015, pp. 1,3). Брандс, са друге стране, наводи да право мерило постојања велике стратегије не представља постојање једног (или неколико) документа у којем су представљени постулати велике стратегије, већ постојање кохерентног скупа мисли и делања зарад остваривања дугорочних циљева (Brands, 2014, p. 6). Штавише, потреба за кохерентношћу односи се и на општији ниво стратегије, јер како Бетс истиче „да би било која стратегија била смислена, она би такође требала имати дозу кохерентности и доследности“ (Betts, 2021, p. 591). На основу примера Мартелових, Брандсових и Бетсових запажања, приметне су три ствари. Прво, кохерентност у мисли и делању је индикативна за постојање велике стратегије. Друго, кохерентност представља најбазичнију вредност коју велика стратегија може имати и предуслов за разматрање преосталих одредница добре велике стратегије – ефикасности, делотворности и успешности. Треће, ако (велика) стратегија није кохерентна, она је од самог почетка бесмислена.

Међутим, како можемо одредити кохерентност велике стратегије? Најједноставније речено, кохерентност представља степен унутрашње доследности и повезаности велике стратегије посматране кроз међусобну усклађеност циљева, начина и средстава који је сачињавају. У постојећој литератури постоји сагласност да ланац циљева, начина и средстава представља најбазичнији атрибут стратегије (Lykke, 1989; Balzacq et al., 2019b; за разматрање кохерентности велике стратегије видети: Spencer, 2021). Како стратегија представља ланац циљева, начина и средстава, свака стратегија мора почивати на пажљиво успостављеном односу и усклађености између њих. Вредност којом означавамо степен усклађености између елемената тог најбазичнијег атрибута стратегије се означава као кохерентност.

Хипотетички је могуће исказати да ми „знамо“ да нешто представља стратегију уколико постоји јасна веза између циљева који се теже остварити, начина на који се остварују као и средстава којим се имплементирају. Ако је кохерентност индикативна за постојање велике стратегије, онда ако делање није кохерентно, ми не можемо рећи да иза таквог делања стоји одређена стратегија. Међутим, такво размишљање је врло проблематично јер постаје неоповргљиво – само кохерентна стратегија је стратегија. Са

друге стране, исто се не може рећи у случају тврдње да је без кохерентности стратегија фактички бесмислена. Како сврсисходност стратегије суштински произилази из тога што представља мултипликатор материјалних способности, базиран на ланцу циљева, начина и средстава, без међусобне усаглашености и усклађености елемената овог ланца стратегија не може произвести позитиван ефекат. Самим тиме, разматрање кохерентности мора претходити било којем разматрању успешности – али и ефикасности и ефективности.⁵⁶ Стратегија не може бити нити „права ствар“, нити „прави начин“ ако њени базични елементи нису у међусобној сагласности и усклађености.

Наведена запажања нас доводе до последње тачке о којој је потребно расправљати – да ли су сви елементи ланца циљева, начина и средстава подједнако релевантни, или су неки релевантнији од других? Уколико замислимо хипотетичку ситуацију у којој се одређена велика стратегија формулише, поставља се питање од ког елемента овог ланца требамо отпочети и према њему ускладити друге елементе да бисмо добили кохерентну велику стратегију? Начелно, постоје три начина на који можемо пружити одговор на ово питање. Први начин у први план ставља циљеве, други у први план ставља средства, док трећи начин почива на непостојању разлике у значају између елемената овог ланца. Према првом начину, циљеви су компаративно значајнији у односу на друге елементе будући да је *raison d'être* велике стратегије остваривање жељене воље, тј. обликовање међународног поретка. На основу тога, кохерентност велике стратегије се остварује тиме што се по утврђивању њених циљева начини и средства усклађују да би се постигла кохерентност. Према другом начину, средства, а не циљеви, су компаративно значајнији јер она постављају оквире могућег делања. Гедисова констатација о помиривању потенцијално неограничених аспирација са неминовно ограниченим средствима указује на то. Самим тиме, да би се остварила кохерентност велике стратегије, потребно је отпочети од средстава јер нам она представљају ограничавајући фактор у дефинисању остваривих циљева, а затим и начина. Коначно, према трећем начину, сви елементи ланца су подједнако значајни при формулисању кохерентне велике стратегије, и сам процес формулације захтева истовремено узимање у обзир свих њених елемената. Као прво, постоји истина у закључцима првог начина имајући у виду да се стратегија не формулише да би се искористили ресурси већ остварила воља. С друге стране, оправдан је и други начин јер су циљеви неоствариви уколико почивају на средствима која се не могу прибавити. Чак и потпуно занемаривање начина, као елемента ланца, је проблематично јер су различити могући начини различито апликабилни за различите циљеве, док, истовремено, различити начини захтевају различита средства. Кретање у границама остваривог, и самим тиме сврсисходног, захтева увиде могућег из сва три елемента ланца циљева, начина и средстава. Самим тиме, кохерентност велике стратегије мора почивати на уважавању подједнаког значаја свих елемената ланца циљева, начина и средстава.

⁵⁶ Током експертског интервјуа, Волфорт је истакао да процена унутрашње кохерентности представља један начин како спровести евалуацију велике стратегије.

3.2.2. Ефективност насупротив ефикасности

Свој девети предлог за добру велику стратегију Хал Брандс отпочиње, позивајући се на Лидела Харта, од констатације да велика стратегија треба бити и ефективна и ефикасна (Brands, 2014, р. 204). Начин на који је Брандс формулисао своју реченицу је врло специфичан с обзиром да је употребио реч *both* (значећи: оба, и једно и друго) – добра велика стратегија не може бити само ефективна или само ефикасна, већ мора инкорпорирати обе наведене вредности. То питање је врло значајно када узмемо у обзир како њихове дефиниције у реченицима, тако и њихову свакодневну употребу. Као што смо већ истакли, Речник српскога језика Матице српске их посматра као синониме. И у свакодневном говору, такође, они се често посистовећују, наизменично употребљавају, па чак и заједнички наводе. То је зато што ефикасност и ефективност представљају две стране истог новчића које су међусобно нераскидиво повезане – с тим да се не односе на исту ствар. Уколико кохерентност представља предуслов добре велике стратегије, ефикасност и ефективности стоје као две стране истог новчића који је следе.

Посматране заједнички, ефикасност и ефективност се у постојећој литератури често сагледавају кроз призму *cost-benefit* анализе, односно максималног искоришћавања неминовно ограничених ресурса. Тако је још Кенеди истакао да „није довољно за државнике да *размотре* како да победе у рату, него и по којој *цени*“ (Kennedy, 1991a, р. 4). Мартел наводи „да би државна велика стратегија била ефективна, она мора пажљиво балансирати потрошњу државних економских и политичких ресурса са њеним [велике стратегије] свеобухватним исходима“ (Martel, 2015, р. 65). Годард и Кребс указују да „велика стратегија развија [финансијски] приступачне начине да се одговори на те претње...чак и велике силе немају неограничене ресурсе и велика стратегија мора балансирати циљеве са увек ограниченим средствима“ (Goddard and Krebs, 2015, р. 8). Гласер поставља изводивост и пожељност као ништа друго до *cost*-а односно *benefit*-а. Међутим, проблем јесте што се питање *cost-benefit* анализе не односи *и на* ефикасност *и на* ефективност, већ првенствено на питање ефикасности.

У својој основи ефикасност представља својство да се „извуче максимум из својих ретких ресурса“ (Mankju, 2008, стр. 5). То је мерило степена уложених ресурса и остварених ефеката – *i.e.* цене коју треба „платити“ да би се остварио ефекат. Самим тиме, идеал би представљале ситуације када се ефекат оствари уз улагање што мање ресурса. Питер Друкер то дефинише као „радити ствари на прави начин“ (Drucker, 2009, р. 32). Међутим, ефикасност (мање-више) представља својеврсну квантитативну категорију која се фокусира на цену и „плаћање“ али се не фокусира на важније питање – о ком ефекту је реч. Једноставно речено, свако делање производи ефекте, међутим ствар је у томе што они могу бити како позитивни тако и негативни. Ту на сцену ступа ефективност, или како Друкер каже „чињење правих ствари“ (Drucker, 2009, р. 32). Ефективност представља својство да је делање усмерено у правцу оног ефекта који ће искључиво произвести позитивне, а не негативне ефекте. Ефикасно делање значи да ће се остварити одређени ефекти по најмањој могућој цени. Ефективно делање значи да ће прави ефекти бити остварени.

На основу диференцијације између ефикасности и ефективности постаје евидентно зашто су наведена разматрања Кенедија, Мартела, Гласера и Годард и Кребса у директној вези са питањем ефикасности, а не ефективности. Штавише, већина аргумената критичара велике стратегије односе се пре на њену немогућност да буде ефикасна, него да буде делотворна. Међутим, овде је потребно пружити малу корекцију у логици ефикасности када говоримо о стратешким студијама, а не о стратешком менаџменту. Када говоримо о трошковима и о цени, ту се не мисли о простим новчаним вредностима већ у укупности препрека које стоје на путу томе да се велика стратегија спроведе ефективно – то јест на прави начин. Когнитивна ограничења доносилаца одлука, бирократска ограничења, карактеристике савремених друштава, демократска ограничења, као и питање бенефита стратешког планирања, као неки од централних аргумената критичара велике стратегије, директно произилазе из запажања да је једноставно немогуће формулисати и имплементирати велику стратегију на прави начин. Једини начин да се „цена“ спусти јесте постојање једног ауторитарног, униформног и послушног друштва којим влада омнипотентни вођа и којег државни апарат безусловно слуша – што је ништа друго до једне Орвеловске државе и друштва. Такав сценарио није ништа друго до тоталитарне државе – сценарио чије су нежељене последице неупоредиво веће од било које благодети оствареног ефекта велике стратегије. Ако „цену“ не можемо спустити, велика стратегија никад не може бити ефикасна, и самим тиме је несврсисходна.

Иако је несумњиво да је „цена“ велике стратегије висока, а тиме њена ефикасност никад не може бити савршена, није све тако „црно“ као што критичари велике стратегије заговарају нити је то разлог за одбацивање велике стратегије. Ово је нарочито тачно када погледамо разлику у компаративном значају између ефикасности и ефективности. Иако не треба испустити из вида чињеницу да су ефикасност и ефективност две стране истог новчића, у овом случају је ефективност ипак компаративно значајнија у односу на ефикасност. Друкер исправно примећује да проблем конфлације ефикасности и ефективности производи ситуације да се на врло ефикасан начин могу чинити крајње беспотребне ствари, односно да „чак и најефикасније предузеће не може преживети, а камоли успети, ако је ефикасно у чињењу погрешних ствари, то јест, ако јој недостаје ефективности“ (Drucker, 1963; Drucker, 2009, pp. 31-32).

Графикон 1: Однос вредности ефективности и ефикасности и њихове импликације

		Е ф е к т и в н о с т	
		Позитивна	Негативна
Е ф и к а с н о с т	Позитивна	Најбоље	Најлошије
	Негативна	Прихватљиво	Лоше

На основу Друкеровог запажања проистекла је реченица која му се често приписује – да не постоји ништа горе од радити погрешне ствари на прави начин, а која врло елегантно указује да различите вредности категорија ефикасности и ефикасности могу имати различите импликације. Из тог разлога висока „цена“ велике стратегије заправо не само да није аргумент против њене сврсисходности, већ је и пожељна јер представља корективни фактор који спречава да се погрешне ствари раде на прави начин. Реч је ипак о два странама истог новчића и тако се истоветни фактори одражавају како на ефикасност тако и ефикасност. Како је представљено на Шеми 1, најлошије импликације произилазе не из ситуација када су и ефикасност и ефикасност негативне, већ када је вредност ефикасности негативна док је вредност ефикасности позитивна. Свакако да је најбоља ситуација када је стратегија и ефикасна и ефикасна, али у избору између остваривања ефикасности или остваривања ефикасности, увек је боље платити већу цену него радити погрешне ствари.

Иако ефикасност инкорпорира одређене аспекте ефикасности, како истичу и Милет и сарадници, ефикасност, као вредност велике стратегије, се односи пре свега на питање одређивања „правог смера“ у којем би држава требала усмерити своју стратегију (Millet et al, 1987, p. 37). Питање ефикасности, то јест „цене“, је тек секундарно у односу на ефикасност. Када је упитан о Друкеровом запажању о односу ефикасности и ефикасности, Филип Котлер (Philip Kotler) је рекао следеће: „када је реч о ефикасности и ефикасности, ја бих увек почео са ефикасношћу. Ја сам заинтересован за остваривање одређеног исхода. Тек на другом месту бринем о његовом остваривању што је ефикасније могуће“ (Kotler, 2015). Међутим, потребно је истаћи да се за пружени закључак не може рећи да представља тачку консензуса у постојећој литератури о великој стратегији. Примера ради, становиште Роналда Кребса, током експертског интервјуа, јесте да је ефикасност и питање *cost-benefit*-а компаративно значајније и централније од питања делотворности. Свакако да јесте тежити што ефикаснијој великој стратегији. Међутим, теорија менаџмента нам указује да је прво потребно запитати се да ли ће велика стратегија бити ефикасна, а тек затим колико ће бити ефикасна. Постојећа литература велике стратегије изгледа упада у замку ефикасности-пре-ефикасности јер како Карла Норлоф (Carla Norrlof) и Вилијам Волфорт исправно примећују да се „дела бројних аутора о хегемонској стабилности и великој стратегији фокусирају на трошкове безбедносних односа САД-а уместо на прилике које пружају“ (Norrlof and Wohlforth, 2019, p. 436).

3.2.3. Успех као финални корак

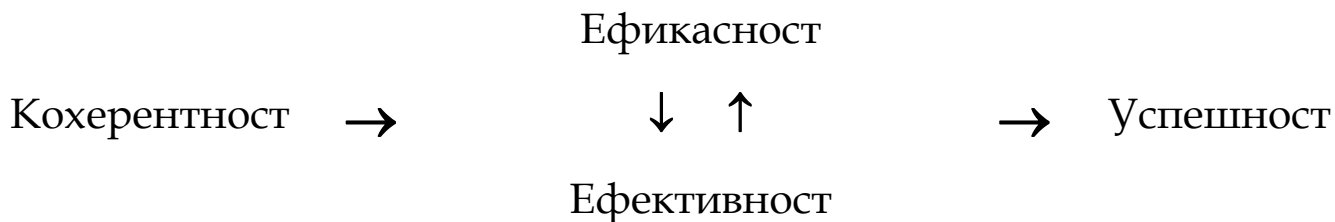
Треће поглавље је отпочето причом о резултатима. Расправа о делотворности тичала се произвођења позитивних ефеката. Самим тиме, како год покушамо да приступимо великој стратегији, ми се враћамо питању успешности. Штавише, целокупна расправа о разматрањима делотворности велике стратегије не представља ништа друго до разматрања успешности велике стратегије. Све критике велике стратегије усмерене су ка (не)могућности да велика стратегија буде успешна. Међутим, шта представља успех када је реч о великој стратегији? На први поглед делује логично да је успешна велика стратегија она која произведе резултат, односно да се позитиван ефекат заиста оствари.

Ипак, настојања да се јасно утврди и кодификује успех или неуспех велике стратегије или спољне и безбедносне политике се врло често показују као захтеван задатак (Kirss, 2018, p. 121). То у значајној мери произилази из чињенице што резултат и позитивност одређеног ефекта можемо посматрати на два специфична начина – као објективно најповољнији резултат или као субјективни, жељени резултат. Уколико бисмо успех велике стратегије посматрали кроз објективно најповољнији резултат, то подразумева да је успешна велика стратегија она која произведе објективно најповољније међународне околности по државу. Са друге стране, ако посматрамо успех велике стратегије кроз остварење жељеног резултата, онда успешност подразумева да је остварен онај резултат који је држава желела независно од тога да ли је то објективно добро или лоше – *жеље* у чињенице како Бетс каже.

Према Вилијамсону Марију, успешне велике стратегије представљају изузетак а не правило (Murray, 2011a). Уважавајући све претходно речено у овом поглављу, како можемо одговорити на питање зашто је то тако? Проблем утврђивања или кодификације успеха или неуспеха велике стратегије који Кирс истиче произилази из тога што долази до дискрепанце између објективно најповољнијег резултата и жељеног резултата. Објективно најповољнији резултат не мора уједно представљати и жељени резултат. Вероватан разлог Маријевог запажања почива на томе што идеал свакако представља онај успех који се посматра кроз објективно најповољније резултате. Било би илузорно тврдити да државе не теже остваривању објективно најповољнијих околности. Међутим, потребно је уважити чињеницу да је међународни систем изразито комплексан, и да ефекти одређеног делања често нису до краја предвидиви (видети: Jervis, 1999). Са друге стране, потребно је такође уважити и чињеницу да људи нису омпипотентна бића, способна да у потпуности сагледају околности у којима се налазе, као и да предвиде све последице сопственог делања.

Из тог разлога је успешност у свом максималистичком смислу, како Мари истиче, више изузетак него правило. Али чак и да прихватимо да је у ретким случајевима могуће достићи завидан степен остварења објективно најповољнијег резултата, успех представља тек финални корак у вредностима које велика стратегија може имати. Да би била успшена, она мора испунити предуслов кохерентности, затим бити и ефикасна и ефективна да би, тек коначно, била успешна. У Шеми 2 испод приказан је међусобни однос одредница добре велике стратегије као каузални алгоритам који отпочиње од кохерентности, наставља се преко ефикасности и ефикасности и окончава се успешношћу.

Графикон 2: однос одредница добре велике стратегије

Штавише, успешност велике стратегије, независно од начина на који је посматрамо, мора почивати на наведеном алгоритму. Уколико је успех производ некохерентне,

неефикасне и неефективне стратегије, онда стратегија није довела до успеха већ се то може приписати материјалној надмоћности, случајности или срећи. Бетс врло јасно истиче да успех велике стратегије произилази из успешне имплементације њених поставки кроз ниже нивое – војне стратегије, оператике и тактике, јер једино тако можемо заиста исказати да је велика стратегија довела до резултата (Betts, 2021, p. 597). Најбољи резултат је онај где не само долази до остварења позитивних ефеката, већ и по објективно најповољнијој „цени“, као производ стратегије која је унутар себе доследна и чији су најбазичнији елементи – циљеви, начини и средства, међу собом адекватно повезани и усаглашени. У супротном, или велика стратегија није довела до успеха, или је њен успех својеврсна Пирова победа.

3.3. Извори делотворности велике стратегије

Као што смо већ истакли, делотворност представља једну од одредница добре велике стратегије која јој није интринзична (у смислу да свака велика стратегија мора бити делотворна), већ може имати или позитивну или негативну вредност. Једини предуслов за разматрање делотворности велике стратегије јесте постојање њене кохерентности у смислу да мора постојати унутрашња доследност и међуповезаност елемената ланца циљева, начина и средстава. Са друге стране, делотворна стратегија не мора нужно бити и ефикасна стратегија. Однос ефикасности и ефективности, приказан у Шеми 1, указује да је делотворност компаративно значајнија у смислу да је повољније по државу да формулише ефективну велику стратегију која није ефикасна него обратно, јер се тиме врло учинковито усмерава у погрешном правцу – ка неуспеху. Значај утврђивања делотворности одређене велике стратегије огледа се управо у томе. Делотворност је критеријум који нам говори да ли је одабрана велика стратегија „права ствар“ по безбедност државе.

У својој критици Енглеске школе међународних односа Марта Финемор (Martha Finnemore) је поставила наизглед врло једноставно питање: „како знате [да је у питању] међународно друштво када га видите?“ (Finnemore, 2001, p. 509). Кроз наведену формулацију истакнут је један од централних проблема овог правца у изучавању међународних односа, а то је недостатак јасних „извора“ који нам указују на постојање међународног друштва. Слично можемо учинити и у случају утврђивања делотворности велике стратегије у форми: како знамо да је у питању делотворна велика стратегија када је посматрамо? Наведено питање је знатно комплексније него запитати се да ли одређена велика стратегија јесте или није делотворна. Док се на друго питање може пружити релативно једноставан, да-не одговор, у смислу да је конкретна велика стратегија представљала или није представљала „праву ствар“, на прво питање се не може одговорити на исти начин. Разлог томе је што оно захтева не само енумерацију него и логичко повезивање оних детерминаната које чине велику стратегију делотворним средством држава. Отуда, предуслов за пружање одговора на питање шта чини једну стратегију делотворном јесте идентификација њених извора.

3.3.1. Две димензије делотворности велике стратегије

Уколико отпочнемо од постојеће литературе, делотворност велике стратегије можемо сагледавати на два начина. Први начин произилази из прве и последње одреднице добре велике стратегије - за велику стратегију се може рећи да је делотворна уколико је а) кохерентна и/или б) успешна. Други начин произилази из анализа/евалуација велике стратегије (попут Гласеровог или Волфортовог модела) - за велику стратегију се може рећи да је делотворна уколико је усклађена са а) међународним окружењем и/или б) интересима држава. Међутим, оба начина нам нису од претеране помоћи у идентификацији извора делотворности велике стратегије. Када је реч о првом начину, ни кохерентност ни успешност не пружају јасне изворе ефективности велике стратегије. Уколико оставимо по страни наглашену чињеницу да је потребна строжа дистинкција између бројних имена добре велике стратегије, директно ослањање на њих као извора делотворности велике стратегије је проблематично јер нам не пружају дубље разумевање саме делотворности. Ако је делотворна велика стратегија она која је кохерентна, онда је делотворност сувишна а кохерентност једина значајна. Са друге стране ако је једино мерило успех, не само да се поставља питање шта успех заправо представља него произилази и питање како можемо да знамо да је управо делотворна велика стратегија довела до тога.

Релативно слична ситуација је и са другим начином. Несумњиво је да су и међународно окружење и специфични интереси држава врло релевантни фактори за разумевање великих стратегија. Као што је већ истакнуто у поглављу о могућим теоријама велике стратегије, неокласични приступи који почивају на уважавању и структуралних и унутардржавних фактора представљају најсврхисходније темеље за проучавање велике стратегије. Током експертског интервјуа, Вилијам Волфорт је детаљније разложио своје виђење односа утицаја међународног окружења и интереса држава по делотворност велике стратегије. Према Волфорту и међународно окружење и национални интереси у начелу представљају подједнако значајне изворе делотворности велике стратегије. С тим да он такође истиче да подједнак значај између ових фактора зависи од наше концепције националних интереса. Ако претпоставимо да интереси представљају релативно непромењиве категорије - у смислу минимум безбедност, максимум хегемонија, а између њих читав спектар постепено растућих мотива, онда је утицај међународног окружења компаративно значајнији. Разлог томе је што нам конкретна структура међународног окружења, као и положај државе у датој структури диктира опсег могућности које интересе држава може остварити. Ако има бољи структурални положај, може тежити максималистичким (непромењивим) мотивима; ако има лошији онда може тежити само минималистичким (непромењивим) мотивима - *ergo* "моћнији проводе, а слабији у том попуштају" (Tukidid, 1957, str. 315).

Међутим, упитно је да ли националне интересе заиста можемо у толикој мери подредити структуралним утицајима. Заправо, читава традиција неокласичног реализма проистекла је на покушајима да се емпиријске недоследности у односу на структурални реализам надоместе увођењем унутрашњих фактора који модификују такво, поједностављено виђење интереса (Rose, 1998). Волфортово истицање значаја државних интереса као извора делотворности велике стратегије током експертског интервјуа, заједно са запажањем да би и опстанак режима могао представљати интерес

на основу ког проистиче велика стратегија⁵⁷ упућује на закључак да се у случају велике стратегије не можемо апсолутно ослонити на структуралне факторе. Једноставно речено, могуће алтернативе не постоје у концепцијама где су партикуларни интереси у подређеном положају у односу на структуралне императиве. Они у одређеним ситуацијама могу или не морају бити значајнији, али када говоримо о усклађености велике стратегије према међународном окружењу и националним интересима, увек је реч о окружењу *и* интересима, а не окружењу *или* интересима.

Ипак, само по себи, ни међународно окружење ни специфични интереси држава нису довољни за разумевање делотворности велике стратегије. Проста усклађеност са међународним окружењем *и/или* интересима државе нам не говори о томе да ли је велика стратегија уједно и „права ствар“. Начелно говорећи, постоји широк опсег великих стратегија које могу доћи у обзир у смислу њихове усклађености са овим факторима (било посматраних појединачно, било заједно). Управо из тог разлога и Гласер и Волфорт уводе, као кораке својих модела, могуће опције и компромисе, односно сагледавање могућих алтернатива. Додуше, постоји један изузетак од овог правила, а то су већ поменуте хипотетичке ситуације када пред државом стоји само једна изводива велика стратегија. Када могућих алтернатива нема, онда се додатне опције не могу разматрати нити се могу чинити компромиси. Али како су такве ситуације више реткост него правило, не можемо постављати генералне закључке на основу њих.

Упркос постојању ограничењима, оба начина пружају одређене користи по сагледавање делотворности велике стратегије. Ако кохерентност представља предуслов за разматрање ефективности, а успешност корак којем се тежи делотворном великом стратегијом, обе одреднице јесу релевантне за утврђивање шта чини велику стратегију делотворном. Са друге стране, као фактори који утичу на обликовање велике стратегије, и међународно окружење и интереси држава не могу у потпуности бити искључени из сагледавања делотворности велике стратегије. Док је упитно у којој мери они могу представљати извор делотворности велике стратегије и стандард на основу ког процењујемо њену делотворност, није упитно да су оба фактора релевантна за разумевање велике стратегије *en general*. Посматрани заједно, наведени начини нам помажу у идентификацији две могуће димензије кроз које можемо сагледавати делотворност велике стратегије: *ефективност исхода* – која произилази из успешности и коју можемо пронаћи сагледавањем међународног окружења; и *ефективност процеса* – која произилази из кохерентности, и коју превасходно можемо посматрати унутар државе.

Уколико сврха велике стратегије представља обликовање међународног поретка који би, у најмању руку био безбеднији по државу онда би се извор њене делотворности могао пронаћи управо у остваривању таквог поретка. Ејви и сарадници јасно истичу да су циљеви велике стратегије неминовно реални исходи (Avey et al., 2018, p. 35). Велика стратегија је ефективна уколико је произвела међународно окружење које је безбедније у односу на претходно. Наведена линија мисли произилази не само из запажања успеха и релевантности међународног окружења већ такође и из поменутог значења самог

⁵⁷ Видети фусноту 50 у поглављу 2.5.2.4. *Сврха велике стратегије*.

термина делотворности. Било да се фокусирамо на термин делотворно, било на термин ефективно, у оба случаја долазимо до истог објашњења да срж лежи у остваривању исхода. Самим тиме, по дефиницији самог термина, ефективна велика стратегија је она која довела до безбеднијег међународног окружења. Узмимо за пример истраживање Кристофера Лајна о великој стратегији обуздавања. Према овом аутору велике силе се могу одлучити за једну од две опције када је реч о великој стратегији: „они могу да теже геополитичкој доминацији, или они могу трагати за одржањем релативно подједнаке дистрибуције моћи“ (Laune, 2006, p. 5). Обе наведене могућности се директно односе на исходе. Уколико се великом стратегијом оствари геополитичка доминација, или подједнака дистрибуција моћи, можемо рећи да су њихове велике стратегије биле делотворне.

Самим тиме можемо рећи да се утврђивање делотворности велике стратегије посматрано кроз димензију ефективности исхода почива на упоређивању међународног окружења пре формулације и по окончању имплементације велике стратегије. Међународни поредак који је постојао пре велике стратегије и међународни поредак који је обликован великом стратегијом треба да се разликују у смислу својих ефеката по државу. Ако су ефекти позитивни, онда је велика стратегија делотворна; ако су негативни, онда велика стратегија није делотворна. Међутим, ефективност исхода се не може тако једноставно свести на поређење међународног поретка *ante* и *post* велике стратегије. Да је то случај, онда би други начин утврђивања делотворности велике стратегије, који смо идентификовали у претходном поглављу, био и више него меродаван. Са друге стране, постављање у први план произвођења безбеднијег окружења значи да је изразито широка категорија постављена као мерило делотворности велике стратегије. Нешто безбеднији међународни поредак и значајно безбеднији међународни поредак се разликују у смислу својих утицаја на државу. Самим тиме, минимална корекција међународног поретка у смислу безбедности би подразумевала да је реч о делотворној великој стратегији. Штавише, безбедност представља само један, минимални мотив понашања држава па ни безбедност сама по себи не може бити једини основ за сагледавање делотворности велике стратегије.

Из тог разлога, поређење међународног окружења *ante* и *post* велике стратегије не може представљати адекватан начин за утврђивање њене делотворности. Потребан је друкчији начин посматрања међународног окружења *post* велике стратегије. При разматрању успешности велике стратегије наглашена су два тумачења позитивности одређеног ефекта – објективно најповољнији резултат и субјективни, жељени резултат. Да би ефективност исхода представљао адекватан извор делотворности велике стратегије, неопходно је у први план истаћи објективно најповољнији резултат, односно међународни поредак. Самим тиме, као димензија делотворности велике стратегије, ефективност исхода не почива на поређењу међународног окружења *ante* и *post* велике стратегије, већ на поређењу између међународног окружења *post* велике стратегије и објективно најповољнијег међународног поретка по државу. Потребно је истаћи да је у овом закључку имплицитно присутно да је објективно најповољнији међународни поредак уједно и повољнији од међународног окружења *ante* велике стратегије. Отуда, велика стратегија је делотворна уколико је произвела објективно

најповољнији међународни поредак по државу, док се степен делотворности велике стратегије утврђује кроз упоређивање идеалног и оствареног.

Поред ефективности исхода, изворе делотворности велике стратегије можемо пронаћи и у самом процесу од тренутка који непосредно претходи формулацији велике стратегије до тренутка окончања њене имплементације. Према овој димензији, велика стратегија је делотворна уколико је током читавог процеса у сагласности са целокупним виђењем државе о свом положају у међународном окружењу, претњама са којима се суочава, сопственим односом према њима и материјалним могућностима који јој стоје на располагању и којима пружа додатну вредност у правцу остваривања безбедности. Како наводи Ричард Бетс, „уколико је ефективна {војна} стратегија стварна а не илузорна, она мора бити у могућности да осмисли рационалну шему за остваривање циљева кроз борбу или претњу њома; имплементира шему са [расположивим] снагама; одржава функционисање плана у светлу супарникових реакција; [и] оствари нешто приближно [постављеном] циљу“ (Betts, 2000, p. 6).

Један начин на који можемо разумети „рационалну шему“ о којој говори Бетс јесте управо као ланац циљева, начина и средстава који представља фундамент стратегије, односно њихова имплементација у правцу остваривања постављених циљева. Бројни аспекти који чине ефективну стратегију стварном, према Бетсу, наликују елементима овог ланца – расположива средства, постављени циљ, различити начини (борба, односно претња борбом). Иако делује да овиме димензија ефективности процеса упада у клопку излишности делотворности у светлу значаја кохерентности, то није случај. Одредница кохерентности односи се на унутрашњу повезаност и доследност елемената овог ланца, али се не односи и на онај скуп фактора из којих сами елементи ланца проистичу. Циљеви, начини и средства не настају ни из чега, *ad hoc* за потребе одређене стратегије. Њима претходе жеље државе, тоталност средстава које државама стоје на располагању, као и карактеристични начини на који одређене државе одговарају на претње.

Циљеви, начини и средства стратегије јесу својеврсне „рационалне“ конкретизације које проистичу из наведених фактора за потребе одређене велике стратегије. По питању начина, још је током 1930-их година Лидел Харт утврдио постојање начина ратовања (*way in warfare*) односно карактеристичних приступа који државе имају према пракси ратоводства (Hart, 1936). Слична идеја касније је формулисана кроз сродан концепт стратешке културе од стране Џека Снајдера (Jack Snyder) (Snyder, 1977). Циљеви произилазе из воље коју државе теже да остваре или наметну стратегијом, на уштрб воље других држава (видети: Vofr, 1967, str. 21). По питању материјалних могућности, средства одређене стратегије произилазе из тоталности потенцијалних средстава државе, о чему је било речи у другом поглављу при операционализацији појма велике стратегије. Ефективност процеса не посматра кохерентност, *i.e.* степен унутрашње доследности и међусобне повезаности између елемената ланца циљева, начина и средстава, већ да ли је конкретна велика стратегија „права ствар“ у односу на три идентификована фактора из којих произилазе елементи овог ланца – начелно одређена као воље државе, приступа стратешком проблему и потенцијалним средствима.

3.3.2. Три лица делотворности велике стратегије

Остварити одређени резултат представља *raison d'être* стратегије. Уколико држава не буде безбеднија након спровођења велике стратегије упитна је њена сврсисходност, и самим тиме било какво разматрање њене делотворности. Међутим, постоји проблем уколико изворе делотворности велике стратегије проналазимо искључиво кроз димензију ефикасности исхода. Свакако да одређена, постојећа претња може бити неутралисана, међутим да ли можемо бити сигурни да управо имплементација велике стратегије није произвела околности из којих могу изнедрити још веће претње? Не треба ићи ван оквира случаја обуздавања да се пронађе очигледан пример ове тврдње. Поддршка муџахадинима током Совјетске интервенције у Авганистану је у већој или мањој мери довела до појаве Ал-Каиде и тиме индиректно „произвела“ нападе 11. септембра 2001 године. Историјска је чињеница да је САД изашао као победник из Хладног рата и да је остварила геополитичку доминацију, али се поставља питање да ли је иста велика стратегија која је то омогућила произвела још веће изазове по њену националну безбедност, односно међународне околности које су мање безбедне? Слично запажање постоји и при разматрању војне ефикасности. Према Милету и сарадницима, „уколико би `победа` била једини критеријум делотворности, могли бисмо закључити да су Руси били ефикаснији од Финаца током `Зимског рата` 1939-1940 или од Немаца током 1941-1945. Међутим, детаљно испитивање наведених сукоба упућује да то једноставно није тако“ (Millett et al, 1986, p. 37). Са друге стране, до сличног закључка се може доћи и у радовима Ричарда Бетса који при сагледавању стратегије Доналда Трампа (Donald Trump), наглашава да је могуће замислити ситуацију у којој неделотворна велика стратегија доводи до повољнијих исхода него да је била делотворна (Betts, 2020, p. 19).

Управо Бетсово запажање о односу делотворности и повољности исхода представља један од кључних аргумената у корист одбацивања димензије ефикасности исхода као основе сагледавања делотворности велике стратегије и идентификације њених извора. Са овим виђењем сагласни су и испитанци експертског интервјуа. И Волфорт и Кребс истичу да је могуће замислити ситуацију у којој неделотворна велика стратегија производи међународно окружење које је мање безбедно, односно ситуацију у којој неделотворна велика стратегија произведе безбедније међународно окружење. Волфорт указује да увек постоји могућност да су интереси државе једноставно погрешни, односно да стање којем државе теже једноставно не представља објективно најповољнији резултат. Са друге стране, према Кребсу, неке од највећих катастрофа по државе су проистекле из имплементације њихових великих стратегија.⁵⁸ Срж аргумента произилази из узајамног односа структуралних околности и партикуларних интереса, као и виђења успешности.

Ефикасност исхода претпоставља да је једино релевантно мерило делотворности, посматраног као чињење правих ствари зарад произвођења позитивних ефеката, коначан исход у виду објективно повољнијег међународног поретка. У зависности од тога колико је исход повољнији, на скали од незнатно повољнијег у односу на поредак

⁵⁸ С тим да треба имати у виду да је Кребс као критичар велике стратегије генерално скептичан према сврсисходности велике стратегије.

ante велике стратегије до објективно најповољнијег, толико је и велика стратегија делотворна. Међутим, уштинито је у којој мери је могуће објективно сагледати и упоређивати међународне околности, нарочито из перспективе савременика тих дешавања. Пратећи Клаузевица, али и неокласичне реалисте, фрикција, магла рата (*fog of war*) и нејасност међународне структуре чине да је велика стратегија увек у домену одређеног степена неизвесности (Clausewitz, 2007, p. 89; Ripsman et al. 2016, pp. 21-22). Уколико бисмо посматрали исходе искључиво кроз упоређивање међународних околности *post* велике стратегије са објективно најповољнијим међународним поретком морали бисмо да пођемо не само од претпоставке рационалности већ и од виђења државника као готово omnipotentних актера с обзиром да су у могућности да конципирају не само стање максималне безбедности него и шта чинити да би се дошло до тога. Поред тога, тиме бисмо готово у потпуности занемарили ефекат партикуларних интереса држава и њихове улоге у формулацији велике стратегије. Уколико стратегија представља „употребу ангажовања за циљеве рата“ (Clausewitz, 2007, p. 74), а рат „продужетак [државне] политике другим средствима“ (Clausewitz, 2007, p. 28), стратегија би требало да прати државну политику независно од тога да ли она води објективно бољим околностима или не.

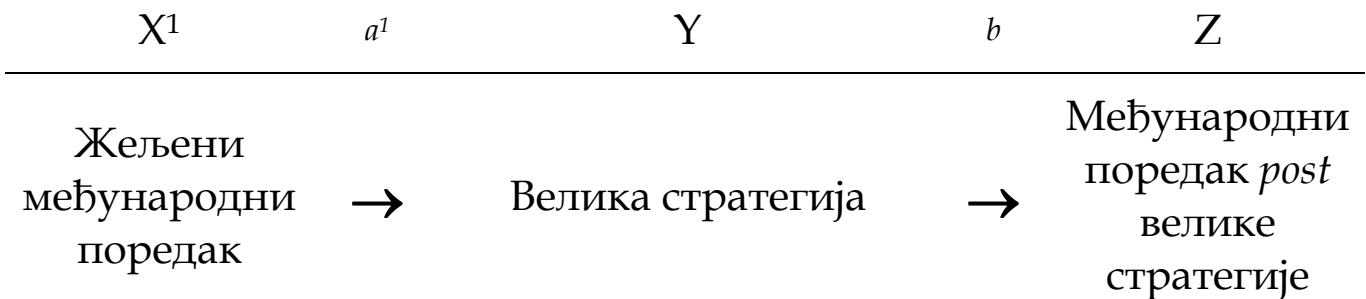
Из тог разлога, резултат, исход, победа или како год да означимо овај феномен једноставно не може представљати искључиво мерило делотворности велике стратегије. Међутим, с обзиром на значај по сврсисходност саме стратегије, исходе не можемо ни у потпуности одбацити. Предност димензије ефективности процеса јесте што постоји одређен степен повезаности са исходом, с обзиром да се воља неминовно односи на одређени исход, али посматран као други начин сагледавања успеха. Према тој димензији, резултат или исход се не посматра кроз призму објективно најповољнијег резултата већ као субјективни, жељени резултат. Самим тиме у овом случају не можемо говорити о делотворности као сагледавању и упоређивању међународних околности *post* велике стратегије са објективно најповољнијим међународним окружењем, већ је реч о субјективном виђењу међународних околности које би биле најповољније по државу, њену безбедност и друге интересе. Међутим, у случају ефективности процеса исходи не представљају искључиви извор на основу ког можемо одредити делотворност велике стратегије. Како логика ефективности процеса, која произилази из разматрања кохерентности, уважава и друга два елемента поред воље државе, можемо истаћи да ова димензија садржи три специфична извора делотворности велике стратегије које можемо означити као три лица ефективности велике стратегије.

Прво лице ефективности велике стратегије подразумева да је велика стратегија делотворна уколико је усаглашена са субјективним виђењем државе какве међународне околности би биле најповољније по њену безбедност и друге интересе. Да би велика стратегија представљала „праву ствар“, неопходно је да се њоме тежи остварити жељени резултат, то јест међународни поредак који је виђен као оптималан, али не нужно и објективно најпозитивнији. Како људи нису omnipotentна бића која могу у потпуности да сагледају комплексности ситуација у којој се налазе, и у складу с тим формулишу и имплементирају најподесније стратегије којим ће остварити објективно најпозитивнији резултат који неће изнедрити још веће претње, илузорно је постављати разматрање делотворности *vis-à-vis* таквом исходу. Једноставно речено, тиме не само да

ниједна стратегија не би била делотворна већ би се исто могло рећи и за готово свако људско делање. Са друге стране људи јесу проактивна бића која теже да обликују свет око себе у складу са својим жељама и тежњама. Готово свако, пре свега проактивно делање јесте исказ настојања да се окружење (схваћено у најширем могућем смислу) обликује према сопственим потребама. Свакако се може исказати да степен сагласности између жељеног исхода и објективно најповољнијег исхода може бити већи или мањи, и у складу с тим стратегија може бити више или мање успешна, али се делотворност као таква може посматрати само према степену усклађености са субјективним, жељеним стањем за чије остварење се велика стратегија креира.

Самим тиме, према првом лицу ефикасности, извор делотворности велике стратегије представља субјективно виђење државе о облику међународног поретка за који држава претпоставља да би јој највише погодвала. Управо тако осмишљен облик међународног поретка представља жељени, позитивни ефекат који велика стратегија треба да оствари. Сам степен делотворности велике стратегије се може утврдити на два начина. Према првом, могуће је упоређивати степен усаглашености између субјективног виђења идеалног међународног поретка са утврђеним циљевима велике стратегије. Према другом, могуће је упоређивати међународни поредак *post* велике стратегије са конципираним, жељеним обликом међународног поретка који је требао бити остварен великом стратегијом.

Графикон 3: каузлна логика првог лица ефикасности велике стратегије

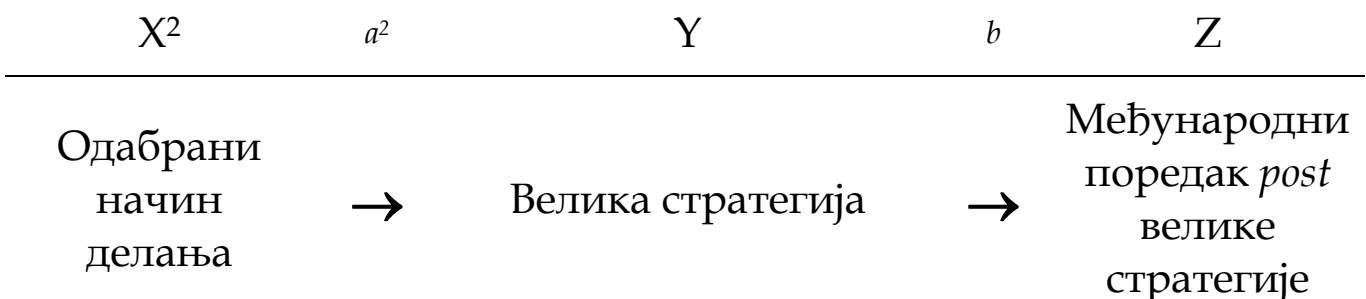
Како је приказано на Шеми 3, средиште првог начина лежи у процесу a^1 , који води од варијабле X^1 (жељени међународни поредак) ка варијабли Y (велика стратегија). Степен делотворности велике стратегије утврђује се на основу тога у којој мери је држава успела да преведе своје жеље у велика стратегију којом би то и остварила. Са друге стране, средиште другог начина лежи у поређењу између варијабле X^1 (жељени међународни поредак) и варијабли Z (међународни поредак *post* велике стратегије). У овом случају, степен делотворности велике стратегије произилази из мере сагласности између онога што је жељено и онога што је остварено. Одабир једног или другог начина превасходно зависи од истраживачког проблема који аутор постави. Међутим, начелно говорећи, други начин би био ближи разматрању успешности велике стратегије него разматрању делотворности. Независно од начина, у оба случаја је Волфортова теза о неопходности сучељавања могућих алтернативних стратегија врло корисна за утврђивање делотворности велике стратегије. Уколико посматрамо велику стратегију обуздавања, чији је циљ био спречавање СССР да се шири, извор њене делотворности се може пронаћи у односу на остваривање такве воље САД-а.

Долазак до одређеног облика међународног поретка не мора нужно имати само једну путању. Начелно можемо истаћи да постоје различите путање на које можемо усмерити средства зарад остварења истог циља. Комплексност и недостатак јасноће међународне структуре онемогућавају доносиоцима одлука да конципирају велику стратегију која доводи до објективно најповољнијих међународних околности. Наведени фактори такође постављају императив да се стратешки проблем који је пред државом поједностави како би се могао изнаћи најбољи начин делања за остваривање зацртаних исхода. Као што перцепција доносилаца одлука у конкретном међународном окружењу утиче на одабир исходишта до ког велика стратегија треба да доведе, она истовремено утиче и на виђење праваца деловања тј. како како доћи до постављеног исходишта.

Међутим, да би се избегла магла рата и фрикција, иманентна стратегијским разматрањима, и омогућило максимално искоришћење ограничених ресурса – два значајна параметра која су потребна да би се зацртани исход остварио, државе често приступају комуницирању наведеног како својим грађанима тако и другим државама. Једноставно речено – проблем је *такав* и ми смо принуђени да деламо на *овакав начин*. Из наведеног запажања произилази друго лице ефективности велике стратегије. Велика стратегија је делотворна уколико је усаглашена са одабраним правцем делања којим држава треба да „произведе“ жељени међународни поредак који сматра најповољнијим по сопствену безбедност. Уколико се донесе одлука на питање како доћи до одређене тачке, неопходно је дефинисати њој компатибилан одговор на питање шта чинити да би се до те тачке дошло. У супротном, не можемо говорити о великој стратегији као „правој ствари“ ако се не поклапа са одабраним начинима на који се теже остварити циљеви.

Самим тиме, према другом лицу ефективности, извор делотворности велике стратегије представља начин на који државе теже да делају да би остварили субјективно виђење државе о облику међународног поретка за који држава претпоставља да би јој највише погодвала. Како је приказано на Шеми 4, средиште разматрања другог лица ефективности велике стратегије лежи у процесу a^2 , који води од варијабле X^2 (одабрани начин делања) ка варијабли Y (велика стратегија). Степен делотворности велике стратегије утврђује се на основу тога у којој мери је држава успела да формулише велику стратегију која ће се имплементирати у складу са одабраним начином делања.

Графикон 4: каузлна логика другог лица ефективности велике стратегије

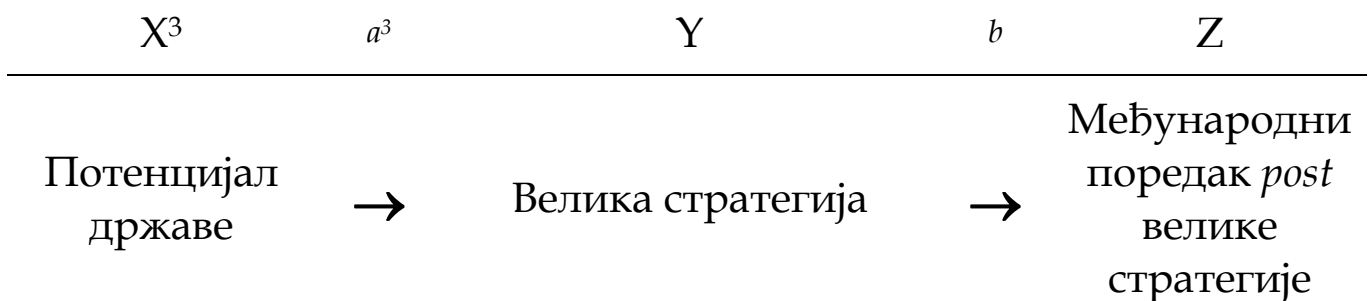
Уколико постоји значајна дискрепанца између одабраног начина делања државе и елемената велике стратегије, држава ризикује да произведе један од два нежељена

ефекта. Или може доћи до увећања магле рата и фрикције, које између осталог ризикује да доведе до ненамерне ескалације (*inadvertent escalation*) (видети: Posen, 1991, р. 12-23), или може доћи до потешкоћа у утилизацији потенцијалних ресурса државе. У случају Сједињених Држава током Хладног рата, ако велика стратегија обуздавања (тј. шта радити) не одговара постављеном правцу за који су се одлучили (тј. како радити), таква велика стратегија не представља „праву ствар“

Коначно, да би велика стратегија представљала „праву ствар“ она мора да инкорпорира адекватна средства којима би остварила безбедност државе. Међутим, уколико пратимо Фулеровску традицију и њено виђење сврхе велике стратегије, постоји опасност да се велика стратегија сведе на остваривање могућности за материјалну надмоћност. С обзиром да релевантност стратегије произилази управо и из њене диференцијације од пуне материјалне надмоћи, не можемо говорити о делотворности велике стратегије из тог угла. Са друге стране, она је по дефиницији истовремено везана за развој и утилизацију одређених средства, па је делотворност велике стратегије неминовно у вези са одређеним средствима. Као средњи пут између неопходне развојне функције велике стратегије и клопке чисте материјалне надмоћности лежи промишљена идентификација оних капацитета које држава поседује у свом сировом облику (*i.e.* потенцијалу), њихов развој у апликабилна средства и коначно њихова примена кроз велику стратегију. Једноставно речено, велика стратегија није делотворна уколико искористи све расположиве ресурсе, нити већину расположивих потенцијала, већ треба сврсисходно развијати расположиве потенцијале у правцу стицања адекватних ресурса за остваривање велике стратегије.

Такав процес можемо означити као треће лице ефективности велике стратегије. Велика стратегија је делотворна уколико адекватне расположиве потенцијале државе развије и утилизује у њеном спровођењу. Специфичност стратегијског проблема пред којим се држава налази и који тежи превазићи одређеном стратегијом подразумева развој и утилизацију одабраних средстава којим би се то остварило. Како је приказано на Шеми 5, средиште разматрања трећег лица ефективности велике стратегије лежи у процесу a^3 , који води од варијабле X^3 (потенцијал државе) ка варијабли Y (велика стратегија). Степен делотворности велике стратегије утврђује се на основу тога у којој мери је држава успела да формулише велику стратегију којом се развијају и имплементирају адекватна средства са остваривање варијабле Z (међународни поредак *post* велике стратегије).

Графикон 5: каузна логика трећег лица ефективности велике стратегије

Уколико дође до максималне утилизације свих расположивих потенцијала за потребе велике стратегије упитно је да ли је уопште стратегије релевантна, као и чињенице да држава не би могла да спроводи остатак својих надлежности. Са друге стране, уколико се држава фокусира на нереалистична средства (i.e. она средства која нису у складу са њеним потенцијалном) прети да упадне у замку империјалног растезања (*imperial overstretch*) (Kennedy, 1987).

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

ТЕОРИЈСКИ ОКВИРИ УТВРЂИВАЊА ДЕЛОТВОРНОСТИ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ

„Изградити теорију међународне политике на случајностима географије и историје је опасно“

Кенет Волц (Waltz, 2001, p. 107)

У литератури се често може наићи на констатацију како су Сједињене Америчке Државе благословене својом географијом – *i.e.* изолованом географском позицијом без реалног конкурента на Западној хемисфери, односно карактеристичном историјом која их предодређује за лидерство над „слободним“ светом. Да ли је и у којој мери то тачно или не, ни представља централни предмет овог истраживања. Међутим, ни историја ни географија (у свом физичко-географском смислу) не могу представљати искључиву основу за пружање генерализованих специфичних објашњења било ког феномена – самим тиме и велике стратегије. Констатација Кенета Волца (Kenneth Waltz) да је опасно градити теорије (тј. генерализована објашњења) на случајностима историје и географије не важи искључиво за теорију међународне политике, већ се исто тако може односити и на домен спољне и безбедносне политике.⁵⁹ Наведена констатација на први поглед делује помало контрадикторно када се у обзир узму два аспекта овог истраживања: прво, чињеница да је у самом наслову јасно назначена геополитичка димензија овог истраживања – што подразумева да је географија битна; и друго, истраживања велике стратегије, нарочито она базирана на стратешкој култури, су значајно ослоњена на конкретна историјска искуства држава у фокусу.

Међутим, изградити теорију на случајностима географије и историје није исто грађењу теорије на њиховим правилностима. И историја и географија могу представљати значајне варијабле у теоријским уопштавањима – варијабле које у зависности од случаја до случаја могу имати различите вредности, и тиме различит степен утицаја. Примера ради, Балзак, Домбровски и Рајх идентификују тзв. „националне патологије“ (*national pathologies*) као један од четири атрибута велике стратегије, односно и као варијаблу у њиховом интерпретативистичком оквиру проучавања велике стратегије (Balzacq et al., 2019b, p. 9). Историјска искуства и сећања, код одређених држава могу представљати важну детерминанту велике стратегије, али код других држава то не мора нужно бити случај. Слично је и по питању географије. Просторна компонента може представљати врло значајан фактор у разумевању стратешког понашања држава, што је навело ауторе попут Колина Греја да закључе да је сва политика геополитика, а сва стратегија геостратегија (Gray, 1999a, p. 162). Међутим, важно је истаћи да су само у ригидним, детерминистичким филозофским ставовима,⁶⁰ присутним пре свега у раној класичној геополитичкој мисли, географски фактори у тој мери пресудни да дословно диктирају

⁵⁹ Наведено запажање се односи на строгу дистинкцију коју Волц поставља између међународне политике и спољне политике. Видети: Waltz, 1996.

⁶⁰ Под термином филозофски ставови (*philosophical stance*) Харолд и Маргарет Спраут (Harold and Margaret Sprout) посматрају начине на који се може конципирати однос између човека и окружења, на основу чега произилазе и разнолика теоријска уопштавања о утицају просторних фактора на међународну политику. Видети: Sprout and Sprout, 1956; 1957; 1965.

судбине држава. У савременом изучавању геополитике, просторни фактори јесу централни али се не посматрају на толико ригидан начин да човечанство не може избећи њихов утицај.

Утврђивање генерализованог специфичног објашњења велике стратегије обуздавања и њене делотворности, које смо поставили као примарни циљ овог истраживања, не може почивати на каузалном механизму који је формиран на изузецима историје и географије. Међутим, из те перспективе проблематичан је и начин на који смо у другом поглављу ове дисертације представили коришћене теоријске оквири у постојећим истраживањима велике стратегије. Иако је пружена категоризација начина на који су истраживачи теоријски приступали проблему врло погодна за генералну систематизацију коришћених теоријских оквира, висок степен општости нам онемогућава да остваримо адекватан ниво аналитичке прецизности потребан за објашњавање делотворности велике стратегије. Волфорт је с правом истакао током експертског интервјуа да теорија на којој почива истраживање велике стратегије мора представљати теорију средњег домета (*middle range theory*),⁶¹ што је нешто што диференцијација на структуралне, *Innenpolitik* и неокласичне теорије свакако није. Теоријски објаснити велику стратегију и њену делотворност подразумева идентификовати или успоставити генерализовано теоријско уопштавање којим се не тежи објашњавању општег понашања држава, већ конкретно питањима велике стратегије и њене делотворности. То свакако не значи да није могућ одређен степен преклапања, већ да треба избегавати ослањање на тзв. велике теорије (*grand theories*)⁶² ако се жели остварити адекватан ниво аналитичке прецизности.

Да бисмо у потпунили одговор на питање како можемо сагледавати делотворност велике стратегије, није довољно само идентификовати њене изворе, већ и одговорити на питање којим теоријским оквирима можемо објаснити делотворност велике стратегије. Уважавајући опасност грађења генерализованих објашњења на случајностима историје и географије, као и потребу за утврђивањем или успостављањем теорије средњег домета којим би се објаснила делотворност велике стратегије, у првом делу биће представљене оне теорије средњег домета које могу послужити као теоријско утемељење генерализованог објашњења делотворности велике стратегије. С обзиром да примарно истраживачко питање ове дисертације гласи шта чини велику стратегију делотворном, евидентно је да теоријска објашњења морају узимати велику стратегију као зависну варијаблу. На основу представљених могућности, и у складу са разматрањима три лица делотворности велике стратегије представљеним у претходном поглављу, у даљем тексту биће детаљније сагледана два потенцијална теоријска оквира – теорија равнотеже интереса (*Balance-of-Interest Theory*) Рандала Швелера и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна (Bradley Klein). Коначно, у последњој целини ће бити приказано алтернативно теоријско објашњење делотворности велике стратегије засновано на геополитичким разматрањима.

⁶¹ Термин теорија средњег домета, алтернативно називан теоријом средњег нивоа (*mid-level theories*), се односи на оне теорије којима се настоје пружити теоријска уопштавања примењива на конкретна питања, временске периоде, популацију и сл. Видети: Lake, 2013.

⁶² За разматрање великих теорија у међународним односима видети: Eriksson, 2014.

4.1. Могуће теорије средњег домета

Иако се може уважити чињеница да Сједињене Државе заиста имају карактеристичну историју и благословеност географског положаја, генерализованост објашњења за којим се у овом истраживању трага поставља императив да се наведене специфичности Сједињених Држава поставе у други план. Ово питање је врло значајно када се узме у обзир да је наизглед савршено теоријско упориште објашњења велике стратегије обуздавања и њене делотворности теорија екстрарегионалне хегемоније (*theory of extraregional hegemony*) Кристофера Лајна (Laune, 2006). Разлог томе је што је Лајнова теорија развијена за објашњење истог случаја који се испитује и у овој дисертацији – велике стратегије обуздавања, у релативно компатибилном временском и просторном оквиру и ослањајући се на истоветан методолошки оквир. Међутим, Лајн не тежи пружању *генерализованог*, већ само специфичног објашњења велике стратегије обуздавања. Штавише, Дерек Бич и Расмус Педерсен чак наводе Лајнову студију као пример добре праксе за трећу варијанту праћења процеса – објашњавање исхода (Beach and Pedersen, 2013, pp. 65-66).

За једну ствар се Лајну посебно мора дати признање – његово истраживање је једно од најексплицитније постављених у погледу теорије, методологије, случаја. То омогућава врло једноставну идентификацију централних елемената (варијабли) његове теорије, као и начина на који је генерисао своју теорију. Лајнова теорија екстрарегионалне хегемоније представља теорију средњег домета у склопу традиције неокласичног реализма, у чијем средишту лежи политика Отворених врата (*Open Door policy*). Надграђујући рад историчара дипломатије Сједињених Држава, пре свега Вилијама Вилијамса (William Appleman Williams), Лајн истиче да је централни циљ велике стратегије Сједињених Држава био да успостави „међународни систем или `светски поредак` сачињен од држава које су отворене и сагласне са либералним вредностима Сједињених Држава и институција, и које су отворене за економски продор Сједињених Држава“ (Laune, 2006, p. 30). На основу тога, интервенишуће варијабле Лајнове теорије јесу економска, политичка и вредносна димензија политике Отворених врата.

Проблем са Лајновом теоријом јесте што је она управо изграђена на изузетку историје и географије. Такозвана интерпретација „Отворених врата“ дипломатске историје Сједињених Држава је управо то – интерпретација специфична за њихову историју. Исто се односи и на географију с обзиром да Лајн јасно истиче да „само острвска (*insular*) велика сила попут Сједињених Држава може стећи екстрарегионалну хегемонију“ (Laune, 2006, p. 29). Поред тога, пажљивије сагледавање Лајнове теорије екстрарегионалне хегемоније указује на постојање нормативне ноте што захтева додатан опрез при базирању истраживања на овом теоријском оквиру. Ово виђење дели и Вилијам Волфорт који је током експертског интервјуа такође указао на овај проблем Лајнове теорије. На основу свега наведеног, теорија екстрарегионалне хегемоније Кристофера Лајна је одбачена као могући теоријски оквир за пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије.

Поред теорије екстрарегионалне хегемоније, у постојећој литератури се могу идентификовати бројне теорије средњег домета које би такође могле послужити као теоријско упориште за објашњавање делотворности велике стратегије. Као што смо већ истакли, Голдстин је у свом истраживању навео бројне могуће теорије средњег домета различитих традиција. Као једне од (логичнијих) могућности јављају се теорије традиције реализма, пре свега теорија равнотеже моћи, као и њене варијације у виду теорије равнотеже претње Стивена Волта или теорије равнотеже интереса Рандала Швелера (Waltz, 2010; Walt, 1987; Schweller, 1998). Док је теорија равнотеже интереса Рандала Швелера погодан кандидат за сучељену теорију којом бисмо објаснили делотворност велике стратегије, друге две теорије имају одређених ограничења. Иако теорија равнотеже моћи представља једну од најутицајнијих теорија у међународним односима, тестирање ове теорије на случајевима из светске историје показује бројне теоријске и емпиријске недоследности (Wohlforth et al., 2007). Са друге стране, и теорија равнотеже моћи и теорија равнотеже претње заправо не говоре много о конкретним стратешким опцијама, већ само да ли ће или неће, односно када доћи до уравниотеживања.

У случају теорије превласти моћи Роберта Гилпина, коју Голдстин наводи као једну могућност, упитно је у којој мери о њој можемо говорити као теорији средњег домета с обзиром да је поједини аутори виде као алтернативну велику теорију структуралног реализма насупрот Волцовой (Wohlforth, 2011). Међутим, варијација ове теорије пружена од стране Стивена Брукса и Вилијама Волфорта би могла бити узета у разматрање, с обзиром да пружа релативно ужу каузалну тврдњу – у ситуацијама када постоји недвосмислена превласт моћи једне државе, неће бити довољно подстицаја да остале покушају да је уравниотеже (видети: Brooks and Wohlforth, 2005; 2008; Wohlforth, 1999). Ипак, постоје два проблема и са варијацијом пруженом од стране Брукса и Волфорта: прво, теорија се односи првенствено на униполарне системе; и друго, може нам помоћи да објаснимо понашање само оних држава које нису предоминантне. Обрнута ситуација је у случају теорије транзиције моћи, с обзиром да нам она говори у којим случајевима може доћи до великих ратова између растуће и опадајуће силе, али не много о самим стратегијама и њиховој делотворности.⁶³ За разлику од теорије превласти моћи и теорије транзиције моћи, сврсисходније решење би могла представљати теорија офанзивно-дефанзивног баланса (*offense-defense balance theory*). Према теорији офанзивно-дефанзивног баланса, вероватноћа избијања рата зависи од тога да ли је офанзивно или дефанзивно делање има превласт, односно компаративно лакше за спровести (Jervis, 1978; Van Evera, 1998; 1999). Према томе, овом теоријом би се могло пружити погодно објашњење делотворности велике стратегије из перспективе

⁶³ Постоји један изузетак који би се могао пронаћи, а односи се на случај уступака у моћи из реалистичких разлога који Миршајмер наводи у свом разматрању стратегија опстанка (Mearsheimer, 2001, pp. 164-165). У том хипотетичком сценарију, могуће је замислити ситуацију у којој уступање доминације над међународним поретком представља потенцијалну велику стратегију државе. Она се разликује од стратегије попуштања, с обзиром да није реч о попуштању другој страни по појединим питањима већ готово потпуном уступању доминантне позиције без великог рата. Иако је ово питање врло интересантно, нарочито из перспективе актуелног раста моћи Кине и смањивања дискрепанце у релативној моћи између Сједињених Држава и ње, ово питање неће бити даље разматрано у овој дисертацији.

њене офанзивне или дефанзивне природе, у складу са постојећим балансом између њих. Међутим, проблем је што нас ова теорија приближава технолошко-детерминистичком ставу с обзиром да баланс примарно проистиче из односа између офанзивног и дефанзивног наоружања. Самим тиме, оно нас уједно приближава и материјалистичком тумачењу које је због природе самог појма стратегије одбачено.

Теорија офанзивно-дефанзивног баланса је блиска идеји безбедносне дилеме, коју Голдстин такође истиче као потенцијални теоријски оквир. Међутим, упитно је у којој мери безбедносну дилему можемо означити теоријом. Иако несумњиво пружа каузални аргумент – у смислу спиралног модела наоружавања и контранаоружавања, безбедносну дилему пре можемо означити стањем које је потенцијална замка сваке стратегије. Самим тиме, у овом случају долазимо до својеврсног негативног теоријског одређења – ако дође до безбедносне дилеме онда велика стратегија није делотворна, и тиме нам не може указати када је и у ком степену делотворна. Ипак, хипотетички јесте могуће замислити формулацију теорије, делом базиране на безбедносној дилеми, којом би се делотворност велике стратегије могла објаснити и у позитивном смислу. Аутор ове дисертације је у коауторском раду са Владимиром Ајзенхамером, разматрао како имплементација стратегије одвраћања може довести до настанка безбедносне дилеме, али значајније како се иста може превазићи (Копања и Ајзенхамер, 2022). Закључак до којег су аутори дошли јесте да је адекватним стратешким дискурсом који би пратио имплементацију стратегије одвраћања могуће уверити другу страну у стриктно дефанзивни карактер одвраћања и тиме избећи замку безбедносне дилеме. Ипак, овде као прво не можемо говорити о тзв. теорији безбедносне дилеме с обзиром да кључну варијаблу представља стратешки дискурс, али не можемо говорити као ни о јасно формулисаној теорији будући да аутори нису у довољној мери разрадили сопствено разматрање у истраживању.

Значај претходног разматрања улоге стратешког дискурса јесте што нас усмерава у правцу алтернативног корпуса теорија – пре свега конструктивистичких, али и критичких. Реч је о једном врло хетерогеном пољу које карактеришу значајне разлике у смислу нивоа анализе, кључних фактора и генералног приступа објашњавању велике стратегије, претежно се фокусирајући на три скупа питања: легитимизације понашања, цивилно-војних односа и улоге културолошких фактора. Модел Роналда Кребса је добар пример конструктивистичке теорије средњег домета који је део ширих конструктивистичких разматрања о легитимности као ограничавајућем фактору политика националне безбедности (Brooks and Wohlforth, 2008, pp. 171-207; за разматрања улоге легитимизације у истраживањима велике стратегије видети: Goddard and Krebs, 2015; Goddard, 2021). У својој основи, он почива на сагледавању начина на који државници легитимишу своје политике националне безбедности да би омогућили њихов успех, кроз реторички модус аргументовања или приповедања (*storytelling*), у ситуацијама када је доминантан наратив утемељен (*settled*) или неутемељен (Krebs, 2015). Велика стратегија, као политика националне безбедности која представља њен логички континуитет, такође захтева легитимизацију од стране грађанства како би се увећала могућност њеног успеха. Међутим, из перспективе утврђивања делотворности велике стратегије, проблем са Кребсовим моделом јесте што је он погоднији за

испитивање ефикасности, а не ефективности велике стратегије, с обзиром да адекватан реторички модус омогућава снижавање „цене“ велике стратегије.

Нешто другачији поглед на значај легитимитета и потребе за легитимизацијом пружа Стејси Годард у свом разматрању улоге ових процеса код држава у успону. Ауторка започиње од запажања да постоји настојање код свих држава да оправдавањем сопственог делања створе услове у којима би друге државе прихватиле њихов успон, па чак хипотетички њихов успон и подржале (Goddard, 2018, p. 18). Међутим, како Годард истиче, „легитимизација можда јесте уобичајена, али нису сва оправдавања подједнако ефективна у подстицању колективне мобилизације“ (Goddard, 2018, p. 27); њихова ефективност зависи од њихове резонанце (Goddard, 2018, p. 28). Срж теоријског модела почива у степену тзв. мултивокалности (*multivocality*) државе у успону – односно комуницирању са што широм публиком, и степену институционалне угрожености велике силе – односно нивоа угрожености предоминантних норми (Goddard, 2018, pp. 29-39). Модел Стејси Годард делује врло погодно за утврђивање делотворности велике стратегије. Ако велика стратегија државе у успону није у складу/праћена адекватним нивоом мултивокалности, независно од степена угрожености предоминантних норми, она неће моћи да произведе жељени ефекат. Међутим, проблем са овим моделом јесте што се примарно односи на један подтип држава – државе у успону, тј. ревизионистичке државе. Поред тога, и он се попут Кребсовог модела више односи на питање ефикасности него ефективности. Коначно, како истичу Врукс и Волфорт, „конструктивистички аргументи за ограничења заснована на легитимности нису у тој мери погрешни колико су пренаглашени“ (Brooks and Wohlforth, 2008, p. 172). Иако нема сумње да је боље делати на начин који је доживљен као легитиман, то не значи да ће државе одустати од одабраног начина делања ако га други не доживљавају легитимним.

По питању улоге цивилно-војних односа, како смо нагласили при представљању постојећих разматрања делотворности велике стратегије, истраживања Рисе Брукс и њен рад о утицају стратешких процена би се могао узети као теорија средњег домета иако се првенствено односи на стратегију *en general*. Уколико бисмо каузалну логику теорије Рисе Брукс, која полази од дивергенције преференци и равнотеже моћи између војних и цивилних елита до квалитета стратешке процене, „продужили“ тако што би стратешка процена представљала интервенишућу варијаблу која води ка великој стратегији као зависној, онда бисмо могли да говоримо о потенцијалној теорији којом бисмо могли да објаснимо делотворност велике стратегије (Brooks, 2008). Иако Риса Брукс није говорила о томе у својој монографији и није се примарно фокусирала на велику стратегију, елементи њене теорије јесу видљиви у раду о цивилно-војним односима и великој стратегији (Brooks, 2021). Једноставно без адекватног нивоа цивилно-војних односа (конципираног кроз високу дивергенцију преференци и неуравнотеженост моћи између војних и цивилних елита), доћи ће до некавалитетних стратешких процена чији ће продукт бити неделотворна стратегија. Приговор овој теорији се суштински може пружити на истоветан начин као што су Стивен Брукс и Вилијам Волфорт истакли код конструктивизма – није погрешно, колико пренаглашено. Да је то случај, ниједан ауторитарни режим не би могао да развије

делотворну велику стратегију с обзиром на неуравнотеженост моћи између цивилних и војних елита.

Коначно, могућу теорију средњег домета можемо пронаћи у широком корпусу литературе која се односи на питање стратешке културе. Како смо истакли у поглављу о постојећим теоријским оквирима у истраживањима велике стратегије, ослањање на стратешку културу представља један од најчешћих *Innenpolitik* приступа. Стратешка култура произилази из запажања да „различите државе имају различите предоминантне стратешке преференце“ (Johnston, 1995b, p. 34), односно „колективне претпоставке и очекивања...[која] ограничавају државно понашање...кроз дефинисање прихватљивих и неприхватљивих стратешких избора“ (Ripsman et al., 2016, p. 67). Почевши од касних 1970-их и истраживања Џека Снајдера (Jack Snyder) о Совјетској стратешкој култури до данас разматрања стратешке културе прошла су кроз тзв. три генерације изучавања (Snyder, 1977; Johnston, 1995b).⁶⁴ Поделу на три генерације изучавања пружио је Аластер Иан Џонстон (Alastair Ian Johnston), уочавајући разлике у начинима на који аутори одређују стратешку културу, посматрају њен утицај на стратешко понашање држава, односно начина на који аутори приступају самом истраживачком процесу. Ако ништа друго, онда нас прост квантитет истраживања која су се ослањала на стратешку културу наводи на закључак да се овај приступ не може заобићи као потенцијални оквир за објашњење делотворности велике стратегије. Заправо, једино питање које се заиста поставља јесте који приступ?

Поред поменуте три генерације теоретичара стратешке културе, карактеристичан модел велике стратегије базиран на стратешкој култури пружају и Нојман и Хеика. Међутим, ближим сагледавањем њиховог модела постаје јасно како за њих стратешка култура суштински представља производ наизменичног утицаја дискурса и пракси, посматраних као велика стратегија (у случају дискурса) с једне, и цивилно-војних односа, доктрина и набавки (*procurements*) (у случају пракси) са друге стране (Neumann and Heikka, 2005). Проблем са Нојмановим и Хеикиним моделом је што долази до конфлације између велике стратегије и стратешког дискурса, као и чињенице да се заправо не може утврђивати делотворност велике стратегије овим приступом у оној мери у којој се може посматрати утицај велике стратегије на питања доктрине, цивилно-војних односа и набавки.

Циљ ове дискусије био је представљање могућих теорија средњег домета који би могли послужити као теоријска основа за објашњавање делотворности велике стратегије. Важно је нагласити да наведени приказ не представља целокупан скуп могућих теоријских оквира којим се може објаснити велика стратегија. Напротив, у овом поглављу приказане су неке од најзначајнијих теорија средњег домета које се могу применити на истраживања велике стратегије, претежно традиције реализма и конструктивизма с обзиром на значај који ове две традиције имају у савременом изучавању међународне безбедности (Ajzenhamer, 2017). Из тог разлога теорије либералистичке традиције су изостале из ове дискусије. На основу сагледавања

⁶⁴ За истраживања стратешке културе у домаћој литератури видети на пример: Ejdus, 2007/08; Тоје, 2009; Благојевић, 2019; Кесић, 2019; Миленковић, 2019; Стојановић, 2019; Новаковић, 2019; Коранја, 2019b; Ајзенхамер, 2020в; Врачар и Милковски, 2020.

предности и недостатака могућих теорија средњег домета, теорије којима ће се настојати пружити одговор на централна питања ове дисертације су теорија равнотеже интереса Рандала Швелера и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, аутора друге генерације стратешке културе.

4.2. Теорија равнотеже интереса Рандала Швелера

Теорија равнотеже интереса представља теорију средњег домета која потпада под традицију реализма у међународним односима. Кроз досадашња поглавља ове дисертације често смо спомињали реализам као *традицију*, а не као *теорију*. Ово питање је значајно јер реализам *en general* не представља унификовану и једноствену теорију у смислу пружања јасних пропозиција државног понашања (Schweller, 1997, p. 927; Wohlforth, 2010, p. 131). Не желећи да залазимо у дубљу расправу филозофије науке и разматрања аутора попут Имреа Лакатоша (Imre Lakatos) или Томаса Куна (Thomas Kuhn), као што то чине Џефри Легро (Jeffrey Legro) и Ендру Моравчик (Andrew Moravcsik) у својој критици традиције реализма односно Таљаферо у одбрани исте, оно што је заједничко реализму јесте: групизам (*groupism*) – односно закључак да се политика одвија између групе људи, превасходно (али не и искључиво) мислећи на државе; егоизам – да се те групе (као и појединци који их чине) првенствено воде сопственим интересима; анархија – да не постоји међународна централна власт која би регулисала односе између егоистичких група; и политика моћи – политика између егоистичких група у стању анархије се базира на моћи и безбедности (Wohlforth, 2010, p. 131; Legro and Moravcsik 1999; Feaver et al., 2000).

У оквиру ове традиције временом су се искристалисале три карактеристичне школе реализма: класични реализам – чији је најистакнутији представник Ханс Моргентхау (Hans Morgenthau) и која се фокусира на *Innenpolitik* факторе; структурални или неореализам – чији је најистакнутији представник Кенет Волц и која у први план истиче структуралне факторе; као и релативно скорашњи додатак у виду неокласичног реализма који инкорпорира елементе и класичног и структуралног реализма (Morgenthau, 1948; Waltz, 2010; Rose, 1998; Quinn, 2018). Међутим, ако наведене школе посматрамо као хоризонталну поделу у оквиру традиције реализма постоји још једна, вертикална подела или варијација унутар традиције – подела на офанзивни и дефанзивни реализам. У суштини, разлика произилази из различите базичне претпоставке о утицају анархије на државно понашање и остваривање безбедности. Док офанзивни реалисти сматрају да је офанзивно понашање и максимизација моћи једини гарант безбедности, а хегемонија базични мотив, у случају дефанзивних реалиста опстанак је базични мотив а очување равнотеже моћи гарант безбедности (Snyder, 1991, pp. 11-12; Taliaferro 2000/01, pp. 128-129; Mearsheimer, 2001, pp. 19-22; Wohlforth, 2010, p. 139).

На основу свега реченог, теорију равнотеже интереса можемо сврстати у традицију реализма, школу неокласичног реализма, варијације офанзивног реализма. Иако Таљаферо доводи у питање у којој мери Швелерова теорија потпада под неокласични и офанзивни реализам, како наводи Владимир Трапара, Швелер сам себе сврстава под

неокласични реализам али и сама природа његове теорије укључује и структуралне и *Innenpolitik* факторе чинећи је неокласичном (Trappara, 2014, str. 163; Taliaferro 2000/01, p. 135; Schweller, 2004). Већи проблем јесте у виђењу теорије равнотеже интереса као дела варијације офанзивног реализма. И Таљаферио и Трапара само примећују да Швелер не посматра претпоставку офанзивног или дефанзивног понашања као нуспродукт анархије, већ га базира на унутардржавним факторима (Trappara, 2014, str. 163; Taliaferro 2000/01, p. 135). Аргумент зашто теорија равнотеже интереса потпада под варијацију офанзивног реализма проналази се у Швелеровим радовима који критикују *status quo* пристрасност структуралног реализма.

4.2.1. Од равнотеже моћи и претње до равнотеже интереса

Критикујући разматрања Кенета Волца и Стивена Волта да је уравнотеживање учесталије него шлеповање, Швелер истиче да је централни разлог због којег аутори долазе до тог закључка *status quo* пристрасност структуралног реализма (Schweller, 1994). Начин на који је Волцово виђење равнотеже моћи и Волтово виђење равнотеже претње постављено, почива на претпоставци да и уравнотеживање и шлеповање произилазе из истоветног циља – „остваривања веће безбедности“ (Schweller, 1994, p. 74). Према Швелеру, то је индикативно теоријској пристрасности аутора да посматрају врло узак скуп мотива на основу ког оцењују понашање држава коју назива *status quo* пристрасност (Schweller, 1996, p. 92).

У суштини, централна идеја која диференцира офанзивни и дефанзивни реализам и јесте да ли је базична тежња држава под анархијом да максимизирају сопствену моћ и остваре добит или само да осигурају сопствену безбедност и опстанак. Самим тиме, дефанзивни реалисти суштински посматрају државе као базично *status quo* актере, док офанзивни реалисти виде државе као базично ревизионистичке. Швелерова теза заправо не припада у потпуности ни једној од две категорије, већ наглашава потребу повратку класичном реализму и истицању релевантности разноликости циљева држава (Schweller, 1996, p. 92). Разлог због којег га сврставамо у офанзивни, а не дефанзивни реализам, је двострук: прво, Швелер сматра да је опортунистичко понашање учесталије него што структурални реалисти сматрају (Schweller, 1994, p. 75); и друго, опортунистичко понашање је логички ближе виђењу офанзивних реалиста да државе теже максимизацији моћи него ли виђењу дефанзивних реалиста који наглашавају опстанак (упоредити са Mearsheimer, 2001, p. 29).

Швелерова теорија равнотеже интереса проистекла је као одговор на уочене теоријске и емпиријске недоследности теорија равнотеже моћи и равнотеже претње по питању успостављања савеза, односно одлуке за стратегију уравнотеживања или шлеповања. Самим тиме, она је примарно теорија којом се објашњава зашто и када се државе одлучују за једно од та два типа понашања. Међутим, како сам Швелер наглашава, пружање одговора на питање „да ли државе теже да уравнотежују или да се шлепају са државом или коалицијом на успону...је кључно за формулацију велике стратегије“ (Schweller, 1994, p. 72). Иако данас Швелера можемо сврстати међу критичаре велике стратегије, развој теорије равнотеже интереса је био нераскидиво повезан са разматрањима велике стратегије (за Швелерове критике видети: Drezner et al., 2020;

Schweller, 2021). Штавише, и у својим радовима који се директно односе на теорију равнотеже интереса, као и каснијим радовима који се фокусирају на феномен недовољног уравнотеживања (*underbalancing*), Швелер обилато разматра управо велике стратегије (Schweller, 1994; 1998; 2004; 2006).

Саме теорије равнотеже моћи и равнотеже претње представљају једно од најчесталијих упоришта реалиста у изучавању велике стратегије (Posen, 1984; 2014; Walt, 1989; van Evera, 1990). Међутим, из перспективе утврђивања делотворности велике стратегије њихов недостатак лежи у томе што би се утврђивање ефективности могло посматрати само кроз ефективност исхода – иако је то израженије код равнотеже моћи него равнотеже претње. Отуда, уколико бисмо се ослонили на наведене теорије, ми бисмо се суочили са недостацима које ефективност исхода доноси. Са друге стране, како у случају теорије равнотеже интереса државе могу имати разноликији спектар интереса на основу којег одређују стратешко понашање, она је из перспективе посматрања делотворности велике стратегије изразито компатибилна са првим лицем ефективности велике стратегије. Да ли ћемо одређено понашање у виду велике стратегије оценити као делотворно или не, зависи од односа *vis-à-vis* вредностима које две кључне варијабле ове теорије имају у конкретном случају.

4.2.2. Појмовни оквир: независне и интервенишуће варијабле

Теорија равнотеже интереса почива две кључне варијабле – *дистрибуцији моћи* као структуралној варијабли, и *стратешким интересима* држава као *Innenpolitik* варијабли, чиме се јасно указује на неокласичну природу ове теорије (Schweller, 1994; 1998). Према Швелеру, обе варијабле су неопходне да бисмо у потпуности разумели равнотежу интереса и објаснили понашање држава. Из тог разлога он истиче да равнотежа интереса има двоструко значење – једно на структуралном нивоу, а друго на нивоу државе (Schweller, 1994, р. 99). Међутим, Швелер ни у једном тренутку није експлицитно и јасно одредио однос између две кључне варијабле теорије равнотеже интереса. У једном тренутку дистрибуција моћи је пресудна, у другом тренутку се полази од интереса. С једне стране, Швелер наводи да (не)стабилност међународног система није продукт конкретног стратешког интереса држава у оној мери у којој произилази из запажања да ли су ревизионистичке или *status quo* државе компаративно моћније (Schweller, 1994, р. 104); док са друге стране значење равнотеже интереса на структуралном нивоу, тј. варијабла дистрибуције моћи произилази из значења на нивоу државе, јер Швелер не посматра дистрибуцију моћи *per se* већ дистрибуцију моћи из перспективе да ли ревизионистичке или *status quo* државе имају надмоћ (Schweller, 1994, р. 104).

Ово питање је врло проблематично из перспективе очувања аналитичке прецизности теорије, потребне за генерисање хипотеза о делотворности велике стратегије. Швелеров недостатак експлицитности по питању одређења односа између дистрибуције моћи и стратешког интереса као варијабли каузалног механизма омогућава вишеструка тумачења и самим тиме контрадикторне хипотезе. У суштини, на основу Швелерових широк разматрања могуће је идентификовати два специфична тумачења. Према првом тумачењу, дистрибуција моћи је независна, док је стратешки интерес

интервенишућа варијабла. Код разматрања прогресивности неокласичног реализма, Швелер цитира сопствени рад који почива на теорији равнотеже интереса као покушај одговора на питање „како државе реагују на претње и могућности њиховог екстерног окружења и да ли друкчије државе реагују на друкчије начине“ (Schweller, 2003, p. 318). Слично чини и касније при представљању друге теорије – теорије недовољног уравнотеживања (*underbalancing*) (Schweller, 2006, p. 7). Тиме, теорија равнотеже интереса пре представља модификатор изворне теорије равнотеже моћи него њеног директног конкурента, с обзиром да се фокусира на оне обрасце понашања који нису подударни са изворном теоријом равнотеже моћи (Vasquez, 1997, p. 906). Штавише, чак и сам Швелер истиче да он рафинише а не одбацује Волцову теорију (Schweller, 1997).

Међутим, према другом тумачењу, однос између дистрибуције моћи и стратешког интереса је изједначен, при чему обе варијабле можемо означити као независне. У чланку који је претходио представљању теорије равнотеже интереса, Швелер је експлицитно нагласио да „подизањем концепта државних интереса на позицију подједнако значајну дистрибуцији моћи, модел прецизније одржава двоструку природу традиционалне теорије реализма – њен подједнак фокус и на моћ и на интересе државе“ (Schweller, 1993, p. 76). Иако ово тумачење није присутно у првом представљању теорије равнотеже интереса, оно јесте присутно у каснијој монографији.⁶⁵ Додатан аргумент у корист овог тумачења произилази из Швелерове поделе држава на идеално-типске категорије које назива по различитим животињама – првобитно на четири типа (лавове, јагањце, шакале и вукове), да би им касније придодео још пет типова (лисице, нојеви, голубови, јастребови и сове) (Schweller, 1994; 1998).⁶⁶ Разлог томе је што њихова објашњења инкорпорирају како стратешки интерес тако и позицију држава у дистрибуцији моћи.

Графикон 6: Каузални механизам теорије равнотеже моћи

Независне варијабле

Зависна варијабла

Дистрибуција моћи

↓ ↑

→

Велика стратегија

Стратешки интерес

На основу наведеног, делује логичније да се примат пружи другом тумачењу односа између варијабли према којем дистрибуција моћи и стратешких интереса имају подједнак значај у каузалном механизму. Као што је приказано на Шеми 6 изнад, каузални механизам теорије равнотеже интереса узима и дистрибуцију моћи и

⁶⁵ У суштини, Швелерова монографија представља амалгамацију радова које је објавио почетком 1990-их. Из тог разлога, иако се претходни цитат не помиње у чланку из 1994. године у којем је првобитно пружена теорија равнотеже интереса, истоветна реченица се може пронаћи у монографији из 1998. године. Упоредити: Schweller, 1993; 1994; 1998.

⁶⁶ За добар преглед и објашњење сваког идеалног типа државе видети: Trappara, 2014, str. 166-167.

стратешки интерес као независне варијабле које утичу на велику стратегију која је у питању.

4.2.2.1. Дистрибуција моћи

Прва независна варијабла теорије равнотеже моћи јесте дистрибуција моћи у међународном систему. Попут већине структуралних, па чак и неокласичних реалиста, почетна тачка Швелеровог теоријског уопштавања јесте утврђивање дисрибуције моћи, зарад идентификације поларности међународног система. Кенет Волц је дефинисао дистрибуцију моћи као један од три кључна градивна елемента међународне структуре – поред диференцијације између хијерархије и анархије, као и (не)постојања функционалне диференцијације између јединица система (Waltz, 2010, pp. 88-101). Док се потоња два елемента подједнако односе на све државе међународног система, према Волцу,⁶⁷ дистрибуција моћи варира међу јединицама система и што је значајније промене у дистрибуцији моћи модификују саму међународну структуру у погледу њене поларности (Waltz, 2010, p. 101). Ако је дистрибуција моћи таква да постоји једна преобладајућа сила, за систем можемо рећи да је униполаран; ако постоје две онда је биполаран; за три и више кажемо да је мултиполаран.

Међутим, Швелер модификује Волцово виђење дистрибуције моћи пошто примећује да је таква концепција „исувише незграпна да би била корисна као начин да се класификују различити типови система“ (Schweller, 1993, p. 75). Уколико одређена велика сила не поседује више од педесет процената укупних материјалних ресурса, она не може бити означена као пол међународног система, већ у најбољем случају средња сила (*middle power*), односно мања велика сила (*lesser great power*) како их у каснијим радовима назива (Schweller, 1993, p. 75; 1998). Још значајније, из перспективе теорије равнотеже интереса „незграпност“ дистрибуције моћи, у свом изворном смислу теорије равнотеже моћи, се превазилази тиме што се посматра и из угла дијаде *status quo* и ревизионистичких држава. Да ли ће одређени међународни систем бити стабилан не зависи нужно од постојаности дистрибуције моћи у оној мери у којој произилази из тога да ли су оријентације кључних држава међународног система ревизионистичке или *status quo*.

Операционализација варијабле дистрибуције моћи подразумева утврђивање удела материјалних ресурса које кључне државе међународног система поседују, затим њихово рангирање на полове и средње силе, које је коначно употпуњено идентификацијом односа међу половима и средњим силама из визуре ревизионистичке или *status quo* оријентације – друге варијабле овог модела. Самим тиме, можемо закључити да варијабла дистрибуције моћи у великој мери прати стандарну операционализацију својствену структуралном реализму. Две централне разлике јесу: начин на који се државе рангирају – у смислу полова и средњих сила; односно међусобни однос дистрибуције моћи између полова (и средњих сила) из

⁶⁷ Иако Волц не говори да је а priori немогуће доћи до промена у наведена два елемента, начин на који су конципирани нас наводи на закључак да до сада није дошло до промене у том погледу. Међутим, битно је нагласити да је овде реч о Волцовом виђењу с обзиром да други аутори то доводе у питање. На пример видети: Lake, 2010.

перспективе њихове ревизионистичке или *status quo* оријентације до које се долази на основу вредности варијабле стратешког интереса.

Разумевање дистрибуције моћи као варијабле у утврђивању делотворности велике стратегије је такође значајно због Швелерових критика сврсисходности велике стратегије. Првенствено, Швелерови ставови потпадају под осми аргумент критичара велике стратегије – да велика стратегија није сврсисходна у појединим структуралним околностима (видети: Drezner et al., 2020; Schweller, 2021). То се надовезује на Швелерове скорашње радове о ентропији у међународним односима, Швелер претпоставља будући међународни систем као систем лишен полова, па донекле чак и средњих сила – с обзиром да сам појам ентропије подразумева максималну дифузију (топлотне) енергије у затвореном систему (Schweller 2010; 2014; Trarara, 2021).⁶⁸ Ако посматрамо Швелерово виђење ентропичне будућности међународног система у нешто блажој форми, у смислу да макар средње силе опстају, може се закључити да је из теоријског угла јасно зашто Швелер види велику стратегију као несврсисходну у годинама које долазе. Без јасне и релативно стабилне дистрибуције моћи, као што смо је операционализовали изнад, каузални механизам бива лишен једне кључне варијабле и самим тиме се не може логички доћи до сврсисходне велике стратегије.

4.2.2.2. Стратешки интерес

Друга независна варијабла теорије равнотеже интереса јесте стратешки интерес појединачних држава, пре свега полова и средњих сила, у међународном систему. Кроз читаву расправу о теорији равнотеже интереса говорили смо о значају *status quo* и ревизионистичке оријентације држава за овај модел. За Швелера, *status quo* државе „теже самоочувању и заштити вредности које већ поседују“ (Schweller, 1994, p. 104) док ревизионистичке државе „више цене оно за чиме жуде него оно што тренутно поседују“ (Schweller, 1994, p. 105). Самим тиме, према Швелеру, *status quo* и ревизионистичка оријентација произилази из тога да ли државе теже да заштите оно што имају или стекну оно за чиме жуде, као и степена њихове спремности да заштите/стекну одређене вредности. На основу наведене матрице (заштита/стицање вредности насупрот степену спремности), Швелер идентификује четири кључна идеално-типска стратешка интереса и циља држава - самоочување, самоодрицање, ограничени и неограничени циљеви (Schweller, 1994, p. 100). На основу тога диференцијацијама у стратешким интересима и циљевима, Швелер врши претходно поменути категоризацију држава дајући им имена према различитим животињама.

⁶⁸ Постоји опасност при преузимању концепата из физике, попут ентропије, и њиховог преношења у друштвене науке. У случају концепта ентропије, он у физици подразумева максималну дифузију топлотне енергије у затвореном систему, односно постизање еквилибријума. Ако бисмо ту идеју превели у домен међународне политике, долазак до максималне ентропије подразумева постизање апсолутне једнакости у енергији/моћи између свих јединица система. Самим тиме, нема полова, нема великих и средњих сила – само држава, подједнаких у сваком смислу. За расправу о додатним контрадикторностима између Швелерових ранијих радова и његових радова о ентропији у међународним односима видети Trarara, 2021, str. 44-45.

Самим тиме, операционализација стратешког интереса суштински почива на утврђивању да ли државе теже једном од четири идеално-типска циља. Међутим, постоје три значајна ограничења Швелерове операционализације. Прво, Швелерова концептуализација ревизионистичких и *status quo* држава донекле одудара од стандардног разумевања ових појмова. Аргумент је следећи – још од Моргентхауа, Органског и Јачека Куглера (Jacek Kugler), као и Роберта Гилпина, диференцијација на ревизионистичке и *status quo* државе произилази примарно из њиховог односа према постојећем међународном поретку (Morgenthau, 1948; Gilpin, 1981; Organski and Kugler, 1980; Johnston, 2003); начин на који Швелер то чини подразумева да свака тежња ка остваривању додатних вредности представља ревизионистичку позицију, односно свако очување вредности *status quo* позицију. Отуда, уколико заузмемо став офанзивног реализма, све државе су суштински ревизионистичке; односно према дефанзивном су све државе *status quo*. Ипак, ово питање је више терминолошке природе и заправо мање значајно у случају истраживања велике стратегије, уколико пратимо пружено одређење које међународни поредак ставља у први план.

Други проблем лежи у категоризацији држава где су категорије назване по различитим животињама, посебно у другој итерацији теорије која садржи девет идеалних типова (Schweller, 1998). Овде није реч само о стратешком интересу, већ и позицији државе у постојећој дистрибуцији моћи, односно да ли је реч о полу или средњој сили. Примера ради, сове и јастребови су по дефиницији мање велике силе и средње силе, док су нојеви, према Швелеру, велике силе – самим тиме државе које се високо котирају у постојећој дистрибуцији моћи, али које се понашају као слабе државе (Schweller, 1998). На основу ових примера бива евидентно да је наведена категоризација производ обе варијабле а не само стратешког интереса. Иако стилски занимљива и погодна за објашњавање идеје, Швелерова идеално-типска категоризација држава према различитим животињама је суштински од секундарног значаја у односу на централне варијабле. Разлог томе је што оне произилазе из међусобног односа дистрибуције моћи и стратешког интереса. Да бисмо у овој дисертацији говорили о Сједињеним Државама као лаву или вуку, ипак је потребно претходно утврдити њихове стратешке интересе, *status quo* или ревизионистичку оријентацију, и дистрибуцији моћи у посматраном периоду.

То нас доводи до последњег проблема - како знамо да ли је одређена држава ревизионистичка или *status quo* држава? Као што смо већ навели код првог ограничења, Швелеров поглед на оно што представља ревизионистичку или *status quo* државу је врло широко постављен. Проблем настаје ако иста држава, у истом периоду тежи самоочувању у једној сфери, али, на пример, и ограниченим циљевима у другој – чинећи је истовремено и ревизионистичком и *status quo* државом. Да бисмо избегли наведене потешкоће, уз уважавање чињенице да је у случају овог истраживања прво ограничење Швелерове концепције секундарно с обзиром да се у истраживању фокусирамо на питања очувања/промене међународног поретка, као основ за утврђивање стратешког интереса државе посматраћемо пет индикатора које је пружио Аластер Иан Џонстон: стопа учешћа у међународним институцијама; прихватање међународних норми; тежња за променом норми уколико се укаже прилика; јасне унутрашње преференце ка прерасподели моћи; кључна улога оружаних снага у

редистрибуцији моћи (Johnston, 2003, p. 11). Наведени индикатори, посматрани на скали од самоочувања до неограничених циљева представљају основ за утврђивање варијабле стратешког интереса.

4.3. Приступ стратешкој култури Бредлија Клајна

Као што смо навели у поглављу о могућим теоријама средњег домета којима бисмо испитивали делотворност велике стратегије, приступ стратешкој култури Бредлија Клајна припада такозваној другој генерацији изучавања стратешке културе. Претече изучавања стратешке културе можемо пронаћи у барем два одвојена извора – већ поменутој концепцији начина ратовања (*way in warfare*) Лидела Харта али, донекле, и у истраживањима попут Џервисових о ограниченој рационалности (Hart, 1936; Jervis, 2017). У оба случаја, аутори су приметили да постоје појединачне особености сваке државе које условљавају начине на који се оне сучељавају са стратешким проблемима. Међутим, иако можемо рећи да наведени извори представљају претече изучавања стратешке културе њих не треба поистовећивати. Исто, чак не треба учинити ни са утицајем организацијске културе. Елизабет Кјер (Elizabeth Kier), као представница треће генерације, је врло експлицитно и аргументовано истакла да стратешка култура није исто што и организациона култура, као што ни начини ратовања нису еквивалент стратешкој култури (Kier, 1997, p. 30, 117). Њихова међуповезаност свакако постоји и може се истаћи да с обзиром да су претходила успостављању концепта стратешке културе, питања начина ратовања и ограничене рационалности јесу представљала претече овог појма.

Како сам термин указује, стратешка култура се превасходно односи на културолошке карактеристике и особености држава из перспективе утицаја на њихово стратешко понашање. Непосредно након што је Џек Снајдер употребио појам стратешке културе при разматрању њених импликација по ограничене нуклеарне операције, други аутор, Кен Бут (Ken Booth), пружио је објашњење два начина на који култура утиче на рационалност актера при доношењу одлука и стратешким калкулацијама (Snyder, 1977; Booth, 1979). Прво, културно наслеђе ограничава појединце и групе да посматрају објективно рационалну стратешку опцију као оствариву и прихватљиву (Booth, 1979, p. 64). Друго, културно наслеђе обликује виђење одређеног исхода као разумљивог и разумног, што утиче на (не)прихватљивост одређеног делања (Booth, 1979, p. 64). Отуда, култура представља својеврсни филтер кроз који се посматра оно што је могућа опција и прихватљиво делање. Како стратешка култура, за Снајдера, представља „збир идеја, условљених емоционалних одговора и шаблона хабитуалног понашања које су чланови националне стратешке заједнице стекли кроз инструкције или застрашивања и коју деле међу собом“ (Snyder, 1977, p. 8), управо се кроз њих филтрирају и на основу њих усвајају конкретне стратешке опције и делање.

Сам Снајдер је релативно брзо исказао скепсу према појму стратешке културе, истичући да она представља „објашњење које се користи само када сва остала не успеју“ (Snyder, 1990, p. 4). Међутим, његови аргументи *contra* концепту стратешке културе коју је развио нису спречила друге да наставе сопствена истраживања у том

правцу. Паралелно са Снајдеровим дистанцирањем од стратешке културе, појавила су се разнолика истраживања која су у већој или мањој мери почивала на овом појму. Ипак, она су била далеко од унисоних. Заправо, Џонстонова подела истраживања стратешке културе на три генерације је и пружена у настојању да се ово врло разуђено поље изучавања систематизује, али и са циљем да се ограничења претходних генерација превазиђу (Johnston, 1995b). Иако постоји релативна сагласност међу ауторима различитих генерација да стратешка култура почива на запажању да свака држава, због својих историјских и културолошких специфичности, на различите начине приступа стратешким проблемима, аутори сваке генерације су друкчије посматрали утицај стратешке културе на наведена проблеме.

Према Џонстону, прва генерација аутора стратешке културе посматрала је овај појам као производ процеса дугог трајања (*longue durée*), обликованог „дубоко укоренењем историјским искуствима, политичком културом и географијом“ (Johnston, 1995b, p. 36). Специфична искуства, географија и култура држава су током деценија и векова обликовала скуп уверења која условљавају стратешке одлуке тих држава. С обзиром да свака држава има карактеристична искуства, географију и културу, током времена су формиране релативно трајне и стабилне стратешке културе које ограничавају и детерминишу опсег прихватљивих стратешких опција. Џонстон је изразито критичан према овој генерацији аутора из бројних разлога: широког опсега фактора који детерминишу стратешку културу; неоповргљивости модела када држава исказује међусобно некомпатибилна стратешка понашања; и фактичке непромењивости стратешке културе једне државе – у суштини, посматрајући их као ригидне детерминисте (Johnston, 1995b, pp. 37-39). Из тог разлога, он и други аутори такозване треће генерације настоје да превазиђу наведена ограничења прве генерације првенствено тиме што настоје избећи детерминизам прве генерације. Поред тога, они теже већој аналитичкој прецизности при концептуализацији кључних фактора, методолошкој строгости (пре свега кроз сучељавање две или више теорија), јаснијим изворима података, фокусирањем на конкретне стратешке одлуке (Johnston, 1995b, pp. 41-43). Међутим, иако идентификује постојање друге генерације стратешке културе, Џонстон као и други аутори махом површно прелазе преко разматрања аутора друге генерације (Johnston, 1995b). Заправо, читава дебата по питању стратешке културе је суштински битка између заговорника прве и треће генерације (Gray, 1999b; Johnston, 1999; Poole, 2003).

4.3.1. Поглед друге генерације на стратешку културу

Специфичност друге генерације изучавања стратешке културе произилази из чињенице што одише духом критичке теорије. За разлику од прве и треће, аутори друге генерације нису у стратешкој култури видели пресудни фактор који, минимално посматрано, ограничава стратешке опције а, максимално, условљава стратешко понашање. За њих, стратешка култура се не односи на стварно понашање у оној мери у којој утиче на декларативно понашање (Neumann and Heikka, 2005, p. 8). Уколико се вратимо Бутовој диференцијацији на два начина на која култура условљава стратешко понашање, централна тачка разликовања прве и треће генерације с једне стране, и

друге генерације јесте управо у начину на који они посматрају утицаје културе на стратешке калкулације. Док прва и трећа генерација схватају културне утицаје као фактор који ограничава појединце и групе у рационалном стратешком одлучивању, друга генерација посматра културу кроз ограничења заснована на постојећим оквирима (не)прихватљивости предузетог делања.

Иако Џонстон, као и Едвард Лок касније, наводе више аутора чија се истраживања могу сврстати под другу генерацију, њен најзначајнији представник је Бредли Клајн (Johnston, 1995b; Lock, 2010). Мада се Бредли Клајн само у једном раду експлицитно фокусирао на питање стратешке културе, то истраживање заједно са његовим ширим критичким приступом стратешким студијама обележио је поглед друге генерације на стратешку културу (за шири опус Бредлија Клајна видети: Klein, 1988a; 1988b; 1989; 1990; 1994; 1997; 1998). Клајнов поглед на стратешку културу инспирисан је постструктуралистичким теоријама и неомарксистичкој, пре свега неограмшијевској мисли, не представљајући „ништа друго до студија културне хегемоније организованог државног насиља“ (Ајзенхамер, 2020в, стр. 10). У односу на прву и трећу генерацију, Клајнов приступ стратешкој култури се не заснива на дубоко укореваним културолошким карактеристикама, већ на културној хегемонији. У међународним односима, концепт културне хегемоније произилази управо из неограмшијевске школе која своје зачетке има у радовима Роберта Кокса (*Robert W. Cox*) (Cox, 1981; 1983). Налазећи интелектуалне претходнице у делима Антонија Грамшија (Gramsci, 1951; 1971; Грамши, 2018), Неограмшијевска школа идентификује три силе кроз чије интеракције произилази међународна стварност: идеје, материјалне капацитете и институције – али из којих произилази и културна хегемонија (Cox, 1981; 1983; Cox and Sinclair, 1996; Gill, 1993). Најприближније одређење културне хегемоније Грамши је дао дефинишући је као „обезбеђење `спонтаног` пристанка великих маса становништва уз смер који је друштвеном животу утиснула основна владајућа група, а тај пристанак `историјски` настаје из престижа (и, према томе, из поверења) који владајућој групи даје њен положај и њене функције“ (Грамши, 2018: 22; Gramsci, 1971: 12).

Ако питање стратешке културе суштински представља питање културне хегемоније, како сам Клајн наглашава, о њој треба промишљати из перспективе интереса хегемона, „прихватљивог“ понашања и начина на који се интереси могу остварити на „прихватљив“ начин (Klein, 1988a, p. 136). Између сва три елемента постоји континуирани *interplay* јер хегемон континуирано тражи да обликује оно што се сматра „прихватљивим“ у складу са њему приступачним изворима моћи. Из тог разлога Клајн на неки начин инкорпорира концепцију начина ратовања у концепт стратешке културе јер ниједан хегемон неће инсистирати да је прихватљив начин делања, онај који сам хегемон не може да спроведе. Карактеристично амерички начин ратовања је део америчке стратешке културе коју ова држава тежи да наметне културном хегемонијом као доминантан оквир „прихватљивог“ понашања (Klein, 1988a, pp. 136-142). Са друге стране, тежња за својеврсном социјалном регулацијом међудржавних односа у стању анархије као гарант безбедности, јесте разлог због којег остатак међународне заједнице прихвата постојање „прихватљивог“ понашања. Клајнова констатација да „са стратешке тачке гледишта, рат се поставља као изазов за преовлађујући систем држава зато што прети преовлађујућем поретку“ (Klein, 1988a, p.

133), се треба разумети и из перспективе хегемона као и из перспективе остатка држава међународног система. Преовлађујући систем, односно поредак, представља оквир „познатог“ у којем све државе међународног система мање-више знају шта да очекују и тиме минимизирају могућност фрикције, као и појаве неочекиваног. Из тог разлога је Клајново виђење стратешке културе, као и разматрања културне хегемоније *en general*, изразито компатибилно са Енглеском школом међународних односа и њиховим погледом на међународно друштво (видети: Bull, 2012).

Из перспективе утврђивања делотворности велике стратегије, поглед друге генерације на стратешку културу показује значајан ниво компатибилности са другим лицем делотворности велике стратегије. Уколико велика стратегија није у сагласности са предоминантном стратешком културом она не може представљати прихватљиво делање. Ако велика стратегија није у складу са прихватљивим начином делања, магла рата и фрикција, као и максимално искоришћење ограничених ресурса државе заузимају негативне вредности и чине да одређена велика стратегија не буде делотворна. Независно од тога који су прави интереси одређеног стратешког понашања државе, уколико велика стратегија декларативно не одише духом „прихватљивог“ понашања она ће знатно теже и неизвесније бити у могућности остварити истински интерес који је подстакао државу да формулише и имплементира велику стратегију.

4.3.2. Појмовни оквир: независне и интервенишуће варијабле

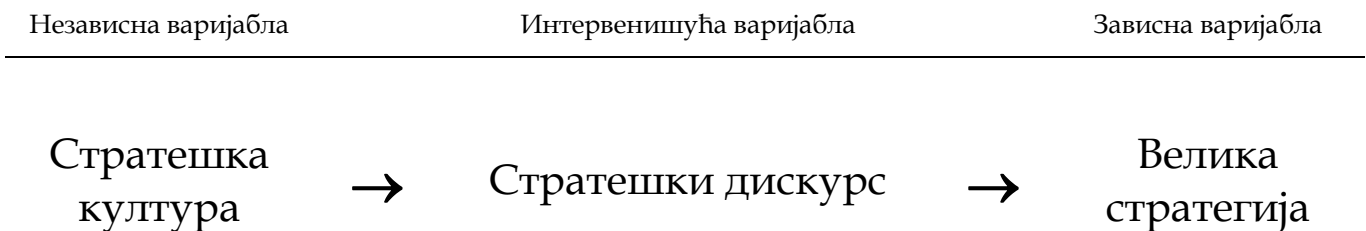
Приступ стратешкој култури Бредлија Клајна почива на две кључне варијабле – *стратешкој култури* као независној варијабли и *стратешком дискурсу* као интервенишућој варијабли. Својеврсан парадокс стратешке културе као варијабле, посматране из угла друге генерације, јесте што је она истовремено и *Innenpolitik* и структурална варијабла. Са једне стране, у случају велике стратегије обуздавања, стратешка култура јесте феномен Сједињених Држава. Међутим, са друге стране, међународни систем након Другог светског рата је истовремено поредак који је од почетка обликован њиховим погледом на свет, односно под њиховом културном хегемонијом. Иако се приговор можда може пронаћи у чињеници да је Совјетски Савез био равноправан такмац Сједињеним Државама, и самим тиме подједнак „расадник“ сопствене културне хегемоније, базични елементи међународног поретка – међународне институције, дугојачење на линији капитализам-комунизам, технолошке иновације и међусобно загарантовано (нуклеарно) уништење (*mutually assured destruction*), су или производ Сједињених Држава или елементи које су стратешке културе Сједињене Држава и Совјетског Савеза делиле. Стратешку културу Совјетског Савеза не можемо посматрати као контра-културу јер упркос одређеним разликама оне су се међусобно подупирале у стратешком понашању (Klein, 1998, p. 143).

Дистинкција између стратешке културе као структуралне или *Innenpolitik* варијабле није од пресудног значаја за другу генерацију. Једноставно речено, ако стратешка култура произилази из особености државе хегемона, који културном хегемонијом намеће исту као оквир (не)прихватљивог понашања осталима, она је истовремено и структурална и *Innenpolitik* варијабла. Из тог разлога Едвард Лок и указује да је Клајново

виђење стратешке културе суштински структурацијско, са преобладавајућом државом као кључним појединачним актером које обликује структурне карактеристике (Lock, 2010, pp. 698-699; Giddens, 1984). Значајније питање од поменуте дистинкције јесте како се она губи, односно како преобладавајућа држава као кључни појединачни актер успева да (ре)обликује структурне карактеристике. Још значајније од тога јесте питање како било која држава, независно од тога да ли јесте или није преобладавајућа, представља своје понашање као у складу са социјалним структурним карактеристикама.

У оба случаја, ту на сцену ступа стратешки дискурс као интервенишућа варијабла. Она је интервенишућа јер сама по себи не представља оквир (не)прихватљивог понашања који утиче на стратешко делање. Оквир (не)прихватљивости одређује стратешка култура, док стратешки дискурс сам по себи јесте начин на који се стратешко понашање представља као (не)прихватљиво.⁶⁹

Графикон 7: Каузални механизам приступа стратешкој култури Бредлија Клајна

Као што смо већ нагласили, Клајново виђење стратешке културе прави значајну дистинкцију између стварног, оперативног понашања и декларативног понашања. Стратешки дискурс и јесте медијум кроз који се оперативно понашање „дезинфикује“ (да употребимо Клајнов термин) у јавној дебати (Klein, 1988a, p. 138). Како он наглашава - „ако модерна држава тежи да обезбеди и репродукује њен начин живота, она ће морати да пронађе неке начине легитимизовања њених војних активности“ (Klein, 1988a, p. 135), што чини кроз „густу мрежу стратешких дискурса у којима је насиље легитимизовано као глобална пракса“ (Klein, 1994, p. 78). Из тог разлога је, као што је приказано на Шеми 7, стратешка култура независна варијабла каузалног механизма, док стратешки дискурс представља интервенишућу варијаблу. Као што Едвард Лок истиче, имплементација оваквог погледа на стратешку културу као теорије средњег домета „треба да се фокусира на анализирање како одређена социјална структура (стратешка култура) обликује садржај и значење стратешког дискурса као и које

⁶⁹ Према информацијама које се могу пронаћи у литератури, Клајн је најсистематичнији преглед стратешког дискурса пружио у раду назива *Strategic Discourse and its Alternatives*, објављеног 1987. године (Klein, 1987). Сам Клајн као и бројни други аутори позивали су се овај рад као централни извор виђења стратешког дискурса. Међутим, аутор ове дисертације није успео да пронађе наведени рад нити у продаји нити у јавно доступним базама научних радова да би могао да инкорпорира и та разматрања у свој рад. Ова напомена као и навођење референце у списку литературе је искључиво у сврху представљања читаоцу пуног увида у рад Бредлија Клајна у нади да ће он или она успети да превазиђу ограничења која аутор на жалост није.

импликације проистичу из имплементације тог конкретног дискурса“ (Lock, 2010, p. 701)

4.3.2.1. Стратешка култура

Из визуре друге генерације, стратешка култура се може дефинисати као „систем симбола који ограничавају и омогућавају комуникацију и политику у вези са стратегијом“ (Lock, 2010, p. 700).⁷⁰ За разлику од прве и треће генерације које стратешку културу посматрају као културни оквир који ограничава рационалност држава, друга генерација прихвата могућност да државе имају интересе према којим теже понашању које је *contra* преобладавајућој стратешкој култури – поменута разлика између оперативне и декларативне стратегије. Стратешка култура подразумева дефинисање социјеталног окружења у којем постоје јасне границе очекиваног и прихватљивог понашања, наметнутог од стране преобладавајуће државе у систему процесом културне хегемоније. Иако она проистиче из карактеристичних историјских искустава и начина ратовања преобладавајуће државе, она је и више од тога из два разлога: прво, културном хегемонијом је постављена као глобални феномен; и друго она је такође „заснована на политичким идеологијама јавног дискурса који помажу дефинисању прилика као вредних за војно ангажовање“ (Klein, 1988a, p. 136).

Поглед друге генерације на стратешку културу подразумева да постоје културни оквири прихватљивог стратешког понашања, наметнути од стране преобладавајуће државе, који ограничавају начине на који државе могу легитимно приступити употреби оружане силе. То се односи како на унутардржавно поље, с обзиром на унутрашњу подршку одређеним војним активностима, тако и на међудржавно поље. Процес легитимизације, конципиран кроз интервенишућу варијаблу стратешког дискурса, је усмерен како ка домицилном становништву, тако и ка другим државама међународног система. Како Клајн истиче, „стратешка култура израња из мреже међународних пракси, дипломатских и економских, који ушлићу државу у иностранству, као и ограничења опсега активности који обухватају политичку економију домицилног друштва“ (Klein, 1988a, p. 136). Отуда, начин на који је Клајн приступио стратешкој култури у многоме подсећа на савремена конструктивистичка истраживања попут Кребсовог или Годардове јер наглашава значај легитимизације по стратешко понашање.

Легитимност разматрања погледа друге генерације на појам стратешке културе довео је до тога да се у постојећој литератури могу пронаћи поприлично површни осврти, и самим тиме и ретке примедбе на овај поглед. Чак и ако детаљније сагледамо Џонстонову расправу о другој генерацији, као вероватно најрепрезентативнији пример, он заправо пружа само једну примедбу – да су државне елите такође социјализоване у истој стратешкој култури коју оне креирају (Johnston, 1995b, p. 40). Ова примедба би се заправо могла пружити и трећој генерацији, нарочито оним ауторима који истичу

⁷⁰ Изворна дефиниција стратешке културе коју Едвард Лок (Edward Lock) наводи јесте да она представља интерсубјективни систем симбола који чине могућом политичку акцију у вези са стратешким пословима“ (Lock, 2010, p. 697). Одређење наведено у главном тексту рада преноси истоветно значење с тим да је елегантније.

значај организационих култура - попут Кјер. Једноставно речено, и појединци тих организација су такође социјализовани у истој стратешкој култури и самим тиме суштински нема разлике између стратешке и организационе културе.

4.3.2.2. Стратешки дискурс

Ако стратешку културу суштински можемо поистоветити са културном хегемонијом којом се дефинишу оквири (не)прихватљивог стратешког понашања, поставља се питање како се она успоставља и одржава? Поред тога, ако постоји разлика између оперативног и декларативног понашања, шта представља једно а шта друго? Одговор на оба питања јесте стратешки дискурс. Према Клајну, стратешки дискурс представља „скуп односа моћи који влада домаћом и међународном политиком... у форми скупа представа и репрезентација политике...[који]...конструираше и циркулираше специфичне визије политичког живота“ (Klein, 1989, p. 99). Док се за први део Клајновог одређења може рећи да се односи на културну хегемонију, други део се односи на суштину стратешког дискурса, док се трећи односи на успостављање и одржавање стратешке културе. Са друге стране, стратешки дискурс се директно односи на питање декларативног понашања с обзиром да сам дискурс представља својеврсни „декларативни“ чин којим се оперативни „дезинфикује“.

Као што смо истакли при разматрању анализе дискурса, појам дискурса није исто што и говор или наратив иако се за дискурс може рећи да их инкорпорира. То је још једна предност Клајновог приступа у односу, на пример, на Кребсов који се своди на наратив. Иако је исказ у виду говорног чина врло значајан за сваки дискурс, дискурс није говорни чин у оној мери у којој представља шири скуп система симбола које разнолики актери деле и кроз који разумеју свет око себе. Из тог разлога, за приступ стратешкој култури друге генерације централни процес представља комуницирање на основу поменутог скупа система симбола (Lock, 2010, p. 700). То се врши стратешким дискурсом, како кроз говорне чинове, тако и кроз друштвене праксе и друге исказе. Стратешки дискурс јесте лингвистички засићена мрежа, али она није само лингвистички засићена с обзиром да обухвата шире друштвене праксе о „насилном креирању и рекреирању модерног света..[који представља] солуцију иманентним конфликтима који обележавају савремене глобалне послове“ (Klein, 1994, pp. 139-140). Кроз такве, дискурзивне праксе стратешка култура се успоставља, одржава и рекреира. Али подједнако значајно, њима се и оперативно понашање представља на начин да буде опште прихватљив модус понашања. Како Клајн истиче, „кроз ефективно повезивање са одбраном карактеристично модерног културног пројекта, стратешки дискурс омогућава стратегију да избегне критике“ (Klein, 1994, p. 121). Избегавајући критике, држава може сврсисходније и ефективније да оствари своје праве интересе којима тежи кроз оперативно понашање.

Ако стратешка култура представља оквир (не)прихватљивог, стратешки дискурс истовремено представља инструмент како успостављања и одржавања поменутог оквира тако и легитимизације одређеног стратешког понашања (Ајзенхамер, 2020в, стр. 22). Из тог разлога, стратешки дискурс понекад логички претходи, понекад логички прати, а понекад логички следи стратешку културу јер и она сама има дискурзивну

димензију. Да ли ће стратешки дискурс претходити, пратити или следити стратешку културу у каузалном механизму заправо зависи првенствено од истраживачког проблема. Примера ради, ако истраживача интересује како се успоставља оквир (не)прихватљивог онда стратешки дискурс претходи стратешкој култури. Слично је и у случају да нас интересује одржавање или модификација оквира (не)прихватљивог. Међутим, ако нас интересује легитимизација оперативне стратегије ослањањем на декларативну, онда стратешки дискурс следи стратешку културу. То је случај са овим истраживањем, и из тог разлога је каузални механизам приступа стратешкој култури Бредлија Клајна постављен на овакав начин у истраживању.

4.4. Геополитички приступ великој стратегији

Ако бисмо наша запажања заснивали само на постојећој литератури, геополитика и велика стратегија не иду руку под руку. Независно од тога да ли ћемо се вратити другом поглављу ове дисертације и расправи о структуралним, *Innenpolitik* или неокласичним приступима, односно расправи о могућим теоријама средњег домета из овог поглавља, геополитички приступи ретко фигурирају као експлицитни теоријски оквири истраживања велике стратегије. Међутим, од својих самих зачетака геополитика и стратешке студије су међусобно испреплетане. Поглавље о раним одређењима велике стратегије отпочели смо од имена Алфреда Тајера Махана – аутора који се може узети као један од зачетника геополитике. Још значајније од тога, геополитичке идеје су значајно фигурирале у истраживањима стратешких студија нарочито од оних аутора које можемо сврстати под поменути вокацију стратега. Како наводи Лесли Хепл (Leslie Herple), након суноврата геополитике после Другог светског рата, геополитичка мисао је имплицитно опстала пре свега кроз радове аутора стратешких студија (Herple, 1986, S23). Међу њима, вероватно најзначајнији али и један од првих који су поновно прихватили појам геополитике био је Колин Греј. Штавише, како смо већ истакли, према Грејевом становишту је географска димензија међународних односа толико значајна да сваку политику суштински можемо звати геополитиком, а сваку стратегију геостратегијом (Gray, 1999, p. 162).

Иако се Грејево становиште може схватити тако да исувише наглашава свеобухватност геополитике у политици, или геостратегије у стратегији, ослањање на геополитику пружа многобројне предности у односу на општеприхваћене теорије међународних односа. Као што ће у даљим поглављима бити истакнуто, занемаривање географске димензије у међународној политици представља значајно ограничење теорија међународних односа. Међутим, геополитика „пати“ од другог проблема. Теорије средњег домета, на којима би истраживања велике стратегије требала почивати, представљају више изузетак него правило у геополитици. Иако Фил Кели (Phil Kelly) пружа преглед плуралитета теоријских оквира савремене геополитичке мисли, њих тешко можемо сврстати међу теорије средњег домета (Kelly, 2016). Према Солу Бернарду Коену (Saul Bernard Cohen) геополитика то ни не би требала да тежи таквим разматрањима јер „геополитичка анализа не предвиђа тајминг догађаја, криза и неуралгичних тачака (flash points) који доводе до радикалних промена на

геополитичкој мапи...оно што таква анализа може да уради јесте да усмери пажњу доносиоцима одлука на услове који су вероватни да доведу до геополитичких промена“ (Cohen, 2015, p. 1).

Иако се по многим питањима слажемо са Коеном и његовим приступом геополитици, са овим ставом се не можемо у потпуности сложити. Јесте упитна могућност било које теорије у друштвеним наукама да предвиди тачан тренутак одређених догађаја, не постоји ништа интринзично геополитици што би онемогућило успостављање геополитичке теорије средњег домета. Штавише, у наредним поглављима биће представљено настојање да се управо то учини. Геополитички приступ великој стратегији базираће се како на геополитичком, структуралном приступу самог Сола Коена (уз извесну модификацију кроз увођење *Innenpolitik* варијабле геополитичког кода), као и разматрањима три лица делотворности велике стратегије, у циљу разумевања шта чини велику стратегију делотворном.

4.4.1. „Територијална замка“ теорија међународних односа

У теорији међународних односа, као и у политичким наукама генерално, географски фактори се у најбољем случају посматрају као један од многобројних фактора који утичу на политичке појаве и процесе, док се у најгорем апсолутно одбацују као релевантни (на пример видети: Mearsheimer, 2001; Walt, 1987). Међутим, географија, или боље речено простор, су централни за наше разумевање како државе као централне јединице посматрања у међународним односима, тако и саме дистинкције између међународног и унутардржавног. Као прво, једно од фундаменталних карактеристика сваке државе јесте постојање јасно одређеног територијалног подручја на којој се простире њена суверена власт. То се надовезује и на друго с обзиром да домен унутардржавног и међународног произилази из територије на којој се политичке појаве и процеси одвијају. Ако се одвијају унутар територије на којој држава има суверену власт онда је реч о унутардржавној политици. Са друге стране, ако се односи на појаве и процесе ван територијалних оквира државе реч је о међународној политици. Иако је истина да су савремени глобализацијски трендови замаглили границу између унутрашњег и међународног, наведену дистинкцију и даље можемо узети као релевантну.

За Џона Егњауа (John Agnew) то је индикативно постојању својеврсне „територијалне замке“ (*territorial trap*) теорије међународних односа (Agnew, 1994). Према овом аутору „територијална замка“ међународних односа произилази из три правца: већ поменуте дистинкције између унутардржавног и међународног, имплицитно истакнуте и мање разрађене идеје државе као омота (*container*) друштва, као и фокуса на безбедност у смислу одбране територијалног интегритета (Agnew, 1994, pp. 60-71). Други правац на основу ког произилази „територијална замка“ само отпочиње од истицања државе као јасно одређеног територијалног подручја. Већи проблем јесте чињеница што се у многим теоријама међународних односа држава посматра као омот друштва у којем постоји како јасна унутрашња хомогенизација, тако и јасна диференцијација у односу на друштва у другим државама. Ово питање није толико проблематично у случају критичких и конструктивистичких теорија међународних односа, као и појединих

Innenpolitik приступа који уважавају значај домицилног друштва. Међутим у случају неореализма и неолиберализма, такво виђење се узима „здрово за готово“ (Agnew, 1994, pp. 68-71). Слично је и по питању трећег правца с обзиром да је, првенствено у традицији реализма, концепција безбедности нераскидиво повезана са очувањем територијалног интегритета (Agnew, 1994, p. 60). Према Егњуу, „безбедност је једино могућа за уско дефинисане просторне јединице обдарене суверенитетом“ (Agnew, 1994, p. 62).

За фактор који је гурнут у други план у теорији међународних односа, географија и географске претпоставке су врло значајне за базичне претпоставке на којима ова дисциплина почива. У трагању за утврђивањем безвременских правилности које руководе међународним односима, теорије међународних односа су занемариле чињеницу да географија, првенствено друштвена географија, не представља безвременску категорију. Како Егњу истиче, то је поглед на географију према којој је она „скуп фиксних чињеница које одређују окружење за делање територијалних држава које су суштински исте данас као и пре 200 година“ (Agnew, 1994, p. 56). Поред тога, правилности су и ванпросторне у смислу да је иста каузална логика не само подједнако примењива на сваки део света, већ неретко и да је њихово дејство подједнаког интензитета. Како Гедис елегантно указује управо на примеру безбедности, она „нигде није тотално бесплатна, али кошта више на неким локацијама у односу на друге“ (Gaddis, *forthcoming*, p. 8).

4.4.2. Одређење геополитике

За разлику од теорија међународних односа геополитика и јесте проистекла на запажању да је географија изразито значајан фактор у разумевању међународне политике. Поједини би приговорили претходној констатацији истицањем виђења геополитике као једне од традиција међународних односа попут реализма, либерализма или конструктивизма. Међутим, као и у случају разматрања велике стратегије, успостављање геополитике је претходило почетку изучавања међународних односа 1919. године. Кованицу геополитика је први пут употребио Рудолф Кјелен (Rudolf Kjellen) као синоним за антропогеографију (Kjellen, 1899, p. 283).⁷¹ Иако је чињеница да је Кјелен кумовао термину геополитика, он се не може посматрати својеврсним оснивачем геополитике. Искључујући „прото“ разматрања односа географије и политике која се, као и у готово свим дисциплинама, могу пронаћи још у Антици,⁷² модерна разматрања релевантности географских фактора по човечанство су се мање-више симултано појавила у Немачкој, Француској и Сједињеним Државама.

Сам Кјелен био је инспирисан радом немачког политичког географа Фридриха Рацела (Friedrich Ratzel), који је заузврат био инспирисан радовима Карла Ритера (Carl Ritter) и

⁷¹ У литератури се често може пронаћи само констатација да је термин геополитика први пут употребљен од стране Кјелена 1899 године, али без јасног реферисања на извор. Чланак о којем је реч насловљен је „Студије преко Шведских политичких граница“ (*Studier ofoer Sveriges politiska granser*), изашао је у часопису *Ymer*. Часопис је дигитализован и јавно доступан на интернету, заједно са могућношћу (компјутерског) превода на енглески језик на следећем извору: <http://runeberg.org/ymer/1899>.

⁷² За случај својеврсних Античких корена геополитике видети: Килибарда, 2009, стр. 27-31.

Александра фон Хумболта (Alexander von Humboldt). Рацелове идеје позиције (*lage*), простора (*raum*), животног простора (*lebensraum*), осећаја простора (*raumsinn*), као и формулисање такозваних закона просторног ширења држава, поставиле су темеље Немачке традиције геополитичке мисли које су алтернативно назване органицистичким теоријама (Cahnman, 1943; Ratzel, 1969; Glassner and de Blij, 1980; Morgado, 2020). Паралелно са развојем у Немачкој, сродне идеје почеле су да се појављују и у Француској, прво кроз радове Елиза Реклуса (Élisée Reclus), а затим од стране Пола Видала де ла Блаша (Paul Vidal de La Blache) који не само да је успоставио темеље Француске традиције геополитичке мисли већ је током живота био опонент Рацеловом детерминистичком схватању (De la Blache, 1926; Parker, 2000; Lacoste, 2012/3). У Сједињеним Државама је ситуација била нешто друкчија с обзиром да за разлику од Рацела и де ла Блаша који су били географи, зачетник геополитичке мисли био је официр – Алфред Махан, који је уз Халфорда Макиндера (Halford Mackinder), чији је допринос дошао нешто касније, поставио темеље такозване Англо-Саксонске традиције геополитичке мисли (Mahan, 1890; 1900; Mackinder, 1902; 1904; 1942; 1943).

Током времена, њихове базичне идеје су даље разрађиване – усвајане, модификоване, надограђене али и критиковане, од стране аутора који су дошли после њих. У Немачком случају то су били сам Кјелен; у Француском случају Лисјен Фебр (Lucien Febvre) и Жак Ансел (Jacques Ancel); у Англо-Саксонском случају Исаја Боуман (Isaiah Bowman) и Николас Спјакман (Nicholas Spykman) (Kjellen, 1943; Febvre, 1925; Ancel, 1936; Bowman, 1928; Spykman, 1938a; 1938b; 1944; 2017). Међутим, рафинисање геополитичке мисли нагло је обустављено када је дошло до инструментализације геополитике за потребе „научне“ легитимизације империјалних амбиција Нацистичке Немачке од стране Карла Хаусхофера (Karl Haushofer) и његовог Минхенског клуба (видети: Dorpalen, 1966; Weigert, 1942; Maull, 1941). Након окончања Другог светског рата геополитика је одбачена као квазинаучна, нацистичка наука. Иако су разматрања сродна геополитици донекле опстала у мање или више експлицитној форми, пре свега кроз радове Жана Готмана (Jean Gottmann), Стивена Џоунса (Stephen Jones), Сола Коена и пре свега Ива Лакоста (Yves Lacoste) и његовог часописа Херодот (*Herodote*), до поновног интересовања за геополитику није дошло све до Хенрија Кисинџера (Herple, 1986; Gottmann 1951; 1952; Jones, 1954; 1955a; 1955b; Cohen, 1957; 1975; Лакост, 2019).

Ипак, геополитика, у свом класичном смислу, је убрзо по „оживљавању“ добила новог супарника, али овај пут из својих редова. Паралелно са узлетом критичке теорије током 1980-их, током којег је настала и друга генерација стратешке културе, дошло је и до критичког заокрета унутар саме геополитике. Иако се критички елементи могу пронаћи још у радовима Ива Лакоста, и његовог виђења саме географије – као дисциплине првенствено у служби ратовања, крајем 1980-их и почетком 1990-их година је кроз радове Питера Тејлора (Peter J. Taylor), Сајмона Далбија (Simon Dalby), Џона Егњуа (John Agnew) и посебно Џерарда Тоала (Geraoid O'Tuathail) дошло до успостављања критичке геополитике (Dalby, 1991; O'Tuathail, 1992; 1994; O'Tuathail and Agnew, 1992; Agnew, 1994; Taylor, 1993; за преглед еволуције критичке геополитике видети Agnew, 2013). Врло брзо је дошло и до рафинисања саме критичке геополитике и до краја 1990-их је дошло до њене хеуристичке поделе на четири поддисциплине: формалну геополитику, практичну геополитику, популарну геополитику и

структуралну геополитику⁷³ (O`Tuathail, 1999). Отуда, током 1990-их, ми не можемо говорити о геополитици као једини већ о најмање четири карактеристична правца (Mamadouh, 1998).

Међутим, сврха овог поглавља није да пружимо детаљан историјат еволуције геополитичке мисли већ да пружимо одређење геополитике и њене карактеристике. Историјски преглед јесте био потребан да би се истакло да је, упркос својој релативно дугој историји, геополитика увек била контроверзна – повезана са империјализмом, фашизмом и представљана као квазинаучна дисциплина. Разлог томе није само конекција геополитике са Нацизмом већ се много тога може пронаћи у најбазичнијем разматрању у геополитици – односу између човека и његовог окружења. Као што смо већ неколико пута нагласили током рада, геополитика суштински произилази из запажања да постоји доминантан утицај између окружења и човечанства. Међутим, то запажање нам не говори много о природи њиховог односа – нити нам говори о снази утицаја, нити о томе какав је њихов међусобни однос, што представља најбазичније разматрање при одређењу и разумевању геополитике.

Ране назнаке дебате о природи односа човека и окружења присутне су биле још током Рацела и де ла Блаша. Међутим све до 1960-их и Харолда и Маргарет Спраут није дошло до значајнијег напретка по овом питању. Уважавајући релеватност географских фактора, Спраутови су пружили категоризацију погледа на однос човека и окружења првенствено на основу (не)избежности утицаја окружења на следеће филозофске ставове: детерминизам, нео-детерминизам, посибилизам, пробабилизам и когнитивни бихејвиорализам (Sprout and Sprout, 1956; 1957; 1965). Док детерминизам (и нео-детерминизам као нешто ублаженија форма) подразумева неизбежност географских утицаја, посибилизам (и пробабилизам као њена својеврсна „квантитативна“ варијација) посматра географске утицаје не као детерминишуће већ као својеврсан оквир могућности које окружење пружа и ограничења које оно поставља по људско делање. Когнитивни бихејвиорализам, са друге стране, донекле обрће однос између човека и окружења, посматрајући недетерминишући/ограничавајући однос окружења на човека већ како наша перцепција обликује виђење окружења њеног значаја.

У зависности од филозофског става кроз који се однос човека и окружења посматра, зависи и одређење и значење геополитике. Проблем ране геополитичке мисли, пре свега Немачке и Англо-Саксонске традиције, јесте што је почивао на (нео)детерминистичким основама. Географска стварност се посматрала као неизбежна у својим утицајима. Било да говоримо о законима просторног ширења држава, Хартленду (Heartland), Римленду (Rimland), поморским „уским грлима“ (choke-points), њихови детерминишући утицаји били су неизбежни, чинећи да ће се људи или повиновати њиховим императивима или неминовно пропасти. Отуда, када Кјелен одређује геополитику као науку о „држави као географском организму или појави у простору: дакле о држави као земљи, територији, подручју или најизразитије као земљишту“ (Kjelen, 1943, str. 44), имплицитно у његовом одређењу јесте да су сви

⁷³ За разлику од преостале три, структурална геополитика је нешто специфичнија. У свом рату из 1999. године, Тоал је навео структуралну геополитику као део хеуристичке поделе критичке геополитике. Међутим, у већини накнадних радова, она се често изоставља из поменутог скупа. Шта се десило са структуралном геополитиком остаје нејасно.

наведени географски фактори од детерминишућег утицаја по државно понашање. Француска традиција је донекле избегла ову клопку, међутим осим Анцелових разматрања геополитика није била нарочито проминентна у Француској као што је била у Немачкој или Британији и Сједињеним Државама. Са друге стране, код критичке геополитике је јасно да почива на когнитивно бихејвиоралном ставу с обзиром да геополитику најшире одређује као дискурс (O`Tuathail and Agnew, 1992).

У литератури се чак могу пронаћи и релативно неутрална одређења из перспективе филозофских ставова односа човека и окружења. Коен на пример дефинише геополитику као географију међународних односа, остајући макар у одређењу амбивалентан према природи односа између географије (окружења) и међународних односа (човека) (Cohen, 2015). Отуда, на трагу Коеновог одређења геополитику најједноставније, али уједно и најсврхисходније можемо одредити као просторну анализу међудржавних односа. Као што је аутор ове дисертације нагласио у претходном раду, „било да је реч о директним и неизбежним утицајима окружења (детерминизам), пружању могућности и ограничења (посибелизам) или нашем перцепцијом одређених просторних целина (когнитивни бихејвиорализам), геополитика почива на просторној анализи међудржавних односа“ (Коранја, 2021a, str. 78). Једино што јесте значајно је бити експлицитан по питању односа географије и међудржавних доноса што се у нашем случају посматра не кроз један став, већ два – посибелистички и когнитивно-бихејвиорални.⁷⁴

4.4.3. Појмовни оквир: Независне и интервенишуће варијабле

Геополитички приступ утврђивању ефикасности велике стратегије почива на две независне варијабле: *међународној структури* и *геополитичком коду*. Попут Швелерове теорије равнотеже интереса, геополитички приступ утврђивању делотворности велике стратегије се може посматрати као неокласични приступ. Разлог томе је што међународна структура, како јој само име каже представља структуралну варијаблу док геополитички код представља *Innenpolitik* варијаблу. Обе независне варијабле су у постојећој литератури истицане као значајне по истраживања велике стратегије. Штавише, појам геополитичког кода је првенствено и конципиран зарад разумевања велике стратегије Сједињених Држава. Са друге стране, за разлику од аутора међународне безбедности и њиховог разумевања међународне структуре, начин на који је она концептуализована у овом оквиру почива на радовима геополитичког аутора Сола Бернарда Коена.

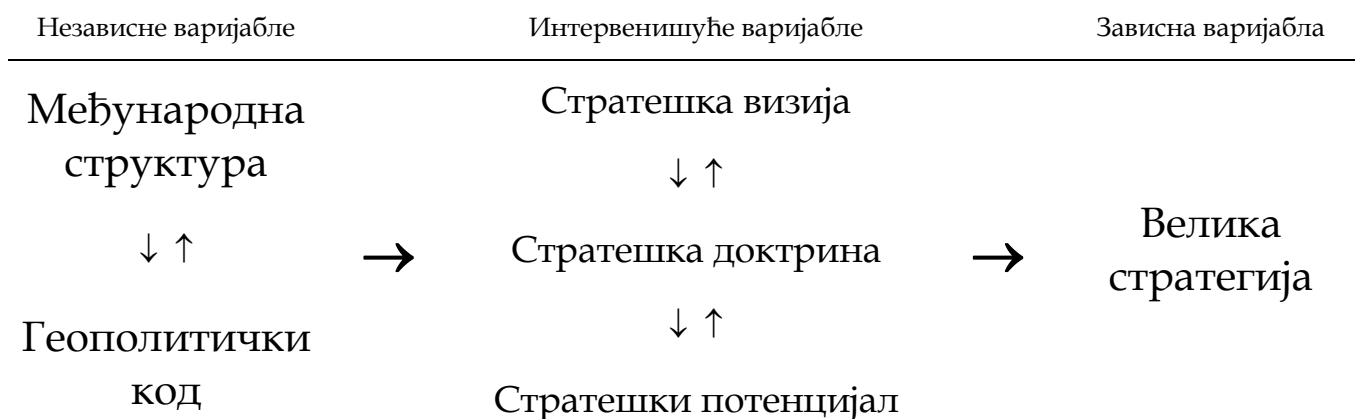
Увођење независне варијабле геополитичког кода служи сврси појмовног уоквирења идеје да постоји разлика између оперативног и перципираног окружења (Cohen, 1957). Ако геополитика представља просторну анализу међународне политике која почива на међусобном односу између људи и њиховог окружења, окружење какво јесте и окружење какво га доносиоци одлука виде је подједнако значајно за спровођење

⁷⁴ Иако релативно општеприхваћен као логички „исправнији“ филозофски став, посибелизам није лишен својих проблема, нарочито при покушајима да се спроведу конкретна емпиријска истраживања. Из тог разлога је потребно посибелизам недоградити одређеним варијаблама у духу когнитивног бихејвиорализма. За детаљније видети: Коранја, 2020d.

просторне анализе. С обзиром да, како наводи Фил Кели, „`реалност` произилази из неке комбинације и објективних и субјективних извора“ (Kelly, 2006, pp. 44-45) објективна концепција међународне структуре је изједначена у свом каузалном значају са субјективном димензијом геополитичког кода чиме се омогућава адекватније разумевање како „реалности“ велике стратегије и њене ефективности, тако и делотворности велике стратегије обуздавања. Однос између међународне структуре и геополитичког кода се може одредити кроз одређење перцепције, коју можемо разумети као субјективну реакцију на нешто „што долази из окружења... тј. реакцију на екстерни *input*“ (Ајзенхамер, 2020а, стр. 160). Сам геополитички код представља перцепцију међународне структуре од стране доносилаца одлука одређене државе који плуралитет могућности и ограничења структуре своди на пожељне и непожељне правце делања.

Међутим, утврђивање делотворности велике стратегије не може почивати искључиво на претходно наведеним независним варијаблама. Разлог томе је што утицаји међународне структуре и геополитичког кода, као и њихова међусобна интеракција, могу послужити као основ за пружање објашњења разноликог делања држава. Отуда, као што је приказано на Шеми 8, иако независне варијабле представљају фундамент на коме, између осталог, почива и велика стратегија, оне *per se* не могу представљати једине елементе каузалног механизма геополитичког приступа утврђивању делотворности велике стратегије. Из тог разлога уведене су и интервенишуће варијабле које произилазе из разматрања извора делотворности велике стратегије ослањајући се на ефективност процеса и његова три лица.

Графикон 8: Каузални механизам геополитичког приступа

Концепт *стратешке визије* служи да уоквири идеју воље државе тј. њено субјективно виђење какво би међународно окружење требало бити да би њена безбедност била остварена. *Стратешка доктрина* одговара концепцији иза другог лица ефективности (процеса) велике стратегије, односно идеји како држава да дела да би остварила своју безбедност. Коначно, појам *стратешког потенцијала* односи се на укупност расположивих капацитета државе од којих државе поједине претварају у апликабилну силу за потребе велике стратегије. Однос интервенишућих варијабли *vis-à-vis* великој стратегији, тј. степен њихове сагласности, као и усаглашености између

интервенишућих варијабли и њихов кумулативан однос према великој стратегији нам отварају могућност за утврђивање њене делотворности.

4.4.3.1. Међународна структура

Уважавајући „територијалну замку“ међународних односа, независна варијабла међународне структуре представља конкретан начин на који је светски геополитички систем организован по регионалним целинама на различитим хијерархијским нивоима (Коранџа and Stekić, 2020, p. 58; Коранџа, 2020d, str. 74). Хијерархијски нивои су геостратешка пространства (*geostrategic realms*) – операционализована као „делови света довољно велики да поседују карактеристике и функције које су утицајне на глобалном нивоу и које служе стратешким потребама великих сила, држава и региона које сачињавају“ (Cohen, 2015, p. 41); геополитички региони (*geopolitical regions*) – операционализовани кроз повезаност држава „географским граничењем и политичким, културолошким и војним интеракцијама, и у многим случајевима историјском миграцијом и мешањем људи и заједничким историјама националног постанка“ (Cohen, 2015, p. 44); и националним државама (Cohen, 2015, p. 37). Хијерархијска организација геостратешких пространства, геополитичких региона и националних држава подразумева да су националне државе саставни део геополитичких региона, док геополитички региони сачињавају геостратешка пространства. Са друге стране, Коен истиче постојање независних геополитичких региона, као и конфликтних појасева (*shatterbelt*), зона притиска (*compression zone*), зона конвергенције (*convergence zone*) (Cohen, 2015, p. 37).

Отуда, међународна структура, у одређеном историјском тренутку, представља диференцијацију света на наведене просторне целине као и њихову међусобну интеракцију. Свака просторна целина, независно од хијерархијског нивоа, карактерисана је специфичним геополитичким својствима (*geopolitical features*) и обрасцима (*geopolitical patterns*) обликованих од стране центрифугалних и центрипеталних сила (Cohen, 2015, p. 37-41). Геополитичка својства и обрасци, обликовани наведеним силама, суштински представљају индикаторе на основу којих се утврђују карактеристике претходно поменутих просторних целина. Обрасце одређују „облик, величина, физичке/друштвено географске карактеристике просторних целина и мреже које их спајају“ (Cohen, 2015, p. 37), док својства почивају на идентификацији историјских језгара, политичких центара, екумена, ефективне територије, празних подручја, граница и неконформишућих сектора (Cohen, 2015, pp. 39-40). Предност ослањања на Коенову концепцију међународне структуре зарад разумевања ефективности велике стратегије обуздавања лежи у чињеници да је значајан део свог опуса Коен управо посветио хладноратовској међународној структури.

4.4.3.2. Геополитички код

Иако је под тим именом геополитички код први пут употребљен у Гедисовој анализи модификација велике стратегије САД-а током Хладног рата, он вуче корене од концепције операционалног кода Нејтана Лејтса (Nathan Leites) и Александра Џорџа

(Alexander George) (Leites, 1951, 1953; George, 1969). За Гедиса, геополитички код представља претпоставке државе о њеним „интересима у свету, потенцијалним претњама, и изводивим одговорима [на наведне претње]“ (Gaddis, 2005, p. ix). Међутим, поред овог релативно базичног одређења, Гедис не пружа детаљнију разраду којом би се омогућило дубље разумевање геополитичког кода. Потпунији увид пружио је Питер Тејлор (Peter J. Taylor) за кога је геополитички код производ практичног геополитичког резонавања (*practical geopolitical reasoning*) који представља „начин на који владе концептуализују дистрибуцију политичке моћи ван својих граница, као предуслов за спровођење спољне политике у њиховом специјалном националном интересу“ (Taylor, 1993, p. 36). Геополитички код представља субјективну и пристрасну слику света на основу које се државе оријентишу према свом окружењу (Flint, 2017, p. 52; Flint and Taylor, 2018, pp. 51-52). Такође, други аутори одређују геополитички код према националном идентитету наводећи да представља „скуп социјалних репрезентација заснованих на националном политичком идентитету, укључујући идеје о државним природним савезницима и непријатељима, суштини екстерних претњи и кључним међународним проблемима и начинима да се превазиђу“ (Güney and Gökcan 2010, pp. 23-24).

Најсврхисходније одређење пружили су Тејлор и Флинт наводећи да геополитички код „инкорпорира дефиницију државних интереса, идентификацију претњи тим интересима, планираног одговора на наведене претње као и оправдање таквог одговора...[он] укључује евалуацију места ван државних граница у смислу њиховог стратешког значаја и потенцијалних претњи“ (Flint and Taylor, 2018, pp. 51). Донекле, наведено одређење је постављено изразито широко, с обзиром да укључује национални интерес, поглед на свет, сагледавање потенцијалних претњи, као и одговоре и оправдавања одговора на претње. Као продукт практичног политичког резонавања, адекватније је посматрати геополитички код управо у вези са његовим одређењем, чиме се последњи сегмент Тејлоровог и Флинтовог одређења ставља у први план. Тиме геополитички код представља просторну и стратешку операционализацију *Weltanschauung*-а или „менталну мапу“ политичке елите одређене земље, тј. субјективну перцепцију међународног окружења и стратешку евалуацију различитих делова света која усмерава односе једне државе ка остатку света.

Ослањање на појам геополитичког кода има двоструке предности. Прво, с обзиром да је сам појам развијен управо за истраживање велике стратегије, и то велике стратегије САД-а током Хладног рата, логично је ослонити се на њега у истраживању. Друго, у постојећој истраживачкој пракси је могуће пронаћи испитивања геополитичког кода САД током Хладног рата (O'Loughlin and Grant, 1990; Flint et al., 2009). Тиме се олакшава истраживачки поступак с обзиром да указује на начин на који можемо утврдити геополитички код у посматраном периоду. Истраживања Џона О'Лохлина (John O'Loughlin) и Ричарда Гранта (Richard Grant), као и Флинта и сарадника пружају нам увид у идентификацију геополитичког кода превасходно сагледавањем говора председника Сједињених Држава (O'Loughlin and Grant, 1990; Flint et al., 2009). Ипак, могуће је ослонити се додатно и на друге потенцијалне изворе и сагледавати их у смислу: а) виђења међународног окружења, б) односа према другим државама в) потенцијалних претњи, и г) евалуације различитих делова света.

4.4.3.3. Стратешка визија

Варијабла стратешке визије произилази из првог лица ефективности велике стратегије и њена концептуализација је производ запажања централних тачака „спорења“ у постојећим одређењима велике стратегије. Постепено проширивање обухвата појма велике стратегије, од раних одређења Корбета, Фулера и Харта до савремених одређења, довела су до преплитања појмова државне политике и велике стратегије (Strachan, 2008, p. 428). Међутим, свака стратегија мора почивати на одређеној политици која јој претходи. Велика стратегија као производ највишег нивоа државништва захтева паралелно постојање и некакве „велике политике“ на истом нивоу која би јој претходила. Могућа решења јесу спољна политика (видети на пример: Dueck, 2006; Narizny, 2007; Trubowitz, 2011) или национални интерес (видети на пример: Buzan, 2014a; Lobell et al, 2012; Feaver, 2009; Silove, 2018). Други аутори су се ослонили, између осталог, на опште одређење „претпоставки“ (Ikenberry, 2000), односно „визије“ (Goldstein, 2005; Krassner, 2010; Betts, 2012). Управо Бетсово и Голдстиново одређење визије представља најелегантније решење којим би се избегла конфлација државне политике и велике стратегије.⁷⁵ Штавише, уколико прихватимо почивање стратешког менаџмента на истим дисциплинарним темељима као и велика стратегија можемо приметити да је слична логика постављена и у изучавању пословања (Schoemaker, 1992).

Тиме, појам стратешке визије представља предуслов за велику стратегију зато што представља концепцију државе о свету каквом би требало тежити зарад унапређења сопствене безбедности и остваривања сопствених интереса. Она представља замисао доносилаца одлука хипотетичкој структури међународног система и положају других држава у њој, којом ће се безбедност сопствене државе и њени интереси максимизирати. Стратешка визија произилази из интеракције међународне структуре и геополитичког кода државе, и у зависности од наведене интеракције може и не мора бити разлике између „света какав јесте“ и „света каквог доносиоци одлука желе“⁷⁶. Налик геополитичком коду, стратешку визију можемо утврдити на основу докумената и говора највиших државника, с тим да у случају визије акценат не лежи на перцепцији тренутног стања него на виђењу бољег стања до ког се тежи доћи.⁷⁷

4.4.3.4. Стратешка доктрина

Варијабла стратешке доктрине произилази из разматрања другог лица ефективности велике стратегије, односно запажања да нам велика стратегија *per se* говори много о томе како су и на основу чега државници одлучили да заузму конкретан проактиван став у форми велике стратегије. У складу са претходном интервенишућом варијаблом, евидентно је у правцу ког исхода су кренули. Међутим, обзиром да принцип

⁷⁵ Интересантно је приметити да је Збигњев Бжежински управо овај термин користио као наслов његове књиге. Иако Бжежински не пружа експлицитно одређење стратешке визије, поглед на централна питања на које аутор настоји да одговори указује на одређене додирне тачке са употребом појма у овом истраживању. Видети: Brzezinski, 2013, p. 2.

⁷⁶ Под наведеним мисли се пре свега на *status quo* државе.

⁷⁷ За пример кратких разматрања Реганове и Клинтонове стратешке визије видети: Flint et al., 2009, p. 605.

еквифиналитета омогућава вишеструке начине за долазак до одређеног циља, неопходно је увести адекватну варијаблу којом ће обухватити поједностављивање стварности од стране доносилаца одлука у циљу омогућавања изналажења адекватног проактивног става. Према Џеку Снајдеру (Jack Snyder), „најзначајнији начин поједностављивања је стратешка доктрина која намеће структуру стратешком проблему и предлаже потенцијална решења.“ (Snyder, 1984, p. 18-19). Слична одређења можемо пронаћи и код других аутора где се под појмом (превасходно војне) доктрине подразумева поједностављивање начина како би сила требала бити примењена (Posen, 1984, p.7; van Evera, 1984; Kier, 1995, pp. 67-68; Kier, 1997; Charman, 2009, p. 2). Према Снајдеру постоји пет извора доктринарних поједностављивања: фокус пажње, формулација доктрине, догматизација доктрине, економика калкулације и редукција неизвесности (Snyder, 1984, pp. 27-29). Ефективност велике стратегије делом је и производ односа стратешке доктрине и саме велике стратегије.

Као што је у претходном тексту назначено, постојећа истраживања велике стратегије САД-а већ су указала на значај председничких доктрина. Међутим истакнути проблем конфлације доктрине и велике стратегије доводи до не разумевања њиховог односа као и фигурирања председничких доктрина у утврђивању ефективности велике стратегије. Брандс је врло експлицитан у наглашавању да треба разликовати „саме доктрине – изјаве принципа – од конкретних мера предузетих да се примене“ (Brands, 2006, p. 3). Уважавајући наведени проблем, ово истраживање ће концептуалне темеље појма доктрине преузети из војно-стратешке литературе где између стратегије и доктрине постоји симбиоза упркос јасној диференцијацији. Са друге стране, постојећа литература о председничким доктринама пружа снажно упориште на основу ког се може утврђивати делотворност велике стратегије обуздавања САД-а.

Снајдерово одређење стратешке доктрине је компатибилно са представљеним геополитичким приступом с обзиром да је аутор експлицитан у томе да стратешка доктрина почива на избору који „зависи од циљева и разноликих геополитичких фактора“ (Snyder, 1984, p. 18). Међутим, важно је истаћи да Снајдер неретко говори о стратешкој доктрини као синониму за војну доктрину, што је у случају овог истраживања јасно раздвојено. Постоји разлика између стратешког, које се односи на шира разматрања руковођења државом у правцу очувања сопствене безбедности и остваривања дефинисаних интереса, и стратешког које се односи искључиво на војна разматрања (Ајзенхамер, 2020а; Копања, 2022). Стратешка доктрина је у домену стратешког, док је војна доктрина у домену стратешког. Ово питање је од изразитог значаја када је реч о десеминацији, односно комуницирању доктрине – односно догматизацији доктрине као трећег извора доктринарних поједностављивања. Док се војна доктрина пре свега преноси и догматизује у војном миљеу, стратешка доктрина се комуницира знатно шире – како сопственој популацији тако и осталим државама међународног система.

4.4.3.5. Стратешки потенцијал

Варијабла стратешког потенцијала произилази из разматрања трећег лица делотворности велике стратегије. Уместо конципирања средстава као националне

моћи, сврсисходнији правац јесте конципирање средстава које државе имају на располагању кроз призму потенцијала које могу да остваре него моћи којом располажу. Уместо броја војника, сврсисходније је говорити о потенцијалном броју војника, уместо о снази економије, о потенцијалној снази економије, уместо о дипломатском утицају о потенцијалном дипломатском утицају. Уколико се појам велике стратегије одреди на основу стратешког потенцијала, уместо на националној моћи државе, омогућава се са једне стране прецизније утврђивање капацитета државе да остваре зацртане циљеве имплементацијом велике стратегије, док нам са друге стране указује на унутрашњи вектор велике стратегије при развоју сопствених способности за даље делање. Отуда, сврха стратешког потенцијала као интервенишуће варијабле јесте да пружи оквире могућих средстава које државе могу искористити у складу са утврђеном стратешком доктрином и зарад остваривања сопствене стратешке визије.

У самој геополитичкој литератури могуће је пронаћи бројне примере настојања да се утврде елементи стратешког потенцијала државе (Mahan, 1890; Spykman, 2017). Међутим, разумевање стратешког потенцијала, његове конверзије у средства велике стратегије и адекватност одабира средстава који ће бити развијани засниваће се на раду Артура Телиса и сарадника према ком моћ можемо посматрати у три категорије: национални ресурси (*national resources*), који одговарају виђењу стратешког потенцијала с обзиром да су дефинисани као „градативни елементи` које држава треба ако жели да...повећа свој хегемонистички потенцијал кроз креацију високо софистицираних војних сила способних да ефективно извршавају најзахтевније војне операције против разноликих супарника“ (Tellis et al., 2000, p. 45); национална перформативност (*national performance*), која подразумева механизме који одговарају процесу конверзије потенцијала у апликабилну силу (Tellis et al., 2000, p. 46); и војне способности (*military capability*), као „манифестован знак националне моћи“ (Tellis et al., 2000, p. 47). С обзиром да се истраживање фокусира на велику а не на војну стратегију, у раду ће акценат бити проширен и на остала расположива средства.

Из перспективе односа стратешког потенцијала и велике стратегије кључне су прве две категорије. Телис и сарадници су пружили јасне индикаторе наведених категорија где су национални ресурси одређени кроз индикаторе технологије, предузетништва, људских ресурса, финансијски ресурса и капитала и физичких ресурса; док је национална перформативност одређена индикаторима екстерних притисака, инфраструктурних капацитета и идеационих ресурса (Tellis et al., 2000, p. 45). Међу наведеним индикаторима неопходно је разјаснити питања екстерних притисака и идеационих ресурса с обзиром да постоји могућност њиховог тумачења као међународне структуре, односно геополитичког кода. Наведени индикатори свакако произилазе из независних варијабли, међутим они се првенствено односе на конкретну стратегијску процену (*net assessment*) према централном извору претње (у случају велике стратегије обуздавања реч је о СССР-у) зарад утврђивања стратегијских асиметрија које могу бити искоришћене (Bracken, 2006; Mahnken, 2020).

П Е Т О П О Г Л А В Љ Е

ВЕЛИКА СТРАТЕГИЈА ОБУЗДАВАЊА У РЕАЛИЗАЦИЈИ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА

„Јасно је да главни елементи било које политике Сједињених Држава према Совјетском Савезу морају бити дугорочно, стрпљиво, али чврсто и предострожно обуздавање Руских експанзионистичких тенденција“

Џорџ Кенан (Kennan, 1947)

О великој стратегији обуздавања је много писано, а још више речено. Из перспективе изучавања великих стратегија, обуздавање представља најрепрезентативнију студију случаја. Многобројна теоријска уопштења која се данас узимају као фундамент концептуалног и теоријског уоквирења савремених великих стратегија проистекла су као генерализације случаја обуздавања. Чак и више од тога, велика стратегија обуздавање представља и својеврсни крунски контрааргумент заговорника овог појма. На разнолике критике сврсисходности велике стратегије (приказаних у поглављу 2.4. ове дисертације), ефекти спровођења обуздавања од стране Сједињених Држава током Хладног рата представљају чест одговор – управо је велика стратегија обуздавања омогућила Сједињеним Државама „победу“ у Хладном рату. Свакако, разлози „побед“ Сједињених Држава се могу пронаћи и у другим изворима: екомнским чиниоцима, снази идеологије, па чак и самим унутрашњим процесима у Сојветском Савезу. Међутим ни за један од наведених извора не можемо истаћи да макар делимично нису били условљени главним елементима велике стратегије обуздавања које је Џорџ Кенан дефинисао – „дугорочним, стрпљивим, али чврстим и предострожним делањем“ (Kennan, 1947).

Међутим, иако је велика стратегија обуздавања готово нераскидиво повезана са Хладним ратом и Сједињеним Америчким Државама, важно је на самом почетку истаћи да упркос таквој повезаности не постоји ништа интринзично самом појму обуздавања да бисмо могли закључити да је реч о *sui generis* великој стратегији – то јест *само* за Хладни рат, односно *само* за Сједињене Америчке Државе. Уколико бисмо генерализовали Џервисов елегантан опис базичне идеје стратегије одвраћања, који је наведен у уводним разматрањима, оно би подразумевало да се спречавањем ширења супарничке државе осигурава безбедност. У претходној реченици није случајно наведена *стратегија*, а не *велика стратегија* обуздавања зато што, такође, не постоји ништа интринзично самом обуздавању да бисмо га сврстали искључиво у корпус великих стратегија. Као што је речено у другом поглављу ове дисертације, оно што чини велику стратегију „великом“ јесте однос према међународном поретку и развојна функција велике стратегије. Обуздавање, као такво, не мора нужно садржати та два именоватеља и подједнако може представљати како велику стратегију, тако и краткорочнију стратегију опстанка – било као изолована стратегија, било као подстратегу друге, шире велике стратегије. Ипак, из перспективе овог истраживања, обуздавање ће се посматрати првенствено на нивоу велике стратегије – у циљу утврђивања њене делотворности.

Између историјске чињенице да су Сједињене Државе изашле као „победник“ Хладног рата и велике стратегије обуздавања постоји јасна међусобна повезаност, која имплицира да обуздавање представља пример успешне велике стратегије. С обзиром да је, како смо утврдили, ефективност предуслов успешности, постоји даља импликација да случај обуздавања представља и пример делотворне велике стратегије. Међутим, имплицитно наговештавање делотворности није исто што и утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања, као и оних елемената који су чинили обуздавање ефективним. Као што смо напоменули, успех или „победа“ могли су подједнако бити резултат свих претходно поменутих чинилаца, без обзира на то што су почивали на „дугорочном, стрпљивом, али чврстом и предострожном делању“ (Kennan, 1947). Зарад превазилажења имплицитности делотворности велике стратегије обуздавања, као и задовољавања истицањем пуке повезаности између „победе“ и обуздавања, потребно је пружити прецизан одговор на друго примарно питање овог истраживања - *да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна?* У складу са методологијом праћења процеса, предуслов тога јесте пружање хронолошког прегледа и одговора на питање како је текао процес (пре свега треће фазе) Хладног рата, односно одговора на секундарно истраживачко питање *како је текао процес треће фазе Хладног рата између 1979. године и 1989. године?* – што представља сврху овог поглавља. То чини емпиријски фундамент на основу којег ће се у каснијим поглављима тестирати две сучељене теорије – теорија равнотеже интереса Рандала Швелера и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, односно потврдити или одбацити геополитички приступ утврђивању делотворности велике стратегије. На основу свега наведеног, пружити ће се одговор на оба примарна истраживачка питања: *Шта чини велику стратегију делотворном;* као и *Да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна?*

Постоји неколико начина како организовати емпиријску грађу о великој стратегији обуздавања током Хладног рата. Прво, емпиријску грађу можемо организовати посматрањем кроз фазе Хладног рата. Као што смо у претходним поглављима истакли, постоји сагласности у постојећој литератури да међународно окружење представља значајан фактор који условљава велике стратегије држава – иако се аутори не слажу око степена предоминантности овог утицаја. Уважавајући чињеницу да је током читавог Хладног рата постојао биполарни поредак, постојале су разлике у начину на који је међународни систем функционисао. Због тога, емпиријску грађу можемо посматрати кроз различите периоде хладноратовског међународног система. Иако постоји више начина на који су аутори поделили ток Хладног рата, најсврсиходнија је подела на три фазе коју су пружили Кегли и Виткоф: Фаза конфронтације, 1947-1962; Фаза коегзистенције и Детанта (*Détente*), 1963-1978; и Фаза обновљене конфронтације и поновног прилажења, 1979-1991 (Kegli i Vitkof, 2006, str. 196-204).⁷⁸ Друго, емпиријску грађу можемо организовати према председничким администрацијама током трајања Хладног рата. С обзиром на предоминатну улогу председника у одређивању курса спољне и безбедносне политике Сједињених Држава, емпиријска грађа може бити

⁷⁸ Као што је евидентно из самих назива, другу и трећу фазу јесте могуће раздвојити на две додатне фазе, чинећи да их укупно буде пет – што Кегли и Виткоф, заједно са Кристофером Џоунсом (Christopher M. Jones) чине у другој публикацији (Wittkoph et al., 2008, pp. 47-55).

организована тако да прати модификације унесене од стране сваког председника. Тиме би емпиријска грађа била организована у девет целина, по једну за сваког председника - Харија Трумана, Двајта Ајзенхауера, Џона Кенедија, Линдона Џонсона, Ричарда Никсона, Џералда Форда, Џимија Картера, Роналда Регана и Џорџа Буша старијег. Коначно, трећи начин на који можемо организовати емпиријску грађу јесте кроз посматрање самих варијација у великој стратегији обуздавања. Трећи начин је уједно и најсврхисходнији из два разлога. Прво, теоријски посматрано, неокласични приступи су идентификовани у претходним поглављима као најпригоднији истраживањима велике стратегије, што упућује да међународну и унутардржавну димензију морамо заједнички посматрати. Друго, Волфортова запажања да велике стратегије почивају на више различитих подстратегија, упућује да варијације исте велике стратегије можемо посматрати управо кроз промене у подстратегијама које је сачињавају.

С обзиром на повезаност варијација у великој стратегији обуздавања са претходна два начина, организација емпиријске грађе ће почивати на разликама у фазама Хладног рата,⁷⁹ праћеним позицијама следствених председничких администрација зарад приказивања варијација у великој стратегији обуздавања. Отуда, пето поглавље је примарно организовано тако што отпочиње од сагледавања велике стратегије обуздавања од раних идеја, пре свега Спајкмена и Кенана до краја друге фазе Хладног рата која је отпочела совјетском инвазијом Авганистана 1979. године – односно почетка временског оквира овог истраживања. У другом делу пружиће се дубински опис треће фазе Хладног рада и имплементације варијације велике стратегије обуздавања под Џимијем Картером и пре свега Роналдом Реганом. У складу са истраживачким корацима методологије праћења процеса, у трећој целини биће пружена хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата као основе за утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања – односно тестирање теорија представљених у претходном поглављу, а које ће бити спроведено у поглављима шест, седам и осам. Коначно, у четвртном делу овог поглавља биће пружен опис дешавања након окончања Хладног рата, до терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године зарад приказивања међународног поретка који је велика стратегија обуздавања обликовала.

5.1. Обуздавање: од раних идеја до краја друге фазе Хладног рата

Иако се формулација велике стратегије обуздавања везује за чланак Џорџа Кенана „Извори совјетског понашања“, који је објављен 1947. године под псеудонимом Мистер Х, идејни зачеци обуздавања се могу пронаћи раније, док су непријатељства током Другог светског рата још увек трајала. На академском фронту, разматрања Николаса Спајкмена и његов концепт Римланда (Rimland) представљали су ништа друго до интелектуалних зачетака обуздавања (Spruckman, 2017; 1944). На практично-политичком фронту, чак је и будући председник Сједињених Држава Хари Труман већ 1941. године

⁷⁹ Иако је према Кеглију и Виткофу трећа фаза Хладног рата трајала до 1991. године, пад Берлинског зида и талас револуција у земљама Варшавског пакта ћемо узети за коначну годину посматрања. Видети поглавље 5.2.3.3. *Инвазија на Кувајт као показатељ краја супарништва.*

указао потребу за сучељавањем са Совјетским Савезом у годинама које долазе (према: Gaddis, 2005, р. 4). Пар година касније, када је Други светски рат ушао у фазу када је било питање времена капитулације Немачке и Јапана, сучељене визије послератног поретка су додатно потврдиле потребу за стратегијом којом ће се Сједињене Државе и њени савезници супротстављати Совјетском Савезу. Џервисово виђење обуздавања према којем је спречавање ширења Совјетског Савеза механизам постизања њихове мирољубивости, заправо се може тумачити као велика стратегија којом ће се они принудити да прихвате визију међународног поретка коју су Сједињене Државе и Уједињено Краљевство градиле још од потписивања Атлантске повеље (Jervis, 1979, р. 292). Према Гедису, обуздавање је проистекло из идеје да је потребно спречити Совјетски Савез од „употребе моћи и позиције коју су освојили као резултат тог конфликта [Другог светског рата] да би преобликовали послератни међународни поредак“ (Geddis, 2005, р. 4). Кенанова формулација из 1947. и накнадна Труманова доктрина, представљали су само логички континуитет којим је првобитна идеја прерасла у велику стратегију.

Међутим, од раних идеја обуздавања до Совјетске интервенције у Авганистану, којом отпочиње трећа фаза Хладног рата, велика стратегија обуздавања је доживела неколико модификација под утицајем промена у међународном окружењу и следствених председничких администрација у Сједињеним Државама. Према Гедису, периодичне модификације велике стратегије обуздавања можемо категорисати у две специфичне форме: симетрично обуздавање (*symmetrical containment*) – „реаговање на претње равнотежи моћи на истој локацији, времену и нивоу изворне провокације“ (Gaddis, 1981, р. 80); односно асиметрично обуздавање (*asymmetrical containment*) – „померање локације или природе нечије реакције на терен који више погодује примени нечијих снага против супарникових слабости“ (Gaddis, 1981, р. 80. такође видети: Hoffmann, 1983; Gaddis, 2001; Gaddis, 2005; Jervis, 2006). Током експертског интервјуа, Гедис је нагласио да је суштинска разлика између две форме обуздавања што симетрично доноси мањи ризик, али веће трошкове имплементације, док је у случају асиметричног обуздавања ситуација обрнута. Томе свакако треба придодати још једну значајну разлику, код симетричног обуздавања супарник (i.e. Совјетски Савез) „бира“ време и место што није случај са асиметричним. Промена форме велике стратегије обуздавања (са асиметричног на симетрично и обратно), а да при томе не дође до фундаменталне промене саме велике стратегије, је могућа само кроз варијације у подстратегјама које је сачињавају.

Обе форме обуздавања, и симетрична и асиметрична, имају својих ограничења. Када је реч о симетричној постоје три кључна ограничења: прво, чињеница да супарник има иницијативу с обзиром да „бира“ време и место; друго, изискује огромне трошкове да би се могла спровести; и треће, могућност да са лакоћом дође до ненамерне ескалације. Са друге стране, код асиметричног обуздавања постоје два кључна ограничења: прво, постоји опасност да се занемаре дешавања која на први поглед делују безначајно; и друго, постојање лажне замисли да су пред државом само две опције – ескалација или потпуно попуштање (Gaddis, 2001). Наведена ограничења представљају један од разлога зашто је долазило до промена у форми велике стратегије обуздавања, прво асиметричног па затим симетричног одвраћања. Међутим, како сам Гедис истиче, већ

пред крај Картеровог а нарочито током Регановог мандата приметна ограничења обе форме обуздавања довела су до варијације велике стратегије која није ни симетрична ни асиметрична, већ садржи елементе обе форме (Gaddis, 2001; 2005, pp. 342-343). Из тог разлога, диференцијација на симетрично и асиметрично обуздавање је погодна искључиво за њено сагледавање до краја друге фазе Хладног рата.

5.1.1. Обуздавање пре обуздавања

Под „обуздавањем пре обуздавања“ мисли се на чињеницу да и пре него што су Сједињене Државе усвојиле обуздавање као своју велику стратегију, идеја обуздавања је постојала. То ни на који начин не представља податак који се не може пронаћи у постојећој литератури с обзиром да готово свако разматрање обуздавања отпочиње од Кенановог Дугог телеграма. Међутим, као што је наглашено у претходном поглављу, идеје обуздавања претходе Дугом телеграму и вероватно су најсистематичније исказане у Спајкменовим геополитичким радовима. Штавише, може се пружити аргумент да су идеје обуздавања присутне још у Макиндеровим радовима. Сукоб таласократских и телурократских сила, значај контроле над Источном Европом и касније истицање пресудне важности Средишњег океана (*Midland Ocean*) у многоне подсећају на обуздавање (видети: Mackinder, 1904; 1942; 1943). Дуо Макиндер-Спајкмен је за многе ауторе пандан ономе што је Хаусхофер био – пружање академског оправдање спољнополитичком делању (Hepple, 1986; Sloan, 1988; Dalby, 1990; O’Tuathail, 1992). Док повезаност између Макиндера и Спајкмена са обуздавањем представља чињеницу, исто се не може рећи за претходно пружену интерпретацију аутора превасходно критичке геополитике. Попут критика на рачун Макиндера и Спајкмена у литератури се такође могу пронаћи и супротстављена виђења (Gerace, 1991; Gray, 1996; Fettweis, 2000).

За Мајкла Гераса (Michael P. Gerace), геополитички темељи обуздавања су несумњиви, али за разлику од истицања Спајкманових радова у први план, Герас истиче да је обуздавање заправо имало мало везе са Спајкмановим разматрањима, а више са Макиндеровим (Gerace, 1991). Иако се слажемо са Герасом да се Макиндерова и Спајкманова разматрања не могу посматрати као пандан улози Хаусхофера, исто не можемо рећи за његов закључак о непостојању везе између обуздавања и Спајкманових радова, односно постојању чвршће везе са Макиндеровим. Макиндер је посматрао сукоб таласократских и телурократских сила, Уједињеног Краљевства и Сједињених Држава с једне и Русије с друге стране, као историјску датост. Тиме би обуздавање заправо представљало једину могућу велику стратегију било које таласократске силе – нешто што је неспојиво са концепцијом стратегије. Оно што се без сумње може признати Макиндеру као релеватно за велику стратегију обуздавања јесте његово инсистирање на санитарном кордону према Совјетском Савезу (Mackinder, 1942). Међутим, Макиндер се више прибојавао Немачке него Русије. Санитарни кордон је требао да спречи савез Немачке и Русије да Немачка не би могла да буде конкурент а не Совјетски Савез. У случају Спајкменових разматрања ситуација је нешто друкчија, што ће бити приказано у наредном поглављу.

Остављајући академске идеје по страни, може се пружити аргумент и да Сједињене Државе нису прва држава која је имплементирала обуздавање као велику стратегију.

Иако је реч „прва“ можда исувише снажна, с обзиром да не можемо са сигурношћу тврдити да је целокупна историја стратешких интеракција различитих политичких ентитета узета у обзир, њоме се желело нагласити да се елементи велике стратегије обуздавања могу пронаћи и раније – код Француске у периоду између два светска рата. Након пораза у Француско-Пруском рату и чињенице да је Шлифенов план скоро па успео да порази Француску у почетним месецима Првог светског рата, витални интерес Француске након Великог рата био је да осигура да јој Немачка више неће представљати претњу. У ту сврху Француска је развила велику стратегију којом, према речима Берија Поузена, „током међуратног периода је тежила очувању политичке и територијалне нагодбе са Версаја“ (Posen, 1984, p. 105). Зарад остваривања тога Француска је успоставила мрежу савеза са новоформираним државама Источне Европе – Пољском, Чехословачком, Румунијом и Југославијом; подстакла међусобно удруживање последње три државе у Малу Антанту; активно спречавала Немачку да постане чланица Лиге Народа; подржавала очување њене дипломатске изолације и демилитаризације; као и развила систем утврђења за одбрану од потенцијалног напада Немачке – Мажино линију (*Ligne Maginot*). Све наведене активности у многоме подсећају на поступке Сједињених Држава у почетним фазама Хладног рата – стварање мреже савеза, остваривање изолације супарника, и генерална настојања да се предупреди могућност ширења супарника који би угрозио безбедност Француске/Сједињених Држава.

Истицање да велика стратегија обуздавања не представља *sui generis* велику стратегију искључиво Сједињених Држава, искључиво за период Хладног рата се превасходно односило на чињеницу да се Француска *Interbellum* велика стратегија такође може посматрати као пример обуздавања. Међутим делује да је маргинална улога Француске током и након Другог светског рата, као и чињеница да је њена велика стратегија представљала пример катастрофалног неуспеха велике стратегије, у потпуности гурнула ово више него интересантно поређење у други план. Из тог разлога, када говоримо о обуздавању пре обуздавања, случај Француске током међуратног периода неће даље бити узет у разматрање у овој дисертацији.⁸⁰ Са друге стране, геополитички радови Николаса Спајкмена – пре свега у његовом делу „Америчка стратегија у светској политици“, као и, наравно, Дуги телеграм и Извори совјетског понашања Џорџа Кенана ће бити представљени као темељи касније велике стратегије обуздавања коју су Сједињене Америчке Државе имплементирале током Хладног рата.

5.1.1.1. Николас Спајкмен и „Америчка стратегија у светској политици“

Као што је у претходним поглављима истакнуто, геополитичка разматрања Николаса Спајкмена, изнесена пре свега у његовој монографији „Америчка стратегија у светској политици“ (*America's Strategy in World Politics*) значајно су допринела настанку велике

⁸⁰ Упоредна анализа великих стратегија Сједињених Држава током Хладног рата и Француске током *Interbellum*-а представља интересантан случај за разматрање (не)успешности велике стратегије с обзиром да се може претпоставити да деле базичне елементе. Поред тога, такво истраживање би много допринело и разумевању ефикасности и ефективности велике стратегије. Иако се аутор неће даље бавити случајем Француске међуратне велике стратегије у овој дисертацији, то јесте предмет другог, планираног истраживања.

стратегичке обуздавања. Иако је Спајкмен, инспирисан радовима Макиндера али такође и Џејмса Фергрива (James Fairgrieve), најчувенији по истицању релевантности Римленда – ободног појаса Евроазије чијом контролом се може остварити доминација у међународном систему, први експлицитни помен овог појма је искоришћен тек у његовој последњој, постхумној публикацији „Географија Мира“ (*The Geography of Peace*) 1944. године (Mackinder, 1904; Fairgrieve, 1919; Spykman, 1944). За истинско разумевање Спајкманове геополитичке мисли значајнија су друга два појма – локација (светска и регионална) и релативна моћ државе (Spykman, 1938a; 1938b; 2015). Према Спајкману „географска локација државе и њен однос са центрима војне моћи дефинишу њен проблем безбедности“ (Spykman, 2017, p. 447).

Код Спајкмана су наведени појмови изразито испреплетани у погледу међусобног утицаја. Моћ државе је обликована и детерминисана географском локацијом државе, док је истовремено вредност (пре свега регионална) локације државе делимично одређена њеном моћи. Према Спајкмену, регионална локација одређене државе се односи и на чињеницу да је, на пример, острвска држава, као и да је тампон држава (*buffer state*). Са друге стране, не треба занемарити да се локација у Спајкмановом приступу не посматра искључиво кроз референтни оквир географије, већ и историје (Spykman, 1938b, p. 213). Самим тиме, истицање релевантности Римленда у контексту сукоба копна и мора је погрешно, јер регионална локација и релативна дистрибуција моћи могу учинити да заправо држава Римленда – ни у потпуности сила копна, ни у потпуности сила мора, може бити главни супарник било чисто поморској било чисто копненој сили. Како наглашава Френсис Семпа (Francis Sempa), али и сам Спајкман, Наполеонова Француска, као и Кајзерова и Хитлерова Немачка биле су заправо силе Римленда (додуше више окренуте ка копну него ка мору) против које су се силе копна и мора заједнички бориле (Spykman, 1944, p. 43; Sempa, 2017, p. xxvii). Отуда, Макиндерово виђење неизбежности сукоба силе копна (Русије/Совјетског Савеза) и мора (Уједињеног Краљевства/Сједињених Држава) заправо није толико неизбежно колико је једна од могућности. Уколико контрола над Римлендом представља/одређује судбину света, како је Спајкмен исказао, конкретна динамика сукоба за контролу Римленда зависиће од тренутних околности – локације и релативне моћи држава-кандидата за доминацију.

Релевантност идеја исказаних у монографији „Америчка стратегија у светској политици“ по велику стратегију обуздавања, лежи у томе што је Спајкмен имплементирао свој светоназор на Сједињене Државе за године које долазе након Другог светског рата. Чињеница да су се након окончања Другог светског рата управо Сједињене Државе и Совјетски Савез, као својеврсне персонификације сила копна и сила мора, нашле као две најдоминантније државе представља више историјску коинциденцију него неизбежност према Спајкмановом приступу. Посматрајући географску локацију Сједињених Држава и њихов однос са другим центрима војне моћи, Спајкман је у самом уводу ове монографије нагласио да:

„Здрава спољна политика за Сједињене Државе мора прихватити ову базичну реалност међународног друштва [очување и увећање позиције у дистрибуцији моћи], и развити велику стратегију и за рат и за мир базирану на импликацијама њене географске локације у свету“ (Spykman, 2017, pp. 7-8)

У закључку исте монографије, Спајкмен је пружио своје прескриптивно виђење како би таква велика стратегија требала изгледати. Прво, одбацујући могућност Светске владе и Америчко-Британске хегемоније, Спајкман наглашава да ће пост-ратовски међународни систем бити базиран на равнотежи моћи; друго, треба тежити елиминацији великих разлика у моћи између држава унутар истих сфера интереса да би се спречили ратови међу тим државама; треће, Сједињене Државе требају избећи ригидан мировни споразум попут Версајског, те успоставити мировни систем са механизмима ревизије; четврто, неопходно је избећи успостављање Европске федерације (у којој Спајкман види и Совјетски Савез), хегемонију једне или две државе као и у крајње нестабилну ситуацију *свију против свих*, већ треба тежити креирању регионалне институције држава приближне моћи у којој би и Сједињене Државе биле члан; пето, попут подршке Британији, Сједињене Државе би требале истоветну подршку пружати и Јапану; и коначно, очувати хегемонију над Западном хемисфером (Spryckman, 2017, pp. 457-472).

Пружене прескриптивне позиције Спајкмена како би велика стратегија Сједињених Држава требала изгледати у свету након Другог светског рата у многоструком подсећају на обуздавање. Спречавање Европске федерације или хегемоније у Европи не представља ништа друго до спречавање Совјетске доминације над Европом. Успостављањем НАТО-а, Сједињене Државе су добиле регионалну институцију у Европи чији су члан. Безбедносним споразумом између Сједињених Држава и Јапана (*Security Treaty between the United States and Japan*) из 1951. године и каснијим Споразумом о међусобној кооперацији и безбедности (*Treaty of Mutual Cooperation and Security*) из 1960. године, Јапану је пружена подршка о којој је Спајкман говорио. Бројне интервенције у Латинској Америци представљале су одраз очувања хегемоније над Западном хемисфером. Чак се и успостављање Уједињених нација може тумачити у складу са Спајкменовим идејама, међутим то је од секундарног значаја за велику стратегију обуздавања. Отуда и не треба чудити што су управо Спајкменове идеје допринеле успостављању велике стратегије обуздавања (Herple, 1986, p. S24).

5.1.1.2. „Дуги телеграм“ Џорџа Кенана

Уколико су Спајкманова разматрања представљала академску прескрипцију спољнополитичког понашања Сједињених Држава у годинама након Другог светског рата, прескрипције базирани на практично-политичком искуству дошле су од Џорџа Кенана, упосланика амбасаде Сједињених Држава у Москви током 1930-их, Чехословачкој између 1938. и 1939. и Немачкој до 1941. Године (видети: Kennan, 1967a; поглавља 3-5; Kennan, 1968). Од 1944. године до 1946. године, Кенан се поново нашао у Москви, на функцији министра саветника. У овом периоду амбасада Сједињених Држава у Москви је, према Кенановим речима, била подељена на две мање-више подједнаке целине по броју упосленика – војне и цивилне (коју је предводио Кенан), али са неједнаким утицајем када је реч о обликовању „високе политике“ – фаворизовањем ставова војне целине од стране амбасадора Аверела Харимана (Averell Harriman) и тиме индиректно и председничке администрације (Kennan, 1967a, p. 180).

Током другог службовања у Москви, Кенан је био благо речено огорчен односом америчке администрације према Совјетском Савезу. Према Кенану, у раним годинама након Другог светског рата, у Сједињеним Државама је постојала својеврсна „про-Совјетска еуфорија“, као и амбивалентност политичке елите (не искључиво из председничке администрације) према његовом виђењу односа који би Сједињене Државе требале имати према Совјетском Савезу (Kennan, 1967a, pp. 275-278; 1972, p. 90). То га је чак подстакло да састави својеврсни „бонтон“ у десет тачака намењен политичким представницима Сједињених Држава у Америчко-Совјетским интеракцијама (Kennan, 1967a, pp. 291-292). Међутим, све до почетка 1946. године, званична администрација у Вашингтону је остала „глува“ за Кенанову позицију будућег односа са Совјетским Савезом. До промене је дошло након, наизглед, релативно безначајног догађаја када су Совјети изразили неспремност ка подршци раду Светске банке и Међународног монетарног фонда – што је заправо подстакло Кенана да напише Дуги телеграм, али и да Телеграм допре до чланова Труманове администрације (Kennan, 1967a, pp. 292-293).

Пре него што наставимо са представљањем базичних црта Кенановог виђења обуздавања, које претходе формалном усвајању ове велике стратегије, аутор би желео да истакне да је у уводном поглављу дисертације свесно навео нешто што се може сматрати пропустом – наводећи Дуги телеграм/Извори совјетског понашања. Присутно је мишљење да Дуги телеграм и Извори совјетског понашања представљају два имена за истоветан текст, објављен у часопису *Foreign Affairs* 1947. године. Заправо реч је о два одвојена али врло сродна текста – Дугом телеграму од 22. фебруара 1946. године и чланку Извори совјетског понашања од јуна 1947. године (Kennan, 1947; 1967b, pp. 547-559). Оба текста деле суштину и базичне црте Кенановог виђења обуздавања, међутим између њих постоје разлике пре свега у публици. Док је Дуги телеграм био намењен политичкој елити Сједињених Држава, пре свега Џорџу Маршалу (George Marshall) и члановима Стејт департмента (State Department), чланак Извори совјетског понашања је заправо на чудан начин доспео у ширу америчку јавност (Gaddis, 2005, p. 24). Сам текст је састављен у фебруару 1947. године за потребе секретара морнарице Џејмса Форестала (James Forrestal), иако је Кенан говорио о истој теми месец и по дана раније на неформалном састанку Већа спољних послова (Council on Foreign Relations) (Kennan, 1967a, pp. 354-355). Незнајући за рукопис достављен Форесталу, Фиш Армстронг (Fish Armstrong), уредник часописа *Foreign Affairs*, замолио је Кенана да састави текст према његовом говору са састанка Већа спољних послова за објаву у часопису – што је навело Кенана да затражи и добије дозволу за објављивање текста под псеудонимом „Х“ (Kennan, 1967a, p. 355). Недуго затим, Извори совјетског понашања закупили су пажњу бројних часописа и новинара, чинећи да обуздавање постане део јавног дискурса у Сједињеним Државама (Kennan, 1967a, pp. 355-357; за једну од репрезентативнијих коментара/критика овог чланка видети: Lippmann, 1947).

С обзиром на објављивање у часопису *Foreign Affairs* и пажњу коју је чланак добио, Извори совјетског понашања постао је препознатљивији, али ипакмање релевантан из угла обликовања велике стратегије обуздавања. Два кључна догађаја – формулисање Труманове доктрине и Маршаловог плана, претходила су објављивању Извора совјетског понашања за разлику од Дугог телеграма (упоредити Kennan, 1967a,

поглавља 13-15). Поред тога, постављење на место директора Штаба за планирање политика (Policy Planning Staff) у оквиру Стејт Департмента 1947. године је учинило Кенана делом администрације који формално учествује у формулисању велике стратегије Сједињених Држава. Из тог разлога се Дуги телеграм може посматрати као обуздавање пре обуздавања, док су Извори совјетског понашања заправо више случајност него и једно и друго.

Међутим, Дуги телеграм не садржи референцу или било какав експлицитан помен обуздавања за разлику од Извора совјетског понашања. Дуги телеграм се сачињен од пет целина – односних одлика Совјетског послератног погледа; позадине таквог погледа; пројекције кроз практичну политику на званичном нивоу; пројекције на незваничном нивоу; и, практичних закључака из перспективе политике Сједињених Држава, где се више пажње посвећује понашању Совјета у годинама које долазе него потенцијалној стратегији Сједињених Држава. Пар аспеката у петој целини који се односе на практичну политику Сједињених Држава је исувише опште да би се могло посматрати као потенцијна стратегија (Kennan, 1967b, pp. 558-559). Ипак, два аспекта јесу кључна да бисмо Дуги телеграм посматрали као „обуздавање пре обуздавања“. Прво, како Кенан истиче, став Совјета јесте да „са Сједињеним Државама не може бити никаквог трајног *modus vivendi*“ (Kennan 1967b, p. 557). Друго, „[Совјети] су врло осетљиви на логику силе. Из тог разлога они се могу лако повући – што углавном чине – када се сусретну са снажним отпором на било којој тачки. Отуда, ако супарник [Сједињене Државе] поседује довољно силе и јасно исказе своју спремност да је употреби, он то ретко мора чинити“ (Kennan, 1967b, pp. 557-558).

Још један разлог зашто су Извори совјетског понашања остали запамћени као репрезентативнији текст од Дугог телеграма јесте што је знатно експлицитнији у прескриптивном моменту. То не треба чудити с обзиром да је ипак реч о телеграму који у својој форми не треба бити ни обима којег је био, и који му је донео епитет „дуги“. Попут Дугог телеграма, и Извори совјетског понашања су значајним делом обележени описом позадине настанка Совјетског Савеза и њиховог погледа на свет.⁸¹ Централно у оба извора јесте да је дихотомија капитализам-социјализам основ значајног другог (*significant other*) код Совјета. Поред тога, Кенан у оба случаја истиче „непогрешивост Кремља“ (Kennan, 1947, p. 573), тј. политичких елита Совјетског Савеза као значајно за разумевање њиховог понашања. Комбинација наведена два фактора произвела су стање у којем односи између Совјета и Сједињених Држава могу бити само антагонистички, јер перманентна револуција не омогућава мирољубиву коегзистенцију са капиталистичким Западом. Иако критичан према Совјетском режиму, Кенан (према сопственим речима које треба узети с резервом) није исто посматрао и Совјетски народ који је описивао као велики и привлачан народ који је

⁸¹ Кенан је значајну пажњу посветио разумевању Совјета и Руса *en general* као основе за успостављање адекватне политике и/или стратегије којом би се Сједињене Државе водиле у међусобним односима. Видети: Kennan, 1951a; 1956; 1958; 1960. Штавише, како сам Кенан истиче, према њему најзначајнији и најфундаменталнији документ који је саставио и послао, и који је послужио као основа за све даље дописе, јесте „Русија – седам година касније“ (Russia – Seven Years Later) написан у септембру 1944 године, али којем је посвећено најмање пажње (Kennan, 1967c; Kennan and Lukacs, 1997, p. 27-28). Слично је учинио и са сагледавањем дипломатске историје Сједињених Држава, њених успеха и грешака, као основе за даљи рад (видети: Kennan, 1951b).

прошао кроз бројне недаће и међу којима се осећао као у дому (Kennan, 1967a, p. 274). Међутим, Кенан је био свестан да би чак и могућност економске помоћи Сједињених Држава народу Совјетског Савеза представљала својеврсну Фаустовску погодбу – свака помоћ Совјетском народу би уједно представљала и помоћ Совјетском режиму на уштрб интереса Сједињених Држава (Kennan, 1967a, p. 274). Сличног виђења је био према настојању „ослобађања“ Совјетског Савеза од комуниста јер је био става да би то било искоришћено од стране самог режима као изговор за, у најбољу руку, очување тада актуелних напетости, ако не и за њихово погоршање (Kennan, 1972, p. 101).

Цитат са почетка петог поглавља представља најексплицитније навођење Кенановог виђења велике стратегије обуздавања. Иако је и сам Кенан био свестан ограничења његових речи – пре свега у чланку Извори совјетског понашања (Kennan, 1967a, pp. 357-360), у пруженом цитату се најбоље осликава фундаментална логика обуздавања као велике стратегије: када си суочен са експанзионистичком државом против које не желиш/не можеш ући у директан сукоб, обуздај могућност њеног ширења у тежњи да ће или временом прихватити постојећи међународни *status quo* или унутрашњом имплозијом престати да буде реална претња. Кенан је у Дугом телеграму то и приказао, из визуре Сједињених Држава – да Совјетски Савез представља експанзионистичку државу чији је светоназор не само некомпатибилан са Сједињеним Државама већ и директно сучељен, и чији ауторитарни режим и унутрашњи проблеми могу довести до победе Сједињених Држава без директног сукоба.

5.1.2. Обуздавање током прве фазе Хладног рата, 1947-1962

Сједињене Државе изашле су из Другог светског рата као једина велика сила која је била поштеђена ратних разарања. За разлику од старих европских великих сила, Совјетског Савеза, Јапана и Кине, сукоби током Другог светског рата се нису водили на америчком тлу, са изузетком напада на Перл Харбор. Са нетакнутим привредним потенцијалима, удео Сједињених Држава у укупном бруто домаћем производу света је 1945 године превазилазио педесет процената. Још значајније, Сједињене Државе су 1945. године представљале једину државу која је располагала нуклеарним оружјем. „Апсолутно оружје“ како га је Броди називао, учврстио је позицију Сједињених Држава као неприкосновене светске суперсиле. Истицање нуклеарног оружја од самог старта није безразложно, с обзиром да се само име епохе и сукоба између Сједињених Држава и Совјетског Савеза који је наступио након Другог светског рата – Хладни рат, првобитно пружено у том контексту од стране Џорџа Орвела (George Orwell) у чланку „Ти и атомска бомба“ (You and the Atomic Bomb) 1945. године (Orwell, 1945). Међутим, упркос популарном веровању да је Хладни рат наступио готово одмах након Другог светског рата, било је потребно неколико година и пар међународних криза да би до „подизања Гвоздене завесе“ заиста дошло. Питер Тејлор назива овај период „дугом 1945.“ (Taylor, 1990, p. x), односно временским периодом од краја 1944. године до почетка 1946. године, када је од сарадње међу државама савезницама дошло до Хладног рата.

И поред привидне уљудности у односима између Сједињених Држава и Совјетског Савеза током „дуге 1945.“, врло брзо је постало евидентно да су интереси ове две

суперсиле не само различити већ и међусобно сучељени (Kegley and Blanton, 2011, p. 83). На унутрашњем фронту у Сједињеним Државама, реакција администрације на Дуги телеграм и накнадно постављење Кенана на позицију директора Штаба за планирање политика утицали су да дође до промене у начину на који Сједињене Државе перципирају будуће односе са Совјетским Савезом. Са друге стране, на међународном фронту, серија „криза“ пре свега у Источној Европи представљала је манифестну димензију некомпатибилности интереса дотадашњих савезника. Још док је Други светски рат трајао, отпочео је грађански рат у Грчкој између комуниста и ројалиста. Грчка, која је према Договору о процентима (Percentages Agreement) између Стаљина и Черчила била готово у потпуности у Британској сфери утицаја, била је у опасности да постане још једна комунистичка земља (видети: Resis, 1978). Паралелно с тим, Совјети су, у тежњи за слободним пролазом ка топлим морима, захтевали од Турске да им омогући слободан пролаз кроз Босфор и Дарданеле што је након одбијања Турске резултовало тзв. Кризом турских мореуза (Turkish Strait Crisis) средином 1946. године. Учвршћивање Совјетске контроле над Источном Европом било је евидентно и у Чехословачкој где су, за разлику од других држава овог региона, били одржани избори 1946. године на којима комунисти ипак нису освојили апсолутну контролу. То је довело до политичке кризе у Чехословачкој, појачане настојањима коалиционе владе да приступи Маршаловом плану, а која је разрешена државним ударом 1948. године и проглашењем Чехословачке Социјалистичке Републике. Унутрашњем и међународном фронту треба придодати још једну важну димензију – сучељеност интереса Сједињених Држава и Совјетског Савеза по питању институционалног обликовања послератног поретка. Као што смо истакли, Дуги телеграм и јесте био Кенанов одговор на одбијање Совјетског Савеза да приступи наизглед секундарнијим организацијама (из перспективе међународне безбедности), Светској банци и Међународном монетарном фонду. Међутим, и друга настојања попут плана Бернарда Баруха (Bernard Baruch) о креирању међународне организације за регулацију атомске енергије су одбијена од стране Совјетског Савеза – у овом случају због нуклеарног монопола Сједињених Држава (Gerber, 1982).

Међутим, војна суперматија Сједињених Држава није дуго потрајала. Иако су дуги низ година остале економски супериорни у односу на Совјетски Савез, већ 1949. године су Сједињене Државе престале бити једина нуклеарна држава. Због разорног потенцијала нуклеарног оружја, то је у одређеној мери ограничило опсег стратешких и стратегијских опција Сједињених Држава чинећи обуздавање најповољнијом, ако не и једином изводивом опцијом. Од 1947. године па све до можда и најопаснијег тренутка Хладног рата – Кубанске ракетне кризе када се свет нашао на ивици рата између нуклеарних суперсила, „улози“ су постепено подизани. То је делимично довело до постепене транзиције од предоминантно асиметричне форме обуздавања у првој фази Хладног рата, ка предоминантно симетричној форми у другој фази све до Никсоновог детанта. Међутим, упркос генералностима које можемо нагласити, постојале су разлике између начина на који је велика стратегија обуздавања спровођена и модификована током три председничке администрације Сједињених Држава током прве фазе Хладног рата.

5.1.2.1. Обуздавање у свом туном сјају: Хари Труман, Кенан и NSC-68

Изненадна смрт Френклина Делана Рузвелта почетком 1945. године довела је до именовања његовог потпредседника Харија Трумана за 33. председника Сједињених Америчких Држава. Иако је Труман био свестан ограничења Рузвелтових идеја, он је у почетном периоду његове администрације био одлучан да доведе Рузвелтове планове до краја (Truman, 2014a, p. 20). Ипак, већ први извештаји Стејт департмента указали су Труману на некооперативност Совјетског Савеза и њихову „безкомпромисну позицију по скоро сваком важном питању до којег је дошло у {нашим} међусобним односима“ (Truman, 2014a, p. 22). Током првих неколико месеци од Рузвелтове смрти, готово целокупна пажња Труманове администрације била је усмерена на окончање рата и спољну политику – капитулацију Немачке, конференцију у Сан Франциску, конференцију у Потсдаму, употребу нуклеарног оружја и предају Јапана (Truman, 2014a, p. 501). Иако се надао да ће му окончање рата омогућити да се посвети унутардржавним питањима, кроз његов план у 21 тачки, „дуга 1945.“ година као и Хладни рат који је следио, није му омогућио да пажњу посвети другим питањима осим спољнополитичких.

Читајући капитална дела која се односе на обуздавање – превасходно мислећи на Гедисово дело *Стратегије обуздавања (Strategies of Containment)*, стиче се утисак да је у почетном периоду Хладног рата Кенанов утицај на Труманову администрацију био свеобухватан (Geddis, 2005, pp. 53-86). Међутим, помало парадоксално, сам Труман једва да спомиње Кенана у својим мемоарима у том периоду. Осим помена да се сложио са успосављањем Штаба за планирање политика са Кенаном на челу, и осврта на депеше од Кенана током службовања у Москви, Труман није значајније истицао Кенана као релевантну фигуру према сопственом сећању (Truman, 2014b). Међутим, исто се не може рећи за Џорџа Маршала (George Marshall) и Дина Ачесона (Dean Acheson), који су били на више различитих функција током Труманове администрације. Маршал и Ачесон су представљали спону која је ишла од Кенана ка Труману и који су помогли у иницијалном обликовању велике стратегије обуздавања, до 1950. године.

Према Гедису, Кенаново практично-политичко виђење обуздавања почивало је на три етапе: прво, поновно успостављање равнотеже моћи након пораза Немачке и Јапана, односно деловања Совјета; друго, настојање да се произведе фрагментација међу комунистима из различитих држава; и коначно треће, да се Совјети убеде да је за њих повољније да свет буде идеолошки разноврсан него да настоје да скроје међународни поредак по њиховим аршинима (Geddis, 2005, pp. 53-86). У циљу остваривања такве стратегије, Труманова администрација је повукла три кључна потеза: пружила је недвосмислену подршку Грчкој и Турској током претходно поменутих криза; развила је и имплементирала Маршалов план (Marshall Plan) којим се пружила преко потребна финансијска подршка земљама у Европи да се опораве од последица ратних разарања; и успоставила Северноатлантски савез – НАТО (North Atlantic Treaty Organization - NATO) као организацију колективне одбране од потенцијалног Совјетског напада.⁸²

⁸² Две године пре оснивања НАТО, склопљен је релативно сличан споразум назива Међуамерички споразум о реципрочној помоћи (Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance), познатији као Споразум из Рија – јер је потписан у Рио де Жанеиру.

Први од три кључна потеза, прокламован је јавно у Трумановом обраћању пред заједничком седницом Конгреса 12. марта 1947 године поставши познат као Труманова доктрина.

Иако се под Трумановом доктрином у ужем смилсу сматра недвосмислена подршка Грчкој и Турској, Маршалов план и формирање НАТО савеза представљају продужетак фундамента ове доктрине – „подршке слободним људима који се супротстављају покушајима потчињавања од стране оружаних мањина или кроз спољашње притиске“ (Truman, 1947). Међутим, важно је нагласити да срж Труманове доктрине није представљала војна помоћ и интервенција од стране Сједињених Држава у оној мери у којој је то био случај са економском помоћи (Truman, 1947). Чак и НАТО савез, као међународна војна институција, није била примарно конципирана да укључује стационарање америчких трупа у Европи, већ да пружи војну помоћ у изградњи војних капацитета европских држава (Gaddis, 2005, p. 71). Поред обраћања у којем је прокламована поменута доктрина, Труман је и у другим обраћањима, као што су годишња Обраћања о стању нације (State of the Union Adress), истицао и оправдавао неопходност посвећености Сједињених Држава државама у Европи и Азији (O’Loughlin and Grant, 1990, p. 511).

Оно што је карактеристично за саму Труманову доктрину као и за читав период непосредно пред Корејски рат јесте што одговара Кенановом изворном виђењу велике стратегије обуздавања, односно њеној асиметричној форми. Као економски преобладајућа сила, Сједињене Државе су могле да имплементирају обуздавање ослањајући се на сопствене економске снаге којим би се развиле оне државе које су биле под опасношћу да Совјетски Савез прошири сопствени утицај на њих. Штавише, период од 1947. до 1949. године се може сматрати примером асиметричног обуздавања у свом пуном сјају, јер све подстратегije које су сачињавале велику стратегију обуздавања суштински нису представљале настојање да се поменуте државе развију економски и војно *per se*, већ да се развију како би биле способне да спрече ширење Совјетског Савеза.

Међутим, отпочињање рата у Кореји довело је до нагле промене у односу Сједињених Држава према Совјетима и погледа на Кореју као нови аншлус (Kennan, 1972, p. 91). Асиметрична форма обуздавања показала је прве знаке сопствених ограничења што су Сједињене Државе настојале отклонити реформулацијом обуздавања. Иако је Корејски рат најбоље указао да није могуће обуздавати искључиво кроз економске или пак морално-психолошке факторе, развој нуклеарног оружја од стране Совјета и коначна победа комуниста у Кини су представљали индицију потребе за директним учешћем Сједињених Држава у непосредној будућности. Наведена два фактора, уз чињеницу да су се оружане снаге Сједињених Држава повукле из Јужне Кореје 1949. године, довеле су до „плодног тла“ да се сукоб између комуниста Северне Кореје под администрацијом Совјетског Савеза и Јужне Кореје под администрацијом Сједињених Држава, распламса у рат који ће директно укључити обе суперсиле. Сва три догађаја одиграла су се током 1949. године и подударала су се са још једним значајним тренутком – изборима у Сједињеним Државама и променом у саставу Труманове администрације. Из перспективе велике стратегије обуздавања значајне су две тачке: Џорџа Маршала је заменио Ачесон на челу Стејт департмента, док је Кенан престао бити директор Штаба

за планирање политика којег је заменио Пол Ниц (Paul Nitze). Док прва тачка не носи значајну тежину с обзиром да је Ачесон активно учествовао у почетном обликовању обуздавања, промена на линији Кенан-Ниц одразила се и на саму велику стратегију – пре свега кроз усвајање документа под називом Циљеви и програми за националну безбедност Сједињених Држава (United States Objectives and Programs for National Security), познатији под називом NSC-68 (NSC-68, 1950).

Чак и пре отпочињања рата у Кореји, чланови војне елите Сједињених Држава су очекивали да ће до 1952. године Совјети отпочети рат пратећи њихов велики дизајн (*grand design*) за освајање света (Kennan, 1972, p. 92). NSC-68 је донекле представљао рефлексију генералног виђења да је директније сукобљавање са Совјетским Савезом неизбежно. Циљеви самог документа су врло јасно наведени као следећи:

„Што се тиче политике `обуздавања`, реч је о оној која тежи да свим средствима осим рата: (1) блокира даље ширење совјетске моћи, (2) разоткрије лажи совјетских претензија, (3) покрене повлачење контроле и утицаја Кремља, и (4) генерално, засади семе разарања унутар совјетског система који је Кремљ довео најмање до тачке модификације њиховог понашања да се прилагоде генерално прихваћеним међународним стандардима“ (NSC-68, 1950, p. 21).

Међутим, за разлику од Кенановог виђења обуздавања које је по форми било асиметрично, NSC-68 је представљао пример симетричног обуздавања. Идентификујући четири могуће линије делања – континуитет постојећих политика, изолацију, рат и развој политичке, економске и војне снаге, закључак аутора документа које је предводио Ниц јесте да је последња линија делања једина „конзистентна прогресу према остваривању наше [америчке] фундаменталне сврхе“ (NSC-68, 1950, p. 54, 44). У војном смислу NSC-68 је наглашавао потребу за већим снагама које су расположиве за подршку спољној политици; док је у политичком и економском смислу наглашавао потребу унутрашњег развоја за потребе одбране, уз константу у великој стратегији обуздавања – примораване Совјетског Савеза да се прилагоди, релаксира тензије и коначно постепено повуче (NSC-68, 1950, pp. 54-56). Међутим, то што Кенан није био део званичне администрације након 1949 године не значи да није био укључен у развој NSC-68 и америчку политику у Корејском рату, с обзиром да је пружио сопствено мишљење на неколико верзија NSC-68, односно на меморандум послат Ачесону почетком рата (Gaddis, 2005; Kennan, 1950). Али упркос томе што је отпочињање Корејског рата потврдило поменуте страхове пре свега војне али и политичке елите Сједињених Држава, сам Кенан је ипак истицао опрез да рат у Кореји представља само једну тачку дужег сукоба (Kennan, 1972, p. 92).

Као што смо нагласили, NSC-68 је непосредно претходио отпочињању рата у Кореји. Наведена чињеница је значајна јер се због тога није дуго чекало са имплементацијом модификоване верзије велике стратегије обуздавања (Geddis, 2005, p. 106). У духу Кенанових речи из Дугог телеграма и Извора совјетског понашања, Труман је на првом састанку након напада Северне Кореје на Јужну изјавио да „ако изневеримо Кореју, Совјети ће наставити да иду и гутају једно (место) за другим“ (према: Leffler, 1992, p. 366). Иако су биле у Кенановом духу, Труманове речи нису биле и у Кенановој форми. То је било даље евидентно подршком пруженом Тајвану услед сумњи да се и Кина под комунистима укључи у сукоб на страни Северне Кореје, па чак покуша да изврши

инвазију на Тајван (Geddis, 2005, pp. 113-115). Начин на који је Труманова администрација избегла потпуни пораз у Кореји је уједно представљао и њен пад. Дејствовањем генерала Дагласа Макартура (Douglas MacArthur) и његовим чувеним искрцавањем у луци Ичон, снаге Јужне Кореје су две године касније успеле да уз помоћ Сједињених Држава поврате *status quo ante bellum*, резултирајући примирјем које и даље влада Корејским полуострвом. Међутим сукоб на релацији Труман-Макартур током трајања рата довео је до тога да је Труман разрешио Макартура свих дужности (Spanier, 1959). То се показало као изузетно негативно по самог Трумана с обзиром да се смена Макартура одразила падом подршке Труману у јавном мњењу, и накнадним поразом на председничким изборима 1952. године (Casey, 2008, p. 249-263).

Разлог због којег је током администрације Харија Трумана обуздавање било у свом пуном сјају јесте што у том тренутку можемо рећи да је обуздавање представљало не само велику стратегију Сједињених Држава, већ уједно и примарну подстратегију. Било да говоримо о почетним фазама асиметричног обуздавања или каснију фазу симетричног, током Труманове администрације је обуздавање, боље или лошије, спроводено у свом пуном сјају кроз више нивоа. Сам Труман је сматрао да је назив обуздавање био погрешан, јер како је истакао - „наш циљ је био знатно шири. Ми смо радили за уједињен, слободан и просперитетан свет“ (Truman, 2014b, p. 356). Међутим, већ у наредној реченици сопствених мемоара, Труман истиче сучељеност тих идеја са идејама комуниста да доминирају светом, и потреби Сједињених Држава да спроводе спољну политику која „спречава овај тренд“ (Truman, 2014b, p. 356) - *ergo* обуздавање. Са друге стране, Ниц и креатори NSC-68 - великог плана који је лежао у средишту прве модификације велике стратегије обуздавања нису чинили исто, експлицитно истичући обуздавање.

5.1.2.2. „Балансирање на ивици рата“ Двајта Ајзенхауера

Пред крај Труманове администрације у јавности је владало велико незадовољство његовим политикама у Кореји. На обећању да ће окончати учешће Сједињених Држава у Корејском рату, на председничким изборима 1952. године победу је однео републикански кандидат и бивши генерал Двајт Ајзенхауер. Међутим, сам Ајзенхауер није сматрао Труманове спољнополитичке потезе лошим (Geddis, 2005, p. 125). Иако други аутори, попут Попескуа, посматрају Ајзенхауера као критичара Трумановог присутпа обуздавању, пре свега NSC-68, Гедис истиче баш супротно кроз наглашавање посебне дилеме са којом се Ајзенхауер нашао на почетку свог мандата - како се дистанцирати од политике претходне администрације коју заправо подржаваш (Popescu, 2017, p. 65; Geddis, 2005, p. 125)? Свакако да је Ајзенхауер био изразито критичан према Трумановој администрацији по одређеним питањима - нарочито тзв. „губитку Кине“, али далеко од тога да је сматрао целокупан приступ обуздавању Совјета погрешним. Разрешење поменуте дилеме, Ајзенхауер је пронашао у свом секретару Стејт департмента - Џону Фостеру Дулсу (John Foster Dulles). Личност Џона Дулса је врло интересантна из перспективе велике стратегије обуздавања зато што је он, као Републиканац, заправо био близак сарадник Харија Трумана и Ачесона, нарочито

за питања Азијско-Пацифичног региона (Gaddis, 2005, p. 75).⁸³ Дулс је имао значајну улогу у окончању окупације Јапана, успостављања поменутог Безбедносног споразума између Јапана и Сједињених Држава, као и формирања савеза између Аустралије, Новог Зеланда и Сједињених Држава – АНЗУС (Australia, New Zealand, United States – ANZUS). Поред тога, иако Дулс није учествовао у изради NSC-68, његови ставови су се у великој мери подударали са садржином овог документа (Gaddis, 2005, p. 101).

Међутим, Дулса је Ајзенхауер изабрао као секретара Стејт департмента управо као особу која би успела да задржи оне елементе прве модификације велике стратегије обуздавања које је Ајзенхауер сматрао повољним уз истовремено побољшање елемената које је посматрао негативно. Примаран проблем NSC-68 варијације обуздавања били су изразито високи трошкови. Као што смо нагласили, то уједно представља и примарно ограничење симетричног обуздавања. Током трајања Корејског рата проценат Бруто домаћег производа одвајан за потребе одбране је скочио са 5,1% 1950. године на близу 13,9% током 1952. године (SIPRI, 2022; Russett, 1969, p. 413). Међутим, овде није реч само о војном буџету. Током Труманове администрације значајан удео средстава је био трошен и на помоћ другим државама, пре свега кроз Маршалов план. Симетрично обуздавање, иако умањује ризик, изускује значајне трошкове, одражавајући се негативно на друге аспекте укупног стратешког потенцијала. Ајзенхауер је био свестан овог проблема, као и потенцијалне опасности до које рапидно увећање наоружања може да доведе. У чувеном говору познатом под називом Шанса за мир (Chance for Peace) или Крст од гвожђа (Cross of Iron) из априла 1953. године непосредно након што је отпочео свој мандат, Ајзенхауер је нагласио како је свако одвајање новца за војне потребе заправо одвајање које иде на уштрб потреба обичног човека (Eisenhower, 1953). Иза ових утопистичких речи ипак се може наслутити практично-политичка потреба да се с једне стране војни издаци у Сједињеним Државама смање уз истовремено ограничавање совјетских капацитета за делање у ширем региону Источне Азије.⁸⁴

У складу са његовим виђењима интереса Сједињених Држава и ограничењима са којима су се сусретали, Ајзенхауеру је била потребна асиметрична алтернатива, односно модификација обуздавања којом би одржао, ако не и повећао притисак на Совјете уз снижавање трошкова имплементације обуздавања. Међутим, не по сваку цену. Ајзенхауер је био врло свестан нуклеарног доба у којем се нашао и потенцијалних опасности које такво доба са собом носи. Према Ајзенхауеровим речима, током 1954. године, „нема победе у било ком рату осим кроз нашу имагинацију, кроз нашу

⁸³ Додатан куриозитет јесте што је млађи брат Џона Дулса био Ален Дулс (Allen Dulles) директор Централне обавештајне агенције – ЦИА (Central Intelligence Agency – CIA) од 1953. године до 1961. године када је смењен од стране Џона Кенедија након неуспеха инвазије на Кубу у Заливу свиња. Живот и каријере браће су врло интересантне из перспективе спољне и безбедносне политике Сједињених Држава, с обзиром како на њихове каријере које су отпочеле током администрације Вудра Вилсона, тако и због чињенице да су у истом и важном тренутку у историји Сједињених Држава обојица заузимали значајне позиције у администрацији Двајта Ајзенхауера. За интересантну монографију о обојици видети: Kinzer, 2013.

⁸⁴ Интересантно је да је идеја безбедносне дилеме (security dilemma), једног од најзначајнијих појмова у стратешким студијама, настала управо у периоду повећаног издвајања за војне потребе под Труманом. Видети: Herz, 1950.

посвећеност и темељног рада да га [рат] избегнемо“ (према: Gaddis, 2005, p. 133). У нуклеарном добу, између победе и пораза у рату готово да нема разлике, и Ајзенхауер је био свестан тога. Међутим, 1953. година није само довела до промене у администрацији Сједињених Држава, већ и у Совјетском Савезу. Стаљинова смрт и накнадна борба за превласт из које је као победник изашао Никита Хрушчов, довела је до реторичке промене у ставу Совјетског Савеза и идеје мирољубиве коегзистенције (peaceful coexistence) – да не постоји неизбежност рата између комунистичких и капиталистичких земаља (Kegley and Blanton, 2011, p. 85). Иако се примарно везује за тзв. Хрушчовљеву доктрину из 1956. године, идеја мирољубиве коегзистенције је присутна још од кратког периода власти Грегорија Маљенкова и његовог позива на детант (Khrushchev, 1959; Casey, 2008, p. 344; Kisindžer, 2011, str. 453). Иако је Ајзенхауер у говору Шанса за мир истакао позив на мирољубиву коегзистенцију у позитивном светлу, сама идеја ипак није била перципирана у Сједињеним Државама, нарочито од стране Дулса, као корак ка помирењу. Штавише, сам Дулс је перципирао промену реторике од стране совјетске политичке елите као ништа друго до њихове обмане која би Совјетском Савезу омогућила стратешку надмоћ (Gaddis, 2005, pp. 138-139).

Узето скупа, Ајзенхауерова потреба за дистанцирањем од обуздавања у Трумановом руху, одржавање његовог предизборног обећања да ће се жустрије супротставити Совјетима, претерани терет трошкова NSC-68 варијације обуздавања као и перцепција Совјета од стране политичке елите Сједињених Држава као непоузданих, захтевала је модификацију велике стратегије обуздавања која ће успешно помирити све наведено са спречавањем ширења Совјетског Савеза у нади да ће постати мирољубиви. Међутим, као и сваки искусан генерал, Ајзенхауер је одлучио да приступи својеврсним „ратним играма“ на основу којих је проистекао нови NSC документ. Већ током лета 1953. године, Ајзенхауер је одобрио спровођење тзв. Соларијум пројекта (Project Solarium) у којем су три одвојене групе експерата (назване Тим А, Тим Б, и Тим Ц) заговарале три могуће алтернативе како би се велика стратегија обуздавања модификовала (Brands, 1989; Gaddis, 2005, p. 143; Popescu, 2017, p. 68). У постојећој литератури приметна је разлика у начинима на који су аутори означили наведене алтернативе. Гедис говори о континуитету обуздавања (у свом пуном сјају), стратегије одвраћања и тзв. стратегије ослобађања (liberation), алтернативно називане потискивање (*rollback*⁸⁵) (Gaddis, 2005, pp. 143-144). Попеску се, са друге стране, слаже са Гедисом по питању првог и трећег назива али друго назива алтернативно – обуздавање плус црвена линија (Popescu, 2017, p. 68). Коначно, Хенри Брандс (Henry W. Brands) уопште не пружа називе могућих алтернатива већ само приступа њиховом приказивању (Brands, 1989). Интересантно је истаћи да је Тим А, чији је задатак био да заговара континуитет обуздавања (у свом пуном сјају), предводио управо Џорџ Кенан.

⁸⁵ Аутор дисертације признаје да превод речи *rollback* на српски језик као „потискивање“ не одговара у потпуности значењу ове речи. Из перспективе овог истраживања, реч је о важном термину за разумевање велике стратегије обуздавања, нарочито током администрације Роналда Регана. Описно говорећи, под термином *rollback* подразумевају се најмање три специфична значења: „смањивање (нечега) на или ка претходном нивоу... изазивање повлачења некога...опозивање“ (Merriam-Webster, 2022). Најприближнија реч на српском језику која би обухватила поменуто значења, али истовремено остала у духу академског вокабулара стратешких студија јесте *потискивање*.

Након што је добио извештаје од сваког од три тима, Ајзенхауер је номинално одобрио извештај Тима А, међутим када је дошло до имплементације, елементи препорука извештаја сва три тима су била спроведена (Gaddis, 2005, p. 144). Конкретна формулација добила је име *New Look*, чије се име може превести и протумачити на два начина: прво као Нови поглед Сједињених Држава на најбољи начин на који би требали приступити спровођењу велике стратегије обуздавања; и друго као нови изглед Сједињених Држава према остатку света.⁸⁶ Истине има у оба тумачења, с обзиром да је Сједињеним Државама истовремено требао и нов поглед на стратешке алтернативе које им стоје на располагању, али и нови изглед услед серије комунистичких тријумфа у раним фазама Хладног рата. *New Look* као својеврсни резултат Соларијум пројекта био је вероватно најконкретније исказан кроз документ назива NSC-162/2 из октобра 1953. Почетна премиса NSC-162/2 је суштински представљала Ајзенхауерову дилему – како одговорити на совјетску претњу на начин који је економски ефикасан (NSC-162/2, 1953, p. 1). У NSC-168/2 наглашене су три кључне тачке на којој почива одбрана од Совјетског Савеза: одвраћање одржавањем снажног безбедносног става (*security posture*) способностима офанзивне одмазде као и одбране; ефективним обавештајним системом; и одржавањем мреже савезништва који уживају недвосмислену подршку Сједињених Држава (NSC-162/2, 1953, p. 19).

Упркос свему до сада наведеном недоречено је остало зашто ово поглавље носи назив „балансирање на ивици рата“, а не *New Look* како то често чине други аутори? Реч је заправо о самом називу специфичне подстратегиије која је представљала срж Ајзенхауерове модификације обуздавања. Балансирање на ивици рата (*brinkmanship*) представља „манипулисање заједничким ризиком рата...[односно]...експлоатацијом опасности да неко може ненамерно прећи преко границе (*brink*), повлачећи другог с њим“ (Schelling, 1966, p. 99). Као стратегија, балансирање на ивици рата подразумева континуирану претњу предузимању изразито диспропорционалних мера које могу довести до тоталног рата као одговор на ограничено делање супротстављене стране. У чланку у часопису *Life*, наведена је Дулсова дефиниција балансирања на ивици рата као “способности да се дође до границе без уласка у рат“ (према: Shepley, 1956, 78). Срж *New Look*-а је управо представљала ова подстратегиија с обзиром да су све три кључне тачке из NSC-168/2 биле у сврси успешног балансирања на ивици рата.

Иако је Ајзенхауер одобрио само препоруке Тима А који су суштински представљали Кенанова изворна виђења обуздавања, Дулсова улога у кончаном формулисању друге модификације обуздавања подразумевала је да су елементи препорука и друга два тима била имплементирана кроз NSC-168/2 у служби ефективног балансирања на ивици рата. Способност офанзивне одмазде, као основ Дулсове идеје масивне одмазде (*massive retaliation*) која је имплицирала „претњу употребом нулеарног оружја након минималних провокација“ (Geddis, 2005, p. 145), произашла је из препорука Тима Б. Масивна одмазда није нужно захтевала употребу нуклеарног оружја али је истовремено није ни искључивала, што је подразумевало да је Совјетски Савез увек морао бити на опрезу по питању могућности њене употребе. И поред тога што на први поглед делује

⁸⁶ Аутор дисертације је захвалан доц. др Владимиру Ајзенхамеру на указивању на својеврсну игру речи која при преводу на српски језик може имати различите импликације на тумачење обуздавања под Ајзенхауеровом администрацијом.

да је реч о симетричној форми обуздавања, масивна одмазда је *par excellance* пример елемената асиметричног обуздавања. Разлог томе је што масивна одмазда није захтевала постојање робусних конвенционалних војних снага којом би се претњама одговарало на истој локацији и у истоветној природи. Ослањањем пре свега на стратешке нуклеарне и ваздухопловне снаге – које су у том тренутку и даље биле снага Сједињених Држава а слабост Совјетског Савеза, могло се знатно флексибилније одговорити на потенцијалну претњу интересима Сједињених Држава. Кроз масивну одмазду балансирање на ивици рата је добило своју „ударну песницу“ којом би се експлоатисале опасности од тоталног рата у корист Сједињених Држава.

На масивну одмазду је била наслоњена и трећа кључна тачка NSC-168/2 – подршка савезницима, јер је управо током Ајзенхауерове администрације дошло до продубљивања мреже мултилатералне безбедносне сарадње између Сједињених Држава и земаља Блиског Истока и Југоисточне Азије кроз Организацију централног споразума – ЦЕНТО (**C**entral **T**reaty **O**rganization - CENTO) и Удружење земаља Југоисточне Азије – СЕАТО (**S**outheast **A**sia **T**reaty **O**rganization - SEATO). Томе треба придодати и другу тачку, проистеклу из препорука Тима Ц, с обзиром на учешће Сједињених Држава у превратима у Ирану 1953. године и Гватемали 1954. године. И друга и трећа тачка имале су своје упориште у веровању Ајзенхауерове администрације у тзв. домино теорију (*domino theory*) – веровање да уколико једна држава падне под комунистички утицај, исто се може десити и у осталим државама у окружењу. Сама домино теорија је током година била жестоко критикована у академској заједници (за критике видети на пример: O`Sullivan, 1982; Slater, 1993), међутим она верно осликава практично политичко резонување како Ајзенхауерове администрације у Југоисточној Азији, тако и накнадних администрација под Кенедијем и Џонсоном. Према Ајзенхауеру, импликације домино теорије су следеће: „када дођемо до могуће секвенце догађаја, губитка Индокине, Бурме, Тајланда, полуострва, и Индонезије након тога, сада почињете да говорите о подручјима која не само да умножавају препреке које би морао трпети кроз губитак материјала, извора минерала, већ сада говорите заправо јесу милиони и милиони и милиони људи“ (Eisenhower, 1954). Да би предупредила и спречила „падајуће домине“, Ајзенхауерова администрација је била изричито против пада Вијетнама под контролу Вијетмина (Việt Minh) након пораза Француске у бици код Дјен Бјен Фуа (Dien Bien Phu), што је и кулминирало на Женевској конференцији из 1954. када је Француска Индокина подељена на четири државе: Лаос, Камбоџу, Северни и Јужни Вијетнам. Отуда је и имплементација обуздавања у овом периоду рефлектовала потребу за успостављањем организација попут СЕАТО али и активне борбе у потискивању појаве могућих „домина“ у другим регионима које би својим „падањем“ довеле до тога да балансирање на ивици рата превагне на страну тоталног рата.

Као што је из претходног текста приметно, током првог мандата Ајзенхауера, просторни фокус његове администрације лежао је на Југоисточној Азији, нарочито након примирја у Корејском рату. Међутим, током другог мандата, просторни фокус се померио ка Блиском Истоку. Међутим, и пре отпочињања серије криза на Блиском Истоку, Ајзенхауерова администрација је била приморана да ревидира своју позицију исказану кроз NSC-162/2 у светлу јачања совјетских нуклеарних капацитета кроз NSC-

5501. У овом документу су базичне поставке NSC-162/2 остале у смислу претходно наведених кључних елемената (NSC-5501, 1955). Суштински, једине фундаменталне разлике између NSC-162/2 и NSC-5501 почивају у: а) одбацивању поменутих позива на мирољубиву коегзистенцију од стране Маљенкова као неискрених; и б) препознавању да развој Совјетских нуклеарних капацитета и јачање њихове војне моћи представљају претњу која се може отклонити или споразумима о контроли наоружања или уништењем совјетских војних капацитета – што је одбачено као неприхватљиво (NSC-5501, 30-31). Ситне, више стилске него садржинске модификације између NSC-162/2 и NSC-5501 нису довеле до модификације обуздавања током Ајзенхауеровог мандата. Међутим, серија криза на Блиском Истоку јесте довела до промене просторног фокуса са Југоисточне Азије ка овом региону.

На крилима јачања Арапског национализма под вођством председника Египта Гамала Абдела Насера, на Блиском Истоку се током другог Ајзенхауеровог мандата одиграла серија међународних криза отпочињући са Суецком 1956. године. Страх је изазивала могућност совјетске подршке арапским државама, испрва преко Чехословачке а затим директно, током почетних Арапско-Изреалских сукоба, али и могућност да пораст Арапског национализма у комбинацији са подршком Совјета доведе до њиховог међусобног приближавања. Како Кисинџер истиче, Хрушчов је подршком арапским земљама у наоружању фактички прескочио санитарни кордон савеза који су Ајзенхауер и Дулс успоставили (Kisindžer, 2011, str. 470). То је навело Ајзенхауера да у Посебном обраћању Конгресу по питању ситуације на Блиском Истоку (Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East) прокламује тзв. Ајзенхауерову доктрину према којој

„разлог руског интереса на Блиском Истоку је само политика моћи...отуда Сједињене Државе морају начинити евидентнијом њену спремност да подржи независност слободољубивих народа овог подручја...да сарађују и да подрже било коју нацију или групу нација на генералном подручју Блиског Истока у развоју економске снаге посвећене одржавању националне независности...да предузму у истом региону програме војне моћи и кооперације са било којом нацијом или групом нација које желе такву помоћ...да одобре да таква помоћ и кооперација укључује слање оружаних снага Сједињених Држава да заштите и одбране територијални интегритет и политичку независност таквих нација, које траже такву помоћ, против отворене оружане агресије било које нације коју контролише Међународни комунизам“ (Eisenhower, 1957).

Иако формулисана као одговор на Суецку кризу (уз индиректну осуду совјетске интервенције у Мађарској 1956. године), Ајзенхауерова доктрина је представљала основ делања Сједињених Држава у региону Блиског Истока у годинама које су долазиле. У складу са Доктрином, Сједињене Државе су се нашле, заједно са Турском и савезницама ЦЕНТО пакта, у сукобу са Сиријом 1957. године око растућег совјетског утицаја у тој држави, пружиле подршку Либану одобравањем операције Плави шишмиш (Operation Blue Bat) и пружиле војну и економску помоћ Јордану.

Ајзенхауерово балансирање на ивици рата представљало је фундамент обуздавања Совјетског Савеза током његова два мандата. У циљу избегавања проблема са којим се сусрела Труманова администрација, Ајзенхауер и Дулс су настојали редуковати високе трошкове које је симетрично обуздавање доносило исказивањем спремности за

диспропорционалну, масивну одмазду (пре свега нуклеарним снагама) на претње Совјетског Савеза. Плашећи се могућности да ће ширење комунизма у појединим државама довести до домино ефекта у целокупним регионима, Сједињене Државе су током Ајзенауерове администрације, као додатну потпору одржавању балансирања на ивици рата, додатно прошириле мрежу савезништава у ободном појасу Евроазије. Уз то, имплементирана је и подстратегија потискивања совјетског, и генерално комунистичког утицаја у бројним државама. Међутим, иако је балансирање на ивици рата довело до тога да Совјетски Савез буде пасивнији у својој подршци међународном комунизму, већ пред крај Ајзенхауеровог другог мандата појавиле су се озбиљне препреке варијацији обуздавања његове администрације. Након консолидације власти Никите Хрушчова, и неколико година најављивања мирољубиве коегзистенције, Совјетски Савез је поновно отпочео да дела активније на подручју Блиског Истока. Поред тога, настојања потискивања комунизма показала су такође знакове неуспеха нарочито услед револуције на Куби и доласка Фидела Кастра на власт – тиме представљајући увертуру за најзначајнији изазов администрације Џона Кенедија и њихових настојања да обуздају Совјетски Савез.

5.1.2.3. „Флексибилни одговор“ Џона Кенедија

Као што је у претходном поглављу речено, недостаци балансирања на ивици рата показали су прве знаке већ пред крај Ајзенхауеровог другог мандата. Сврсисходност масивне одмазде, првенствено нуклеарним капацитетима је доведена у питање већ током 1959. године када је Совјетски Савез развио сопствене интерконтиненталне балистичке ракете (ICBM). Иако је чињеница да су Сједињене Државе каскале за Совјетима у ракетној технологији – што и јесте један од разлога зашто су управо Совјети послали први вештачки објекат, Спутњик у свемир, Сједињене Државе су ипак имале значајну предност у стратешким ваздухопловним снагама. Међутим, Сједињене Државе су биле свесне да постоји изгледна могућност губитка нуклеарне супрематије (у смислу могућности удара) још и раније. Већ кроз NSC-5422 из 1956. године појавиле су се назнаке онога што ће каснијим развојем ICBM бити названо међусобно загарантованим уништењем (mutually assured destruction) (NSC-5422, 1956). Још значајнији утицај по администрацију која је наследила Ајзенхауера имала је револуција на Куби. Још од Монроове доктрине и краха колонијализма у Западној хемисфери, ниједна супарничка сила није пришла географски толико близу Сједињеним Државама као Совјетски Савез посредством Кубе.⁸⁷ Последице наведених недостатака у многоструку су диктирале политику наредне администрације Џона Фиццералда Кенедија.

У досадашњим разматрањима велике стратегије обуздавања приметан је један тренд – сваки председник је имао одређеног члана администрације који је пресудно утицао на обликовање (модификовање) обуздавања. Ако је Труман имао Кенана и Ница, Ајзенхауер Дулса, Кенеди (и касније Џонсон) је имао Роберта Мекнамара (Robert S. McNamara), Секретара одбране током његовог и Џонсоновог мандата. Управо у

⁸⁷ Наведена констатација наравно уважава чињеницу да су Сједињене Државе и Совјетски Савез, тј. Русија данас заправо државе које се граниче, али је искључује на трагу тога што заједничка граница у Беринговом мореузу никад није била тачка значајнијег сучељавања ових држава до сада.

Мекнамариным мемоарима наведено је да је редефинисање масивне одмазде представљало „најургентнији задатак“ (McNamara, 1996, p. 45) Кенедијеве администрације још пре него што је формално постао председник 20. јануара 1961. године. Централни мотив стратешке промене Кенедијеве администрације у односу на Ајзенхауерову представљало је настојање да се Сједињеним Државама омогући флексибилнији начин да одговори на Совјетске претње – *ergo* подстратегичка назива флексибилни одговор (Gavin, 2001, p. 847). Приближавање Совјета нуклеарном паритету са Сједињеним Државама, уз развој ИСВМ капацитета, довео је до стања да балансирање на ивици рата и масивна одмазда могу довести до ненамерне ескалације – доводећи до међусобно загарантованог уништења. Ако ненамерна ескалација до тачке међусобног уништења представља једну крајност, друга крајност представљала би нечињење у светлу Совјетске претње.

Упркос томе што је Кенеди у својој реторици био врло оштар према Совјетском Савезу и исказивању спремности да „плати било коју цену, да поднесе сваки терет“ (Kennedy, 1961), он и чланови његове администрације су били свесни да балансирање на ивици рата може произвести више штете него користи интересима Сједињених Држава. Обуздати Совјетски Савез за Кенедијеву администрацију није подразумевало претити таквим одговором да би се предупредио сваки покушај претње, већ имати „способност да се одговори где год је и на који год начин агресија спроведена, али учинити то без било повлачења или опасне ескалације сукоба“ (Geddis, 2001). Иако је тачно да је флексибилни одговор почивао и на тзв. загарантованом уништењу (*assured destruction*), оно је представљало тек последњи корак у намерној, а не ненамерној ескалацији (Ајзенхамер, 2022, стр. 35). То је због тога што је у својој основи флексибилни одговор подразумевао „иницијалну конвенционалну (или ненуклеарну) одбрану НАТО територије у случају конвенционалног напада Варшавског пакта. Ако конвенционалне снаге НАТО не могу обуздати напад, НАТО ће предузети `намерну ескалацију`, укључујући могућу прву употребу нуклеарног оружја“ (Stromseth, 1988, p. 1). Треба имати у виду да, иако се у пруженом цитату помиње примарно НАТО а не Сједињене Државе, то не значи да је флексибилни одговор представљао примарно стратегију НАТО, односно да је пробитно формулисан од стране НАТО савеза. Током Џонсонове администрације постојали су значајни напори Сједињених Држава да се флексибилни одговор усвоји од стране свих држава чланица НАТО као стратегија (Gavin, 2001, p. 848).

Разматрања Кенедија и његове администрације о проблемима до којих може доћи континуитетом балансирања на ивици рата, као и њихово решење у виду флексибилног одговора, представља конкретизацију дилеме између асиметричног и симетричног обуздавања – односно њихову одлуку да се са асиметричног пређе на симетрично. У овом тренутку може се поставити једно теоријско питање – да ли је ово знак престанка имплементације велике стратегије обуздавања и формулација, као и почетак имплементације нове велике стратегије Сједињених Држава? Ако централни аргумент у корист сврсисходности велике стратегије почива на предностима које пружа у остваривању безбедности и националних интереса држава уколико се дугорочно имплементира, на први поглед делује да је целокупна расправа од Трумана до Кенедија ништа друго до емпиријски пример супротног. Међутим, упркос разликама у форми,

суштина је остала иста – спречити ширење Совјетског Савеза како би постао мирољубив, тј. прихватио међународни поредак какав су Сједињене Државе желеле. Са друге стране, поред континуитета у исходу, постојао је и континуитет у идејама па и људима. Сам Мекнамара је у својим мемоарима нагласио дубоко слагање са Кенановим ставовима изнесеним у Изворима совјетског понашања. Чак и касније, у јеку Кубанске ракетне кризе, Кенеди се окренуо Кенану за савете о поступању (McNamara, 1996, p. 52).⁸⁸

Упркос томе што је Кенеди и пре самог формалног почетка његовог мандата заједно са члановима своје администрације, приступио модификацији базичних елемената, i.e. подстратегија велике стратегије обуздавања, његово познавање међународних прилика није било на адекватном нивоу. Како сам Мекнамара истиче „када је Џон Кенеди постао председник, он се суочио са комплексном и растућом кризом у Југоисточној Азији са оскудним знањем, ограниченим искуством и поједностављеним претпоставкама“ (McNamara, 1996, p. 49). Поред тога, Кенедијева администрација се већ на самом почетку сусрела са додатна два проблема – једним екстерним, а другим интерним. На међународном плану, додатне тензије између Сједињених Држава и Совјетског Савеза произвела је нова Берлинска криза 1961. године која је резултирала подизањем Берлинског зида. Са друге стране, на унутрашњем плану, последице „црвене страве“ и прогона наводних совјетских симпатизера и шпијуна под вођством сенатора Џозефа Макартија (Joseph McCarthy) су произвеле озбиљне потешкоће по спровођење велике стратегије обуздавања. Макартијеви прогони нису представљали проблем искључиво Кенедијевој администрацији, већ и претходне две администрације под Труманом и Ајзенхауером. Ајзенхауерова и нарочито Труманова администрација су трпеле пун удар Макартијевих прогона. До тренутка када је Кенеди постао председник, „црвена страва“ и чистке које су је пратиле су заправо престале. Међутим, праве последице су тек тада постале осетне.

Из Мекнамариних речи је евидентно да Кенеди није био нарочито упознат са комплексностима проблема у Југоисточној Азији. Ипак, експертиза одређеног председника за политичко-безбедносна питања појединих региона никад није представљала значајан критеријум за његов или њен избор. Као што смо претходно нагласили, готово сваки председник Сједињених Држава имао је квалификованог саветника на којег се ослањао у (ре)формулацији велике стратегије обуздавања. Поред тога, сврха Стејт департмента, аналитичара запослених у тој и сродним институцијама, амбасадора и сл. и јесте да помогне администрацији да разуме комплексну ситуацију, формулише и имплементира адекватан одговор. Међутим, како Мекнамара истиче, Кенедијева администрација се суочила са значајним проблемом у виду недостатка експерата по питању Југоисточне Азије. Као жртве Макартијевих прогона највиши експерти Стејт департмента по питањима Југоисточне Азије и Кине су били прогнани из бирократског апарата, што је довело до погрешних процена у овом региону од стране Кенедијевој администрацији (McNamara, 1996, p. 53).

⁸⁸ Интересантно је да је и Кисинџер био један од саветника у Белој кући непосредно након што је Џон Кенеди преузео улогу председника Сједињених Држава (Kissinger, 1981a, p. 9).

Почетак Кенедијеве администрације је обележио велики неуспех – брзи крах инвазије у Заливу свиња на Куби. Револуција и долазак на власт Фидела Кастра 1959. године представљају заоставштину Ајзенхауерове администрације која је, као што смо истакли, представљала за Сједињених Држава својеврсни „пробој“ прве линије одбране – долазак комунизма на Западну хемисферу. У нади да ће успети да збаце Кастров режим и потисну комунизам са Кубе и Западне хемисфере, Сједињене Државе су обучиле и пружиле подршку члановима Кубанског демократског револуционарног фронта (*Frente Revolucionario Democrático*) који су били противници Кастровог режима. Средином априла 1961. године, припадници Кубанског демократског револуционарног фронта су се искрцали у Заливу свиња на Куби и врло брзо доживели пораз од снага Фидела Кастра. Важно је нагласити да инвазија у Заливу свиња није представљала потез који је планирао Кенедијев режим у оној мери у којој га је само одобрио. Заправо, припреме за овакву операцију отпочеле су и спровођене још током Ајзенхауерове администрације. Међутим, то није променило суштину да је први значајнији потез Кенедија доживео неуспех – и то неуспех који је представљао катализатор за вероватно највећу кризу током целокупног Хладног рата

Као што смо истакли, Кенеди је од самог почетка свог мандата заузео реторички оштар став према Совјетском Савезу. Међутим, за разлику од својих претходника и упркос противљењу унутар своје администрације, Кенеди је био спреман за неформалан састанак са Хрушчовом. Сустрет се догодио 4. јуна 1961. године у Бечу али је он био у сенци нове Берлинске кризе. За разлику од прве блокаде Берлина са којим се суочио Труман током 1948-1949, и друге током 1958-1959 са којом се суочио Ајзенхауер, трећа Берлинска криза 1961. године током Кенедијеве администрације претила је да доведе до даље ескалације Хладног рата. Током сустрета у Бечу, Хрушчов је издао ултиматум Кенедију о повлачењу трупа свих НАТО држава из Берлина, што није учињено. Током наредних неколико месеци, совјетске и НАТО трупе су се у неколико случајева нашле на ивици отвореног сукоба, што је коначно, крајем октобра 1961. године разрешено договором између Кенедија и Хрушчова – договором о подели Берлина који је довео до изградње Берлинског зида.

Међутим, сви наведени догађаји током Кенедијеве администрације били су у сенци догађаја који је довео свет на ивицу нуклеарног рата – Кубанске ракетне кризе (за једну од најрепрезентативнијих анализа Кубанске ракетне кризе видети: Allison, 1971). Када су средином 1962. године Хрушчов и Кастро договорили постављање совјетских ракета средњег домета на Кубу (као одговор на америчко постављање Јупитер ракета у Турску и Италију), Сједињене Државе су се суочиле са могућношћу напада на сопствену територију. Након што је осматрање из U-2 авиона потврдило постављање совјетских ракета, Сједињене Државе су средином октобра приступиле поморској блокади Кубе. У циљу решавања Кубанске кризе, Кенеди је формирао тело назива Извршни комитет Савета за националну безбедност (*Executive Committee of the National Security Council*) који се током трајања Кризе свакодневно састајао (*NSAM-196*, 1962). Куриозитет овог тела, из перспективе велике стратегије обуздавања јесте присуство значајних личности из претходних администрација који су имали важне улоге у формулацији и имплементацији обуздавања. И Ачесон и Ниц су били (додуше у секундарној улози) део Извршног комитета Савета за националну безбедност, док се Кенеди, као што смо

претходно истакли, саветовао и са Кенаном, као и са Ачесоном (Blight et al., 1987; McNamara, 1996, p. 52, Isaacson and Thomas, 1988, p. 606).

Поморска блокада Кубе није представљала изворно решење планирано од стране војног естаблишмента, које су уједно заговарали и Ачесон и Ниц (Blight et al., 1987). У припреми за могућност сучељавања са Кубом, командант Атлантске флоте адмирал Денисон (Robert L. Dennison) и његов тим саставили су три оперативна плана: OPLAN 312 – ваздушне нападе за обезбеђивање ваздушне; OPLAN 314 – инвазију Кубе са роком припреме од 18 дана; и OPLAN 316 – инвазију Кубе са роком припреме од 5 дана (House, 1991, pp. 94-95). Међутим, под утицајем Мекнамаре (који је имао подршку Роберта Кенедија) војни планови за решавање Кубанске кризе одбачени су у корист поморске блокаде (Kennedy, 1971, pp. 11-16). Према Роберту Кенедију, његова подршка у корист блокаде „није била из дубоке убеђености да ће представљати успешни курс делања, већ из осећаја да поседује већу флексибилност са мање препрека (liability) него војни напад“ (Kennedy, 1971, p. 15). Поморска блокада отпочела је паралелно са Кенедијевим јавним обраћањем нацији 22. октобра 1962. године. У свом обраћању Кенеди је децидно изнео седам корака поступања његове администрације током кризе, која, иако отпочиње блокадом (односно „карантином“ како су је означили), истиче постепене кораке у ескалацији сукоба уколико не дође до уклањања совјетских ракета средњег домета (Kennedy, 1962a). Током наредних тринаест дана, колико је трајала криза Сједињене Државе су успеле у својој намери да спрече даље испоруке Совјета Куби. Сама Криза окончана је кореспонденцијом између Кенедија и Хрушчова која је резултирала договором о повлачењу совјетских ракета са Кубе, док су заузврат Сједињене Државе повукле сопствене ракете из Турске (видети: Khrushchev, 1962; Kennedy, 1962b).⁸⁹

За разлику од модификације под Ајзенхауером која би подразумевала масивну одмазду на најмањи знак провокације било где на свету, понашање Сједињених Држава током Кубанске кризе пратило је флексибилну логику постепене, намерне ескалације сукоба – од првобитне употребе конвенционалних снага, преко исказивања намере за употребом нуклеарног оружја, до коначног договора, на истом простору и на истоветан начин као што су и Совјети делали. У понашању Сједињених Држава током Кубанске ракетне кризе приметни су сви елементи симетричног обуздавања и делања у складу са модификацијом велике стратегије обуздавања кроз флексибилни одговор. Иако се за Кенедијеву администрацију може истаћи да је на спољнополитичком плану била обележена серијом императива кризног менџмента – Залив свиња, Берлинска криза, па наравно и сама Кубанска ракетна криза, резон флексибилног одговора је био присутан и током њих. Штавише, од свих потеза које је Кенедијева администрација повукла у свом ограниченом трајању, случај Кубанске ракетне кризе је вероватно представљао најбољи пример практично-политичке имплементације флексибилног одговора. То је чак евидентно из речи Роберта Кенедија да је тражена флексибилност у одговору на Кризу. Ипак, ова криза је била и коначни приказ имплементације флексибилног одговора под Џоном Кенедијем с обзиром на атентат у Даласу годину дана касније.

⁸⁹ За детаљнију кореспонденцију између Кенедија и Хрушчова видети: Sampson, Charles S. and LaFantasie, Glenn W. (1966). *Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v06>.

5.1.3. Обуздавање током друге фазе Хладног рата, 1963-1978

Кубанска ракетна криза показала је свету, па и двома суперсилама, колико „једноставно“ може доћи до ненамерне ескалације сукоба којим ће се доћи до међусобног уништења. Две суперсиле научиле су на случају Кубанске ракетне кризе да је могућност нежељене ескалације сукоба висока, а да су опасности такве ескалације по целокупан свет немерљиве. Како је Кенеди истакао у свом говору на Америчком универзитету 1963:

„Ако би тотални рат опет данас избио – без обзира како – наше две земље биле би основни циљеви. Звучи иронично, али је тачно да су две најјаче силе у највећој опасности да доживе уништење...и Сједињене Државе и њихови савезници, као и Совјетски Савез и његови савезници имају заједнички и дубок интерес за праведан и стваран мир и за обуздавање трке у наоружању“ (према: Kegli i Vitkof, 2006, str. 199).

Вероватно под утицајем договора између Кенедија и Хрушчова, последњи потез Кенедијеве администрације био је успешно окончање вишегодишњих преговора око Споразума о забрани тестирања нуклеарног оружја у атмосфери, свемиру и под водом (Treaty banning nuclear weapons tests in the atmosphere, in outer space and under water), који је потписан у Москви у августу 1963. године. Из тог разлога, централно обележје друге фазе Хладног рата јесте својеврсна коегзистенција између Сједињених Држава и Совјетског Савеза. За разлику од преходне фазе континуиране ескалације и детериорације међусобних односа, од 1947. до 1962. године, две главне одлике друге фазе Хладног рата јесу релаксација међусобних односа између Сједињених Држава и Совјетског Савеза као и наставак разговора и даљи напредак на плану контроле наоружања између две суперсиле (Kegli i Vitkof, 2006, pp. 199-200).

Међутим, то не значи да је друга фаза Хладног рата представљала период лишен догађаја у вези са имплементацијом велике стратегије обуздавања. Уколико између Совјетског Савеза и Сједињених Држава јесте постојало својеврсно примирје и настојање да се колико-толико нормализују међусобни односи зарад избегавања међусобно загарантованог уништења, то не значи да је сукобљавање престало. Током Никсонове администрације дошло је до релаксирања директних односа Сједињених Држава и Совјетског Савеза, али се индиректно сукобљавање наставило. Упркос Кенедијевом настојању да ограничи директно ангажовање Сједињених Држава у Вијетнаму, како у људству тако и временски, већ на почетку администрације Линдона Џонсона су се Сједињене Државе нашле управо у супротној ситуацији – која ће се показати као њихов вероватно највећи пораз током Хладног рата. Биће потребне године, много средстава и још више изгубљених америчких живота док се Сједињене Државе коначно повуку пред снагама комунистичког Северног Вијетнама. Пад домина којих су се америчке администрације још од Ајзенхауера прибојавале десило се управо у региону и држави где су се то највише трудиле да спрече. Међутим на ширем плану, друга фаза Хладног рата обележена је са још три тренда: унутрашњом консолидацијом унутар сучељених блокова, односно борбе против онога што бисмо данас назвали „одметничким режимима“ Западног и Источног блока; надметањем око придобијања новонасталих држава услед процеса деколонизације; и међудржавним сукобима, пре

свега на Блиском Истоку, у којима су Сједињене Државе и Совјетски Савез подржавале различите стране.

Модификације велике стратегије обуздавања пратиле су наведене промене у међународном систему. Линдон Џонсон је наставио Кенедијеву модификацију кроз флексибилни одговор, као симетричну форму обуздавања, која је и резултовала значајнијим укључивањем Сједињених Држава у рат у Вијетнаму. Као последица тога, већ се Никсонова администрација вратила асиметричној форми обуздавања, додуше у знатно „помирљивијем руху“ кроз иницирање детанта са Совјетима, као и приближавању Кини, којем је претходио Кинеско-Совјетски раскол. Међутим, назнаке краја фазе коегзистенције биле су приметне током администрације Џералда Форда и на почетку Картеровог мандата када су се Сједињене Државе поновно фокусирале на могућност повратка директнијем сучељавању са Совјетима – што се и обистинило Совјетском инвазијом на Авганистан 1979. године и почетком последње фазе Хладног рата.

5.1.3.1. „Флексибилни“ континуитет Линдона Џонсона

Атентат на Џона Кенедија 1963. године је можда довео до промене администрације, али није значајно утицао на облик велике стратегије обуздавања. Како истиче Гедис, „Џонсон је верно пратио стратегију `флексибилног одговора` у Вијетнаму, можда чак и више него што би Кенеди сам учинио“ (Geddis, 2005, p. 236). Штавише, када Гедис разматра флексибилни одговор већа пажња овој модификацији велике стратегије обуздавања посвећена је администрацији Линдона Џонсона него што је посвећена Кенедијевој. Разлози томе су разумљиви из неколико разлога: прво, Кенеди је на функцији председника Сједињених Америчких Држава провео нешто више од две и по године; друго, због серије криза са којим се Кенедијева администрација суочила, императиви кризног менаџмента засенили су имплементацију велике стратегије обуздавања – иако су генералне идеје флексибилног одговора биле присутне у већини одговора Сједињених Држава на поменуте кризе; треће, не треба заборавити да је Џонсон, као потпредседник у Кенедијевој администрацији, активно учествовао у разматрањима модификације обуздавања на основу које је флексибилни одговор и проистекао; четврто, промена председника Сједињених Држава није у потпуности утицала и на промену чланова администрације с обзиром да су челни појединци – преваходно мислећи на Мекнамару, остали део администрације; и коначно, рат у Вијетнаму, који из перспективе Сједињених Држава представља једну од најзначајнијих „епизода“ из периода Хладног рата.

Попут Трумана, Џонсонов долазак на место председника Сједињених Држава није пратио стандардни демократски процес избора, већ је као потпредседник преузео дужност након смрти актуелног председника. Такође попут Трумана, Џонсон је без значајнијих проблема освојио још један мандат председника Сједињених Држава. Међутим, за разлику од Трумана, Џонсон је имао могућност да се кандидује по други пут за председника Сједињених Држава што он није учинио. Повлачење паралела између Трумана и Џонсона нису случајне с обзиром на бројне сличности у проблемима са којима су се њихове администрације суочиле. У оба случаја њихове администрације

су се, превасходно током другог мандата, нашле у директном учешћу у сукобу на странијој територији уз значајно ангажовање америчких снага. Док се Труман суочио са ангажовањем у Кореји, Џонсон се суочио са Вијетнамским ратом. Разматрајући „флексибилни одговор“ Џона Кенедија није било речи о Вијетнаму. Разлог томе није чињеница да Вијетнам није био у мислима Кенедијеве администрације. Штавише, под Џоном Кенедијем су Сједињене Државе и отпочеле програм подршке Јужном Вијетнаму који је, као што смо нагласили, било осмишљен да буде ограниченог обухвата. Како наводи Лесли Гелб (Leslie H. Gelb) „Вијетнам је био хаос, али је био парче кордона обуздавања“ (Gelb, 2016, р. 68), парче коју ниједна администрација Сједињених Држава није могла да занемари.

Кенедијев приступ пратио је пре свега препоруке Мекнамаре и Максвела Тејлора (Maxwell Taylor), генерала и каснијег амбасадора у Вијетнаму, о ограниченом ангажовању и постепеном повлачењу, што је видљиво из два меморандума о националној безбедности – NSAM-111 из новембра 1961. године и NSAM-263 из октобра 1963. године (NSAM-111, 1961; NSAM-263, 1963; Gelb, 2016, р. 73). Међутим, долазак Џонсона на место председника Сједињених Држава довео је до постепеног заокрета у политици према Вијетнаму, од ограниченог ангажовања ка постепеној ескалацији. То уједно представља и један од разлога зашто Гедис истиче да се Џонсон верније придржавао флексибилног одговора од самог Кенедија. Међутим, у којој мери је то била истински Џонсонова жеља, колико жеља чланова његове администрације, колико старих саветника и „мудрих људи“ из претходне фазе Хладног рата попут Ачесона или Харимана,⁹⁰ или колико императив међународних околности, остаје од секундарног значаја из перспективе велике стратегије обуздавања, односно овог истраживања. Чињеница која остаје јесте да су се Сједињене Државе до 1965. године, уместо да се у потпуности повуку, нашле активно укључене у Вијетнаму. Много тога је заправо лежало у расућој политичкој нестабилности у Јужном Вијетнаму, како пре тако и након војног преврата 1963. године (Gelb, 2016, р. 91). Већ неколико дана по преузимању председништва од стране Џонсона, издат је меморандум NSAM-273 у којем је наглашена потреба за континуитетом пружања подршке Јужном Вијетнаму (NSAM-273, 1963). Међутим, упркос подршци која је укључивала и посету Мекнамаре и Тејлора Сајгону, Џонсонова администрација је дошла до тачке где је „удар на Северни Вијетнам почео да се назире као једина алтернатива фијаску“ (Gelb, 2016, р. 92). Инцидент у Тонкинском заливу (Gulf of Tonkin Incident) почетком августа 1964. године послужио је као *casus belli* за директно ангажовање Сједињених Држава у Вијетнаму.

Упркос чињеници да је и кроз NSAM-273 под Џонсоном подврћена одлучност Сједињених Држава да се придржавају ранијих замисли под Кенедијем исказаних кроз NSAM-111 и NSAM-263, након више од десет година и три администрације касније, Сједињене Државе су се повукле из Јужног Вијетнама док је Сајгон падао у руке Северном Вијетнаму. Иако рат у Вијетнаму јесте једна од најзначајнијих епизода Хладног рата, ток самог рата је од секундарнијег интереса из перспективе утврђивања делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата. Оно што

⁹⁰ Термин „мудри људи“ (Wise Men) појавио се крајем 1960-их година као назив за групу саветника око Линдона Џонсона са којима је разматрао политику и стратегију Сједињених Држава у Вијетнаму. Видети: Isaacson and Thomas, 1988.

јесте значајно су: а) начини на који је флексибилни континуитет Линдона Џонсона довео Сједињене Државе до директног ангажовања; и б) лекције Вијетнамског рата које су се одразиле на понашање накнадних администрација при имплементацији и модификацији велике стратегије обуздавања – лекција које ће бити приметне у понашању накнадних председничких администрација у Сједињеним Државама.

Када је реч о првој тачки, може се извести потврда симетричне форме флексибилног одговора. Сједињене Државе су настојале обуздати ширење комунизма на истој локацији и на истоветан начин на који је комунизам претио да се прошири. Рат у Вијетнаму је био одраз претње експанзије комунизма којег су се америчке администрације прибојавале још од Кенана, с обзиром да је Вијетнам, како Џонсон истиче, „арена где је комунистички експанзионизам најагресивније на делу у данашњем свету“ (Johnson, 1967). У свом говору у Сан Антонију 1967. године, Џонсон је децидно изнео разлоге због којег је претња Северног Вијетнама проблем, не само за Јужни Вијетнам већ и за Сједињене Државе, следећим речима:

„Да ли је агресија [Северног Вијетнама] претња – не само непосредној жртви – већ и Сједињеним Америчким Државама и миру и безбедности целог света којег смо ми у Америци веома значајан део? То је питање на које су Двајт Ајзенхауер и Џон Кенеди и Линдон Џонсон морали одговорити у суочавању са питањем Вијетнама... они који нам сада кажу да бисмо требали одустати од наше обавезе – да заштити Јужног Вијетнама од оружане доминације није вредна цене коју плаћамо – такође морају одговорити на ово питање. И тест са којим се морају суочити је следећи: Које би биле последице допуштања да агресија против Јужног Вијетнама успе? Шта би следило у периоду након тога? У каквом свету су спремни да живе за пет месеци или пет година од вечерас? За оне који су морали да носе одговорност одлучивања током претходних година улози су нам се чинили јасни – и чинили велики.“ (Johnson, 1967)

Поред тога, симетрична форма приметна је и у другом аспекту који се тиче подршке савезницима. Серија мултилатералних и билатералних савеза која је отпочела формирањем Рио пакта и НАТО и настављена серијом савеза под Ајзенхауером и Дулсом почивала је на претпоставци недвосмислене подршке Сједињених Држава осталим земљама ових савеза. У говору на Универзитету Џонс Хопкинс у априлу 1965. Џонсон је изнео три разлога зашто су Сједињене Државе директно ангажоване у Вијетнаму: одржавање обећања, ојачавање светског поретка, и због великих улога (Johnson, 1965). Детаљнијим сагледавањем овог говора приметна је таква нит – Сједињене Државе остају посвећене савезницима и држе своју реч! За Џонсона, директно ангажовање у Вијетнаму је било логичан континуитет ове претпоставке, којом се она одржавала и учвршћивала, нарочито у светлу трвења у Европи по питању изласка Француске из НАТО и Мекнамариних настојања да смањи војно присуство Сједињених Држава у Европи (Gavin, 2001).

Коначно, делање Џонсонове администрације у Вијетнаму било је обележено постепеном ескалацијом. Један од централних елемената флексибилног одговора, како је формулисан још током Кенедијевог мандата, била је постепена намерна ескалација сукоба. Међутим, упитно је у којој мери је то била свесна тежња Џонсонове администрације, а колико нужна потреба. Током првих година америчког учешћа у Вијетнаму спровођена је операција *Rolling Thunder* која се преобладајуће ослањала на

ваздухопловна ангажовања. Ипак, након Тет офанзиве Северног Вијетнама, ситуација се постепено променила значајнијим ослањањем на копнене снаге. Иако понашање указује на постојање базичног елемента флексибилног одговора делује да је овде реч о великом понашању, како га Сајлов назива – привиду постојања одређене стратегије него што је заиста реч о постојању некакве стратегије, али само на први поглед. Заправо, мотиви делања, модалитети понашања као и узроци неуспеха Сједињених Држава нераскививо су повезани са фундаменталном претпоставком обуздавања – да се Совјетски Савез/комунизам не сме ширити. Такав закључак је заправо и навео Леслија Глиба да своју монографију назове *Иронијом Вијетнама* (*The Irony of Vietnam*), све са поднасловом *Систем је радио како треба* (*The System Worked*). Како Глиб примећује, са претпоставком да Јужни Вијетнам не сме пасти, постепена ескалација је била потребна да би се све офанзивнијем Северном Вијетнаму супротставило – што је нешто што су Сједињене Државе заправо успешно чиниле читаву деценију (Gelb, 2016, pp. 330-332). Међутим, намерна ескалација (као одлика флексибилног одговора) није нужно била једини курс делања с обзиром да је и Дулсова концепција масивне одмазде (као одлике балансирања на ивици рата) била подједнако примењива независно од степена њене (не)успешности.

5.1.3.2. *Никсонов „детант“*

Након одлуке Линдона Џонсона да се не кандидује за други мандат, победу на изборима 1968. године однео Ричард Никсон, Ајзенхауеров потпредседник и кандидат којег је Кенеди победио на ранијим председничким изборима. Никсонов долазак на чело Сједињених Држава био је базиран на обећању да ће окончати америчко ангажовање у рату у Вијетнаму. Иако је врло брзо јавно обзнанио позицију сопствене администрације према начинима како окончати учешће Сједињених Држава у Вијетнаму али и како настоји да модификује приступ обуздавању, Никсон је на спољнополитичком плану остао упамћен по два кључна догађаја: детанту са Совјетским Савезом и приближавању Сједињених Држава Кини. Оно што је интересантно, и кључно за разумевање понашања Никсонове администрације јесте једна фундаментална промена у погледу Сједињених Држава на Источни блок – разликовање и јасно раздвајање Совјетског Савеза и комунизма. Још од Кенана и током Труманове, а нарочито Ајзенхауерове администрације, међународни комунизам био посматран готово као јединствена, монолитна целина (Gaddis, 2005, pp. 204-205). Заправо, врло слична ситуација била је и са Џонсоновом администрацијом. Све до Никсонове администрације из визуре Сједињених Држава суштински није постојала разлика између спречавања ширења Совјетског Савеза и спречавања ширења комунизма *en general*. Обуздавање се односило како на Совјетски Савез као супарничку суперсилу, тако и на све друге комунистичке режиме – водећи се логиком, ако је комунистички режим, онда је подједнака претња као и Совјетски Савез.

Од свих комунистичких држава на свету у том тренутку, ниједна није представљала ни приближну претњу као Кина. Свакако, Кубанска ракетна криза је још увек била у блиском сећању и Куба није престала представљати претњу из визуре Сједињених Држава. Међутим, с обзиром на своју огромну популацију, своју позицију у стратешки

значајном подручју Источне Азије, као и спремношћу да се директно ангажује у сукобима на супротстављеној страни у односу на Сједињене Државе, Кина је представљала претњу коју ниједна председничка администрација у Сједињеним Државама није могла да игнорише – што свакако и није. Током своје кампање Ајзенхауер је (између осталог) критиковао Труманову администрацију управо по питању допуштања да Кина падне у руке комуниста под Мао Цедунгом. Током Корејског рата, Кина је била директно ангажована у сукобима на страни Северне Кореје. У наведеном говору из 1967. године, Џонсон је означио Пекинг, а не Москву, као кључног савезника Северног Вијетнама (Johnson, 1967). Кина је представљала претњу с којом се суочавало као и са Совјетским Савезом – у духу обуздавања и склопу ширег сукоба између комунизма и капитализма. Као такво, ово сукобљавање је претпостављало немогућност изналажења заједничких интереса који би приближили Сједињене Државе и Кину, односно омогућавали „отпадништво“ Кине од међународног комунизма предвођеног Совјетским Савезом. Једноставно речено, монолитно виђење комунизма међу америчком политичком елитом спречавало је такву могућност.

Упркос томе, постојао је пример „отпадничког“ комунистичког режима још од зачетака велике стратегије обуздавања – Југославија након 1948. године. Међутим, у перцепцији администрација Сједињених Држава Југославија је представљала *sui generis* случај, базиран на снази Јосипа Броза Тита – с обзиром да је популарна перцепција да је Тито рекао не Стаљину, а не Југославија (Dulles, 1950, pp. 153-155; Acheson, 1969, p. 327, 344; Nitze, 1989, p. 49; McNamara, 1996, p. 53). Једноставно речено, постојало је уверење да је Југославија, као комунистички режим који није под контролом Совјетског Савеза, изузетак из ког се не може извући правило. Међутим, не само што је Кина такође по много чему била специфична, већ ни односи унутра Источног блока нису били тако монолитни као што је део америчких званичника перципирао. Иако јесте чињеница да су Совјети значајно допринели развоју комунизма у Кини, и да је 1950. године потписан Споразум о пријатељству и кооперацији који је јасно потчинио Кину Совјетима, након Хрушчовљевог дистанцирања од Стаљина и његове политике дошло је до првих назнака раскола између Москве и Пекинга 1956. године (Бисенић, 2021; Norf, 2012, p. 4; Ајзенхамер, 2021, стр. 106). Помало парадоксално, након дестаљинизације Совјетског Савеза под Хрушчовим, Кина је постала више „стаљинистичка“ од Совјетског Савеза (Norf, 2009, p. 299). Јаз између Совјетског Савеза и Кине је продубљен у наредним годинама када је под Мао Цедунгом отпочет Велики корак напред, а нарочито изражен након проглашавања Брежњевљеве доктрине и совјетског сузбијања Прашког пролећа 1968. године (Ајзенхамер, 2021, стр. 107; Kissinger, 2014, p. 298). У Кини се појавио страх да ће Совјетски Савез, у складу са Брежњевљевом доктрином потенцијално означити режим у Пекингу као „отпаднички“ и извршити агресију на Кину као што је учинио у Чехословачкој (Kissinger, 1981a, str. 178). Кина јесте била из визуре Сједињених Држава проблем приближан Совјетима, али испоставиће се да Кина може представљати подједнак проблем и из визуре Совјетског Савеза.

Отпочињање разматрања Никонове модификације велике стратегије обуздавања од погледа на Кину и разматрања Совјетско-Кинеских односа није случајност. У средишту целокупног Никсоновог мандата и његовог приступа обуздавању лежи геополитичка

триангулација између Сједињених Држава, Совјетског Савеза и Народне Републике Кине. Никсонова администрација није изазвала раскол између Кине и Совјетског Савеза, али је серијом пажљивих дипломатских потеза успела да капиталише на њиховом расколу, у сврху обуздавања потенцијалних претњи. Са друге стране, упркос значају приближавања Сједињених Државе и Кине, Никсонова администрација је пре свега остала упамћена по карактеристичном начину на који је приступила обуздавању Совјетског Савеза – кроз подстратегију детанта. Под термином детант подразумева се „стратегија настојања да се смањи затегнутост између непријатеља како би се смањила могућност рата“ (Kegli i Vitkof, 2006, str. 200). С обзиром да је из перспективе целокупног Хладног рата кључно Америчко-Совјетско сучељавање, карактеристичан начин на који је Никсонова администрација запамћена у историји Хладног рата јесте кроз детант са Совјетским Савезом. Међутим, срж Никсонове модификације обуздавања лежи управо у геополитичкој тријангулацији између Сједињених Држава, Совјетског Савеза и Кине. Детант, као стратегија релаксирања напетости и подстратегија обуздавања у овом периоду, важила је како за Совјетско-Америчке односе тако и за Кинеско-Америчке. Као што је смањивање напетости са Совјетима довело до релаксације у Европи, смањивање напетости са Кином је довело до сличног исхода у Југоисточној Азији. У оба случаја, централна личност Никсонове администрације која је обликовала модификацију велике стратегије обуздавања био је Хенри Кисинџер. Како сам Кисинџер истиче „наметањем тријангуларне динамике претходно биполарном Хладном рату кроз отварање Кине, коначно је [Никсон] ставио Совјетски Савез у одлучујући стратешки недостатак“ (Kissinger, 2022, p. 158).

У тренутку када је Никсон преузео улогу председника, Сједињене Државе се нису налазиле у завидној ситуацији. Агонија Вијетнама, гушење Прашког пролећа под велом Брежњевљеве доктрине, остваривање паритета у стратешким нуклеарним капацитетима између Сједињених Држава и Совјетског Савеза, настојања Совјета да остваре већи утицај на Блиском Истоку и све већи терет преузетих обавеза у подршци савезницима је указивао на скупу и захтевну борбу за остваривање националних интереса. Иако је све указивало на потребу за континуитетом симетричне форме обуздавања, Никсон и Кисинџер су се одлучили управо за супротно – асиметричну модификацију обуздавања (Geddis, 2005, p. 302). То је било приметно већ крајем 1969. године када је у разговору са новинарима на Гуаму Никсон изјавио:

„Ми ћемо се, наравно, придржавати уговорних обавеза које имамо. Али што се наше улоге тиче, ми морамо избећи такву политику која ће учинити државе у Азији буду толико зависне од нас будемо увучени у сукобе као што је овај који имамо у Вијетнаму. То ће бити тешка линија коју треба пратити. Међутим, то је оназа коју мислим, да уз адекватно планирање, можемо развити“ (Nixon, 1969).

Кроз наведену констатацију приметно је да је Никсонова администрација тежила да редукује директно ангажовање снага Сједињених Држава на истим просторима и на истоветан начин као што је и извор претње. То је додатно потврђено већ три месеца касније у Извештају Никсона Конгресу, под називом Спољна политика Сједињених Држава за 1970-те: нова стратегија мира (U.S. Foreign Policy for the 1970s: A New Strategy for Peace) у којем је прокламовао тзв. Никсонову доктрину (Nixon, 1970). У самом Извештају је Никсон врло експлицитно нагласио уздржаност његове администрације

према континуитету симетричне форме обуздавања, које је и довело Сједињене Државе у ситуацију у Вијетнаму, наводећи следеће:

„Сједињене Државе ће учествовати у одбрани и развоју савезника и пријатеља, али Америка не може – и неће – развити (conceive) све планове, дизајнирати све програме, спровести све одлуке и предузети сву одбрану слободних нација света. Ми ћемо помоћи где то пружа стварну разлику и где се сматра да је у нашем интересу... посматраћемо нове обавезе у светлу пажљиве процене наших националних интереса и оних [интереса] других држава, специфичних претњи тим интересима, и нашим капацитетима да одговоримо тим претњама под прихватљивим ризиком и ценом“ (Nixon, 1970).

Никсоновом доктрином постављени су темељи америчког повлачења из Вијетнама и постепене транзиције ка индиректном ангажовању. Међутим, иако је наведена формулација била потребна како би се недвосмислено указало на настојање Сједињених Држава за повлачењем из Вијетнама, проблем Никсонове доктрине био је у преузетим обавезама Сједињених Држава према другим савезницима. На тај начин се Никсон нашао у истоветној ситуацији попут његових претходника – како избалансирати високе трошкове симетричног обуздавања, нарочито по питању директног ангажовања у другим државама, са одржавањем кредибилитета у очима савезника по питању њихове одбране? Баланс који је Никсонова администрација покушала остварити јесте индиректно ангажовање, пре свега кроз подршку јачању капацитета савезника, уз очување нуклеарног кишобрана Сједињених Држава над савезничким државама.

Међутим, уколико су разговор из 1969. и Извештај из 1970. године представљали проглашење Никсонове доктрине, постављање темеља за њену имплементацију отпочели су знатно раније. Никсонова администрација је од својих почетних дана посветила значајну пажњу политици националне безбедности и могућностима за прелазак на асиметричну форму обуздавања. Кроз серију Меморандума о националној безбедности током 1969. године, Никсонова администрација је исказала потребу за различитим студијама по питању оружаних снага Сједињених Држава, потенцијалних стратегија и решења за проблеме који су били пред њима (видети: NSSM-3, 1969; NSSM-8, 1969; NSSM-24, 1969; NSSM-50, 1969; NSDM-16, 1969; NSSM-64; 1969; NSSM-69, 1969; NSDM-26, 1969; додатно видети Kissinger, 1981a, str. 209-243). Чак и сам термин Вијетнамизација – који је касније препознат као назив за политику повлачења Сједињених Држава из Вијетнама уз обуку и опремање оружаних снага Јужног Вијетнама, је проистекао са раних састанака Савета за националну безбедност, односно на састанку одржаном 28. марта 1969. године (Kissinger, 2003, pp. 81-82).

Постављање основа за повлачење америчких трупа из Вијетнама, и очување кредибилитета у преузетим обавезама према савезницима нису били једини значајни аспекти поменутих Никсонових излагања. При прокламацији Никсонове доктрине Никсон је изговорио још једну значајну реченицу – „ниједна нација не мора бити наш трајни непријатељ“ (Nixon, 1970). Иако често постављена у други план при разматрању Никсонове доктрине, у односу на индиректну подршку савезницима, ова фраза је представљала назнаку будуће геополитичке тријангулације, приближавања Кини и, свакако, детанта са Совјетима. Већ на сам дан Никсонове инаугурације су Совјетске власти обзнаниле спремност за Преговоре о ограничавању стратешког наоружања

(Strategic Arms Limitation Talks – SALT) (Kissinger, 1981a, str. 141). Непун месец касније почели су иницијални разговори између Кисинџера и Анатолија Добрињина, амбасадора Совјетског Савеза у Сједињеним Државама, који су током наредних осам година прерасли, према Кисинџеру, у однос где су „најосетљивије ствари у америчко-совјетским односима све више и више решавали Добрињин и ја [Кисинџер]“ (Kissinger, 1981a, p. 148, 120). Почетак детанта управо је представљао неформални сусрет Кисинџера и Добрињина, који се превасходно (али не искључиво) односио на питање SALT-а (видети Kissinger, 1981a, str. 554-561, 566-583). Иако је приликом посете Никсона Москви 1972. године, Брежњев Никсону у фокус ставио побољшање целокупних Совјетско-Америчких односа који су важнији од SALT-а (Kissinger, 1981b, str. 424), договор о ограничавању стратешког наоружања, и пажња коју су обе стране посветиле овом питању, је добрим делом представљала окосницу Никсоновог детанта према Совјетском Савезу.

Поред разговарања и преговарања са Совјетима по кључним питањима попут ограничења наоружања, други централни аспект детанта представљала је концепција повезивања (linkage). Наведена два аспекта су била повезана с обзиром да се концепција повезивања односила на чињеницу да је напредак по једном кључном питању нераскидиво повезан са напретком по другом (Geddis, 2005, p. 290). Конструисано од стране Кисинџера, повезивање се практично имплементирало и манифестовало на неколико различитих начина. Према Гедису, практична имплементација повезивања је била приметна како при решавању императива кризног менаџмента – тиме што би се конкретна кризна ситуација повезала са решавањем кључних питања у Совјетско-Америчким односима; погађању у преговорима са Совјетима – тиме што би се проблеми у одређеном делу света користили за „подизање улога“; тако и за укључивање трећих страна у преговоре; па чак и за остваривање економске зависности Совјетског Савеза од Западних држава (Geddis, 2005, pp. 291-292). Ако је побољшање односа са Совјетским Савезом представљало централну намеру којом би се они обуздали, повезивање је представљало начин којим би се с једне стране добило што више по једном питању, али и да би се истовремено с друге стране решила друга отворена питања.

Међутим, паралелно са овим побољшањем односа са Совјетским Савезом, Сједињене Државе су отпочеле и разговоре са Кином – као трећим централним елементом детанта (Geddis, 2005, p. 209). Никсон је још 1967. године, у чланку у часопису *Foreign Affairs*, „ми једноставно не можемо приуштити себи да заувек оставимо Кину изван породице нација“ (Nixon, 1967, p. 121). Сличног става је био и Мао Цедунг који је на хипотетичко питање о могућности удруживања Совјета, Индијаца и Јапанаца против Кине одговорио упирањем ка Сједињеним Државама као потенцијалном савезнику (Kissinger, 2012, pp. 208-209). Ипак, све до краја 1960-их нису учињени значајнији кораци ка побољшању односа између ове две државе. Проблем је био што су Кина и Сједињене Државе представљале значајне супарнике у Азији. То је спречавало могућност отвореног и иницијалног позива једне или друге државе на међусобно приближавање. Међутим, имплицитни гестови су постојали – једнострано ублажавање ембарга и рестрикција Кини од стране Сједињених Држава, повлачење америчких разарача из Тајванског пролаза, ослобађање америчких држављана у Кини, кинеске назнаке да

Сједињене Државе у њиховим очима више нису главни непријатељ, и сл. (Ајзенхамер, 2021, стр. 114-115). Међутим, почеци међусобних интеракција америчких и кинеских дипломата се нису десили до краја 1969. године и разговора у Варшави, што се подудара са периодом између интервјуа у Гуаму и прокламације Никсонове доктрине (Kissinger, 1981a, p. 201; Kissinger, 2012, pp. 210-212). Вероватно кључни тренутак који је указао да су и Кина и Сједињене Државе спремне за побољшање односа била је посета америчких стонотенисера Кини у априлу 1971. године. Убрзо након тога, у јулу 1971. Године, је Кисинџер посетио Кину, и недуго затим, 1972. године и сам Никсон (Ајзенхамер, 2021, стр. 116).

И поред побољшања односа са Совјетским Савезом, постојање паралелних разговора између Сједињених Држава и Кине нису били предмет међусобних Совјетско-Америчких разговора. Према Кисинџеру, разлог томе је била могућност да би било какво Совјетско сазнање о напретку разговора потенцијално пробудило бојазан у Кини о тајном Совјетско-Америчком договору око Кине (Kissinger, 1981a, str. 556). Међутим, можемо закључити да је истовремено постојала (макар делимична) бојазан и у Сједињеним Државама да ће детаљније информације о Кинеско-Америчком приближавању произвести реакцију од стране Совјетског Савеза. Срж геополитичке тријангулације Никсонове администрације лежала је у капитализацији у паралелним односима на линији Сједињене Државе-Совјетски Савез односно Сједињене Државе-Кина, подстакнутим детериорацијом у односима на линији Совјетски Савез-Кина. Да нису постојале континуиране напетости између Совјетског Савеза и Кине, ефективност геополитичке тријангулације и детанта била би ограниченија.

Формативни период Никсоновог детанта био је у првих годину дана његовог мандата. Понешто је било плански – попут тежње за ограничавањем стратешког наоружања и релаксације односа; понешто ствар срећних околности – попут Добрињинове понуде Кисинџеру. Међутим, Никсон и Кисинџер су током његова непуна два мандата успели да формулишу и иплементирају сопствену модификацију велике стратегије обуздавања која је, за разлику од свих претходних, примарно почивала на фундаментално дипломатској а не војној подстратегiji. Војни аспекти модификације обуздавања су свакако постојали. Отклон од директног ангажовања америчких снага у сукобима њихових савезника неминовно упућује на војни аспект обуздавања – односно на његову релативну маргинализацију. Кроз детант са Совјетским Савезом и напретком у разговорима о ограничавању стратешког наоружања, односно побољшањем односа са Кином, Никсонова администрација је омогућила да релативна маргинализација војних аспеката обуздавања буде надомештена без увећања ризика по безбедност и националне интересе Сједињених Држава. Никсонов детант представљао је вероватно најзначајније одступање од погледа свих америчких администрација на велику стратегију обуздавања, а да при том не уруши њену полазну основу – спречити ширење и остварити интеграцију Совјетског Савеза и осталих комунистичких режима. За разлику од Ајзенхауера и Дулса који су асиметрично обуздавање посматрали кроз балансирање на ивици рата, поглед Никсонове администрације био је да се релативно слично настојање – смањити трошкове обуздавања, може остварити и дипломатским путем. У томе је ова варијација обуздавања у многоструком подсећала на изворну Кенанову формулацију и обуздавање под Труманом (до доношења NSC-68), с тим да се

Труманова администрација примарно ослањала на економска средства. Упркос успесима на међународном плану, Никсон је свој мандат завршио превремено и то оставком у светлу Вотергејт (Watergate) афере. Међутим, Кисинџеров останак у администрацији Џералда Форда омогућио је континуитет политике Никсонове администрације и у наредним годинама.

5.1.3.3. „Такмичење са Совјетима“ под Џералдом Фордом

Уколико бисмо се фокусирали искључиво на постојећу литературу о великој стратегији обуздавања, администрацију Џералда Форда бисмо „дословце“ могли „прескочити“ као секундарну јер је већина аутора управо то учинила.⁹¹ Џералд Форд представља куриозитет из визуре не само изучавања велике стратегије обуздавања, већ и целокупног изучавања Сједињених Држава с обзиром да је он једини појединац који није биран, или који је активно учествовао у политичкој кампањи, а да је био на челу Сједињених Држава. Након Никсонове оставке у светлу Вотергејт афере, Форд који је свега годину дана пре тога постављен од стране Никсона на место потпредседника Сједињених Држава, преузима место председника на ком остаје свега три године. Уважавајући начело континуитета председничких администрација у Сједињеним Државама, одлука аутора ове дисертације јесте да се администрација Џералда Форда не може апсолутно прескочити из неколико разлога. Прво, окончање рата у Вијетнаму (не и директног америчког ангажовања које је било раније) догодило се током Фордове администрације. Друго, под Фордом је дошло до потписивања Споразума из Хелсинкију (Завршни акт у Хелсинкију) 1975. године, споразума којим је тридесет година након окончања Другог светског рата фактички признато територијално проширење Совјетског Савеза на уштрб држава попут Литваније, Летоније и Естоније.⁹² Треће, на трагу потписивања SALT I, Форд је заједно са Брежњевом поставио темеље за уговарање и потписивање SALT II споразума. Четврто, током Фордове администрације се одиграла Турска инвазија Кипра када је дошло до могућности рата између две чланице НАТО савеза – Турске и Грчке. Пето, након Јом Кипурског рата, постојале су снажне тензије на релацији Израел-Арапски свет.⁹³ Коначно, и најзначајније, током администрације Џералда Форда долази до поновног разматрања могућег такмичења са Совјетским Савезом, што ће се и обистинити убрзо након доласка на власт наредног председника, Џимија Картера.

По много-чему Џералд Форд је наставио са политиком постављеном током Никсонове администрације, мислећи искључиво на међународни план. Значајну улогу у томе има

⁹¹ Аутори попут Гедиса, Попескуа, Кисинџера, Лајна, Брандса и других готово да не помињу или летимично прелазе преко администрације Џералда Форда из визуре велике стратегије обуздавања. Видети: Geddis, 2005; Kisindžer, 2006; Layne, 2006; Brands, 2014; Popesku, 2017.

⁹² Наведене три државе су биле нарочито погођене Споразумом у Хелсинкију с обзиром да су њиме признате границе држава након Другог светског рата, што је фактички значило да наведене три државе које су биле суверене током *Interbellum*-а, коначно и *de jure* изгубиле свој суверенитет. Из тог разлога су током Фордове администрације одржани бројни протести група из ове три државе (Ford, 1979, p. 301).

⁹³ Сам Форд је у својој аутобиографији управо нагласио рат у Вијетнаму, последице Јом Кипурског рата и тензије око Кипра као кључне спољнополитичке проблеме са којим се одмах морао суочити. Видети: Ford, 179, p. 125.

чињеница што Форд није имао луксуз времена између избора и инаугурације да формира свој тим и одреди приоритете (Ford, 1979, pp. 125-126). Али, са друге стране, Форд је врло похвално говорио у својим мемоарима о детанту, наводећи да ће се „историчари питати како је хладноратовски ратник [Никсон] из 1950их и 1960их могао да се толико успешно пребаци на политику сагласности са Совјетима. Консензус ће бити да је Никсон видео ширу слику“ (Ford, 1979, p. 128).⁹⁴ То и не треба да чуди с обзиром да је Кисинџер, као идејни творац приступа обуздавању Никсонове администрације, остао на позицији Секретара Стејт департмента и (привремено) Саветника за националну безбедност и под Фордом. Форд је изразито поштовао Кисинџера, сматрајући га „неопходним састојком успешне дипломатије...[и Форд је]...поштовао његову стручност у спољној политици“ (Ford, 1979, p. 128). Фордова спремност да настави приступ обуздавању Никсонове администрације, па чак и допринесе његовом побољшању била је видљива од почетка. Већ на првом састанку по преузимању председништва, заједно са Кисинџером, секретаром одбране Џејмсом Шлесингером (James R. Schlesinger) и члановима Здружене команде, је Форд изразио спремност да пружи подршку у прибављању потребних новчаних средстава за модернизацију оружаних снага, упркос растућој инфлацији у Сједињеним Државама (MoC, 1974; Ford, 1979, p. 125). Штавише, континуитет је био и оно што је Форд желео (Ford, 1979, p. 131).

Међутим, убрзо ће се показати да је континуитет тешко и остварити. Упркос бројним успесима Никсона и Кисинџера, детант је већ током Фордове администрације почео да показује своја ограничења. У Сенату, од стране и Демократа и Републиканаца, као и од стране шире јавности Сједињених Држава почело је да провејава готово истоветно питање: „Да ли је детант сврсисходан, или је само још један совјетски трик?“ (Ford, 1979, p. 346). Иако је Фордова администрација отпочела разговоре са Совјетима по питању SALT II, активно радила на финализирању Споразума из Хелсинкију и предузимала друге мере у духу детанта, постојао је све већи притисак да се од наведене модификације обуздавања одустане. Како Гедис истиче, критике према детанту се могу систематизовати у следеће четири категорије: неефективност повезивања; долазак у стање преваге Совјета у равнотежи војне моћи; занемаривање других питања у светлу фаворизовања односа са Совјетским Савезом и Кином; непостојање моралног принципа у спољнополитичком понашању Сједињених Држава (Geddis, 2005, pp. 307-308). Све учесталије критике, уз, наравно, негативно наслеђе Никсона и Вотергејт афере, довеле су до тога да Форд није освојио нови мандат на изборима 1976. године.

И поред свега, из перспективе велике стратегије обуздавања, постојао је један врло значајан моменат током Фордове администрације – све значајније ослањање на нов приступ анализирању стратешких односа између Сједињених Држава и Совјетског савеза кроз стратегијске процене. Програм националних стратегијских процена покренут је још током Никсона кроз NSSM-178 из 1973. године и накнадним образовањем Канцеларије за стратегијске процене (Office of Net Assessment) у оквиру Департмана одбране кроз NSDM-224 и NSDM-239 (NSSM-178, 1973; NSDM-224, 1973;

⁹⁴ Врло интересантна ствар из перспективе овог истраживања јесте што је Форд експлицитно означио детант као Никсонову велику стратегију, наводећи да ће остати запамћено да је „његова велика стратегија [била] померање од Хладног рата ка политици детанта са Совјетима“ (Ford, 1979, p. 128).

NSDM-239, 1973). Од самих зачетака Канцеларије, па све до 2015 године, њен директор био је Ендру Маршал (Andrew W. Marshall). Потребу за првом стратегијском проценом ове Канцеларије, о компаративним ценама и капацитетима војних естаблишмента Сједињених Држава и Сојветског Савеза (с акцентом на копнене снаге), исказана је већ у септембру 1973. године, кроз NSSM-186, још пре него што је NSDM-239 и усвојена (NSSM-186, 1973). Прва стратегијска процена пружена је 1974 године, десетак дана пре него што ће Никсон дати оставку (Memorandum, 1974). Међутим, рад Ендруа Маршала по сличним питањима се може пронаћи и раније током његовог упослења у RAND корпорацији. У априлу 1972. године је Маршал представио нови оквир стратешке анализе за потребе дугорочног надметања са Совјетима (Marshall, 1972). На бази таквог приступа је Канцеларија за стратегијске процене је наставила са радом током Фордове администрације. Већ 1975. године је ревидиран процес израде националних обавештајних процена (National Intelligence Estimates) са стратегијским проценама у свом средишту (Memorandum, 1975).

На основу све већих притисака, као и све значајније улоге Канцеларије за стратегијске процене, делује да је већ током Фордове администрације схваћено да је континуитет детанта упитан. С обзиром на ограничени мандат, Фордова администрација није модификовала приступ обуздавању, али је кроз рад Канцеларије за стратегијске процене уочљиво да су били свесни неизбежности новог такмичења са Совјетима. Кључни документ у којем је то исказано, састављен је током 1976. године од стране Ендруа Маршала и Џејмса Роша (James Roche) под називом Стратегија за такмичење са Совјетима у војном сектору (*Strategy for Competing with the Soviets in the Military Sector of the Continuing Political-Military Competition*). У документу су наглашене полазне претпоставке о неизбежности континуитета сукобљавања између Совјетског Савеза и Сједињених Држава; релативне једнакости у војној моћи између њих; неизбежности технолошке револуције која захтева потребу за бржим и бољим прилагођавањем; кроз развој ефикасних и ефективних програма (Marshall and Roche, 1976, pp. 1-2). Како су аутори у самом документу навели, ништа у документу не представља значајну новину (Marshall and Roche, 1976, p. 36). Међутим, његов значај лежи у уочавању потребе за систематичном анализом, евалуацијом и стратешким планирањем јер ће се такмичење са Совјетима наставити.

Постојао је још један проблем са којим се Фордова администрација суочила, а то су виђења унутар администрације да постоје значајни пропусти у националним обавештајним проценама. Поједини чланови Фордове администрације сматрали су да су националне обавештајне процене или исувише оптимистичне у својим прогнозама или да у потпуности занемарују поједине потенцијалне исходе (видети: МоС, 1975а; МоС, 1975b). У сврху провере рада ЦИА, покренута је вежба компетитивне анализе између чланова обавештајне заједнице с једне стране и Тима Б (Team B) са друге стране, састављеног од цивилних експерата, под вођством Ричарда Пајпса (Richard Pipes), који би пружали независно виђење и интерпретацију истоветних података.⁹⁵ У извештају Тима Б стоји да је њихов генерални закључак постојање значајних погрешки у проценама националних обавештајних процена (Report of Team B, 1976). Упркос

⁹⁵ Из перспективе изучавања велике стратегије обуздавања интересантно је нагласити да је један од чланова Тима Б био и Пол Ниц. Видети: Report of Team B, 1976.

пружању подршке овој вежби, у Меморандуму тадашњег Директора ЦИА, и будућег председника Џорџа Буша Старијег, пружене су и критике ове вежбе, нарочито чињеница што су поједине информације доспеле у јавност што је додатно дискредитовало Фордову администрацију (Memorandum, 1976).

Иако на први поглед делује да је Фордова администрација маргинална у изучавању велике стратегије обуздавања, у том периоду су пружени значајни кораци у унутрашњој трансформацији бирократског апарата Сједињених Држава који су били од користи накнадним администрацијама. Прво, неизбежност повратка жустријем такмичењу између Сједињених Држава и Совјетског Савеза је не само уочена, већ су пружени и кораци како би се Сједињене Државе требале припремити за такмичење које предстоји. У складу с тим, Фордова администрација је учинила још два значајна корака: усвојила нов приступ стратешким анализама кроз стратегијске процене, као и довела у питање сврсисходност националних обавештајних процена. Једноставно речено, први корак ка решавању проблема је признати његово постојање јер је тек затим могуће приступити решавању проблема. Ипак, у светлу снажних критика континуитета детанта, значајних пропуста националних обавештајних процена које су утврдили чланови Тима Б, али и ограниченог трајања мандата, Фордова администрација никада није значајније поступила по овим питањима и поред увођења стратегијских процена као аналитички *mainstream*. Међутим, оно чиме јесте допринела је да накнадне администрације Картера и Регана могу да капиталишу на успостављеном систему.

5.2. Обуздавање током треће фазе Хладног рата, 1979-1989

Трећа фаза Хладног рата представљала је временски најкраћу фазу Хладног рата, али географски најсвеобухватнију. Уколико погледамо претходне две фазе Хладног рата, акценат је превасходно лежао на Источној Азији – Североисточној током прве, и Југоисточној током друге фазе, током треће фазе је акценат истовремено лежао и у Централној Европи, Централној Америци и на Блиском Истоку, док је Азија представљала релативно маргинално подручје сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Штавише, током Реганове администрације је и свемир постао потенцијално подручје војног надметања ових држава. Наравно, и Еворпа и Централна Америка и Блиски Исток, па чак и свемир, су представљали поприште сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза и у претходним фазама. Међутим фундаментална разлика је у централности ових подручја за одвијање Хладног рата, односно у случају свемира природе надметања. Европа, и нарочито Берлин, били су више пута током претходних фаза место на којем су напетости између две суперсиле долазиле до усијања, не рачунајући почетке Хладног рата када је Европа била у фокусу. Слична је ситуација и са Латинском Америком услед пре свега Кубанске ракетне кризе, али и бројних преврата у којима су Сједињене Државе биле умешане.

Према Кеглију и Виткофу, окидач отпочињања треће фазе Хладног рата представљала је совјетска инвазија на Авганистан, 24. децембра 1979. године (Kegli i Vitkof, 2006, str. 200). Међутим, не треба ући у заблуду да је одлука Совјета да изврше инвазију на

Авганистан представљала изненадан и *ad hoc* догађај. Претходећи самој инвазији, у Авганистану је од априла 1978. године и Саур револуције (Saur Revolution), предвођене Народном демократском партијом Авганистана, трајала политичка криза у коју су се Совјети умешали под окриљем Брежњевљеве доктрине. Са друге стране, ток превирања у Авганистану се не може посматрати ни одвојено од Иранске револуције 1978-1979 године, с обзиром да су због тих догађаја и Совјети и Сједињене Државе имале значајне улоге у региону. Поред тога, све гласније критике унутар Сједињених Држава су такође допринеле да детант и наслеђе детанта буду релативно брзо одбачени. Постојао је значајан приисак од стране конзервативних струја унутар Републиканске партије на Форда, и током унутарстраначких избора између Форда и Регана 1976. године, Реган се врло критично односио према континуитету детанта под Фордом (Ford, 1979, pp. 258-259, 375). Велика стратегија обуздавања, кроз детант као примарну подстратегију, губила је своју сврсисходност у светлу унутардржавних притисака и међународних збивања.

Међутим, трећа фаза Хладног рата није почела окончањем мандата Фордове администрације и доласком Џимија Картера на место председника Сједињених Држава. Заправо, већи удео Картеровог мандата је и даље потпадао под другу фазу Хладног рата. У првим годинама свог мандата, Картер се суочио са наслеђеним проблемима од Фордове администрације – преговорима око SALT II, преговорима око Панамског канала, односима између Израела и Арапских држава и другим питањима. Питање Авганистана, чак након Саур револуције и током трајања политичке кризе, је било релативно секундарно у односу на револуцију у Ирану. До тренутка саме инвазије, присутн обуздавању Картерове администрације је био релативно сличан његовим претходницима, Никсону и Форду. Међутим, након што су совјетске трупе постале директно ангажоване у Авганистану дошло је до наглог заокрета који је означио престанак континуитета детанта и повратак обуздавању у духу Труманове администрације.

Ипак, оно што је карактеристично за Картерову, а нарочито за Реганову администрацију након ње, јесте што јасна дистинкција између симетричног и асиметричног обуздавања није примењива (Gaddis, 2001). Приступ обуздавању администрација Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата садржао је елементе и симетричног и асиметричног обуздавања. Према Гедису, окончањем Фордовог мандата је постало јасно да обе форме обуздавања, узете саме за себе, садрже значајна ограничења (Geddis, 2005, p. 342). И Картер и Реган су покушали да развију подстратегију којом би се задржали позитивни и превазишли негативни аспекти обе форме, међутим, како Гедис наводи, са различитим степеном успеха (Geddis, 2005, p. 343). Истини за вољу упитно је колико је Картер имао времена да у потпуности развије и имплементира сопствени приступ обуздавању јер је био суочен са бројним проблемима у свега годину дана колико је његова администрација била на власти током треће фазе Хладног рата. За разлику од Картера, Реган је имао безмало пет година времена (с обзиром на његове критике континуитету детанта још на партијским изборима 1976. године) да утврди сопствени приступ обуздавању које би могло бити успешно. Ако бисмо питали Гедиса или Брандса Реган је био врсни стратег чија модификација велике стратегије је довела до успешног окончања Хладног рата (Geddis,

2005, pp. 342-379; Brands, 2014, pp. 102-143). Са друге стране, у литератури се могу пронаћи и супротне позиције које доводе у питање само постојање Реганове модификације велике стратегије обуздавања (видети на пример: Graham Wilson, 2007; Krebs, 2015, pp. 97-121). Међутим, чињеница остаје да када је 1989. године председништво преузео дотадашњи потпредседник, и некадашњи директор ЦИА, Џорџ Буш Старији, крај Хладног рата у корист Сједињених Држава се већ називао.

5.2.1. „Најбољи председник ког је Совјетски Савез икада имао(?)“: Обуздавање под Картером

Новинар и политички коментатор Вилијам Сафир (William Safire) је Џимија Картера назвао најбољим председником ког је Совјетски Савез икада имао. Слично виђење Џимија Картера имали су и други новинари током периода његове администрације, описујући га као „недораслог за посао председника“ (Rozell, 1993, p. 318), са бројним негативним виђењима његове реторике током мандата (Hahn, 1984). Када погледамо мишљење јавног мњења Сједињених Држава по питању Картерове спољне политике током његовог мандата видимо зашто је то тако. На питање задовољства грађана по питању начина на који Картерова администрација води спољну политику, у априлу 1977 године је 42 посто грађана одобравало, 25 посто неодобравало, а 33 посто је било без става (према: Katz, 2000, p. 664). Међутим, у августу 1980 године, ситуација је била у потпуности друкчија са свега 18 посто грађана који су подржавали његово вођење спољне политике а чак 67 посто или две трећине су посматрали са неодобравањем (према: Katz, 2000, p. 664). Наведени подаци стоје у оштрој супротности са једном од његових главних тежњи са почетка мандата – имањем „спољне политике коју Амерички народ и подржава и о којој, за промену, зна и разуме“ (Carter, 1977a, p. 9). *Zeitgeist* тог периода, из перспективе става обичног грађанина према начину на који је вођена спољна политика током Картерове администрације, је интересантно описао Халед Хосеини (Haled Hosseini) у свом роману Ловац на змајеве, наводећи следеће:

„Гaudio му се Џими Картер, кога је звао `зубати кретен`. Америка је хиљаду деветсто осамдесете објавила да ће бојкотовати Олимпијске игре у Москви. `Вах вах!`, објавио је Баба [лик из романа] згађено. `Брежњев сатире Авганистанце и све што тај кикиригидија каже јесте да неће доћи да плива у његовом базену.` Баба је веровао да је Картер несвесно за комунизам урадио више од Леонида Брежњева. `Он није дорастао вођењу ове земље. То ти је као да ставиш дечака који не уме да вози бицикл за волан новог новцијатог кадилака.` Америци и свету требао је човек чврсте руке.“ (Hosseini, 2008, str. 121)

Пред крај Картеровог мандата и током избора 1980. године, у америчкој јавности је преовладавало мишљење да Картер једноставно не води адекватно спољну политику Сједињених Држава.

Упркос ставовима јавног мњења и поетском осврту Халеда Хосеинија, означавање Картера као најбољег совјетског председника икада ипак захтева поновно пропитивање. Из тог разлога је и Сафинова констатација узета са знаком питања уз себе. Већ током 1993. године је Марк Розел (Mark J. Rozell) приметио да се концепција Картера као недораслог председништву мења, чак и у очима оних новинара који су му били најжешћи критичари (Rozell, 1993). Део проблема лежао је у чињеници што је

Картер по својој природи био склонији кооперативним стратегијама него конфликтним, са фундаментално идеалистичким погледом на међународну политику (Walker et al., 1998, p. 184; Rosati, 1993, p. 460). Он није избегавао да нагласи дубоке хришћанске вредности које су обликовале његов однос према кључним питањима међународне безбедности (Carter, 2005, поглавља 11-17). Штавише, свој инаугурациони говор, Картер је отпочео позивајући се на Библију и истичући да се „нада да ће нације света моћи да кажу да смо створили дуготрајни мир изграђен не на оружју рата већ на међународним политикама које рефлектују наше најважније вредности“ (Carter, 1977b) – вредности које су из Картерове перспективе биле нераскидиво повезане са његовом хришћанском вером (видети: Carter, 2005, поглавље 2). У том духу, на Картеровој агенди су од самих почетака превладавала питања људских права, а не употребе оружане силе (Schmitz and Walker, 2004).

Ипак, императиви међународне политике не маре много за вредности које појединци имају. Штавише, чак ни виђење дуготрајног мира не мора бити базирано на најважнијим вредностима о којим је Картер говорио. Ако бисте питали Гедиса, Хладни рат је управо представљао епоху дуготрајног мира, епоху која није била базирана на заједничким вредностима колико на заједничком анимозитету (Gaddis, 1986; Gaddis, 1987). Уколико су вредности могле представљати „звезде водиле“ у спољнополитичким одлукама Картерове администрације током позних дана детанта, оне нису биле компатибилне са светом који је настао након инвазије Совјетског Савеза на Авганистан. Америчкој јавности је пред почетак Картеровог мандата, била потребна „побожна и социјално конзервативна фигура да води државу“ (Bloodworth, 2015, p. 282), након Никсона и Форда – особа којој ће моћи да верују. Картер је то обећавао још током 1975. Године истичући да „постоји једноставан и ефективан начин да јавни службеници поврате поверење јавности – [тима што ће] бити од поверења“ (Carter, 1976, p. 168). Међутим, крајем 1979. године је свет враћен у доба Трумана, Ајзенхауера и Кенедија; Кенана, Ница и Дулса. Враћен у пређашње односе где су Сједињеним Државама били потребни хладноратовски борци, а не идеалисти у духу Вудра Вилсона – или је барем била таква перцепција тада.

Табела 2: Кључни чланови Картерове администрације из перспективе националне безбедности

Потпредседник	Малтер Мондејл (Walter Mondale)
Секретар Стејт департмента	Сајрус Венс (Cyrus Vance) – до 1980.
	Едмунд Муски (Edmund Muskie) – од 1980.
Секретар одбране	Харолд Браун (Harold Brown)
Секретар финансија	Мајкл Блументал (Michael Blumenthal) – до 1979
	Вилијам Милер (G. William Miller) – од 1979
Саветник за националну безбедности	Збигњев Бжежински
Директор ЦИА	Хенри Кнош (Henry E. Knoche) – в. д. директора
	Стансфилд Турнер (Stansfield Turner) – од 1977.
Начелник Здружене оперативне команде	Џорџ Браун (George S Brown) – до 1978.
	Дејвид Џоунс (David C. Jones) – од 1978.

Централна тачка питања да ли је Картер био бољи совјетски председник икада лежи управо у његовом потенцијалу, и потенцијалу његове администрације да се прилагоде новонасталим околностима. Картер је засигурно саставио администрацију у којој постоји потенцијала за оба правца, што је нарочито било тачно када посматрамо

Секретара Стејт департамента и Саветника за националну безбедност (за списак кључних чланова администрације видети табелу 2). С једне стране био је Сајрус Венс, особа која је пред крај Картеровог мандата дала оставку из неслагања са све тврдокорнијом политиком (Vance, 1983, поглавље 19), док је с друге био Збигњев Бжежински, који је и годинама након престанка функције био оличење неких од најтврдокорнијих ставова о потребном делању Сједињених Држава. Поред тога, чињеница што Картеров мандат можемо посматрати као две одвојене целине – пре краја 1979. године и током 1980. године, нам даје за право да истакнемо да су Картеру, ретроактивно посматрано, заправо и биле потребне две врло супротстављене позиције унутар администрације. За бројна питања која је Картер наследио од Фордове администрације, помирљив тон и кооперативан став појединаца попут Венса и самог Картера били су повољни, нарочито у контексту детанта који је формално и даље постојао.

Централни стратешки проблем Картерове администрације, у тренутку отпочињања мандата, био је непромењен у односу на претходнике – „обуздати Совјетско ширење уз поновно оснаживање америчких напора да ублаже Америчко-Совјетске тензије“ (Vance, 1983, р. 45). Све до инвазије на Авганистан, Картер је начинио неколико врло значајних спољнополитичких потеза у том духу. Први од тих потеза био је наставак SALT II преговора који су застали због председничких избора у Сједињеним Државама. Непуна 4 дана по преузимању мандата, Картер је издао директиву о образовању посебног комитета за сагледавање досадашњег напретка SALT II преговора, потешкоћа које постоје (како краткорочних, тако и дугорочних) и израду предлога алтернативних приступа преговорима (NSC 2, 1977). Проблем SALT I била је чињеница што је споразум био орочен до октобра 1977. године, и Форд и Брежњев су 1974. године у Владивостоку постигли договор о отпочињању SALT II преговора које Кисинџер није успео да оконча (Vance, 1983, р. 47). Закључци комитета пружени су почетком фебруара (Memorandum, 1977; Carter, 2010, р. 17), и Картер је већ средином фебруара 1977. године обавестио Брежњева о жељи за успешним наставком преговора и чак проширивањем обухвата ограничења контроле наоружања, на шта је Брежњев одговорио са значајном скепсом (Carter, 1977c; Brezhnev, 1977). Током 1977. и 1978. године, преговори око коначног споразума су настављени али са ограниченим успехом. Упркос томе Картер није желео да се ослања на успоравање процеса као преговарачку тактику (Vance, 1983, р. 99). Међутим, далеко од тога да Картер није био критичан према Совјетима. У говору из 1978. године, Картер је експлицитно нагласио да Совјетски Савез мора да обузда сопствене ракетне програме ако жели да очува сарадњу између две државе по питању контроле наоружања (Carter, 1978). Поред тога, Картер је био спреман да, у духу Кисинџера, повеже преговоре око SALT II са питањима људских права у Африци (Vance, 1983, р. 100). Након пропалих преговора у Москви, у априлу 1978. и Женеви у децембру 1978. године, серијом састанака између Венса и Добрињина у првој половини 1979 године је постигнут договор, и Картер и Брежњев су званично потписали SALT II у Бечу, 18. јуна 1979. године (Vance, 1983, pp. 99, 110, 133-135).

Иако је потписивање SALT II представљало један од приоритета Картерове администрације на самом почетку, они су паралелно били ангажовани на још неколико значајних проблема које су наследили од претходних администрација. Међу њима је

посебно важно питање формалне нормализације односа између Сједињених Држава и Кине. Не само што је то учињено крајем 1978. године, већ је нормализација односа између Сједињених Држава и Кине у многоме допринела и окончању преговора око SALT II (Vance, 1983, pp. 109-113). Још два догађаја су обележила први део Картеровог мандата који је био у духу претходних администрација – преговори у Камп Дејвиду и споразум са Панамом око Панамског канала. Када је реч о Панамском каналу, још од протеста из 1964. године, током Џонсонове администрације, исказана је тежња Панаме да канал врати под свој суверенитет. Међутим, за Сједињене Државе је питање Панамског канала било врло осетљиво јер је канал представљао стратешки важан морозину и линију комуникације између Атлантика и Тихог океана. Кисинџер је био близу да закључи споразум са Панамом пред крај Фордовога мандата, којим би канал био званично под јурисдикцијом Панаме али би Сједињене Државе управљале каналом и биле задужене за његову одбрану. Разлози непотписивања споразума били су унутрашње природе, и како Венс истиче, критике Роналда Регана на партијским изборима 1976. године су у многоме утицале на то да се споразум не потпише још тада (Vance, 1983, p. 143). Ипак, као и у случају SALT II и нормализације односа са Кином, Картер је одлучио да задржи присутн претходних администрација у преговорима са Панамом и, начелно, највећи проблем за обе стране није био сам договор, у оној мери у којој је било како стећи потребну унутрашњу подршку за ратификацију споразума (Vance, 1983, p. 148). Споразум је коначно потписан 7. септембра 1977. године уз компромис да ће до 2000. године Сједињене Државе бити задужене за контролу и одбрану канала, а да ће након тога задржати право да спречи „сваку претњу неутралности канала и отворености за употребу“ (Carter, 1977d).

За разлику од тога, Споразуми из Камп Дејвида (Camp David Accords), и накнадни мировни споразум између Египта – којег је представљао Анвар Садат (Anwar Sadat), и Израела – којег је представљао Менахем Бегин (Menachem Begin), представљали су знатно комплекснији дипломатски подухват. Од свог оснивања, између Израела и околних арапских држава предвођених Египтом избили су бројни оружани сукоби (Арапско-Израелски рат из 1948. године; Други Арапско-Израелски рат и Суецка криза 1956. године; Шестодневни рат 1967. године; и Јом Кипурски рат из 1973. године). Тежња Картера била је да окончањем сукоба између Израела и Египта оствари стабилност и мир на Блиском Истоку (Carter, 1982, p. 274). За разлику од Кисинџеровог приступа шатл дипломатије, идеја Картерове администрације била је за одржавањем тространих преговора између Сједињених Држава, Египта и Израела, коју су Картер и Венс осмислили током 1976. године (Vance, 1983, p. 163). Тространи самит на којем су договорени постулати мира између Египта и Израела трајао је 13 дана и одиграо се у Камп Дејвиду у Сједињеним Државама између 5. и 17. септембра 1978. године (за уносе из Картеровог дневника видети Carter, 2010, pp. 216-245). Томе је претходила серија састанака и иностраних посета Картера, са лидерима Израела, Египта, али и Јордана и Сирије који су првобитно требали бити део разговора у Камп Дејвиду, али су краљ Хусеин и Хафиз ел Асад одбили учешће. Резултат преговора у Камп Дејвиду била су два споразума: Оквир за мир на Блиском Истоку (*The Framework for Peace in the Middle East*) и Оквир за закључивање мировног уговора између Египта и Израела (*Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel*) (*The Framework for Peace in the Middle East, 1978; Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel,*

1978). Иако Оквир за мир на Блиском Истоку никада није у потпуности заживео, други Оквир је успешно довео до закључивања мировног споразума између Египта и Израела и пуне нормализације односа током 1980. године.

Први део Картеровог мандата обележен је континуитетом детанта у духу Никсонове и Фордове администрације. Заправо, већина спољнополитичких потеза које је Картерова администрација повукла у том периоду представљали су заоставштине претходних председника које је Картер окончао. Из перспективе обуздавања, сва четири догађаја су изузетно значајна јер су успешно предупредили потенцијалну могућност да Совјетски Савез искористи ситуацију и да прошири свој утицај. SALT II је омогућио ограничавање стратешког наоружања, пуна нормализација односа са Кином је омогућила одрживост геополитичке тријангулације, споразум са Панамом је отклонио могућност да ова стратешка тачка постане поприште хладноратовског надметања, док су Споразуми из Камп Дејвида отклонили могућност даљег Совјетског утицаја на Египат. Кооперативна природа Џимија Картера, заједно са Венсом, омогућила је да се све наведено спроведе. Међутим, већ почетком 1978. године, и отпочињањем револуције у Ирану, долази до постепеног заоштравања хладноратовских односа који ће кулминирати инвазијом на Авганистан, отпочињањем треће фазе Хладног рата, и потребе за „тврдокорнијим“ Картером.

5.2.1.1. *Иранска револуција 1978-1979.*

Из данашње перспективе је помало чудно посматрати Сједињене Државе и Иран као блиске савезнике. У последњих четрдесет година Иран је вероватно најзначајнији супарник Сједињених Држава на Блиском Истоку. Међутим, до краја 1970-их, између ових држава је постојала блиска сарадња и савезништво. Остављајући по страни чињеницу да су Иран и Сједињене Државе биле савезници кроз ЦЕНТО, упечатљивији случај степена савезништва које су ове државе имале јесте чињеница да ваздухопловне снаге Ирана и даље располажу са четрдесетак F-14 *Tomcat* авиона – који су у тренутку продаје Ирану представљали један од најмодернијих борбених авиона. У много чему, узроци блиског пријатељства између средине 1950-их и краја 1970-их и узроци анимозитета након тога вуку своје порекло од истог догађаја – поменутог преврата из 1953. године. Посматрајући настојање демократски изабраног премијера Мохамеда Мосадика (Mohammad Mosaddegh) да национализује Англо-Иранску нафтну компанију (Anglo-Iranian Oil Company) као знак да ће Иран постати део комунистичког блока, Черчил и Ајзенхауер су договорили рушење Мосадикове владе 1953. године. Међутим, могућност да ће Иран постати део комунистичког блока није била реалност колико спин британске обавештајне службе – конкретно Кристофера Вудхауса (Christopher Montague Woodhouse), да би придобили помоћ Сједињених Држава за очување контроле над нафтном компанијом. Према Вудхаусовим речима: „не желећи да ме оптуже да покушавам да користим Американце...одлучио сам да нагласим комунистичку претњу Ирану уместо потребе да се поврати контрола нафтне индустрије“ (према Kinzer, 2003, р. 4). У операцији названој Ајак, ЦИА на чијем челу је био брат Џона Фостера Дулса – Алан, је организовала свргавање Мосадика и учвршћивање контроле над Ираном од стране шаха Мохамеда Резе Пахлавија

(Mohammad Reza Pahlavi). То је уједно означило и почетак четвртвековног ослањања Ирана на Сједињене Државе и њиховог савезништва.

У предговору свог дела о преврату 1953. године, Стивен Кинзер (Stephen Kinzer) наводи речи неименоване иранске ауторке о последицама које је преврат имао на популарну перцепцију Сједињених Држава у Ирану. Према њеним речима, „након тог момента [преврата], нико у Ирану више никада није веровао Сједињеним Државама“ (Kinzer, 2003, p. xi). Операција Ајак и преврат Мосадиковог режима унео је дубоко неповерење у Сједињене Америчке Државе код Иранаца. Томе није помогла ни чињеница да је постепено дошло до све веће аутократије Резе Пахлавија (Schayegh, 2018). Централни глас критике Пахлавија и његовог режима, као и савезништва са Сједињеним Државама представљао је будући ајатолах Рухолах Мусави Хомеини (Ruhollah Musavi Khomeini). Почети Иранске револуције повезани су са објављивањем чланка који дискредитује Хомеинија и протестима студената теологије у граду Кому (Qom) почетком 1978. године (Keddie, 2006, p. 225). Иако су ови протести брзо угушени од стране власти, они представљају почетак Иранске револуције која ће годину дана касније довести до рушења Пахлавијевог режима, доласка Хомеинија на власт, проглашење Исламске Републике Иран и почетак Иранско-Америчког сукобљавања.

Током првих месеци Иранске револуције Картерова администрација је била преокупирана другим дипломатским активностима: разговорима око SALT II, припремама које су коначно довеле до Споразума из Кемп Дејвида, и сл. Из тог разлога дешавањима у Ирану није посвећивана значајнија пажња. Поред тога, постојали су значајни обавештајни пропусти у раду ЦИА који су довели до тога да се протести нису посматрали као потенцијална претња по интересе Сједињених Држава (Jervis, 2010). У обраћању нацији 1. октобра 1979. године, након Споразума из Кемп Дејвида, Картер је пуну пажњу посветио SALT II и односима са Совјетима, без помена ситуације у Ирану (Carter, 1979a). Месец и по дана касније значајан удео свог говора посветио је Ирану (Carter, 1979b). Разлог промене у односу била је чињеница да су 4. новембра 1979. године наоружани протестанти упали у амбасаду Сједињених Држава и узели запослене и цивиле као таоце. Талачка криза ће трајати безмало 450 дана, уз пропали покушај спасавања крајем априла 1980. године и заједно са инвазијом Совјета на Авганистан ће обележити Картеров мандат више него сви ранији дипломатски успеси заједно. Коначно, талачка криза у Ирану ће на крају коштати Картера и другог мандата.

5.2.1.2. *Совјетска инвазија на Авганистан и Операција Циклон*

Иранска револуција није представљала важан, али изолован случај. Као што смо истакли у поглављу о трећој фази Хладног рата, стање у Авганистану које је кулминирало совјетском инвазијом 1979. године је нераскидиво повезано са Иранском револуцијом. Паралелно са трајањем Иранске револуције, у априлу 1978 године је отпочела Саур револуција у Авганистану, предвођена Народном демократском партијом Авганистана (People's Democratic Party of Afghanistan), током које је свргнут председник Авганистана Мохамед Дауд Кан (Mohammed Daoud Khan) који је и сам дошао на власт превратом из 1973. године. Међутим, врло брзо је дошло до сукоба

унутар Народне демократске партије Авганистана, односно између две струје партије: Халк (Khalq) – предвођене Нур Мухамедом Таракијем (Nur Muhammad Taraki) и Хафизулахом Амином (Hafizullah Amin), и Парчам (Parcham) – предвођене Барбаком Кармалом (Babrak Karmal) и Мохамедом Наџибулом (Mohammad Najibullah). Иако су обе струје биле комунистичке и обе тежиле придобијању подршке од совјетских власти, постојале су међусобне разлике у виђењу будућег развоја Авганистана које су коначно довеле до међусобне борбе за превласт. У почетку Халк фракција је успела да прочисти припаднике Парчама из власти и да преузме контролу над Авганистаном.

Постоје два кључна разлога зашто су Иранска револуција и Саур револуција међусобно повезане. С једне стране, постојала је намера Совјета за већом помоћи новом режиму у Кабулу зарад учвршћивања добити у региону након што је Иран фактички престао бити под утицајем Сједињених Држава (Westad, 1994, p. 56). С друге, након побуне у Херату (Herat) власти у Кабулу су кривиле управо Иран, и покушале да представе да је побуна мотивисана исламским утицајем Иранске револуције (Westad, 1994, p. 57). Након побуне у Херату, дошло је до отвореног грађанског рата у Авганистану, са којим Тараки и Амин нису успевали да се изборе. До новембра 1979. године, побуњеници су учврстили своје позиције у Авганистану (Westad, 1994, p. 63). Међутим, још значајније, постепено је долазило до продубљивања анимозитета и лидера Халк фракције – пре свега Амина, што је коначно резултовало инвазијом Совјетског Савеза 24. децембра 1979. године. Накнадна истраживања указују да је Совјетски Савез извршио инвазију на Авганистан зарад помоћи стабилизације режима Народне демократске партије Авганистана, а не као део хладноратовског надметања са Сједињеним Државама. Како Од Арне Вестад (Odd Arne Westad) указује, совјетски званичници „су мислили да су у Кабулу да помогну Авганистанцима да побегну од феудалне опресије и зависности од Запада, и да развију социјалистичку државу са социјалистичком економијом“ (Westad, 1994, p. 64). Међутим, у светлу растуће детериорације односа између Сједињених Држава и Совјетског Савеза, макар делимично беневољентна тежња за стабилизацијом Авганистана представљала је окидач нове фазе хладноратовског сукобљавања.

Одмах по отпочињању инвазије на Авганистан, Бжежински је послао серију меморандума Картеру у којима је пружио предлоге за прву реакцију администрације на инвазију, поређење са Чехословачком 1968. године, али и Трумановом доктрином (Memorandum, 1979a; 1980a; 1980b). Штавише, у меморандуму од 3. Јануара 1980 године, Бжежински је Картеру навео следеће: „верујем да је достигнута значајна историјска прекретница. Ви имате прилику да учините оно што је Труман урадио за Грчку и Турску, и ја верујем да је то пожељно како због унутардржавних тако и међународних разлога“ (Memorandum, 1980b). Недуго затим, Картер је при обраћању нацији изјавио да је „ова инвазија екстремно озбиљна претња миру због претње даљег совјетског ширења у околне државе у Југозападној Азији...ако су Совјети подстакнути овом инвазијом кроз њен евентуалан успех, и ако они одрже своју доминацију над Авганистаном и затим прошире своју контролу на суседне државе, стабилана, стратешка и мирољубива равнотежа целог света ће бити промењена“ (Carter, 1980a). Односно, да „ако совјетска агресија на Авганистан не буде заустављена, суочиће цео свет са најозбиљнијом стратешком претњом од почетка Хладног рата“ (према: Kegli i Vitkof, 2006, p. 200).

Међутим, Сједињене Државе су не после 14. септембра 1979. године већ биле свесне све озбиљнијих разматрања унутар Совјетског Савеза о њиховом могућем директном ангажовању у Авганистану (Alert Memorandum, 1979). Још од априла 1979 године па надаље, Савет за националну безбедност је инсистирао на успостављању директнијих активности Сједињених Држава у Авганистану (Brzezinski, 1983, p. 427). Са друге стране, идеје за тајним операцијама ЦИА у Авганистану постоје још пре овог датума. Још од почетка фебруара 1979. године, чланови Картерове администрације су разматрали могућности и импликације тајних операција ЦИА у Авганистану (видети: Memorandum 1979b; 1979c; 1979d; 1979e; Special Analysis Paper, 1979; Paper, 1979a; 1979b; Summary of Conclusions, 1979). Кроз цитиране меморандуме и извештаје, ЦИА је предочила Специјалном координационом комитету (Special Coordination Committee) Савета за националну безбедност различите опције за спровођење тајних операција у Авганистану, као и њихове предности и недостатке. До средине 1979. године, Сједињене Државе су посредством ЦИА покренуле тзв. Операцију Циклон (Operation Cyclone) којом су финансирали и подржавали авганистанске побуњеничке групе у борби против прво Народне демократске партије Авганистана, а затим и Совјетског Савеза. Штавише, делује да је ЦИА била свесна могућности да ће подршка побуњеницима довести до директнијег ангажовања Совјетског Савеза у Авганистану. Како стоји у меморандуму наслова Могуће совјетске реакције на иницијативе специфичних тајних акција (*Possible Soviet Reactions to Specific Covert Action Initiatives*): „вероватније је да би обимна тајна операција подржана од стране Сједињених Држава била виђена као изазов на њиховој [совјетској] периферији, и подстакла их да интервенишу директније и жустрије него што су иначе намеравали“ (Memorandum, 1979e).

Чињеница што је Операција Циклон покренута пре совјетске инвазије на Авганистан крајем 1979 године нам указује на неколико значајних аспеката. Прво, за разлику од обавештајних пропуста у Ирану, ЦИА је од почетка Саур револуције, борби за превласт између Халк и Парчам фракције и побуне у Херату, активно пратила стање у Авганистану и формулисала, предложила и коначно имплементирала операцију којом би допринела националним интересима Сједињених Држава. Друго, чињеница да је Операција Циклон покренута још средином 1979. године нам говори да инвазија Совјетског Савеза није представљала неочекивани моменат из визуре Картерове администрације, већ да су они активно знали опредељења Кремља по питању политичке кризе у Авганистану. Треће, оно нам такође говори да су Сједињене Државе активно допринеле инвазији на Авганистан или макар биле свесне да ће подршка побуњеницима у Авганистану навести Совјетски Савез да ескалира сукоб у већој мери него што су они желели. Коначно и најзначајније, из перспективе велике стратегије обуздавања значај Операције Циклон не лежи толико у Картеровој администрацији. Заправо, она је значајнија из перспективе наредне администрације с обзиром да је њоме у великој мери постављена сцена за будућу Реганову доктрину и постављање потискивања као примарне подстратегije обуздавања.

5.2.1.3. *Картерова доктрина и Персијски залив*

О Картеровој модификацији велике стратегије обуздавања је могуће говорити тек од тренутка проглашења његове доктрине. До тада приметна су била два тренда: први, континуитет начина на који су обуздавање спроводиле Никсонова и Фордова администрација; и други, серија кризног менаџмента којим су „у ходу“ решавани проблеми који су се у међувремену појавили. Операција Циклон би представљала једини изузетак од наведена два тренда. Међутим, и ова операција је првобитно конципирана изван контекста који је настао совјетском инвазијом на Авганистан. Као што смо истакли, Сједињене Државе јесу биле свесне могућности да Совјети жустрије интервенишу али је њихова жеља за подизањем нивоа напетости између две супротстављене суперсиле упитна. Ипак, када је контекст постављен, односно инвазија на Авганистан отпочела, ми можемо говорити о Операцији Циклон као једном од два фундаментална аспекта Картерове модификације велике стратегије обуздавања. Други аспект дошао је месец дана након што је инвазија на Авганистан отпочела, кроз Картерову доктрину.

Картерова доктрина прокламована је у говору о стању нације 23. јануара 1980. године у којем је Џими Картер истакао следеће: „Нека наша позиција буде апсолутно јасна: Било који покушај од било које спољне силе да оствари контролу над регионом Персијског залива ће бити сматран нападом на виталне интересе Сједињених Америчких Држава и такав напад ће бити одбијен било којим потребним средствима, укључујући и војну силу“ (Carter, 1980b). Кроз наведену формулацију приметна је суштина Картерове доктрине – недвосмислен исказ намењен одвраћању ванрегионалних држава од покушаја да остваре контролу над регионом Персијског залива. У поменутих меморандумима које је послао Картеру крајем 1979. и почетком 1980. године, Бжежински га је упознао са централним елементима које би одговор Сједињених Држава на инвазију на Авганистан требао да садржи и који су видљиви у исказу доктрине. Централна нит Картерове доктрине у многоме подсећа на Труманову – и то не представља случајност. Како је сам Бжежински истакао, он је инсистирао да Картер то учини на такав начин (Brzezinski, 1983, p. 444). Свега недељу дана након прокламовања Картерове доктрине, Бжежински је послао Картеру меморандум са оквирном идејом стратегије за Блиски Исток (Memorandum, 1980c). Према сопственим речима, Збигњев Бжежински је годинама настојао да убеди Картера у потребу истицања међуповезаности три, како он назива, три централне и међуповезане стратешке зоне – Западне Европе, Далеког Истока и простора Блиског Истока и Персијског залива (Brzezinski, 1983, p. 443).

Убрзо по прокламовању доктрине су се појавиле и прве критике, конкретно две: прва, да сама доктрина није била подржана адекватним степеном оружане силе да би се имплементирала; и друга, да није било унутрашње консулације између различитих бирократских делова Сједињених Држава (Brzezinski, 1983, p. 445). Бжежински је у својим мемоарима одбацио обе критике. У првом случају то је видљиво у меморандуму датираним 30. Јануара 1980 где Бжежински наводи Картеру предузете кораке у имплементацији доктрине (Memorandum, 1980c); у другом случају, то је видљиво кроз серију меморандума и састанака Савета за националну безбедност и Специјалног координационог комитета о којем је било речи у претходном поглављу. Међутим,

делимичне истине и има у критикама с обзиром да је упитно да ли би имплементирана војна сила била довољна, као и да је постојала снажна опозиција идејама Бжежинског – пре свега у Стејт департменту и Сајрус Венсу.

Ако се вратимо дистинкцији на симетрично и асиметрично обуздавање, приметно је да Картерова доктрина – посматрана саобразно са Операцијом Циклон, садржи базичне елементе обе форме али да истовремено не нагиње ни ка једној ни ка другој. Летимичним погледом на формулацију Картерове доктрине и базичну идеју Операције Циклон закључило би се да Картерова доктрина представља симетрични елемент обуздавања док Операција Циклон представља асиметричан. Међутим, такав поглед би био заснован само на начину делања и био би фундаментално погрешан. Ако симетрично обуздавање подразумева одговор на истој локацији и на истоветан начин на који се претња испољила, ми ту говоримо о два базична елемента кроз која процењујемо симетричну, односно асиметричну форму обуздавања. С обзиром да фокус Картерове доктрине лежи на Персијском заливу а не нужно на Авганистану, за њу се може рећи да се односи на истоветан начин али не и на исту локацију. Истина јесте да је идеја Бжежинског била да Персијски залив посматра као део заједничке целине са Блиским Истоком, али колико год се региони често произвољно исцртавали тешко је сврстати државе попут Авганистана у истоветну целину са државама попут Израела и Египта. Са друге стране, Операција Циклон испуњава просторну компоненту али начин реаговања на претњу је у својој основи супротан совјетском начину понашања. Док су Совјети били директно ангажовани у борбене операције у Авганистану, Сједињене Државе су индиректно обучавале, снабдевале и финансијски подржавале побуњенике у Авганистану – нарочито муџехадине. Ниједна од две кључне подстратегije Картерове модификације велике стратегије обуздавања не може се једноставно сврстати по дихотомији симетрично/асиметрично обуздавање јер ниједна не садржи адекватне вредности два базична елемента да бисмо их могли сврстати у једну од категорија. Међутим, тиме се не имплицира да су по аутоматизму представљале погрешну ствар јер, као што је већ речено, ограничења обе форме обуздавања су постала евидентна до тренутка када је Картер отпочео мандат.

Summa summarum, Картер није најбољи председник којег је Совјетски Савез икада имао. По много чему, управо је Картер поставио темеље које је Реган надградио, и на основу којих је дошло до коначног окончања Хладног рата у корист Сједињених Држава. Иако се Картеру може много приговорити по питању Ирана, сагледавањем ширих потеза које је спровео током функције председника Сједињених Држава се популарна перцепција о њему као лошем председнику доводи у питање. У тренутку када су се ови догађаји одвијали заиста је деловало као да је Картер учинио више за Совјетски Савез и комунизам него Брежњев с обзиром да је невешто управљао талачком кризом и „дозволио“ Совјетима да поново крену у проширивање свог утицаја у геополитички важном региону ширег Блиског Истока. Међутим, ако посматрамо искључиво регионално, Картерова иницијатива која је довела до Споразума у Кемп Дејвиду решила је вероватно најзначајније питање на Блиском Истоку – Арапско-Израелске сукобе, и обезбедило крхки мир у деценијама након тога. Поред тога, Картер је успео у намери коју је делио са администрацијама пре њега, да финализира SALT II споразум и тиме колико-толико умањи могућност међусобно загарантованог уништења.

Формалном нормализацијом односа са Кином, Картер је допринео учвршћивању механизма геополитичке тријангулације коју је Кисинџер поставио. Потписивањем споразума са Панамом, очувао је индиректну контролу над стратешки важним мореузом без утрошака времена и ресурса које би покушаји принуде донели. Међутим, не треба заборавити да уколико је базична идеја обуздавања спречавање ширења Совјетског Савеза, онда су његови поступци били (макар „тактички“) врло неделотворни из тог угла. Самим тиме је разумљиво што Гедис посматра Картерову администрацију као пример неуспешног а не успешног одвраћања. Важно питање из тог разлога израња – да ли је корак уназад некад потребан да би се направила три корака напред?

5.2.2. „Крсташки рат за слободу“: Обуздавање под Роналдом Реганом

Постоји интересантна контроверза о доласку Роналда Регана на чело Сједињених Држава на изборима 1980. године. Талачка криза у Ирану која је трајала нешто мање од 450 дана, окончана је на дан Реганове инаугурације 20. Јануара 1981. године и то безусловном одлуком Хомеинија да пусти таоце. Као што је било речи, Картер је добрим делом изгубио изборе на неуспеху решавања талачке кризе. „Згодан“ тренутак пуштања таоца је појединима указивао да су Иранци намерно желели да Реган победи, односно да су учинили све да Картер изведе тзв. „Октобарско изненађење“ (October surprise) којим би добио још један мандат. Међутим, ова контроверза не само да је врло упитна већ и лакше објашњива намером Хомеинија да понизи Сједињене Државе него да утиче на ток њихових председничких избора. У сваком случају, долазак Регана на место председника је био све само не неочекиван. Као што смо већ нагласили при разматрању Фордове администрације, Реган је био супарник Форду на унутарстраначким изборима Републиканске партије 1976. године. Са друге стране, у светлу растућег незадовољства начином на који је Картер водио америчку спољну политику, тврђи став према Совјетском Савезу који је Реган заговарао годинама му је помогао у осигуравању победе на изборима 1980. године. Попут сликовитог описа виђења Картера из перспективе обичног грађанина, Хосеини је у континуитету претходно цитираног пасуса пружио и популарну перцепцију Регана, наводећи:

„Америци и свету требао је човек чврсте руке. Човек кога ће узимати за озбиљно, неко ко ће нешто и предузети уместо да само крши руке. Тај неко је стигао у обличју Роналда Регана. А када се Реган појавио на телевизији и назвао Шоравије „царством зла“, Баба је изашао и купио слику искеженог председника с дигнутим палцем“ (Hoseini, 2008, str. 121)

Слично виђење владало је и у Совјетском Савезу после Реганове изборне победе. Према телеграму амбасаде Сједињених Држава у Москви, виђење Реганове победе на изборима 1980. године од стране Совјетског Савеза било је да је епоха детанта коначно окончана (Telegram, 1980). То и не треба да чуди. Још током партијских избора 1976. године, Реган је заговарао повратак оштром приступу у односима између Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Међутим, постојала је значајна дискрепанца између јасности Регановог виђења Совјетског Савеза и постојања стратегије којом би се такво виђење практично имплементирало. Како Гедис истиче, за разлику од других председничких администрација, Реган није имао формирано виђење сопствене форме

обуздавања у тренутку преузимања председништва (Gaddis, 2005, p. 353). Оно што јесте имао јасно формирано је одбацивање приступа обуздавању његових претходника, како Картера тако и Форда и Никсона (Zakaria, 1990, p. 373). Иако можда није имао јасну визију обуздавања на самом почетку свог мандата, „у академском свету, поједини аутори су у скорашње време подигли Роналда Регана {такође} на ранг великог дизајнера“ (Popescu, 2018, p. 445). Односно, како Гедис наводи, Реган је био „један од њених [америчких] најпроницљивијих (sharpest) великих стратега икада“ (Gaddis, 2006, p. 217). Томе треба придодати и чињеницу да постоји и виђење да се Реган није ослањао на своје саветнике као што су то чинили његови претходници (Gaddis, 353). Довољно је само погледати честе промене на функцији Саветника за националну безбедност током његовог мандата (видети табелу 3) да би се закључило како Реган није имао свог Кенана, Ница, Дулса, Кисинџера или Бжежинског (Gaddis, 2005, p. 354).

Табела 3: Кључни чланови Реганове администрације из перспективе националне безбедности

Потпредседник	Џорџ Буш старији
Секретар Стејт департмента	Александар Хејг (Alexander Haig) – до 1982.
	Џорџ Шултц (George Shultz) – од 1982.
Секретар одбране	Каспар Вајнбергер (Caspar Weinberger) – до 1987.
	Френк Карлучи (Frank Carlucci) – од 1987.
Секретар финансија	Доналд Реган (Donald Regan) – до 1985.
	Џејмс Бејкер (James Baker) – од 1985. до 1988.
	Николас Брејди (Nicholas F. Brady) – од 1988.
Саветник за националну безбедности	Ричард Ален (Richard V. Allen) – до 1982.
	Џејмс Ненс (James W. Nance) – од 1981. до 1982.
	Вилијам Кларк (William P. Clark Jr.) – од 1982. до 1983.
	Роберт Мекфарлан (Robert McFarlane) – од 1983. до 1985.
	Џон Поиндекстер (John Poindexter) – од 1985. до 1986.
	Френк Карлучи – од 1986. до 1987.
Директор ЦИА	Колин Пауел (Colin Powell) – од 1987. до 1989.
	Вилијам Кејси (William J. Casey) – до 1987.
Начелник Здружене оперативне команде	Вилијам Вебстер (William H. Webster) – од 1987.
	Дејвид Џоунс – од 1982.
	Џон Веси (John William Vessey Jr.) – од 1982. до 1985.
	Вилијам Кроу (William J. Crowe) – од 1985.

Међутим, иако Реган на самом почетку његовог мандата није имао јасну форму обуздавања коју би имплементирао, он је имао недвосмислено јасан светоназор и разумевање какви би односи између Сједињених Држава и Совјетског Савеза требали бити. Како је још 1977. године рекао свом будућем Саветнику за националну безбедност Ричарду Алену – „моја идеја за америчку политику према Совјетском Савезу је једноставна, а неки би рекли и симплистичка. Она је: ми победимо и они изгубе. Како ти се то чини?“ (Allen, 2000). Такво виђење је било приметно још много раније. У говору из 1964 године, који је остао упамћен под називом „Тренутак одабира“ (A Time for Choosing), Реган је изнео своје виђење сукоба између Запада и Истока рекавши:

„Ми смо у рату са најопаснијим непријатељем са којим се човечанство икада суочило у свом дугом успону од мочваре до звезда, а речено је да ако изгубимо тај рат, и тиме изгубимо и овај наш начин слободе, историја ће забележити са највећим чуђењем да су они који су имали највише да изгубе најмање учинили да до тога не дођу“ (Reagan, 1964).

Штавише, управо су Реганов светоназор и перцепција неопходности борбе до самога краја са Совјетским Савезом и комунизмом послужили као основа ауторима да закључе да је заправо Реганова модификација велике стратегије обуздавања представљала и сам престанак обуздавања (Posen and van Evera, 1983; Scott, 1996, p. 2). Међутим упитно је да ли је то заиста тако. Читајући Дулса стиче се подједнако снажан осећај победе или пораза (Dulles, 1950). Према Гадису, „Реганов циљ био је директан, иако обесхрабрујућ: припремити пут за нову врсту совјетског лидера тиме што би гурнуо стари совјетски систем до тачке пуцања“ (Gaddis, 2005, p. 354). Централно остваривање тог циља било је подржавање борбе за слободу – што је у очима Сједињених Држава подразумевало пружање подршке бројним анти-комунистичким покретима. У говору пред Британским парламентом 8. јуна 1982. године Реган је изјавио:

„Па, задатак који сам поставио дуго ће надживети нашу генерацију. Али заједно, и ми смо прошли кроз најгоре. Хајде сада да започнемо велики напор да обезбедимо најбоље -- крсташки рат за слободу који ће укључити веру и снагу следеће генерације. Ради мира и правде, кренимо ка свету у коме су сви људи коначно слободни да сами одређују своју судбину“ (Reagan, 1982, p. 114)

Агресиван приступ који је Реган, нарочито током свог првог мандата, предузео спречавао је даље ширење Совјетског Савеза тиме што су се или подржавали совјетски супарници или кроз настојање да се Совјетски Савез економски изнури. Конкретан начин на који је Реган то учинио огледало се кроз две кључне подстратегије: потискивање – кроз подршку анти-комунистичким покретима, и војним развојем – кроз значајна финансијска издавања за војне потребе које је за циљ имало увећање моћи Сједињених Држава с једне стране али и економско изнуривање Совјетског Савеза кроз трку у наоружању, с друге.

5.2.2.1. NSDD 32 и NSDD 75

Као што смо истакли, Реган је ушао у Белу кућу без јасно формираног виђења како би се могла модификовати постојећа велика стратегија обуздавања. Међутим, Реган је такође ушао у Белу кућу са јасним светоназором и генералним виђењем какви би односи Сједињених Држава према Совјетском Савезу требали бити. Чињеницом да је дошло до унилатералног ослобађања таоца у Ирану једини значајан проблем који је Реган наследио од Картера била је инвазија на Авганистан. Међутим, пред крај Картеровог мандата се појавио још један врло значајан проблем – рат између Ирака и Ирана. Сукоб између ове две блискоисточне земље отпочео је септембра 1980. године и трајао је све до августа 1988. године. Након Споразума у Кемп Дејвиду, Ирак је преузео од Египта улогу предводника арапског света и у светлу последица Иранске револуције отпочео је рат за који су сматрали да је неизбежно да ће се десити (Yetiv, 2008, pp. 48-49). Међутим, у почетним годинама овог сукоба Сједињене Америчке Државе су остале по страни, и тек почетком 1982. године, када је Иран зауставио напредовања Ирака, полако отпочињу да пружају подршку Ираку (Yetiv, 2008, pp. 50-51). Ово можда делује помало зачуђујуће када се у обзир узме чињеница да је талачка криза у Ирану представљала значајан удар по престиж Сједињених Држава. Међутим, немешање Совјетског Савеза који је био преокупиран инвазијом на Авганистан је

омогућило Сједињеним Државама да такође остану по страни док је Реганова администрација полако формулисала сопствени приступ обуздавању.

Да би осигурао координацију и сарадњу унутар државног апарата Сједињених Држава по питањима националне безбедности, Реган је покренуо две врсте директива – Директиве одлука о националној безбедности (National Security Decision Directive) и Директиве студија о националној безбедности (National Security Study Directive), кроз прву одлуку од 25 фебруара 1981. године (NSDD-1, 1981). Наведени приступ не представља новину у понашању председничких администрација с обзиром на више докумената сличног назива на које смо се позвали у претходном тексту. Међу њима су свакако најпознатији NSC-68 током Трумановог мандата или NSC-162/2 током Ајзенхауеровог. Попут поменутих докумената, и у случају Реганове администрације су документа тог типа представљала одраз актуелне модификације велике стратегије обуздавања. Током прве године Реганове администрације значајан удео NSDD се односио на питање стратешког наоружања (шире о томе у наредном поглављу). Међутим, почетком фебруара 1982. године, Реган је потписао директиву студије о националној безбедности о студији за потребе ревизије стратегије националне безбедности Сједињених Држава (NSSD 1-82, 1982). На основу те студије проистекао је први од два документа – Директиве одлуке о националној безбедности кроз који су најбоље исказани централни елементи Реганове модификације обуздавања које ће примењивати у даљем мандату: NSDD-32 – Стратегија националне безбедности Сједињених Држава, кроз који је Реганова администрација поставила основне контуре свеобухватне велике стратегије Сједињених Држава и NSDD-75 – Односи Сједињених Држава са Совјетским Савезом (NSDD-32, 1982; NSDD-75, 1983).

Иако се кроз NSDD-32 дефинише стратегија националне безбедности, већ у њеном уводном делу је евидентно да је овде реч о нивоу велике стратегије а не стратегије националне безбедности или стратегије опстанка како смо дефинисали у другом поглављу ове дисертације. Конкретно у NSDD-32 се дефинише „имплементација и интеграција скупа стратегија, укључујући дипломатске, инфомационе, економско/политичке и војне компоненте“ (NSDD-32, 1982, р. 1). Самим тиме, NSDD-32 чини више од стратегије националне безбедности на начин на који се данас доживљава тај појам. У документу дефинисано је девет глобалних циљева националне безбедности Сједињених Држава који варирају од одвраћања и одбране од Совјетског Савеза, ојачавања утицаја Сједињених Држава до ограничавања Совјетског утицаја и војних капацитета, слободног приступа океанима и свемиру и промовисању функционалног међународног економског система (NSDD-32, 1982, рр. 1-2). Од посебног значаја из перспективе овог истраживања јесте трећи циљ по реду који гласи: „обуздати и обрнути ширење совјетске контроле и војног присуства широм света, и повећавање трошкова совјетске подршке и у потребе прокси, терористичких и субверзивних сила“ (NSDD-32, 1982, р. 1). Ово је посебно важно из перспективе аргумената да је Реганова администрација направила јасан прекид са обуздавањем у корист алтернативне велике стратегије. Кроз NSDD-32, Совјетски Савез је идентификован као примарна претња по безбедност Сједињених Држава, с обзиром на паритет у стратешким капацитетима, али претња са којом ће се Сједињене Државе суочавати првенствено индиректно кроз сукобе са његовим савезницима (NSDD-32, 1982, рр. 2-3). Из тог разлога је и посебан

акцент стављен на нуклеарне снаге као основ одвраћања, иако је како ћемо касније приказати, Реган био изричито против оваквих концепата (NSDD-32, 1982, р. 5). Коначно, у NSDD-32 је посебно наглашен значај безбедносне помоћи другим државама и организацијама као „најбољи *cost-effective* начин увећања безбедности Сједињених Држава“ (NSDD-32, 1982, р. 6).

Међутим, из перспективе велике стратегије обуздавања којом се тежило спречавању ширења Совјетског Савеза NSDD-75 од 17. јануара 1983. године је био значајнији јер се директно тицао односа са Совјетима. Штавише, елементи обуздавања и примарне подстратегиије потискивања су израженији у NSDD-75 него што је то било у случају NSDD-32. Концепција „обуздавања и током времена обрнућа Совјетског експанзионизма“ (NSDD-75, 1983, р. 1) је наглашена на самом почетку документа, пропраћена другом тезом о „промовисању...процеса промене у Совјетском Савезу у правцу плуралистичкијег политичког и економског система“ (NSDD-75, 1983, р. 1). Трећа, последња ставка односа са Совјетским Савезом која је исказана у NSDD-75 јесте настојање да се са Совјетима преговара око оних питања који су у заједничком интересу односно да „истинска уздржаност у њиховом [Совјетском] понашању ће креирати могућност за партнерство Истока и Запада које може донети значајне бенефите Совјетском Савезу“ (NSDD-75, 1983, р. 1). Ова последња тачка је нарочито важна из перспективе промене у понашању Регана према Совјетском Савезу након доласка Горбачова на власт. Значајан парадокс Реганове администрације из перспективе имплементације обуздавања јесте зашто је дошло до промене са тврдокорног става (*posture*) на почетку Регановог председништва на изразито помирљив став током другог мандата. Одговор делимично лежи и у чињеници да је то био саставни део стратегије – под условом да појединац попут Горбачова дође на чело Совјетског Савеза. Остатак NSDD-75 представља врло таксативно наведен приступ у функционалним, геополитичким и билатералним аренама сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза (NSDD-75, 1983, р. 2-6). Међутим, од посебног значаја јесу политичке акције као део функционалне арене сучељавања с обзиром да се ту посебно истиче „подршка демократским снагама“ (NSDD-75, 1983, р. 3) која је представљала основ потискивања.

Кроз NSDD-32 и NSDD-75 је Реганова администрација концептуално уоквирила модификацију велике стратегије обуздавања примерену стању треће фазе Хладног рата. Као што је видљиво, и у случају Реганове администрације је диференцијација на симетрично и асиметрично обуздавање несврсисходна јер Реганова модификација обуздавања не испуњава два елемента која би нам омогућила да је означимо као део једне или друге форме. Такође, видљиве су и јасне конекције са модификацијом претходне администрације након прокламације Картерове доктрине. Међутим, упркос сличностима, постоје две кључне разлике. Прво, Реган није настојао само да обузда ширење совјетског утицаја већ и да активно обрне процес са ширења на сажимање. Подршка тзв. демократским снагама је служила тој сврси и по томе подсећа на Картерово настојање кроз Операцију Циклон. Ипак, Операција Циклон је примарно била усмерена ка борби против ширења Совјетског Савеза док је Реганова администрација отишла корак даље тиме што је сличан приступ користила за подривање постојећег совјетског утицаја. Друга кључна ствар огледа се у могућности сарадње са Совјетима уколико се адекватни услови унутар Совјетског Савеза испуне.

Колико год Реган јавно говорио о односу са Совјетима као о игри нулте суме (zero sum game), стратешка документа нам показују да је стратегија Сједињених Држава уважавала чињеницу да Совјетски Савез не (може)/мора у потпуности пропасти. Док год се појаве снаге у Совјетском Савезу које би прихватиле игру по правилима Сједињених Држава, односно међународни поредак и правила које такав поредак носи са собом, сарадња између супарничких суперсила није била само могућа, већ и пожељна.

5.2.2.2. Предлог START-а и Реганови „Ратови звезда“

При разматрању Картерове доктрине, једна од две централне критике јесте да Сједињене Државе нису имале адекватну и веродостојну војну силу да спрече страну ушпитање у регион Персијског залива. Та критика долазила је управо од Регана током кампање 1980. године (Brzezinski, 1983, p. 445). Из тог разлога једна од централних компоненти Регановог виђења најадекватнијег начина за обуздавање Совјетског Савеза било је повећање војне моћи Сједињених Држава. Још пре него што је одобрио NSDD-32 и NSDD-75, Реган је активно заговарао потребу за увећањем војне моћи Сједињених Држава које је остало запамћено кроз фразу „мир кроз знагу“ (Peace through Strength). Наведена фраза је, уз већ поменут „крсташки поход за слободу“, остала препозната као један од два централна наративна момента Реганове администрације (Graham Wilson, 2007). При прихватању републиканске номинације за председника Сједињених Држава 1980. године, Реган је у свом говору изјавио да „ми знамо врло добро да рат долази не када су силе слободе јаке, већ када су слабе. Тада су тирани у искушењу“ (Reagan, 1980). У каснијем обраћању нацији 1983. године, Реган је изјавио да „ми одржавамо нашу снагу зарад одвраћања и одбране од агресије – да очувамо слободу и мир...ми одржавамо мир кроз снагу; слабост само позива агресију“ (Reagan, 1983а). Из тог разлога, један од првих потеза Реганове администрације било је повећање финансијских издвајања за модернизацију и увећање војне моћи Сједињених Држава.

Помало парадоксално, Реганова администрација је паралелно са настојањима за увећање војне моћи Сједињених Држава тежила и новим преговорима око ограничавања стратешког наоружања. START је предложен у првих 100 дана Реганове администрације током састанка Савеза за националну безбедност 22. маја 1981. године. Реган и чланови његове администрације били су против SALT II јер је према речима Вајнбергера SALT II „ограничавао наше [америчке] програме“ (Minutes, 1981). У каснијем меморандуму Ричард Пајпс је назвао SALT „врстом копилетаа наше краткорочне љубавне афере са Совјетским Савезом“ (Memorandum, 1981). Како је Реган у каснијем обраћању нацији изјавио, ограничавање стратешког наоружања „би наградило Совјете за њихово масивно војно наоружавање док би спречило нас да модернизujemo наше застареле и све рањивије снаге (Reagan, 1983а). SALT II је ограничавао развој капацитета Сједињених Држава које је Реган желео да унапреди. Из тог разлога је током састанка Реган упитао „зашто бисмо очуавали илузију SALT-а ако ћемо ми ићи око њега и чинити оно што ми оптужујемо Совјете да чине?“ (Minutes, 1981). Међутим, Начелник Здружене оперативне команде, генерал Џоунс му је одговорио да „са подигнутим SALT ограничењима, Совјети би могли брзо да развију

још ракета и бојевих глава“ (Minutes, 1981). Отуда и предлог Ричарда Алена о новим преговорима са новим називом који би истовремено ослободио Сједињене Државе окова SALT-а, како у суштинском тако и реторичком погледу, али очувао привид привржености преговорима о ограничењу наоружања и спречио рапидни развој совјетских капацитета. Тај назив био је Разговори о редукацији стратешког наоружања (Strategic Arms Reductions Talks) – START, који је Реган јавно обзнанио у говору средином новембра 1981. године (Minutes, 1981; Reagan, 1981a).

Кључни проблем лежао је у питању верификације контроле наоружања (Minutes, 1981; Reagan, 1983a). Реганова администрација се прибојавала да оквир верификације придржавања SALT II није био довољно адекватан да би се осигурала контрола стратешког наоружања. Модернизација стратешког наоружања је била потребна Сједињеним Државама, али би такав подухват могао бити протумачен као кршење SALT II. Са друге стране, потреба је произилазила из могућности да се Совјетски Савез не придржава договора, што се услед недостатка адекватног механизма верификације контроле наоружања није могло засигурно знати. Покретањем START-а тежило се решавању сва три проблема тиме што би се: успоставио адекватан механизам верификације, спречило совјетско нагомилавање наоружања, али и развиле и модернизовале оружане снаге Сједињених Држава – односно очувао „мир кроз снагу“. Међутим, Реган није посматрао приступ претходних администрација, који је почивао на међусобно загарантованом уништењу, као сврсисходан начин да се очува национална безбедност Сједињених Држава. Он је посматрао међусобно загарантовано уништење као „најлуђу ствар коју сам [Реган] икада чуо. Једноставно речено, оно је позивало сваку страну да поседује довољно нуклеарног оружја на готовс да уништи другу, тако да ако једна нападне, друга има довољно преосталих бомби да уништи супраника за неколико минута. Били смо на притисак дугмета од уништења“ (Reagan, 1990, p. 13). Реганови страхови су замало остварени крајем 1983. године, током одржавања НАТО војне вежбе под називом *Able Archer*, кроз догађај који је остао упамћен као совјетска „ратна стрепња“ (Soviet War Scare).

С обзиром да је Реган био противник балансирања на ивици рата, масивне одмазде и намерне ескалације у правцу нуклеарног рата, његова администрација је 1983. године прокренула програм наоружавања назван Иницијативом стратешке одбране (Strategic Defense Initiative), који је остао упамћен по пежоративном називу иницијатива „Ратови звезда“ (Reagan, 1983a). Тренутак објављивања да покреће Иницијативу стратешке одбране био је изразито проблематичан с обзиром да је до тога дошло свега неколико недеља након што је Реган назвао Совјетски Савез „злом империјом“, рекавши „означавањем обе стране [Сједињене Државе и Совјетски Савез] као подједнако криве, игнорисањем чињеница историје и агресивним имплусима зле империје, једноставно назвати трку у наоружању огромним неспоразумом и тиме отклонити себе од борбе између исправног и погрешног и добра и зла“ (Reagan, 1983b). Из перспективе Совјетског Савеза је засигурно деловало да се Сједињене Државе активно спремају да рапидно увећају сопствену војну моћ да би се упустили у активну борбу између „добра и зла“ како је Реган изјавио. Међутим, у складу са Регановим виђењем стратешких нуклеарних снага као нужног зла, његова администрација је тежила трагању за алтернативним одбрамбеним системима који неће почивати на загарантованом

уништењу и способностима другог удара. При проглашавању Иницијативе стратешке одбране, Реган је експлицитно нагласио да ће будући развој бити у складу с претходно договореним обавезама, нарочито по питању ИСВМ (Reagan, 1983a). Отуда и пежоративни назив „Ратови звезда“. Идеја Реганове администрације била је тежња за развојем нових технологија којима би се осигурала безбедност Сједињених Држава уз избегавање могућности ненамерне ескалације која би довела до нуклеарног рата. У ту сврху, покренута су истраживања која су се фокусирала на употребу ласерске технологије, кинетичко наоружање, па чак и на могућност базирања оружја у свемиру којим би се централни циљ Иницијативе стратешке одбране остварио.⁹⁶ Иако проглашена 1983. године, Иницијатива стратешке одбране је усвојена тек почетком 1984 године кроз NSDD-119, и после вишегодишњег истраживачког рада на развоју нових технологија којим би се централни циљ остварио, Иницијатива стратешке одбране је пружила мало практичних користи осим подстицаја Совјетског Савеза за већим одбрамбеним издвајањем што они себи нису могли приуштити (NSDD-119, 1984; Podvig, 2017).

5.2.2.3. Реганова доктрина

Попут својих претходника, и за Регана се може рећи да је имао своју доктрину. У формалном смислу, Реганова доктрина је званично проглашена у говору о стању нације 6. фебруара 1985. године, када је Реган изјавио да Сједињене Државе „морају бити уз своје савезнике. Ми не смемо бити нелојани (*not break faith*) онима који ризикују сопствене животе – на сваком континенту од Авганистана до Никарагве – у борби против совјетски подржане агресије и заштити права која су наша од рођења“ (Reagan, 1985a). У својој основи, Реганова доктрина почивала је на имплементацији стратегије потискивања кроз индиректно ангажовање Сједињених Држава у различитим регионима света кроз пружање подршке другим актерима. Сегмент говора у којем Реган истиче „оне који ризикују сопствене животе“, и потреба да им се пружи подршка, односила се превасходно да пружање обуке, финансијске и материјалне помоћи разним герилским и побуњеничким покретима широм света који су се борили против Совјета или њихових савезника.

Међутим, постоје две кључне разлике у односу на Реганове претходнике. Прво, Реганова доктрина је практично имплементирана знатно раније него што је проглашена. Подршка различитим групама отпочела је не само пре него што је Реган одржао поменути говор 1985. године, већ чак и пре него што је уопште постао председник Сједињених Држава. Операција Циклон, покренута током Картерове администрације представљала је *par excellence* пример делања у складу с Регановом доктрином. Штавише, фраза „крсташки рат за слободу“, као и сегменти NSDD-32 и NSDD-75, недвосмислено указују на потискивање као примарну подстратегију обуздавања под Роналдом Реганом – подстратегију која се односила на подршку разним групама у борби против „зле империје“. Друго, док су доктрине Реганових претходника биле фокусиране на спречавање утицаја Совјетског Савеза, концепција

⁹⁶ За еволуцију свемирске доктрине Сједињених Држава током 1980-их и школа мишљења које су тада постојале међу војном елитом Сједињених Држава видети: Lupton, 1988; Коранја, 2021b, str. 405.

иза Реганове доктрине тицала се начина борбе против постојећег утицаја Совјета у одређеним регионима (Scott, 1996, pp. 1-2). Срж Реганове доктрине није представљало пуко спречавање ширења Совјетског Савеза и њиховог утицаја, већ је подразумевао и активно умањивање њиховог утицаја кроз врло конфликтне механизме. То је уједно био и један од разлога зашто је Кенан био противник Реганове доктрине и таквог приступа обуздавању (Copson and Cronin, 1987, p. 40). Кључни извор Кенанове скепсе било је сукобљавање са Совјетским Савезом у регионима „који су углавном удаљени од наших сопствених одбрамбених интереса“ (Kennan, 1987, p. 888). Из перспективе обуздавања, Реганова доктрина је представљала важан искорак у смислу да је базичну идеју обуздавања подигла корак више – спречавање ширења је поистоветила са активним сажимањем, јер је ипак, како изрека каже, напад најбоља одбрана. Како истиче Џејмс Скот (James M. Scott), „то је управо оно што је Реганова доктрина нудила: водич за политику Сједињених Држава када обуздавање не успе“ (Scott, 1996, p. 2).

Потискивање, као стратегија која лежи у сржи Реганове доктрине, није представљало идеју јединствену Регану и члановима његове администрације. Крајем 1970-их и почетком 1980-их, многе десно оријентисане институције су почеле са јавним позивима за постављањем потискивања као примарне подстратегије велике стратегије Сједињених Држава (Bodenheimer and Gould, 1989, pp. 81-82). Међу њима је од посебног значаја била Heritage фондација (Heritage Foundation) која је идентификовала девет држава у којима би се потискивање могло и требало применити: Авганистан, Ангола, Камбоџа, Етиопија, Иран, Лаос, Либија, Никарагва и Вијетнам; док су у појединим разматрањима биле укључене и Гранада и Куба (Bodenheimer and Gould, 1989, pp. 82-83). Са активном операцијом подршке муцехадинима у Авганистану, већ током 1982. је Реганова администрација усвојила NSDD-17 којом је отпочела подршка Контрасима у Никарагви, који су се борили против комунистичког режима Сандиниста који су на власт дошли након револуције у Никарагви 1979. године (NSDD-17); током 1983. године спроведена је војна интервенција у Гранади; 1984. године је поново покренута подршка Националној унији за потпуну независност Анголе - УНИТА у Анголи (Bodenheimer and Gould, 1989, pp. 82-84). У случају других држава, попут Пољске, Сједињене Државе нису пружале тако активну подршку као на пример у Авганистану или Никарагви али јесу реторичку. У посебном говору пред крај 1981. године, Реган се обратио Американцима по питању покрета Солидарност у Пољској и њихове борбе са комунистичким властима у Пољској (Reagan, 1981b).

Међутим, из практичне перспективе, кључни проблем имплементације Реганове доктрине није представљао Совјетски Савез, већ унутрашње препреке и противљења подршци појединим покретима. Једна од фундаменталних разлика између начина на који је Картер водио спољну политику Сједињених Држава и начина на који је Реганова администрација то чинила јесте што се за време Регана знатно мање марило за питања људских права. Током Картеровог мандата, подршка покретима попут УНИТЕ у Анголи била је онемогућена одлукама Конгреса с обзиром на бројне повреде људских права од стране овог покрета. Слична је била ситуација и са Контрасима у Никарагви. Међутим, то није спречило Реганову администрацију да тежи пружању подршке овим покретима упркос препрекама које је Конгрес поставио, пре свега кроз „контролу новчаника“. Између 1982. и 1984. године је Конгрес онемогућио пружање

подршке Контрасима у Никарагви. Као начин да надомести прекид финансијских средстава Контрасима, чланови Реганове администрације су пронашли начин да им прибаве средства за помоћ тако што су прекршили још једну одлуку Конгреса о ембаргу на продају оружја Ирану, коју су чланови Реганове администрације представили као грешку (Krebs, 2015, p. 118). То је постало познато на јесен 1986. године под називом Иран-Контра афера (Iran-Contra Affair). Иако се Реган брзо оградио од ових догађаја, признајући грешке које су учињене, Иран-Контра афера се негативно одразила на самог Регана али и на имплементацију његове доктрине, која је у последњим годинама његовог мандата била знатно мање видљива него до тада (Reagan, 1986a; 1987a).

Иако је јавно исказана тек 1985. године, Реганова доктрина је била присутна у спољнополитичком понашању Сједињених Држава још од самих почетака Реганове администрације. Заједно са Иницијативом стратешке одбране и покретањем нових преговора о контроли наоружања, потискивање као стратешка манифестација Реганове доктрине је представљала трећи стуб Регановог крсташког похода за слободу, односно обуздавања ширења Совјетског Савеза и њиховог утицаја у свету. Регановом доктрином су подигнути улози у Хладном рату на један врло специфичан начин тиме што је пуко обуздавање постало обуздавање уз потискивање. За разлику од бројних балансирања на ивици рата током Хладног рата, када су Сједињене Државе биле више у дефанзиви него у офанзиви, имплементацијом потискивања као кључне подстратегije је Совјетски Савез прешао у дефанзиву. Као и у случају Картерове администрације, строга дистинкција између симетричног и асиметричног обуздавања није примењива на случај Реганове модификације велике стратегије обуздавања. Међутим, у овом случају она делимично није примењива зато што су Сједињене Државе биле те које су диктирале локацију и начин сучељавања, а не Совјетски Савез. Свакако, локације сучељавања нису биле у потпуности лишене совјетског утицаја у оном смислу да је Реганова доктрина била примењива само на оне државе у којима је постојало совјетско присуство, односно присуство комунистичких режима.

5.2.2.4. Од „Почињемо с бомбардовањем за 5 минута“ до поновног приближавања

Реганова модификација велике стратегије обуздавања имала је још један, врло значајан стуб – сарадњу са Совјетским Савезом. При томе, не мислимо на сарадњу у смислу преговора о контроли наоружања који је био активан током целокупног мандата Роналда Регана. Заправо реч је о оним елементима NSDD-32 и NSDD-75 који се односе на могућност шире сарадње са Совјетским Савезом уколико на чело дође појединац који ће подржавати унутрашње промене. У Брежњеву Реганова администрација није видела таквог појединца, нарочито због његовог тврђег става приказаног кроз имплементацију Брежњевљеве доктрине у Чехословачкој и Авганистану. Међутим, Брежњевљева смрт крајем 1982. године довела је до учесталијих промена на челу Совјетског Савеза током наредних пар година. Након Брежњевљеве смрти, на челу Совјетског Савеза су краткотрајно, свега две године, били прво Јури Андропов па затим

Константин Черненко. Од марта 1985. године, лидер Совјетског Савеза постао је Михаил Горбачов – појединац у којем је Реган нашао адекватног саговорника.

С обзиром да до тренутка док Горбачов није дошао на власт нису постојали услови да се имплементира последњи стуб Реганове модификације велике стратегије обуздавања, период од 1981. године до 1985. године је био обележен агресивном имплементацијом преостала три стуба. Чак и START преговори нису значајно напредовали у овом периоду мање-више из истог разлога као и последњи стуб. На имплементацији потискивања, као трећег стуба обуздавања под Роналдом Реганом, се активно делало у Никарагви, Авганистану и Анголи. У сврху потискивања се на унутрашњем плану радило на придобијању подршке Конгреса којом би се омогућило остваривање помоћи тзв. „борцима за слободу“ широм света. Са друге стране, рапидно увећање новчаних издвајања за потребе одбране, више него двоструко између 1979. и 1985. године, увећање нуклеарних бојевих глава, као и покретање Иницијативе стратешке одбране представљали су манифестацију имплементације првог стуба обуздавања (видети Табелу 4).

Табела 4: Приказ раста војног издавања и броја нуклеарних бојевих глава, 1979-1989

	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.
Одбрамбени буџет САД у билионима долара ⁹⁷	126,88	143,69	176,56	221,67	223,43	245,15	272,16	295,55	304,09	309,66	321,87
Удео БДП издвајан за одбрану ²⁰	5.0%	5.2%	5.6%	6.8%	6.3%	6.2%	6.5%	6.6%	6.4%	6.1%	5.9%
Број ИСВМ бојевих глава ⁹⁸	2.144	2.144	2.144	2.139	2.130	2.120	2.110	2.165	2.130	2.440	2.440
Број SLBM бојевих глава ²¹	5.376	5.056	4.752	4.768	4.960	5.344	5.376	5.440	5.632	5.312	5.152
Број бојевих глава ношених бомбардерима ²¹	3.568	3.568	3.568	2.284	3.520	3.844	4.104	4.709	5.753	5.328	5.188

По питању нуклеарних бојевих глава, иако прост квантитет бојевих глава није доживео значајан пораст, квалитативни поглед на бојеве главе из перспективе укључивања модернијих бојевих глава показује значајан пораст током 1980-их. Између 1979. и 1989. године, Сједињене Државе су увелеле модерније бојеве главе Minuteman III и MX за ИСВМ ракете (Norris and Cochran, 1997, p. 15). Поред тога, током Регановог мандата дошло је до изградње модерније подкласе Нимиц нуклеарних носача авиона (Nimitz-class nuclear aircraft carrier) који су и данас у употреби у морнарици Сједињених

⁹⁷ Извор: SIPRI, 2022

⁹⁸ Извор: Norris and Cochran, 1997, p. 12

Држава. Иако се кроз Иницијативу стратешке одбране настојало да се настави са развојем алтернативних одбрамбених средстава, значајан пораст финансијских издавања је омогућио развој и стратешких нуклеарних снага да би се остварио „мир кроз снагу“.

Реганов светоназор игре нулте суме према којем је логика Совјетско-Америчког сучељавања представљала једноставну „ми победимо, они изгубе“ матрицу, заједно са оштром реториком и наративом којим је Совјетски Савез представљан као „зла империја“ чинили су да се у првом делу треће фазе Хладног рата директан сукоб између две суперсиле чини неизбежним. Уколико рапидно увећање војних издвајања и модернизације оружаних снага, као и имплементирање потискивања у земљама Трећег света нису били довољно проблематични из перспективе могућности међусобно загарантованог уништења, Реганова реторика којим се постављао наратив неизбежности директног сукоба је чинио ствари још комплекснијим. Вероватно најрепрезентативнији моменат којим је обухваћен *zeitgeist* приступа обуздавању Реганове администрације током првог мандата представљало је „комично“ обраћање Регана непосредно пре његовог говора 11. августа 1984. године. Припремајући се за отпочињање живог преноса радијског говора, Реган је изјавио следеће: „моји драги Американци. Са задовољством вас обавештавам да сам управо потписао указ који Русију заувек ставља ван закона. Бомбардовање почиње за пет минута.“ (New York Times, 1984). Иако наведене речи нису биле уживо пренесене америчкој јавности, запослени у радио станицама које су преносиле говор јесу чуле ову Реганову опаску (за текст пренесеног говора видети: Reagan, 1984). У наредних неколико дана, Реганова „шала“ је постала позната општој јавности у Сједињеним Државама и свету и нормално проузроковала општар одговор од званичника Совјетског Савеза (New York Times, 1984; The Guardian, 1984). Идеја да не само да може доћи до директног сукоба између две суперсиле, већ да бомбардовање Совјетског Савеза може почети за пет минута изазвала је оправдан страх.

Међутим, уколико је реченица да „бомбардовање Совјетског Савеза почиње за пет минута“ представљала истински одраз Регановог виђења борбе против ширења Совјетског Савеза, како је онда дошло до поновног приближавања свега годину дана касније? Као прво, иако се из Реганових говора о Совјетском Савезу може много сазнати, искључиво ослањање на текстуални и наративни моменат његовог целокупног дискурса нас може навести на погрешан закључак. Проблем је што је током свог мандата Реган чешће приступао приповедању (*storytelling*), него што је своје аргументе базирао на устаљеним наративима националне безбедности (Krebs, 2015). Као што смо претходно истакли, јавност Сједињених Држава је желела председника који ће се чврсто успротивити Совјетима. Поред тога, сам Реган се, како је навео у својој аутобиографији, заправо врло прибојавао могућности међусобно загарантованог уништења и заправо јесте показивао знаке спремности за сарадњу са Совјетима – што кроз START, што кроз сарадњу са потенцијалним лидером Совјетског Савеза који би био спреман да начини одређене уступке. Са друге стране, када је Реганова опаска о бомбардовању Совјетског Савеза доспела у јавност то се заправо негативно одразило на његову позицију у предизборним анкетама. Иако јесте чињеница да је америчка јавност желела председника који ће се чвршће супротставити Совјетима, ни они нису били спремни да

подрже отворени рат са Совјетским Савезом. До Регановог мандата је страх од последица међусобно загарантованог уништења постао дубоко укорјењен у популарној перцепцији грађана Сједињених Држава, упркос непостојању примера у стварности којим би се тај страх потврдио (Ајзенхамер, 2022).

Треће, Реганова анти-Совјетска реторика јесте креирала околности у којима је постојала изразита напетост између великих сила. Како је Горбачов касније изјавио: „никада, можда, у послератним деценијама ситуација у свету није била тако експлозивна и, тиме, тежа и непогоднија као у првој половини 1980-их (Gorbachev, 1986, према: President`s Foreign Intelligence Advisory Board, 1990). Међутим, и сама Реганова администрација се убрзо нашла у ситуацији у којој јесте дошло до могућности да међусобни односи суперсила ненамерно ескалирају. Страхови од избијања нуклеарног рата су замало остварени крајем 1983. године, током одржавања НАТО војне вежбе под називом *Able Archer*, кроз догађај који је остао упамћен као совјетска „ратна стрепња“ (Soviet War Scare). Сценарио ове војне вежбе почивао је на замишљеном нападу Совјетског Савеза на Југославију, Финску, Норвешку и Западну Немачку почетком новембра 1983. године који је резултовао нуклеарним ударима НАТО снага на престонице држава Варшавског пакта (Miles, 2021). Према каснијем извештају Председничког саветодавног одбора за обавештајни рад (President`s Foreign Intelligence Advisory Board), Совјетски Савез је током одржавања вежбе „имплементирао војне и обавештајне активности које су раније виђене само током стварних криза“ (President`s Foreign Intelligence Advisory Board, 1990, р. vi). Из перспективе Сједињених Држава, Совјетски Савез је *Able Archer* схватио као више од вежбе, тиме умало креирајући стваран сукоб између њих. Иако савремена истраживања указују на то да су Сједињене Државе исувише озбиљно процениле перцепцију Совјета и да је вероватноћа доласка до ненамерне ескалације заправо била мања, она су несумњиво утицала на понашање Реганове администрације да иде у правцу смиривања односа (Simon, 2020, pp. 117-118).

Чврст став према Совјетима није само Реган често заузимао, већ су то чинили и чланови његовог Савета за националну безбедност. Како је навео у свом дневнику 6. априла 1983 године „Неки од чланова Савета за националну безбедност су исувише тврдокорни и не мисле да икакво приближавање Совјетима треба бити учињено“ (Reagan, 2007, р. 142). Међутим, оно што је разликовало Регана од њих видљиво је из продужетка пруженог цитата где стоји: „ја [Реган] мислим да сам тврдокоран и никад нећу попустити (*appease*) али ја заиста желим да покушам и покажем им да постоји бољи свет ако они покажу делима⁹⁹ да желе да се слажу са слободним светом“ (Reagan, 2007, р. 142). Доласком Горбачова на власт у Совјетском Савезу, створили су се услови за то, као и за имплементирање последњег стуба Реганове модификације обуздавања. Први Самит између Регана и Горбачова одржао се у новембру 1985. у Женеви.¹⁰⁰ Самит је био изразито значајан јер се Самит између лидера Сједињених Држава и Совјетског Савеза

⁹⁹ Подвучено у изворном тексту. прим. аут.

¹⁰⁰ Интересантна анегдота са Самита у Женеви јесте да је током паузе Реган упитао Горбачова да ли би Совјетски Савез помогао Сједињеним Државама у случају напада ванземаљаца. На потврдан одговор Горбачова, Реган му је потврдио да би и Сједињене Државе помогле Совјетском Савезу у таквом сценарију. Видети: Gorbachev, 2009а.

није одржао још од Самита у Бечу 1979. године када је потписан SALT II, односно током година напетости након Совјетске инвазије на Авганистан.

Пред сам полазак у Женеви, Реган је изнео своја очекивања од Самита рекавши да је његова мисија да „седне насупрот господину Горбачову и покушају да мапирају, заједнички, основе мирољубивог дискурса иако се наша [Америчко-Совјетска] неслагања о основама неће променити...ми [Сједињене Државе] носимо одлучност да не дозволимо тим разликама да резултују конфронтацијом или конфликтом... ми [Сједињене Државе] идемо без илузија али са надом, надом да прогрес наше целокупне агенде може бити остварен“ (Reagan, 1985a). Међутим, то се није остварило с обзиром на дубока неслагања око кључних питања попут Иницијативе стратешке одбране (Joint Soviet-United States Statement, 1985). Међутим, оно што јесте договорено била је „потреба за унапређењем Америчко-Совјетских односа и међународне ситуације у целини“ (Joint Soviet-United States Statement, 1985). Наведена формулација, као и сродне формулације које се могу пронаћи у тексту заједничког саопштења указивале су на знаке поновног приближавања. По повратку у Сједињене Државе, Реган је на заједничкој сесији Конгреса представио резултате Самита у тону који одудара од претходних говора, истакавши да не може „да тврди да смо имали састанак о тако фундаменталним стварима као што су идеологија или национална сврха, али ми разумемо једни друге боље, и то је кључ мира“ (Reagan, 1985c).

Упркос проблему који је средином 1986. године избио у Совјетско-Америчким односима по питању званичника Уједињених нација који је регрутовао шпијуне за КГБ, врло брзо је дошло до новог самита, овог пута у Рејкјавику средином октобра 1986. године (Matlock, 2004, pp. 197-202). Паралелно с тим, у Совјетском Савезу су отпочела два врло значајна процеса – гласност и перестројка, који су били усмерени у правцу реформе и либерализације совјетског друштва. Враћајући се унатраг на NSDD-32 и NSDD-75, гласност и перестројка су управо представљали значајне моменте унутар Совјетског Савеза који су указивали на спремност Совјета за реформом, која би омогућила потпуну имплементацију последњег стуба обуздавања под Роналдом Реганом. Из тог разлога је Самит у Рејкјавику имао додатан значај, јер су унутарсовјетске реформе могле бити одмах пропраћене конкретним напретком кроз непосредне разговоре. Ипак, Самит у Рејкјавику није донео жељене резултате. Као и у случају Самита у Женеви, централна тема Самита у Рејкјавику била је контрола наоружања. Пред полазак у Рејкјавик, Реган је изјавио „није да нације не верују једна другој зато што су наоружане; оне су наоружане јер не верују једна другој“ (Reagan, 1986b), и зато је важна тема представљала редукацију наоружања уз питања будуће посете Горбачова Сједињеним Државама, људских права, решавања конфликта и проширивања билатералне сарадње. Међутим, подједнако важно питање представљало је и избегавање сваке могућности грешке у перцепцији понашања друге стране јер како је Реган нагласио „да бисмо остварили напредак на тако широкој агенди, ми [Сједињене Државе] верујемо да лични састанци између наших лидера могу бити врло корисни...да осигурају да Совјети избегну грешке у калкулацији, да они знају где ми стојимо“ (Reagan, 1986b). Иако су током Самита Сједињене Државе и Совјетски Савез били близу споразума по питању редукације наоружања и отклањања ракета из Европе, непопустљивост Реганове администрације по питању Иницијативе стратешке одбране

је спречила могућност потпињивања споразума (Reagan, 1986c). Ипак на трагу Самита у Рејкјавику, као и претходног Самита у Женеви, модалитет комуникације између лидера Сједињених Држава и Совјетског Савеза је успостављен и он ће се наставити и током наредних година.

5.2.2.5. „Господине Горбачов, срушите овај зид“

Између одржавања Самита у Женеви и Самита у Рејкјавику, Реганову администрацију је погодила Иран-Контра афера. Потискивање, иако је остало део генералног приступа обуздавању под Роналдом Реганом, је само било потиснуто у други план у корист све већег ослањања на сарадњу са Совјетским Савезом. То свакако не значи да је потискивање потпуно запостављено и да је подршка покретима попут муџехадиња, контраса или УНИТА-е престала, већ да је стуб ослонац Регановог приступа обуздавању Совјетског Савеза померен са борбе за контролу одређених делова света на настојање да се активно потпомогне промена самог Совјетског Савеза. До 1987. године је Реганова запаљива реторика такође престала бити толико изражена у јавном дискурсу и његова администрација је постепено прилагођавала своје понашање у светлу међународних и унутардржавних процеса. Подстакнут напретком са претходних самита, као и отпочињањем унутрашњих реформи у Совјетском Савезу, Реган је прилагодио своју реторику тако што је у подједнако запаљивом тону говорио о могућностима сарадње за опште добро. Најилустративнији пример тога био је Реганов говор у Берлину 12. јуна 1987. године, који је уједно остао препознат као један од најпознатијих Реганових говора, када је изјавио:

„И сада сами Совјети могу, на ограничен начин, да почињу да разумеју значај слободе. Ми чујемо много из Москве о новим политикама реформе и отварања...постоји један знак који Совјети могу да учине који би био недвосмислен, који би драматично увећао изворе мира и слободе. Генерални секретаре Горбачов, ако трагаш за миром, ако трагаш за просперитетом Совјетског Савеза и Источне Европе, ако трагаш за либерализацијом: доћи овде до ове капије! Господине Горбачов, отвори ову капију! Господине Горбачов, сруши овај зид!“ (Reagan, 1987b)

У интервјуу 2009. године, на питање новинара како су реаговали на Реганов говор и позив да се Берлински зид сруши, Горбачов је само рекао „то нас није импресионирао“ (Gorbachev, 2009b). Затим је Горбачов додао, „Ми смо врло добро знали да је прва професија председника Регана била глумац. Тако да је он извео представу“ (Gorbachev, 2009b). Међутим, у ширем погледу тада актуелних Америчко-Совјетских односа овај говор је представљао илустрацију *endgame*-а Реганове администрације. Ако се вратимо потпуно на појмовно одређење велике стратегије, једна од две централне карактеристике које диференцирају велику стратегију од стратегије опстанка јесте обликовање међународног поретка. Чак и само обуздавање је имало за циљ спречавање ширења Совјетског Савеза, не зарад самог ширења већ зарад прихватања међународног поретка који Сједињене Државе виде као најповољнији по њих. У последњим годинама свог мандата, Реган је постепено отпочео да дискурзивно намеће правац у којем би Совјетски Савез требао ићи, и који је видљив у наведеном делу говора из 1987. године. Континуирани позиви за демократизацијом и

либерализацијом Совјета који су пратили унутрашње процесе у Совјетском Савезу, постепено су их усмеравали у правцу понашања које је било у складу са међународним поретком који су Сједињене Државе желеле.

Иако је до тога на крају и дошло, уз пуно уважавање свих проблема у Руској Федерацији који су настали након распада Совјетског Савеза, говор у Берлину није представљао крај Хладног рата. Између 1987. и 1989. када је Реган окончао свој други мандат одиграла су се два важна самита између Сједињених Држава и Совјетског Савеза – у Вашингтону 1987. и Москви 1988. године. Припреме за Самит у Вашингтону отпочеле су још током састанака у Рејкјавику. Између 8. и 10. децембра 1987 године одржани су разговори у Белој кући који су резултовали оним што је изостало у Рејкјавику – Споразумом о нуклеарним снагама средњег домета (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty). Ово не само да је представљало значајан напредак у правцу реактуелизације ширег START споразума, већ је и представљало потписивање споразума којим је дошло до смањивања наоружања, а не само контроле њиховог увећања (Reagan, 1987c). Штавише, кључни проблем верификације је решен овим споразумом омогућавајући инспекције једне суперсиле у другој као потврду да се споразум поштује. Још значајније, Самит у Вашингтону је представљао додатан подстрек и „сигнал ширем разумевању између Сједињених Држава и Совјетског Савеза“ (Reagan, 1987c). У каснијем говору пред заједничком сесијом Конгреса 25. јануара 1988. године Реган је с правом изјавио да је „данас Америка јака, и демократија је свуда у покрету. Од Централне Америке до Источне Азије, идеје попут слободних тржишта и демократских реформи и људских права се учвршћују“ (Reagan, 1988a). Спомињући Никарагву, муџехадине у Авганистану, јачање војне моћи, ограничавање и редукацију наоружања, као и наставак преговора са Совјетима, у овом обраћању Реган је обухватио делање по свим кључним стубовима његове модификације обуздавања.

Убрзо након Самита у Вашингтону, крајем маја и почетком јуна 1988. године одржан је и Самит у Москви током којег је финализиран споразум по питањима верификације ограничавања и редукације наоружања. Међутим, у заједничкој изјави након Самита, пре напретка на пољу контроле наоружања, питања људских права, регионалних сукоба и билатералне сарадње наведен је значајан напредак у „процесу постављања Америчко-Совјетских односа на продуктивније и одрживије темеље“ (Joint Statement, 1988). Иако Московски самит није представљао моменат у којем су сви проблеми између Сједињених Држава и Совјетског Савеза превазиђени, међусобни односи су посматрани на реалистичан начин са тежњом да се одржи и унапреди комуникација између највиших званичника у циљу спречавања и компромисног решавања преосталих проблема. Из перспективе Сједињених Држава, Московски самит је представљао успех јер је приказао могућност успостављања механизма којим би се остварила верификација придржавања споразума о контроли наоружања. Али још значајније, током Самита се Реганова администрација уверила у постепене промене које је Горбачов спроводио. Како је Реган изјавио у свом обраћању након Самита, „семена слободе и већег поверења су засађена. И ја једноставно морам поверовати да, на начине које још увек не можемо да претпоставимо, та семена ће пустити корење и расти“ (Reagan, 1988b). Улога Горбачова у томе је била значајна јер је серија самита отпочела његовим доласком на власт током 1985. године, као и процеси гласности и перестројке

унутар Совјетског Савеза. Тиме је Горбачов успео не само да допринесе, већ и да споји опуштање растућих тензија између суперсила из првог дела треће фазе Хладног рата са спровођењем унутарсовјетских реформи – што је коначно и учињено на конференцији Комунистичке партије Совјетског Савеза крајем јуна и почетком јула 1988. године (Matlock, 2004, р. 305). За појединце попут Џека Метлока (Jack F. Matlock Jr.), тадашњег америчког амбасадора у Совјетском Савезу, резултат ове конференције којом су гласност и перестројка надграђени демократизацијом представљала је принципијални крај Хладног рата (Matlock, 2004, рр. 304-12). Како је Метлок навео „психолошки и идеолошки, Хладни рат је био готов пре него што се Роналд Реган иселио из Беле куће“ (Matlock, 2004, р. 312).

У свом поздравном говору, Реган је рекапитулирао његове успехе на пољу односа са Совјетским Савезом изјављујући:

„Персијски залив више није ратна зона. Совјети напуштају Авганистан. Вијетнамци се спремају да се повуку из Камбоџе, и амерички посредован споразум ће ускоро послати 50.000 кубанских трупа из Анголе...ми смо намеравали да променимо нацију, а уместо тога, ми смо променили свет...последњих година смо склопили задовољавајућу нову блискост са Совјетским Савезом...председник Горбачов је донео неке унутрашње демократске реформе...моје виђење је да је председник Горбачов друкчији од претходних совјетских лидера. Ја мислим да он зна да су неке ствари погрешне у његовом друштву и да покушава да их поправи. Ми му желимо добро“ (Reagan, 1989).

Када упоредимо ове речи са текстовима NSDD-32 и NSDD-75 видљива су значајна подударана између онога што је Реганова администрација тежила да учини и онога што је остварила. Свакако, Хладни рат још увек није био готов али је његов крај био и више него изванредан. Сједињене Државе успеле су да ојачају и модернизују сопствене оружане снаге; потисну утицај Совјетског Савеза из Никарагве, Авганистана и Анголе; готово финализирају START споразум; али и најважније да остваре циљ дефинисан NSDD-75 и промовишу „процес промена у Совјетском Савезу у правцу плуралистичкијег политичког и економског система“ (NSDD-75, 1983, р. 1), којим је коначно Совјетски Савез не само престао да се шири, већ и постао мирољубив из перспективе међународног поретка на којем су Сједињене Државе од краја Другог светског рата инсистирале.

5.2.3. „Америка је добила Хладни рат“: Обуздавање под Џорџом Бушом старијим

Џорџ Буш старији, дотадашњи потпредседник Сједињених Држава, однео је победу на председничким изборима 1988. године и почетком 1989. године постао 41. председник Сједињених Држава. Реган је можда окончао свој други мандат, Совјетски савез је можда и даље постојао, али је Хладни рат практично окончан још те, 1989. године. „Милошћу Божјом, Америка је добила Хладни рат“ (Bush, 1992) изјавио је Буш старији током обраћања о стању нације 28. јануара 1992. године, међутим то је већ током 1989. године постало јасно. Сличну формулацију, додуше без навођења победника, изговорио је и при обраћању нацији 1991. године, као и две године пре тога, у Мајнцу, када је у говору о уједињеној Европи исказао да „по питању Совјетског Савеза, наша

политика мора превазићи обуздавање“ (Bush, 1989; Bush, 1991a). Ова јавна прокламација из Мајнца убрзо је постала и део стратегије Сједињених Држава. У Одлуци националне безбедности број 23 (NSD-23) наслова „Односи Сједињених Држава са Совјетским Савезом“, од 22. септембра 1989. године, наведено је да су Сједињене Државе „можда у могућности да превазиђу обуздавање у правцу политике Сједињених Држава која активно промовише интеграцију Совјетског Савеза у постојећи међународни систем“ (NSD-23, 1989, р. 2). Интересантно је да је управо у NSD-23 можда најсистематичније представљено обуздавање као велика стратегија Сједињених Држава, односно да је имплементација обуздавања довела до краја Хладног рата. Како је наведено на самом почетку NSD-23

„током четрдесет година Сједињене Државе су посветиле своју моћ и вољу обуздавању војне и идеолошке претње Совјетског комунизма. Обуздавање никад није било циљ сам за себе; то је била стратегија рођена у условима послератног поретка. Сједињене Државе су препознале да, иако Совјетска војна моћ није једина претња међународној стабилности, она је била најтренутнија и најтежа...Они који су скројили стратегију обуздавања су такође веровали да Совјетски Савез, лишен спољне експанзије, ће се коначно морати суочити и реаговати на унутрашње противречности њене сопствене неефикасности, репресивности и нехуманости система“ (NSD-23, 1989, р. 1)

Штавише, још пре говора у Мајнцу и NSD-23, у документу Прегледа националне безбедности број 12 (NSR-12) под називом „Преглед стратегије националне одбране“, од 3. марта 1989. године, наглашен је значај обуздавања по безбедност Сједињених Држава (NSR-12, 1989). Међутим, за разлику од NSD-23, у NSR-12 је наглашена потреба за опрезом. Како смо навели у претходном поглављу, Хладни рат је у принципу већ био готов. Демократске промене под Горбачовим које су се настављале у Совјетском Савезу, кроз имплементацију гласности, перестројке и демократизације, су из перспективе Сједињених Држава означавале почетак нове ере у међусобним односима. Ипак, у NSR-12, наведена је потреба за опрезом и опасност од превремене редукције оружаних снага, али и да Сједињене Државе „морају очувати ту снагу као подлогу наших [америчких] будућих подухвата (NSR-12, 1989 р. 1).

Чињеница да је Буш старији био Реганов потпредседник, али такође и директор ЦИА током администрације Џералда Форда значило је да је он дошао на место председника са значајним искуством. Штавише, кључни чланови његове администрације из перспективе националне безбедности су такође били врло искусни (видети Табелу 5).

Табела 5: Кључни чланови администрације Буша старијег из перспективе националне безбедности

Потпредседник	Ден Куејл (Dan Quayle)
Секретар Стејт департмента	Џејмс Бејкер – до 1992.
	Лоренс Иглбургер (Lawrence Eagleburger) – од 1992.
Секретар одбране	Дик Чејни (Dick Cheney)
Секретар финансија	Николас Брејди (Nicholas F. Brady)
Саветник за националну безбедности	Брент Скоукрофт (Brent Scowcroft)
Директор ЦИА	Вилијам Вебстер (William H. Webster) – до 1991.
	Роберт Гејтс (Robert M. Gates) – од 1991.
Начелник Здружене оперативне команде	Вилијам Кроу – до 1993.
	Колин Пауел – од 1993.

Међутим, и поред тога, постојао је одређен покушај Буша старијег да направи отклон од Реганове администрације. Најрепрезентативнији пример тога био је START. Даљи напредак у преговорима и потписивање START-а није био учињен током Реганове администрације јер Буш старији није желео да буде виђен као прост наследник Регана, па је из тог разлога дошло до успоравања у преговорима и потписивања START-а тек 1991. године (Matlock, 2004, p. 306). Са друге стране, Горбачов је изразио спремност да настави континуитет годишњих самита између лидера Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Међутим, Буш старији није био спреман да тако брзо настави са овом праксом. Пре било какве одлуке, он је средином фебруара 1989. године поднео захтев за израду свеобухватног прегледа Америчко-Совјетских односа кроз NSR-3 (NSR-3, 1989). Међутим, како је касније навео Скоукрофт, сам документ је био врло разочаравајућ (Bush and Scowcroft, 1998, p. 40). Са друге стране, NSR-4 и NSR-5 који су били посвећени прегледима стања у односима са државама Источне Европе (NSR-4) и Западне Европе (NSR-5) су такође били захтевани истог дана кад и NSR-3 (NSR-4, 1989; NSR-5, 1989).

На трагу наведених прегледа, и извештаја који су достављени, постављене су контуре приступа администрације Буша старијег према процесима промена које су се одвијале у Европи, у државама Источног блока. Средином 1989. године отпочеле су револуције у бројним државама Варшавског пакта. У мају 1989 године је уклоњена ограда између Мађарске и Аустрије. Почетком јуна 1989. године је Солидарност победила на изборима у Пољској. Средином новембра 1989. године се одиграла Плишана револуција у Чехословачкој. Крајем децембра 1989. године је пао режим Николае Чаушескуа у Румунији. Сви ови догађаји нису одједном настали већ су представљали последице процеса који су се одвијали током више година постепених промена у државама Источне Европе. Међутим на симболичком плану, рушење Берлинског зида 9. новембра 1989. године представљао је најзначајнији моменат револуција које су се одиграле током 1989. године. Како наводе Буш и Скоукрофт, чланови администрације су дошли до закључка о начину на који би требало промени стратегију Сједињених Држава према Источној Европи – „фокусирати се на подржавање промена према реформама и редуковању и уклањању совјетских трупа“ (Bush and Scowcroft, 1998, p. 43). Отуда, макар парцијалну улогу у процесима промена у Источној Европи имала је и администрација Буша старијег. Средином 1989. године је Буш старији отишао у званичну посету Пољској и Мађарској током које је јавно изразио подршку променама које су се одвијале.

Процеси промена и посета Буша старијег Пољској и Мађарској показали су Бушу старијем да се самит између њега и Горбачова не може више одлагати. Како је Буш навео „како се мој пут у Европу приближавао крају, постао сам свестан да одлагање састанка са Горбачовом постаје опасно. Превише ствари се дешавало на истоку – ја сам сам то видео – и ако суперсиле не почну да управљају догађајима, ти сами догађаји могу дестабилизovati Источну Европу и Совјетско-Америчке односе“ (Bush and Scowcroft, 1998, p. 130). Самит између Горбачова и Буша старијег одржан је 2. и 3. децембра 1989. године на Малти, током којег су лидери Сједињених Држава и Совјетског Савеза управо разговарали о променама које су се дешавале у Источној Европи. Под утицајем Џејмса Бејкера, администрација Буша старијег је имплементирала интересантну преговарачку тактику током Самита – пружити

мноштво предлога по сваком потенцијалном питању и тиме преузети и држати иницијативу током разговора (Bush and Scowcroft, 1998, p. 160). Током разговора, Горбачов је пренео Бушу старијем виђење Совјетског Савеза о свету који долази – мултиполарном свету у којем су уједињена Европа, Јапан, Кина и Индија део стубова будућег поретка, нагласивши Бушу да су они Совјетском Савезу „размишљали о овоме већ неко време. Сједињене Државе и Совјетски Савез су осуђене да дугорочно сарађују, али ми [Сједињене Државе и Совјетски Савез] морамо одбацити слику непријатеља“ (Bush and Scowcroft, 1998, p. 164). Иако сам Самит није резултовао конкретним споразумом, на заједничкој конференцији након Самита је Горбачов изјавио следеће

„Ја сам уверио председника Сједињених Држава да Совјетски Савез никад неће отпочети врући рат против Сједињених Држава и ми бисмо волели да се наши односи развијају на такав начин да би отворили веће могућности за сарадњу...и тиме многе ствари које су биле карактеристичне за Хладни рат би требале бити напуштене...трке у наоружању, неповерење, психолошка и идеолошка борба...све би то требало бити ствар прошлости“ (Joint Press Conference, 1989).

Узето кумулативно, резултати Самита на Малти били су јасни – светски поредак се мења, и Сједињене Државе и Совјетски Савез не могу више бити супарници већ треба да сарађују да би транзиција прошла што „безболније“. Прва прилика за то одиграла се већ наредне године, након Ирачке инвазије Кувајта.

Ако постоји једна неоспоравана правилност током целокупног Хладног рата, то би било да уколико Сједињене Државе подржавају једну страну у неком сукобу Совјети ће подржавати супротну. Од Корејског рата, преко Вијетнама и бројних других очигледнијих или мање очигледних примера, неупитна је правилност да је у сваком сукобу различита суперсила подржавала различиту страну. Међутим, када је Ирак под Садамом Хусеином извршио инвазију на Кувајт средином 1990. године наведена правилност је престала да постоји. На трагу разговора на Малти Сједињене Државе и Совјетски Савез су одбациле такав шаблон понашања и пронашли заједнички језик по питању реакције на овај догађај. Резолуцијом 678 Савета безбедности Уједињених нација Ираку је дат рок до 15. јануара 1991. године да се повуче из Кувајта, и када то није учињено отпочела је операција Пустинска олуја (Desert Storm) под вођством Сједињених Држава (UNSC Res. 678, 1990). Међутим, још пре отпочињања операције Пустинска олуја, Буш старији је у говору пред заједничком седницом Конгреса 11. септембра 1990. године изјавио следеће: „Евидентно, диктатор више не може рачунати на сукоб Истока и Запада да би спречио заједничку акцију Уједињених нација против агресије. Почело је ново партнерство нација“ (Bush, 1990). Ирак није могао да рачуна на подршку Совјетског Савеза, па чак ни да ће они уложити вето на резолуције Уједињених нација и тиме лишити потребног легитимитета војну операцију Сједињених Држава.

Сам ток и последице операције Пустинска олуја и Заливског рата превазилазе предмет и временски обухват овог истраживања. Међутим, чињеница да су Сједињене Државе и Совјетски Савез пронашли заједнички интерес у сарадњи и напустили политику подршке супротстављеним снагама у регионалним сукобима представљала је и практично-политички показатељ да је Хладни рат окончан. Уколико су кроз бројне изјаве и Горбачов, с једне стране, и Реган и Буш старији, са друге, наговорили да је

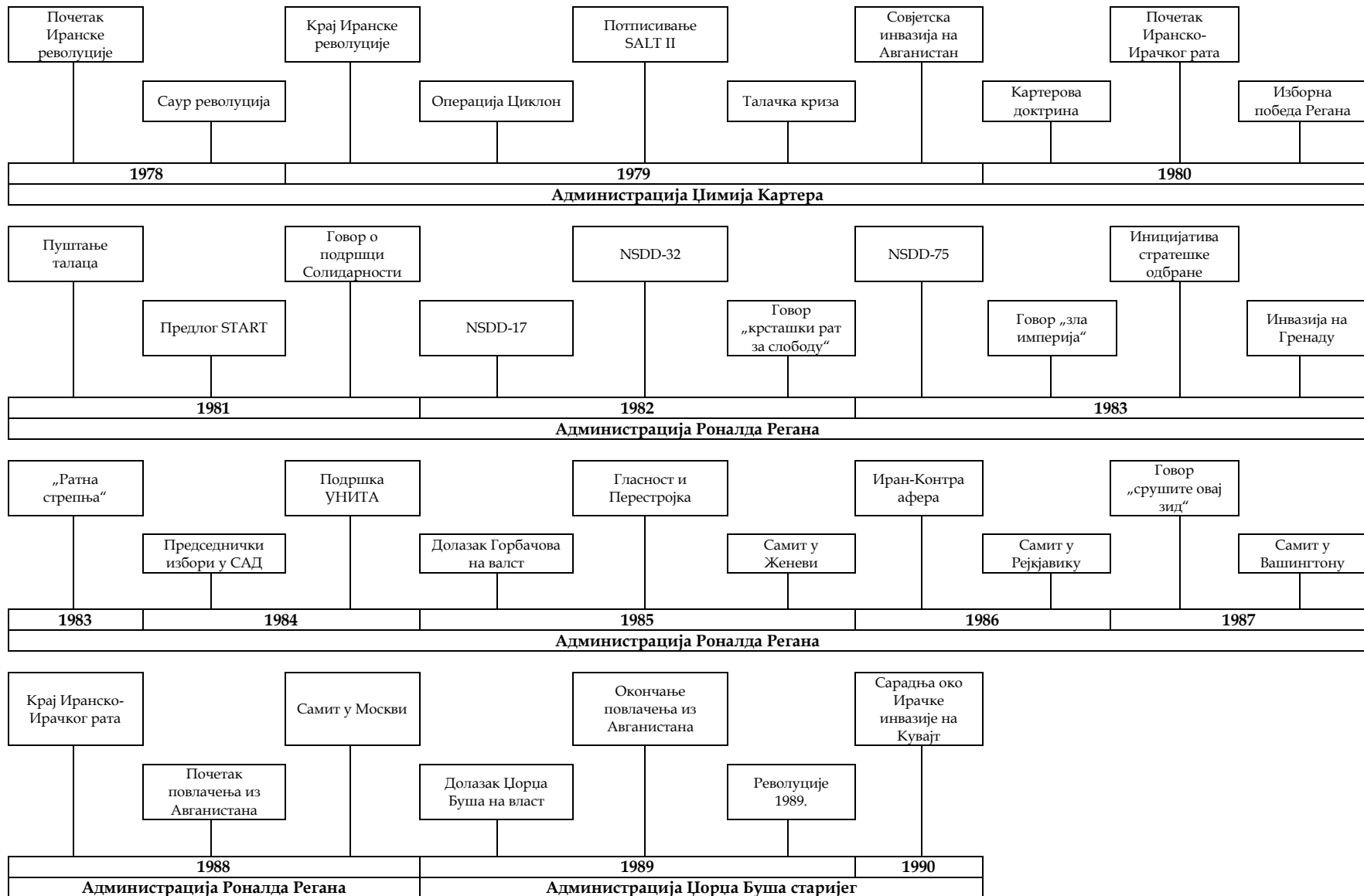
Хладни рат завршен, све до Пустинске олује није било јасног показатеља да су две хладноратовске суперсиле заиста одбациле међусобно сучељавање. Онога тренутка када је Совјетски Савез подржао Резолуцију 678 и није помогло Садаму Хусиену, нити се успротивио интервенцији у Кувајту је и практично-политички постало јасно да је логика Хладног рата готова. Последњи ексер ковчега Хладног рата десио се крајем 1991. године када се Совјетски Савез распао и када су Сједињене Државе преостале као једина светска суперсила.

5.3. Хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата, 1979-1989

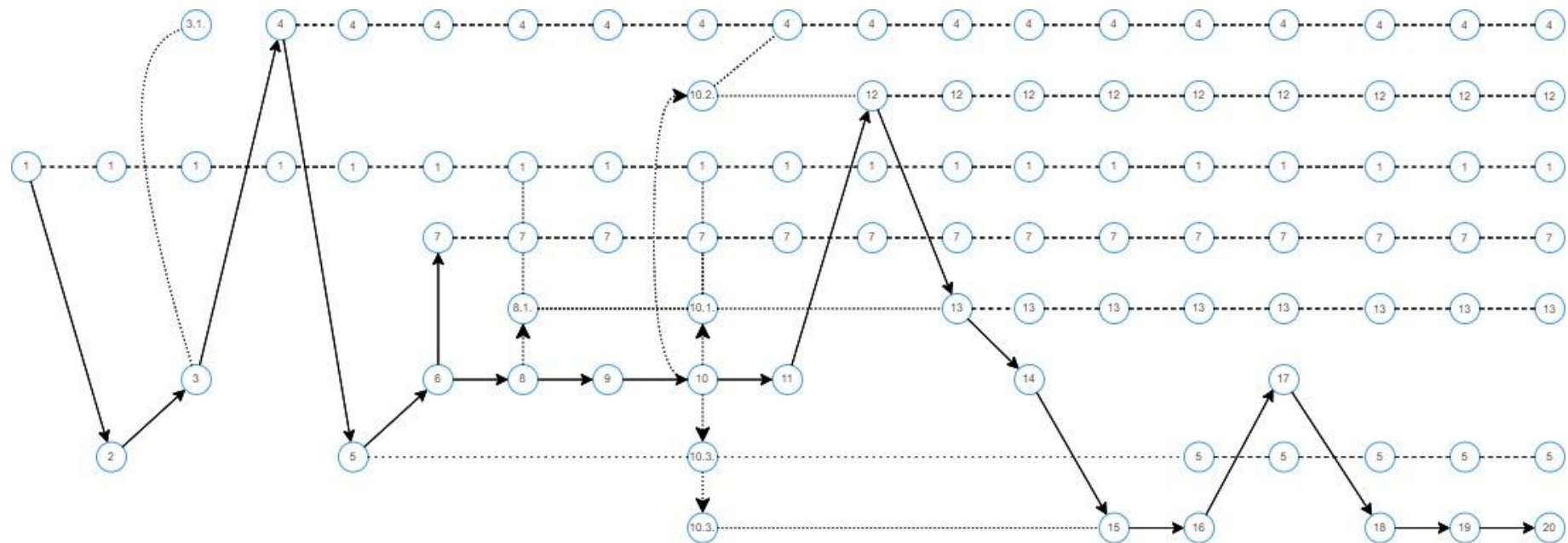
У претходном поглављу пружен је наративан приказ формулације и имплементације велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата. Од инвазије Совјетског Савеза на Авганистан крајем 1979. године, до Револуција 1989. године и Самита на Малти, бројна дешавања су обележила ову фазу и утицала на администрације Сједињених Америчких Држава у смислу модификације и имплементације велике стратегије обуздавања. Поједини кључни тренуци односили су се искључиво на одлуке америчких администрација, док су други попут саме совјетске инвазије или доласка Горбачова на власт били производ околности изван контроле Сједињених Држава. На Илустрацији 1 представљена је хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата између 1979. и 1989. године. Уважавајући чињеницу да су се поједини догађаји од изразитог значаја за трећу фазу Хладног рата одиграли пре 1979. године, попут Саур револуције и Иранске револуције, односно да су поједини догађаји од значаја били након 1989. године, хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата ће бити нешто ширег обухвата.

Међутим, хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата не пружа веродостојни приказ процеса модификације и имплементације велике стратегије обуздавања током овог периода. Једноставно речено, на хронолошком приказу догађаја приказаном на Илустрацији 1 видљиви су кључни догађаји који су се одиграли током треће фазе Хладног рата независно од тога да ли су били проузроковани поступцима Сједињених Држава, то јест да ли су се односили директно на имплементацију велике стратегије обуздавања. Иако несумњиво корисна илустрација с обзиром да систематично и визуелно приказује кључне догађаје који су се одиграли током десет година трајања треће фазе Хладног рата, она нам није у потпуности од помоћи при тестирању теорија у наредном поглављу јер не приказује сам процес понашања Сједињених Држава у модификацији и имплементацији велике стратегије обуздавања. Из тог разлога је на Илустрацији 2 приказан процес имплементације велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата. На овој илустрацији приказани су искључиво они догађаји који се односе на поступке администрација Сједињених Држава у посматраном периоду и који ће представљати основ тестирања теорија у наредном поглављу.

Илустрација 1: Хронологија догађаја током треће фазе Хладног рата, 1979-1989

Илустрација 2: процес имплементације велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата

ЛЕГЕНДА

- Примаран процес
- Континуитет процеса
- Процес произилази
- Процес настављен касније

- 1.Операција Циклон
- 2.Потписивање SALT II
- 3.Картерова доктрина
- 3.1.Операције у Персијском заливу
- 4.Увећавање војног буџета
- 5.Предлог START
- 6.NSDD-17
- 7.Помоћ контрастима у Никарагви
- 8.NSDD-32
- 8.1.Потискивање
- 9.Говор „крсташки рат за слободу“
- 10. NSDD-75
- 10.1. Потискивање
- 10.2.Стратешки паритет
- 10.3. Могућност сарадње са Совјетима
- 11. Говор „зла империја“
- 12. Иницијатива стратешке одбране
- 13. Подршка УНИТА у Анголи
- 14. Реганова доктрина
- 15. Самит у Женеви
- 16. Самит у Рејкјавику
- 17. Говор „срушите овај зид“
- 19. Самит у Вашингтону
- 20. Самит у Москви
- 21. Самит на Малти

5.4. Свет након Хладног рата: хегемонија Сједињених Држава

Окончање Хладног рата и израњање Сједињених Држава као једине светске суперсиле довело је до радикалне промене у структури међународног система. Током целокупног трајања Хладног рата, структура међународног система била је у већој или мањој мери биполарна – са два релативно подједнака центра моћи. Иако је у првим фазама Хладног рата постојала дискрепанца у стратешким капацитетима између Сједињених Држава и Совјетског Савеза, Совјети су до краја друге фазе сустигли Сједињене Државе. Међутим, крахом и накнадном дезинтеграцијом Совјетског Савеза ниједна држава на свету више није могла да парира Сједињеним Државама. Структура међународног система престала је имати два релативно подједнака центра моћи, већ само један – Сједињене Америчке Државе. Иако су током 1989. и 1990. године, Буш старији и Горбачов дискутовали о начинима на које би Сједињене Државе и Совјетски Савез требали заједнички управљати процесом трансформације међународног система, имплозија Совјетског Савеза, као и бројни унутрашњи проблеми који су наступили као последица тога, су уклонили Совјетски Савез као „менаџера“ будућих промена. Поред тога, перцепција Горбачова и совјетског руководства да ће након Хладног рата доћи до мултиполарног поретка се такође показала као нетачна. Иако јесте постојала могућност да, пре свега уједињена Европа и Јапан постану нове суперсиле, то се није десило. Уместо мултиполарног поретка који су Совјети очекивали, наступила је епоха униполарности и хегемоније Сједињених Америчких Држава.

Међутим, упитно је у којој мери су Сједињене Државе биле спремне да сарађују са Совјетским Савезом на изградњи постхладноратовског поретка. Како је наведено у стратегији националне безбедности из 1990. године „у овом историјском подухвату [Хладном рату], Америка је успела – брилијантно. Али било је неизбежно да ће нови услови креирани тим успехом позвати нову врсту америчког вођства“ (NSS, 1990, р. 1). У наредној стратегији је још експлицитније наведено да „нови светски поредак није чињеница већ аспирација – и прилика. Ми имамо на дохвату руке необичну могућност које су ретке генерације имале – да изградимо нови међународни систем у складу са нашим вредностима и идеалима док се стари шаблони и извесности распадају око нас (NSS, 1991, р. 1). При обраћању нацији поводом отпочињања инвазије на Ирак, 16 јануара 1991 године, Буш старији је изјавио

„ми имамо пред нама прилику да изградимо за нас и за будуће генерације нови светски поредак – свет у којем владавина права, не закон џунгле, влада понашањем нација. Када будемо успешни – а бићемо – ми имамо стварну шансу да овај нови светски поредак, поредак у којем веродостојне Уједињене нације могу користити своју улогу одржавања мира да испуни обећање и визију оснивача Уједињених нација“ (Bush, 1991b)

И пре него што је дошло до дезинтеграције Совјетског Савеза, Сједињене Државе су схватиле да је победа у Хладном рату значила и вођство у обликовању поретка након њега.

У овом тренутку долазимо до једног парадкоса из перспективе велике стратегије *en general*, односно, конкретно, велике стратегије обуздавања. Ако је велика стратегија по дефиницији усмерена на обликовање међународног поретка, како је онда могуће да се

разматрању будућег међународног поретка приступа по успешној имплементацији велике стратегије. Из перспективе делотворности велике стратегије обуздавања, прво лице ефективности велике стратегије подразумева да је достизање одређеног међународног поретка индикатор делотворности одређене велике стратегије. Ако су Сједињене Државе под Бушом старијим тек након успешне имплементације велике стратегије обуздавања почели да размишљају о томе какав би међународни поредак након Хладног рата требао бити, поставља се питање да ли је обуздавање заправо и представљало велику стратегију. Међутим, овде је реч само о наративном привиду који маскира дискурзивну суштину – све што су Сједињене Државе желеле остварити обуздавањем Совјетског Савеза јесте њихово прихватање поретка чија је изградња отпочела још током Рузвелта. То је видљиво и из говора 1991. године и из стратегија националне безбедности из 1990. и 1991. године. Вредности и идеали Сједињених Држава и јесу лежали у ефикасном и ефективном функционисању система колективне безбедности Уједињених нација, које државе попут Совјетског Савеза неће блокирати већ кроз који ће пружити подршку и легитимитет америчком делању. Шаблони хладноратовског понашања и јесу лежали у латентном саботирању америчког делања уз манифестно блокирање функционисања система колективне безбедности Уједињених нација. Поред тога, не треба ни у ком случају заборавити још једну кључну ствар – процес ширења капиталистичких и демократских вредности у дотадашња комунистичка друштва. Након краја Хладног рата је свега неколико држава остало комунистичко, попут Кубе, Северне Кореје и Кине.

Из наведеног разлога постоји само привид парадокса не постојања виђења међународног поретка након успешне имплементације велике стратегије обуздавања. Фраза „нови светски поредак“ била је пре у служби делања које се односило на реконструкцију геополитичке архитектуре постхладноратовског геополитичког система и наметања прихватљивог шаблона понашања другим државама, него што се односило на развој новог поретка *per se*. У ту сврху, у другом делу мандата Буша старијег, као и Била Клинтона који га је наследио, су се Сједињене Државе поставиле као „незамењива нација“ која је на крилима либералног интервенционизма представљала арбитра међународних сукоба у деценији након Хладног рата. Међутим, такав приступ није надживео администрације Буша старијег и Клинтона с обзиром да су се 11. септембра 2001. године одиграли терористички напади на Њујорк и Вашингтон који су увели Сједињене Државе у нове сукобе и интервенције и обележиле почетак новог шаблона међународног понашања Сједињених Држава. Терористички напади 11. септембра и актери који су га спровели, нераскидиво су повезани са великом стратегијом обуздавања и њеном имплементацијом током треће фазе Хладног рата, представљајући значајан моменат за разумевање делотворности обуздавања током ове фазе.

5.4.1. „Незамењива нација“ Буша старијег и Клинтона

Иако је крај Хладног рата довео до трансформације структуре светског геополитичког система, са биполарне на униполарну структуру, он „није трансформисао базичну велику стратегију Сједињених Америчких Држава“ (Brooks and Wohlforth, 2016, p. 1).

Међутим, не може се рећи да Сједињене Државе нису покушале да развију нову велику стратегију. Како указује Вилијам Волфорт, током 1992. године Пентагон јесте настојао да развије нову велику стратегију којом ће очувати своју униполарну позицију и спречити појаву нових изазивача (Wohlforth, 1999, p. 5). У документу назива Упутство за планирање одбране за фискалне године 1994-1999, наведена су четири кључна стратешка циља у постхладноратовском периоду: одвраћање и одбрана од било каквог напада; ојачавање и проширивање система војних савеза; спречавање свих сила да доминирају кључним регионима, као и „ојачавање баријера против поновног израњања глобалне претње интересима Сјеидњених Држава“ (Defense Planning Guidance, 1992, p. 2); и коначно смањивање могућности да дође до регионалних нестабилности као и умањивање насиља уколико до конфликта дође (Defense Planning Guidance, 1992, pp. 1-2).

На основу наведеног делује да „нова“ велика стратегија Сједињених Држава суштински и није нова јер у многоме подсећа на континуитет обуздавања, на шта су аутори попут Стивена Волта заправо и позивали (Walt, 1989). Међутим, у том тренутку су се у Сједињеним Државама појавили бројни гласови који су заговарали различите велике стратегије које би Сједињене Државе требале пратити у постхладноратовском свету. Заправо, целокупна расправа о идеално-типским великим стратегијама је проистекла из овог историјског тренутка када су аутори почели да пружају своје идеално-типске концепције велике стратегије. Ако погледамо само Упутство за планирање одбране, делује да је део администрације Буша старијег заправо заговарао оно што су Поузен и Рос назвали великом стратегијом примата (Posen and Ross, 1996/97). Срж војне компоненте велике стратегије Сједињених Држава остао је да почива на одржавању НАТО-а (Sushentsov and Wohlforth, 2020, pp. 427-428); Сједињене Државе су остале при ставу да су региони Европе, Источне Азије, Блиског Истока и Латинске Америке, и њихова контрола, кључни за националне интересе Сједињених Држава (Defense Planning Guidance, 1992, p. 2); и наравно настојање Сједињених Држава да спрече настанак нових потенцијалних изазивача. Једино што је одударало од велике стратегије примата јесте сегмент који се односио на настојање да спрече или ограниче регионалне сукобе, што је приближније концепцији селективног ангажовања.

Међутим, уколико се вратимо говорима Буша старијег, евидентно је да је моменат селективног ангажовања био знатно укорењенији у перцепцији доносилаца одлука него примат. У стварности није било реалног, па чак ни истински потенцијалног изазивача америчкој хегемонији. Са друге стране, инсистирање на систему колективне безбедности је садржало имплицитну ноту селективног ангажовања. Из тог разлога, покушај успостављања нове велике стратегије која би примарно почивала на идеји примата није био прихваћен пред крај мандата Буша старијег. Међутим, доласком Била Клинтонa на место председника Сједињених Држава, дошло је до успостављања два кључна стуба (велике?) стратегије Сједињених Држава након Хладног рата: проширивања (enlargement) и ангажовања (engagement). У самим називима стратегија националне безбедности Сједињених Држава између 1994. и 1996. године се налазе ова два појма (NSS, 1994; NSS, 1995; NSS, 1996). Стуб проширивања почивао је првенствено на проширивању НАТО савеза на Исток, тиме што би бивше државе Варшавског пакта постале део НАТО савеза. Иако је овакав став био критикован од стране појединаца

попут Џона Луиса Гадиса па чак и самог Џорџа Кенана, до ширења НАТО савеза на исток је на крају и дошло (Kennan, 1997; Gaddis, 1998). Са друге стране, по питању ангажовања, Сједињене Државе су се упустиле у серију војних операција у Хаитију, Босни и Херцеговини, Сомалији, Судану, Авганистану, Југославији, али не и у Руанди током геноцида 1995. године.

У контексту ова два стуба изродила се идеја Сједињених Држава као незамењиве нације – једине државе која „има моћ да гарантује глобалну безбедност“ (Blumenthal, 2002, p. 163). Наведена фраза послужила је као легитимизација спољнополитичког понашања Сједињених Држава у смислу проширивања и ангажовања. Аргумент за потпору те тврдње се може пронаћи у чињеници да је фразу осмислио Сидни Блументал (Sidney Blumenthal) који је био саветник Била Клинтона за односе с јавношћу. Након помињања фразе помоћнику тадашње секретарке Стејт департмента Медлин Олбрајт (Madeleine Albright), убрзо се формулација незамењиве нације почела појављивати у њеним говорима (Blumenthal, 2002, p. 163). У деценији након окончања Хладног рата, Сједињене Државе су настојале учврстити своју позицију у међународном систему кроз активну промоцију проширивања којим би се учврстила контрола Сједињених Држава у кључним регионима њихових интереса. Иако можда не у примарном смислу, такав поступак би додатно омогућио превенцији појављивања нових супарника америчком примату јер би спречио могућност ширења сфера утицаја потенцијалних изазивача. Са друге стране, кроз имплементацију ангажовања, Сједињене Државе би се поставиле као примарни гарант мира у свету, чиме њихова материјална надмоћ и хегемонија над међународним системом не би деловала као претећа већини држава света који се придржавају њихових правила игре.

5.4.2. 11. септембар: нежељена последица велике стратегије обуздавања?

Примарна сврха велика стратегија обуздавања, као и сваке друге велике стратегије, јесте минимум очување безбедности државе која је развија и имплементира. Уколико не доприноси очувању и увећању безбедности државе упитно је да ли уопште можемо говорити о сврсисходности концепције велике стратегије. Међутим, с обзиром на изразиту комплексност међународног система, како можемо са сигурношћу знати да имплементација одређене велике стратегије неће имати негативних и непредвиђених последица које ће заправо довести до умањивања свеукупне безбедности државе. Управо се такав случај може пронаћи код велике стратегије обуздавања. Са изузетком Кубанске ракетне кризе, током целокупног трајања Хладног рата Сједињене Државе се нису нашле у ситуацији где би непосредна безбедност њихове државе била доведена у питање. Иако је било близу тога, чак и у случају Кубанске кризе није дошло до непосредног угрожавања Сједињених Држава на њиховој територији. Добрим делом је идеја дугог мира Џона Луиса Гадиса проистекла на чињеници да током Хладног рата није било нити толико сукоба, нити сукоба толиког интензитета као што је случај са ранијим историјским периодима. Међутим, 11. септембра 2001. године до таквог сценарија је дошло када је терористичка организација Ал Каида извела нападе на територији Сједињених Држава у којима су хиљаде америчких грађана настрадале у сопственим градовима.

Пре било каквог разматрања 11. септембра као нежељене последице обуздавања неопходно је јасно нагласити да муџехадини, талибани и Ал Каида не представљају различите називе истоветних организација. Термин муџехедин се у контексту рата у Авганистану током и након совјетске инвазије односио на све исламистичке борце који су се супротстављали Совјетима и централној власти Авганистана. То је представљао генералан назив који се односио на мноштво различитих група које су се бориле а не назив једне централне организације. Након окончања Совјетског присуства у Авганистану, као једна од фракција у оквиру муџехадина појавили су се талибани, док је Ал Каида представљала потпуно другу организацију независну од талибана. Разлике између њих су многобројне и задиру дубоко у исламску теологију, што превазилази оквире овог истраживања. Међутим, од пресудног значаја за разумевање даљих аргумената јесте потреба за строгом дистинкцијом између ових група како не би дошло до забуне или погрешног закључка.

С обзиром да су од почетака Операције Циклон, и касније кроз подстратегију потискивања као кључном сегменту Реганове доктрине, Сједињене Државе активно подржавале муџехадине у борби против Совјетског Савеза постоји врло извесна могућност да је део те подршке у виду финансија, опреме и обуке завршио и код оних појединаца који ће касније формирати Ал Каиду. Овај аргумент не представља новину у истраживачкој пракси (Cooley, 2002; Coll, 2004). Али као што има заговорника, тако има и аутора који су одбацили наведену тврдњу (Roy, 2004; Sageman, 2004). Аргумент који се овде истиче није да су Сједињене Америчке Државе непосредно опремале и обучавале чланове Ал Каиде. Постоји разлика између непосредне подршке члановима Ал Каиде од стране Сједињених Држава и тврдње да је 11. септембар представљао нежељену последицу обуздавања. Креирајући контекст у којем се исламски фундаментализам активно подржавао и потпомагао зарад борбе против Совјета, постоји основана сумња да су Сједињене Државе индиректно креирале плодно тле на ком је Ал Каида настала и успела да постане оно што је била у тренутку напада на Њујорк и Вашингтон.

Уколико прихватимо претпоставку да је током десет година колико су Сједињене Државе опремале и подржавале муџехадине дошло и до индиректне подршке оним елементима који ће касније формирати Ал Каиду, у том случају је имплементација велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата заправо индиректно довела до најзначајнијег угрожавања безбедности Сједињених Држава још од напада на Перл Харбор 1941. године. Овде је свакако реч о истицању корелације пре него каузалности. Међутим и утврђивање корелације бива довољно да се запитамо – да ли је заправо имплементација велике стратегије обуздавања учинила Сједињене Државе објективно мање безбедним? Такође представља проблем што је и даље значајни удео података остао класификован ознаком тајности, као и чињенице да се спровођење тајних операција те врсте не може у потпуности документовати да бисмо у овом тренутку дошли до конкретног одговора. Али из такве перспективе, основано се може довести у питање сама делотворност обуздавања, нарочито из визуре ефективности исхода, јер велика стратегија која је произвела објективно небезбедније међународно окружење се не може сматрати делотвором.

ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ

ДЕЛОТВОРНОСТ ВЕЛИКЕ СТРАТЕГИЈЕ ОБУЗДАВАЊА, 1979-1989

„Тест добре теорије лежи у њеној могућности да објасни прошлост, јер једино ако то учини ми можемо веровати шта нам може рећи о будућности“

Џон Луис Гедис (Gaddis, 2018, p.10)

Приказати потпуну историју хладноратовског понашања Сједињених Држава *vis-à-vis* Совјетском Савезу представља заиста захтеван и помало обесхрабрујућ задатак – задатак с којим смо се суочили у претходном поглављу. У полувековној историји њене имплементације, бројни појединци су оставили свој печат на велику стратегију обуздавања и директно или индиректно обликовали њену форму у годинама које су уследиле. Да би се остварио потпунији увид у саме догађаје током треће фазе Хладног рата и одлука са којима су се суочиле администрације Џимија Картера, Роналда Регана и Џорџа Буша старијег, било је потребно превазићи постављени временски оквир овог истраживање. Из тог разлога су биле приказане основне одлике велике стратегије обуздавања у форми у којој је била примењивана од почетака Хладног рата и администрације Харија Трумана, све до администрације Била Клинтона након окончања Хладног рата. Међутим, целокупно разматрање у претходном поглављу односило се на представљање догађаја, одлука и приступа обуздавању од стране Сједињених Америчких Држава али не и њиховом пуном разумевању и објашњавању. Посматране саме по себи, пружене секвенце догађаја нам говоре шта је било, али не и зашто је било, и из перспективе овог истраживања најважније – да ли је било делотворно.

Ипак, утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања представља само један део наше централне истраживачке загонетке. Као што је истакнуто у уводном поглављу ове дисертације, у складу са примарним истраживачким циљем пружања генерализованог специфичног објашњења велике стратегије обуздавања ми не тежимо само утврђивању делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата, већ и идентификацији каузалног механизма који лежи иза делотворности велике стратегије. Није довољно пружити одговор само на истраживачко питање П1б: *Да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна*, већ и на истраживачко питање П1а: *Шта чини велику стратегију делотворном*. Тиме се пружа шири допринос кроз пружање допуне празнини у постојећој литератури, јер како смо више пута нагласили „истраживачи знају зачуђујуће мало о детерминантама ефективности“ (Friedman Lissner, 2018, p. 67) велике стратегије. Наведену празнину је могуће допунити само кроз идентификацију каузалног механизма који би био примењив како за случајеве који су били, тако и за случајеве који долазе. Да бисмо то учинили потребна нам је добра теорија.

У четвртом поглављу, и нешто сажетије у другом, пружен је детаљан осврт на постојеће теорије средњег домета које нам могу помоћи да разумемо делотворност велике стратегије обуздавања. Међутим, како постоји врло ограничена литература по питању делотворности велике стратегије, без емпиријске провере постулата постојећих теорија

ми не можемо са сигурношћу тврдити да идентификовани теоријски оквири пружају адекватно генерализовано специфично објашњење које можемо примењивати и у испитивањима делотворности других великих стратегија. Отуда и цитат са почетка овог поглавља – једини начин да идентификујемо добру теорију делотворности велике стратегије јесте да је применимо на објашњавање прошлости. Уколико постојећи теоријски оквири могу адекватно да нам објасне да ли је велика стратегија обуздавања Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата била ефективна, онда нам могу помоћи да разумемо шта чини велику стратегију делотворном али и значајније да нам веродостојно укажу на делотворност великих стратегија које долазе.

Циљ шестог поглавља ове дисертације јесте нешто ужи у односу на претходну расправу и односи се искључиво на утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања између 1979. и 1989. године. У складу са постављеним истраживачким питањима, у овом поглављу ће бити пружен одговор на секундарно истраживачко питање П5: *Да ли постојећим теоријским оквирима можемо пружити адекватно објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. и 1989. године, и два терцијарна истраживачка питања која обухвата - П5.1: Да ли хипотеза, произашла из теоријског оквира 1 – теорије равнотеже интереса – пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године, као и П5.2: Да ли хипотеза, произашла из теоријског оквира 2 – приступа стратешкој култури Бредлија Клајна – пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године?* С обзиром на претпостављену немогућност ових теоријских оквира да пруже адекватно генерализовано специфично објашњење – што ће у накнадним поглављима бити и приказано, у овом поглављу ће такође бити пружен одговор и на секундарно истраживачко питање П6: *Којим теоријским оквиром (генерализованим независним и интервенишућим варијаблама) можемо прецизније утврдити да ли је велика стратегија обуздавања САД-а, између 1979. године и 1989. године, била делотворна.* На основу свих наведених одговора, доћи ћемо и до одговора на примарно истраживачко питање П1б: *Да ли је велика стратегија обуздавања САД била делотворна.*

У складу с наведеним, у првом делу овог рада биће тестирана теорија равнотеже интереса Рандала Швелера из перспективе делотворности велике стратегије обуздавања. У другом делу ће такође из перспективе делотворности велике стратегије бити тестиран приступ стратешкој култури Бредлија Клајна. У потпоглављима оба дела аутор ће на основу података представљених у претходном поглављу утврдити вредности независних и интервенишућих варијабли сваке теорије средњег домета и тестирати их зарад утврђивања неопходности идентификованих варијабли за утврђивање узрочног закључка. На крају првог и другог дела, аутор ће навести разлоге зашто обе теорије средњег домета, иако полажу обруч тест, не пружају адекватно генерализовано специфично објашњење. У трећем делу аутор ће тестирати геополитички приступ великој стратегији, развијен за потребе овог истраживања кроз „где има дима“ тест. Коначно, у последњем делу овог поглавља биће пружен одговор на друго примарно истраживачко питање.

6.1. Равнотежа интереса и делотворност велике стратегије обуздавања

Теорија равнотеже интереса Рандала Швелера представља прву идентификовану теорију средњег домета којом ћемо приступити сагледавању емпиријске грађе из претходног поглавља зарад утврђивања делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата. Као што смо већ истакли, теорија равнотеже интереса види велику стратегију као производ две кључне независне варијабле – дистрибуције моћи у међународном систему и стратешког интереса државе која је у питању. Расправа о односу између две централне варијабле, као и каузалног механизма теорије равнотеже интереса у четвртом поглављу ове дисертације је била потребна да бисмо могли генерисати конкретне хипотезе о делотворности велике стратегије. Владимир Трапара је у праву при истицању да, код теорије равнотеже интереса, „утврђивање односа снага полова...пресудно је за формулисање хипотеза о динамици система и понашању држава у њему“ (Трапара, 2014, р. 168). (Не)успех одређеног делања произилази из дистрибуције моћи. Међутим, уважавајући димензију ефикасности процеса велике стратегије, питање стратешког интереса Сједињених Држава је подједнако значајно, ако не и значајније. Разлог томе је што су, из перспективе утврђивања делотворности велике стратегије обуздавања, већ при самој идентификацији равнотеже интереса као могуће теорије средњег домета приметна два значајна изазова у теоријском и емпиријском погледу.

Прво, Швелеров теоријски модел је изразито погодан за пружање објашњења у готово свим структуралним ситуацијама осим стабилног биполарног система. Ако узмемо запажање Брока Тесмана (Brock F. Tessman) да сви варијетети међународног система (униполарни, биполарни, мултиполарни) могу бити или у процесу концентрације – када се дистрибуција моћи у систему консолидује, или у процесу деконцентрације – када долази до дифузије у дистрибуцији моћи а да при том нужно долази и до промене поларности самог система, консолидовани биполарни систем представља најтежи случај за теорију равнотеже интереса (Tessman, 2012). Није случајност што се Швелер фокусира управо на међународне околности непосредно пред почетак Другог светског рата, када се међународни систем могао посматрати као деконцентрисани триполарни систем, с обзиром да у таквим структуралним околностима пред државама стоји изразито широк опсег могућих стратешких опција. Као што ће бити приказано у наредном поглављу, дистрибуција моћи у међународном систему током треће фазе Хладног рата је управо представљала консолидовани биполарни систем с обзиром да су Совјети до краја друге фазе сустигли Сједињене Државе у моћи.

Друго, додатан изазов теорије равнотеже интереса јесте како посматрати Сједињене Државе – као ревизионистичку или *status quo* државу? Проблем јесте што се начелно аргументи могу пронаћи за оба случаја у зависности да ли посматрамо питање ревизионизма и *status quo* попут Швелера – где је свака тежња за стицањем добити ревизионизам, или у складу са прихваћенијим ставом у академској зајединици – где се *status quo* и ревизионизам дефинишу у складу са односом према простојећем међународном поретку. Као што смо раније навели, ми ћемо приступити у складу са прихваћенијим ставом које произилази из односа према постојећем међународном

поретку с обзиром да су Сједињене Државе у посматраном периоду истовремено и тежиле самоочувању у једној сфери, али и стицању ограничених добити у другој сфери. Ово уједно представља значајнији изазов у односу на претходни. Иако захтевно, теоријом равнотеже интереса је ипак могуће објаснити понашање држава у консолидованим биполарним системима, и када се посматрају стратешке интеракције између два консолидована пола. Међутим у таквим структуралним околностима, питање стратешког интереса држава постаје релевантнија варијабла за разумевање како понашања држава *en general*, тако и за утврђивање делотворности велике стратегије.

Упркос постојању наведена два изазова, равнотежа интереса је са теоријске тачке гледишта једна од најпогоднијих теорија средњег домета за испитивање делотворности велике стратегије обуздавања јер представља неокласични приступ традиције реализма у којем је држава виђена као изразито проактиван актер. У складу са појмовним одређењем велике стратегије, питање проактивности је врло значајно како за разматрање велике стратегије, тако и за утврђивање њене делотворности. Са друге стране, питање проактивности је нарочито значајно када говоримо о суперсилама као што су Сједињене Америчке Државе. Иако јесте тачно да су у одређеним периодима Хладног рата Сједињене Државе биле пасивнији актер, исто се не може рећи за трећу фазу Хладног рата, осим делимично на самом почетку совјетске инвазије на Авганистан. Међутим и у том случају је Картерова администрација кроз Операцију Циклон и Картерову доктрину проактивно делала у правцу обуздавања Совјетског Савеза. Даља имплементација велике стратегије обуздавања под Роналдом Реганом била је врло проактивна и тиме додатно допринела томе да теорија равнотеже интереса буде погодна за утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања у овом периоду.

Конкретна предвиђања и хипотезе теорије равнотеже интереса о делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата у многоструко зависе од природе стратешког интереса Сједињених Држава у овом периоду. Иако је значајно приказати и дистрибуцију моћи у међународном систему између 1979. и 1989. године, за конкретна предвиђања је значајније утврдити да ли су Сједињене Државе представљале ревизионистичку или *status quo* државу. Штавише, од утврђене вредности варијабле стратешког интереса зависи и која емпиријска опсервација ће представљати неопходан услов за утврђивање узрочног закључка. Генерална хипотеза теорије равнотеже интереса гласи да је велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата *била делотворна ако су модификације велике стратегије обуздавања биле у складу са стратешким интересом Сједињених Држава и њеним положајем у дистрибуцији моћи*. Прихватајући позицију Сједињених Држава као суперсиле у тадашњој дистрибуцији моћи, да би се избегло прејудуирање стратешког интереса Сједињених Држава, генералну хипотезу можемо разложити на две појединачне хипотезе које су међусобно искључиве: ако је стратешки интерес Сједињених Држава био одржавање *status quo*, велика стратегија обуздавања је била делотворна ако је имала одлике понашања сродног уравнотеживању, у настојању Сједињених Држава да очувају постојећи међународни поредак; са друге стране, ако је стратешки интерес Сједињених Држава био ревизионизам, велика стратегија обуздавања је била делотворна ако је имала одлике понашања агресије уз прихватање ризика, којом су Сједињене Државе биле спремне на високе трошкове да би модификовале међународни

поретак. Посматрано из перспективе ефективности процеса велике стратегије, које смо означили као пригодније у односу на ефективност исхода, наведена очекивања теорије равнотеже интереса одговарају првенствено њеном првом лицу. То значи да делотворност велике стратегије почива на односу између жељеног међународног поретка – посматраног кроз стратешки интерес Сједињених Држава, и велике стратегије која би до таквог међународног поретка довела – велике стратегије која би садржала елементе сродне уравнотеживању или агресивног понашања које би прихватило значајне ризике зарад достизања жељеног међународног поретка.

6.1.1. Дистрибуција моћи током треће фазе Хладног рата

Током целокупног трајања Хладног рата, Сједињене Државе и Совјетски Савез били су једине две суперсиле. Иако аутори попут Роберта Киохејна (Robert Keohane) истичу да је током Хладног рата постојала хегемонија Сједињених Држава, оне нису биле толико моћније од Совјетског Савеза да би могли унилатерално делати без значајних последица (Keohane, 2005). Теза о хегемонији Сједињених Држава могућа је искључиво током првих пар година Хладног рата, све док Совјетски Савез није развио нуклеарно оружје. Евентуално, могуће је пружити аргумент да је постојала доминација Сједињених Држава у дистрибуцији моћи све до тренутка док Совјетски Савез није развио ИСВМ и способност другог удара пред крај Ајзенхауерове администрације и током администрација Кенедија и Џонсона. Поседовање нуклеарног оружја и ефективних система доставе нуклеарних бојевих глава представљају значајан проблем за структуралне приступе међународној безбедности који почивају на калкулусу моћи. Разлог томе је чињеница што нуклеарно оружје представља можда и најзначајнији структурални модификатор (Taliaferro, 2000/01; Mearsheimer, 2001)

Када је Совјетски Савез, током трајања друге фазе Хладног рата, сустигао Сједињене Државе по питању стратешког нуклеарног наоружања, па чак и престигао у погледу националних капацитета, виђење Сједињених Држава као преобладајуће војне силе у дистрибуцији моћи једноставно није тачно. Подаци потврђују ту тезу. Просечан композитни индекс националних способности (Composite Index of National Capability) Сједињених Држава током целокупног трајања Хладног рата био је 0.197, док у случају Совјетског Савеза био 0.1676 – тиме наизглед потврђујући тезу материјалне надмоћи Сједињених Држава (Correlates of War, 2022). Међутим, уколико се фокусирамо искључиво на трећу фазу Хладног рата просечан индекс Сједињених Држава био је 0.136 док је у случају Совјетског Савеза чак био нешто већи од хладноратовског просека 0.1681 (Correlates of War, 2022). У Табели 6 приказане су промене у вредности композитног индекса националних способности Сједињених Држава и Совјетског Савеза током треће фазе Хладног рата. Осим Кине, која је имала просечну вредност индекса приближну двома суперсилама од 0.116, остале велике силе тог периода (Уједињено Краљевство, Француска, Јапан) су имале значајно нижу просечну вредност индекса (Correlates of War, 2022). Иако је према овим подацима Кина имала адекватан ниво националних способности да буде део корпуса суперсила, ограничења њиховог стратешког наоружања – нуклеарног оружја и система достављања, као и инструмената

принуде попут носача авиона, је била недовољна да би се равноправно носила са Сједињеним Државама и Совјетским Савезом.¹⁰¹

Табела 6: Композитни индекс националних способности Сједињених Држава и Совјетског Савеза, 1979-1989 (Correlates of War, 2022)

Година	Држава	
	Сједињене Државе	Совјетски Савез
1979.	0.137216	0.167325
1980.	0.133115	0.168693
1981.	0.138007	0.169494
1982.	0.129589	0.171492
1983.	0.132942	0.172175
1984.	0.135594	0.169802
1985.	0.137315	0.17565
1986.	0.135287	0.174537
1987.	0.134029	0.173181
1988.	0.134469	0.170656
1989.	0.148239	0.13682
Просек	0.136	0.1681

Међутим, Иницијатива стратешке одбране и модернизација стратешког наоружања током Реганове администрације, је до краја треће фазе Хладног рата преокренуло однос у националним способностима између две суперсиле до 1989. године. Постепен пораст финансијских издвајања и улагања у оружане снаге и стратешке нуклеарне капацитете Сједињених Држава, који је приказан у Табели 4 на страни 195, допринео је да вредност индекса националних способности порасте са 0.1296 у 1982. години до 0.1482 у 1989. години. У подацима је приметно постојање пада вредности индекса између 1985 и 1988 године у случају обе државе, што се подудара са процесом поновног приближавања између Сједињених Држава и Совјетског Савеза током самита у Женеви, Рејкјавику, Вашингтону и Москви. Међутим, не треба заборавити чињеницу да је Совјетски Савез између 1979. и 1988. године био војно присутан у Авганистану, што је несумњиво довело до пораста вредности индекса националних способности (пре свега у домену војних издавања и војног персонала) и тиме прикрило стваран однос моћи *vis-à-vis* Сједињеним Државама.

На основу свега реченог, можемо закључити да је током треће фазе Хладног рата дистрибуција моћи у међународном систему била релативно подједнака између Сједињених Држава и Совјетског Савеза. У односу на остале државе међународног система, ове две државе су биле значајно супериорније уз једини изузетак Кине. Ипак, вредност композитног индекса националних способности Кине се не може посматрати као веродостојан одраз њене националне моћи – због високе популације, велике стајаће војске и недовољног степена технолошког развоја, као и чињенице да се Кинеска политика у овом тренутку и даље ослањала на геополитичку тријангулацију која је

¹⁰¹ Проблем са методологијом Композитног индекса националних способности јесте што фаворизује многољудне државе у односу на војно и технолошки развијеније државе. Слична ситуација је и по питању држава које поседују многобројнију стајаћу војску у односу на државе које имају мању професионалну војску. Из тог разлога државе попут Кине или Индије које имају високу популацију се често налазе на врху листе држава према овом индексу, као и државе попут Северне Кореје које имају огромну стајаћу војску.

била постављена још од Никсона и Кисинџера. Због релативно подједнаког стања у националним способностима и предоминантности Сједињених Држава и Совјетског Савеза у дистрибуцији моћи, трећу фазу Хладног рата можемо посматрати као биполаран међународни систем. Чињеница да све до 1989. године, када је фактички дошло до окончања Хладног рата и назнака распада Источног блока, Сједињене Државе нису претекле Совјетски Савез у националним способностима, биполаран систем током треће фазе Хладног рата представља консолидован биполарни систем у којем је обема странама било јасно да су две војно најсупериорније државе – што је додатно потврђено кроз бројне изјаве лидера обе државе. Иницијатива стратешке одбране, коју су Совјети желели да зауставе преговорима, јесте упућивала на могућност доласка деконсолидације међународног система. Међутим, све до догађаја 1989. године су Совјети ипак били у стању да, уважавајући значајне напоре, парирају Сједињеним Државама.

6.1.2. Стратешки интерес Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата

За разлику од вредности варијабле дистрибуције моћи, питање стратешког интереса Сједињених Држава је, како смо већ истакли, знатно комплексније одредити. Кључни проблем лежи у утврђивању стратешког интереса Сједињених Држава током Реганове администрације с обзиром да је сам Реган исказивао одлике и ревизионизма и очувања *status quo*. Уколико посматрамо у ширем временском обухвату целокупног трајања Хладног рата, евидентно је да је стратешки интерес Сједињених Држава представљао очување *status quo*. Централна идеја велике стратегије обуздавања и јесте била да се спречи ширење Совјетског Савеза да би они коначно постали мирољубиви, то јест прихватили правила послератног међународног поретка. Међутим, како је трајање Хладног рата одмицало, и како су бројне кризе израћале, обуздавање је постало колико тежња за Совјетским прихватањем правила међународног поретка, толико и борба за надмоћ. Већ су Ниц и касније Дулс, током Труманове и Ајзенхауерове администрације, модификовали изворну Кенанову идеју обуздавања у знатно агресивнији облик у којем су оружане снаге и употреба војне моћи преузели примат у односу на економско и идеолошко сучељавање. Већ је Ајзенхауерова администрација била скептична према постојећем *status quo* између Сједињених Држава и Совјетског Савеза (Krebs, 2001, р. xv).

Независно од тога да ли је била реч о симетричној или асиметричној форми обуздавања, већ током прве фазе Хладног рата је настојање да се очува *status quo* било полако померано у правцу борбе за стицањем ситних добити. Под Аланом Дулсом као директором ЦИА, Ајзенхауерова администрација је спровела преврате у Гватемали и Ирану како би остварила стратешко преимућство и поред тадашњег, превасходно реактивног понашања. До Кенедијеве администрације је постало јасно да је обуздавање Совјетског Савеза уједно и борба да се спречи могућност да директно угрозе безбедност Сједињених Држава колико, па можда чак и више од њихове тежње да очувају постојећи међународни поредак тиме што би приморали Совјетски Савез да прихвати правила тог поретка. Штавише, целокупна друга фаза Хладног рата представљала је

одраз настојања да се ситуације попут Кубанске ракетне кризе избегну. Међутим, током друге фазе Хладног рата су Сједињене Државе можда и највише учиниле у правцу одржавања *status quo*, пре свега кроз Кисинџерову геополитичку тријангулацију која је искористила растуће тензије на релацији Москва-Пекинг за обуздавање дотадашњег агресивног делања Совјетског Савеза и Кине. Накнадним Споразумом из Хелсинкија и потписивањем SALT I током Фордове администрације, као и Споразумима из Кемп Дејвида и потписивањем SALT II током Картерове администрације је стратешки интерес за очувањем *status quo* је и практично био манифестован кроз понашање Сједињених Држава.

Совјетско достизање Сједињених Држава у војној моћи и стратешком нуклеарном наоружању, Иранска и Саур револуција, као и крах детанта изазван инвазијом Совјетског Савеза на Авганистан промениле су околности у којима је стратешки интерес Сједињених Држава био одржавање *status quo*. Међутим, поставља се питање да ли је промена околности уједно и довела до промене стратешког интереса Сједињених Држава? Током првих година треће фазе Хладног рата, одговор је био релативно јасан – стратешки интерес Сједињених Држава је остао одржавање *status quo*. Упркос томе што се бојкот учешћа на Олимпијским играма у Москви 1980. године може протумачити као ревизионистичка одлука Сједињених Држава, у складу са прва три индикатора ревизионистичке или *status quo* државе која се тиче учешћа у међународним институцијама, упитно је у којој мери је то било суштинско пре него симболичко испуњавање наведених критеријума. Једноставно речено, ова одлука се не може упоредити са понашањем Совјетског Савеза у Уједињеним нацијама током претходних фаза Хладног рата, које су Брежњевљевом министру спољних послова Громику и дале надимак Мистер Њет, када су активно бојкотовали рад Савета безбедности. Сједињене Државе су према првом индикатору имале висок степен учешћа у међународним институцијама, прихватили су норме међународне заједнице, и нису изазивали правила међународних институција и заједнице током првих година треће фазе Хладног рата (Johnston, 2003, p. 11). Штавише, Картерова администрација није испуњавала ни преостала два индикатора која се тичу односа према дистрибуцији материјалне моћи, с обзиром да за време Картера није дошло до тежњи за „радикалном редистрибуцијом материјалне моћи у међународном систему...нити је...понашање било усмерено примарно на остваривање такве редистрибуције моћи“ (Johnson, 2003, p. 11). Картерова доктрина и Операција Циклон, представљали су ослањање на постојеће изворе материјалне моћи, којима се тежило очувању постојећег стања у Авганистану и Персијском заливу.

Међутим, управо по питањима последња два индикатора настаје значајан проблем када на место председника Сједињених Држава долази Роналд Реган. Рапидно увећање издвајања за одбрану и покретање Иницијативе стратешке одбране показивали су интерес Сједињених Држава да доведу до редистрибуције материјалне моћи у систему у своју корист. Када томе придодемо логику игре нулте суме, исказану кроз констатацију ми победимо-они изгубе, али и бројне Реганове говоре током његовог првог мандата, елементи ревизионистичког интереса постају и више него видљиви. Подстратегија потискивања у Никарагви, Анголи и Авганистану, као и, макар реторичка, подршка Солидарности у Пољској је такође указивала на ревизионистичке

елементе у стратешком интересу Сједињених Држава. У сва три случаја су на власти били комунистички режими где су Сједињене Државе подржавале покрете који су се борили за промене у правцу који је одговарао Сједињеним Државама, али и претила да доведе до промене положаја Совјетског Савеза у дистрибуцији моћи тиме што би умањила њихове сфере утицаја. Још један индикатор ревизионистичког стратешког интереса Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата који је повезан са имплементацијом потискивања јесте честа опструкција рада Уједињених нација у овом периоду кроз честу употребу вета да би спречили резолуције Савета безбедности које су се односиле на сукобе у поменутиим државама (осим Авганистана) (Schinlmaur, 2001, pp. 230-231).

Ипак, контратежа наведеним емпиријским потврдама ревизионистичких елемената стратешког интереса Сједињених Држава се може пронаћи у чињеници да оне нису испуњавале вредности прва три критеријума да бисмо означили Сједињене Државе као ревизионистичку државу. Током целокупног периода треће фазе Хладног рата, Сједињене Државе су учествовале у раду међународних институција и прихватале правила и норме заједнице. Чак и чињеница да су Сједињене Државе опструисале рад Савета безбедности Уједињених нација не упућује на то да су биле против међународних институција и поретка који је успостављен након Другог светског рата, већ делање кроз механизме успостављене тим поретком. Покушај да се подстратегија потискивања представи као кршење норми Уједињених нација јесте могуће са правне тачке гледишта, али не и из перспективе међународне безбедности с обзиром да би онда готово свака држава међународног система била ревизионистичка. Поред тога, покретање нових преговора о наоружању, којим се није само тежило контроли већ и редукцији наоружања није у складу са ревизионистичким вредностима последња два индикатора. Слична је ситуација и са преговорима са Совјетским Савезом након 1985. године и доласка Горбачова на власт. У готово сваком говору након 1985. године, Реган је позивао на међусобно разумевање и мир између Сједињених Држава и Совјетског Савеза. До краја Регановог другог мандата, када су се Совјети повлачили из Авганистана, није дошло до радикалне промене међународног система већ суштински до повратка у стање пред инвазију на Авганистан – стање са којим су Сједињене Државе биле и више него задовољне.

У емпиријској грађи могуће је пронаћи елементе и ревизионистичке и *status quo* вредности стратешког интереса Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата. Иако је тачно да је сам Реган, као и чланови његове администрације, посматрао Совјетски Савез као „злу империју“ против које је неопходно покренути „крсташки рат за слободу“ и остварити „мир кроз снагу“, то не упућује на ревизионистичку природу стратешког интереса Сједињених Држава. Разлог томе је што се сви ови поступци узимају изван контекста отпочињања треће фазе Хладног рата и међународних околности у којима су се ови догађаји одвијали. Погоршање односа и перцепција да ће се Совјетски Савез проширити дубље у Персијски залив и шири Блиски Исток довели су до одговора Сједињених Држава који, иако наличи на ревизионистичке тенденције, је заправо био усмерен ка одржавању, или боље речено повратку у *status quo* пре инвазије на Авганистан. Због тога се пружање подршке групама које су се бориле

против комунистичких власти у својим државама, као и рапидно увећање војне моћи пре може посматрати као одраз *status quo* интереса *quo* пре него ревизионистичког.

6.1.3. Делотворност велике стратегије обуздавања према теорији равнотеже интереса

Знајући вредности обе варијабле теорије равнотеже интереса, теоријско очекивање делотворности обуздавања јесте да ће имати одлике сродне уравнотеживању у настојању да се очува постојећи међународни поредак. Када је Швелер пружио своја теоријска очекивања, он је то учинио првенствено из перспективе уравнотежујућег понашања и шлеповања (Schweller, 1994, p. 100). Међутим, пошто пред државама постоје шире стратешке опције осим уравнотеживања и шлеповања, у идентификованој хипотези понашања је искоришћена „формулација сродно уравнотеживању“. Под тиме се конкретно мисли да је очекивано понашање суперсиле чији је стратешки интерес очување *status quo* да приступи понашању којим „одвраћа моћне ревизионистичке државе од агресије“ (Schweller, 1994, p. 101). Иако у начелу постоји могућност имплементације стратегије пребацивања одговорности (buckpassing) и у случају таквих држава, то није примењиво на консолидоване биполарне системе јер не постоји друга држава која би могла да преузме одговорност. Начелно говорећи, ми можемо велику стратегију обуздавања посматрати као сродну уравнотеживању с обзиром да обе стратегије почивају на сучељавању са изазивачем – уравнотеживање тиме што би се изазивачу парирало у моћи, док се код обуздавања изазивачу парира спречавањем ширења. Обуздавање, попут уравнотеживања, тежи спречавању супарника да оствари његов стратешки интерес. Међутим обуздавање почива на идеји да је спречавање остваривања стратешког интереса могуће не само тиме што би постојала подједнака или већа моћ у односу на супарника, већ и спречавањем његовог директног ширења или ширења његовог утицаја.

То нас упућује на закључак да је почетно теоријско очекивање теорије равнотеже интереса задовољено. Када посматрамо велику стратегију обуздавања у ширем временском обухвату, њено иницијално формулисање од стране Кенана током Труманове администрације и накнадно придржавање од стране свих даљих председничких администрација је у складу са хипотезом теорије равнотеже интереса, чиме се њена делотворност потврђује. Чак и модификације велике стратегије обуздавања од стране Ајзенхауера, Кенедија и Никсона не мења базичну суштину – како велике стратегије обуздавања, тако и њене делотворности. Агресивније понашање Совјетског Савеза и Кине током Корејског рата захтевало је модификацију у виду балансирања на ивици рата. Обуздавање економским и идеолошким инструментима у првом делу Трумановог мандата не би било делотворно при супротстављању директном ангажовању совјетских и кинеских трупа у Кореји. Совјетски развој ИСВМ је учинио балансирање на ивици рата и масивну одмазду опасном, али је континуитет агресивног понашања Совјетског Савеза ипак захтевао чвршћи одговор. Кенедијев компромис кроз флексибилан одговор и постепену, намерну ескалацију је био у складу са насталим околностима. Никсонов и Кисинџеров одговор, са друге стране, представљао је можда најделотворнију варијацију велике стратегије обуздавања током

прве две фазе Хладног рата. Вештом дипломатијом и одличном проценом геополитичких околности, током Никсонове администрације је повучен можда најделотворнији потез којим би се ишло у правцу остваривања стратешког интереса, без повлачења са собом опасности са којима су се сусреле претходне администрације. Током Никсонове и Фордове администрације, првенствено заслугама Кисинџера, велика стратегија обуздавања је била изразито делотворна јер је делањем на политичко-дипломатском фронту успела да обузда Совјетски Савез и заправо допринесе већем совјетском прихватању и придржавању правила постојећег међународног поретка.

Крах детанта крајем 1970-их теорија равнотеже интереса може објаснити чињеницом да је дошло не само до совјетског сустизања Сједињених Држава у паритету моћи, већ и превазилажења, што је пробудило ревизионистичке апетите у Совјетском Савезу. Самим тиме, очекивање теорије равнотеже интереса јесте да ће Сједињене Државе модификовати велику стратегију која би садржала агресивније елементе спречавања ширења Совјетског Савеза. Картерови поступци прате ово очекивање. Иницирањем Операције Циклон, којом је пружена подршка и помоћ муџехадинима, су се Сједињене Државе агресивније ангажовале у одвраћању Совјетског Савеза у самом Авганистану. Картеровом доктрином, којом би на свако мешање ванрегионалне државе у контролу над Персијским заливом било одговорено војном силом, је такође у складу с теоријским очекивањима и упућује да је Картеров приступ обуздавању такође био делотворан.

Реганов приступ, са друге стране, показује одређене аномалије по питању делотворности велике стратегије обуздавања. Једноставно речено, модификација велике стратегије обуздавања Реганове администрације је садржала мноштво елемената агресивног понашања којим се прихватао значајан ризик. Као прво, Реган је током целокупног првог мандата показивао знаке да жели да победи Совјетски Савез, а не нужно да га обузда. Рапидно увећање потрошње на оружане снаге и покретање Иницијативе стратешке одбране, врло снажна реторика према Совјетском Савезу која је задирала и у саму унутрашњу природу совјетског система, подизање потискивања на ранг примарне подстратегije и жустра имплементација у Никарагви, Анголи и Авганистану, су све одлике велике стратегије која је врло агресивна и спремна за преузимање бројних ризика. Сама чињеница да је имплементација потискивања довела до Иран-Контра афере указује на степен ризика на који је Реганова администрација била спремна. У свему томе, инсистирање на START преговорима којим би дошло до редукције стратешког наоружања представља контрадикторност тежњи за увећањем сопствене војне моћи које је Реган иницирао и имплементирао током свог мандата.

Са друге стране, након 1985. године, појава снажног заокрета где централна одлика престаје да буде агресивна и постаје врло помирљива је контрадикторна очекивањима теорије равнотеже интереса јер се у базичном погледу Совјетско понашање није променило. До најаве повлачења совјетских трупа из Авганистана није дошло све до 1987. године. Такође значајан проблем за очекивања теорије равнотеже интереса јесу NSDD-32 и NSDD-75. Овим документима су заправо обе крајности Реганове модификације велике стратегије обуздавања јасно прописане и тиме не представљају изненадну промену у имплементацији велике стратегије. Кроз NSDD-32 и NSDD-75 је исказан приступ који почива на снажном притискању, сажимању утицаја и тежњи да се преокрене експанзионизам Совјета кроз имплементацију потискивања и увећање војне

моћи, уз истовремена настојања да се са Совјетима сарађује када дође до промена у самом Совјетском Савезу. Међутим, током 1983. године тешко да су Сједињене Државе могле очекивати да ће доћи до модификације у понашању Совјетског Савеза. Чак и током 1985. године, Самита у Женеви, као и касније током Самита у Рејкјавику, постојале су само грубе назнаке да може доћи до фундаменталне промене совјетском понашању. Заправо, инсистирање Реганове администрације на наставку Иницијативе стратешке одбране представљало је камен спотицања у разговорима што представља додатан куриозитет јер је управо то ограничавало могућност промене совјетског понашања.

Отуда, из перспективе теорије равнотеже интереса, за велику стратегију обуздавања током треће фазе Хладног рата – конкретније током администрације Роналда Регана, не можемо рећи да је била делотворна из разлога што је садржала или исувише агресивне елементе, или исувише благе елементе, при чему и једна и друга страна одудара од постављене хипотезе. Током Реганове администрације, велика стратегија обуздавања је била делотворнија за потребе једне ревизионистичке државе него за потребе једне *status quo* државе. Иако јесте било теоријски очекивано да ће инвазија Совјета на Авганистан резултовати агресивнијим сучељавањем Сједињених Држава са Совјетским ревизионистичким тенденцијама, такво очекивање је више било у правцу којим је Картер ишао него ли Реган после њега. Уколико се тежи очувању постојећег међународног поретка и настоји да Совјетски Савез прихвати норме понашања постојећег поретка, делање у правцу потискивања и сажимања Совјетског Савеза и спремност да се плати висока цена за остварење тог циља одударају од онога што теорија равнотеже интереса претпоставља – чинећи Реганову модификацију обуздавања неделотворном. Међутим, све речено представља поглед на делотворност велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата, из перспективе очекивања теорије равнотеже интереса, без постављања питања да ли су неопходни и довољни критеријуми теорије равнотеже интереса испуњени. Ако претходне пасусе посматрамо као причу испричану из визуре ове теорије, неопходно је додатно утврдити да ли је првенствено испуњен критеријум неопходности да би теорија равнотеже интереса положила тест и прескочила обруч.

6.1.4. Да ли теорија равнотеже интереса прескаче обруч?

Не постоји једноставан одговор на ово питање с обзиром да теорија равнотеже интереса истовремено и прескаче и не прескаче обруч. За теорију можемо рећи да не прескаче обруч, то јест не полаже обруч тест, ако се не утврди постојање оног емпиријског доказа који је неопходан да би каузална узрочност постојала. Најпоједностављенији пример (не)полагања обруч теста који се често помиње у литератури јесте питање да ли је осумњичени био у земљи када је убиство извршено. Да би осумњичени могао да буде убица, неопходно је да је био у земљи – те је из тог разлога присуство у земљи неопходан услов каузалне узрочности. Ако није био, он није могао да изврши убиство и самим тиме не може бити убица. Међутим, овакво поједностављење није могуће пренети на утврђивање делотворности велике стратегије кроз призму теорије равнотеже интереса. У случају тестирања теорије равнотеже интереса, када утврђујемо

делотворност велике стратегије, проблем настаје јер постоје неопходни емпиријски докази за обе, међусобно искључиве хипотезе. Иако је могуће утврдити постојање доказа да су приступи Картера и Регана имали одлике понашања сродног уравнотеживању, у настојању да се очува постојећи међународни поредак, видљиви су и докази који упућују да су Сједињене Државе биле и ревизионистичка сила. Нарочито у случају Реганове администрације, Сједињене Државе су такође приказале одлике понашања које је неопходно да бисмо потврдили и хипотезу да је велика стратегија обуздавања била делотворна јер је имала одлике понашања агресије уз прихватање ризика и спремност Сједињених Држава да преузму високе трошкове да би модификовале постојећи поредак. Једноставно речено, да би теорија равнотеже интереса прескочила обруч неопходно је да држава чији је стратешки интерес очување *status quo* тежи очувању постојећих вредности, а не да тежи за оним што тренутно не поседује. Подизање тензија, имплементација подстратегије потискивања и настојање да се доведе до сажимања утицаја Совјетског Савеза представља све само не делотворан приступ једне *status quo* државе. Неопходно је да постоје јасни докази постојања тежње да се великом стратегијом Сједињених Држава учврсти постојећи поредак или да се модификује постојећи поредак – али не и докази који су неопходни и за једно и за друго.

Тиме долазимо у стање својеврсне „Шродингерове делотворности“, према којој је обуздавање током треће фазе Хладног рата истовремено било и делотворно и неделотворно. Хипотеза је истовремено и потврђена и одбачена. Каузална узрочност истовремено и постоји и не постоји. Реган је истовремено желео да очува постојећи поредак али и да креира међународни поредак у којем је Совјетски Савез поражен. У начелу, то би донекле могло представљати само одраз неделотворности велике стратегије обуздавања током Реганове администрације. Међутим, теорија равнотеже интереса уопште не идентификује зашто је до наведеног одступања дошло. У ако-онда логици, добра теорија треба да пружи не само објашњење зашто долази до одређеног понашања, већ и објашњење зашто није дошло до одређеног понашања. Отуда, проблем теорије равнотеже интереса заправо и не лежи толико у зависној варијабли делотворности велике стратегије, у оној мери у којој промене вредности зависне варијабле нису биле пропраћене никаквим претходним променама у независним варијаблама дистрибуције моћи и стратешког интереса.

При тестирању теорије било је неопходно да се утврди постојање емпиријског доказа којим би дошло до промене у вредности пре свега стратешког интереса да би хипотеза теорије равнотеже интереса положила тест. Конкретне вредности дистрибуције моћи и стратешког интереса, када се заједнички узму у обзир, у случају обуздавања једноставно не могу да објасне зашто је Реганова администрација: а) тежила коначној победи над Совјетским Савезом; б) кроз NSDD-32 и NSDD-75 формулисала и имплементирала велику стратегију обуздавања која је била знатно агресивнија него што дистрибуција моћи и стратешки интерес налажу; в) била спремна на значајне ризике имплементације потискивања; г) тежила и увећању моћи, уз истовремену редукацију моћи кроз START; д) нагло променила понашање током другог мандата; па чак ни зашто је, ђ) Совјетски Савез уопште отпочео инвазију на Авганистан јер емпиријски подаци указују да ревизионистизам није био мотив њиховог делања.

Упркос континуираном увећавању моћи Сједињених Држава између 1979. и 1989., оне су тек 1989. године превазишле Совјетски Савез према композитном индексу националне моћи. Са друге стране, током целе треће фазе није било назнака промене у стратешком интересу Сједињених Држава. Иако Реганова администрација јесте повукла одређене потезе који су одступали од стандардног *status quo* стратешког интереса, то се тешко може протумачити на начин да су Сједињене Државе биле ревизионистичка сила.

Одговор теорије равнотеже интереса на питање да ли велика стратегија обуздавања јесте или није била делотворна једноставно не може у потпуности бити означен ни као прескочен ни као непрескочен обруч. Иако је могуће пронаћи неопходну емпиријску потврду да је велика стратегија обуздавања имала одлике сродне уравнотеживању, могуће је пронаћи неопходне потврде и да је имала одлике сродне преузимању ризика зарад стицања добити. Поред наведене контрадикторности, ова теорија не може да објасни зашто је дошло прво до изразито агресивног приступа а затим након 1985. године до врло помирљивог приступа. Нити је дошло до промене у дистрибуцији моћи, нити у стратешком интересу Сједињених Држава да би се објашњење делотворности велике стратегије обуздавања између 1979. и 1989. године могло прихватити. Штавише, није дошло до промене ни у самој великој стратегији обуздавања уколико погледамо текст докумената NSDD-32 и NSDD-75 и онога што прописују. Исказивањем контрадикторних неопходних емпиријских доказа које су непомирљиве из перспективе теорије равнотеже интереса, објашњење да велика стратегија обуздавања није била делотворна током треће фазе Хладног рата се не може уважити. Иако можемо рећи да је потврђена релевантност стратешког интереса Сједињених Држава по делотворност велике стратегије обуздавања, сам одговор да ли велика стратегија обуздавања јесте или није била делотворна не може бити прихваћен. На основу реченог можемо закључити да нам хипотеза произашла из теорије равнотеже интереса не пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата.

6.2. Култура, дискурс и делотворност обуздавања

У литератури могуће је пронаћи цитат који се приписује Роналду Регану – да „у областима одбране и спољних послова, држава мора говорити једним гласом, и само је председник способан да пружи тај глас“. Међутим, на први поглед је нејасно у којој мери су ово заиста речи Роналда Регана. Јудин Виткоф, Кристофер Џоунс и Чарлс Кегли, односно Лери Џорџ (Larry N. George) пре њих, их наводе као речи Роналда Регана (Wittkopf et al., 2008, p. 327; George, 1990, p. 422). Међутим, Виткоф и сарадници не наводе извор пруженог цитата, док Џорџ стилски елегантно, али помало збуњујуће истиче да су то речи једног ауторитета. Додатан проблем представља литература међународног права у којој се могу пронаћи радови посвећени проблему „једног гласа“ (Cleveland, 2001; Moore, 2014). И поред тога, све упућује да је „ауторитет“ о којем је Џорџ говорио управо Реган с обзиром на његово реферисање на чланак самог Регана у 64. броју часописа Национални форум (*National Forum*) који издаје удружење *Phi Kappa Phi*

(George, 1990, p. 422). Значај Реганових речи, међутим, не произилази из прееминенције председника у одређивању спољнополитичког и одбрамбеног курса Сједињених Држава. Значај заправо лежи у делу да „држава мора говорити једним гласом“ ако жели да кохерентно, ефикасно, ефективно и успешно оствари своје концепције у поменутиим доменима.

Приступ стратешкој култури Бредлија Клајна у први план поставља „један глас“ – додуше не искључиво у контексту самог наратива и говорног чина, већ у ширем смислу стратешког дискурса којим државе преносе своје намере како другим државама тако и сопственим грађанима. Као што смо претходно навели, приступ стратешкој култури Бредлија Клајна почива на запажању постојања разлике између стварног и декларативног понашања, при чему државе теже да декларативним стратешким дискурсом, који је у складу са предоминантном стратешком културом, легитимишу своје стварно понашање. „Један глас“ је одраз стратешког дискурса којим се декларативно преноси и представља понашање државе на начин који је прихватљив стратешкој култури, посматраној као „систем симбола који ограничавају и омогућавају комуникацију и политику у вези са стратегијом“ (Lock, 2010, p. 700). Једноставно речено, постоје „прихватљива“ и „неприхватљива“ понашања. Границе те (не)прихватљивости поставља стратешка култура, док се стратешким дискурсом настоји стварно понашање приказати као „прихватљиво“, независно од стварне природе таквог понашања. Да би била делотворна, велика стратегија мора одисати духом „прихватљивости“.

Иако је стратешки дискурс тај који пружа легитимитет одређеном стратешком делању, велика стратегија мора бити конципирана на такав начин да је уопште могуће легитимисати такво делање. Према приступу стратешкој култури Бредлија Клајна, постојање подударности између стварног и декларативног понашања не само да није нужно, већ није ни очекивано. Једноставно речено, може постојати и више него значајна дискрепанца између онога што државе заиста раде, и онога што говоре да раде. Међутим, предуслов да бисмо одређено понашање, на пример слање оружаних снага у другу државу, (де)легитимисали тако што бисмо га означили као „хуманитарну интервенцију“ или „оружану агресију“ јесте да се оружане снаге одређене државе заиста боре у другој држави. Ако велика стратегија не садржи оне елементе који би могли бити означени као „прихватљиво“ понашање, онда се она не може посматрати као делотворна. Не смемо заборавити да дискурс није само говорни чин, већ обухвата и конкретна делања. Велика стратегија, као проактивно делање, мора рефлектовати то у довољној мери да би само понашање могло бити прихваћено. У складу са другим лицем ефективности процеса велике стратегије, велика стратегија која је „права ствар“ јесте она која је конципирана и комуницирана на такав начин да се избегну ефекти магле рата и фриксије, уз истовремено избегавање потешкоћа у придобијању унутрашње подршке, потребне за имплементацију велике стратегије. Да би била делотворна, велика стратегија мора бити праћена адекватним стратешким дискурсом, у складу са предоминантном стратешком културом.

Кључна предност приступа стратешкој култури Бредлија Клајна, у односу на теорију равнотеже интереса, јесте чињеница да је Клајн своју тезу поставио на случају стратешке културе Сједињених Држава у периоду који се поклапа са ширим временским обухватом нашег истраживања (Klein, 1988a). У свом истраживању Клајн је

пружио базичне елементе стратешке културе Сједињених Држава што нам омогућава једноставније утврђивање вредности независне варијабле овог теоријског оквира. Као што смо већ истакли, стратешка култура Сједињених Држава је током Хладног рата израсла и у предоминантну стратешку културу на глобалном нивоу с обзиром на позицију Сједињених Држава као хегемона. Иако смо у претходном поглављу навели да Сједињене Државе нису биле хегемон хладноратовског међународног система, у овом случају је реч о друкчијем поимању хегемоније – у културном, а не у материјалном смислу. У материјалном смислу, Сједињене Државе нису биле хегемон међународног система током треће фазе Хладног рата. У културном погледу, поредак након Другог светског рата је превасходно био обликован њиховим светоназором које је стратешко понашање Совјетског Савеза само подржавало и подупирало, али није било супротстављено (Klein, 1998, p. 143). У суштини, једина разлика је произилазила из тога која страна је била исправнија, и тиме није почивала на фундаментално различитим оквирима (не)прихватљивог понашања. Тиме се проблем дискрепанце између унутрдржавних и међународних ограничења (не)прихватљивог понашања избегава.

Предвиђање приступа стратешкој култури Бредлија Клајна о делотворности велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата отуда зависи од вредности варијабле стратешке културе Сједињених Држава и стратешког дискурса којим су Картерова и Реганова администрација легитимисале њихове варијације велике стратегије обуздавања. За утврђивање емпиријске опсервације која ће представљати неопходан услов да бисмо дошли до узрочног закључка потребно је пре свега дефинисати вредност независне варијабле стратешке културе. У зависности од природе стратешке културе Сједињених Држава, вредности варијабле стратешког дискурса и одлике Картеровог и Регановог приступа обуздавању могу или не морају бити у сагласности. Да би велику стратегију обуздавања током треће фазе Хладног рата означили као делотворну неопходна су два услова: да стратешки дискурс председничких администрација буде примерен стратешкој култури; односно да елементи саме модификације велике стратегије обуздавања Картерове и Реганове администрације омогућавају да буду легитимисани стратешким дискурсом. На основу тога, хипотеза приступа стратешкој култури Бредлија Клајна о делотворности велике стратегије обуздавања гласи да је велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата била делотворна јер су Картерови и Реганови приступи обуздавању омогућавали, и били праћени стратешким дискурсом којим је обуздавање легитимисано на прихватљив начин.

Ипак, и у случају приступа стратешкој култури Бредлија Клајна постоје извесне потешкоће које произилазе из међуутицаја стратешке културе и стратешког дискурса. Чињеница да је стратешки дискурс одраз стратешке културе, који истовремено учвршћује али и модификује стратешку културу имплицира да једини начин да се дође до вредности стратешке културе заправо лежи у посматрању стратешког дискурса. Једноставно речено, да бисмо знали вредност стратешке културе једини извор који можемо да посматрамо јесте стратешки дискурс. Са друге стране, да бисмо потврдили или одбацили хипотезу овог приступа, ми приступамо поређењу вредности стратешке културе и стратешког дискурса, као и одликама велике стратегије обуздавања. То нас наизглед доводи до парадокса који би увек резултовао потврдом

хипотезе. Међутим, наведену потешкоћу је могуће превазићи уколико посматрамо неопходне емпиријске доказе из друге перспективе. Ако постоји доказ који упућује да конкретан стратешки дискурси Картерове и Реганове администрације нису били уважени као прихватљиви, то се може посматрати као испуњење неопходног услова да се хипотеза одбаци.

6.2.1. Стратешка култура Сједињених Држава

У постојећој литератури могу се пронаћи многобројни радови у којима аутори настоје да представе стратешку културу Сједињених Америчких Држава (Gray, 1981; 1993; Lord, 1985; Farrell, 2005; Mahnken, 2006; Adamsky, 2008; Echevarria, 2011). Колин Греј посматра технолошку усмереност као кључну одлику стратешке културе Сједињених Држава, односно да је „заправо претерано фокусирана на машине“ (Gray, 1993, р. 1). У ширем обухвату, стратешка култура Сједињених Држава је према Греју била карактерисана менаџерским приступом, немогућношћу да схвати природу нуклеарног рата, спремности да се суочи са губитком војне надмоћности по питању нуклеарног оружја, контролом наоружања, несхватањем природе совјетских стратешких програма, и јединствености Совјетског Савеза као супарника (Gray, 1981, рр. 24-25). Тео Фарел (Theo Farrell) са друге стране, види три кључне одлике стратешке културе Сједињених Држава: „фетиш“ према технологији, тежњу за избегавањем жртава и прагматичан приступ међународном праву (Farrell, 2005, рр. 8-9). Томас Манкен опет разликује националну стратешку културу, војну стратешку културу и специфичне стратешке културе појединачних видова оружаних снага (Mahnken, 2006, рр. 19-24). И Манкен се слаже са Грејем и Фарелом да је технологија лежала у средишту стратешке културе Сједињених Држава. Донекле слично становиште пружа и Дима Адамски (Dima Adamsky) који истиче индустријски приступ ратовању који лежи у средишту стратешке културе Сједињених Држава (Adamsky, 2008, р. 35). Коначно, Антулијо Ечеварија (Antulio J. Echevarria II), такође наводи да је већина претходно поменутих елемената присутна у стратешкој култури Сједињених Држава, с тим да је он критичан према већини поменутих становишта јер, како наводи, она пре приказују начин ратовања као концепт него ли стратешку културу (Echevarria, 2011, р. 434).

Уколико погледамо процес Хладног рата и имплементацију велике стратегије обуздавања, можемо утврдити постојање бројних доказа који потврђују тезе наведених аутора. Од Мекнамаре који је на место Секретара одбране дошао из менаџерског миљеа, континуиране тежње администрација након Кенедија да избегну међусобно загарантовано уништење, негативне последице директног ангажовања у Кореји и Вијетнаму које су проузроковале бројне америчке жртве, настојање да се оствари технолошка, а не просто нумеричка супериорност у стратешком наоружању, па све до спремности да противно међународном праву утичу на промене режима у бројним државама. Међутим, сви наведени радови посматрају појам стратешке културе из визуре или прве или треће генерације. Отуда је полазиште аутора наведених студија представљало виђење стратешке културе као културолошких фактора који ограничавају опсег стратешких опција држава – односно постојање „карактеристично

Америчког начина у стратешким питањима“ (Gray, 1981, p. 22). Сједињене Државе су се одлучиле за одређене поступке због одлика сопствене културе.

Такво полазиште није у потпуности компатибилно са виђењем друге генерације, односно конкретније Бредлија Клајна, на стратешку културу. Штавише, Клајнова концепција стратешке културе омогућава пружање снажних критика већини ових становишта. Ајзенхауер и Дулс су кроз имплементацију балансирања на ивици рата били спремни и за „нуклеарну опцију“ и за слање америчких трупа да директно бране савезнике. Слично је учинињено и у случају флексибилног одговора током Кенедијеве администрације, чак уз спремност за намерну ескалацију сукоба и прихватање тезе загарантованог уништења – да Сједињене Државе поднесу било који терет и плате било коју цену. Линдон Џонсон је наставио са сличним приступом, уз слање америчких војника у Вијетнам. Картер је недвосмислено исказао спремност за употребом све расположиве војне силе у Персијском заливу. Током Реганове администрације извршене су интервенције у Гренади и Либији и, упркос Регановом виђењу међусобно загарантованог уништења као сулудом, агресивност поступака ове администрације пружала је значајне индиције понашања које је супротно идентификованој стратешкој култури поменутих аутора. Иако су наведени председници Сједињених Држава пружили оправдања сопствених одлука и предузетог понашања, то не мења чињеницу да постоје одступања. У случају готово сваке администрације Сједињених Држава можемо пронаћи доказе који иду како у прилог постављеној стратешкој култури, тако и доказе који јој противрече.

Клајнова концепција стратешке културе може да објасни наведену дискрепанцу у понашању с обзиром да разликује стварно и декларативно понашање. Није да су културни фактори ограничили опсег стратешких опција – у смислу да Сједињене Државе нису опште перципирале могућност одређеног стратешког понашања, већ је стратешка култура захтевала адекватно објашњење и оправдање предузетог стратешког понашања. На основу дистинкције између симетричног и асиметричног обуздавања је приметно да су постојеће претње и калкулус ризика и трошкова више утицали на стварно понашање Сједињених Држава него култура. Међутим, правилност постоји у дискурзивним чиновима којима су председничке администрације Сједињених Држава легитимисале стратешке одлуке и тиме избегавале фрикцију и стицале унутрашњу подршку. Клајн је управо те аспекте истакао као централне у својој анализи стратешке културе Сједињених Америчких Држава.

Према Клајну постоји неколико кључних елемената стратешке културе Сједињених Држава. Прво, то је чињеница изолованог положаја Сједињених Држава, које је окружено са два океана и две државе које јој нису реална војна претња (Klein, 1988a, p. 136). На то се надовезује други елемент који је повезан са географском изолацијом и односи се на могућност пројекције моћи у свету (Klein, 1988a, p. 136). Питање пројекције моћи се истовремено односи и на постојање технолошки развијених борбених система који омогућавају Сједињеним Државама да воде операције на удаљеним територијама. Посматрано заједно, ова три елемента креирају одлику стратешке културе према којој је Америка „држава која увек иде у рат `тамо негде`, преко мора“ (Klein, 1988a, p. 136). Поред тога, постоји још један значајан елемент стратешке културе Сједињених Држава – убеђење да, када улазе у рат „тамо негде“, њихово понашање одише „моралном и

идеолошком исправношћу“ (Klein, 1988a, p. 137). Иако сви елементи подсећају на разматрања прве и треће генерације стратешке културе, њихова интерпретација од стране Клајна се разликује од виђења поменутих генерација изучавања. За Клајна сви елементи стратешке културе Сједињених Држава упућују на убеђење у строго дефанзивни карактер стратешког понашања ове државе (Klein, 1988a, p. 138). Чак и у ситуацијама када су Сједињене Државе биле директно ангажоване у сукобима у свету, то није подразумевало одлику офанзивног понашања, већ дефанзивног. Штавише, чак се и базични основ велике стратегије обуздавања – спречавање ширења, тумачило као дефанзивна стратешка одлука. Загарантовано, и касније међусобно загарантовано уништење који су почивали на нуклеарном одвраћању су такође били схваћени као дефанзивни чинови у одбрани од злог непријатеља. Коначно, чак ни учешће у ратовима „тамо негде“ није било виђено као офанзивни чин, већ као дефанзивна борба морално и идеолошки исправне државе која је штитила универзалне вредности добра.

Међутим, упитно је да ли су се амерички ратови заиста одвијали „тамо негде“? Сваки амерички грађанин који је био мобилисан и учествовао у рату у Кореји и Вијетнаму није био удаљен од ових догађаја, као што нису биле ни њихове породице. Штавише, идеја да се ратови одвијају „тамо негде“ се може узети као објашњење зашто је терористички напад на Њујорк и Вашингтон 11. септембра доживљен као тако неприхватљив чин. Рат је дошао на америчко тло – што је представљало неприхватљиво понашање. Још упитнија је теза о строго дефанзивној природи америчког стратешког понашања, посебно током Хладног рата. Од рушења режима, до инвазија других држава, претњи масивном одмаздом и намерном ескалацијом, Сједињене Државе су приступале стратешком понашању које одудара од базичних елемената њене стратешке културе. Чак и уколико намера јесте била дефанзивна, понекад је, да би се ефективно бранило, потребно предузети изразито офанзивне кораке – што је нешто противно стратешкој култури Сједињених Држава. У овоме лежи кључна предност Клајновог виђења и Клајновог тумачења стратешке културе Сједињених Држава. Одступање од стратешког понашања које је очекивано културолошким факторима не представља недоследност теорије већ одраз реалне потребе и намере. Међутим културолошка ограничења и даље постоје и утичу на (не)прихватљивост предузетог понашања што захтева декларативно приказивање оперативног понашања као примереног стратешкој култури.

6.2.2. Стратешки дискурс Сједињених Држава између 1979. и 1989.

У случају Сједињених Држава, како истиче Клајн, „у мери у којој је политика оперативног делања била део јавне дебате, она је увек била прочишћена у аршинима езотеричног стратешког дискурса“ (Klein, 1988a, p. 138). Декларативно приказивање оперативног понашања као примереног стратешкој култури се увек одвијало кроз езотерични стратешки дискурс о којем Клајн говори. Таква настојања приметна су још од самог конципирања обуздавања као послератне велике стратегије Сједињених Држава. Не смемо заборавити да су током првих година Хладног рата Сједињене Државе уживале предоминантну материјалну и војну надмоћ, као и представљале једину државу која је поседовала нуклеарно оружје. Међутим и када је постало јасно да

је сукоб са Совјетским Савезом неизбежан, и када је Труман прогласио своју доктрину, Сједињене Државе се нису одлучиле да предузму офанзивнију и принуднију форму делања. Идеја да ће спречавањем ширења Совјетског Савеза доћи до његове пацификације и мирољубивости због (ако бисмо питали Кенана) иманентне идеолошке „неисправности“. Штавише, сама формулација Труманове доктрине одише дефанзивним карактером заштите држава које су „тамо негде“. Истоветна ситуација се поновила током Корејског рата, али само у декларативном погледу. Кроз NSC-68 је конципирано, а декларативно и „прочишћено“ једно крајње офанзивно стратешко понашање.

Слична ситуација је била и у случајевима Ајзенхауерове доктрине и наоружавања арапских држава, инвазије у Заливу свиња, као и ангажовању у Вијетнаму. У сва три случаја стратешки дискурс се огледао у заштити моралних и идеолошких вредности Сједињених Држава и у другим земљама. Сједињене Државе нису то чиниле из својих оперативних интереса, већ зато што су имале моралну дужност да помогну другим слободарским народима света у борби против комунистичке тираније. Слично је било и по питању неопходности да очувају дату реч у погледу преузетих обавеза помоћи савезницима. Са једне стране, то је било садржано у стратешком дискурсу америчких администрација током прве две фазе Хладног рата као оправдање ангажовањима широм света. Са друге стране, чак и у ситуацијама када Сједињене Државе нису биле спремне да се у оперативном смислу ангажују у подршци савезницима, стратешки дискурс јесте садржао истицање помоћи савезницима јер је то било у складу са стратешком културом моралне исправности. Поред тога, значајан аспект стратешког дискурса Сједињених Држава током прве две фазе Хладног рата било је и представљање концепција попут балансирања на ивици рата, масивне одмазде и флексибилног одговора, нарочито кроз намерну ескалацију, као строго дефанзивних. Заправо, у свим случајевима су ове концепције у оперативном смислу биле изразито офанзивне и агресивне јер су почивале на логици да ако Совјетски Савез начини најмањи чин противан интересима Сједињених Држава, биће суочен са диспропорционално снажним одговором. Иако је намерна ескалација била нешто умеренија, и у том случају је била остављена могућност загарантованог уништења. Међутим, ништа од наведеног није било део стратешког дискурса. Кенедијева чувена констатација да су Сједињене Државе спремне да „плате било коју цену, да поднесу сваки терет“ је у значајној мери изостављало да то истовремено имплицира и први нуклеарни удар на Совјетски Савез. Мекнамара јесте покушао да о томе јавно говори, али се сусрео са снажним јавним отпором таквом дискурсу (Klein, 1988a, p. 138).

Међународне околности друге фазе Хладног рата, као и модификација велике стратегије обуздавања кроз Никсонов детант омогућавале су лакше јавно оправдавање стратешког понашања. Уколико искључимо отпор ангажовању у Вијетнаму, који се свакако односио више на Џонсонову него на Никсонову администрацију, оперативно понашање је омогућавало релативно једноставно јавно оправдавање. Ослањање на дипломатију и сарадња са Совјетима, посебно по питању контроле наоружања, захтевали су значајно мање напора у формулисању адекватног стратешког дискурса. Чак је и приближавање Кини било пропраћено пригодним стратешким дискурсом који је омогућио да сарадња са другим супарником по значају буде прихваћена. Све до

Картерових успеха у потписивању SALT II и Споразума у Камп Дејвиду, председничке администрације Сједињених Држава нису имале проблема да формулишу стратешки дискурс који је био у складу са предоминантном стратешком културом.

Међутим, совјетска инвазија на Авганистан и отпочињање треће фазе Хладног рата је променила такво стање. Агресивно понашање Совјетског Савеза је захтевало неопходност знатно асертивнијег и жустријег дискурса Сједињених Држава. Стратешка култура која почива на моралној исправности у очувању слободе, одбрани вредности и савезника и пројекцији моћи „преко океана“ подразумевала је да се на Совјетску инвазију на Авганистан пружи стратешки дискурс којим ће се Совјетима ставити до знања да ће Сједињене Државе учинити све да се супротставити таквом чину. Картер се у таквим околностима није најбоље снашао. Иако је Бжежински свесно обликовао формулацију Картерове доктрине према Трумановој, у којој се јасно ставило до знања да су Сједињене Државе спремне на све да се супротставе Совјетима, овај наративни чин није био пропраћен примереним делима. Са већ пољуљаним поверењем јавног мњења након талачке кризе у Ирану, стратешки дискурс Картерове администрације није био адекватан. С једне стране, за Операцију Циклон се није знало, док је с друге стране Картерова доктрина добрим делом остала изговорена реч јер су једини покушаји практичног делања у том правцу били видљиви кроз неуспех спасавања талача у Ирану. То је добрим делом и донело Картеру епитет појединца недостојног председништва, односно најбољег председника којег је Совјетски Савез икада имао.

За разлику од Картера, Реган је био знатно бољи у јавном наступу због тога што је изворно био глумац. Али ако посматрамо и период пре него што је постао председник Сједињених Држава, дискурс Роналда Регана је одисао значајно оштријим односом према Совјетском Савезу. Током председничке кампање 1976. године то није било толико релевантно услед чињенице да је свет још увек био у фази Хладног рата током које је мирољубива коегзистенција постојала. Међутим, када је наступила трећа фаза, Реганов дискурс је био управо оно што је Сједињеним Државама требало. Идеја „мира кроз снагу“ којом би се повећала војна моћ Сједињених Држава и коју је Реган активно пропагирао током и непосредно након председничке кампање 1980. године је била потребна да би се могућност пројекције моћи остварила. Кроз бројне говоре у којима је позивао на крсташки рат за слободу, подршку слободарским покретима и народима и борбу против зле империје како је назвао Совјетски Савез, је наратив дефанзивне борбе за исправне моралне вредности Сједињених Држава. Још значајније од тога, Реганове речи биле су пропраћене и конкретним делима. Реган није само позивао на „мир кроз снагу“ већ је и приступио рапидном увећању војног буџета и покретању Иницијативе стратешке одбране. Реган није само позивао на „крсташки рат за слободу“ он је и активно подржавао тзв. слободарске покрете у Авганистану, Анголи и Никарагви. До тренутка до када је Реганова доктрина званично и прокламована, постојале су бројни показатељи да ће Реган оно што каже заправо и урадити.

То се односило како на унутрашњи план, тако и на међународни. Совјетском Савезу је било јасно да Сједињене Државе приступају увећању сопствене војне моћи и да активно потпомажу побуњеничке покрете широм света. То је било јасно и америчким савезницима. Могућност фриксије и ненамерне ескалације је Регановим стратешким дискурсом умањена. Иако совјетска „ратна стрепња“ наизглед упућује на супротно,

степен до којег је заиста дошло до „стрепње“ у Совјетском Савезу је био прецењен од стране Реганове администрације. Тврдња Горбачова да је ситуација у свету била најнепогоднија током прве половине 1980-их јесте чињеница, али је такође чињеница да до грешке у стратешкој калкулацији није дошло, што се може приписати стратешком дискурсу Реганове администрације. Други аргумент који иде у прилог против тези о позитивном стратешком дискурсу Реганове администрације јесте Иран-Контра афера. Роналд Кребс је врло експлицитан у томе да управо Иран-Контра афера упућује да је наратив националне безбедности Сједињених Држава током Регана био неповољан (Krebs, 2015). Иако то можда јесте случај, до таквог закључка се може доћи ако посматрамо Иран-Контра аферу као случај изолован од шире имплементације Реганове модификације велике стратегије обуздавања током 1980-их. Реганова администрација јесте продавала оружје Ирану, да би финансирала побуњеничку групу којој је Конгрес експлицитно забранио пружање подршке, али је у контексту ширег стратешког дискурса имплементације обуздавања то било у корист подршке правим вредностима, снажној борби и пројекцији моћи, као и за потребе одбране Сједињених Држава и њених грађана. Чињеница да је Реганова администрација „преживела“ ову аферу, док на пример Никсонова није Вотергејт, упућује на закључак да, иако стратешки дискурс Роналда Регана у том случају није био идеалан, он није био ни толико погрешан.

Још једна, врло важна карактеристика стратешког дискурса током Реганове администрације била је могућност сарадње са Совјетским Савезом. Иако кроз стратешки дискурс нису били видљиви аспекти који су постојали у NSDD-32 и NSDD-75, покретање иницијативе за START разговоре, као и истицања кроз говоре да, ако се Совјетски Савез промени, постоје могућности за сарадњу су допринеле да се транзиција у стратешком дискурсу након 1985. године лакше прихвати. Од Самита у Женеви па надаље, поједини елементи пређашњег стратешког дискурса Реганове администрације су почели да нестају из његовог јавног наступа. Инсистирање на континуитету увећања војног буџета, модернизације оружаних снага као и Иницијативе стратешке одбране јесу остале, али то више није декларативно представљано као борба против „зле империје“. У том погледу, фокус је померен са прочишћавања оперативног понашања на бази моралне исправности у борби за заштиту слободе и демократије у свету, на наглашавање дефанзивног карактера таквог понашања. То је последично довело до тога да се омогући представљање Совјетског Савеза као потенцијалног партнера и да се кроз стратешки дискурс наглашава потреба за променама у Совјетском Савезу. Када су процеси гласности и перестројке отпочели, стратешки дискурс Реганове администрације је почео да наглашава ове елементе. Кроз све накнадне самите у Рејкјавику, Вашингтону и Москви, стратешки дискурс Реганове администрације је континуирано почивао на аспектима наглашавања сарадње са Совјетским Савезом који је био у процесу промена. Коначно, у свом последњем обраћању кроз опроштајни говор, Реган је могао по последњи пут да пренесе америчкој и светској јавности стратешки дискурс којим су наглашени успеси делања његове администрације - потискивања, увећања војне моћи, приближавања и промена које су се дешавале у Совјетском Савезу. Кроз свој опроштајни говор пренесен је стратешки дискурс којим се додатно потврђивала исправност понашања Сједињених Држава током Реганове

администрације, омогућавајући каснијој администрацији Буша старијег да настави у том правцу.

6.2.3. Да ли је велика стратегија обуздавања била у складу са дискурсом Сједињених Држава?

С обзиром на разлику између стварног и декларативног понашања, логично је да постоји одређена дискрепанца између стратешког дискурса и велике стратегије обуздавања. По много чему велика стратегија обуздавања представља стварно понашање Сједињених Држава. Међутим, погрешно би било апсолутно изједначити велику стратегију и стварно понашање јер и сама велика стратегија мора у себи садржати обресе који омогућавају да се декларативним чиновима прочисти оперативно понашање. Уколико не постоји изван степен поклапања, тј. да ако постоји радикална разлика између оперативног и декларативног понашања, једноставно није могуће да се декларативним понашањем легитимише оперативно. Када кажемо склад између обуздавања и стратешког дискурса ту мислимо како на претходно наведено, тако и на то да ли је имплементација велике стратегије обуздавања била пропраћена таквим стратешким дискурсом који је успевао да прикаже оперативне аспекте обуздавања на прихватљив начин, у складу са стратешком културом. Прост чин легитимизације велике стратегије не мора нужно упућивати на њену делотворност, јер је онда могуће замислити хипотетичку ситуацију у којој би се велика стратегија која је у потпуности „погрешна ствар“ самим чином адекватне легитимизације стратешким дискурсом означила као делотворна. Делотворна велика стратегија мора да избалансира елементе и оперативног и декларативног понашања да бисмо је могли означити као делотворну.

Када погледамо шири временски обухват имплементације велике стратегије обуздавања, можемо приметити да је постојала сагласност између приступа председничких администрација Сједињених Држава обуздавању и њиховог стратешког дискурса, као и да су конкретне модификације велике стратегије обуздавања омогућавале да буду пропраћене стратешким дискурсом који је био у сагласности са стратешком културом Сједињених Држава. Прва и основна чињеница јесте што су се Сједињене Државе уопште одлучиле да као велику стратегију имплементирају управо обуздавање. Таква велика стратегија је била у складу са кључним елементима стратешке културе Сједињених Држава с обзиром да је почивала на сучељавању на далеким подручјима, са изразито дефанзивним карактеристикама и снажним убеђењем у моралну и идеолошку исправност Сједињених Држава. У случају Кенановог виђења обуздавања, једини елемент стратешке културе који је изостајао била је пројекција моћи. Међутим, то није представљало проблем с обзиром да је то брзо надомештено прокламацијом Труманове доктрине. Каснија варијација кроз NSC-68 је у својој основи била знатно захтевнија за легитимисање, с обзиром да је почивала на директном ангажовању у сукобу у Кореји и симетричнијем обуздавању. Ипак, стратешки дискурс потребе за очувањем слободних народа је помогао у прихватању таквог стратешког понашања као легитимног. Додатна предност у случају Корејског рата била је улога морнарице Сједињених Држава и искрцавања у Ичону као

централни механизам којим су Сједињене Државе оперативно делале. Касније модификације Ајзенхауера и Кенедија, које су почивале на знатно офанзивнијим карактеристикама су такође омогућавале да обуздавање буде легитимисано стратешким дискурсом који би наглашавао дефанзивну компоненту обуздавања. И балансирање на ивици рата, и масивна одмазда и намерна ескалација су у својој основи представљали реакцију, независно од степена пренаглашености реакције, на први потез Совјетског Савеза. Међутим, много делотворнија, из перспективе Клајновог приступа стратешкој култури, била је Никсонова модификација. Она је имала снажан елемент пројекције моћи кроз Никсонову доктрину, избегавање директног војног ангажовања попут оног у Вијетнаму (што се из перспективе ове теорије могло представити као неделотворан потез), али и моралну исправност кроз инсистирање на дипломатским преговорима. Остављајући по страни чињеницу да је Хрушчов знатно пре Никсона позвао на мирољубиву коегзистенцију, и обуздавање је, кроз геополитичку тријангулацију, садржало елементе који су се могли легитимисати у складу са стратешком културом Сједињених Држава, али је такође било пропраћено адекватним стратешким дискурсом.

Када посматрамо случај обуздавања током треће фазе Хладног рата из перспективе приступа стратешкој култури Бредлија Клајна, долазимо заправо до обрнутог одговора у односу на теорију равнотеже интереса – Картеров приступ обуздавању није био делотворан, док Реганов јесте. Проблем са Картеровим приступом обуздавању није толико лежао у чињеници да није омогућавао да буде декларативно представљен као легитиман, у оној мери у којој није био пропраћен адекватним стратешким дискурсом. Чињеница да је Бжежински формулисао кључан сегмент Картерове доктрине према Трумановој нам показује да је постојала свесна намера да се наведено оперативно понашање адекватно легитимише. Међутим, Картер једноставно није успео да своје понашање прикаже као прихватљиво. Иако сам начин јесте био делотворан, он није успео да придобије адекватну унутрашњу подршку, нити да одврати Совјетски Савез од свог понашања у Авганистану. Да су Сједињене Државе заиста поступиле у складу са Картеровом доктрином вероватно би дошло до пораста фрикције и вероватноће за долазак до ненамерне ескалације. Могуће је утврдити два разлога зашто је до тога дошло. Прво, током 1980. године је трајала председничка кампања у Сједињеним Државама што је од Картера захтевало да посвети пажњу и унутардржавним питањима. Друго, императив кризног менаџмента у случају талачке кризе у Ирану је захтевао значајно посвећивање пажње Картерове администрације том проблему. Да није било наведених разлога, Картеров светоназор који је био обојен хришћанским вредностима би вероватно много допринео да се стратешки дискурс адекватније имплементира.

Доласком Регана на место председника је дошло до промене у имплементацији стратешког дискурса Сједињених Држава. Модификације велике стратегије обуздавања које је Реган иницирао су у одређеним аспектима подупреле постојеће модификације под Картером – мислећи пре свега на потискивање, док су у другим превазишле Картерову концепцију, пре свега кроз увећање војног издвајања и покретање Иницијативе стратешке одбране. Агресивнија форма велике стратегије обуздавања под Роналдом Реганом је била у складу са стратешком културом Сједињених Држава, у контексту догађаја током треће фазе Хладног рата. Снажна одбрана исправних

моралних и идеолошких вредности пројекцијом моћи која неће укључивати директно ангажовање америчких трупа представљала је оно што је било изразито прихватљиво из перспективе стратешке културе Сједињених Држава. Подједнако значајна је била чињеница да је стратешки дискурс Реганове администрације адекватно „прочишћавао“ оне аспекте оперативног понашања који нису били у складу са стратешком културом Сједињених Држава. Оправдање да је рапидно увећање војне моћи предуслов за очување мира кроз снагу уз неопходност да се отпочне и подржи крсташки рат за слободу у борби против зле империје која је била Совјетски Савез је чинила да поступци Реганове администрације у обуздавању Совјетског Савеза буду прихваћени. Реганов стратешки дискурс није представљао само речи, већ је и активно био пропраћен делима која су се могла декларативно представити као прихватљива. Са друге стране, Совјетима је јасно указано да Сједињене Државе неће стајати по страни у светлу инвазије на Авганистан, већ да ће се њиховом утицају активно супротставити. Сви ови елементи, из перспективе Клајновог приступа стратешкој култури, упућују да је у првом делу Регановог мандата његова модификација и имплементација велике стратегије обуздавања била врло делотворна.

Подједнако делотворна била је и друга етапа имплементације обуздавања од тренутка када је Горбачов дошао на власт. Начин на који је Реганова модификација обуздавања била формулисана кроз NSDD-32 и NSDD-75 омогућавао је да се Сједињене Државе прилагоде уколико на власт у Совјетском Савезу дође кооперативан појединац. Како је морална и идеолошка исправност представљала саставни део стратешке културе Сједињених Држава, пребацивање фокуса стратешког дискурса Реганове администрације са омогућавања пројекције моћи и сукобљавања „тамо негде“ на подршку трансформацији совјетског друштва у правцу америчког је била могућа. Од 1985. године па до краја свог мандата, Реган је прилагодио стратешки дискурс у складу са променом аспекта његове варијације велике стратегије обуздавања на којем је лежало тежиште имплементације обуздавања. Релаксирањем оштре реторике према Совјетском Савезу у правцу знатно помирљивијег приступа, и потврђивањем реторике делима, кроз годишње самите са Горбачовим, Реганова администрација је успела да прилагоди стратешки дискурс и адекватно легитимише оперативно понашање. С обзиром на чињеницу да је током највећег дела треће фазе Хладног рата Реган био на челу Сједињених Држава, можемо потврдити хипотезу приступа стратешкој култури Бредлија Клајна о делотворности велике стратегије обуздавања. Проблем делотворности током Картеровог мандата није лежао толико начину на који је обуздавање било модификовано, у оној мери у којој није било пропраћено стратешким дискурсом којим је обуздавање легитимисано на прихватљив начин. Неадекватним стратешким дискурсом створила се перцепција Картерове администрације као лоше, оне која је омогућила да Совјетски Савез стекне предност над Сједињеним Државама. И поред тога, морамо прихватити чињеницу да је овде реч о свега годину дана трајања Хладног рата, и то чак ни пуна година с обзиром да је Реган већ током својих предизборних говора представљао рудиментарне контуре сопственог стратешког дискурса. Модификација обуздавања под Регановом администрацијом омогућила је декларативно приказивање оперативног понашања као прихватљивог, и била пропраћена адекватним стратешким дискурсом којим је понашање Сједињених Држава представљено и прихваћено као легитимно.

6.2.4. Да ли приступ стратешкој култури Бредлија Клајна прескаче обруч?

За разлику од теорије равнотеже интереса, за приступ стратешкој култури Бредлија Клајна можемо закључити да прескаче обруч. Неопходни услови Клајновог приступа да бисмо утврдили постојање каузалне узрочности били су да је велика стратегија обуздавања садржала елементе који су се могли адекватно представити као прихватљиво понашање и да је имплементација обуздавања била пропраћена адекватним стратешким дискурсом којим је оперативно понашање било легитимисано као прихватљиво. Из перспективе тестирања сучељених хипотеза различитих теоријских оквира је врло интересантно што одступање од теоријских очекивања приступа стратешкој култури Бредлија Клајна не лежи толико у Регановој администрацији, колико лежи у Картеровој администрацији. За разлику од теорије равнотеже интереса која је у Регану видела аномалију, Клајнов приступ стратешкој култури то види у Картеру. Током целокупног трајања свог мандата, стратешки дискурс Реганове администрације је уверљиво преносио прочишћену верзију оперативног понашања коју је америчка јавност могла да прихвати. Реганова модификација обуздавања је била конципирана на начин којим се може декларативно легитимисати независно од тога да ли говоримо о првој етапи у којој је конфронтација била предоминантна, или о другој етапи током које је преовладала сарадња. Са друге стране, Картерова администрација није успела да, за кратко време које је имала, представи сопствени приступ обуздавању као прихватљив. Бжежински јесте утицао да се Картеров приступ обуздавању, или макар њена дискурзивна манифестација кроз Картерову доктрину, обликује према Трумановој доктрини и сама модификација обуздавања јесте почивала на базичним елементима који би могли бити адекватно легитимисани стратешким дискурсом. Међутим, то није било довољно. То је Картеру донело епитет лошег председника и произвело сумњу америчке јавности у његову способност да води адекватну спољну и безбедносну политику.

Иако у случају Картерове администрације постоји испуњеност једног од два неопходна услова, кумулативно посматрано можемо закључити да је приступ стратешкој култури Бредлија Клајна прескочио обруч, и да је релеватност хипотезе потврђена. Тиме не желимо указати да се ни Реганова администрација није суочила са проблемом прихватљивог стратешког дискурса. Кључни догађај представљала је Иран-Контра афера. Међутим, чак и у том случају, Реганова администрација је успела да преброди аферу а да при том не утиче значајно на имплементацију обуздавања, као и на веродостојност његовог стратешког дискурса. Свакако, Кребс је у праву у истицању могућности да би Реганова администрација вероватно боље прошла да је пружала аргументе у складу са утемељеним наративом националне безбедности, него кроз приповедање које је чинила. Међутим, морамо имати у виду да је Реганова администрација ипак начинила одређено одступање у начину имплементације обуздавања тиме што није настојала само да спречи ширење, већ и да га преокрене. У таквом случају, наратив је морао почивати на одређеним елементима приповедања којим би се нагласили други елементи стратешке културе Сједињених Држава и тиме легитимисало оперативно понашање. Чињеница да је Реган ишао даље од пуког наратива, и речи остваривао делима, је помогла у томе да се Иран-Контра афера

релативно безболно превазиђе, што је у складу са теоријским очекивањима Клајновог приступа.

Ипак, потврђивање релевантности хипотезе не подразумева и да је хипотеза у потпуности потврђена. То је зато што положен обруч тест не значи истовремено и да је хипотеза проистекла из одређеног теоријског оквира и потврђена, већ само да је релевантна за долазак до генерализованог објашњења одређеног каузалног механизма. Природа обруч теста јесте да се трага искључиво за оним емпиријским доказима који представљају неопходан услов да би теоријско очекивање било могуће, али не и за емпиријским доказима који представљају довољан услов да бисмо закључили да се теоријско очекивање остварило и да смо дошли до генерализованог објашњења одређеног каузалног механизма. Прескакањем обруча, приступ стратешкој култури Бредлија Клајна нам указује да је дискурзивна легитимизација оперативног понашања релевантна да би велика стратегија била делотворна, али не и да је дискурзивна легитимизација довољна да бисмо закључили да је обуздавање током треће фазе Хладног рата било делотворно. Хипотетички је могуће замислити ситуацију у којој би одређена велика стратегија била савршено добро легитимисана кроз стратешки дискурс који је у складу са предоминантном стратешком културом, али да је велика стратегија *en general* представљала „погрешну ствар“ према другим релевантним аспектима.

Ефективност процеса почива на три лица, и иако нам приступ стратешкој култури Бредлија Клајна омогућава да утврдимо делотворност обуздавања у складу са другим лицем ефективности велике стратегије, оно нам готово ништа не говори по питању друга два лица. Велика стратегија може значајно одударати од жељеног међународног поретка или пак може почивати на нереалистичним и непримереним средствима и довести државу до империјалног растезања. Иако је несумњиво релевантно што су Картеров и Реганов приступ обуздавању омогућавали, и били пропраћени стратешким дискурсом којим је обуздавање легитимисано на прихватљив начин, то се не може узети као довољно да бисмо закључили да велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата била делотворна. Тиме се враћамо на Бруксову и Волфортову критику првенствено конструктивистичких теоријских приступа који су базирани на потреби за легитимизацијом, према којој се потреба за легитимизацијом не може одбацити као погрешна, али да је њен значај пренаглашен (Brooks and Wohlforth, 2008, p. 172). Према методу тестирања теорија, то подразумева да, иако је приступ стратешкој култури Бредлија Клајна положио обруч тест, он није положио и „где има дима“ тест. Успешно декларативно оправдавање оперативног понашања једноставно није довољно да бисмо могли да закључимо да ли велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата јесте или није била делотворна. Оно што можемо закључити је да је *такође* важно да имплементација велике стратегије обуздавања буде адекватно легитимисана. На основу свега изнесеног можемо закључити да хипотеза која произилази из приступа стратешкој култури Бредлија Клајна не пружа адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата.

6.3. Геополитички приступ утврђивању делотворности велике стратегије обуздавања

Упркос одбацивању теорије равнотеже интереса и приступа стратешкој култури Бредлија Клајна, обе теорије пружају одређен степен објашњења понашања Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата, као и значајније одређен степен разумевања делотворности обуздавања у овом периоду. Као што смо истакли у претходном поглављу, приступ стратешкој култури Бредлија Клајна прескаче обруч чиме је потврђена релевантност хипотезе, произашле из овог оквира, да је за делотворну велику стратегију неопходно да буде легитимисана. Са друге стране, иако сама теорија равнотеже интереса није прескочила обруч, ипак јесте утврђен одређен степен неопходности за усклађеношћу велике стратегије са стратешким интересом државе. Из тог разлога су истраживачка питања П5.1 и П5.2 добила негативан одговор – ни теорија равнотеже интереса ни приступ стратешкој култури Бредлија Клајна не пружају адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године? Међутим, утврђивање ограничења постојећих теоријских оквира је било очекивано. Једноставно речено, у досадашњој истраживачкој пракси није било значајнијих покушаја да се утврди ефективност велике стратегије. Како сама делотворност велике стратегије није била подробније теоријски сагледавана, нису постојали ни значајнији покушаји да се формулише генерализовано специфично објашњење којим бисмо могли утврдити делотворност одређене велике стратегије. Отуда, ограничења постојећих теоријских оквира при утврђивању делотворности велике стратегије су била разумљива јер су имплементиране теорије средњег домета биле примарно формулисане за објашњење других феномена.

Међутим, утврђивање одређеног степена релевантности теоријских очекивања теорије равнотеже интереса и Клајновог приступа стратешкој култури нам указује на потребу да се елементи тих теорија средњег домета инкорпорирају у теоријски оквир којим би се могло пружити генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије обуздавања САД-а између 1979. године и 1989. године. Самим тиме, одговор на истраживачко питање П6: *Којим теоријским оквиром (генерализованим независним и интервенишућим варијаблама) можемо прецизније утврдити да ли је велика стратегија обуздавања САД-а, између 1979. године и 1989. године, била делотворна*, мора инкорпорирати релевантне аспекте друге две сучељене теорије. Још значајније, такав теоријски оквир нужно мора произићи из разматрања делотворности велике стратегије и три лица ефективности процеса велике стратегије. Како је у овом истраживању пружено подробније сагледавање делотворности велике стратегије и диференцијација између бројних лица добре велике стратегије, теоријски оквир којим можемо прецизније утврдити да ли је обуздавање током треће фазе Хладног рата било делотворно неминовно мора почивати на три лица ефективности процеса.

Оба аспекта су садржана у геополитичком приступу делотворности велике стратегије које је представљено у четвртом поглављу ове дисертације. Геополитички приступ делотворности велике стратегије почива на две независне варијабле – *међународној*

структури и геополитичком коду, као и три интервенишуће варијабле – стратешкој визији, стратешкој доктрини и стратешком потенцијалу. Независне варијабле геополитичког приступа делотворности велике стратегије подсећају на варијабле теорије равнотеже интереса, с тим да избегавају територијалну замку теорија међународних односа. Са друге стране, варијабле стратешке визије и стратешке доктрине се делимично ослањају на варијаблу стратешког интереса теорије равнотеже интереса, односно варијабле стратешког дискурса из Клајновог приступа стратешкој култури. Ове варијабле су такође одраз прва два лица ефективности велике стратегије (стратешка визија – прво лице; стратешка доктрина – друго лице), уз стратешки потенцијал као одраз трећег лица ефективности велике стратегије.

Поред наведеног, геополитички приступ делотворности велике стратегије садржи још једну компаративну предност у односу на постојеће теорије средњег домета – омогућава објашњење модификација велике стратегије обуздавања, а да при том не дође до фундаменталне промене у природи велике стратегије обуздавања. Према теоријама традиције реализма, током целокупног трајања Хладног рата међународна структура је суштински била иста – биполарна, и самим тиме су структурални утицаји били истоветни. У геополитичком приступу делотворности велике стратегије, варијабла међународне структуре је концептуализована у складу са приступом Сола Коена, према којем је међународна структура доживела значајне промене током Хладног рата упркос томе што је све време била биполарна. Такође, и проблем јасноће утицаја међународне структуре је превазиђен увођењем варијабле геополитичког кода, према ком су различите администрације Сједињених Држава на различит начин посматрале међународну структуру у датом тренутку, и стратешке могућности и ограничења које међународна структура поставља. Отуда је и долазило до периодичних модификација у великој стратегији обуздавања јер је долазило до промена у међународној структури које су председничке администрације различито посматрале, и у складу с тим делале. Међутим, све администрације су суштински делиле истоветну стратешку визију међународног поретка и активно развијале сопствене капацитете да би такав поредак оствариле. С обзиром да су то две кључне одлике које разликују велику стратегију од нижих стратегија, током целокупног трајања Хладног рата није долазило до фундаменталне промене велике стратегије обуздавања.

Према геополитичком приступу утврђивању делотворности велике стратегије, промене у наведене три интервенишуће варијабле које утичу на делотворност обуздавања проистичу из промена у две независне варијабле – међународној структури и геополитичком коду. Теоријско очекивање јесте да ће промене у вредностима независних варијабли утицати на одређен степен промена у вредностима интервенишућих варијабли и самим тиме на делотворност велике стратегије обуздавања. Конкретна хипотеза геополитичког приступа делотворности велике стратегије, конкретна предвиђања овог теоријског оквира јесте да је велика стратегија обуздавања била делотворна, јер је била у складу са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата. Упоређивањем вредности наведених варијабли са већ идентификованим приступима

обуздавању Картера и Регана (Картерова доктрина, NSDD-32 и NSDD-75) ће се хипотеза потврдити или одбацити на основу довољности емпиријских доказа.

6.3.1. Међународна структура током треће фазе Хладног рата, 1979-1989

Као што смо претходно навели, вредност варијабле међународне структуре у геополитичком приступу делотворности велике стратегије почива на конкретној територијалној организацији светског геополитичког система у различитим временским периодима. Она се утврђује према хијерархији држава у међународном систему и начину на који је геополитички систем организован према хијерархијским нивоима са различитим геополитичким својствима и обрасцима. Током целокупног трајања Хладног рата само су Сједињене Државе и Совјетски Савез били неприконсовени међу државама које су се налазиле на врху хијерархије држава. Иако Сол Коен истиче да су до 1980-их и Кина, Јапан и европске велике силе биле међу државама на врху хијерархије држава, оне су по националним способностима ипак заостајале за двома суперсилама (Cohen, 1982, p. 230). Као што смо истакли при разматрању теорије равнотеже интереса, Кина јесте сустигла Сједињене Државе и Совјетски Савез до почетка треће фазе Хладног рата, међутим она није била апсолутно равноправан такмац на међународном нивоу, иако је на регионалном нивоу могла да се супротстави двома суперсилама. То је већ било изражено током прве фазе Хладног рата, нарочито за време трајања рата у Кореји, међутим не у довољном обиму да би спречило Сједињене Државе да очувају Јужну Кореју. Током друге фазе и рата у Вијетнаму, све до детанта Никсона и Кисинџера, је то било израженије и знатно утицајније по ограничавање делања Сједињених Држава у Вијетнаму. Након Сино-Америчког приближавања почетком 1970-их, Кина је успевала да релативно слично ограничи утицај Совјетског Савеза у Југоисточној Азији. Ипак, са изузетком Албаније која је била заштићена несврстаном Југославијом и близином НАТО држава, Кина није била у могућности да пројектује свој утицај ван региона (Југо)Источне Азије.

Чињеница да су до 1949. Године Сједињене Државе и Совјетски Савез биле једине две суперсиле, државе на врху хијерархије моћи, које су поседовале нуклеарно оружје се одразила на конкретну структуру светског геополитичког система. Својом преобладавајућом моћи, Сједињене Државе и Совјетски Савез су убрзо успоставиле сопствена два геостратешка пространства – тзв. Западни и Источни блок, који су били довољно велики да служе стратешким интересима ових суперсила. Сам процес успостављања геостратешких пространстава Сједињених Држава и Совјетског Савеза је по много-чему пратио готово истоветну логику економске помоћи (Маршалов план и Савет за узајамну економску помоћ), идеолошке сродности (капитализам-комунизам) и задржавања територија које су ове државе окупирале пред крај и након Другог светског рата. Коен назива наведена два геостратешка пространства Поморско пространство (maritime realm) – под вођством Сједињених Држава, и Евроазијско пространство (Eurasian realm) – под вођством Совјетског Савеза (Cohen, 2015, p. 65). Поред економских и идеолошких инструмената, до 1955. године су обе суперсиле развиле и војне савезе у својим геостратешким пространствима. Будући да је Поморско пространство обухватало значајно већу површину од Евроазијског, Сједињене Државе су развиле

знатно комплекснији систем савезништава од Совјетског Савеза – тиме што су поред Западне Европе безбедносно увезале са собом и друге геополитичке регионе кроз ЦЕНТО, СЕАТО, АНЗУС, и билатералне споразуме са Јапаном, Тајваном, и Јужном Корејом у Источној Азији.

Међутим, варијације у међународној структури светског геополитичког система нису пратиле и фазе хладноратовског сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Према Коену, током Хладног рата постојале су три варијације у међународној структури: прва, од 1945. до 1956. године, током које је дошло до претходно поменутих догађаја у сврху успостављања „прстена обуздавања уз блиску периферију континенталног Евроазијског пространства (Cohen, 2015, р. 65); друга, од 1956. до 1980 године, која је карактерисана пробојем прстена обуздавања и продирања Совјетског Савеза у Поморско пространство (Cohen, 2015, рр. 72-83); и трећа, од 1980. до 1989. Године, која је карактерисана повлачењем Совјетског Савеза из Поморског пространства (Cohen, 2015, рр. 83-87). Из наведеног је приметно да, осим у случају треће фазе промена и реструктурирања у међународној структури светског геополитичког система, не постоји подударење између фаза Хладног рата и фаза реструктурирања међународне структуре. Док се фазе Хладног рата фокусирају на односе између Сједињених Држава и Совјетског Савеза, фазе реструктурирања међународне структуре светског геополитичког система се фокусирају на просторне импликације хладноратовског сучељавања.

Најрепрезентативнији пример просторних импликација хладноратовског сучељавања јесте регион Југоисточне Азије. Током прве фазе, Југоисточна Азија је представљала зону притиска с обзиром на сукоб који је водила Француска за контролу својих колонија. Током друге фазе, Југоисточна Азија је постала конфликтни појас с обзиром да је регион Југоисточне Азије био стратешки важан за имплементацију обуздавања и да су и Сједињене Државе и Совјетски Савез и Кина биле укључене у унутрашње сукобе у региону. Током треће фазе, Коен наводи да је Југоисточна Азија остала конфликтни појас, али овај пут као производ сучељавања између Совјетског Савеза и Кине, без учешћа Сједињених Држава (Cohen, 2015, р. 85). Ипак, улога Совјетског Савеза је била знатно ограниченија у односу на Кину и Вијетнам, тако да бисмо регион Југоисточне Азије пре могли означити као зону притиска. Окончањем Хладног рата, Југоисточна Азија је престала бити регион обележен негативним карактеристикама. Попут Југоисточне Азије, слична ситуација се догодила и са регионима Блиског Истока и Субсахарске Африке током пенетрације Совјетског Савеза у Поморско пространство. Израелско-Арапски ратови и сукоби у Конгу, Мозамбику и Анголи представљали су одраз трансформације ових региона у конфликтне појасеве. Паралелно с тим, током друге фазе реструктурирања хладноратовске међународне структуре је дошло и до продирања Совјетског Савеза у матични регион Сједињених Држава – регион Северне и Централне Америке. Кубанска криза и бројни комунистички режими који су били, или су настојали да буду на власти у својим матичним државама били су одраз тога.

Међутим, продирање Совјетског Савеза у регионе Поморског пространства нису представљали директно ширење Совјетског Савеза. У свим случајевима је Совјетски Савез ширио свој утицај кроз индиректну подршку многобројним комунистичким покретима у различитим државама, односно државама попут Кубе, Египта, Сирије,

Северног Вијетнама и сл. Сједињене Државе су на продирање Совјета одговарали на различите начине – што заправо и представља одраз утицаја међународне структуре на велику стратегију обуздавања. Чак и догађаји који нису у директној вези са обуздавањем и спречавањем ширења Совјетског Савеза били су у сврху организовања одређених региона – попут преговора у Камп Дејвиду. Са друге стране, поједини догађаји, попут Иранске револуције нису били у директној вези са совјетским продирањем у Поморско пространство, већ су представљали случајеве промене у међународној структури који нису били подстакнути Совјетско-Америчким сучељавањем. Ипак, оног тренутка када су се Совјети директно ангажовали кроз инвазију на Авганистан Сједињене Америчке Државе су се директније укључиле, чиме је отпочела трећа фаза реструктурирања међународне структуре светског геополитичког система.

На нивоу геостратешких пространа, кључан моменат се одиграо на почетку треће фазе када је Кина у потпуности успоставила сопствено геостратешко пространство – Источноазијско пространство, након Сино-Совјетског раскола и приближавања Сједињеним Државама (Cohen, 2015, p. 83). На нижим нивоима геополитичких региона, на почетку и током треће фазе Хладног рата, Блиски Исток и Субсахарска Африка су остале конфликтни појаси, уз Централну Америку као зону притиска. Регион Субсахарске Африке је крајем 1970-их и током 1980-их такође постао конфликтни појас, и попут ситуације у Централној Америци био одликован континуитетом са процесима из претходне фазе (Cohen, 2015, p. 48, 86). Блиски Исток, са друге стране, је био карактеристичан јер су, иако је остао конфликтни појас, актери и сукоби који су довели до тога да Блиски Исток буде конфликтни појас у претходном периоду, били замењени новим актерима и сукобима. Након успешних преговора у Камп Дејвиду током Картерове администрације сукоб Египта и Израела, који је у многоме одређивао конфликтну природу Блиског Истока, је окончан. Међутим, Блиски Исток није престао бити конфликтни појас јер је Иранска револуција довела до тога да Иран престане бити савезник Сједињених Држава, инвазија Совјетског Савеза на Авганистан је креирала нов сукоб у овом региону, као што је учинило и избијање Ирачко-Иранског рата. Сва три догађаја су утицала да Блиски Исток остане конфликтни појас током треће фазе Хладног рата и утиче да америчке администрације и њихове модификације велике стратегије обуздавања буду просторно оријентисана на овај регион.

До краја треће фазе Хладног рата, сукоби који су карактерисали конфликтну природу региона Блиског Истока били су окончани, уз једини изузетак чињенице да су односи између Сједињених Држава и Ирана остали истоветни. То је произвело ситуацију да је у кратком периоду крајем 1980-их и почетком 1990-их, Блиски Исток престао бити конфликтни појас (Cohen, 1992). У Централној Америци је дошло до постепеног краха комунистичких режима, чему је Реганова администрација у многоме допринела, са сличном ситуацијом и у Субсахарској Африци (Cohen, 2015, p. 86). Међутим, оно што је важно јесте да је до краја треће фазе Хладног рата дошло до промене и у природи региона Источне Европе. Непосредно пред избијање, а нарочито након револуција 1989. године, Источна Европа је престала бити део Евроазијског простора и постала засебан геополитички регион који је повезивао Поморско и Евроазијско пространство (Cohen, 1990, p. 8). Такав статус није потрајао дуго јер је процесом ширења НАТО савеза

током 1990-их, значајан део Источне Европе постао део Поморског просторства, док је простор некадашње Југославије постао зона притиска. Формулација и имплементација обуздавања током Картерове и Реганове администрације су се одвијале у представљеним међународним околностима одређеним карактеристикама структуре светског геополитичког система. Сам процес имплементације обуздавања јесте доприносио променама међународне структуре и утицао је да при окончању Хладног рата, међународна структура изгледа значајно друкчије него на почетку треће фазе.

6.3.2. Геополитички кодови америчких администрација

Међународни систем није се мењао само у карактеристикама своје структуре, већ се мењао и у свом виђењу од стране председничких администрација Сједињених Држава. Од почетка Хладног рата, па до његовог краја већина председничких администрација Сједињених Држава је имала карактеристичан геополитички код који је представљао одраз њиховог виђења међународне структуре – из перспективе потенцијалних претњи и стратешке евалуације различитих делова света, односно виђења света ван граница Сједињених Држава по питању стратешког значаја. Када говоримо о геополитичком коду председничких администрација, ту се не мисли нужно и искључиво на самог председника. Као што смо представили у петом поглављу ове дисертације, сваки председник Сједињених Држава је имао макар једног саветника или члана кабинета који је пресудно утицао на модификацију велике стратегије обуздавања. Било да је реч о Кенану, Ачесону, Ницу, Дулсу, Мекнамари, Кисинџеру или Бжежинском, сваки од наведених појединаца је утицао на обликовање геополитичког кода конкретне председничке администрације чије је био део. Несумњиво је да су и други чланови кабинета били од значаја за одређење геополитичког кода Сједињених Држава у одређеном тренутку, попут Венса у Картеровој администрацији, али су одређени чланови ипак били релевантнији из перспективе обуздавања.

Према О'Лохлину и Гранту геополитички кодови свих администрација Сједињених Држава након Другог светског рата су делили три кључне одлике: неопходност да Сједињене Државе утичу на међународне прилике, да је централна опасност по међународни поредак комунизам против којег се Сједињене Државе морају борити, и да је Совјетски Савез главни пропагатор комунизма у свету (O'Loughlin and Grant, 1990, p. 507). Када се вратимо на процес Хладног рата, можемо утврдити многобројне доказе који иду у прилог овој тврдњи. Чак и током детанта, наведене одлике су биле део геополитичких кодова администрација Сједињених Држава, јер нити је комунизам престао бити посматран као претња, нити је Совјетски Савез престао бити виђен као предводник међународног комунизма, нити је престала неопходност да управо Сједињене Државе буду те које ће обликовати међународне догађаје. Из перспективе потенцијалних претњи, постојала је готово универзална сагласност да је ширење комунизма претња по Сједињене Државе, а да је главни извор и "*spiritus movens*" тог ширења Совјетски Савез. Међутим, из перспективе стратешке евалуације различитих делова света, постоји значајна разлика између председничких администрација током трајања Хладног рата. Иако је чињеница да је током Хладног рата, евалуација различитих делова света била посматрана кроз призму сучељавања са Совјетским

савезом, уколико се вратимо представљеном процесу Хладног рата из петог поглавља и томе придодемо податке квантитативне анализе О`Лохлина и Гранта, видећемо да су различите администрације ипак стављале приоритет на различите регионе (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 522). Простор Северне и Јужне Америке готово да није био у фокусу Труманове, Ајзенхауерове, Џонсонове, Никсонове и Фордове администрације, али је зато био у изразитом фокусу током Кенедија и Регана (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 510). Исто тако је Југоисточна Азија била у значајном фокусу током Џонсонове администрације али готово да није била у фокусу Труманове, Ајзенхауерове, Картерове или Реганове (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 510). Западна Европа била је првенствено у фокусу Труманове и Кенедијеве администрације (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 510). Блиски Исток је био у фокусу током Картерове и Реганове администрације и делимично Ајзенхауерове (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 510).

Однос између међународне структуре и геополитичког кода јесте однос онога што јесте и онога како доносиоци одлука то виде. Између онога што јесте и онога што доносиоци одлука виде не мора постојати поклапање. Чињеница да је период од 1957. до 1979. године био карактерисан значајним продирањем Совјетског Савеза у Поморско пространство, није резултовало реакцијом Сједињених Држава јер су након 1962. године постали свесни да идеје попут балансирања на ивици рата, масивне одмазде и намерне ескалације на најмањи знак агресије могу резултовати међусобно загарантованим уништењем. Индиректно ширење Совјетског Савеза кроз растући утицај у регионима Блиског Истока, Југоисточне Азије, Субсахарске Африке и Централне Америке је било посматрано као мања претња у односу на међусобно загарантовано уништење. Против индиректног ширења се могло друкчије супротстављати и без подизања тензија, док се против самог Совјетског Савеза могло супротстављати и невојним средствима. Бриљантност Никсона и Кисинџера јесте што су успели да перципирају такву могућност. Повезивање питања преговора око SALT I са бројним проблемима у поменутиим регионима, као и исправно виђење могућности да се удари клин (*wedge*) између Совјетског Савеза и Кине представљало је одраз чињенице да је геополитички код Никсонове администрације успешно идентификовао реалност промена у структури светског геополитичког система – Сино-Совјетски раскол и трансформацију Евроазијског пространства кроз губитак геополитичког региона (Југо)Источне Азије.

Са друге стране, геополитички код председничких администрација Сједињених Држава је несумњиво био под утицајем међународних збивања. Регионални фокуси појединачних председничких администрација, које смо навели изнад, се подудару са периодима конкретних криза и ратова. Штавише, у првој половини 1950-их, у другој половини 1960-их и првој половини 1980-их постоји преобладајућа истицања одређених делова света (Источне Азије, Југоисточне Азије и Авганистана/Централне Америке) у дискурсу тадашњих председничких администрација (Ајзенхауера, Џонсона и Картера/Регана) (O`Loughlin and Grant, 1990, p. 512). То се подудара са Корејским ратом, ратом у Вијетнаму и инвазијом на Авганистан, односно истицањем подршке контраима у Никарагви. Период релативног недостатка значајнијих међународних криза током Никсонове и Фордове администрације у првој половини 1970-их били су

пропраћени ретким поменима простора ван граница Сједињених Држава (видети O'Loughlin and Grant, 1990, p. 517, 518).

Пред сам почетак треће фазе Хладног рата геополитички код Картерове администрације почивао је на виђењу угрожавања људских права и, у регионалном смислу, потреби за мировним споразумом на Блиском Истоку. Међутим, Иранска револуција и совјетска инвазија на Авганистан су довели до значајне промене у геополитичком коду (O'Loughlin and Grant, 1990, p. 512). Иако је регионални фокус геополитичког кода Картерове администрације остао непромењен, конкретна стратешка евалуација простора Блиског Истока је значајно промењена. До 1979. године, виђење Блиског Истока од стране Картерове администрације почивало је на сузбијању претње наставка регионалних сукоба између Израела и арапских држава предвођених Египтом. Тиме се подразумевала перцепција Блиског Истока која је као стратешки значај истицала неопходност умиривања сукоба а не њиховог интензивирања. Међутим, након 1979. године, када је дошло до Иранске револуције и совјетске инвазије дошло је до померања унутаррегионалног фокуса даље на исток, и промене у начину на који је Картерова администрација посматрала догађаје на Блиском Истоку. Наведени догађаји су довели до нових перципираних претњи на Блиском Истоку које су захтевале друкчији стратешки приступ њиховом решавању. Уместо умиривања сукоба, промена у геополитичком коду Картерове администрације је резултовала императивом интензивирања сукоба. Поред тога, врло релевантна промена у геополитичком коду Картерове администрације јесте повратак посматрању Совјетског Савеза као примарне претње. У месецима који су претходили инвазији на Авганистан, поглед на Совјетски Савез био је првенствено кроз призму преговора око контроле наоружања и потписивања SALT II. Након инвазије, геополитички код Картерове администрације је доживео промену у смислу (поновног) виђења Совјетског Савеза као кључне и непосредне претње са којом је неопходно одмах се суочити. Кроз Картерову доктрину је вероватно најилустративније видљива промена у геополитичком коду његове администрације како према Блиском Истоку тако и према Совјетском Савезу. Даље варијације у геополитичком коду Картерове администрације нису биле приметне с обзиром да је Картер убрзо изгубио на изборима од Регана.

Реганов долазак на место председника Сједињених Држава довео је до нагле промене у геополитичком коду Сједињених Држава. Његова тежња за победом над Совјетским Савезом, која је била приметна још пре него што је постао председник Сједињених Држава, је била одраз геополитичког кода у којем су претње – пре свега Совјетски Савез али и комунистички режими и покрети у другим државама, посматране знатно озбиљније него код неколико претходних администрација. Геополитички код Реганове администрације се током трајања његовог мандата одликовао са неколико кључних карактеристика. Прво и основно, Реган је посматрао Совјетски Савез као централну претњу по Сједињене Државе и међународни поредак. Илустративан назив „зле империје“ коју је Реган придодао Совјетима осликавао је виђење његове администрације о природи Совјетског Савеза, али и природи борбе са којом су се Сједињене Државе суочавале. „Крсташки поход за слободу“, је нераскидиво повезан са Совјетским Савезом као „злом империјом“ јер одражава виђење Реганове администрације о исправности борбе против комунизма и у другим деловима света.

Потреба за сажимањем Совјетског Савеза и њиховог утицаја кроз комунистичке режиме и покрете широм света представља другу карактеристику геополитичког кода његове администрације. Треће, Реган је посматрао Сједињене Државе као неспремне за суочавање са претњама до којих је довела трећа фаза Хладног рата. То је евидентно из критика његовог тима упућеног Картеровој администрацији током предизборне кампање по питању Картерове доктрине. Надовезујући се на треће, четврта карактеристика јесте да је једини начин на који би Сједињене Државе могле да очувају мир да буду довољно снажне да се супротставе свакој потенцијалној претњи. На основу тога је и проистекла идеја „мира кроз снагу“. Пето, Реган није видео у концепцији међусобно загарантованог уништења извор снаге који би довео до мира. Инсистирање на редукацији наоружања и покретање Иницијативе стратешке одбране и биле су у правцу смањења могућности нуклеарног рата и изналагања ненуклеарних одбрамбених решења.

Коначно, геополитички код Реганове администрације није почивао на виђењу самог Совјетског Савеза као претње у оној мери у којој је посматрао совјетски режим и комунистичко политичко уређење као централан разлог зашто је Совјетски Савез претња. Врло значајан податак је то што је геополитички код Реганове администрације, још током првог мандата, видео промене у Совјетском Савезу као потенцијалан механизам превазилажења како претње Совјетског Савеза, тако и претње комунизма *en general*. То је видљиво у поменутих документима NSDD-32 и NSDD-75 који су још 1982. и 1983. године идентификовали ову могућност. Самим тиме, аргумент да је постојала значајна промена у виђењу Совјетског Савеза од стране Реганове администрације након 1985. године се заправо не може прихватити. Сам геополитички код се није променио, већ је дошло до промене у међународним околностима које су резултовале да се на нивоу велике стратегије акценат стави на друкчији стуб његове модификације обуздавања. Емпиријски подаци нам указују да промена у декларативном истицању неизбежности активне борбе против Совјетског Савеза и комунизма током Регановог првог мандата, на могућност сарадње ако се промене у Совјетском Савезу наставе током трајања другог мандата, заправо не представља промену у самом геополитичком коду Реганове администрације. Заправо, то се пре може придодати промени у међународним околностима, односно у геополитичким својствима и обрасцима самог Совјетског Савеза и Евроазијског пространства, кроз процесе гласности, перестројке и касније демократизације под Горбачовим. То је омогућило да се, у стратешком смислу, помери фокус са оних аспеката обуздавања који су примарно били конфликтни, на оне аспекте који су подстицали сарадњу. Чињеница да током целокупног трајања треће фазе Хладног рата Сједињене Државе нису престале да имплементирају подстратегију потискивања, увећавају војни буџет, нити да су одустале од Иницијативе стратешке одбране нам указује да је реч само о промени фокуса, али не и фундаменталне промене *Weltanschauung*-а Реганове администрације.

6.3.3. Стратешке визије америчких администрација између 1979. и 1989.

Као што смо навели, под појмом стратешке визије подразумева се концепција одређене државе о међународном поретку који би био безбеднији и просперитетнији из

перспективе те државе. Појмови ревизионистичких и *status quo* држава представљају својеврсно поједностављење идеје стратешке визије с обзиром да диференцирају државе искључиво према томе да ли њихова стратешка визија представља промену или очување постојећег поретка. Међутим, стратешка визија не подразумева само однос према очувању или промени постојећег поретка него и карактеристикама (правилима и нормама) које би поредак требао садржати, али такође и конкретну структуру светског геополитичког система. Из перспективе велике стратегије обуздавања, стратешка визија представља вероватно најуниформнији аспект Сједињених Америчких Држава. Током целокупног трајања Хладног рата стратешке визије свих председничких администрација биле су готово истоветне – почивајући на визији међународног система у којем Совјетски Савез не представља претњу и придржава се правила и норми међународног поретка постављеног након Хладног рата. Спречавање ширења Совјетског Савеза виђено је као поступак којим би се омогућила мирољубивост Совјета (не представљање претње), и њихово придржавање правила постојећег међународног поретка. Отуда се, у начелу, закључци о Сједињеним Државама као *status quo* држави, до којих смо дошли при сагледавању варијабле стратешког интереса код теорије равнотеже интереса, могу и овде узети као релевантни.

Међутим, иако се стратешка визија Сједињених Држава током трајања Хладног рата може узети као начелно истоветна, ипак су постојале одређене варијације стратешке визије, као што су постојале варијације у геополитичком коду Сједињених држава, јер међународна структура током Хладног рата није била истоветна. Наведене промене су утицале на мање варијације у стратешкој визији Сједињених Држава иако је базична идеја да је свет у којем Совјетски Савез није претња и придржава се правила и норми међународног поретка суштински остала иста. Током Труманове и Ајзенхауерове администрације, као и на почетку Кенедијеве администрације стратешка визија је инкорпорирала идеју да утицај Совјетског Савеза не сме напустити оквире Евроазијског геостратешког пространства. Уколико би утицај Совјетског Савеза остао ограничен на релативно малу сферу Евроазијског пространства било би могуће да Совјети временом постану мирољубиви и да прихвате постојећи међународни поредак. Да би то остварили Труман, Ајзенхауер и Кенеди су спречавали ширење утицаја Совјетског Савеза прво кроз економско и идеолошко учвршћивање Европе, затим кроз директно ангажовање у Кореји, развијањем мреже савезништава око Евроазијског пространства и коначно наоружавањем земаља Блиског Истока и (не)успешним покушајима промене режима у Гватемали и Куби.

Међутим, након Кубанске кризе дошло је до варијације у стратешкој визији с обзиром да је таква стратешка визија подразумевала конфронтацију која је могла довести до међусобно загарантованог уништења. У складу са променом у геополитичком коду након Кубанске кризе, дошло је и до модификације стратешке визије која није толико инсистирала на ограничавању утицаја Совјетског Савеза искључиво на сферу Евроазијског пространства. Као компромис између страха од међусобно загарантованог уништења и ширења Совјетског утицаја, дошло је до три модификације у стратешкој визији. Прва модификација укључивала је директну сарадњу са Совјетским Савезом по питању контроле наоружања. У ранијој варијацији стратешке визије би Совјетски Савез временом престао бити претња и прихватио правила међународног поретка без

потребе Сједињених Држава да праве одређене уступке. Након Кубанске кризе су Сједињене Државе прихватиле да је једини међународни поредак у којем је могуће да Совјетски Савез престане бити претња и прихвати међународни поредак онај у којем постоји сарадња између две суперсиле. То је коначно резултовало SALT I и SALT II споразумима. Друга модификација је део компромиса између два страха и подразумевала је спремност да се прихвати чињеница да ће поједини геополитички региони, који су до тада више гравитирали ка Поморском пространству, постати зоне индиректног сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза. Уколико није могуће спречити настојања Совјетског Савеза да шире утицај а да не дође до ненамерне ескалације која ће резултовати нуклеарним ратом, онда је релативно прихватљиво борити се да до учвршћивања Совјетског утицаја не дође. Треће, дошло је до промене у погледу на само Евроазијско пространство. До Никсона и Кисинџера, Источноазијски геополитички регион којем је Кина припадала посматрао се као саставни део Евроазијског пространства. Самим тиме, стратешка визија Сједињених Држава је, додуше невољно, прихватала чињеницу да је присуство совјетског утицаја у овом геополитичком региону неизбежна неминовност. Друга модификација у стратешкој визији Сједињених Држава довела је до тога да Никсон и Кисинџер приступе геополитичкој тријангулацији која је деценију касније довела до сажимања Евроазијског геостратешког пространства кроз појаву Источноазијског геостратешког пространства под вођством Кине.

Доласком Картера на власт није дошло до промене у стратешкој визији Сједињених Држава. Кључни догађаји током прве половине Картеровог мандата упућују на континуитет стратешке визије из периода друге фазе Хладног рата. Картер је наставио преговоре са Совјетима по питању контроле наоружања кроз SALT II; настављен је и приступ индиректног сучељавања са Совјетским Савезом око контроле појединих геополитичких региона; и настављен је процес приближавања Кини кроз пуну нормализацију односа. Оно што јесте карактеристично за Картера, у односу на претходне председнике током друге фазе Хладног рата јесте разлика у приступу индиректном сучељавању, пре свега мислећи на споразуме из Камп Дејвида. Међутим то је више питање стратешке доктрине него саме стратешке визије. До промене у стратешкој визији Сједињених Држава је дошло након инвазије Совјетског Савеза на Авганистан из разлога што је директно ширење утицаја Совјетског Савеза поново отпочело. У складу са променом у међународној структури и геополитичком коду, који су подсећали на ситуацију током прве фазе Хладног рата, дошло је до промене у аспекту стратешке визије који се тичао прихватања чињенице да ће поједини геополитички региони бити поприште сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза око контроле. За разлику од приступа током друге фазе Хладног рата, када је било речи о индиректној подршци Совјета појединцима и режимима који су били комунистички оријентисани, инвазија на Авганистан је представљала директно ангажовање Совјетског Савеза. Поред тога, идеја да је сарадња са Совјетским Савезом потребна, је деловала да ишчезава из стратешке визије Сједињених Држава. У складу с тим, дошло је до промене у стратешкој визији Картерове администрације која је поново попримила обриси ране хладноратовске стратешке визије према којој Совјетски Савез мора остати у оквирима свог Евроазијског пространства.

Након доласка Регана на власт, повратак раној хладноратовској визији је постао још евидентнији. Реганова администрација је активно настојала не само да задржи Совјетски Савез у оквирима Евроазијског пространства, већ почивала и на потреби да се изгуби Совјетски утицај у свим геополитичким регионима ван Евроазијског пространства. Подстратегија потискивања представља одраз тога. Покретање „крсташког рата за слободу“, означавање Совјетског Савеза као „зле империје“ и означавање свих група које се боре против комунистичких режима као „ снага добра“ (иако многи то засигурно нису били) пружа даљу потпору оваквој визији. Поред тога, значајан аспект Реганове стратешке визије био је међународни поредак у којем су Сједињене Државе војно најсупериорнија сила. То не подразумева да је Реган тежио униполарном поретку, већ да је био против како стратешког паритета, тако и релативне војне надмоћи Совјетског Савеза. Идеја „мира кроз снагу“ представља одраз стратешке визије Реганове администрације према којој је једини пожељан међународни поредак онај у којем су Сједињене Државе војно надмоћније. Међутим, подједнако важна чињеница јесте што Реганова администрација није наставила са Картеровом визијом у којој нема места сарадњи са Совјетским Савезом. Уколико искључимо однос са Кином, визија међународног поретка који почива на сарадњи са Совјетским Савезом представља заправо једини аспект који је Реганова администрација задржала у односу на стратешку визију Сједињених Држава током друге фазе Хладног рата. Чак и однос са Кином треба узети са одређеном резервом. До Реганове администрације, аспект стратешке визије Сједињених Држава о независном Источноазијском пространству је већ фактички био остварен. Међутим, иако Реган није био толико фокусиран на Кину као на Совјетски Савез, упитно је у којој мери је он имао визију Источноазијског пространства као геостратешког пространства, већ се пре може индиректно закључити визија према којој би Источна Азија представљала независан геополитички регион.

Враћајући се на сарадњу са Совјетским Савезом, Реганова администрација је јасно истакла такву визију кроз иницирања START-а, и још конкретније у NSDD-32 и NSDD-75. Ипак, предуслов за тако нешто јесу биле промене у унутрашњој природи совјетског режима. Кенан јесте пружио назнаке таквог приступа, али све до Реганове администрације то није било саставни део стратешке визије Сједињених Држава. Онога тренутка када су доласком Горбачова на власт околности то и омогућиле, Реганова администрација је одлучила да пружи већи акценат на могућност сарадње кроз ублажавање реторике својствене војној надмоћи, конфронтацији и потискивању. Ипак, важно је истаћи да ни увећање војне моћи, ни Иницијатива стратешке одбране ни потискивање нису престали, што нам показује да није дошло до промене у стратешкој визији Сједињених Држава, већ само дискурзивног наглашавања у практичном понашању појединих аспеката визије.

Геополитички код Реганове администрације, као и конкретно делање које је ова администрација спроводила јасно указују на међународни поредак у којем су Сједињене Државе војно супериорније, а Совјетски Савез је демократска држава која поштује такав међународни поредак и не настоји да поседује утицај ван њеног пространства. Самим тиме, стратешка визија Реганове администрације се релативно једноставно може сажети кроз констатацију да је визија међународног поретка у којем су Сједињене Државе безбедније и просперитетније јесте онај у којем су оне војно

надмоћније, и у којем је Совјетски Савез демократска држава која прихвата правила постојећег међународног поретка и чији утицај не прелази границе Евроазијског пространства.

6.3.4. Стратешке доктрине америчких администрација између 1979. и 1989.

За разлику од стратешке визије, стратешке доктрине председничких администрација Сједињених Држава су исказивале најзначајније варијације у зависности од администрације. Стратешка доктрина представља поједностављење стратешког проблема на основу којег произилазе потенцијална решења и начини како би сила требала бити примењена. Из самог одређења наведене варијабле постаје јасно да она произилази из конкретне међународне структуре и геополитичког кода одређене државе. Док се и сам појам геополитичког кода односи на поједностављење комплексности структуре светског геополитичког система, он подразумева поједностављење међународне структуре кроз идентификацију потенцијалних претњи и савезника, као и стратешку евалуацију различитих делова света. Стратешка доктрина, с друге стране, представља поједностављење самог стратешког проблема, и на основу тога потенцијалних начина на који би се стратешки проблем могао превазићи употребом различитих инструмената моћи. Попут поједностављене дистинкције у стратешкој визији државе на ревизионистичке и *status quo* државе, и стратешке доктрине можемо поједностављено посматрати на офанзивне и дефанзивне. Наведена дистинкција се односи на опште груписање могућих начина решавања стратешког проблема или офанзивним или дефанзивним делањем.

Између појма стратешке доктрине и појма стратешког дискурса из Клајновог приступа стратешкој култури постоје извесна поклапања. Оба појма се односе на поједностављење стратешког проблема, са једном кључном разликом што стратешка доктрина инкорпорира и спаја идеје декларативног и оперативног понашања тако што наглашава оне аспекте оперативног понашања који се могу декларативно „прочистити“. Потпуна инкорпорација декларативног и оперативног понашања, по њиховим дефиницијама, једноставно није могућа, међутим, како смо већ нагласили, неопходно је да постоји извесна доза сагласности између њих да би се оперативно понашање уопште могло „прочистити“. Отуда, поред тога што стратешка доктрина идентификује потенцијалне начине делања, она се истовремено саопштава и преноси како сопственим грађанима тако и другим државама у циљу оправдавања одабраног начина делања зарад придобијања подршке грађана, као и избегавања фрикције.

Током целокупног трајања Хладног рата готово сваки председник Сједињених Држава је прокламовао сопствену доктрину. Труманова се односила на подршку Грчкој и Турској; Ајзенхауерова на подршку и наоружавању Блискоисточних држава; Никсонова на индиректну подршку савезницима уз њихов опстанак под америчким нуклеарним кишобраном; Картерова на спречавање мешања ванрегионалних држава у Персијски залив; односно Реганова на подршку покретима који се боре против комунистичких режима. Међутим, постоје две ствари које су значајне из перспективе стратешке доктрине и велике стратегије обуздавања. Прво, јавна прокламовања, односно означавања појединих говора као одраз председничке доктрине не морају

нужно представљати потпуну рефлексiju стратешке доктрине поменутих администрација. Истицати да се Реганова стратешка доктрина односила само на потискивање је из много разлога погрешно. Са друге стране, и за оне председничке администрације које нису јавно прокламовале председничку доктрину се ипак може утврдити да су имали сопствене стратешке доктрине, или да су наследили стратешке доктрине од претходних администрација. Од свих хладноратовских председничких администрација се може истаћи да су само Џонсон и Форд задржали стратешку доктрину од својих претходника које су ненадано наследили.

Разлог због којег можемо истаћи да су готово све председничке администрације имале сопствене стратешке доктрине, иако их нису нужно и јавно прокламовале, јесте чињеница да је постојало мноштво модификација велике стратегије обуздавања током њене имплементације. Као што смо претходно истакли, постојале су минималне разлике у стратешким визијама председничких администрација Сједињених Држава током Хладног рата – што нам и омогућава да закључимо да је суштински једна велика стратегија била имплементирана током целокупног трајања Хладног рата. Међутим, промене у међународној структури и различити геополитички кодови председничких администрација условили су да свака администрација на различите начине поједностави стратешки проблем с којим су се суочили и дефинише сопствени начин примене силе да би се стратешка визија остварила. Самим тиме, интервенишућа варијабла стратешке доктрине нам не само помаже да разумемо варијације у форми обуздавања – између симетричне и асиметричне форме, већ и да потпуније разумемо понашање и оних председничких администрација које нису јавно прокламовале сопствене доктрине.

Најбољи одраз утицаја разлике у стратешкој доктрини председничких администрација се може пронаћи током прве фазе Хладног рата, кроз поређење Труманове, Ајзенхауерове и Кенедијеве администрације. Труман је отпочео са асиметричним обуздавањем али је убрзо модификовао стратешку доктрину своје администрације по избијању рата у Кореји. Стратешки проблем са којим се његова администрација суочила био је сам Корејски рат, и поједностављење овог стратешког проблема је подразумевало да је једини начин на који се он може превазићи директно ангажовање. Ајзенхауер је, са друге стране, истоветан стратешки проблем друкчије поједноставио с обзиром да је уважио чињеницу да је такав начин решавања економски неодржив – модификујући форму са симетричног на асиметрично обуздавање. Из тог разлога је његова администрација, под утицајем Дулса, поставила стратешки проблем у шири контекст, поједностаљујући га на начин који је упућивао на балансирање на ивици рата као најсврхисходнијој употреби силе. Кенедијева администрација, након тога, је готово истоветаном стратешком проблему приступила са нешто друкчијим погледом, одлучујући се да флексибилан одговор представља сврхисходнију употребу силе зарад решавања превазилажења стратешког проблема пред Сједињеним Државама. У сва три случаја, председници Сједињених Држава су наведене начине јавно образложили и представили како својим грађанима, тако и другим државама зарад придобијања подршке и избегавања фрикције. Док је Труман успео да избегне фрикцију, али не и да придобије подршку, Ајзенхауер је успео у оба, док је Кенеди успешно придобио подршку али није избегао фрикцију која је довела до Кубанске ракетне кризе.

Иако је питање стратешке доктрине Никсонове администрације такође врло интересантно за испитивање, фокус на трећу фазу Хладног рата подразумева да акценат лежи на Картеровој и Регановој администрацији. Током прве половине свог мандата, стратешка доктрина Џимија Картера је, у складу са међународном структуром и геополитичким кодом, по појединим аспектима пратила приступе претходних администрација. Међутим, Картеров поглед на свет је ипак значајно одударао од његових претходника. С обзиром да је у делању тежио пре кооперацији него конфронтацији, он је већ током прве половине свог мандата модификовао стратешку доктрину Сједињених Држава. Срж стратешких проблема са којима су се Сједињене Државе суочавале у том периоду били су сукоби на Блиском Истоку и даља редукација у наоружању. Док је Картер остао при начину на који су претходне администрације решавале проблем редукације наоружања, до промене је дошло у његовом приступу индиректном сучељавању у геополитичким регионима, пре свега Блиском Истоку. Као што смо истакли у претходном поглављу, преговори у Камп Дејвиду представљају одраз промене у стратешкој доктрини Сједињених Држава. Индиректно сучељавање са Совјетским Савезом није нужно морало бити спровођено кроз подршку страни која се супротставља комунистима, већ је овај стратешки проблем могао бити решен на начин који укључује дипломатске преговоре. Стратешка доктрина Картерове администрације током прве половине његовог мандата поједноставила је стратешке проблеме фаворизујући кооперативне начине њиховог решавања.

Ипак, избијањем Иранске и Саур револуције, и нарочито након отпочиња талачке кризе у Ирану, новонастали стратешки проблеми нису могли бити решени кооперативним начинима и употребом мекших инструмената силе. Након инвазије на Авганистан неадекватност доташање стратешке доктрине се показала. Под утицајем Бжежинског, Картерова администрација је приступила поједностављењу новонасталог стратешког проблема гледајући у прошлост. Картерова доктрина, која је била формулисана према Трумановој доктрини, одражавала је повратак поједностављењу стратешког проблема у којем је једино директна војна сила могла представљати начин његовог решавања. Поред тога, њоме се тежила пренети порука недвосмислене посвећености Сједињених Држава спречавању страног уплитања у регион Персијског залива, али и показати да Картер није толико слаб председник као што је јавно мњење у Сједињеним Државама тада сматрало. Покушај спасавања талачке ситуације ослањањем на оружане снаге представља даљу потврду промене у стратешкој доктрини у правцу употребе силе. Међутим, Картерова доктрина није представљала потпуни одраз промене у стратешкој доктрини његове администрације. Иницирањем Операције Циклон, начин превазилажења стратешког проблема Картерове администрације је укључивао како употребу војне силе да би се спречило даље уплитање ванрегионалних држава у Персијски залив, тако и подршку муџехадинима која је требала резултовати увећањем трошкова совјетске инвазије. Отуда, стратешка доктрина Картерове администрације је поједноставила стратешки проблем изазван совјетском инвазијом на Авганистан омогућавајући два паралелна тока делања - регионално обуздавање њеног даљег ширења кроз претњу употребе силе и подстицање отпора совјетској инвазији подршком муџехадинима.

Као што Картерова доктрина није представљала истински одраз стратешке доктрине његове администрације, тако ни Реганова доктрина није представљала потпуни одраз стратешке доктрине његове администрације из два разлога: прво, чињеница да је први пут експлицитно прокламована 1985. године имплицира да је тек тада обликована; и друго, она се није односила само на имплементацију подстратегije потискивања. Међутим, Реганово поједностављење стратешког проблема насталог након инвазије на Авганистан било је свеобухватније. Према његовом виђењу, кључни разлог зашто су Совјети могли да изврше инвазију била је чињеница да Сједињене Државе више нису биле војно надмоћне. Ипак, Реган је сматрао да се стратешки проблеми не могу решити нуклеарним оружјем јер би такав приступ неминовно довео до уништења. Такође, постепено ширење совјетског утицаја током друге фазе Хладног рата је представљало поједнако значајан стратешки проблем као и сама инвазија. Међутим, у ширем смислу, Реганова поједностављена слика је била да се хладноратовско сучељавање не може у потпуности решити уколико не дође до унутрашњих промена у Совјетском Савезу, с обзиром на инхерентну немогућност совјетског режима да само дела на друкчији начин. Совјетски Савез је представљао „злу империју“ и док не дође до промене у самом Совјетском Савезу, то је потребно и експлицитно исказати.

У складу с наведеним поједностављењем стратешког проблема са којим су се суочили на почетку мандата, Реганова администрација је идентификовала неколико начина на који је могуће решити стратешки проблем. Прво и основно, било је потребно увећати војну моћ. С обзиром да је према поједностављењу стратешке доктрине нуклеарно оружје било посматрано као неадекватно, једина два начина била су увећање конвенционалне војне моћи и развој нових технологија – отуда и увећање војног буџета и Иницијатива стратешке одбране. Наведена два начина остала су током целокупног трајања Регановог мандата аспекти стратешке доктрине. Са друге стране, на ширење утицаја Совјетског Савеза током трајања Хладног рата је одговорено подстратегijом потискивања као начином да се совјетски утицај сузбије. Међутим, потискивање као начин сузбијања совјетског утицаја није почивао само на спречавању даљег ширења, већ се потискивањем тежило и остваривању сажимања совјетског утицаја. Заправо, по питањима војне моћи и подстицања отпора комунистичким режимима, суштински нема разлике између стратешке доктрине Картерове администрације након инвазије на Авганистан и доктрине Реганове администрације. Коначно, стратешка доктрина Реганове администрације огледала се у још једном начину делања – сарадњи. Као што смо више пута истакли, сарадња је од самих зачетака Регановог мандата била перципирана као могућност уколико се створе одговарајући услови унутар Совјетског Савеза. Самим тиме, сарадња је постојала као аспект стратешке доктрине Реганове администрације али се није одразила у имплементацији обуздавања све до доласка Горбачова на власт. Сумирајући базичне елементе стратешке доктрине Сједињених Држава између 1979. и 1989. године, она је почивала на поједностављењу стратешког проблема према ком су начини имплементације силе, као начин решавања проблема, почивали на развоју војних капацитета, сузбијању и сажимању совјетског утицаја кроз подршку покретима који се боре против комунистичких режима и сарадњи са Совјетским Савезом уколико приступе унутрашњим реформама, што је кроз изјаве како Картера тако и Регана недвосмислено пренето како америчким грађанима тако и другим државама међународног система

6.3.5. Стратешки потенцијал САД између 1979. и 1989.

Последња интервенишућа варијабла геополитичког приступа утврђивању делотворности велике стратегије представља стратешки потенцијал. Као што смо истакли, стратешки потенцијал представља више од војне моћи, националних способности или материјалних капацитета, он се односи на тоталност *могућих* капацитета које одређена држава може превести у националну моћ и применити кроз велику стратегију. Иако сам стратешки потенцијал представља одраз тоталности капацитета, из перспективе делотворности велике стратегије подразумева се превођење адекватних капацитета којим би се стратешка визија могла остварити а да се не сведе на превођење свих капацитета у националну моћ – с обзиром да би се тиме побила сврха саме стратегије. Као што је из уводних речи видљиво, попут стратешке доктрине, питање стратешког потенцијала је такође врло значајно за разумевање разлика у форми обуздавања. Један од покретача преласка са симетричних на асиметричне форме обуздавања били су високи трошкови одржавања симетричне форме обуздавања. Уколико се наведена констатација посматра у духу геополитичког приступа делотворности велике стратегије, тиме се подразумева да је симетрична форма обуздавања захтевала знатно већу конверзију стратешког потенцијала у националну моћ да би се могла спроводити. Наведена констатација упућује да је тиме симетрична форма обуздавања по природи мање делотворна од асиметричне форме. Међутим, то није случај. Поједине структуралне околности постављају императив веће конверзије стратешког потенцијала у националну моћ. Готово сваки рат у историји човечанства био је пропраћен рапидним увећањем финансијских издавања за војне потребе, као и преласка националне привреде у стање ратне привреде. Отуда, у ситуацијама попут Корејског рата, симетричне форме обуздавања и увећана конверзија укупних капацитета у националну моћ не представља одраз неделотворности велике стратегије. То заправо представља одраз једног од три индикатора националне перформативности, као процеса конверзије потенцијала у силу – екстерних притисака.

Међутим пре утврђивања вредности националне перформативности, потребно је утврдити вредности националних ресурса који, према моделу Телиса и сарадника, представљају одраз тоталности могућих капацитета. По свим индикаторима националних ресурса – технологији, предузетништву, људским ресурсима, финансијским ресурсима и капиталу, и физичким ресурсима, Сједињене Државе су током целокупног трајања Хладног рата представљале државу са највећим кумулативним националним ресурсима. Наравно, истицање да је имала највеће кумулативне ресурсе не значи и да је имала апсолутну надмоћ у односу на друге државе. У супротном, међународна структура се не би могла сматрати биполарном. Поред тога, наведена констатација је варијирала током трајања Хладног рата. По појединим индикаторима Сједињене Државе су заостајале за државама као што су Совјетски Савез и Кина – пре свега мислећи на људске и физичке ресурсе. Што се тиче физичких ресурса, иако Сједињене Државе нису значајно заостајале, ипак је постојала предност Совјетског Савеза у овом погледу нарочито по питању енергетских ресурса, критичних и ретких метала (Tellis et al., 2000, p. 89). И по питању људских ресурса није постојала толика дискрепанца између Сједињених Држава и њених супарника јер док су Сједињене Државе заостајале у квантитету људства, оне су то надокнађивале у

квалитету. Уважавајући чињеницу да квалитет често проистиче на основу квантитета, Сједињене Државе су имале виши степен формалне и неформалне образованости – индикатора вредности људских ресурса (Tellis et al., 2000, p. 75). Совјетски Савез је такође имао врло развијен образовни систем, са високом стопом образованости популације и општеприсутном културом читања (важан показатељ неформалног образовања). Међутим, Сједињене Државе су ипак предњачиле у другим аспектима неформалног образовања – попут дистрибуције радио, телевизијских уређаја и новинске дистрибуције, као и слободних медија који су пружали додатну вредност овим показатељима. Такође, у смислу формалног образовања, број образовних институција, њихов састав по категоријама и приватна потрошња за образовање су фаворизовали Сједињене Државе насупрот Совјетском Савезу.

За разлику од поменута два индикатора националних ресурса, Сједињене Државе су биле доминантније у погледу финансијских ресурса, предузетништва и технологије. Ниво штедње, раста бруто домаћег производа, као и раста по појединачним секторима – који чине три индикатора финансијских ресурса су били на страни Сједињених Држава (Tellis et al., 2000, p. 83). Из перспективе индикатора предузетништва, Сједињене Државе су имале значајнија издвајања за истраживање и развој, продуковале значајан број патената и прототипова, као и боље вршиле дифузију иновација (Tellis et al., 2000, p. 66). Изузетак од овог правила се може пронаћи у сектору одбрамбене индустрије с обзиром да је Совјетски Савез у овом сегменту вршио значајна улагања. У случају технологије, ако посматрамо целокупно трајање Хладног рата, постојала је предност Сједињених Држава. Америка је имала капацитете да производи најзначајније технолошке производе који су тада били најсавременији, развијали су технологију која је надлазила, и њихова одбрамбена индустрија је производила технолошки најсавременију борбену опрему (Tellis et al., 2000, pp. 54-55). Ипак, крајем 1950-их и почетком 1960-их, Совјетски Савез је успео да парира, па чак и да претигне Сједињене Државе у развоју и производњи појединих савремених технологија. Овде пре свега мислимо на развој ИСВМ као и на Свемирску трку. Међутим, Совјетски Савез је све то остваривао планском привредом која је произилазила из одлука државног врха, што је уједно представљало и одраз чињенице да је ниво предузетништва у Совјетском Савезу био знатно нижи него у Сједињеним Државама.

Кумулативна предност Сједињених Држава у стратешком потенцијалу током Хладног рата није била толико значајна као што је то био случај непосредно након Другог светског рата. Међутим, све упућује да су Сједињене Државе, нарочито током треће фазе Хладног рата, подигле ниво своје националне перформативности и тиме адекватније утилизувале свој стратешки потенцијал. Индикатори националне перформативности, поред екстерних ограничења, јесу и инфраструктурни капацитети и идеациони ресурси (Tellis et al., 2000, p. 92). Природа екстерних ограничења и претњи дефинисала је промене у форми обуздавања током Хладног рата и до треће фазе је била карактерисана високом екстерном претњом с обзиром да је инвазија Совјетског Савеза на Авганистан била перципирана као снажан изазов постојећем *status quo* од стране снажног изазивача који је до тог тренутка сустигао, па и претигао Сједињене Државе у наоружању (за индикаторе екстерних ограничења видети Tellis et al., 2000, p. 101). Поред тога, Реганова администрација је успела да оствари високу вредност

инфраструктурних капацитета односно политичке перформативности државе у „извлачењу богатства из свог друштва да би се развила свеобухватна ресурсна база неопходна за продуктивни економски систем...који би се могао користити за произвођење ефективних војних инструмената“ (Tellis et al., 2000, p. 103). Реганова администрација је јасно дефинисала циљ увећања војне моћи током трајања мандата и то доследно имплементирала. То је било могуће јер је постојала кохезија међу америчким политичким елитама које су увиделе неопходност да се поврати војна надмоћ и тиме није било значајнијег противљења Регановом предлогу. Она противљења која јесу постојала, односила су се на степен увећања војног буџета, као и касније на пружање подршке контрасима. Са друге стране, након Картерове администрације, постојала је шира друштвена сагласност о потреби снажнијег супротстављања Совјетима. Из тог разлога релативна моћ друштвених група није ограничавала Реганова настојања с обзиром да су била у складу са ставовима јавног мњења. Коначно, у Сједињеним Државама је током целокупног трајања Хладног рата постојала снажна друштвена контрола од стране државе која јој је омогућавала да прикупља богатство из друштва без виђења државе као репресивне. Узето заједно, сви наведени индикатори упућују да је током треће фазе Хладног рата постојао значајан ниво вредности инфраструктурних капацитета Сједињених Држава.

Последњи показатељ националне перформативности – идеациони ресурси, се према Телису и сарадницима могу посматрати кроз инструменталну и субстативну рационалност. По питању инструменталне рационалности, и током Картера и током Регана су Сједињене Државе имале висок ниво овог показатеља с обзиром да су успеле да дефинишу шта треба урадити, како треба урадити и које је најбоље решење (Tellis et al., 2000, pp. 124-125). Питање инструменталне рационалности се у многome поклапа са концепцијом стратешке доктрине, па је из тог разлога могуће пренети закључке из претходног поглавља на овај показатељ. Са друге стране, и по питању субстативне рационалности су Сједињене Државе показале високе вредности. Постојале су институције и структуре које су Сједињеним Државама омогућавале да спроводе кључне процесе који су се односили на увећање моћи. Државна идеологија и националне обавезе су биле представљане јавности врло учестало, нарочито за време Регана, постојала је експертска бирократија, и Сједињене Државе су посвећивале ресурсе који су били потребни да би се постављени приоритети остварили. Још значајније, постављени приоритети су били представљени и приказани јавности која је подржала посвећивање ресурса тим циљевима (Tellis et al., 2000, p. 131).

Процес превођења тоталности националних капацитета у апликабилне инструменте националне моћи почивају на нивоу националних ресурса и националној перформативности. Иако су до треће фазе Хладног рата Сједињене Државе изгубиле надмоћ у националним ресурсима, ниво националне перформативности је у овом периоду био изразито висок. У случају Картерове администрације једноставно није било довољно времена да се овај процес спроведе. Међутим, за време Реганове администрације је дошло до екстракције богатства из друштва које је довело до прихваћеног увећања националне моћи, потребне да би се имплементирало обуздавање. То је било могуће јер је постојала значајна екстерна претња заједно са кохезијом међу политичким елитама, експертском бирократијом, друштвеном

сагласношћу по овим питањима, али и адекватним представљањем наведених политика америчкој јавности. Делује, штавише, да је у појединим аспектима ниво националне перформативности био и превисок у односу на ниво екстерне претње са којом су се Сједињене Државе суочавале. Иако је инвазија на Авганистан представљала значајан екстерни притисак, поставља се питање да ли је произвела потребу за тако рапидним нивоом раста војног буџета, покретање програма попут Иницијативе стратешке одбране, као и толиког степена подршке покретима који су се борили против комунистичких режима.

6.3.6. Да ли је велика стратегија обуздавања САД-а, у периоду 1979-1989 била делотворна?

До сада смо у претходним поглављима два пута покушали да одговоримо на ово питање, из визуре теорије равнотеже интереса и Клајновог приступа стратешкој култури. Резултати које смо добили упућивали су на постојање делотворности велике стратегије обуздавања, али са контрадикторним закључцима по питању делотворности приступа различитих администрација. Међутим, објашњења оба теоријска оквира била су одбачена као недовољна и неадекватна за потпуно разумевање делотворности обуздавања током треће фазе Хладног рата. С обзиром да наведени теоријски оквири нису примарно развијени за испитивање делотворности велике стратегије обуздавања, њима су били наглашавани различити аспекти, односно лица ефикасности велике стратегије. Предност геополитичког приступа утврђивању делотворности велике стратегије јесте што се варијаблама овог приступа инкорпорирају сва три лица делотворности велике стратегије. Прво лице ефикасности је концептуализовано кроз стратешку визију; друго лице кроз стратешку доктрину; и треће лице кроз стратешки потенцијал. Због тога, геополитички приступ омогућава потпуније сагледавање делотворности обуздавања између 1979. и 1989. године јер омогућава да се њена ефикасност сагледа кроз сва три лица.

Постоји несумњив континуитет између првобитних идеја обуздавања, предлаганих од стране Кенана и Спајкмена, преко накнадних председничких администрација све до Регана и Буша старијег када су спроведени последњи кораци у окончавању Хладног рата и успостављању међународног поретка под вођством Сједињених Држава. Упркос многобројним модификацијама велике стратегије обуздавања које су председничке администрације имплементирале као одговор на промене у међународној структури, али и према сопственим погледима на свет, постојало је генерално велико понашање Сједињених Држава да спречавањем ширења Совјетског Савеза доведу до њихове мирољубивости и прихватања правила међународног поретка. Поредак, који је успостављен у годинама непосредно пре краја и првих пар година након Другог светског рата, успостављен је у великој мери на основу стратешке визије Сједињених Држава током Другог светског рата. Совјетски изазов том поретку је постао евидентан већ током 1947. године, што је навело Труманову администрацију да на бази идеја Џорџа Кенана формулише велику стратегију обуздавања. Иако је постојала сагласност у погледу стратешке визије између Кенана и Трумана, стратешка доктрина и утилизација стратешког потенцијала су се разликовале. Кенанов приступ почивао је на

стратешкој доктрини која начин решавања проблема совјетског ширења види у имплементацији идеолошких и економских средстава, што би разоткрило унутрашње противречности совјетског система и тиме спречило њихово ширење. Труманова стратешка доктрина јесте уважавала овај аспект али је почивала и на виђењу да је Совјетски Савез спреман да се шири и војним инструментима, тиме захтевајући употребу оружане силе као начина превазилажења овог проблема.

Постепене промене у међународној структури довеле су до модификације у перцепцији совјетске претње и промена у геополитичком коду Труманове администрације. То је довело до прве модификације велике стратегије обуздавања кроз NSC-68. Међутим, између NSC-68 и стварног понашања Сједињених Држава постојало су одређено одступање из перспективе стратешке доктрине и стратешког потенцијала. Сам текст NSC-68 указује на циљеве који су у складу са Кенановим виђењем иако су у стварности војни инструменти преузели примат као централни начин и средство остваривања стратешке визије. Поред тога, дужа имплементација обуздавања у форми NSC-68 била би неодржива из перспективе стратешког потенцијала. Накнадне администрације су се суочиле са сличним потешкоћама. Ајзенхауер је, након резултата пројекта Соларијум, модификовао обуздавање кроз NSC-168/2, које је било знатно делотворније из перспективе стратешког потенцијала и у складу са стратешком доктрином његове администрације, али не и дугорочно одрживо услед совјетског развоја ИСВМ. Кенеди и чланови његове администрације су били свесни овог проблема и сматрали да је неопходно одбацити балансирање на ивици рата у корист флексибилног одговора. Међутим, имплементација флексибилног одговора у обуздавању Совјетског Савеза показала се као неделотворна јер уместо да доведе до избегавања могућности међусобно загарантованог уништења, управо до тога за мало није дошло. Џонсонов континуитет флексибилног одговора се такође показао неделотворним јер су се Сједињене Државе нашле у дуготрајном и скупом рату у Вијетнаму. Пре свега Никсонова, али и Фордова, нагла промена у геополитичком коду условила је фундаментално друкчију стратешку доктрину и донекле измењену стратешку визију Сједињених Држава. Ослањајући се на политичко-дипломатске а не војне потенцијале, Никсонова администрација је успела максимално искористити оне аспекте стратешког потенцијала Сједињених Држава који би им омогућили да стратешком проблему приступе на дипломатски начин који је подразумевао геополитичку тријангулацију и ударање клина између Совјетског Савеза и Кине зарад спречавања ширења совјетског утицаја. Поред тога, иницирањем преговора о контроли наоружања, Никсон и Кисинџер су успели да спрече даљу несврсисходну утилизацију стратешког потенцијала Сједињених Држава. Отуда, Никсонова и Кисинџерова модификација обуздавања се може означити као врло делотворна.

Међутим, она је уједно довела и до нежељене последице да је до почетка треће фазе Хладног рата дошло до стратешког паритета између две суперсиле, па чак и превазилажење од стране Совјетског Савеза. Када је Совјетски Савез извршио инвазију на Авганистан, геополитички код Сједињених Држава је поново почивао на совјетском експанзионизму као примарној претњи, и с обзиром на примарност саме инвазије током 1980. године, на виђењу Блиског Истока као региона од кључног стратешког значаја. Када говоримо о базичним одликама независних и интервенишућих варијабли

не можемо утврдити да постоје значајне разлике између Картера и Регана. Заправо, сагледавањем емпиријских доказа ми можемо закључити да је по много-чему Реган само надградио вредности варијабли геополитичког кода, стратешке визије, доктрине и потенцијала Картерове администрације након модификације током 1980. године. Идеја да постоји фундаментална разлика између Картеровог и Регановог приступа обуздавању је пре продукт чињенице да је Картер свега годину дана био председник током треће фазе Хладног рата, али и неуспелог решавања талачке кризе у Ирану која му је донела епитет лошег председника. Да је којим случајем Картер освојио још један мандат, вероватно не би било значајне разлике у имплементацији велике стратегије обуздавања до 1985. године. Стратешка доктрина Картерове администрације је наговештавала потребу за већом утилизацијом стратешког потенцијала у правцу развоја националне моћи. Поред тога, она је такође почивала на потискивању као начину превазилажења стратешког проблема совјетског експанзионизма. Међутим, упитно је да ли би Картер био способан да своју стратешку доктрину адекватно и недвосмислено пренесе америчким грађанима и другим државама. Картерови поступци на имплементацији велике стратегије обуздавања пратили су стратешку визију и стратешку доктрину његове администрације, али нису довели до адекватне утилизације стратешког потенцијала. Међутим, ово је више продукт чињенице да Картер једноставно није имао времена да то спроведе у дело с обзиром на пораз на председничким изборима 1980. године.

Као што смо рекли, долазак Регана на власт није фундаментално базично променио вредности кључних варијабли. Али их јесте значајно надградио. Прво, Реганов геополитички код је био релативно сродан Картеровом, али са значајно ширим обухватом стратешки релевантних региона. Перцепција међународне структуре је била релативно слична, с тим да је Реганов геополитички код идентификовао да су региони Централне Америке и Субсахарске Африке подједнако стратешки значајни као и Блиски Исток. Слично је и у случају стратешке доктрине с обзиром да је почивала на поједностављењу проблема који је произвео да начини имплементације силе почивају на увећању војних капацитета и потискивању совјетског утицаја. Надградња у овом случају односила се на то што је Реган настојао активном сажимању Совјетског Савеза а не само потискивању ширења утицаја. Совјетски Савез чији ширење не сме превазићи оквире Евроазијског пространства била је одлика како Картерове, тако и Реганове администрације. У случају стратешког потенцијала се не може с прецизношћу утврдити степен поклапања или одступања између Картеровог и Регановог приступа јер Картер једноставно није имао времена да спроведе овај корак, али се основано може закључити да би и у случају варијабле стратешког потенцијала постојао релативно сличан приступ Картера.

Заправо, једина важна разлика између Картера и Регана, која се одразила на вредности поменутих варијабли јесте утврђивање могућности сарадње са Совјетима и поред рата у Авганистану. Таква могућност делује контрадикторно према појединим емпиријским доказима, с обзиром да је Реган био вокални заступник става да се Совјетском Савезу мора снажно одговорити. Ипак, детаљнијим сагледавањем Регановог дискурса, може се закључити да је основ снажног става против Совјетског Савеза лежао примарно у режиму а не у самој држави. Реганова стратешка визија почивала је на жељеном

међународном поретку у којој Совјетски Савез, као демократска држава, ипак опстаје на хијерархијском нивоу на ком је до тада био. Иако су према његовој стратешкој визији Сједињене Државе требале бити војно надмоћније, није било нужно да уједно буду и војно супериорне. То се одразило и на Реганову стратешку доктрину у смислу да је сарадња била идентификована као један од начина да се стратешки проблем превазиђе, али је она била условљена одвијањем промена унутар самог Совјетског Савеза. Отпочињање реформи у Совјетском Савезу након 1985. године, створило је услове за имплементацију овог начина делања. По питању утилизације стратешког потенцијала, Реганова администрација је врло успешно приступила екстракцији ресурса и њиховом превођењу у националну моћ, упркос жељи за већом екстракцијом. Перцепција несврхисходности и опасности нуклеарног оружја довела је до тога да Реганова администрација искористи технолошке капацитете Сједињених Држава у трагању за алтернативама нуклеарном одвраћању. С обзиром на совјетско понашање које је произвело високу екстерну претњу и на кохезију међу политичким елитама, експертска бирократија и друштвена сагласност омогућили су висок степен националне перформативности Реганове администрације у ефикасном спровођењу конверзије стратешког потенцијала у националну моћ. Подједнако важна чињеница јесте да је Реганова оштра реторика омогућила да дође до друштвене сагласности о потреби за већом утилизацијом стратешког потенцијала. Са друге стране, када је Горбачов отпочео са гласношћу и перестројком, Реганова администрација је успела да искористи и друге елементе стратешког потенцијала Сједињених Држава ослањајући се на истоветне механизме.

Уколико наведене закључке упоредимо са конкретном имплементацијом велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата, ми видимо значајан степен поклапања између начина на који је велика стратегија обуздавања била формулисана и имплементирана. Увећање војне моћи, Операција Циклон, потискивање, Иницијатива стратешке одбране, сарадња са Совјетима и преговори око START-а, који су сви били видљиви како у стратешким документима NSDD-32 и NSDD-75, али и практично спроведени током трајања треће фазе Хладног рата нам указују на склад између велике стратегије обуздавања с једне стране и стратешке визије, доктрине и потенцијала. Отуда се хипотеза геополитичког приступа може потврдити и закључити да је обуздавање током треће фазе било делотворно. У складу са првим лицем ефективности, обуздавање је резултовало остваривањем жељеног међународног поретка у којем су Сједињене Државе војно надмоћније и у којем Совјетски Савез прихвата правила међународног поретка, тежи демократији и чији утицај не прелази границе Евроазијског пространства. Међународни поредак након имплементације обуздавања је такође довео до униполарности Сједињених Држава – што није било подразумевано под жељеним међународним поретком, али није ни одступало од тога. Са друге стране, није постојала значајна дискрепанца између одабраног начина делања и елемената велике стратегије обуздавања, што представља одраз њене делотворности из перспективе другог лица ефективности. Иако се може исказати аргумент да је постојала унутрашња некохерентност код Реганове модификације обуздавања, с обзиром да је истовремено почивала и на конфликтним и кооперативним начинима делања, он се не може у потпуности прихватити. Реч је пре била о начину делања који је сродан принципу „штапа и шаргарепе“ него што је одраз унутрашње

некохерентности. Да ли ће се више примењивати „штап“ или „шаргарепа“ зависи од околности и понашања друге стране. Чињеница да је Реганова администрација успела да релативно неосетно прилагоди фокус одабраног начина делања након креирања околности и промене у понашању Совјетског Савеза је одраз делотворности велике стратегије а не њене некохерентности.

Заправо највећа препрека већој делотворности велике стратегије обуздавања лежала је у варијабли стратешког потенцијала. То је примарно видљиво у три емпиријска доказа – непродуктивности Иницијативе стратешке одбране, чињеници да су финансијска издавања за потребе одбране била изразито висока, као и Иран-Контра афери. Из перспективе трећег лица ефективности велике стратегије, наведени докази упућују да Сједињене Државе нису формулисале велику стратегију на такав начин да развија и имплементира довољно адекватна средства. Међутим, то је и био парадокс Реганове модификације велике стратегије обуздавања. Иако је несумњиво представљала дубоко неефикасну велику стратегију, то је заправо произишло из начина на који је била конципирана – њена ефективност је добрим делом управо произишла из њене неефикасности. Увећање војног буџета и Иницијатива стратешке одбране представљали су одраз „штапа“ којим је Реганова администрација настојала да обузда Совјетски Савез. То се наравно не односи на Иран-Контра аферу. Посматрајући потискивање *en general*, обуздавање је током треће фазе Хладног рата успело да развије и имплементира адекватна средства којим би се дошло до жељеног међународног поретка где је Совјетски Савез ограничен на Евроазијско пространство. Међутим, у случају Никарагве, није постојао степен унутрашње кохерентности политичких елита који би омогућио да се национални ресурси искористе тако да подршка контрастима буде прихваћена. Покушаји да се индиректно подрже контрасти кроз продају наоружања Ирану једноставно нису представљали одраз делотворности из визуре трећег лица ефективности. Међутим, тиме се не одбацује сама делотворност обуздавања, већ се само долази до закључка да је могло бити делотворније.

На основу свега реченог, за геополитички приступ делотворности велике стратегије можемо закључити да полаже „где има дима“ тест, с обзиром да је могуће идентификовати довољне услове којим би се потврдила хипотеза овог приступа. За разлику од претходне две теорије средњег домета, за геополитички приступ делотворности велике стратегије можемо рећи да прецизније утврђује да ли је велика стратегија обуздавања, између 1979. и 1989. године била делотворна. Самим тиме, одговор на примарно истраживачко питање П1б јесте да је велика стратегија обуздавања у посматраном временском периоду била делотворна. На основу овог одговора може се поставити накнадно питање да ли је она могла бити делотворнија, што превазилази оквире овог истраживања. Међутим, на основу геополитичког приступа можемо поставити прелиминарну хипотезу, за будућа истраживања, да је велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата могла бити делотворнија да је развила и имплементирала адекватнија средства за остваривање жељеног поретка. Сједињене Државе су се значајно ослониле на материјалну надмоћ у овом периоду да би обуздале Совјетски Савез. Иако то није био примаран разлог делотворности обуздавања, адекватнијом утилизацијом стратешког потенцијала бисмо могли рећи да би модификација обуздавања током треће фазе била делотворнија.

СЕДМО ПОГЛАВЉЕ

ШТА ЧИНИ ВЕЛИКУ СТРАТЕГИЈУ ДЕЛОТВОРНОМ?

„да би је [велику стратегију] евалуирали, мора се пронаћи некакав начин да се дисциплинује контрафактуална анализа о томе како би држава прошла да је усвојила друкчију велику стратегију“

Вилијам Волфорт (Wohlforth, 2021, p. 575)

На крају претходног поглавља поставили смо питање да ли је велика стратегија обуздавања, током треће фазе Хладног рата, могла бити делотворнија? Односно, да су унете одређене промене у начину на који је велика стратегија обуздавања формулисана и имплементирана, да ли би она делотворније довела до међународног поретка у којем су Сједињене Државе безбедније и просперитетније. Наведено питање представља *par excellence* пример контрафактуалне анализе коју је Волфорт навео као основни методолошки приступ евалуацији великих стратегија (Wohlforth, 2021). Као што смо већ навели, евалуација велике стратегије, према Волфорту, је предуслов како објашњења велике стратегије, тако и доласка до закључка да ли је она била успешна (Wohlforth, 2021, p. 576). Међутим, да би контрафактуална анализа била методолошки ригорозна и да би довела до релевантних закључака, потребно је да буде утемељена у теоријском и концептуалном разумевању велике стратегије и бројних имена „добре“ велике стратегије. Управо у томе лежи релевантност уводног цитата, јер се приступ контрафактуалној анализи не може спроводити *ad hoc*, већ је потребно да се на адекватан начин дисциплинује контрафактуална анализа да бисмо могли да дођемо до релевантних налаза. Одговор на питање шта чини велику стратегију делотворном нам пружа управо то – начин да се анализа велике стратегије дисциплинује, да бисмо у потпуности могли да је објаснимо и донесемо закључак њене (не)успешности.

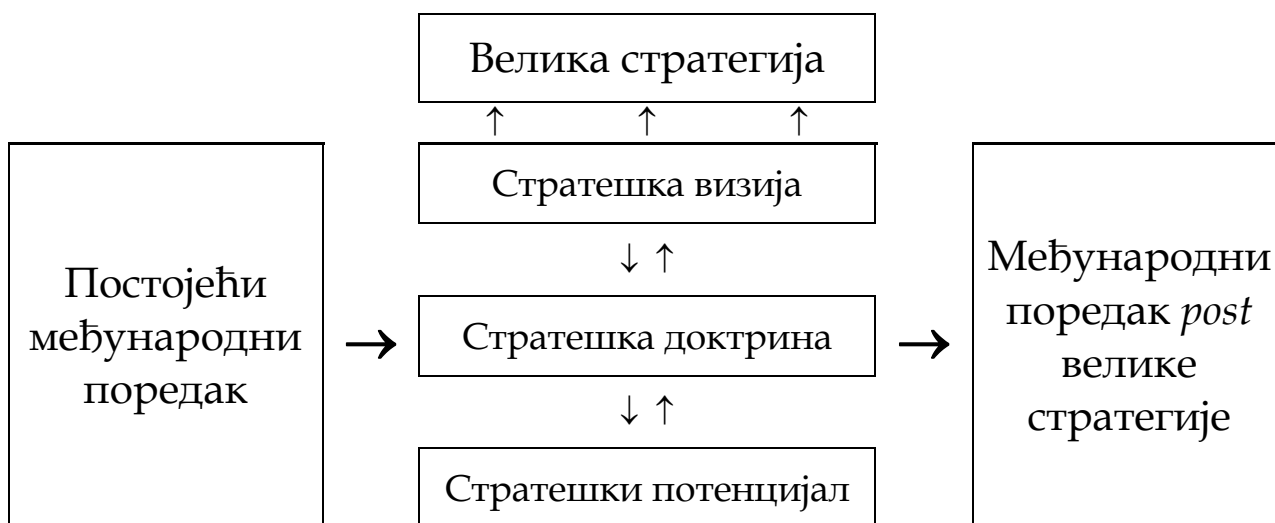
Истраживачки циљ ове дисертације је ипак ограниченији од Волфортових настојања за долажење до закључака о (не)успешности велике стратегије. Као што смо приказали у трећем поглављу ове дисертације, постоје бројна имена „добре“ велике стратегије од којих делотворност представља само једно, али врло значајно. Циљ ове дисертације јесте продубљивање нашег разумевања о делотворности велике стратегије и утврђивању детерминаната делотворности велике стратегије. Због тога се питање да ли је велика стратегија обуздавања могла бити делотворнија није нашло међу примарним, секундарним и терцијарним истраживачким питањима ове дисертације. Остваривање истраживачког циља ове дисертације огледа се у пружању генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије, било кроз идентификацију постојеће теорије средњег домета која би то омогућила, било кроз развој новог теоријског модела. И теорија равнотеже интереса Рандала Швелера и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, као постојећа генерализована специфична објашњења, показала су ограничења при одговарању на питање да ли је велика стратегија обуздавања током треће фазе Хладног рата била делотворна. Због тога је у четвртном поглављу пружен, а у шестом поглављу тестиран геополитички приступ делотворности велике стратегије, којим је пружено прецизније објашњење делотворности обуздавања током треће фазе Хладног рата.

Наша тежња за утврђивањем генерализованим специфичним објашњењем била је мотивисана додатним настојањем – могућношћу примене теоријског модела и на сагледавање делотворности других великих стратегија поред обуздавања. Одговор на питање шта чини велику стратегију делотворном, утврђивање детерминаната делотворности велике стратегије, као и постојање теоријског модела којим би се делотворност велике стратегије могла утврдити, представља значајнији допринос од самог разумевања делотворности обуздавања. Из тог разлога, у овом поглављу биће пружен одговор на примарно истраживачко питање *П1а: Шта чини велику стратегију делотворном*. У ту сврху, конкретни закључци из претходног поглавља и одговор на истраживачко питање *П1б*, ће бити генерализовани да бисмо представили три детерминанте делотворности велике стратегије, њихов међусобни однос, као и однос између две независне варијабле геополитичког приступа делотворности велике стратегије.

7.1. Три детерминанте делотворности велике стратегије

Делотворност велике стратегије продукт је три кључне детерминанте: стратешке визије – која представља виђење или концепцију жељеног међународног поретка за који се верује да би био безбеднији и просперитетнији за државу; стратешке доктрине – која представља поједностављење стратешког проблема од стране доносилаца одлука одређене државе, на основу ког произилазе потенцијална решења превазилажења проблема и начини примене инструмената силе; и стратешког потенцијала – који представља тоталност могућих капацитета које држава може превести у силу коју би имплементирала кроз велику стратегију.

Графикон 9: Три детерминанте делотворности велике стратегије

На графикону 9, приказане су три детерминанте делотворности велике стратегије и њихов однос у каузалној логици ефективности велике стратегије. Идентификација три детерминанте делотворности велике стратегије је проистекла из целокупног истраживања ове дисертације – из појма велике стратегије, извора делотворности

велике стратегије, могућих објашњења велике стратегије, као и утврђивања делотворности велике стратегије обуздавања.

На основу прегледа постојећих појмовних одређења велике стратегије и применом метода формулације појмова, велика стратегија је у овом истраживању операционализована као *концепција проактивног делања државе где се у дужем временском интервалу повезују циљеви, начини и сва потенцијална средства државе зарад обликовања међународног поретка, односно положаја државе у међународном поретку*. Велика стратегија представља секундарну појмовну категорију која је проистекла из генералног појма стратегије. Међутим, она није једина. Концепти попут стратегије националне безбедности, стратегије опстанка, војне стратегије па и геостратегије, представљају секундарне категорије стратегије. Два кључна аспекта која диференцирају велику стратегију од других секундарних појмовних категорија јесу развојна функција велике стратегије и тежња за обликовањем међународног поретка. Због тога, наведени аспекти морају бити део детерминаната делотворности велике стратегије. Ипак, они не могу представљати једине две детерминанте. Како ланац циљева, начина и средстава представља минимално одређење сваке стратегије, наведени аспекти одражавају се на циљеве и средства, али не и на начине. Детерминанта која би се одражавала на начине велике стратегије је такође потребна зарад потпуног разумевања шта чини велику стратегију делотворном. Ипак, таква детерминанта не представља одлику својствену искључиво великој стратегији већ се у теорији може применити и на друге секундарне категорије стратегије. Управо из тог разлога смо и навели да не постоји ништа интринзично самом обуздавању да бисмо га сврстали искључиво у корпус великих стратегија.

На основу закључака појмовне анализе и операционализације велике стратегије приступљено је концептуалном сагледавању постојећих разматрања делотворности велике стратегије, као и утврђивању извора делотворности велике стратегије. Ефективност исхода, као прва димензија на основу које можемо утврдити изворе делотворности велике стратегије, је одбачена на логичком нивоу, јер се до одређеног исхода може доћи и пуком материјалном надмоћи или пак случајношћу чиме се побија улога саме стратегије. Ефективност процеса, са друге стране, избегава наведени проблем, с обзиром да не претпоставља долазак до објективно безбеднијег и просперитетнијег међународног поретка. Међутим, ефективношћу процеса се идеја исхода не одбацује у потпуности. Враћајући се на два аспекта диференцијације велике стратегије, исход у обликовању међународног поретка се не може одбацити. Кроз прво лице ефективности процеса, делотворност велике стратегије се посматра према субјективном виђењу жељеног међународног поретка. Преостала два лица ефективности процеса представљају однос између одабраног начина делања и велике стратегије, као и потенцијала државе и велике стратегије.

Утврђивање три лица ефективности велике стратегије нам, само по себи, не говори много о томе да ли је за делотворност велике стратегије довољно да само једно лице ефективности буде испуњено или је, прво неопходно, а затим довољно да два или сва три лица буду испуњена. За такав закључак потребно је ослонити се на теоријске оквире који с једне стране одговарају истраживањима велике стратегије, док, са друге, одражавају једно или више лица ефективности велике стратегије. На основу

сагледавања многобројних могућих теорија средњег домета, у овом истраживању смо утврдили два теоријска оквира – теорију равнотеже интереса Рандала Швелера, који одговара првом лицу ефективности велике стратегије, као и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, који одговара другом лицу ефективности велике стратегије. У односу на две наведене сучељене теорије, геополитички приступ делотворности велике стратегије, који је развијен за потребе ове дисертације, се показао као адекватнији, пружајући прецизније објашњење делотворности велике стратегије на случају Сједињених Америчких Држава између 1979. и 1989. године. При тестирању поменутих теорија и геополитичког приступа на случају велике стратегије обуздавања између 1979. и 1989. године, показало се да је потребно да сва три лица ефективности буду испуњена да бисмо прецизније одредили да ли је велика стратегија била делотворна.

Приговор геополитичком приступу се може пронаћи у броју варијабли којима објашњава делотворност велике стратегије. У студијама безбедности постоји генерална тежња за развојем што једноставнијих (*parsimonious*) теорија, односно теорија које могу са што мањим бројем варијабли да пруже адекватно објашњење појава и процеса у реалности. У суштини постоји правилност да се увођењем све већег броја варијабли повећава прецизност теоријског објашњења. Међутим, то нас доводи до ситуације у којем теоријски модели могу почивати на готово бесконачном броју варијабли који би одговарали сваком појединачном аспекту процеса који се одвијао у стварности. Због тога се монокаузална објашњења посматрају као својеврсни теоријски „свети грал“ у студијама безбедности. Ипак, неопходно је уважити две чињенице. Прво, овде није реч о великој теорији која се у начелу може применити на објашњење понашања држава *en general*, већ о теорији средњег домета. Друго, поједине појаве и процесе једноставно није могуће свести на монокаузална објашњења, што је постало евидентно при појмовној анализи велике стратегије и разматрању извора њене делотворности. Отуда, ослањање на поменуте три детерминанте велике стратегије заправо представља одраз једноставности (*parsimonious*) теорије јер идентификује минималан скуп фактора на основу који можемо разумети шта чини велику стратегију делотворном.

Закључак да можемо идентификовати три детерминанте које чине велику стратегију делотворном, произашао је из разматрања сваког појединачног поглавља ове дисертације. Оно што чини велику стратегију делотворном јесте њен однос са три идентификоване детерминанте – стратешком визијом, стратешком културом и стратешким потенцијалом. Свака детерминанта понаособ одражава се на одговарајући аспект ланца циљева, начина и средстава велике стратегије, чиме се подразумева да је делотворна велика стратегија она чија су три базична елемента у складу са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом државе. Ипак, за потпуније разумевање одговора на примарно истраживачко питање, неопходно је детаљније сагледати однос између сваке детерминанте понаособ и делотворности велике стратегије, као и међусобним односом између детерминанти.

7.1.1. Стратешка визија и ефективност велике стратегије

Стратешка визија, као концептуални одраз првог лица ефективности велике стратегије, представља виђење државе о форми међународног поретка који та држава жели да

оствари и за који верује да би произвео безбедније и просперитетније међународне околности по ту државу. Начелно говорећи, ми све стратешке визије држава можемо поделити на ревизионистичке визије – којима се жели променити форма постојећег међународног поретка, и *status quo* визије – којима се жели очувати постојећи међународни поредак. Истицање постојања ревизионистичких и *status quo* држава, које се често наводи у постојећој литератури, заправо представља рефлексију стратешких визија тих држава. Ипак, наведена начелна подела представља значајно поједностављење, за које суштински можемо рећи да је релевантно само у ситуацијама биполарног међународног поретка у којем постоји једна ревизионистичка и једна *status quo* држава. Студија случаја Сједињених Држава и велике стратегије обуздавања је представљала управо такав случај. Међутим, можемо замислити хипотетички случај у којем постоји више од једне ревизионистичке државе у међународном систему. То би могао представљати међуратни међународни поредак, или међународни поредак непосредно пре избијања Првог светског рата.

Уколико бисмо пратили поједностављену поделу на ревизионистичке и *status quo* државе, могли бисмо прерано закључити да ће сродност стратешких визија ревизионистичких и *status quo* држава довести до њиховог великостратешког понашања у правцу међусобног груписања. Док би међународни поредак пред почетак Првог светског рата могао представљати случај који потврђује наведену тезу, међуратни међународни поредак добија наведени закључак јер је дошло до међусобног сукоба између две ревизионистичке државе – Немачке и Совјетског Савеза, односно савезништва између ревизионистичких и *status quo* држава – Совјетског Савеза и Сједињених Држава и Велике Британије. Штавише, актуелна разматрања савременог међународног поретка указују да се тренутно све велике силе могу означити као ревизионистичке државе (Menon, 2022). Подједнако значајно, под тиме се подразумевало да велике стратегије ревизионистичких, односно *status quo* држава, морају имати истоветне карактеристике да бисмо их означили као делотворне. У суштини, то и јесте хипотеза теорије равнотеже интереса. Међутим, из перспективе сваке појединачне државе, постојећи поредак се различито одражава на њихову безбедност и просперитет. Самим тиме, две државе, иако обе ревизионистичке, могу имати различиту стратешку визију, односно различито субјективно виђење жељеног међународног поретка за који сматрају да би произвео већу безбедност и просперитет државе.

Иако је начелна подела на ревизионистичке и *status quo* државе могућа, она не представља верни одраз стратешке визије, нити њеног утицаја на делотворност велике стратегије. Као детерминанта делотворности велике стратегије, стратешка визија је знатно конкретнија у односу на такву поједностављену поделу. То уједно представља и разлог компаративне предности геополитичких приступа у односу на већину великих теорија међународних односа. Под стратешком визијом се подразумева знатно више од очувања или промене постојећег међународног поретка. Под њоме се подразумевају конкретне промене међународног поретка које се морају остварити, односно конкретни аспекти који се морају очувати, да би међународни поредак *post* велике стратегије заиста представљало безбедније и просперитетније окружење за конкретну државу. С обзиром на наведено, различите стратешке визије, иако номинално

ревизионистичке или *status quo*, могу обликовати велике стратегије у различитим правцима. Како се постојећи поредак различито одражава на безбедност и просперитет различитих држава, постоје одступања у конкретним аспектима међународног поретка које треба очувати или променити. Отуда може доћи и до различитих великих стратегија две државе које номинално потпадају под исту категорију ревизионистичких или *status quo* држава.

Када говоримо о конкретном одразу стратешке визије на саму велику стратегију, то се рефлектује у циљевима које велика стратегија треба остварити. Стратешка визија не представља уједно и циљ велике стратегије. Уколико стратешку визију посматрамо кроз очување или промену конкретних аспеката међународног поретка, циљеви велике стратегије представља оно што се треба остварити да би се дошло до тога. Иако делује да је овде реч само о диференцијацији на семантичком нивоу, заправо је реч о суштинској разлици. Погледајмо случај Начертанија. Стратешка визија на којој почива Гарашаниново Начертаније јесте стварање јаке словенске државе на Балкану, да би се спречила подела овог региона од стране Аустроугарске и Русије. Самим тиме, стратешка визија на којој почива Начертаније јесте модификовање међународног поретка (с обзиром да мале државе не могу променити међународни поредак) тако да укључује нову, снажну државу као предводника геополитичког региона Балкана. Са друге стране, циљ самог Начертанија јесте ширење Кнежевине Србије у правцу одређених територија Балкана. Циљ Начертанија је могао бити и друкчији – на пример стварање словенске конфедерације, припајање другој словенској држави на Балкану, па чак и постајање протектората даље велике силе попут Велике Британије или Француске. Одлука на циљ територијалног ширења представља одраз стратешке визије Кнежевине Србије а не њену саму стратешку визију. Исто је видљиво и у случају обуздавања током Хладног рата. Иако је постојао генерални континуитет у стратешкој визији ипак су постојала одређена одступања, првенствено у правцу могућности сарадње са Совјетским Савезом који је и даље тежио ревизији међународног поретка. Самим тиме, део модификација велике стратегије обуздавања се може приписати и мањим разликама у стратешким визијама Сједињених Држава.

У претходном пасусу акценат је лежао на утицају стратешке визије на обликовање велике стратегије. Самим тиме, делује да стратешка визија не може представљати детерминанту делотворности велике стратегије, нити појам којим се рефлектује прво лице ефективности велике стратегије. Једноставно, ако стратешка визија утиче на успостављање циљева велике стратегије, онда између њих не може бити одступања и каузална логика између стратешке визије и делотворности велике стратегије није оповргљива. Међутим, то није случај. Свако уопштење настоји да пружи генерализовану слику идеалног односа између (макар) два појма, на основу које произилази и хипотеза таквог уопштења. Догађаји у реалности се не морају поклапати са теоријским очекивањима. Неки од најзначајнијих одступања се могу пронаћи у случају Немачког ширења на Совјетски Савез током Другог светског рата и у Јапану након војног пуча 1936. године. На основу одступања или сагласности између стратешке визије државе и њене велике стратегије произилази њена делотворност.

7.1.1. Стратешка доктрина и ефективност велике стратегије

Стратешка доктрина, као концептуални одраз другог лица ефективности велике стратегије, подразумева поједностављење стратешког проблема са којим се држава суочава чиме се идентификују могући начини примене инструмената силе да би држава могла решити стратешки проблем пред њом. Комплексност међународног система и стратешких проблема до којих долази интеракцијама држава у међународном систему подразумева да државе морају приступати поједностављивању стратешких проблема са којима су се суочиле. Утицај комплексности међународног система на потребу за поједностављивањем превазилази саме стратешке проблеме са којима се државе суочавају. Чак је и могућност потпуног сагледавања стања међународног система, независно од стратешких проблема, упитна, због чега се државе у својим генералним интеракцијама са другим државама воде поједностављеним виђењима – које смо у случају геополитичког приступа представили кроз појам геополитичког кода. Штавише, као што смо претходно истакли, сам појам геополитичког кода је првобитно развијен од стране Гедиса да би објаснио варијације у приступу обуздавању од стране различитих председничких администрација. Упркос томе, између стратешке доктрине и геополитичког кода је неопходно направити разлику. Геополитички код представља поједностављење међународне структуре у виду потенцијалних претњи и стратешког значаја различитих просторних целина. На основу виђења структуре међународног система, потенцијалних претњи у међународном систему и стратешког значаја различитих делова света, произилазе конкретни стратешки проблеми. Они се даље поједностављују зарад њиховог превазилажења и утврђивања начина примене силе. Самим тиме, појаве и процеси обухваћени појмом геополитичког кода претходе појавама и процесима обухваћених појмом стратешке доктрине. У супротном, појам геополитичког кода би представљао класичан пример концептуалног растезања.

Попут стратешке визије, и у случају стратешке доктрине се у постојећој литератури може пронаћи поједностављена категоризација стратешких доктрина на офанзивне и дефанзивне доктрине. Разлог томе је очит. Два генерална начина на која држава може применити инструменте силе јесте напад или одбрана (иако бисмо томе могли придодати и одвраћање као специфичан вид стратешке доктрине). Иако се стратешке доктрине заиста могу, у начелу, категоризовати на офанзивне и дефанзивне, тиме се занемарује фундаментална карактеристика великих стратегија – опсег средстава који укључује како оружану силу, тако и економске, политичке, дипломатске и идеолошке инструменте. Уколико погледамо пример Француске међуратне велике стратегије, ми видимо да је Француска била врло дефанзивна у војном погледу, док је на дипломатско-политичком фронту врло офанзивно подстицала стварање савеза у Источној Европи као контратежу Немачкој и Совјетском Савезу. Уважавајући чињеницу да начин употребе сваког од наведених инструмената можемо означити као офанзивни или дефанзивни, плуралитет опсега средстава велике стратегије подразумева да начини примене појединих инструмената могу бити офанзивни, док начини примене других могу бити дефанзивни – у оквиру једне велике стратегије. Поред тога, начелна подела на офанзивне и дефанзивне доктрине имплицира да ће све државе са офанзивним, односно дефанзивним стратешким доктринама формулисати и

имплементирати релативно сродне велике стратегије. Чак и уколико бисмо прихватили наведени аргумент и исказали да стратешке доктрине могу бити предоминантно офанзивне или предоминантно дефанзивне, ми тиме занемарујемо специфичности околности у којима се свака држава налази и утицај тих околности на долазак до стратешког проблема.

Из самог одређења стратешке доктрине постаје евидентан однос између овог појма и сегмента ланца циљева, начина и средстава велике стратегије. Међутим, попут стратешке визије, и у овом случају се не може изједначити стратешка доктрина са начинима велике стратегије. Основна тачка диференцијације између њих произилази из одговора на питање како доћи до нечега – превазилажења стратешког проблема, и шта треба урадити да би се до тога дошло – остваривања циља велике стратегије. Уколико се вратимо случају обуздавања током Реганове администрације, поједностављење стратешког проблема је подразумевало да је потребно преокренути процес ширења Совјетског Савеза. То је могло бити учињено на два начина: директним ангажовањем, као што је био случај у Кореји или Вијетнаму, или пружањем подршке локалним групама које се боре против комунистичких режима. Преокренути процес ширења Совјетског Савеза представља одраз стратешке доктрине, док пружање подршке муџахединима, контрасима или УНИТА, представља одраз начина велике стратегије обуздавања. Сличан је случај и са Немачком током Другог светског рата. Да би се превазишао стратешки проблем Велике Британије, Немачка је сматрала да мора да осигура своју источну границу од Совјетског Савеза. То је могло бити учињено како сарадњом и савезом са Совјетима, тако и нападом и војном победом на њима. Наведени примери представљају само један аспект стратешких доктрина Хитлера, односно Регана, али илустративан за разумевање разлике између стратешке доктрине и начина у оквиру велике стратегије.

Као и у случају разматрања односа стратешке визије и ефикасности велике стратегије, претходно разматрање се односило на утицај стратешке доктрине на обликовање велике стратегије, али не и како детерминише делотворност велике стратегије. Сам одговор на утицај стратешке доктрине на делотворност велике стратегије је суштински истоветан као у случају стратешке визије. Уколико конкретан начин делања велике стратегије не одговара одабраном начину решавања проблема, проистеклог из поједностављења стратешког проблема, не може се рећи да је велика стратегија делотворна. Конкретно делање кроз велику стратегију на начин који је супротан од одабраног начина делања на основу стратешке доктрине, може произвести фундаментално различит исход у односу на онај зацртан стратешком визијом. Чак и уколико дође до остварења стратешке визије, такав међународни поредак не мора бити и одржив јер није обликован на одговарајући начин.

На крају, постоји још једна значајна одлика стратешких доктрина – њихово често јавно прокламовање, или прокламовање њених појединих сегмената. Генерално говорећи, улога јавног прокламовања начина превазилажења проблема се може разумети из два угла: унутрашњег, који почива на придобијању подршке за делање, као и спољашњег, да би се избегла фрикција и долазак до ненамерне ескалације. Срж стратешке доктрине почива на поједностављењу зарад превазилажења стратешког проблема. Ако одабрани начин делања доведе до ненамерне ескалације или отпора подршци и проблему

утилизације потенцијалних ресурса, стратешки проблем се не може превазићи. Отуда, јавним представљањем поједностављења стратешког проблема и генералног начина имплементације инструмената силе се решавање стратешког проблема може сврсисходније остварити. Ипак, за јавну прокламацију стратешке доктрине не можемо истаћи да представља нужан услов да бисмо утврдили делотворност велике стратегије из перспективе другог лица ефективности. Она је свакако пожељна, али у појединим околностима се може показати контрапродуктивном, производећи супротне ефекте од жељених. Ако поједностављење стратешког проблема поставља императив делања на начин који се неће посматрати као легитиман од стране домицилног друштва, или ће довести до ескалације сукоба, јавна прокламација стратешке доктрине, у свом изворном облику, би пре представљала препреку делотворности велике стратегије него што би је омогућавала. Отуда, овај аспект стратешке доктрине треба посматрати у зависности од конкретног случаја.

7.1.2. Стратешки потенцијал и ефективност велике стратегије

Коначно, стратешки потенцијал представља последњу детерминанту делотворности велике стратегије и представља концептуални одраз трећег лица ефективности велике стратегије. Под стратешким потенцијалом подразумева се тоталност могућих капацитета које држава поседује и које може превести у моћ и силу коју би имплементирала кроз велику стратегију. Проблематика међународне безбедности се (често) своди на проблематику националне моћи – у складу са Тукидидовом констатацијом да “моћнији проводе, а слабији у том попуштају” (Tukidid, 1957, str. 315). Штавише, према чувеном британском филозофу Берtrandу Раселу (Bertrand Russell), моћ представља најфундаменталнији концепт у друштвеним наукама *en general*, попут енергије у физици (Russell, 2004, p. xxiv). Упркос постојању консензуса да национална моћ има своје упориште у капацитетима или способностима (енглеска реч *capability*) државе, приметна је склоност при истраживањима или у правцу наглашавања моћи, на уштрб капацитета, или у правцу поистовећивања моћи и капацитета.

Међутим, из перспективе велике стратегије важно је разумети две чињенице. Прво, важно је имати у виду да моћ не мари нужно и превише за стратегијом. Иако поједина лица моћи не морају почивати на материјалним капацитетима (*i.e.* мека моћ), предоминантна виђења моћи почивају на материјалним способностима којима, како Роберт Дал (Robert Dahl) наводи, једна држава може приморати другу да учини оно што иначе не би (Dahl, 1957, pp. 202-203). Друго, и значајније, једно од два фундаментална својства велике стратегије, која је разликују од других секундарних појмовних категорија стратегије, јесте њена развојна функција. Да би велика стратегија заиста била „велика“, неопходно је да поседује димензију развоја сопствених капацитета у правцу апликабилне моћи. Због дога, делотворна велика стратегија је она која, из тоталности могућих капацитета, развија и преводи могуће капацитете у апликабилну моћ и силу. Самим тиме, треће лице делотворности велике стратегије, концептуално одражено кроз стратешки потенцијал, осликава развојну функцију велике стратегије којом би се остварио *raison d'être* велике стратегије, али која истовремено и сама представља *raison d'être* велике стратегије.

На основу претходно реченог је јасно зашто детерминанта делотворности велике стратегије не може бити сама национална моћ. Свака стратегија, па самим тиме и велика стратегија, представља својеврсни мултипликатор моћи због чега сама национална моћ ни на који начин не може представљати детерминанту делотворности велике стратегије. Ослањањем на стратешки потенцијал, са друге стране, избегава се наведена замка, али се задржава детерминанта којом се истиче развојна функција велике стратегије као и утврђује степен (не)адекватности мултипликације развијене моћи. Начин на који се стратешки потенцијал одражава на велику стратегију је кроз постављање оквира могућих средстава који се могу развити и имплементирати кроз велику стратегију. Као што се стратешка визија одражава кроз циљеве велике стратегије, стратешка доктрина кроз начине, стратешки потенцијал се одражава кроз средства. Уколико је тоталност могућих капацитета ограничена на неки начин – на пример ограниченом популацијом, финансијама, степеном привредног и технолошког развоја, квалитетом дипломатског кора, чак и друштвеним уверењем у исправност сопствене идеологије, средства велике стратегије не могу почивати на инструментима силе који произилазе из таквих ограничења. Поред тога, стратешки потенцијал се одражава на делотворност велике стратегије на још један начин – кроз сам процес превођења тоталности могућих капацитета у инструменте силе. Национална перформативност представља важан аспект одражаја стратешког потенцијала на велику стратегију. То се превасходно односи на идеационе аспекте стратешког потенцијала, односно капацитета друштва и самог бирократског апарата државе. Из перспективе испитивања делотворности великих стратегија суперсила, питање стратешког потенцијала је мање значајно него када настојимо утврдити делотворност великих стратегија регионалних сила или малих држава. Свој статус суперсиле такве државе и дугују високом нивоу стратешког потенцијала којим располажу. Због тога, оне су знатно мање ограничене детерминантом стратешког потенцијала у односу на друге државе међународног система.

Из перспективе утицаја стратешког потенцијала на делотворност велике стратегије, у енглеском језику постоји врло погодна фраза која нам на поједностављен начин осликава природу тог утицаја – „немој одгристи више од онога што можеш сажвакати“ (don't bite more than you can chew). Кључна питања којима се треба водити при утврђивању делотворности велике стратегије из визуре њеног трећег лица, и варијабле стратешког потенцијала јесте шта се и како преводи из тоталности могућих капацитета у националну моћ, односно инструменте силе. Иако се утилизација стратешког потенцијала односи и на питање ефикасности велике стратегије, оно је уједно важно и за њену делотворност. Као што смо истакли, ефективна али неефикасна велика стратегија представља бољу опцију од неефективне али ефикасне велике стратегије. Ако се превише стратешког потенцијала лоше преведе у националну моћ и инструменте силе, постоји опасност неодрживости велике стратегије. Жељени међународни поредак се вероватно може остварити и неделотворном великом стратегијом, из перспективе трећег лица ефикасности, али се тада поставља питање до којих других, нестратешких проблема то може довести. На унутрашњем плану то може изазвати проблеме с обзиром да држава неће моћи да остварује друге функције поред безбедности, док на међународном плану, то може произвести стање у којем је држава

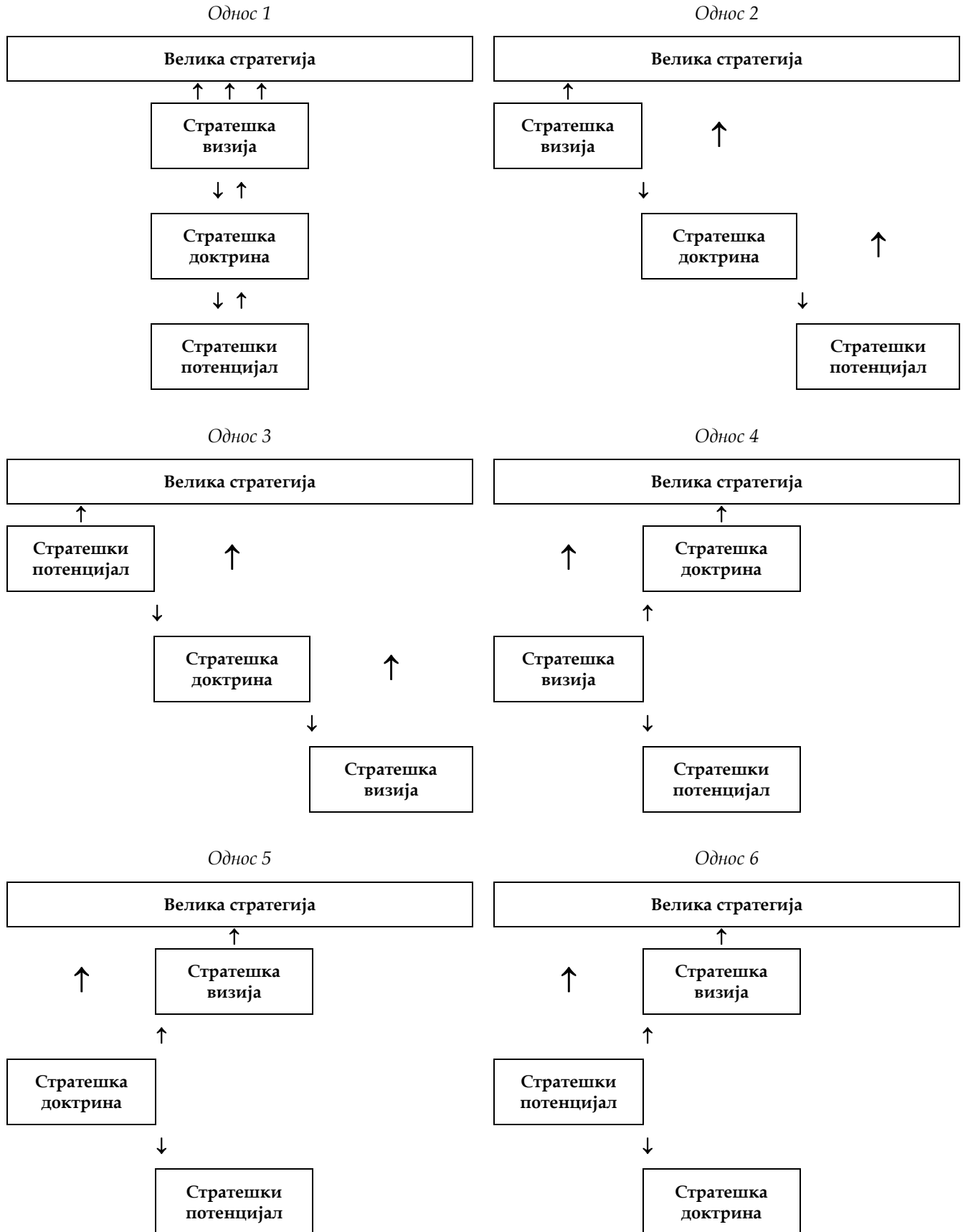
хегемонски пресегнута и самим тиме неће уживати у безбедности и просперитету међународног поретка *post* велике стратегије.

7.2. Однос између детерминанти делотворности велике стратегије

При тестирању геополитичког приступа делотворности велике стратегије на случају Сједињених Држава и обуздавања током треће фазе Хладног рата, показало се да постоји значајан степен међусобног преклапања између три детерминанте делотворности велике стратегије. Када смо разматрали стратешку доктрину Сједињених Држава, позвали смо се на закључке до којих смо дошли у разматрању њене стратешке визије. Истоветан случај се поновио при утврђивању вредности стратешког потенцијала *vis-à-vis* стратешкој доктрини Сједињених Држава. Емпиријски закључци до којих смо дошли нас упућују на постојање комплекснијег односа између три детерминанте делотворности велике стратегије него што су нам теоријски закључци из трећег поглавља указали. Додуше, на један правац виђења међусобних односа три детерминанте велике стратегије су нам теоријски закључци одмах указали. То се односи на питање кохерентности велике стратегије. Као што смо истакли при разматрању бројних имена „добре“ велике стратегије, кохерентност представља предуслов других имена „добре“ велике стратегије – па самим тиме и делотворности. Закључак до којег смо дошли јесте да кохерентност велике стратегије почива на међусобној усклађености између циљева, начина и средстава, са подједнаким значајем сва три елемента овог ланца. Међутим, три детерминанте велике стратегије не представљају циљеве, начине и средства, већ се одражавају на њих, што нам не говори много више о односу детерминанти велике стратегије изван потребе да буду усклађени и да су важни. Да ли једна детерминанта произилази из друге, или логички претходи другој остаје недоречено.

Управо наведено питање лежи у сржи другог правца виђења међусобног односа између три детерминанте делотворности велике стратегије. Уколико једна детерминанта делотворности велике стратегије логички претходи другима, то подразумева да конкретна вредност једне детерминанте обликује друге две, али да истовремено није обликована њима. Посматрање три детерминанте делотворности велике стратегије од стратешке визије ка стратешком потенцијалу може представљати логичку погрешку, изазвану чињеницом да се ланац циљева, начина и средстава велике стратегије готово увек наводи тим редом. Однос између три детерминанте велике стратегије можемо посматрати на шест потенцијалних начина, приказаних на графикону 10. Први однос почива на запажању да ниједна од три детерминанте делотворности велике стратегије логички не претходи другој, али да између њих постоји веза у смислу да једне произилазе из других. Други однос произилази из запажања да постоји логички ланац у којем стратешка визија претходи стратешкој доктрини, док стратешка доктрина претходи стратешком потенцијалу. Трећи однос почива на обрнутом логичком ланцу у којем се на првом месту налази стратешки потенцијал, док се на последњем налази стратешка визија. Односи 3-6 почивају на логичком претхођењу по једне од три детерминанте делотворности велике стратегије, из које произилазе наредне две.

Графикон 10: Шест потенцијалних односа између три детерминанте велике стратегије

Истицање шест потенцијалних односа између три делотворности велике стратегије можда делује као несврхисходно разматрање. Иако можда делује да је овде реч о минорним разликама, у зависности о којем од наведених шест односа говоримо зависи и природа делотворности велике стратегије, али и начин на који се утврђује делотворност велике стратегије у конкретним студијама случаја. Ако одређена детерминанта велике стратегије претходи другима, то значи две ствари – да су вредности две детерминанте под утицајем вредности оне која им претходи, али да она истовремено није под утицајем друге две, као и још значајније, да је та детерминанта компаративно значајнија и више утиче на свеукупну делотворност велике стратегије. Такав је случај са потенцијалним односима 4-6, приказаних на графикону 10, где стратешка визија, стратешка доктрина или стратешки потенцијал логички претходе другим детерминантама. Међутим сва три потенцијална односа у којима једна детерминанта логички претходи другим двома су проблематична јер искључују постојање односа између друге две детерминанте. У начелу међусобни склад између детерминанти делотворности велике стратегије може остати, али не између све три детерминанте. Ако степен њихове усаглашености није потребан, а оне се одражавају на аспекте ланца циљева, начина и средстава, тиме се имплицира могућност постојања дискрепанце између појединих аспеката поменутог ланца, односно директно противречи односу између кохерентности велике стратегије и њене делотворности. Једноставно речено, може постојати недостатак кохерентности велике стратегије а да се она истовремено утврди као делотворна.

Потенцијални односи 2 и 3 избегавају тај проблем с обзиром да постоји логичка повезаност између све три детерминанте где трећа произилази из друге, а друга из прве. Разлика између односа 2 и 3 лежи у почетној тачки, при чему стратешка доктрина произилази или из стратешке визије или из стратешког потенцијала. Аргументи за већу валидност и односа 2 и односа 3 се могу пронаћи. Једноставно речено, жеље су увек ограничене могућностима, док потребне могућности увек произилазе из жеље. Да бисмо знали шта нам је потребно, морамо да знамо шта желимо. Исто тако, реалност наших жеља је увек ограничена нашим могућностима. Одабрани начин делања се у оба случаја налази између. Међутим, управо природа пружених аргумената заправо представља потврду односа 1 као логички најоптималније могућности. С обзиром да се оба аргумента могу потврдити, једини однос који то осликава јесте однос 1. Поред тога, ни одабрани начин делања се не може прихватити као прост производ жеља и могућности. У случају односа између стратешке доктрине и стратешког потенцијала постоји међусобна повезаност у смислу да конкретан начин решавања проблема захтева развој и утилизацију конкретних потенцијала. Са друге стране, поједностављење стратешког проблема имплицира и поједностављење виђења жељеног међународног поретка. Отуда, однос између три детерминанте велике стратегије у којој ниједна логички не претходи другима и где постоји међусобна једнакост, који је приказан као однос 1 на графикону 10, представља логички најприхватљивију могућност.

Уважавајући природу односа између три детерминанте делотворности велике стратегије, према ком су њихове вредности међусобно испреплетане, поставља се питање како разлике у њиховим вредностима утичу на укупан степен делотворности

одређене велике стратегије. Хипотетички је могуће замислити случајеве у којима усклађеност између стратешке визије и велике стратегије може указивати на нижи степен делотворности, док преостала два указују на висок степен делотворности. Исто се може рећи и за било коју могућу комбинацију вредности три детерминанте. Међутим, могућност да *a priori* закључимо да ли ће велика стратегија бити делотворна или не, изван контекста конкретног случаја је врло упитна. Релативан утицај вредности различитих лица ефективности велике стратегије на степен кумулативне делотворности конкретног велике стратегије се мора различито посматрати од случаја до случаја. У појединим случајевима, попут велике стратегије обуздавања током треће фазе Хладног рата, нижи степен делотворности утилизације стратешког потенцијала се не мора нужно одразити на укупну делотворност велике стратегије, као што у појединим случајевима се исто може рећи за стратешку визију или за стратешку доктрину.

7.3. Снага перцепција: однос међународне структуре и геополитичког кода

Као што смо у претходним поглављима истакли, оно што чини велику стратегију делотворном јесте степен њене усклађености са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом државе која је формулише и имплементира. Међутим, с обзиром да се велика стратегија не одвија „у вакууму“ – изван контекста конкретног међународног система, конкретног државе, у конкретном тренутку, три детерминанте делотворности нам не могу рећи много изван унутрашњег и међународног контекста у којем се она формулише и имплементира. Уколико нема постојећег међународног поретка, не може постојати ни жељени. Односно, уколико нема никога да „пожели“ поредак, жељени међународни поредак не може постојати. Уколико не постоји стратешки проблем, не може постојати ни његово поједностављење ни потенцијална решења. Истовремено, неко мора приступити поједностављивању стратешког проблема. Уколико постоји само једна држава, потенцијал те државе је фактички неограничен, и без државе, и њених унутрашњих карактеристика, представља предмет разматрања других научних дисциплина. Истицање да се све интеракције држава, које су се до овог тренутка десиле, одвиле у оквирима међународног система, сачињеног од многобројних држава чији унутрашњи мотиви подстичу те интеракције можда делује сувишно. Реч је, ипак, о толико општем месту да није ни потребно формално образовање из међународних односа и студија безбедности да би се интуитивно разумело. Међутим, довољно је да се вратимо на друго поглавље, и три теоријска приступа великој стратегији, да бисмо закључили да различите теоријске традиције и приступи придају различит значај међународним околностима и унутрашњим факторима при разматрању велике стратегије.

Међусобни однос три детерминанте, и њихов утицај на делотворност велике стратегије је неспоран и не зависи толико од различитих теоријских приступа истраживањима велике стратегије. Међутим, утврђивање вредности наведених детерминанти у истраживањима је у многоме одређено теоријском традицијом и приступом на који се аутори ослоне у својим истраживањима велике стратегије. У овој дисертацији,

истраживање је било базирано на приступу према ком све три детерминанте делотворности велике стратегије – и стратешка визија и стратешка доктрина и стратешки потенцијал, почивају на међусобном односу структуре светског геополитичког система и конкретног геополитичког кода администрације државе. При представљању геополитичког приступа, навели смо проблем „територијалне замке“ теорија међународних односа и предностима геополитике у истраживањима велике стратегије. Наведене две варијабле – међународна структура, конципирана кроз геополитички приступ Сола Коена, и геополитички код, као одраз геополитичког светоназора доносилаца одлука представљају апстрактну, теоријску базу на основу које смо утврђивали вредности три детерминанте, односно делотворност велике стратегије.

Сами по себи, ни међународна структура ни геополитички код нам не могу рећи много о вредностима три детерминанте делотворности, па чак ни о самој великој стратегији. Док нам међународна структура може рећи много о тренутној дистрибуцији моћи у међународном систему, карактеристикама различитих геостратешких пространа и региона, међусобним односима између држава, постепеним променама које се одвијају и слично, њоме се имплицира омнипотентност доносилаца одлука. Односно, имплицира се да доносиоци одлука поседују потпуне информације које су им потребне да у потпуности сагледају карактеристике актуелне међународне структуре и способност да у складу с тим утврде да ли им такво стање погодује, који је најбољи начин да очувају/промене такво стање, и шта им је потребно да би то учиниле. Реалност нам показује да то није случај, што нас је и навело на потребу за варијаблом попут геополитичког кода који осликава субјективно виђење међународне структуре од стране доносилаца одлука. Међутим, ни геополитички код не може постојати сам по себи, без утицаја конкретне међународне структуре и њених карактеристика. Геополитички код представља перцептивну рефлексiju међународне структуре. Да бисмо могли да имамо субјективно виђење нечега, потребна нам је и варијабла која одражава то нешто. Са друге стране, без постојања варијабле међународне структуре заправо никада не бисмо могли да говоримо о могућности успеха велике стратегије с обзиром да објективна међународна стварност не постоји као теоријска варијабла.

Узето скупа, међународна структура и геополитички код, представљају фундамент, на основу ког проистичу вредности детерминанти велике стратегије. Природа њиховог међусобног односа обликује стратешку визију, стратешку доктрину и стратешки потенцијал државе – тиме утичући на делотворност велике стратегије посредством тих детерминанти. Срж њиховог односа лежи у перцепцији. Геополитички код представља одраз међународне структуре, перцепцију доносилаца одлука о актуелном стању у међународном систему из перспективе информација које имају и уверења које поседују. Да ли је постојећи међународни поредак прихватљив или не, зависи од перцепције међународног поретка. Да ли неки догађај представља стратешки проблем или не, зависи од перцепције догађаја. Да ли ће држава тежити у правцу превођења једних или других елемената стратешког потенцијала зависи од перцепције доносилаца одлука. На основу тога можемо закључити да питање делотворности велике стратегије почива на снази перцепције, односно да произилази из начина на који доносиоци одлука, кроз геополитички код, перципирају међународну структуру у којој се налазе.

ОСМО ПОГЛАВЉЕ

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: КОРАК БЛИЖЕ ДЕЛОТВОРНОЈ ВЕЛИКОЈ СТРАТЕГИЈИ?

„Неће те у невољу довести оно што не знаш,
него што засигурно знаш, а што и није баш тако“
Марк Твен (Mark Twain)

При истраживањима међународне безбедности аутори често приступају персонификацијама држава. Сједињене Државе су желеле ово; Сједињене Државе су учиниле оно; то се одразило на Сједињене Државе тако. Међутим, упркос честим персонификацијама, држава не представља актера који мисли, одлучује и дела једним гласом – иако је Реган управо то желео. Иза понашања сваке државе постоји изразито комплексан процес разматрања, одлучивања и делања, у којем учествују многобројни појединци и институције. Од председника Сједињених Држава па све до појединаца на терену који оперативно примењују високе стратешке замисли, постоји много тачака у којима догађаји могу кренути по злу, а да никада не буду документовани на начин који ће омогућити онима који долазе да их адекватно сагледају. То је усуд са којим се сви у оваквим истраживањима морамо суочити јер ће друштвене науке увек бити суочене са својерсном „епистемолошком баријером“. Оно што знамо, знамо на основу ограниченог скупа емпиријских података. Оно што не знамо, не можемо сазнати експериментисањем у контролисаним условима. Волтер Липман је то елегантно објаснио рекавши:

„Често је врло осветљујуће, дакле, запитати се како си дошао до чињеница на основу којих базираш сопствено мишљење. Ко је заправо видео, чуо, осетио, избројао, назвао ствар, о којој имаш мишљење? Да ли је човек који ти је рекао, или је човек који је рекао њему, или неко још удаљенији? И колико му је било дозвољено да види?“ (Lippmann, 1922, p. 45)

Иако су до данас многобројни, некада тајни, подаци постали јавно доступни (попут NSC-86, NSC 162/2, NSDD-32 и NSDD-75), као и транскрипти бројних састанака, извештаји стања и догађаја, као и међусобне преписке, и даље нам недостају вишеструки делови слагалице да бисмо са апсолутном сигурношћу могли тврдити да наши закључци представљају потпун одраз реалности. Домен велике стратегије је обавијен велом тајности јер су највеће концепције, које производе највеће последице увек удаљене и скривене од погледа. Међутим, оно што можемо учинити јесте да систематичним радом, на основу година академске надоградње, сагледамо делове слагалице које имамо да бисмо добили довољно јасне контуре „слике са кутије“ и сматрали се сигурним да пружимо довољан закључак. За боље или лошије, сва истраживања друштвених наука, па самим тим и ово, су осуђена да вечно шетају на танкој линији између сумње и уверења у сопствене закључке, који као Демоклов мач стоје над једним Сизифовским подухватом. Речи Марка Твена, са почетка овог поглавља, рефлектују речи опреза које морамо уважити независно од тога колики је степен систематичности рада, доступности података, и снаге наших закључака.

Ова дисертација је проистекла из једног базичног запажања – да упркос богатој и све више растућој академској литератури о великој стратегији, ми заправо не знамо много о ономе што велике стратегије чини делотворним. Уколико је фундаментална сврха велике стратегије да учини државе безбеднијим и просперитетнијим, без разумевања онога што чини велике стратегије делотворном – односно „правом ствари“ за такав подухват, ми заправо много више мислимо да засигурно знамо нешто што можда и није баш тако. Иако је ова дисертација проистекла на основу једног, суштински теоријског проблема, ми смо од почетка прихватили чињеницу да нас теоријско разматрање делотворности велике стратегије може довести само до одређене тачке. Због тога је *примаран истраживачки циљ* ове дисертације представљао пружање генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије, на основу случаја велике стратегије обуздавања, које су Сједињене Америчке Државе имплементирале између 1979. и 1989. године. Да бисмо остварили примаран циљ, било је потребно остварити још три специфична истраживачка циља: *теоријско-концептуалног циља* – пружања адекватне концептуализације централног појма велике стратегије и њене делотворности, као и могућности постојећих теорија да нам пруже увид у разумевање делотворности велике стратегије; *декриптивног циља* – пружања дубинског описа формулације и имплементације обуздавања између 1979. и 1989. године; као и *експликативног циља* – пружања објашњења делотворности обуздавања у посматраном временском обухвату.

Остварење примарног и специфичних истраживачких циљева почивало је на пружању одговора на два примарна истраживачка питања: теоријско-концептуалном питању *Шта чини велику стратегију делотворном?*; и емпиријском питању *Да ли је велика стратегија обуздавања САД, у периоду од 1979. до 1989. године, била делотворна?*; као и неколико секундарних и терцијарних истраживачких питања. Почивајући на методологији праћења процеса, и ослањајући се на секундарне методе прегледа литературе, формулације појмова, експертског интервјуа, анализе дискурса и тестирања теорија, предузето је шест корака истраживачког процеса кроз које смо дошли до одговора на примарна, секундарна и терцијарна истраживачка питања. Кораци истраживачког процеса огледали су се у структури дисертације, при чему је сваки корак одговарао по једном поглављу дисертације, изузимајући последња два корака која су заједнички спроведени у шестом поглављу ове дисертације.

У другом поглављу дисертације, пружен је преглед постојеће литературе о великој стратегији из перспективе постојећих појмовних одређења велике стратегије, спроведених истраживања у овој области, теоријских оквира на које су се аутори ослањали у истраживањима, постојећих критика овог појма, све у сврху пружања операционализације велике стратегије као централне појмовне категорије у истраживању. У трећем поглављу смо продубили концептуално разумевање делотворности велике стратегије сагледавањем имплицитних разматрања делотворности у постојећој литератури, диференцирањем између бројних имена „добре“ велике стратегије – кохерентности, ефикасности, успешности и делотворности, као и утврђивањем извора делотворности велике стратегије кроз две димензије и три лица. У четвртом поглављу, идентификовани су постојећи теоријски оквири који могу послужити као основ генерализованог специфичног објашњења делотворности велике

стратегије, као и геополитички приступ делотворности велике стратегије који је развијен за потребе овог истраживања. Сагледавајући вишеструке могуће теорије средњег домета на које бисмо се могли ослонити у пружању генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије, утврђено је да теорија равнотеже интереса Рандала Швелера и приступ стратешкој култури Бредлија Клајна представљају најизгледније могућности међу постојећим теоријама, које се одражавају на различита лица делотворности велике стратегије.

У петом поглављу пружен је преглед емпиријске грађе у вези са великом стратегијом обуздавања, као основ тестирања три теоријска оквира, из четвртог поглавља, касније у шестом поглављу. Иако је временски обухват овог истраживања у ужем смислу фокусиран на последњу декаду Хладног рата, за пружање потпуног разумевања процеса формулације и имплементације велике стратегије обуздавања је било потребно пружити опис њене еволуције од раних идеја Спајкмана и Кенана, кроз све три фазе Хладног рата, све до терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године. У шестом поглављу прикупљени емпиријски подаци и докази су тестирани кроз три теоријска оквира да би се утврдило да ли њихова генерализована специфична објашњења делотворности велике стратегије, исказана кроз конкретне хипотезе, полажу теоријски тест. Док смо за теорију равнотеже интереса закључили да не полаже обруч тест, с обзиром да се могу пронаћи неопходни докази за потврђивање обе, сучељене хипотезе које произилазе из ове теорије, за Клајнов приступ стратешкој култури смо закључили да полаже обруч тест, јер постоје неопходни докази, али да не постоје довољни докази да бисмо потврдили хипотезу. За геополитички приступ делотворности велике стратегије је закључено да полаже „где има дима“ тест, с обзиром да су идентификовани довољни услови да бисмо потврдили релевантност хипотезе. У седмом, и последњем поглављу пре закључног, пружена је дискусија закључака из претходних поглавља зарад пружања одговора на истраживачко питање шта чини велику стратегију делотворном, и остваривања примарног истраживачког циља ове дисертације.

8.1. Кључни налази истраживања

Досадашња разматрања делотворности велике стратегије индиректно су приступала овом проблему. Представљање досадашњих разматрања пружено је у поглављу 3.1.2. *Разматрања делотворности велике стратегије* на основу чега су приметне две ствари – аутори су или посматрали делотворност као један од синонима за добру велику стратегију, или је питање делотворности велике стратегије било од споредног значаја у њиховим истраживањима. За разлику од постојећих разматрања, предност ове дисертације јесте што се питању делотворности велике стратегије приступило директно, са примарним циљем утврђивања шта чини велике стратегије делотворним. Међутим, наш долазак до кључних налаза онога што чини велике стратегије делотворним – као теоријског доприноса, односно делотворности обуздавања између 1979. и 1989. године – као емпиријског доприноса, почивао је на добијеним одговорима на секундарна и терцијарна истраживачка питања.

Предуслов било каквог разматрања делотворности велике стратегије, представљао је пружање одређења самог појма велике стратегије, што је уједно представљало и прво секундарно истраживачко питање. Прегледом постојеће литературе идентификовано је мноштво појмовних одређења које сежу безмало читав век у прошлост. Сагледавањем раних, хладноратовских и савремених појмовних одређења велике стратегије, као и алтернативног правца идеално-типских концепција велике стратегије, закључили смо да постоје три фундаменталне одлике које разликују велику стратегију од других секундарних појмовних категорија стратегије – њена дугорочност (која представља општеприхваћено место), развојна функција, и тежња за обликовањем међународног поретка. На основу тога, појам велике стратегије смо дефинисали следећим атрибутима – концепцијом, проактивним делањем, државом, дугорочношћу, ланцем циљева, начина и свих потенцијалних средства, као и обликовањем међународног поретка, односно операционализовали као *концепцију проактивног делања државе где се у дужем временском интервалу повезују циљеви, начини и сва потенцијална средства државе зарад обликовања међународног поретка, односно положаја државе у међународном поретку.*

На основу утврђеног појмовног одређења велике стратегије, приступили смо одговарању на друго секундарно истраживачко питање, *како можемо сагледавати делотворност велике стратегије.* Закључак до којег смо дошли јесте да изворе делотворности велике стратегије можемо посматрати кроз две димензије – ефикасност исхода и ефикасност процеса. Разлика између две димензије произилашла је из постојећих, имплицитних разматрања делотворности велике стратегије и огледа се у извору који посматрамо – међународном окружењу у случају ефикасности исхода, и интересима држава у случају ефикасности процеса. Прву димензију смо одбацили као неадекватну, с обзиром да долазак до објективно безбеднијег и просперитетнијег међународног окружења не мора нужно бити производ утицаја велике стратегије, већ може представљати продукт материјалне надмоћи или чак случајности. Ефикасност процеса, са друге стране, је било лишено таквих ограничења. Произилазећи из запажања да најбазичније одређење било које стратегије представља ланац циљева, начина и средстава, ефикасност процеса можемо посматрати кроз три лица – првог лица, који се огледа у усклађености велике стратегије са виђењем међународног поретка који се настоји обликовати имплементацијом велике стратегије; другог лица, који се огледа у усклађености велике стратегије са одабраним начином делања; као и трећег лица, који се огледа у усклађености велике стратегије са расположивим потенцијалом државе и његовом утилизацијом.

Да би у потпуности сагледали делотворност велике стратегије, било је неопходно утврдити и теоријске оквири којима можемо објаснити делотворност велике стратегије. Једноставно речено, било је неопходно сагледати делотворност велике стратегије не само из концептуалног угла, већ и из угла теоријских објашњења да бисмо остварили примарни истраживачки циљ пружања генерализованог специфичног објашњења велике стратегије. Као што смо навели у претходном поглављу, на основу сагледавања бројних теорија средњег домета, из перспективе велике стратегије, одговор до којег смо дошли јесте да се могу идентификовати два теоријска оквира којима бисмо могли пружити генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије. Прва теорија јесте теорија равнотеже интереса, која почива на две независне варијабле –

дистрибуцији моћи и стратешком интересу. Друга теорија је приступ стратешкој култури Бредлија Клајна, који почива на независној варијабли стратешке културе и интервенишућој варијабли стратешког дискурса. Претпостављајући да две идентификоване теорије неће пружити адекватно генерализовано специфично објашњење, представљен је додатан теоријски оквир – геополитички приступ делотворности велике стратегије, који је развијен за потребе овог истраживања. Геополитички приступ почива на две независне варијабле – међународној структури и геополитичком коду, као и три интервенишуће варијабле – стратешкој визији, стратешкој доктрини и стратешком потенцијалу, који представљају одраз три утврђена лица ефективности велике стратегије.

На основу кључних налаза добијених у прва три поглавља, аутор дисертације је у наредна два поглавља приступио тестирању три теоријска оквира, и њихових генерализованих специфичних објашњења делотворности велике стратегије на случају велике стратегије обуздавања Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата. Да би се то остварило, било је потребно пружити дубински опис процеса треће фазе Хладног рата из угла (ре)формулације и имплементације обуздавања. Налази овог корака истраживачког процеса се у многоструку подудару са налазима других аутора који су у сопственим истраживањима пружали дескрипцију велике стратегије обуздавања. Једино за шта можемо истаћи да је одступало од постојећих истраживања јесте опис и виђење администрације Џимија Картера, што се при тестирању три теоријска објашњења показало тачним у два случаја. Претпоставка да се постојећим теоријским оквирима – теоријом равнотеже интереса и Клајновим приступом стратешкој култури, не може пружити адекватно објашњење делотворности велике стратегије се показала као тачна.

На основу теорије равнотеже интереса било је могуће формулисати две, међусобно искључиве хипотезе делотворности обуздавања – да је велика стратегија обуздавања била делотворна ако је имала одлике понашања сродног уравнотеживању, у настојању Сједињених Држава да очувају постојећи међународни поредак, односно да је била делотворна ако је имала одлике понашања агресије уз прихватање ризика, којом су Сједињене Државе биле спремне на високе трошкове да би модификовале међународни поретак. Применом метода тестирања теорија, првенствено обруч теста, показало се да се за обе хипотезе могу утврдити неопходни докази како бисмо их потврдили. С обзиром да су наведене хипотезе међусобно искључиве, из перспективе теорије равнотеже интереса, за ову теорију смо закључили да не пружа адекватно генерализовано специфично објашњење. У случају Клајновог приступа стратешкој култури, хипотеза ове теорије средњег домета је гласила да је велика стратегија обуздавања била делотворна јер су Картерови и Реганови приступи обуздавању омогућавали, и били праћени стратешким дискурсом којим је обуздавање легитимисано на прихватљив начин. При тестирању Клајновог приступа утврђено је да он полаже обруч теста, односно да се могу пронаћи неопходни докази којим би се потврдила релевантност ове хипотезе. Међутим, иако релевантна, ова хипотеза није била потврђена зато што није било довољно доказа да бисмо је потврдили. Због тога смо закључили да постојећим теоријским оквирима не можемо пружити адекватно генерализовано специфично објашњење делотворности велике стратегије.

Геополитички приступ делотворности велике стратегије се при тестирању показао као адекватније објашњење којим се могло прецизније утврдити да ли је велика стратегија обуздавања, између 1979. и 1989. године била делотворна. Хипотеза геополитичког приступа гласила је да је велика стратегија обуздавања *била делотворна, јер је била у складу са стратешком визијом, стратешком доктрином и стратешким потенцијалом Сједињених Држава током треће фазе Хладног рата*. Идентификујући вредности независних варијабли међународне структуре и геополитичког кода, као и интервенишућих варијабли стратешке визије, стратешке доктрине и стратешког потенцијала, приступило се „где има дима“ тесту, на основу ког је утврђено постојање довољних доказа којим бисмо потврдили ову хипотезу. На основу тога смо дошли до налаза да је велика стратегија обуздавања између 1979. и 1989. године била делотворна.

С обзиром да је геополитички приступ великој стратегији развијан као генерализовано специфично објашњење, то нам је омогућило да апстрахујемо налазе на начин који би нам одговорио на питање шта чини велику стратегију делотворном. Делотворност велике стратегије је одраз три лица ефективности, односно продукт три детерминанте: стратешке визије државе, посматране као субјективно виђење или концепцију жељеног међународног поретка за који држава сматра да би јој увећао безбедност и просперитет; стратешке доктрине државе, посматране кроз начин на који су доносиоци одлука у тој држави поједноставили стратешки проблем, и на основу тога идентификовали потенцијалне начине решавања стратешког проблема, то јест начине примене инструмената силе; као и стратешког потенцијала, посматраног као скуп свих могућих капацитета државе које она може развијати и и превести у силу, имплементирану кроз велику стратегију.

8.2. Остварени допринос и ограничења дисертације

Првенствени допринос који је остварен у овој дисертацији јесте продубљивање нашег разумевања делотворности велике стратегије. У теоријско-концептуалном смислу, допринос ове дисертације се огледа у утврђивању три лица ефективности велике стратегије, као и генерализованог специфичног објашњења и три детерминанте делотворности велике стратегије. С обзиром на постојање празнине у постојећој литератури када је реч о делотворности велике стратегије, овом дисертацијом се пружио значајан допринос не само на пољу концептуалног разумевања делотворности велике стратегије, него и на пружању теоријског, генерализованог специфичног објашњења делотворности велике стратегије. Питање генерализованог објашњења је нарочито важно из перспективе даљих истраживања, будући да је могуће имплементирати овај приступ и на друга истраживања и студије случаја. Уколико је продубљивање нашег разумевања делотворности велике стратегије представљало теоријски допринос ове дисертације, утврђивање делотворности велике стратегије обуздавања коју су Сједињене Државе имплементирале током Хладног рата, представљало је емпиријски допринос дисертације.

Велика стратегија обуздавања представља једну од најзначајнијих, ако не и најзначајнију студију случаја у истраживањима велике стратегије. Као што смо на почетку петог поглавља навели, током година је о њој много писано, а још више речено.

Међутим, и поред тога, систематичне евалуације обуздавања, нарочито из перспективе њене делотворности, нису биле толико учестале. Чињеница да су Сједињене Државе изашле као победник из Хладног рата узимала се као довољна за долазак до закључка да је обуздавање било делотворно. Иако су Сједињене Државе имплементирале велику стратегију обуздавања током целокупног трајања Хладног рата, у овом истраживању смо се фокусирали искључиво на последњу фазу Хладног рата, и то између 1979. и 1989. године. Разлог томе је што је окончање Хладног рата довело до краја имплементације обуздавања, омогућавајући нам да сагледамо њене ефекте. Допринос ове дисертације јесте што се победа Сједињених Држава у Хладном рату није узела као датост делотворности обуздавања, већ се на основу систематичног сагледавања форме и имплементације велике стратегије између 1979. и 1989. године дошло до закључка да је у посматраном периоду обуздавање заиста представљало „праву ствар“ по безбедност и просперитет Сједињених Држава. Иако смо такође закључили да је обуздавање у посматраном периоду могло бити делотворније, нарочито из перспективе утилизације стратешког потенцијала, утврђивање степена делотворности велике стратегије превазилази циљеве овог истраживања, али поставља темеље за будућа.

Остварени допринос не огледа се само у научној, већ и у друштвеној сфери. У светлу савремених међународних околности које слободно можемо означити као период геополитичке транзиције са једног међународног поретка на други, велика стратегија добија на релевантности, па самим тиме и разумевање њене делотворности. Практично-политичка потреба за сазнањима о великој стратегији, као и потреба за стручним сагледавањем међународних околности из перспективе велике стратегије, манифестовала се кроз пораст научних и стручних чланака о великој стратегији у последњих пет година. Не само то – од тренутка када је ово истраживање првобитно конципирано, током 2019. и 2020. године, до тренутка када се ове речи пишу, публиковано је мноштво, врло значајних истраживања велике стратегије, пре свега мислећи на Оксфордски приручник велике стратегије. Чињеница да се ово истраживање ослањало на многобројне радове објављене у последње две године је резултат тога. Иако је то резултовало отежавањем истраживачког процеса, с обзиром да су нова сазнања морала бити инкорпорирана у истраживачки пројекат, оно је одраз све већег друштвеног значаја научних сазнања о великој стратегији.

Коначно, допринос ове дисертације огледа се у примени методологије праћења процеса у истраживањима безбедности у домаћој академској литератури. Иако ова методологија већ неколико деценија представља стандард у квалитативним истраживањима студија безбедности, у домаћој академској литератури се могу наћи ретки случајеви експлицитне и систематичне примене ове методологије. Базирање истраживања из области међународне безбедности на класичнијим методама научног истраживања поседује значајна ограничења која се могу рефлектовати и на кључне налазе до којих се у раду дође. Ово је посебно изражено у домену истраживања великих стратегија, с обзиром да се ту не може доћи до података посматрањем и интервјуисањем или кроз анкетна и фокус-групна истраживања. Методологија праћења процеса може представљати начин да се ограничења класичнијих метода при истраживањима међународне безбедности превазиђу, али да би то учинила неопходно је да буде ригорозно, систематично и експлицитно примењена. Аутор овог

истраживања се нада, да управо ова дисертација може представљати користан пример другим ауторима који теже да своје истраживање спроведу имплементацијом методологије праћења процеса.

Ипак, из методолошког доприноса ове дисертације је проистекло и њено нежељено ограничење. Посматрајући ретроспективно, евидентан је недостатак у погледу структуре ове дисертације. У тежњи да структура дисертације верно одражава имплементацију методологије праћења процеса и кораке истраживачког процеса, аутор је непотребно преоптеретио дисертацију текстом. То се нарочито односи на четврто, пето и шесто поглавље ове дисертације. Иако методологија праћења процеса почива прво на идентификацији теоријских оквира, затим на прикупљању емпиријске грађе и коначно на тестирању сучељених теорија, сам текст дисертације не мора нужно одражавати ову логику. То је произвело стање у којем је аутор дисертације био принуђен да понавља одређене аспекте који су већ били покривени у ранијим поглављима. То би било још израженије да структура дисертације није незнатно модификована у односу на пројекат докторске дисертације, где су три целине из шестог поглавља биле подељене на засебна поглавља. Са ове тачке гледишта, сврсисходнији приступ био би изузимање петог поглавља из структуре дисертације, при чему би три целине из четвртог и шестог поглавља, које одговарају трима сучељеним теоријама, представљале засебна поглавља првог нивоа, и инкорпорирале већину реченог у петом поглављу. Иако би се то одразило негативно на пружање дубинског описа процеса Хладног рата и (ре)формулације и имплементације обуздавања, омогућило би да сама дисертација буде мањег обима и лишена понављања која су била потребна при оваквој структури.

Слична ситуација је и у случају другог ограничења ове дисертације – начина на који су истраживачка питања постављена и рефлектована у структури дисертације. То се пре свега односи на терцијарна питања П2.2, П2.3, чији налази природније одговарају другим целинама дисертације. Конкретно, у другом поглављу смо представили могуће теоријске оквире велике стратегије који су коришћени у постојећим истраживањима. Касније у четвртном смо поново разматрали могуће теорије, али у овом случају теорије средњег домета. Слично је учињено и у случају поглавља *Велика стратегија у постојећој истраживачкој пракси*, и петог поглавља ове дисертације. Са ове тачке гледишта делује природније да су се наведена два поглавља нашла у четвртном, односно у петом поглављу, то јест да су терцијарна истраживачка питања била друкчије формулисана. Под овим се не подразумева да је у оба случаја једно од два поглавља било непотребно. Без претходног утврђивања коришћених теоријских оквира у постојећој литератури не бисмо могли утврдити могуће теорије средњег домета које би нам помогле да објаснимо делотворност велике стратегије. Међутим, адекватнијом прерасподелом терцијарних истраживачких питања би се такође дошло до боље оптимизације структуре и текста дисертације.

Коначно, и врло значајно ограничење, је заправо и навело аутора дисертације да отпочне закључна разматрања цитатима Марка Твена и Волтера Липмана. Ово ограничење произилази из временског обухвата истраживања и односи се на доступност података. За истраживања међународне безбедности доступност података представља значајну потешкоћу, што је и један од разлога ограничења класичнијих

метода научног истраживања, али чињенице да се детаљна и систематична истраживања међународне безбедности махом односе на догађаје који су даље у прошлости. Наведени проблем је нешто мањи у истраживањима која се односе на Сједињене Државе, с обзиром на њихову транспарентност у објављивању великих количина података о догађајима који су се одвили у њиховој историји. Међутим, „квака“ лежи у томе што су транспарентни за даљу прошлост – што се, на жалост, не односи у потпуности на трећу фазу Хладног рата, односно администрацију Роналда Регана. При конципирању овог истраживања било је евидентно да је из перспективе делотворности велике стратегије најсврсисходније истраживати последњу фазу имплементације обуздавања. С обзиром да су, у тренутку конципирања пројекта докторске дисертације, документа Реганове администрације била прикупљена и у процесу декласификације, постојала је нада код аутора да ће она бити у потпуности декласификована до тренутка израде самог истраживања. Да не би дошло до забуне, постоји обиље јавно доступних података о имплементацији обуздавања под Роналдом Реганом, али би ово истраживање било потпуније да је и остатак документације био декласификован. Међутим, то се није одразило на долазак до кључних налаза истраживања као и на остварени допринос дисертације. При истраживању било ког другог случаја, аутор би се засигурно сусрео са знатно већим ограничењима доступности података.

8.3. *Occidentali's Karma*: Изучавање велике стратегије у годинама које долазе

“L'intelligenza è démodé... Risposte facili... Dilemmi inutili”

Francesco Gabbani

У својој досадашњој историји, изучавање велике стратегије је било обликовано кроз три специфичне линије утицаја: предоминантним изучавањем од стране аутора из Сједињених Држава, утицајем држава-изазивача Сједињених Држава, и утицајем промена у међународном поретку. Свака од наведене линије утицаја диктирала је степен научног сазнања које имамо о великој стратегији, као што је и доводила до напредака у нашем сазнању. Када је реч о првој линији утицаја, сама велика стратегија је, по много-чему, продукт академске заједнице Сједињених Држава. Иако су британски аутори, попут Корбета, Фулера и Харта, били ти који су први отпочели истраживања велике стратегије, најекстензивнија разматрања и најзначајнији доприноси пружени су од стране аутора из Сједињених Држава. Постоје два разлога томе. Прво, како Стивен Волт наводи, „цивили су постали екстензивно укључени у војно планирање први пут током Другог светског рата, постављајући сцену за „златно доба“ или „први талас“ студија безбедности“ (Walt, 1991, р. 214). Такав тренд је био посебно изражен у Сједињеним Државама, и примарно настављен током Хладног рата. Андре Борф (Andre Beaufre) наводи да је убрзо након Другог светског рата готово сваки универзитет у Сједињеним Државама садржао институте на којима је стратегија изучавана (Bofr, 1968, str. 19). Једноставно речено, изучавање и сазнања о великој стратегији била су пружена од Американаца, за Америку. Такав тренд не само да је видљив и кроз друге

две линије утицаја, него ће се вероватно наставити и у будућности и даље обликовати изучавање велике стратегије.

Друга линија утицаја односи се на питање држава-изазивача Сједињених Држава. Истраживања велике стратегије су кроз своју историју, била мотивисана теоријско-концептуалним разумевањем велике стратегије зарад решавања практично-политичких потешкоћа на највишем нивоу. Током Хладног рата фокус је наравно био на Совјетском Савезу. Данас, то су Руска Федерација и Народна Република Кина. Заправо, уколико погледамо неке од најактуелнијих публикација о великој стратегији, једине две државе које се проминентно истражују, поред Сједињених Држава наравно, су Русија и Кина (видети на пример: Doshi, 2021; Monaghan, 2022; Kachiga, 2022). Тиме се подразумевају три ствари: прво, да ће истраживања велике стратегије Сједињених Држава почивати, између осталог, на односу Сједињених Држава *vis-à-vis* Русије и Кине; друго, да ће доћи до пораста истраживања о великим стратегијама Русије и Кине; као и треће, да ће доћи до компаративних истраживања између Сједињених Држава с једне стране, и Русије и Кине са друге стране, зарад сагледавања како се разлике у њиховим унутрашњим карактеристикама рефлектују на велике стратегије.

На све то се надовезује и трећа линија утицаја где је напредак у истраживањима велике стратегије повезан са процесима промена у међународном систему. Упркос тезама аутора попут Рандала Швелера, да је велика стратегија несврсисходна у епохама нејасне међународне структуре, ми видимо да што је међународна структура нејаснија то су истраживања велике стратегије учесталија. То је први пут било видљиво током и након Другог светског рата, пре свега мислећи на истраживања Харта и Ерла. Други пут је то постало очигледно непосредно пред крај и након Хладног рата, кроз истраживања Поузена, Кенедија, Волта, ван Евере и других аутора. Ми се тренутно налазимо у трећем моменту када долази до промена у међународном систему, и ефекти тога су већ неколико година и више него очигледни – кроз рапидан раст и ренесансу истраживања велике стратегије. Уколико нам ранији трендови нешто говоре, то је да ће у годинама које долазе доћи до значајних напредака у нашем разумевању велике стратегије, ако ништа друго онда због простог пораста у квантитету истраживања који ће неминовно довести и до квалитета. Нада аутора ове дисертације јесте да ће се и ово истраживање наћи у том корпусу.

Међутим, наведене три линије утицаја нам не говоре много о конкретној природи изучавања велике стратегије у годинама које долазе. Неколико ствари свакако јесте јасно. Прво, да ће примаран фокус остати на изучавању велике стратегије Сједињених Држава. Друго, да ће друге две државе на које ће се аутори фокусирати бити Русија и Кина. Треће, да ће доћи до пораста прескриптивних истраживања као одговора на све веће изазове доминације Сједињених Држава. Ипак, можда најзначајнији аспект изучавања велике стратегије у годинама које долазе је остао непримећен, с обзиром да се крије дубоко у променама које се одвијају у Западним друштвима у претходних пар деценија. Цитат са почетка овог поглавља, представља речи из евовизијске песме италијанског певача Франческа Габанија. Иако можда речима једне евовизијске, поп песме није место у једној дисертацији, то можда то није ни битно у оној мери у којој преноси једно од централних питања са којима ће се изучавање велике стратегије суочити у годинама које долазе. У овој евовизијској песми, Габани је кроз три просте

реченице исказао срж *Occidentali`s Karma*, или преведено Западњачке карме, која ће у значајној мери диктирати изучавање велике стратегије, пре свега у Сједињеним Државама и у Западној Европи – „Интелигенција је демоде... лаки одговори... дилеме непотребне...“. Да не би било забуне, овим не настојимо наговестити да Западна друштва на неки начин постају све мање „интелигентна“. Под *Occidentali`s Karma* подразумевамо да ће доћи до све већег унутрашњег отпора непотребним дилемама велике стратегије, у замену за пружање лаких одговора. Цитат из песме не односи се на ауторе који ће велику стратегију изучавати у годинама које долазе већ првенствено на унутардржавне околности које ће аутори неминовно морати да узму у обзир. Не мислимо да ће интелигенција *per se* бити демоде, већ да ће интелектуална расправа о (не)сврсисходности конкретне велике стратегије и њене практично-политичке имплементације бити потиснута под све већим таласом поларизације у друштвима Запада. То је карма са којом ће се Западна друштва генерално суочавати у годинама које долазе, у бројним сферама друштвеног живота, и која ће се такође одразити како на практично-политичку имплементацију велике стратегије, тако и на теоријско-концептуална разматрања велике стратегије.

Наведене претпоставке су већ видљиве у савременим истраживањима критичара велике стратегије који сумњају у њену сврсисходност у условима политичке поларизације и популизма. На основу тога можемо пружити неколико конкретнијих претпоставки о изучавању велике стратегије. Прво, због тога се претпоставља да ће произвести заокрет у теоријском сагледавању велике стратегије са предоминантности традиције реализма ка све већем критичком заокрету. Уколико је од краја Другог светског рата реализам био доминантно теоријско упориште, *Occidentali`s Karma* ће довести до тога да конструктивистичке и критичке теорије узму све већи примат у изучавању велике стратегије. Друго, због тога се претпоставља да ће довести до све веће инклузије унутардржавних, друштвених фактора у теоријско-концептуалне темеље изучавања велике стратегије. За разлику од критичара који сумњају у појмовну и практично-политичку сврсисходност велике стратегије, она ће остати како домен академског проматрања, тако и практично-политичка тежња. Самим тиме, изучавања велике стратегије ће несумњиво морати да се прилагоде околностима *Occidentali`s Karma* Западних друштава.

Треће, претпоставља се такође да ће се прескриптивна истраживања фокусирати не само на „објективно“ најоптималније велике стратегије, већ ће се могуће практично-политичке алтернативе сагледавати и из угла (не)прихватљивости за домицилно друштво. Истраживачи велике стратегије и стручни коментатори ће вероватно све више укључивати проблем неопходности превазилажења ограничења *Occidentali`s Karma* да би предложена велика стратегија уопште могла бити делотворна и успешна. Четврто, и вероватно најзначајније, једно од кључних питања за даљи развој изучавања велике стратегије почиваће на разликама између демократских и ауторитарних друштава. Само питање велике стратегије је увек повлачило са собом својеврстан проблем ауторитарности – идеју да су ауторитарна друштва много боља у формулацији и имплементацији велике стратегије јер не постоје унутрашња противљења. Из тог разлога, ако су тоталитарне државе начелно боље у спровођењу велике стратегије, онда демократија представља проблем остваривању безбедности и

просперитета државе. *Occidentali`s Karma* даје само даљу потпору таквој тврдњи. Међутим, емпиријска истраживања попут овога доводе у питање такву тезу, чинећи проблем ауторитарности заправо парадоксом – у досадашњој, додуше врло ограниченој историји, демократска друштва су боље формулисала и боље имплементирала своје велике стратегије од тоталитарних. Због свега наведеног, однос између демократских и аутократских друштава из перспективе формулисања и имплементирања кохерентне, ефикасне, ефективне и успешне велике стратегије ће представљати једну од централних одлика изучавања велике стратегије у годинама које долазе.

ЛИТЕРАТУРА

- [MoC] Memorandum of Conversation. (1975a). "Memorandum of Conversation: President's Foreign Intelligence Advisory Board, dated June 5, 1975", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d152>.
- [MoC] Memorandum of Conversation. (1974). "Memorandum of Conversation, dated August 13, 1974". *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d42>.
- [MoC] Memorandum of Conversation. (1975b). "Memorandum of Conversation between Rockefeller, Kissinger, Scowcroft and President's Foreign Intelligence Advisory Board members, dated August 7, 1975", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d153>.
- [NSAM-111] National Security Action Memoranda 111. (1961). "First Phase of Vietnam Program, dated November 22, 1961", *John F. Kennedy Presidential Library*, available at: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKNSF/332/JFKNSF-332-013>.
- [NSAM-196] National Security Action Memoranda 196. (1962). "Establishment of an Executive Committee of the National Security Council, dated October 22, 1962", *John F. Kennedy Presidential Library*, available at: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKNSF/339/JFKNSF-339-006>.
- [NSAM-263] National Security Action Memoranda 263. (1963). "South Vietnam, dated October 11, 1963", *John F. Kennedy Presidential Library*, available at: <https://www.jfklibrary.org/asset-viewer/archives/JFKNSF/342/JFKNSF-342-007>.
- [NSAM-273] National Security Action Memoranda 273. (1963). "Untitled, dated November 26, 1963", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v04/d331>.
- [NSC 2] Presidential Review Memorandum. (1977). "SALT", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v33/d147>.
- [NSC-162/2], National Security Council 162/2. (1953). "Basic National Security Policy, dated October 30, 1953", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d101>.
- [NSC-5422] National Security Council 5422. (1956). "Statement of Policy by the National Security Council, undated", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d124>.
- [NSC-5501] National Security Council 5501. (1955). "Basic National Security Policy, dated January 5, 1955", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v19/d6>.
- [NSC-68] National Security Council 68. (1950). "United States Objectives and Programs for National Security, dated April 14, 1950", *Wilson Center*, available at: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116191.pdf>.
- [NSD-23] National Security Directive 23. (1989). "United States Relations with the Soviet Union, dated September 22, 1989", *George H. W. Bush Presidential Library*, available at: <https://bush41library.tamu.edu/files/nsd/nsd23.pdf>.
- [NSDD-119] National Security Decision Directive 119. (1984). "Strategic Defense Initiative, undated", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd119.pdf>.

- [NSDD-17] National Security Decision Directive 17. (1982). "National Security Decision Directive on Cuba and Central America, dated January 4, 1982", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd17.pdf>.
- [NSDD-32] National Security Decision Directive 32. (1982). "U.S. National Security Strategy, dated May 20, 1982", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd32.pdf>.
- [NSDD-75] National Security Decision Directive 75 (1983). "U.S. Relations With the USSR, dated January 17, 1983", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nsdds/nsdd75.pdf>
- [NSDM-16] National Security Decision Memorandum 16. (1969). "Criteria for Strategic Sufficiency, dated June 24, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d39>.
- [NSDM-224] National Security Decision Memorandum 224. (1973). "National Net Assessment Process, NSMM 178, dated June 28, 1973", *Richard Nixon Presidential Library*, available at: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nsdm/nsdm_224.pdf.
- [NSDM-239] National Security Decision Memorandum 239. (1973). "National Net Assessment Process, dated November 27, 1973", *Richard Nixon Presidential Library*, available at: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nsdm/nsdm_239.pdf.
- [NSDM-26] National Security Decision Memorandum 26. (1969). "Defense Program Review Committee, dated October 11, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d55>.
- [NSR-12] National Security Review 12. (1989). "Review of National Defense Strategy, dated March 3, 1989", *George H. W. Bush Presidential Library*, available at: <https://bush41library.tamu.edu/files/nsr/nsr12.pdf>.
- [NSR-3] National Security Review 3. (1989). "Comprehensive Review of US-Soviet Relations, dated February 15, 1989", *George H. W. Bush Presidential Library*, available at: <https://bush41library.tamu.edu/files/nsr/nsr3.pdf>.
- [NSR-4] National Security Review 4. (1989). "Comprehensive Review of US-East European relations, dated February 15, 1989", *George H. W. Bush Presidential Library*, available at: <https://bush41library.tamu.edu/files/nsr/nsr4.pdf>.
- [NSR-5] National Security Review 5. (1989). "Comprehensive Review of US-West European relations, dated February 15, 1989", *George H. W. Bush Presidential Library*, available at: <https://bush41library.tamu.edu/files/nsr/nsr5.pdf>.
- [NSS] National Security Strategy. (1994). "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, dated July 1994", *Historical Office of the Secretary of Defense*, available at: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf?ver=YPdbuschbfpPz3tyQQxaLg%3d%3d>.
- [NSS] National Security Strategy. (1996). "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, dated February 1996", *Historical Office of the Secretary of Defense*, available at: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1996.pdf?ver=4f8riCrLnHIA-H0itYUp6A%3d%3d>.

- [NSS], National Security Strategy. (1995). "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, dated February 1995", *Historical Office of the Secretary of Defense*, available at: <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1995.pdf?ver=pzgo9pkDsWmIQqTYTC6O-Q%3d%3d>.
- [NSSD 1-82]. National Security Study Directive 1-82. (1982). "U.S. National Security Strategy, dated February 5, 1982", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/public/archives/reference/scanned-nssds/nssd1-82.pdf>.
- [NSSM-178] National Security Study Memorandum 178. (1973). "Program for National Net Assessment, dated March 29, 1973", *Richard Nixon Presidential Library*, available at: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nssm/nssm_178.pdf.
- [NSSM-186] National Security Study Memorandum 186. (1973). "National Net Assessment of the Comparative Costs and Capabilities of U.S. and Soviet Military Establishment, dated September 1, 1973", *Richard Nixon Presidential Library*, available at: https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nssm/nssm_186.pdf.
- [NSSM-24] National Security Study Memorandum 24. (1969). "U.S. Military Posture Review, dated February 20, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d10>.
- [NSSM-3] National Security Study Memorandum 3. (1969). "U.S. Military Posture and the Balance of Power, dated January 21, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d2>.
- [NSSM-50] National Security Study Memorandum 50. (1969). "A Review of U.S. Naval Forces, dated April 26, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d27>.
- [NSSM-64] National Security Study Memorandum 64. (1969). "U.S. Strategic Capabilities, dated July 8, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d41>.
- [NSSM-69] National Security Study Memorandum 69. (1969). "U.S. Nuclear Policy in Asia, dated July 14, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d42>.
- [NSSM-8] National Security Study Memorandum 8. (1969). "Technical Issues Concerning U.S. Strategic Forces, dated January 21, 1969", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v34/d3>.
- [SIPRI], Stockholm International Peace Research Institute (2022). "SIPRI Military Expenditure Database", available at: <https://www.sipri.org/databases/milex>.
- [UNSC Res 678] United Nations Security Council Resolution 678. (1990) "Iraq-Kuwait", available at: <http://unscr.com/en/resolutions/678>.
- "Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel". (1978). *The Jimmy Carter Presidential Library*, available at: https://www.jimmycarterlibrary.gov/research/framework_for_the_conclusion_of_a_peace_treaty.
- "The Framework for Peace in the Middle East". (1978). *The Jimmy Carter Presidential Library*, available at: https://www.jimmycarterlibrary.gov/research/framework_for_peace_in_the_middle_east.

- Acheson, Dean. (1969). *Present at the Creation: My years in the State Department*. New York: W.W. Norton & Company.
- Agnew, John. (1994). "The Territorial Trap: The Geographical Assumption of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, 1 (1), pp. 53-80.
- Agnew, John. (2013). "The Origins of Critical Geopolitics". In: K. Dodds, M. Kuus and J. Sharp (eds). *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*, (pp. 19-32). Surrey: Ashgate.
- Agnew, John and Corbridge, Stuart. (1995). *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge.
- Ajzenhamer, Vladimir. (2017). "Bojno polje *praxis*: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog internacionalizma", *Međunarodni problemi*, 69 (2-3), str. 262-282.
- Alert Memorandum. (1979). "Alert Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency: USSR-Afghanistan, dated September 14, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d62>.
- Alexander Bogner, Beate Littig and Wolfgang Menz. (2009). "Expert Interviews - An Introduction to a New Methodological Debate". In: A. Bogner, B. Littig and W. Menz (eds.). *Interviewing Experts* (pp. 1-13). New York: Palgrave Macmillan.
- Allen, Richard V. (2000). "Man who won the Cold War", *Hoover Institution*. Available at: <https://www.hoover.org/research/man-who-won-cold-war>.
- Allison, Graham. (1971). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston: Little, Brown and Company.
- Ansel, Jacques. (1936). *Geopolitique*. Paris: Delagrave.
- Aron, Rejmon. (1969). *Velika debata*. Beograd: Vojno delo.
- Art, Robert. (2004). *A Grand Strategy for America*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Avey, Paul C., Markowitz, Jonathan N., and Reardon, Robert, J. (2018). "Disentangling Grand Strategy: International Relations Theory and U.S. Grand Strategy." *Texas National Security Review*, 2(1), pp. 29-51.
- Babić, Marko. (2018). „Izazovi geopolitičkih koncepcija na Balkanu: slučaj Srbije“, *Međunarodna politika*, 69 (1169), str. 31-49.
- Bajpai, Kanti, Basit, Saira and Krihnappa, V. (2014). *India's Grand Strategy: History, Theory, Cases*. London and New York: Routledge.
- Baker, James A. (1995). *The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace 1989-1992*. Norwalk: Easton Press.
- Balzacq, Thierry, and Barnier-Khawam, Pablo. (2021). "Ideas and Ideology in Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 159-172). Oxford: Oxford University Press.
- Balzacq, Thierry, and Corcoral, Mark. (2022). "Modern Grand Strategic Studies: Research Advances and Controversies". In: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies* (published online). Oxford: Oxford University Press. Doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.498>.
- Balzacq, Thierry, and Krebs, Ronald. (2021a). *The Oxford Handbook of Grand Strategy*. Oxford: Oxford University Press.
- Balzacq, Thierry, and Krebs, Ronald. (2021b). "The Enduring Appeal of Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 1-21). Oxford: Oxford University Press.

- Balzacq, Thierry, and Ramadan-Alban, Wendy. (2019). "Iran". In: T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 192-216). Oxford: Oxford University Press.
- Balzacq, Thierry, Dombrowski, Peter, and Reich, Simon. (2019a). "Is Grand Strategy a Research Program? A Review Essay." *Security Studies*, 28(1), pp. 58-86.
- Balzacq, Thierry, Dombrowski, Peter, and Reich, Simon. (2019b). "Introduction: Comparing Grand Strategies in the Modern World." In: T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 1-24). Oxford: Oxford University Press.
- Balzacq, Thierry. (2019). "France". In: T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 99-122). Oxford: Oxford University Press.
- Barnett, Andrew and Checkel, Jeffrey, T. (2015). "Process Tracing: from Philosophical Roots to Best Practices." In: A. Barnett and J. T. Chackel (eds.). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool* (pp. 3-37). Cambridge: Cambridge University Press.
- Beach, Derek and Pedersen, Rasmus Brun. (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bennett, Andrew. (2010). "Process Tracing and Causal Inference". In: H. E. Brady and D. Collier (eds.). *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. (pp. 207-219). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Betts, Richard K. (1997). "Should Strategic Studies Survive?", *World Politics*, 50 (1), pp. 7-33.
- Betts, Richard K. (2000). "Is Strategy an Illusion?" *International Security*, 25(2), pp. 5-50.
- Betts, Richard K. (2012). *American Force: Dangers, Delusions, and Dilemmas in National Security*. New York: Columbia University Press.
- Betts, Richard K. (2020). "The Grandiosity of Grand Strategy." *The Washington Quarterly*, 42(4), pp. 7-22.
- Betts, Richard K. (2021). "Is Grand Strategy an Illusion? Or, the Grandiosity of Grand Strategy", In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 590-603). Oxford: Oxford University Press.
- Biddle, Stephen and Long, Stephen. (2004). "Democracy and Military Effectiveness: A Deeper Look." *Journal of Conflict Resolution*, 48(4), pp. 525-546.
- Biddle, Stephen D. (2004). *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton: Princeton University Press.
- Biddle, Stephen, D. (2005). *American Grand Strategy after 9/11: An Assessment*. Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College.
- Biddle, Stephen D. (2007). "Strategy in War", *PS: Political Science and Politics*, 40 (3), pp. 461-466.
- Biddle, Stephen D. (2010). "Military Effectiveness", In: R. Denemark and R. Marlin-Bennett (eds.). *The International Studies Encyclopedia* (pp. 5139-5156). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Blight, James G., Nye Joseph S. and Welch, David A. (1987). "The Cuban Missile Crisis Revisited", *Foreign Affairs*, 66 (1), pp. 170-188.
- Bloodworth, Jeffrey. (2015). "Jimmy Carter's 1976 Presidential Campaign: The Saint, the Sinner, and the Hopeless Dreamer", In: S. Kaufman (ed.). *A Companion to Gerald R. Ford and Jimmy Carter* (pp. 229-250). New York: Wiley-Blackwell
- Blumenthal, Sidney. (2002). *The Clinton Wars*. New York: Macmillan Publishers.

- Bodenheimer, Thomas and Gould, Robert. (1989). *Rollback! Right-wing Power in U.S. Foreign Policy*. Boston: South End Press
- Bofr, Andre. (1968). *Uvod u strategiju*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Booth, Ken. (1979). *Strategy and Ethnocentrism*. New York: Holmes & Meier Publishers, inc.
- Bowman, Isaiah. (1928). *The New World: Problems in Political Geography*. New York and Chicago: World Book Company.
- Bracken, Paul. (2006). "Net assessment: a practical guide", *Parameters*, 36 (1), pp. 90-100.
- Brands, Hal, and Feaver, Peter D. (2021). "Getting Grand Strategy Right". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 559-574). Oxford: Oxford University Press.
- Brands, Hal, Feaver, Peter D., Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen M. (2016). "Should America Retrench? The Battle Over Offshore Balancing", *Foreign Affairs*, November/December, available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/should-america-retrench>.
- Brands, Hal. (2006). "Presidential doctrines: an introduction", *Presidential Studies Quarterly*, 36 (1), pp. 1-4.
- Brands, Hal. (2014). *What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Brands, Hal. (2016). *American Grand Strategy and the Liberal Order*. Santa Monica: RAND.
- Brands, Henry W. (1989). "The age of vulnerability: Eisenhower and the national insecurity state", *The American Historical Review*, 94 (4), pp. 963-989.
- Brathwaite, Kristin J. (2018). "Effective in Battle: conceptualizing soldiers` combat effectiveness", *Defence Studies*, 18 (1), pp. 1-18.
- Brezhnev, Leonid. (1977). "Letter from Soviet General Secretary Brezhnev to President Carter, undated", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v33/d151>.
- Brodie, Bernard. (1949). "Strategy as a Science." *World Politics: a Quarterly Journal of International Relations*, 1 (4), pp. 467-488.
- Brooks, Lisa. (2007). "Introduction: The Impact of Culture, Society, Institutions, and International Forces on Military Effectiveness", In: L. A. Brooks and E. A. Stanley (eds.). *Creating Military Power: The Sources of Military Effectiveness* (pp. 1-26). Stanford: Stanford University Press.
- Brooks, Risa and Stanley, Elizabeth. (2007). *Creating Military Power: The Sources of Military Effectiveness*. Stanford: Stanford University Press.
- Brooks, Risa. (2008). *Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment*. Princeton: Princeton University Press.
- Brooks, Risa. (2021). "Civil-Military Relations and Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 271-286). Oxford: Oxford University Press.
- Brooks, Stephen G., Ikenberry John G., and Wohlforth, William C. (2012/13). "Don't Come Home America: The Case against Retrenchment", *International Security*, 37 (3), pp. 7-51.
- Brooks, Stephen G., and Wohlforth, William C. (2005). "International Relations Theory and the Case against Unilateralism", *Perspectives on Politics*, 3 (3), pp. 509-524,
- Brooks, Stephen G., and Wohlforth, William C. (2008). *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton: Princeton University Press.

- Brooks, Stephen G., and Wohlforth, William C. (2016). *America Abroad: The United States' Global Role in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, Harold. (2012). *Star Spangled Security: Applying Lessons Learned over Six Decades Safeguarding America*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Brzezinski, Zbigniew. (1983). *Power and Principle: Memoirs of the National Security Advisor, 1977-1981*. New York: Farrar Straus & Giroux.
- Brzezinski, Zbigniew. (2013). *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. New York: Basic Books.
- Bull, Hedley. (1968). "Strategic Studies and Its Critics." *World Politics*, 20 (4), pp. 593-605.
- Bull, Hedley. (2012). *The Anarchical Society*. 4th Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Bush, George H. W. (1989). "Speech: A Whole Europe, A Free Europe, dated May 31, 1989", *Voices of Democracy*, available at: <https://voicesofdemocracy.umd.edu/bush-a-whole-europe-speech-text/>.
- Bush, George H. W. (1990). "Address before a Joint Session of Congress, dated September 11, 1990", *Miller Center*, available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-11-1990-address-joint-session-congress>.
- Bush, George H. W. (1991a). "State of the Union Address, dated January 29, 1991", *Miller Center*, available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-29-1991-state-union-address>.
- Bush, George H. W. (1991b). "Address to the Nation on the Invasion of Iraq, dated January 16, 1991", *Miller Center*, available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-16-1991-address-nation-invasion-iraq>.
- Bush, George H. W. (1992). "State of the Union Address, dated January 28, 1992", *Miller Center*, available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-28-1992-state-union-address>.
- Bush, George H. W. and Scowcroft, Brent (1998). *A World Transformed: The collapse of the Soviet Empire, the unification of Germany, Tiananmen Square and the Gulf War*. New York: Knopf.
- Buzan, Barry. (2014a). "The Logic and Contradictions of 'Peaceful Rise/Development' as China's Grand Strategy." *The Chinese Journal of International Politics*, 7(4), pp. 381-420.
- Buzan, Barry. (2014b). *An Introduction to the English School of International Relations*. Cambridge: Polity Press.
- Cahnman, Werner J. (1943). "Concepts of Geopolitics", *American Sociological Review*, 8 (1), pp. 55-59.
- Cambridge Dictionary. (2022). "Meaning of Effective in English", *Cambridge Online Dictionary*, available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/effective>.
- Carter, Jimmy. (1976). *Why Not the Best?* New York: Bantam Books.
- Carter, Jimmy. (1977a). "President's Commencement Address at the University of Notre Dame", *Notre Dame Law Review*, 53 (1), pp. 9-14.
- Carter, Jimmy. (1977b). "Inaugural Address of President Jimmy Carter". *Jimmy Carter Presidential Library and Museum*, available at: <https://www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/speeches/inaugadd.phtml>
- Carter, Jimmy. (1977c). "Letter from President Carter to Soviet General Secretary Brezhnev, dated February 14, 1977", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v06/d7>.

- Carter, Jimmy. (1977d). "Statement on the Panama Canal Treaty Signing", *Miller Center*, available at: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-7-1977-statement-panama-canal-treaty-signing>.
- Carter, Jimmy. (1978). "Address at Wake Forest University in Winston-Salem North Carolina", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-wake-forest-university-winston-salem-north-carolina>.
- Carter, Jimmy. (1979a). "Address by President Carter to the Nation: Peace and National Security, dated October 1, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d129>.
- Carter, Jimmy. (1979b). "Remarks by President Carter, dated November 15, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d130>.
- Carter, Jimmy. (1980a). "Address to the Nation on the Soviet Invasion of Afghanistan". *Teaching American History*, available at: <https://teachingamericanhistory.org/document/address-to-the-nation-on-the-soviet-invasion-of-afghanistan>.
- Carter, Jimmy. (1980b). "State of the Union Address", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d138>.
- Carter, Jimmy. (1982). *Keeping Faith: Memoirs of a President*. New York: Bantam Books.
- Carter, Jimmy. (2005). *Our Endangered Values: America's Moral Crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Carter, Jimmy. (2010). *White House Diary*. New York: Farrar Straus & Giroux.
- Carter, Jimmy. (2015). *A Full Life: Reflections at Ninety*. New York: Simon & Schuster.
- Casey, Steven. (2008). *Selling the Korean War: Propaganda, Politics and Public Opinion, 1950-1953*. Oxford: Oxford University Press.
- Chapman, Bert. (2009). *Military Doctrine: A Reference Handbook*. Westport: Praeger.
- Chase, Robert S., Hill, Emily B. and Kennedy, Paul. (1996). "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, 75 (1), pp. 33-51.
- Christiansen, Thomas. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press.
- Clausewitz, Carl von. (2007). *On War*. Oxford: Oxford University Press.
- Cleveland, Sarah H. (2001). "Crosby and the One-Voice Myth in U.S. Foreign Relations", *Villanova Law Review*, 46 (5), pp. 975-1014.
- Cohen, Eliot A. (1991). "Churchill and Coalition Strategy in World War II". In: P. Kennedy (ed). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 43-67). New Haven and London: Yale University Press.
- Cohen, Saul B. (1982), "A new map of global geopolitical equilibrium: a developmental approach", *Political Geography Quarterly*, 1 (3), pp. 223-241.
- Cohen, Saul B. (1990). "The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect", *Journal of Geography*, 89 (1), pp. 2-12.
- Cohen, Saul B. (1992). "Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt", *Journal of Geography*, 91 (1), pp. 2-10.
- Cohen, Saul Bernard. (1957). "Geography and Strategy: Their Interrelationship". *Naval War College Review*, 10 (4), pp. 1-31.
- Cohen, Saul Bernard. (1975). *Geography and Politics in a World Divided*. 2nd edition. New York: Oxford University Press.

- Cohen, Saul Bernard. (2015). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Coll, Steve. (2004). *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*. New York: Penguin Books.
- Collier, David and Mahon, James. (1993). "Conceptual `stretching` revisited: Adapting categories in comparative analysis." *American Political Science Review*, 87(4), pp. 845-855.
- Collier, David. (2011). "Understanding Process Tracing." *Political Science and Politics*, 44(4), pp 823-830.
- Cooley, John K. (2002). *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*. London: Pluto Press.
- Corbett, Julian. (1911). *Some Principles of Naval Strategy*. London: Longmans.
- Correlates of War. (2022). "National Material Capabilities Dataset v6.0", *Correlates of War*, available at: <https://correlatesofwar.org/data-sets/national-material-capabilities>.
- Cox, Robert W. (1981). "Social forces, states and world orders: beyond international relations theory". *Millennium*, 10(2), 126-155.
- Cox, Robert W. (1983). "Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method". *Millennium*, 12(2), 162-175.
- Cox, Robert. W., and Sinclair, Timothy J. (1996). *Approaches to world order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dacombe, Rod. (2018). "Systematic Reviews in Political Science: What Can the Approach Contribute to Political Research?", *Political Studies Review*, 16 (2): 148-157.
- Dahl, Robert. (1957). "The Concept of Power", *Behavioral Science*, 2 (3), pp. 201-215.
- Dalby, Simon. (1990). "American Security Discourse: The Persistence of Geopolitics", *Political Geography Quarterly*, 9 (2), pp. 171-188.
- Dalby, Simon. (1991). "Critical geopolitics: discourse, difference, and dissent", *Environment and Planning D: Society and Space*, 9 (3), pp. 261-283.
- Danner, Lukas K. (2018). *China's Grand Strategy: Contradictory Foreign Policy?* Cham: Palgrave Macmillan.
- De la Blache, Paul Vidal. (1926). *Principles of Human Geography*. New York: Henry Holt and Company.
- Defense Planning Guidance. (1992). "Defense Planning Guidance for Fiscal Years 1994-1999, dated April 16, 1992", *National Archives*, available at: <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf>.
- Desch, Michael C. (2008). *Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Doeser, Frederik and Frantzen, Filip. (2020). "The strategic and realist perspectives: An ambiguous relationship". *Journal of Strategic Studies*, DOI: 10.1080/01402390.2020.1833860.
- Dombrowski, Peter and Reich, Simon. (2019). "United States." In. T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 25-49). Oxford: Oxford University Press.
- Dorpalen, Andreas. (1966). *The World of General Haushofer: Geopolitics in Action*. Port Washington: Kennikat Press, Inc.

- Doshi, Rush. (2021). *The Long Game: China's Grand Strategy to Displace American Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Drezner, Daniel W. (2011). "Does Obama have a Grand Strategy? Why We Need Doctrines in Uncertain Times", *Foreign Affairs*, 90 (4), pp. 57-68.
- Drezner, Daniel W. (2021). "Grand Strategy in a Fractured Marketplace of Ideas". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 657-672). Oxford: Oxford University Press.
- Drezner, Daniel W., Krebs, Ronald R., and Schweller Randall. (2020). "The End of Grand Strategy: America Must Think Small", *Foreign Affairs*, 99 (3), pp. 107-117.
- Drucker, Peter F. (1963). "Managing for Business Effectiveness", *Harvard Business Review*, available at: <https://hbr.org/1963/05/managing-for-business-effectiveness>.
- Drucker, Peter F. (2009). *Management: Revised Edition*. New York: HarperCollins e-books.
- Dueck, Colin. (2006). *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*. Princeton: Princeton University Press.
- Dueck, Colin. (2015). *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*. Oxford: Oxford University Press.
- Dulles, John Foster. (1950). *War or Peace*. New York: The Macmillan Company.
- Dumbrell, John. (2002). "Was there a Clinton doctrine? President Clinton's foreign policy reconsidered", *Diplomacy and Statecraft*, 13 (2), pp. 43-56.
- Dunne Tim, Hansen, Lene and Wight, Colin. (2013). "The End of International Relations Theory." *European Journal of International Relations*, 19 (3), pp. 405-425.
- Earle, Edward Mead. (1938). "American Military Policy and National Security." *Political Science Quarterly*, 53 (1), pp. 1-13.
- Earle, Edward Mead. (1941). "Political and Military Strategy for the United States." *Proceedings of the Academy of Political Science*, 19 (2), pp. 2-9.
- Edelstein, David M. (2021). "The Limits of Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 604-619). Oxford: Oxford University Press.
- Edelstein, David M. and Krebs, Ronald R. (2015). "Delusions of Grand Strategy: The Problem With Washington's Planning Obsession", *Foreign Affairs*, 94 (6), pp. 109-116.
- Eisenhower, Dwight D. (1953). "The Chance for Peace` Address Delivered Before the American Society of Newspaper Editors, dated April 16, 1953", *Dwight D. Eisenhower Presidential Library*, available at: https://www.eisenhowerlibrary.gov/sites/default/files/file/chance_for_peace.pdf.
- Eisenhower, Dwight D. (1954). "The President's News Conference, dated April 7, 1954", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/the-presidents-news-conference-361>.
- Eisenhower, Dwight D. (1957). "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East, dated January 5, 1957", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-the-situation-the-middle-east>.
- Ejdus, Filip. (2007/08). "Bezbednost, kultura i identitet u Srbiji", *Bezbednost Zapadnog Balkana*, 7-8, str. 65-93
- Ekbladh, David. (2011/12). "Present at the Creation: Edward Mead Earle and the Depression-Era Origins of Security Studies", *International Security*, 36 (3), pp. 107-141.

- Elliott, J. H. (1991). "Managing Decline: Olivares and the Grand Strategy of Imperial Spain". In: P. Kennedy (ed). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 87-104). New Haven and London: Yale University Press.
- Erickson, Andrew S. (2019). "China." In. T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 73-98). Oxford: Oxford University Press.
- Eriksson, Johan. (2014). "On the Policy Relevance of Grand Theory", *International Studies Perspectives*, 15 (1), pp. 94-108.
- Fair, Christine C. (2019). "India." In. T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 171-191). Oxford: Oxford University Press.
- Fairgrieve, James. (1919). *Geography and World Power*. London: University of London Press.
- Feaver, Peter D. (2009). "What is grand strategy and why do we need it?" *Foreign Policy*, available at: <https://foreignpolicy.com/2009/04/08/what-is-grand-strategy-and-why-do-we-need-it>.
- Feaver, Peter D., Hellman, Gunther, Schweller, Randal L., Taliaferro, Jeffrey W., Wohlforth, William C., Legro, Jeffrey W., and Moravcsik, Andrew. (2000). "Correspondence: Bother, Can You Spare a Paradigm? (Or Was Anybody Ever a Realist)." *International Security*, 25(1), pp. 5-55.
- Febvre, Lucien. (1925). *A Geographical Introduction to History*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ferrill, Arther. (1991). "The Grand Strategy of the Roman Empire." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 71-86). New Haven and London: Yale University Press.
- Fettweis, Christopher J. (2000). "Sir Halford Mackinder, Geopolitics, and Policymaking in the 21st Century", *Parameters*, 30 (2), pp. 58-71.
- Finnemore, Martha. (2001). "Exporting the English School?", *Review of International Studies*, 27(3), pp. 509-513.
- Flint, Colin, Adduci, Michael, Chen, Michael, and Chi, Sang-Hyun. (2009). "Mapping the Dynamism of the United States` Geopolitical Code: The Geography of State of the Union Speeches, 1988-2008", *Geopolitics*, 14(4), pp. 604-629.
- Flint, Colin, and Taylor, Peter, J (2018). *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. 7th Edition. London and New York: Routledge.
- Flint, Colin. (2017). *Introduction to Geopolitics*. 3rd Edition. London and New York: Routledge.
- Florig, Dennis. (2010). "Hegemonic overreach vs. imperial overstretch", *Review of International Studies*, 36 (4), pp. 1103-1119.
- Forca, Božidar. (2018). „Strategija reforme strategija“, *Vojno delo*, 70 (3), str. 176-192.
- Ford, Gerald R. (1979). *A Time to Heal: The Autobiography of Gerald R. Ford*. New York: Harper & Row Publishers.
- Friedman Lissner, Rebecca. (2018). "What is Grand Strategy? Sweeping a Conceptual Minefield", *Texas National Security Review*, 2(1), pp. 53-73.
- Fuller, J. F. C. (1923). *The Reformation of War*. London: Hutchinson & Co.
- Gaddis, John Lewis. (1981). "Containment: It's Past and Future", *International Security*, 5 (4), pp. 74-102.
- Gaddis, John Lewis. (1986). "The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System", *International Security*, 10 (4), pp. 99-142.

- Gaddis, John Lewis. (1987). *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.
- Gaddis, John Lewis. (1998). "History, grand strategy and NATO enlargement", *Survival*, 40 (1), pp. 145-151.
- Gaddis, John Lewis. (2001). "Strategies of Containment, Past and Future". *Hoover Institution*. Available at: <https://www.hoover.org/research/strategies-containment-past-and-future>.
- Gaddis, John Lewis. (2002). *The Landscape of History: How Historians Map the Past*. Oxford: Oxford University Press.
- Gaddis, John Lewis. (2005). *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. Revised Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Gaddis, John Lewis. (2006). *Cold War: A New History*. New York: Penguin Books.
- Gaddis, John Lewis. (2018). *On Grand Strategy*. New York: Penguin Books.
- Gaddis, John Lewis. (forthcoming). "Grammar, Logic, and Grand Strategy", In: H. Brands (ed). *Makers of Modern Strategy* (pp. 1-15). Princeton: Princeton University Press.
- Galtsova, Kseniya. (2018). „Arms Race - A Strategy that Always Works?“, *The Review of International Affairs*, 69 (1171), pp. 37-48.
- Gavin, Francis J. (2001). "The myth of flexible response: United States strategy in Europe during the 1960s", *The International History Review*, 23 (4), pp. 847-875.
- Gavin, Francis J. (2012). *Nuclear Statecraft: History and Strategy in America's Atomic Age*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Gavin, Francis J., Steinberg, James B., Drezner, Daniel W., Krebs, Ronald R., and Schweller Randal. (2020). "The Vision Thing: Is Grand Strategy Dead?", *Foreign Affairs*, 99 (4), pp. 187-192.
- Gelb, Leslie H. (2016). *The Irony of Vietnam: The System Worked*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- George, Alexander and Bennett, Andrew. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge and London: MIT Press.
- George, Alexander. (1969). "The 'Operational Code': A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making." *International Studies Quarterly*, 13 (2), pp. 190-222.
- George, Larry N. (1990). "Tocqueville's Caveat: Centralized Executive Foreign Policy & American Democracy", *Polity*, 22 (3), pp. 419-441.
- Gerace, Michael P. (1991). "Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, Containment, and after", *Comparative Strategy*, 10 (4), pp. 347-364.
- Gerber, Larry G. (1982). "The Baruch Plan and the Origins of the Cold War", *Diplomatic History*, 6 (1), pp. 69-96.
- Gerring, John. (1999). "What Makes a Concept Good? A Criterial Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences", *Polity*, 31(3), pp. 357-393.
- Gerring, John. (2006). *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerring, John. (2012a). *Social Science Methodology: A Unified Framework*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerring, John. (2012b). "Mere Description", *British Journal of Political Science*, 42 (4), pp. 721-746.

- Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society*. Malden: Polity Press.
- Gill, S. (Ed.). (1993). *Gramsci, historical materialism and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, Robert. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glaser, Charles. (2010). *Rational Theory of International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Glaser, Charles. (2021). "Rational Analysis of Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 107-122). Oxford: Oxford University Press.
- Glaser, Jochen and Laudel, Grit. (2009). "On Interviewing 'Good' and 'Bad' Experts". In: A. Bogner, B. Littig and W. Menz (eds.). *Interviewing Experts* (pp. 117-137). New York: Palgrave Macmillan.
- Glassner, Martin Ira and de Blij, Harm. (1980). *Systematic Political Geography*. 3rd Edition. New York: John Wiley & Sons.
- Glennan, Stuart, S. (1996). "Mechanisms and the Nature of Causation." *Erkenntnis*, 44(1), pp. 49-71.
- Goddard, Stacie E. (2018). *When Right makes Might: Rising Powers and World Order*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Goddard, Stacie E. (2021). "Rhetoric, Legitimation, and Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 322-336). Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Stacie E. and Krebs, Ronald R. (2015). "Rhetoric, Legitimation and Grand Strategy", *Security Studies*, 24 (1): pp. 5-36.
- Goertz, Gary. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton: Princeton University Press.
- Goldstein, Avery. (2005). *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford: Stanford University Press.
- Gorbachev, Mikhail. (2009a). "American Jewish Historical Society Presents Beyond the Pale, pt. 2 of 3, March 26, 2009", *American Jewish Historical Society Youtube Profile*, available at: https://www.youtube.com/watch?v=Arsb-DUcRt0&list=PLY15F12IzjZ_ouvlRD7RI9mHj0QxGZsWF&index=2.
- Gorbachev, Mikhail. (2009b). "American Jewish Historical Society Presents Beyond the Pale, pt. 1 of 3, March 26, 2009", *American Jewish Historical Society Youtube Profile*, available at: https://www.youtube.com/watch?v=qyfdkw7wBW0&list=PLY15F12IzjZ_ouvlRD7RI9mHj0QxGZsWF.
- Gottmann, Jean. (1951). "Geography and International Relations", *World Politics*, 3 (2), pp. 153-173.
- Gottmann, Jean. (1952). "The Political Partitioning of Our World: An Attempt at Analysis", *World Politics*, 4 (4), pp. 512-519.
- Graham Wilson, James. (2007). "How Grand was Reagan's Strategy, 1976-1984", *Diplomacy and Statecraft*, 18 (4), pp. 773-803.
- Gramsci, Antonio. (1951). *Pisma iz zatvora*. Zagreb: Državno izdavačko poduzeće Hrvatske
- Gramsci, Antonio. (1971). *Selections from the prison notebooks*. London: Lawrence and Wishart.
- Gray, Colin S. (1988). *The Geopolitics of Super Power*. Lexington: University Press of Kentucky.

- Gray, Colin S. (1991). "Geography and Grand Strategy", *Comparative Strategy*, 10(4), pp. 311-329.
- Gray, Colin S. (1993). *Weapons Don't Make War: Policy, Strategy and Military Technology*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Gray, Colin S. (1996). "The Continued Primacy of Geography", *Orbis*, 40 (2), pp. 247-260.
- Gray, Colin S. (1999a). "Inescapable Geography", *Journal of Strategic Studies*, 22(2-3), pp. 161-177.
- Gray, Colin S. (1999b). "Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back", *Review of International Studies*, 25 (1), pp. 49-69.
- Gray, Colin S. (2010). *The Strategy Bridge: Theory for Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, Colin S. (2011). "Harry S. Truman and the forming of American grand strategy in the Cold War, 1945-1953." In: W. Murray, R H. Sinnreich, and J. Lacey (eds.). *The Shaping of Grand Strategy: Policy, diplomacy and war* (pp. 210-253). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gray, Colin S. (2016). *Strategy and Politics*. New York and London: Routledge.
- Gray, Colin S. (2018). *Theory of Strategy*. Oxford: Oxford University Press.
- Güney Aylin and Gökcan, Fulya. (2010). "The 'Greater Middle East' as a 'Modern' Geopolitical Imagination in American Foreign Policy." *Geopolitics*, 15 (1), pp. 22-38.
- Haas, Mark L. (2012). "Soviet Grand Strategy in the Interwar Years: Ideology as Realpolitik." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 279-307). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hahn, Dan F. (1984). "The Rhetoric of Jimmy Carter, 1976-1980", *Presidential Studies Quarterly*, 14 (2), pp. 265-288.
- Haig, Alexander M. (1992). *Inner Circles: How America Changed the World*. New York: Grand Central Publishing.
- Hart, Chris. (2001). *Doing a Literature Review: Releasing the Social Science Research*. London: SAGE Publications.
- Hart, Liddell. (1936). *When Britain Goes to War: Adaptability and Mobility*. London: Faber and Faber Limited.
- Hart, Liddell. (1991). *Strategy*. New York: Penguin Books.
- Hattendorf; John B. (1991). "Alliance, Encirclement, and Attrition: British Grand Strategy in the War of the Spanish Succession, 1702-1713." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 11-30). New Haven and London: Yale University Press.
- Hepple, Leslie W. (1986). "The revival of geopolitics", *Political Geography Quarterly*, Supplement to 5 (4), pp. S21-S36.
- Herz, John H. (1950). "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, 2 (2), pp. 157-180.
- Hoffman, Frank G. (2014). "Grand Strategy: The Fundamental Considerations", *Orbis*, 58 (4), pp. 472-485.
- Hoffmann, Stanley. (1983). "Varieties of Containment", *Reviews in American History*, 11 (2), pp. 297-281.
- Honghua, Men. (2020). *China's Grand Strategy: A Framework Analysis*. Cham: Springer.

- Hooft, Paul van. (2017). *Grand Strategy*. Oxford Bibliographies, last modified on 23rd August 2017, available at <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0218.xml>. DOI: 10.1093/OBO/9780199743292-0218.
- Hopf, Ted. (2009). "Identity Relations and the Sino-Soviet Split", In: R. Abdelal, Y. M. Herrera, A. I. Johnston and R. McDermott (eds.). *Measuring Identity: A Guide for Social Scientists* (pp. 279-315). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopf, Ted. (2012). *Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958*. Oxford: Oxford University Press.
- Hoseini, Haled. (2008). *Lovac na zmajevu*. Beograd: Laguna.
- House, Jonathan M. (1991). "Joint Operational Problems in the Cuban Missile Crisis", *Parameters*, 21 (1), pp. 92-102.
- Howard, Michael. (1991). "British Grand Strategy in World War I." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 31-42). New Haven and London: Yale University Press.
- Howard, Michael. (2001). "Grand Strategy in the Twentieth Century." *Defence Studies*, 1 (1), pp. 1-10.
- Ikenberry, John G. (2000). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, John G. (2001). "American Grand Strategy in the Age of Terror." *Survival: Global Politics and Strategy*, 43 (4), pp. 19-34.
- Ikenberry, John G. (2011). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis and Transformation of the American World Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Isaacson, Walter and Thomas, Evan. (1988). *The Wise Men: Six Friends and the World they Made*. New York: Simon and Schuster.
- Jackson, Peter. (2012). "Deterrence, Coercion and Enmeshment: French Grand Strategy and the German Problem after World War I." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 37-64). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jervis, Robert. (1978). "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, 30 (2): pp. 167-214.
- Jervis, Robert. (1979). "Deterrence Theory Revisited", *World Politics*, 31(2), pp. 289-324.
- Jervis, Robert. (1998). "U.S. Grand Strategy." *Naval War College Review*, 51 (3), pp. 22-36.
- Jervis, Robert. (1999). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, Robert. (2006). "Containment Strategies in Perspective", *Journal of Cold War Studies*, 8 (4), pp. 92-97.
- Jervis, Robert. (2010). *Why Intelligence Fails: Lessons from the Iranian Revolution and the Iraq War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Jervis, Robert. (2017). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Jervis, Robert. (2021). "American Grand Strategies: Untangling the Debates". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 441-456). Oxford: Oxford University Press.

- Johnson, Lyndon B. (1965). "Address at Johns Hopkins University: 'Peace Without Conquest', dated April 7, 1965", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-johns-hopkins-university-peace-without-conquest>.
- Johnson, Lyndon B. (1967). "Address on Vietnam Before the National Legislative Conference, San Antonio, Texas, dated September 29, 1967", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-vietnam-before-the-national-legislative-conference-san-antonio-texas>.
- Johnson, Robert. (2019). "United Kingdom." In. T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 123-147). Oxford: Oxford University Press.
- Johnston, Alastair Iain. (1995a). *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton: Princeton University Press.
- Johnston, Alastair Iain. (1995b). "Thinking about Strategic Culture", *International Security*, 19 (4), pp. 32-64.
- Johnston, Alastair Iain. (1999). "Strategic cultures revisited: reply to Colin Gray", *Review of International Studies*, 25 (3), pp. 519-523.
- Johnston, Alastair Iain. (2003). "Is China a Status Quo Power?", *International Security*, 27 (4), pp. 5-56.
- Joint Press Conference. (1989). "Joint Press Conference of President Bush and Chairman Gorbachev at the Malta Summit, dated December 3, 1989", *World History Commons*, available at: https://worldhistorycommons.org/joint-press-conference-president-bush-and-chairman-gorbachev-malta-summit#doc_transcription.
- Joint Soviet-United States Statement. (1985). "Joint Soviet-United States Statement on the Summit Meeting in Geneva, dated November 21, 1985", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-soviet-united-states-statement-the-summit-meeting-geneva>.
- Joint Statement. (1988). "Joint Statement Following the Soviet-United States Summit Meeting in Moscow, dated June 1, 1988", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/joint-statement-following-soviet-united-states-summit-meeting-moscow>.
- Jojić, Stefan. (2020). „Inicijativa 'Pojas i put' – ekonomska i politička dimenzija“, *Godišnjak FPN*, 14 (23), str. 163-179.
- Jones, Stephen. (1954). "The Power Inventory and National Strategy." *World Politics*, 6 (4), pp. 421-452.
- Jones, Stephen. (1955a). "Views of the Political World", *Geographical Review*, 45 (3), pp. 309-326.
- Jones, Stephen. (1955b). "Global Strategic Views", *Geographical Review*, 45 (4), pp. 492-508.
- Jordan, Hamilton. (1982). *Crisis: The last year of the Carter presidency*. New York: G.P. Putnam's Sons.
- Jorgensen, Marianne, W. and Phillips, Louise, J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. New York: SAGE Publications.
- Kachiga, Jean. (2022). *The Pulse of China's Grand Strategy*. New York and London: Routledge.
- Kačiga, Žan. (2019). „Velika strategija Kine“. U: V. Cvetković (ur). *Pojas i Put: Realnost i očekivanja* (str. 11-31). Beograd: Fakultet bezbednosti.

- Kaplan, Morton A. (1952). „An Introduction to the Strategy of Statecraft“, *World Politics*, 4 (4), pp. 548-576.
- Kato, Yoshikazu. (2019). “How could Japan-China relations be stabilized?”, *The Review of International Affairs*, 70 (1173), pp. 45-60.
- Katz, Andrew Z. (2000). “Public opinion and the contradictions of Jimmy Carter`s foreign policy”, *Presidential Studies Quarterly*, 30 (4), pp. 662-687.
- Keddie, Nikki R. (2006). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Kegley, Charles W. and Blanton, Shannon L. (2011). *World Politics: Trend and Transformation*. Boston: Wadsworth.
- Kegli, Čarls V., i Vitkof, Judžin P. (2006). *Svetska politika: trend i transformacija*. Beograd: Prometej.
- Kelly, Phil. (2006). “A Critique of Critical Geopolitics.” *Geopolitics*, 11(1), pp. 25-53.
- Kelly, Phil. (2016). *Classical Geopolitics: A New Analytical Model*. Stanford: Stanford University Press.
- Kennan, George F. (1947). “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs*, July, pp. 566-582.
- Kennan, George F. (1950). “Memorandum by the Counselor (Kennan) to the Secretary of State (Dulles)”, *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v07/d458>.
- Kennan, George F. (1951a). “America and the Russian Future”, *Foreign Affairs*, 29 (3), pp. 351-370.
- Kennan, George F. (1951b). *American Diplomacy, 1900-1950*. New York: Mentor Books.
- Kennan, George F. (1956). *Russia Leaves the War*. Princeton: Princeton University Press.
- Kennan, George F. (1958). *The Decision to Intervene*. Princeton: Princeton University Press.
- Kennan, George F. (1960). *Russia and the West under Lenin and Stalin*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Kennan, George F. (1967a). *Memoirs, 1925-1950*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Kennan, George F. (1967b) “Excerpts from the Telegraphic Message from Moscow”, In. G. F. Kennan (ed). *Memoirs, 1925-1950* (pp. 547-559). Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Kennan, George F. (1967c) “Russia – Seven Years Later”, In. G. F. Kennan (ed). *Memoirs, 1925-1950* (pp. 503-531). Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Kennan, George F. (1968). *From Prague after Munich: Diplomatic Papers 1938-1940*. Princeton: Princeton University Press.
- Kennan, George F. (1972). *Memoirs, 1950-1963*. Boston and Toronto: Little, Brown and Company.
- Kennan, George F. (1987). “Containment Then and Now”, *Foreign Affairs*, 65 (4), pp. 885-890.
- Kennan, George F. (1997). “A Fateful Error”, *The New York Times*. 5th February 1997, available at: <https://www.nytimes.com/1997/02/05/opinion/a-fateful-error.html>
- Kennan, George F. and Lukacs John (1997). *George F. Kennan and the Origins of Containment, 1944-1946*. Columbia: University of Missouri Press.
- Kennedy, John F. (1962a). “Address During the Cuban Missile Crisis, dated October 22, 1962”, *John F. Kennedy Presidential Library*, available at: <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/address-during-the-cuban-missile-crisis>.

- Kennedy, John F. (1962b). "Telegram from the Department of State to the Embassy in the Soviet Union, dated October 28, 1962", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v06/d69>.
- Kennedy, Paul. (1987). *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York: Random House.
- Kennedy, Paul. (1991a). "Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 1-9). New Haven and London: Yale University Press.
- Kennedy, Paul. (1991b). "American Grand Strategy, Today and Tomorrow: Learning from the European Experience." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 167-183). New Haven and London: Yale University Press.
- Kennedy, Robert F. (1971). *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*. New York: W.W. Norton & Company.
- Keohane, Robert O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Khrushchev, Nikita S. (1959). "On Peaceful Coexistence", *Foreign Affairs*, 38 (1), pp. 1-18.
- Khrushchev, Nikita. (1962). "Letter from Chairman Khrushchev to President Kennedy, dated October 27, 1962", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v06/d66>.
- Kier, Elizabeth. (1995). "Culture and Military Doctrine: France between the Wars", *International Security*, 19 (4), pp. 65-93.
- Kier, Elizabeth. (1997). *Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars*. Princeton: Princeton University Press.
- Kinzer, Stephen. (2003). *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Kinzer, Stephen. (2013). *The Brothers: John Foster Dulles, Allen Dulles and their secret World War*. New York: Times Books.
- Kirss, Alexander. (2018). "Does Grand Strategy Matter?" *Strategic Studies Quarterly*. 12(4), pp. 116-132.
- Kisindžer, Henri. (2011). *Diplomatija*. Beograd: Club PLUS.
- Kissinger, Henry. (1981a). *Memoari I*. Zagreb: Vjesnikova press agencija Mladost.
- Kissinger, Henry. (1981b). *Memoari II*. Zagreb: Vjesnikova press agencija Mladost.
- Kissinger, Henry. (2003). *Ending the Vietnam War: A History of America's Involvement in and Extrication from the Vietnam War*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, Henry. (2012). *On China*. New York: Penguin Books.
- Kissinger, Henry. (2014). *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. New York: Penguin Books.
- Kissinger, Henry. (2022). *Leadership: Six Studies in World Strategy*. New York: Penguin Books.
- Kitchen, Nicholas. (2020). "Why American grand strategy has changed: international constraints, generational shift, and the return of realism", *Global Affairs*, 6 (1), pp. 87-104.
- Kjellen, Rudolf. (1899). "Studier ofver Sveriges politiska granser", *Ymer*, 19, pp. 283-331.
- Kjellen, Rudolf. (1943). *Država kao oblik života*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Klein, Bradley S. (1987). *Strategic Discourse and its Alternatives*. New York: Center on Violence and Human Survival.

- Klein, Bradley S. (1988a). "Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics", *Review of International Studies*, 14 (2), pp. 133-148.
- Klein, Bradley S. (1988b). "After Strategy: The Search for a Post-Modern Politics of Peace", *Alternatives*, 13 (3), pp. 293-318.
- Klein, Bradley S. (1989). "Textual Strategies of the Military: Or Have You Read Any Good Defense Manuals Lately", In: J. Der Derian and M. J. Shapiro (eds). *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* (pp. 97-112). New York: Lexington Books.
- Klein, Bradley S. (1990). "How the West was one: Representational politics of NATO", *International Studies Quarterly*, 34 (3), pp. 311-325.
- Klein, Bradley S. (1994). *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klein, Bradley S. (1997). "Conclusion: Every Month is 'Security Awareness Month'", In: K. Krause and M. C. Williams (eds). *Critical Security Studies: Concepts and Cases* (pp. 359-368). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Klein, Bradley S. (1998). "Politics by Design: Remapping Security Landscapes", *European Journal of International Relations*, 4 (3), pp. 327-345.
- Knopf, Jeffrey W. (2006). "Doing a Literature Review", *PS: Political Science and Politics*, 39 (1): 127-132.
- Kopanja, Mihajlo and Stekić, Nenad. (2020). „The World 'Shattering': Patterns of Restructuring of the World Geopolitical System“. In: A. Jović-Lazić and A. Troude (eds.). *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World* (pp. 55-72). Belgrade: Insitute of International Politics and Economics and Faculty of Security Studies.
- Kopanja, Mihajlo. (2019b). „Curious Case of Northeast Asia: External Balancing meets Strategic Culture“. *The Review of International Affairs*, LXX(1176), pp. 76-83.
- Kopanja, Mihajlo. (2019c). „O ježevima i lisicama – ili čime treba da se vodi velika strategija“, *Međunarodni problemi*, 71 (2): pp. 261-263
- Kopanja, Mihajlo. (2020a). „Francuska (geo)strategija za Zapadni Balkan: trasiran put ili put u nastajanju?“, *Međunarodna politika*, LXXI(1179-1180), str. 95-118.
- Kopanja, Mihajlo. (2020b). „Velika strategija: novi pogled na stari pojam“. *Međunarodni problemi*, 72 (3), str. 624-682
- Kopanja, Mihajlo. (2020c). „'Džon Oliverov efekat' u međunarodnoj bezbednosti (?)“. U: N. Vuković i V. Ajzenhamer (urs). *Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u 21. veku* (str. 34-64). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu i Fakultet bezbednosti.
- Kopanja, Mihajlo. (2020d). „Geopolitička misao Sola Bernarda Koena: između prevaziđenosti i nedovoljne iskorišćenosti“. *Međunarodni problemi*, LXXIII(1), str. 61-100
- Kopanja, Mihajlo. (2021a). „Geopolitički pristupi regionalnoj bezbednosti“. U: N. Šekarić i V. Trapara (urs). *Regionalna bezbednost: pristupi, elementi, dinamika* (str. 71-100). Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Kopanja, Mihajlo. (2021b). "Svemir kao geografski domen: prilog osnovama astropolitike", *Međunarodni problemi*, LXXIII (3), str. 401-431
- Kotler, Philip. (2015). "Part 1 of an interview by Bob Morris", available at: <https://bobmorris.biz/philip-kotler-part-1-of-an-interview-by-bob-morris>.

- Krassner, Stephen D. (2010). "An Orienting Principle for Foreign Policy." *Hoover Institution*. Last modified on 1st October 2010, available at: <https://www.hoover.org/research/orienting-principle-foreign-policy>
- Krebs, Ronald R. (2001). *Dueling Visions: U.S. Strategy toward Eastern Europe under Eisenhower*. College Station, TX: Texas A&M University Press.
- Krebs, Ronald R. (2015). *Narrative and the Making of US National Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krebs, Ronald R. (2021). "Pluralism, Populism, and the Impossibility of Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 673-689). Oxford: Oxford University Press.
- Kulman, Linda. (2016). *Teaching Common Sense: The Grand Strategy Program at Yale University*. New York: Easton Studio Press.
- Lacey, James. (2011). "Toward a strategy: Creating an American strategy for global war, 1940-1943". In: W. Murray, R H. Sinnreich, and J. Lacey (eds.). *The Shaping of Grand Strategy: Policy, diplomacy and war* (pp. 182-209). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lacoste, Yves. (2012/13). "Geography, Geopolitics, and Geographical Reasoning", *Herodote*, 146-147, pp. 14-44.
- Lađevac, Ivona and Stekić, Nenad. (2021). „Assessing the Political Risks in Eurasia in the Wake of the Fifth China`s `Grand Strategy`“, *The Review of International Affairs*, 72 (1183), pp. 47-66.
- Lake, David A. (2010). *Hierarchy in International Relations*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lake, David A. (2013). "Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations", *European Journal of International Relations*, 19 (3), pp. 567-587.
- Lawless, Scott. (2020). "American Grand Strategy for an Emerging World Order", *Strategic Studies Quarterly*, 14 (2), pp. 127-147.
- Layne, Christopher. (1979). "British Grand strategy, 1900-1939: Theory and practice in international politics." *Journal of Strategic Studies*, 2 (3), pp. 303-334.
- Layne, Christopher. (1997). "From preponderance to offshore balancing: America`s future grand strategy." *International Security*, 22 (1), pp. 86-124.
- Layne, Christopher. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the present*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Layton, Peter. (2018). *Grand Strategy*. Kindle Edition. Self-published ISBN: 0-6482793-1-0; ISBN-13: 978-0-6482793-1-0.
- LeDonne, John P. (2004). *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*. Oxford: Oxford University Press.
- Leffler, Melvyn P. (1992). *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. Stanford: Stanford University Press.
- Legro, Jeffrey W., and Moravcsik, Andrew. (1999). "Is Anybody Still a Realist?" *International Security*, 24 (2), pp. 5-55.
- Leites, Nathan. (1951). *The Operational Code of the Politburo*. New York: McGraw-Hill Book Company, inc.
- Leites, Nathan. (1953). *A study of Bolshevism*. New York: Free Press.
- Lippman, Walter. (1922). *Public Opinion*. London: George Allen & Unwin LTD.

- Lippmann, Walter. (1947). *The Cold War: A Study in US Foreign Policy*. New York: Harper and Boltzners.
- Lissner, Rebecca. (2021). "Rethinking Grand-Strategic Change: Overhauls versus Adjustments in Grand Strategy", In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 539-555). Oxford: Oxford University Press.
- Lobell, Stephen E. (2003). *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade and Domestic Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lobell, Stephen E. (2006). "The Political Economy of War Mobilization: From Britain's Limited Liability to a Continental Commitment", *International Politics*, 43 (3), 283-304.
- Lobell, Steven E. (2012). "Britain's Grand Strategy during the 1930s: From Balance of Power to Components of Power." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 147-170). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., and Taliaferro, Jeffrey W. (2009). *Neoclassical realism, the state and foreign policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lobell, Steven E., Taliaferro, Jeffrey W., and Ripsman, Norrin M. (2012). "Introduction: Grand Strategy between the World Wars." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 1-36). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lock, Edward. (2010). "Refining strategic culture: return of the second generation", *Review of International Studies*, 36 (3), pp. 685-708.
- Lupton, David E. (1988). *On Space Warfare: A Space Power Doctrine*. Maxwell. Air University Press.
- Luttwak, Edward. (1974). *The Grand Strategy of the Roman Empire*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Luttwak, Edward. (1984). *The Grand Strategy of the Soviet Union*. New York: St. Martin's Press.
- Luttwak, Edward. (2009). *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Lykke, Arthur F. (1989). "Defining Military Strategy", *Military Review*, 69(5), pp. 2-8.
- Lynn, John A. (2011). "The grand strategy of the grand siècle: Learning from the wars of Louis XIV." In: W. Murray, R H. Sinnreich, and J. Lacey (eds.). *The Shaping of Grand Strategy: Policy, diplomacy and war* (pp. 34-62). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mackinder, Halford J. (1902). *Britain and the British Sea*. London: William Heinemann.
- Mackinder, Halford J. (1904). "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal*, 23 (4): 421-437.
- Mackinder, Halford J. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Washington: National Defense University Press.
- Mackinder, Halford J. (1943). "The Round World and the Winning of Peace". *Foreign Affairs*, 21 (4), pp. 595-605.
- Mahan, Alfred T. (1960). *Pomorska strategija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Mahan, Alfred, T. (1890). *The Influence of Sea Power on History, 1660-1783*. New York: Hill & Wang.
- Mahan, Alfred, T. (1900). *The Problem of Asia and its effects upon international politics*. London: Sampson Low, Marston & Co.

- Mahnken, Thomas. (2020). *Net Assessment and Military Strategy: Retrospective and Prospective Essays*. Amherst: Cambria Press.
- Mahoney, James. (2015). "Process Tracing and Historical Explanations." *Security Studies*, 24(2), pp. 200-218.
- Mamadouh, Virginie. (1998). "Geopolitics in the nineties: One flag, many meanings", *GeoJournal*, 46 (4), pp. 237-253.
- Mankju, Gregori N. (2008). *Principi ekonomije*. Treće izdanje. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Marange, Celine. (2019). "Russia." In. T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 50-72). Oxford: Oxford University Press.
- Marshall, Andrew W. (1972). *Long-Term Competition with the Soviets: A Framework for Strategic Analysis*: Santa Clara: RAND.
- Marshall, Andrew W., and Roche, James G. (1976). *Strategy for Competing with the Soviets in the Military Sector of the Continuing Political-Military Competition*. Available at: <https://americawar.files.wordpress.com/2012/12/marshallonsoviet.pdf>.
- Martel, William C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice: the need for an effective American foreign policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matlock, Jack. (2004). *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*. New York: Random House.
- Mauil, Otto. (1941). *Što je geopolitika?*. Zagreb: Naklada.
- McKnight Nicholas, Christopher and Preston, Andrew. (2021). "Introduction". In: E. Borgwardt, C. McKnight Nichols and A. Predston. (eds). *Rethinking American Grand Strategy* (pp. 1-26). Oxford: Oxford University Press.
- McNamara, Robert. (1996). *In Retrospect: The Tragedy and Lessons of Vietnam*. New York: Vintage Books.
- Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen M. (2016). "The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy." *Foreign Affairs*, 95 (4), pp. 70-83.
- Mearsheimer, John. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York and London: W. W. Norton & Company.
- Meiser, Jeffrey W. (2017). "Ends + Ways + Means = (Bad) Strategy", *Parameters*, 46 (4), pp. 81-91.
- Meiser, Jeffrey, Cramer, Temmo and Turner-Brady Ryan. (2021). "What Good Is Military Strategy? An Analysis of Strategy and Effectiveness in the First Arab-Israeli War", *Scandinavian Journal of Military Studies*, 4 (1), pp. 37-49.
- Memorandum. (1974). "Memorandum From the Director of Net Assessment, Office of the Secretary of Defense (Marshall) to Secretary of Defense Schlesinger, dated July 30, 1974", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d147>.
- Memorandum. (1975). "Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to the Director of Central Intelligence (Colby), dated September 8, 1975", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d156>.
- Memorandum. (1976). "Memorandum From the Director of Central Intelligence (Bush) to Recipients of National Intelligence Estimate 11-3/8-76, undated", *Office of the*

- Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d170>.
- Memorandum. (1977). "Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, dated February 3, 1977", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v33/d149>.
- Memorandum. (1979a). "Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, dated December 29, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d132>.
- Memorandum. (1979b). "Memorandum from Thomas Thornton of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), dated February 1, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d35>.
- Memorandum. (1979c). "Memorandum from Paul Henze of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski), dated February 26, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d37>.
- Memorandum. (1979d). "Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency for Members of the Special Coordination Committee: Covert Action Options for Afghanistan, dated February 28, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d38>.
- Memorandum. (1979e). "Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency: Possible Soviet Reactions to Specific Covert Action Initiatives, undated", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d47>.
- Memorandum. (1980a). Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, dated January 2, 1980", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d134>.
- Memorandum. (1980b). Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, dated January 3, 1980", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d135>.
- Memorandum. (1980c). "Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, dated January 30, 1980", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d140>.
- Memorandum. (1981). "Memorandum from Richard Pipes of the National Security Council Staff to the Director of the Arms Control and Disarmament Agency (Rostow), dated July 29, 1981", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v11/d1>.
- Menon, Shivshankar. (2022). "Nobody Wants the Current World Order: How All the Major Powers – Even the United States – Became Revisionists", *Foreign Affairs*, available at: <https://www.foreignaffairs.com/world/nobody-wants-current-world-order>.
- Menon, Shivshankar. (2022). "Nobody Wants the Current World Order: How All the Major Powers – Even the United States – Became Revisionists", *Foreign Affairs*, available at: <https://www.foreignaffairs.com/world/nobody-wants-current-world-order>.
- Merriam-Webster. (2022). "Rollback Definition & Meaning", *Merriam Webster Online Dictionary*, available at: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rollback>.

- Milani, Carlos R. S., and Nery, Tiago. (2019). "Brazil." In: T. Balzacq, P. Dombrowski and S. Reich (eds.). *Comparative Grand Strategy: A Framework and Cases* (pp. 149-170). Oxford: Oxford University Press.
- Miles, Simon. (2020). "The War Scare that Wasn't: Able Archer 83 and the Myths of the Second Cold War", *Journal of Cold War Studies*, 22 (3), pp. 86-118.
- Miles, Simon. (2021). "The Mythical War Scare of 1983", *War on the Rocks*, available at: <https://warontherocks.com/2021/03/the-mythical-war-scare-of-1983/>.
- Milevski, Lukas. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Milevski, Lukas. (2021). "Liddell Hart's Impact on the Study of Grand Strategy" In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 73-88). Oxford: Oxford University Press.
- Miller, Paul D. (2016). "On Strategy, Grand and Mundane." *Orbis*, 60 (2), pp. 237-247.
- Millett, Allan R., and Murray, Williamson. (2010). *Military Effectiveness: Vol. 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Millett, Allan R., Murray, Williamson, and Watman Kenneth, H. (1986). "The Effectiveness of Military Organizations", *International Security*, 11(1), pp. 37-71.
- Mills, Sara. (1997). *Discourse*. London: Routledge.
- Mils, Sara. (2019). „Šta je diskurs?“, U: M. Fuko. *Poredak diskursa* (str. 47-64). Loznica: Karpos.
- Minutes. (1981). "Minutes of a National Security Council Meeting: US-USSR Standing Consultative Commission and US Policy for Caribbean, dated May 22, 1981", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v03/d56>.
- Miršajmer, Džon Dž. (2019). *Velika zabluda: liberalni snovi i međunarodna realnost*. Beograd: CIRSD.
- Mitchell, Wess. (2018). *The Grand Strategy of the Habsburg Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Mitzen, Jennifer. (2015). "Illusion or Intention? Talking Grand Strategy into Existence." *Security Studies*, 24 (1), pp. 61-94.
- Monaghan, Andrew. (2013). "Putin's Russia: shaping a 'grand strategy'?" *International Affairs*, 89 (5), pp. 1221-1236.
- Monaghan, Andrew. (2022). *Russian Grand Strategy in the era of Global Power Competition*. Manchester: Manchester University Press.
- Moore, David H. (2014). "Beyond one voice", *Minnesota Law Review* 300, pp. 953-1045.
- Morgado, Nuno. (2020). "Neoclassical Geopolitics: Preliminary theoretical principles and methodological guidelines", *International Problems*, 72 (1), pp. 129-157.
- Morgenthau, Hans J. (1948). *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, inc.
- Mosley, Layna. (2013). "'Just Talk to People'? Interviews in Contemporary Political Science", In: L. Mosley (ed). *Interview Research in Political Science* (pp. 1-28). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Mueller, John. (1993). "The Impact of Ideas on Grand Strategy." In: R. Rosecrance and A. Stein (eds.). *The Domestic Bases of Grand Strategy* (pp. 48-63). Ithaca and London: Cornell University Press.

- Murray, Williamson. (2011a). "Thoughts on Grand Strategy." In: W. Murray, R H. Sinnreich, and J. Lacey (eds.). *The Shaping of Grand Strategy: Policy, diplomacy and war* (pp. 1-33). Cambridge: Cambridge University Press.
- Murray, Williamson. (2011b). "British Grand Strategy, 1933-1942." In: W. Murray, R H. Sinnreich, and J. Lacey (eds.). *The Shaping of Grand Strategy: Policy, diplomacy and war* (pp. 34-62). Cambridge: Cambridge University Press.
- Narizny, Kevin. (2007). *The Political Economy of Grand Strategy*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Nedić, Pavle. (2021). „A Valuable Piece of the Liberal Hegemony Puzzle: The United States' Involvement in the Northern Ireland Peace Process“, *The Review of International Affairs*, 72 (1182), pp. 27-46.
- Neumann, Iver B., and Heikka, Henriikki. (2005). "Grand Strategy, Strategic Culture, Practice: The Social Roots of Nordic Defence." *Cooperation and Conflict*, 40(1), pp. 5-23.
- Neumann, Iver, B. (2008). "Discourse Analysis." In: A. Klotz and D. Prakash (eds.). *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide* (pp. 61-77). New York: Palgrave Macmillan.
- New York Times. (1984). "Reagan Said to Joke of Bombing Russia before Radio Speech", available at: <https://www.nytimes.com/1984/08/13/us/reagan-said-to-joke-of-bombing-russia-before-radio-speech.html>.
- Nitze, Paul. (1989). *From Hiroshima to Glasnost: at the Center of Decision*. New York: Grove Weidenfeld.
- Nixon, Richard. (1967). "Asia after Viet Nam", *Foreign Affairs*, 46 (1), pp. 111-125.
- Nixon, Richard. (1969). "Informal Remarks in Guam with Newsmen", *The American Presidency Project*, available at: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/informal-remarks-guam-with-newsmen>.
- Nixon, Richard. (1970). "U.S. Foreign Policy for the 1970s: A New Strategy for Peace", *US Department of State Archive*, available at: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e5/54804.htm>.
- Norris, Robert S. and Cochran, Thomas B. (1997). *Nuclear Weapons Databook: US-USSR/Russian Strategic Offensive Nuclear Forces, 1945-1996*. New York: Natural Resources Defense Council, Inc.
- Norrlof, Carla and Wohlforth, William. (2019). "Raison de l'Hégémonie (The Hegemon's Interest): Theory of the Costs and Benefits of Hegemony", *Security Studies*, 28 (3), pp. 422-450.
- O'Loughlin, John and Grant, Richard. (1990). "The Political Geography of Presidential Speeches, 1946-87", *Annals of the Association of American Geographers*, 80 (4), pp. 504-530.
- O'Sullivan, Patrick. (1982). "Antidomino", *Political Geography Quarterly*, 1 (1), pp. 57-64.
- O'Tuathail, Geraoid and Agnew, John. (1992). "Geopolitics and Discourse: Practical geopolitical reasoning in American foreign policy", *Political geography*, 11 (2), pp. 190-204.
- O'Tuathail, Geraoid. (1992). "Putting Mackinder in his place: Material transformation and myth", *Political Geography*, 11 (1), pp. 100-118.
- O'Tuathail, Geraoid. (1994). "Problematizing Geopolitics: Survey, Statedmanship and Strategy", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 19 (3), pp. 259-272.

- O'Tuathail, Geraoid. (1999). "Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society", *Journal of Strategic Studies*, 22 (2-3), pp. 107-124.
- Organski, A. F. K., and Kugler, Jacek. (1980). *The War Ledger*. Chicago and London: Chicago University Press
- Organski, A.F.K. (1968). *World Politics*. 2nd Edition. New York: Alfred A. Knopf.
- Orwell, George. (1945). "You and the Atom Bomb", *The Orwell Foundation*, available at: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/you-and-the-atom-bomb/>
- Paper. (1979a). "Paper Prepared in the Central Intelligence Agency: Afghanistan, undated", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d45>.
- Paper. (1979b). "Paper Prepared in the Central Intelligence Agency: Afghanistan: Prospects for the Insurgents, dated April 12, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d50>.
- Parker, Geoffrey. (1998). *The Grand Strategy of Philip II*. New Haven: Yale University Press.
- Parker, Geoffrey. (2000). "Ratzel, the French School and the birth of Alternative Geopolitics", *Political Geography*, 19, pp. 957-969.
- Payne, Roger. (2012). "Cooperative Security: Grand Strategy meets Critical Theory?" *Millenium Journal of International Studies*, 40 (3), pp. 605-624.
- Pejić, Igor. (2020). "Measured Revisionism: Altering Power Relations between the Status Quo states and Rising Challengers in the Contemporary International Order", *The Review of International Relations*, 71 (1180), pp. 92-117.
- Petticrew, Mark and Roberts, Helen. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Podvig, Pavel. (2017). "Did Star Wars Help End the Cold War? Soviet Response to the SDI Program", *Science and Global Security*, 25 (1), pp. 3-27.
- Pollack, Kenneth, M. (2004). *Arabs at war: military effectiveness, 1948-1991*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Poole, Stuart. (2003). "What Is the Context? A Reply to the Gray-Johnston Debate on Strategic Culture", *Review of International Studies*, 29 (2), pp. 279-284.
- Popescu, Ionut. (2017). *Emergent Strategy and Grand Strategy: How American Presidents Succeeded in Foreign Policy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Popescu, Ionut. (2018). "Grand Strategy vs. Emergent Strategy in the conduct of foreign policy", *Journal of Strategic Studies*, 41 (3), pp. 438-460.
- Popper, Karl. (2005). *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge.
- Porch, Douglas. (1991). "Arms and Alliances: French Grand Strategy and Policy in 1914 and 1940." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 125-144). New Haven and London: Yale University Press.
- Posen, Barry R. (1984). *Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany between the World Wars*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Posen, Barry R. (1991). *Inadvertent Escalation: Conventional war and nuclear risks*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Posen, Barry R. (1993). *Competing U.S. Grand Strategies*. DACS Working Paper. Boston: MIT.
- Posen, Barry R. (2014). *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca and London: Cornell University Press.

- Posen, Barry R. and Ross, Andrew L. (1996/97). "Competing Visions for U.S. Grand Strategy." *International Security*, 21 (3), pp. 5-53.
- Posen, Barry R., and Van Evera, Stephen. (1983). "Defense policy and the Reagan administration: Departure from containment", *International Security*, 8 (1), 3-45.
- Pouliot, Vincent. (2015). "Practice tracing." In: A. Barnett and J. T. Chackel (eds.). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool* (pp. 237-259). Cambridge: Cambridge University Press.
- President's Foreign Intelligence Advisory Board. (1990). "Soviet War Scare", *National Archive*, available at: <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2013-015-doc1.pdf>
- Putnam, Robert D. (1988). "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games." *International Organization*, 42 (3), pp. 427-460.
- Quinn, Adam. (2018). "Realism", In: A. Gheciu and W. Wohlforth (eds). *The Oxford Handbook of International Security* (pp. 71-85). Oxford: Oxford University Press.
- Rahe, Paul A. (2015). *The Grand Strategy of classical Sparta: the Persian Challenge*. New Haven and London: Yale University Press.
- Ratzel, Friedrich. 1969. "Laws of the Spatial Growth of States". In: E. Kasperson and J. V. Minghi (eds). *The Structure of Political Geography* (pp. 17-28). Chicago: Aldine Publishing Company.
- Reagan, Ronald. (1964). "A Time for Choosing Speech, dated October 27, 1964", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/reagans/ronald-reagan/time-choosing-speech-october-27-1964>
- Reagan, Ronald. (1980). "Acceptance Speech at 1980 Republican Convention, dated July 17, 1980", *Teaching American History*, available at: <https://teachingamericanhistory.org/document/acceptance-speech-at-1980-republican-convention/>
- Reagan, Ronald. (1981a). "Remarks to Members of the National Press Club on Arms Reduction and Nuclear Weapons, dated November 18, 1981", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/remarks-members-national-press-club-arms-reduction-and-nuclear-weapons>.
- Reagan, Ronald. (1981b). "Address to the Nation about Christmas and the Situation in Poland", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-about-christmas-and-situation-poland>.
- Reagan, Ronald. (1982). "Address to Members of the British Parliament, dated June 8, 1982", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-members-british-parliament>.
- Reagan, Ronald. (1983b). "Evil Empire Speech, dated March 8, 1983", *Voices of Democracy*, available at: <https://voicesofdemocracy.umd.edu/reagan-evil-empire-speech-text/>.
- Reagan, Ronald. (1983a). "Address to the Nation on Defense and National Security, dated March 23, 1983", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-defense-and-national-security>.
- Reagan, Ronald. (1984). "Radio Address to the Nation on Congressional Inaction on Proposed Legislation, dated August 11, 1984", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/radio-address-nation-congressional-inaction-proposed-legislation>.

- Reagan, Ronald. (1985a). "Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, dated February 6, 1985", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-joint-session-congress-state-union-february-1985>.
- Reagan, Ronald. (1985b). "Address to the Nation on the Upcoming Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, dated November 14, 1985", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-upcoming-soviet-united-states-summit-meeting-geneva>.
- Reagan, Ronald. (1985c). "Address Before a Joint Session of the Congress Following the Soviet-United States Summit Meeting in Geneva, dated November 21, 1985", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-joint-session-congress-following-soviet-united-states-summit-meeting-geneva>.
- Reagan, Ronald. (1986a). "Address to the Nation on the Iran Arms and Contra Aid Controversy, dated November 13, 1986", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-iran-arms-and-contra-aid-controversy-november-13-1986>.
- Reagan, Ronald. (1986b). "Radio Address to the Nation on the Meeting With Soviet General Secretary Gorbachev in Reykjavik, Iceland, dated October 4, 1986", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/radio-address-nation-meeting-soviet-general-secretary-gorbachev-reykjavik-iceland>.
- Reagan, Ronald. (1986c). "Address to the Nation on the Meetings With Soviet General Secretary Gorbachev in Iceland, dated October 13, 1986", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-meetings-soviet-general-secretary-gorbachev-iceland>.
- Reagan, Ronald. (1987a). "Address to the Nation on the Iran Arms and Contra Aid Controversy and Administration Goals, dated August 12, 1987", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-iran-arms-and-contra-aid-controversy-and-administration-goals>.
- Reagan, Ronald. (1987b). "Remarks on East-West Relations at the Brandenburg Gate in West Berlin, dated June 12, 1987", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/remarks-east-west-relations-brandenburg-gate-west-berlin>.
- Reagan, Ronald. (1987c). "Address to the Nation on the Soviet-United States Summit Meeting, dated December 10, 1987", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-nation-soviet-united-states-summit-meeting>.
- Reagan, Ronald. (1988a). "Address Before a Joint Session of Congress on the State of the Union, dated January 25, 1988", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/address-joint-session-congress-state-union-1988>.
- Reagan, Ronald. (1988b). "Radio Address to the Nation on the Soviet-United States Summit Meeting in Moscow and the Toronto Economic Summit, dated June 4, 1988", *Ronald*

Reagan Presidential Library, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/radio-address-nation-soviet-united-states-summit-meeting-moscow-and-toronto>.

- Reagan, Ronald. (1989). "Farewell Address to the Nation, dated January 11, 1989", *Ronald Reagan Presidential Library*, available at: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/farewell-address-nation>.
- Reagan, Ronald. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster.
- Reagan, Ronald. (2007). *The Reagan Diaries*. New York: Harper Collins.
- Reagan, Ronald. (2007). *The Reagan Diaries*. New York: Harper Collins.
- Report of Team B. (1976). "Soviet Strategic Objectives: An Alternative View Report of Team B, dated December 1976", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v35/d171>.
- Resis, Albert. (1978). "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944", *The American Historical Review*, 83 (2), pp. 368-387.
- Rice, Condoleezza. (1991). "The Evolution of Soviet Grand Strategy." In: P. Kennedy (ed.). *Grand Strategies in War and Peace* (pp. 145-165). New Haven and London: Yale University Press.
- Ricks, Jakob I. and Liu, Amy H. (2018). "Process-Tracing Research Designs: A Practical Guide." *Political Science and Politics*, 51(4), pp. 842-846.
- Ripsman, Norrin M., and Levy, Jack S. (2012). "British Grand Strategy and the Rise of Germany, 1933-1936." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 171-192). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W., and Lobell, Steven E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosati, Jerel A. (1993). "Jimmy Carter, a man before his time? The emergence and collapse of the first post-cold war presidency", *Presidential Studies Quarterly*, 23 (3), pp. 459-476.
- Rose, Gideon. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics*, 51 (1), pp. 144-172.
- Rosecrance, Richard and Stein, Arthur. (1993). "Beyond Realism: The Study of Grand Strategy." In: R. Rosecrance and A. Stein (eds.). *The Domestic Bases of Grand Strategy* (pp. 3-21). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Rosen, Stephen, P. (1995). "Military Effectiveness: Why Society Matters." *International Security*, 19(4), pp. 5-31.
- Roy, Olivier. (2004). *Globalized Islam: The search for a new Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Rozell, Mark J. (1993). "Carter Rehabilitated: What Caused the 39th President's Press Transformation?" *Presidential Studies Quarterly*, 23 (2), pp. 317-330.
- Russell, Bertrand. (2004). *Power: A new social analysis*. London and New York: Routledge.
- Russett, Bruce M. (1969). "Who pays for defense?" *American Political Science Review*, 63 (2), pp. 412-426.
- Sageman, Marc. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Sampson, Charles S. and LaFantasie, Glenn W. (1966). *Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Volume VI, Kennedy-Khrushchev Exchanges*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v06>.
- Schayegh, Cyrus. (2018). "Mohammad Reza Shah Pahlavi's Autocracy: Governmental Constraints, 1960s-1970s", *Iranian Studies*, 51 (6), pp. 889-904.
- Schedler, A. (2011). "Concept Formation", In: B. Badie, D. Berg-Schlosser, and L. Morlino, (Eds.). *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 370-382), Los Angeles: SAGE Publications.
- Schelling, Thomas. (1960). *The Strategy of Conflict*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schelling, Thomas. (1966). *Arms and Influence*. New Haven: Yale University Press.
- Schindlmayr, Thomas. (2001). "Obstructing the Security Council: The Use of the Veto in the Twentieth Century", *Journal of the History of International Law*, 3 (2), pp. 218-234.
- Schmitz, David F. and Walker, Vanessa. (2004). "Jimmy Carter and the Foreign Policy of Human Rights: The Development of a Post-Cold War Foreign Policy", *Diplomatic History*, 28 (1), pp. 113-143.
- Schoemaker, Paul J. H. (1992). "How to Link Strategic Vision to Core Capabilities." *Sloan Management Review*, 34 (3), pp. 67-81.
- Schweller, Randall. (1993). "Tripolarity and the Second World War", *International Studies Quarterly*, 37 (1), pp. 73-103.
- Schweller, Randall. (1994). "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, 19 (1), pp. 72-107.
- Schweller, Randall. (1996). "Neorealism's status-quo bias: What security dilemma?", *Security Studies*, 5 (3), pp. 90-121.
- Schweller, Randall. (1997). "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, 91 (4), pp. 927-930.
- Schweller, Randall. (1998). *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press.
- Schweller, Randall. (2003). "The Progressiveness of Neoclassical Realism", In: C. Elman and M. Fendius Elman (eds). *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field* (pp. 311-347). Cambridge: MIT Press.
- Schweller, Randall. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 29 (2), pp. 159-201.
- Schweller, Randall. (2006). *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. Princeton: Princeton University Press.
- Schweller, Randall. (2010). "Entropy and the Trajectory of World Politics: Why Polarity Has Become Less Meaningful", *Cambridge Review of International Affairs*, 23 (1), pp. 145-163.
- Schweller, Randall. (2014). *Maxwell's Demon and the Golden Apple: Global Discord in the New Millennium*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Schweller, Randall. (2021). "Grand Strategy under Nonpolarity" In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 690-705). Oxford: Oxford University Press.
- Scott, James M. (1996). *Deciding to Intervene: The Reagan Doctrine and American Foreign Policy*. Durham and London: Duke University Press.
- Šekarić, Nevena. (2020). "China's 21st Century Geopolitics and Geo-economics: An Evidence from the Western Balkans", *International Problems*, 72 (2), pp. 356-376.

- Sempa, Francis. (2017). " In: N. J. Spykman. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power* (pp.). New York: Routledge.
- Shepley, James. (1956). "How Dulles Averted War: Three Times, new disclosures show, he brought U.S. back from the brink", *Life*, 16 (1), pp. 70-80.
- Shively, Jakob. (2016). *Hope, Change, Pragmatism: Analyzing Obama's Grand Strategy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Shultz, George P. (1993). *Turmoil and Triumph: Diplomacy, Power and the Victory of the American Deal*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Sil, Rudra and Katzenstein, Peter, J. (2010). "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions." *Perspectives on Politics*, 8(2), pp. 411-431.
- Silove, Nina. (2018). "Beyond the Buzzword: The Three Meanings of 'Grand Strategy'." *Security Studies*, 27 (1), pp. 27-57.
- Simić, Dragan R. and Živojinović, Dragan. (2019). „Western Balkans U.S. Policy in the Context of the President Trump's Grand Strategy." *Srpska politička misao*, 65 (3), pp. 13-42.
- Simon, Luis. (2013). *Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security: The EU-NATO Conundrum in Perspective*. New York: Palgrave Macmillan.
- Singer, J. David. (1960). "International Conflict: Three Levels of Analysis", *World Politics*, 12 (3), pp. 453-461.
- Singer, J. David. (1961). "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, 14 (1), pp. 77-92.
- Slater, Jerome. (1993). "The domino theory and international politics: The case of Vietnam", *Security Studies*, 3 (2), pp. 186-224.
- Sloan, Geoffrey R. (1988). *Geopolitics in United States Strategic Policy, 1890-1987*. New York: St Martin's Press.
- Snyder, Jack L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Snyder, Jack. (1984). *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Snyder, Jack. (1990). "The Concept of Strategic Culture: Caveat Emptor". In: C. G. Jacobsen (ed). *Strategic Power: USA/USSR* (pp. 3-9). New York: Palgrave Macmillan.
- Snyder, Jack. (1991). *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Spanier, John W. (1959). *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War*. Cambridge: Harvard University Press.
- Special Analysis Paper. (1979). "Special Analysis Paper Prepared in the Central Intelligence Agency: Afghanistan: A Regime in Trouble, dated March 23, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d39>.
- Spencer, Jason. (2021). "Grand Strategic Coherence and the Relevance of the Operational Level of War," *Military Strategy Magazine*, 7 (3), pp. 33-38.
- Spray, Sharon and Roselle, Laura. (2012). *Research and Writing in International Relations*. 2nd Edition. Boston: Longman.
- Sprout, Harold and Sprout, Margaret. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the context of International Politics*. Princeton: Center of International Studies, Princeton University.

- Sprout, Harold and Sprout, Margaret. (1957). "Environmental Factors in the Study of International Politics", *The Journal of Conflict Resolution*, 1 (4), pp. 309-328.
- Sprout, Harold and Sprout, Margaret. (1965). *The Ecological Perspective on Human Affairs*. Princeton: Princeton University Press.
- Spykman, Nicholas J. (1938a). "Geography and Foreign Policy, I". *The American Political Science Review*, 32 (1), pp. 28-50.
- Spykman, Nicholas J. (1938b). "Geography and Foreign Policy, II". *The American Political Science Review*, 32 (2), pp. 213-236.
- Spykman, Nicholas J. (1944). *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt, Brace & World, inc.
- Spykman, Nicholas J. (2017). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Routledge.
- Stein, Arthur. (1993). "Domestic Constraints, Extended Deterrence, and Incoherence of Grand Strategy: The United States, 1938-1950." In: R. Rosecrance and A. Stein (eds.). *The Domestic Bases of Grand Strategy* (pp. 96-123). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Strachan, Hew. (2008). "The lost meaning of strategy." In: T. Mahnken and J. A. Maiolo (eds.). *Strategic Studies: A Reader* (pp. 421-436). London and New York: Routledge.
- Strachan, Hew. (2013). *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strachan, Hew. (2019). "Strategy in theory; strategy in practice." *Journal of Strategic Studies*, 42(2), pp. 171-190.
- Strachan, Hew. (2022). "Michael Howard and Clausewitz", *Journal of Strategic Studies*, 45 (1), pp. 143-160.
- Stromseth, Jane E. (1988). *The Origins of Flexible Response*. London: Macmillan Press.
- Summary of Conclusions. (1979). "Summary of Conclusions of a Special Coordination Committee Meeting: Afghanistan and Grenada, dated June 26, 1979", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v12/d53>.
- Sushentsov, Andrey A. and Wohlforth, William C. (2020). "The Tragedy of US-Russian relations: NATO centrality and the revisionists' spiral", *International Politics*, 57 (3), pp. 427-450
- Taliaferro, Jeffrey W. (2000/01). "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, 25 (3), pp. 128-161.
- Taliaferro, Jeffrey W. (2012). "Strategy of Innocence or Provocation? The Roosevelt Administration's Road to World War II." In: J. W. Taliaferro, N. M. Ripsman, and S. E. Lobell (eds.). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars* (pp. 193-223). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taliaferro, Jeffrey W., Ripsman, Norrin M., and Lobell, Steven E. (2012). *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tannenwald, Nina. (2015). "Process Tracing and Security Studies." *Security Studies*, 24(2), pp. 219-227.
- Taylor, Peter J. (1990). *Britain and the Cold War: 1945 as a Geopolitical Transition*. London: Continuum International Publishing.

- Taylor, Peter J. (1993). "Geopolitical world orders." In: P. J. Taylor (ed.). *Political Geography of the twentieth century: A Global Analysis* (pp. 31-61). London: Belhaven Press.
- Telegram. (1980). "Telegram From the Embassy in the Soviet Union to the Department of State: Initial Moscow Views on the U.S. Election, dated November 7, 1980", *Office of the Historian*, available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1981-88v03/d1>.
- Tellis, Ashley J., Bially, Janice, Layne Christopher, McPherson Melissa. (2000). *Measuring National Power in the Postindustrial Age*. Santa Monica: RAND.
- Tessman, Brock F. (2012). "System Structure and State Strategy: Adding Hedging to the Menu", *Security Studies*, 21 (2), pp. 192-231.
- The Guardian. (1984). "Storm as Reagan bombing joke misfires", available at: <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/14/ronald-reagan-bombing-russia-joke-archive-1984>.
- Toje, Asle. (2009). "Strateška kultura kao analitički alat", *Bezbednost Zapadnog Balkana*, 4 (14), str. 3-23.
- Trapara, Vladimir. (2014). „Teorija ravnoteže interesa Randala Švelera“, U: M. Lipovac i D. Živojinović (urs). *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi* (str. 161-178), Beograd: Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti i Akademska knjiga.
- Trapara, Vladimir. (2017a). "Does Trump Have a Grand Strategy", *The Review of International Affairs*, 68 (1168), pp. 56-70.
- Trapara, Vladimir. (2017b). "Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije, Prelamanje odnosa Rusije i Sjedinjenih Država nakon izbora Trampa na Srbiju", *Međunarodna politika*, 68 (1168), str. 5-19.
- Trapara, Vladimir. (2021). "Međunarodni odnosi u doba korone: preispitivanje koncepta entropije", *Međunarodni problemi*, 73 (1), str. 39-57.
- Trubowitz, Peter. (2011). *Politics and Strategy: Partisan Ambition and American Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
- Truman, Harry. (1947). "Address of the President of the United States", *Harry S. Truman Library*, available at: <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1>.
- Truman, Harry. (2014a). *Memoirs, Volume I: Year of Decision*. Boston: New Word City, Inc.
- Truman, Harry. (2014b). *Memoirs, Volume II: Years of Trial and Hope*. Boston: New Word City, Inc.
- Tukidid. (1957). *Povijest Peloponeskog rata*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Van Evera, Stephen. (1984). "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War." *International security*, 9 (1), pp. 58-107.
- Van Evera, Stephen. (1990). "Why Europe matters, why the third world doesn't: American grand strategy after the cold war." *The Journal of Strategic Studies*, 13 (2), pp. 1-51.
- Van Evera, Stephen. (1997). *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Van Evera, Stephen. (1998). "Offense, Defense and the Causes of War", *International Security*, 22 (4), pp. 5-43
- Van Evera, Stephen. (1999). *Causes of War: power and the Roots of Conflict*. Ithaca and London: Cornell University Press.

- Vance, Cyrus R. (1983). *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy*. New York: Simon & Schuster.
- Vasquez, John A. (1997). "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, 91 (04), pp. 899-912.
- Vojvodić, Sanja. (2018). „Odnos SAD prema jedinstvu SFRJ na početku jugoslovenske krize“, *Međunarodna politika*, 69 (1170), str. 27-42
- Vuković, Nebojša. (2020). „Perspektive američko-indijskog savezništva u svetlu 'kineske pretnje'“, *Međunarodna politika*, 71 (1179-80), str. 48-64.
- Walker, Stephen G., Schafer, Mark and Young Michael D. (1998). "Systematic procedures for operational code analysis: Measuring and modeling Jimmy Carter's operational code", *International Studies Quarterly*, 42 (1), pp. 175-189.
- Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Walt, Stephen M. (1989). "The case for finite containment: Analyzing US grand strategy." *International Security*, 14(1), pp. 5-49.
- Walt, Stephen M. (1991). "The renaissance of security studies." *International Studies Quarterly*, 35 (2), pp. 211-239.
- Walt, Stephen M. (2002). "The Enduring Relevance of the Realist Tradition." In: I. Katznelson and H. Milner (eds.) *Political Science: State of the Discipline III*. New York: Norton & Co.
- Waltz, Kenneth N. (1996). "International Politics is not Foreign Policy", *Security Studies*, 6 (1), pp. 54-57.
- Waltz, Kenneth N. (2001). *Man, the State and War: a Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press,
- Waltz, Kenneth N. (2010). *Theory of International Politics*. Long Grove: Waveland Press.
- Weigert, Hans. (1942). *Generals and geographers: The twilight of geopolitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Weinberger, Caspar. (1990). *Fighting for Peace: Seven Critical Years in the Pentagon*. New York: Grand Central Publishing.
- Wendt, Alexander. (2016). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westad, Odd Arne. (1994). "Prelude to Invasion: The Soviet Union and the Afghan Communists, 1978-1979", *The International History Review*, 16 (1), pp. 49-69.
- Wittkoph, Eugene R., Jones, Christopher, M., and Kegley, Charles W. (2008). *American Foreign Policy: Pattern and Process*. Belmont: Thompson Wadsworth.
- Wohlforth, William C. (1999). "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, 24 (1), pp. 5-41.
- Wohlforth, William C., Little, Richard, Kaufman, Stuart, Kang, David, Jones, Charles, Tin-Bor Hui, Victoria, Eckstein, Arthur, Deudney, Daniel and Brenner, William. (2007). "Testing Balance-of-Power Theory in World History", *European Journal of International Relations*, 13 (2), pp. 155-185.
- Wohlforth, William C. (2010). "Realism". In: C. Reus-Smit and D. Snidal (eds). *The Oxford Handbook of International Relations* (pp. 131-149). Oxford: Oxford University Press.
- Wohlforth, William C. (2011). "Gilpinian Realism and International Relations", *International Relations*, 25 (4), pp. 499-511.

- Wohlforth, William C. (2021). "The Challenge of Evaluating Grand Strategy". In: T. Balzacq and R. Krebs (eds). *The Oxford Handbook of Grand Strategy* (pp. 575-589). Oxford: Oxford University Press.
- Zakaria, Fareed. (1990). "The Reagan Strategy of Containment", *Political Science Quarterly*, 105 (3), pp. 373-395.
- Ајзенхамер, Владимир. (2020а). „Секуритизација (у време) пандемије: илокуциона какофонија и вирални отпор ванредним мерама сузбијања Ковида 19 у Републици Србији“. У: З. Јефтић и М. Кобања (урс.). *Заразне болести као глобални безбедносни изазов – Пандемија COVID-19: стварност и последице* (стр. 156-174). Београд: Факултет безбедности и Институт за међународну политику и привреду.
- Ајзенхамер, Владимир. (2020б). „Стратешке студије – од војних наука до студија безбедности“. У: В. Цветковић (ур). *Науке безбедности: врсте и облици* (стр. 77-102). Београд: Факултет безбедности.
- Ајзенхамер, Владимир. (2020в). „Стратешке студије у служби хегемоније: поглед на стратешку културу из угла друге генерације“, *Војно дело*, 72 (4), стр. 7-29.
- Ајзенхамер, Владимир. (2021). „Никсон, Кисинџер и Мао: Од стратешке тријангулације до пинг-понг дипломатије“, У: В. Н. Цветковић, Ж. Обрадовић и В. Ајзенхамер (урс.). *Кинески социјализам и модерни светски поредак: сто година Комунистичке партије Кине* (стр. 103-120). Београд: Факултет безбедности.
- Ајзенхамер, Владимир. (2022). „It`s a MAD, MAD Post-Apocalyptic World: Популарна култура у служби нуклеарног одвраћања“, У: М. Кобања и В. Ајзенхамер (урс.). *Геополитички интереси великих сила и стратешка безбедност малих држава* (стр. 28-65). Београд: Факултет безбедности и Институт за међународну политику и привреду.
- Бисенић, Драган. (2021). „Идејне борбе у раној револуционарној Кини и совјетски утицај на бољшевизацију Кинеске комунистичке партије“, У: В. Н. Цветковић, Ж. Обрадовић и В. Ајзенхамер (урс.). *Кинески социјализам и модерни светски поредак: сто година Комунистичке партије Кине* (стр. 73-90). Београд: Факултет безбедности.
- Благојевић, Вељко. (2019). „Стратешка култура – Студија случаја“, *Војно дело*, 71 (8), стр. 93-117.
- Врачар, Милинко и Милковски, Вангел. (2020). „Свеобухватна одбрана и стратешка култура кроз призму човека“, *Војно Дело*, 72 (4), стр. 234-262.
- Вујанић, Милица, Гортан-Премк, Даринка, Дешић, Милорад, Драгићевић, Рајна, Николић, Мирослав, Ного Љиљана, Павковић, Васа, Рамић, Никола, Стијовић, Рада, Радовић-Тешић, Милица, Фекете, Егон. (2011). *Речник српскога језика*. Измењено и поправљено издање. Нови Сад: Матица Српска.
- Грамши, Антонио. (2018). *Интелектуалци, култура, хегемонија*. Нови Сад: Mediterranean Publishing
- Драгишић, Зоран. (2021). „Стратегија националне безбедности и велика стратегија Србије“, *Политика националне безбедности*, 20 (2), стр. 37-54.
- Ђурић, Слабана. (2013). *Истраживање безбедности: квалитативни приступ*. Београд: Факултет безбедности.
- Ерл, Едвард Мид. (1952). „Увод.“ У:Е.М. Ерл (ур.). *Творци Модерне Стратегије* (стр. 1-6). Београд: Војно дело.

- Кесић, Душан. (2019). „Концепт стратешке културе у студијама безбедности“, *Годишњак Факултета безбедности*, 19 (1), стр. 147-167.
- Килибарда, Зоран. (2009). *Основи геополитике*. Београд: Факултет безбедности.
- Копања, Михајло и Ајзенхамер, Владимир. (2022). „Одвраћање у раљама безбедносне дилеме“. У: В. Благојевић (ур). *Неутралност и стратешко одвраћање* (стр. 15-38). Београд: Медија центар „Одбрана“.
- Копања, Михајло. (2019а). „Језик као препрека тактичкој ефективности аустроугарске војске у Првом светском рату.“ *Годишњак Факултета безбедности*, 19(1), стр. 195-214.
- Копања, Михајло. (2022) „Од стратегијских теорија ка стратешким студијама: помак у парадигми изучавања стратегије“ У: М. Копања и В. Ајзенхамер (урс.). *Геополитички интереси великих сила и стратешка безбедност малих држава* (стр. 10-27). Београд: Факултет безбедности и Институт за међународну политику и привреду.
- Крга, Бранко. (2018). „Недостатак националне стратегије – важан узрок кретања Србије између статуса самосталне и заједничке државе“, *Национални интерес*, 33 (3), стр. 175-188.
- Лакост, Ив. (2019). *Географија, пре свега, служи ратовању*. Вишеград: Андрићев институт.
- Лишанин, Младен. (2021). „Велика стратегија Европске уније – Немогућа мисија?“, *Политичка Ревизија*, 70 (4), стр. 35-50.
- Миленковић, Милош Р. (2019). „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе“, *Војно дело*, 71 (8), стр. 52-72.
- Новаковић, Игор. (2019). „Стална неутралност у Западној Европи и стратешка култура“, *Војно дело*, 71 (8), стр. 242-255.
- Радојевић, Слободан. (2018). „Однос политике и стратегије: реафирмација стратегијских студија“, *Српска политичка мисао*, 62 (4), стр. 77-94.
- Стекић, Ненад и Обрадовић, Жарко. (2019). „Велика стратегија Народне Републике Кине као чинилац конвергенције безбедносних политика у Азији“. У: Д. Пророковић и А. Јовић-Лазич (урс). *Интеграциони процеси у Евроазији* (стр. 45-64). Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Стојановић, Станислав. (2019). „Посебност односа стратешке културе и стратегије“, *Војно дело*, 71 (8), стр. 32-51.
- Тодоровић, Марко и Лазич, Никола. (2021). „О концепту `велике стратегије` и његовој корисности“, *Политичка Ревизија*, 70 (4), стр. 199-212.
- Хол, Стјуарт. (2018). *Запад и остатак света: дискурс и моћ*. Лозница: Карпос

ДОДАЦИ

ДОДАТАК 1:

Листа питања за експертски интервју са Вилијамом Волфортом

14. јануар 2022. године

Изворна формулација на енглеском језику

Превод питања на српски језик

PART I: Main Segment of the Interview (Identical to all interviewees)

ДЕО I: Главни сегмент интервјуа (идентичан за све испитанике)

1. According to your opinion, is understanding the question of effectiveness relevant for research on grand strategy, and if yes how would you describe such relevance?	1. Према Вашем мишљењу, да ли је разумевање питања ефикасности релевантно за истраживање велике стратегије, и ако јесте, како бисте описали такву релевантност?
2. When it comes to grand strategy, are its success and its effectiveness synonymous, and if not, what is the difference in your opinion?	2. Када је у питању велика стратегија, да ли су њен успех и ефикасност синоними, и ако нису, у чему је, по вашем мишљењу, разлика?
3. If you were asked to determine whether a certain grand strategy was effective or not, where would you "look" for its determinants?	3. Уколико се од Вас тражи да утврдите да ли је одређена велика стратегија била ефикасна или не, где бисте „тражили“ њене детерминанте?
4. Relating to the previous question, would you rely on insights from different IR theories, and if so which theories?	4. У вези са претходним питањем, да ли бисте се ослањали на увиде из различитих теорија међународних односа, и ако да, којих теорија?
5. Do you see the characteristics of the international environment as the main source for determining grand strategic effectiveness?	5. Да ли видите карактеристике међународног окружења као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
6. Do you see state interests as the main source for determining grand strategic effectiveness?	6. Да ли видите државне интересе као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
7. Relating to the previous two questions, if you believe that both set of variables (structural and domestic) are important, what is their relationship (in terms of independent and intervening variables)?	7. У вези са претходна два питања, ако сматрате да су оба скупа варијабли (структурална и унутардржавна) важна, какав је њихов однос (у смислу независних и интервенишућих варијабли)?
8. Can, in principle, an effective grand strategy lead to a less secure international environment?	8. Може ли, у начелу, ефикасна велика стратегија довести до мање безбедног окружења?
9. Can, in principle, an ineffective grand strategy lead to a more secure international environment?	9. Може ли, у начелу, неефикасна велика стратегија довести до безбеднијег окружења?
10. Is internal coherence of grand strategy (in the sense of ends-ways-means chain) of relevance to grand strategy being effective?	10. Да ли је унутрашња кохерентност (у смислу ланца циљева-начина-средства) релевантна за ефективност велике стратегије?
11. Relating to the previous question, are some aspects of the chain (ends, ways or means) comparatively more important for determining grand strategic effectiveness than others?	11. У вези са претходним питањем, да ли су неки аспекти ланца (циљеви, начини или средства) релативно важнији од других за утврђивање делотворности велике стратегије?

**PART II: Expert Specific Segment of the Interview
(Concept of (Grand) Strategy and IR Theories)**

**ДЕО II: Појединачан сегмент интервјуа
(Појам (велике) стратегије и теорије међународних односа)**

12.If concepts can be seen as consisting of a phenomenon, term, attributes and indicators, which attributes would you highlight as crucial for the concept of grand strategy, and why?	12.Ако појмове посматрамо као сачињене од феномена, термина, атрибута и индикатора, које атрибуте бисте нагласили као кључне за појам велике стратегије и зашто?
13.In your opinion, what would you highlight as a central “fault line” that differentiates grand strategy from strategy?	13.Према Вашем мишљењу, шта бисте означили као кључну „раседну линију“ која разликује велику стратегију од стратегије?
14.What would you highlight as a central “fault line” that differentiates grand strategy from foreign policy?	14.Шта бисте означили као кључну „раседну линију“ која разликује велику стратегију од спољне политике?
15.What would you highlight as a central “fault line” that differentiates grand strategy from presidential doctrine?	15.Шта бисте означили као кључну „раседну линију“ која разликује велику стратегију од председничких доктрина?
16.Given that the end of the Cold War removed realism as “the ruler of the theoretical seas”, does that mean, in your opinion, that realist theories have certain limitations in determining the effectiveness of Containment?	16.Уважавајући да је крај Хладног рата уклонио реализам као „владара теоријских мора“, да ли то значи, према Вашем мишљењу, да теорије реализма имају одређених ограничења у утврђивању делотворности обуздавања?
17.Relating to the previous, does neoclassical realist tradition resolve (to a certain degree) the limitations of realism <i>en general</i> ?	17.У вези са претходним, да ли традиција неокласичног реализма (у одређеној мери) превазилази ограничења реализма <i>en general</i> ?
18.Do other theoretical traditions in IR (liberalism, constructivism, critical theories) have merit when it comes to studying grand strategies, and if yes what are their main strengths in your opinion?	18.Да ли друге теоријске традиције међународних односа (либерализам, конструктивизам, критичке теорије) имају користи при изучавању велике стратегије, и ако да које су њихове кључне предности, према Вашем мишљењу?
19.In your opinion, is there an existing theoretical framework that could be particularly useful for determining grand strategic effectiveness?	19.Према Вашем мишљењу, постоји ли постојећи теоријски оквир који би био посебно користан за утврђивање делотворности велике стратегије?
20.In relation to the previous, is, in your opinion, a more purposeful direction to pit different theoretical explanations of the same tradition (e.g. realist) against each other, or to focus on theoretical explanations from different traditions?	20.У вези са претходним, да ли је према Вашем мишљењу сврсисходније сучелити различита теоријска објашњења једне традиције (нпр. реализма), или се фокусирати на објашњења различитих традиција?

**ДОДАТАК 2: ЛИСТА ПИТАЊА ЗА ЕКСПЕРТСКИ ИНТЕРВЈУ СА
РОНАЛДОМ КРЕБСОМ
7. фебруар 2022. године**

Изворна формулација на енглеском језику

Превод питања на српски језик

**PART I: Main Segment of the Interview
(Identical to all interviewees)**

**ДЕО I: Главни сегмент интервјуа
(идентичан за све испитанике)**

1. According to your opinion, is understanding the question of effectiveness relevant for research on grand strategy, and if yes how would you describe such relevance?	1. Према Вашем мишљењу, да ли је разумевање питања ефикасности релевантно за истраживање велике стратегије, и ако јесте, како бисте описали такву релевантност?
2. When it comes to grand strategy, are its success and its effectiveness synonymous, and if not, what is the difference in your opinion?	2. Када је у питању велика стратегија, да ли су њен успех и ефикасност синоними, и ако нису, у чему је, по вашем мишљењу, разлика?
3. If you were asked to determine whether a certain grand strategy was effective or not, where would you "look" for its determinants?	3. Уколико се од Вас тражи да утврдите да ли је одређена велика стратегија била ефикасна или не, где бисте „тражили“ њене детерминанте?
4. Relating to the previous question, would you rely on insights from different IR theories, and if so which theories?	4. У вези са претходним питањем, да ли бисте се ослањали на увиде из различитих теорија међународних односа, и ако да, којих теорија?
5. Do you see the characteristics of the international environment as the main source for determining grand strategic effectiveness?	5. Да ли видите карактеристике међународног окружења као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
6. Do you see state interests as the main source for determining grand strategic effectiveness?	6. Да ли видите државне интересе као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
7. Relating to the previous two questions, if you believe that both set of variables (structural and domestic) are important, what is their relationship (in terms of independent and intervening variables)?	7. У вези са претходна два питања, ако сматрате да су оба скупа варијабли (структурална и унутардржавна) важна, какав је њихов однос (у смислу независних и интервенишућих варијабли)?
8. Can, in principle, an effective grand strategy lead to a less secure international environment?	8. Може ли, у начелу, ефикасна велика стратегија довести до мање безбедног окружења?
9. Can, in principle, an ineffective grand strategy lead to a more secure international environment?	9. Може ли, у начелу, неефикасна велика стратегија довести до безбеднијег окружења?
10. Is internal coherence of grand strategy (in the sense of ends-ways-means chain) of relevance to grand strategy being effective?	10. Да ли је унутрашња кохерентност (у смислу ланца циљева-начина-средства) релевантна за ефективност велике стратегије?
11. Relating to the previous question, are some aspects of the chain (ends, ways or means) comparatively more important for determining grand strategic effectiveness than others?	11. У вези са претходним питањем, да ли су неки аспекти ланца (циљеви, начини или средства) релативно важнији од других за утврђивање делотворности велике стратегије?

**PART II: Expert Specific Segment of the Interview
(Grand Strategy, Presidential Doctrine and Security Narrative)**

**ДЕО II: Појединачан сегмент интервјуа
(Велика стратегија, председничка доктрина и безбедносни наратив)**

12. In your opinion, are grand strategy and presidential doctrine virtually synonymous when discussing Containment during the Cold War?	12.Према Вашем мишљењу, да ли су велика стратегија и председничка доктрина практично синоними када говоримо о обуздавању током Хладног рата?
13. Can we observe presidential doctrines as a national security narrative?	13.Да ли можемо посматрати председничке доктрине као наратив националне безбедности?
14. If yes, is then the “narrative that constitutes a grand strategy” (as you highlight in your research) presidential doctrine itself?	14.Уколико да, да ли је онда „наратив који конституише велику стратегију“ (како сте истакли у Вашем истраживању) сама председничка доктрина?
15. Can we than state that a certain grand strategy is effective if it is in line with the presidential doctrine (i.e. national security narrative)?	15.Можемо ли онда истажи да је одређена велика стратегија делотворна ако је у складу са председничком доктрином (тј. наративом националне безбедности)?

**ДОДАТАК 3: ЛИСТА ПИТАЊА ЗА ЕКСПЕРТСКИ ИНТЕРВЈУ СА
ЏОНОМ ЛУИСОМ ГЕДИСОМ
28. фебруара 2022. Године**

Изворна формулација на енглеском језику

Превод питања на српски језик

**PART I: Main Segment of the Interview
(Identical to all interviewees)**

**ДЕО I: Главни сегмент интервјуа
(идентичан за све испитанике)**

1. According to your opinion, is understanding the question of effectiveness relevant for research on grand strategy, and if yes how would you describe such relevance?	1. Према Вашем мишљењу, да ли је разумевање питања ефикасности релевантно за истраживање велике стратегије, и ако јесте, како бисте описали такву релевантност?
2. When it comes to grand strategy, are its success and its effectiveness synonymous, and if not, what is the difference in your opinion?	2. Када је у питању велика стратегија, да ли су њен успех и ефикасност синоними, и ако нису, у чему је, по вашем мишљењу, разлика?
3. If you were asked to determine whether a certain grand strategy was effective or not, where would you “look” for its determinants?	3. Уколико се од Вас тражи да утврдите да ли је одређена велика стратегија била ефикасна или не, где бисте „тражили“ њене детерминанте?
4. Relating to the previous question, would you rely on insights from different IR theories, and if so which theories?	4. У вези са претходним питањем, да ли бисте се ослањали на увиде из различитих теорија међународних односа, и ако да, којих теорија?
5. Do you see the characteristics of the international environment as the main source for determining grand strategic effectiveness?	5. Да ли видите карактеристике међународног окружења као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
6. Do you see state interests as the main source for determining grand strategic effectiveness?	6. Да ли видите државне интересе као главни извор детерминаната делотворности велике стратегије?
7. Relating to the previous two questions, if you believe that both set of variables (structural and domestic) are important, what is their relationship (in terms of independent and intervening variables)?	7. У вези са претходна два питања, ако сматрате да су оба скупа варијабли (структурална и унутардржавна) важна, какав је њихов однос (у смислу независних и интервенишућих варијабли)?
8. Can, in principle, an effective grand strategy lead to a less secure international environment?	8. Може ли, у начелу, ефикасна велика стратегија довести до мање безбедног окружења?
9. Can, in principle, an ineffective grand strategy lead to a more secure international environment?	9. Може ли, у начелу, неефикасна велика стратегија довести до безбеднијег окружења?
10. Is internal coherence of grand strategy (in the sense of ends-ways-means chain) of relevance to grand strategy being effective?	10. Да ли је унутрашња кохерентност (у смислу ланца циљева-начина-средства) релевантна за ефективност велике стратегије?
11. Relating to the previous question, are some aspects of the chain (ends, ways or means) comparatively more important for determining grand strategic effectiveness than others?	11. У вези са претходним питањем, да ли су неки аспекти ланца (циљеви, начини или средства) релативно важнији од других за утврђивање делотворности велике стратегије?

**PART II: Expert Specific Segment of the Interview
(Strategy of Containment)**

**ДЕО II: Појединачан сегмент интервјуа
(Стратегија обуздавања)**

12. Are grand strategy and presidential doctrine virtually synonymous when discussing Containment during the Cold War?	12. Да ли су велика стратегија и председничка доктрина практично синоними када говоримо о обуздавању током Хладног рата?
13. Relating to the previous question, if they are different notions how would you describe their relationship?	13. У вези са претходним питањем, ако су различити, како бисте описали њихов однос?
14. Can to a certain grand strategy rely upon different second order strategies (e.g. détente and rollback in Containment) during the course of its implementation, and if yes what are the implications of this?	14. Да ли се у одређеној мери велика стратегија може ослањати на различите стратегије другог нивоа (нпр. детант или потискивање код обуздавања) током трајања њене имплементације, и ако да које су импликације тога?
15. In your opinion, could the U.S. have developed an alternate grand strategy that would be more effective than Containment?	15. Према Вашем мишљењу, да ли су Сједињене Државе могле развити алтернативну велику стратегију која би била делотворнија од обуздавања?

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Михајло Копања рођен је 25. августа 1993. године у Зрењанину где је завршио основну и средњу економску школу. Основне академске студије уписао је 2012. године на Факултету безбедности, Универзитета у Београду где је похађао смер студија одбране. Дипломирао је на Факултету безбедности 2016. године, одбранивши дипломски рад наслова „Страхови маса – спрега између државе и друштва“ под менторством Владимира Н. Цветковића, са просечном оценом 9,19. Мастер геополитичких студија (Geopolitical Studies) уписује 2016. године на Факултету друштвених наука, Карловог универзитета (Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova) у Прагу, Чешка Република. Мастер студије је завршио *summa cum laude* 2018. године, одбранивши мастер рад назива „Conceptualizing Location: One Term, Many Meanings, a Lot of Problems“, под менторством Нуна Моргада (Nuno Morgado) са просечном оценом 9,86. Од 2018. године је студент докторских академских студија наука безбедности на Факултету безбедности, Универзитета у Београду.

Од октобра 2018. године до децембра 2020. године, био је ангажован као демонстратор на Катедри стратешких и одбрамбених студија Факултета безбедности, на предметима Основи геополитике, Цивилно-војни односи и Менаџмент у систему одбране. Од априла 2019 до децембра 2020 године био је запослен на Институту за међународну политику и привреду при Центру за суседство и Средоземље у звању истраживача приправника. Од јануара 2021. године запослен је на Факултету безбедности у звању сарадника у настави на предметима Основи геополитике, Стратешке студије, Међународни односи и Политички систем.

Током докторских студија објавио је више од десет научних радова из ужих научних области геополитике и стратешких студија. Учествовао је на националним конференцијама у Републици Србији и међународним конференцијама у Аустралији и Сједињеним Америчким Државама.

Члан је Истраживачког комитета 41 – Геополитика (Research Committee 41 – Geopolitics), Међународне асоцијације политиколога (International Political Science Association) и Секције студија међународне безбедности (International Security Studies Section), Асоцијације међународних студија (International Studies Association).

Поред матерњег, српског језика, говори енглески и чешки језик и служи се француским језиком.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Михајло Копанџа

Број индекса Д2/18

Студијски програм Студије наука безбедности

Наслов рада Геополитички приступ утврђивању делотворности концепта велике стратегије обуздавања (Студија случаја: Сједињене Америчке Државе, 1979-1989)

Ментор проф. др Владимир Н. Цветковић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 30.09.2022.

Потпис аутора

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Геополитички приступ утврђивању делотворности концепта велике стратегије обуздавања (Студија случаја: Сједињене Америчке Државе, 1979-1989)“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 30.09.2022.

Потпис аутора

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.